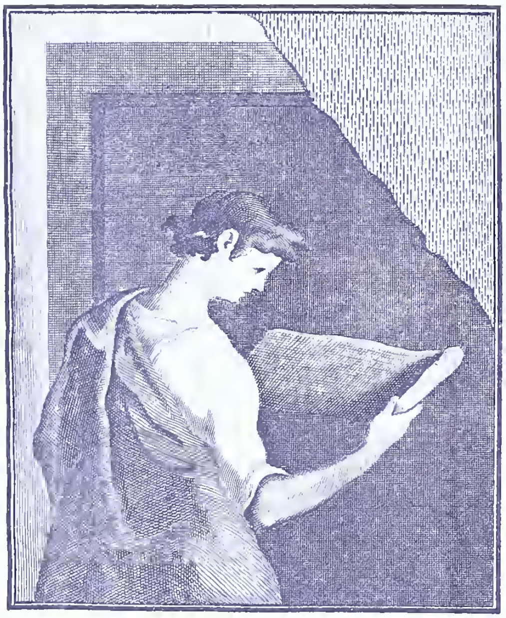
ELSEVIER'S

JAARGANG XIII
DEEL XXVI
MCMIII

ELSEVIER'S

GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT OORSPRONKELIJK NEDERLANDSCHE KUNST IN WOORD EN BEELD

REDACTIE: F. LAPIDOTH, MR. L. J. PLEMP VAN DUIVELAND EN PH. ZILCKEN * * * * * * * *

JAARGANG XIII
DEEL XXVI * *

JULI-DECEMBER
MCMIII * * * *

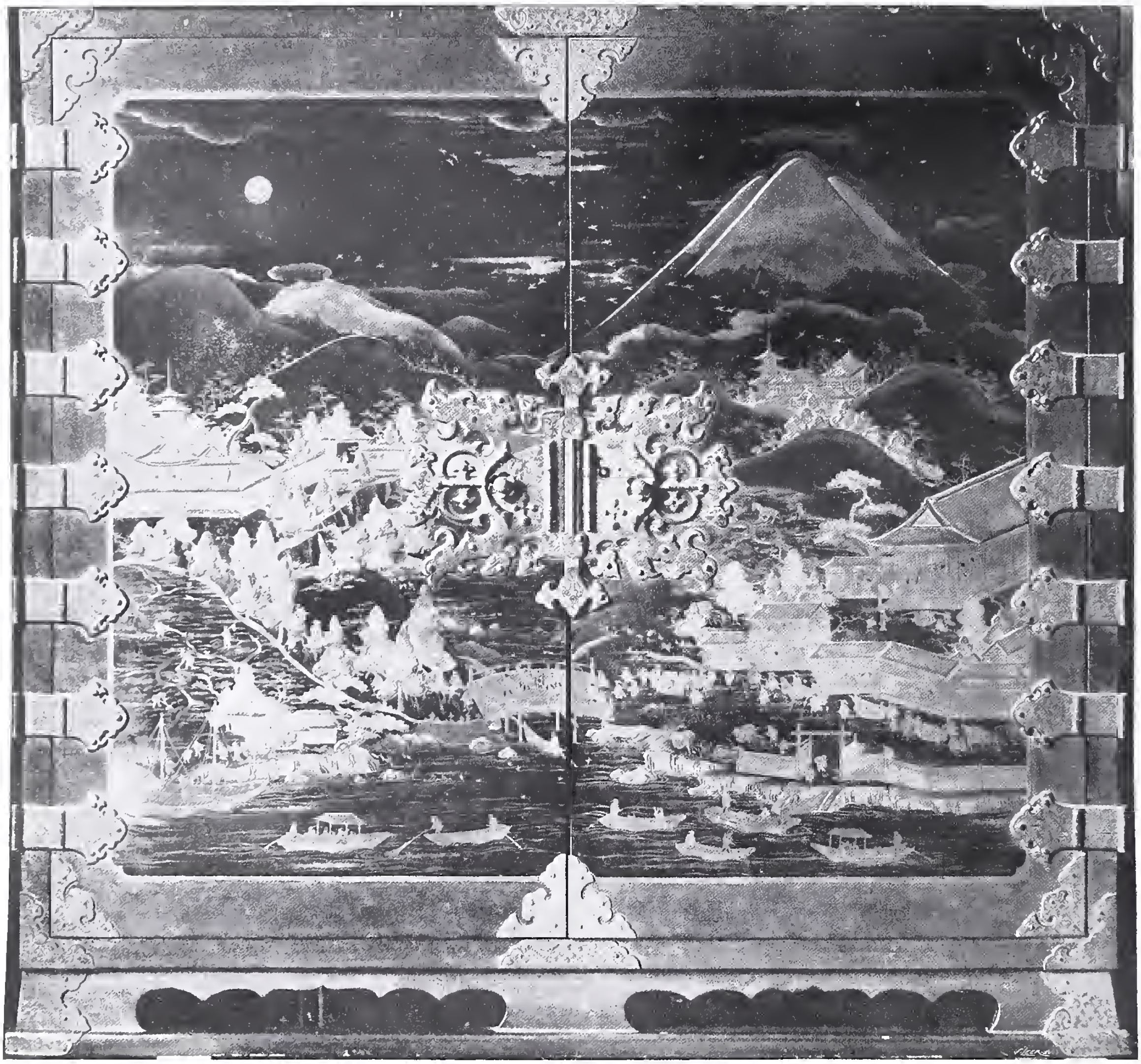
AMSTERDAM — UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ „ELSEVIER"
64 N. Z. VOORBURGWAL * MCMIII * * * * * * * *

Typ. AMST. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ, v/h. ELLERMAN, HARMS & Co.

Inhoud van Deel XXVI.

ALPHABETISCHE LIJST DER MEDEWERKERS.

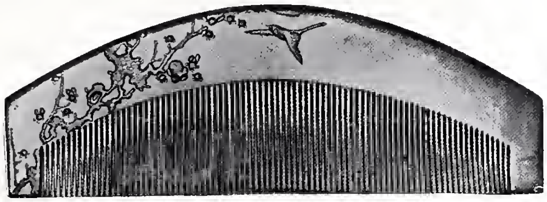
PLATEN BUITEN DEN TEKST ALS SUPPLEMENT.

CABINET VAN ZWART- EN GOUDLAK.

EIGENDOM VAN H. M. DE KONINGIN, ZICH BEVINDENDE IN HET PALEIS HET HUIS TEN BOSCH, MET BIJZONDERE VERGUNNING VAN H. M. GEREPRODUCEERD VOOR DIT MAANDSCHRIFT.

JAPANSCHE LAKWERKEN. † † † DOOR PH. ZILCKEN. † † † † † †

KAM VAN GOUDLAK.

Oud Japansch lak is zeker wel een der fraaiste en meest solide stoffen die ooit door menschenhanden van een natuurprodukt werd afgeleid.

Graniet, goud, marmer, zijn delfstoffen wier duurzaamheid ze voorbeschikt heeft om voor kunstwerken gebruikt te worden, bestemd om den tand des tijds te voelen.

Maar onder de stoffen, door den mensch vervaardigd, is zeker het oude Japansche lak een der meest merkwaardige.

Ik zeg „oude" lak, want het tegenwoordige, moderne lak is ook al aangetast door de betreurenswaardige decadentie die zich in het uiterste Oosten steeds ontwikkelt, decadentie die zich daar meer dan elders toont in de ontaarding niet alleen der kunst, maar, zooals het meestal gepaard gaat, tevens in die van het handwerk.

Een feit is 't dat het oude lak van zeer ongemeene sterkte is, en zoowel den invloed des tijds kan doorstaan, als dien van water, b.v. Dit werd eenige jaren geleden bewezen, toen een bezending oude en moderne voorwerpen, bestemd voor een tentoonstelling in Europa, tengevolge van een schipbreuk, in de kille diepten der zee geruimen tijd verbleef.

Het schip dat deze bezending vervoerde was gezonken en werd eerst na maanden geligt. Toen bleek het dat de *oude* voorwerpen nagenoeg ongeschonden waren gebleven, terwijl de moderne los geraakt, en uit elkander gevallen waren.

Trouwens goed lak is zoo sterk dat in Japan zelfs een soort gemaakt wordt voor keukengebruik, dat aan een zacht vuur kan worden blootgesteld, of in kokend water, „*au bain marie*" gebruikt wordt.

In het Verre Oosten is de lakbewerking van zoo ouden datum dat de oorsprong er van onbekend is, en in legenden gehuld.

In een curieus boek, door Arnold Montainus, t' Amsterdam uitgegeven in 1669, „*Gedenkwaardige Gezantschappen der Oost-Indische Maatschappij in 't Vereenigd Nederland, aan de Kaisaren van Japan*," vond ik, betreffende het lak, de volgende regels, die wel vermakelijk zijn, vergeleken met de wetenschappelijke waarheid!

„De konst der werk-bazen verdiend verwondering; maar nog meer der mieren, die de lak zelfs toe-stellen. De werk-bazen stooten het lak tot een poeijer en smelten het: vermengen voorts met het gesmolten lak allerlei verwen, na eigen goedt-vinden, en gieten het alsdan tot lange ronde stukken: welke stukken over heet gemaakt hout, een nagel dik aankleven, en het aangekleefde lak voorts bruineeren met stroo of drooge biezen."

„Wegens de herkomst van 't lak verscheelen d'oude natuur-kundige onderling zeer veel.

„In Pegu (dit Rijk leit tusschen Aracan, Cambodia, Ava en China) wascht een zware

ETENSDRAGER VAN DONKER LAK, MET GEKLEURD EN GOUDLAK OPGEWERKT. EIGENDOM VAN MEVR. DIJK—MESDAG.

boom, vol rondachtige bladeren, boven groen en onder wit, niet ongelijk de salie, wringende van smaak en de bloesems zijn zonder reuk; de vruchten worden *jujuben* genaamt. Deeze boom krielt bij zomertijdt van groote gevleugelde mieren, die aan een gomme des gezeiden booms (de Indianen noemen ze *Ber*) geduurig zuigen: en gelijk de bijen den honing, het lak rondom de takken maken."

Thans weet men het beter!

Het hoofdbestanddeel waarmede het lak gemaakt wordt is het sap van een boom, die in Japan veel gekweekt wordt, de *Rhus vernicifera;* van dit sap wordt een soort vernis afgeleid, en ook levert die boom nog was op en een fraaie gele houtsoort.

Het was wordt bereid uit de pitten der vruchten; de vernis verkrijgt men door in den bast van den stam, wanneer de boom zes tot acht jaren oud is, kerven te maken. Dan vloeit het sap er uit, en deze oogst duurt ongeveer zes maanden, van Juli tot half September, en zij brengt drie qualiteiten van sap op.

DOOS VAN DONKER LAK MET GOUDLAK BEWERKT.

Heeft de boom dien leeftijd, van ongeveer acht jaren, bereikt, dan wordt hij meestal geveld, tegen het einde van het seizoen. De takken worden dan in bakken met water gedompeld, waar dan nog wat vernis, van mindere qualiteit, komt bovendrijven.

Het oogsten van het lak is in Japan van vóór-historische oudheid.

Zeer talrijk zijn de verschillende behandelingen die deze vernis moet ondergaan, alvorens op een voorwerp te worden aangebracht, als het voorwerp van een goed soort moet worden.

Allereerst wordt het sap van de Rhus vernicifera in houten lepels opgenomen, en in ruime kuipen gedaan, om, door langzame verdamping, het overtollige water dat er mede vermengd is, kwijt te raken.

De vernis wordt in deze bakken telkens weêr omgeroerd.

Gedurende die bewerking ziet het sap er uit als room, terwijl het spoedig bruin wordt, en eindelijk geheel zwart.

Voor de mindere qualiteiten van lak wordt dit sap aangelengd met olie.

En, voor de latere bewerkingen der voorwerpen, vermengd met kleur-stoffen, als vermiljoen, voor de beste soorten, of ijzeroxyd (een doffer rood, dat niet de vroolijkheid heeft van zuiver vermiljoen) voor de gewonere.

Talrijk zijn nog de verschillende stoffen die naar gelang der behoeften er bij gevoegd kunnen worden, als b. v. gele of blauwe of groene verfstoffen, en lijm, steenslijp, enz.

Verbazend omslachtig en talrijk zijn de achtereenvolgende bewerkingen, die een voorwerp, hoe eenvoudig ook, moet ondergaan, alvorens „af" te zijn.

Deze behandelingen zijn zoo merkwaardig en van zoo langen duur (ik spreek altijd alleen van 1e qualiteit lak) dat het wel de moeite waard is deze techniek na te gaan. Gewoonlijk wordt een voorwerp, doos, kastje, bladje, eerst van een speciaal hout gemaakt, van een zeer zacht hout, (dikwijls van de *Magnolia*), omdat het in plankjes, zóó dun als een visite-kaartje moet kunnen worden gesneden.

Dan worden de verschillende deelen van het voorwerp zeer zorgvuldig aan elkander gehecht met heele kleine houten pennetjes, en de voegen, — als die nog merkbaar zijn, (want

de Japansche schrijnwerker is *uiterst* accuraat!) worden gevuld met een soort van stopverf, bestaande uit de ruwe vernis, afkomstig van den lak-boom, vermengd met meel en zeer fijn zaagsel. Zijn de voorwerpen van grooten omvang, als cabinetten, kamerschutten en anderszins, dan worden de hoeken natuurlijk flink versterkt, en is 't voorwerp klaar, van buiten met bewerkt koper verzorgd.

Het kleinste korreltje of de geringste oneffenheid aan de oppervlakte van het hout wordt weggeschuurd met puimsteen.

Dan wordt op het hout gelijkelijk verspreid een taaie laag bestaande uit een mengsel van gebrande klei en vernis van den lakboom.

Na volkomen droog te zijn, wordt de oppervlakte weder gepuimd.

Daarna wordt op deze laag, hetzij zijde, linnen of papier (men denke aan het *Japansche* papier zoo zuiver van vezelstof, zoo taai en zacht en sterk) geplakt, al naar gelang van de qualiteit die gemaakt moet worden.

Hierover komen achtereenvolgens vijf lagen van het eerst gebruikte mengsel, die telkens, na goed gedroogd te hebben, weêr gepuimd worden.

Nu eerst wordt het lak-vernis aangebracht, met een penseel, dat bij voorkeur moet bestaan uit menschen-haren. Steeds wordt gedroogd en gepuimd, telkens wanneer een laag vernis is aangebracht, eindelijk met de fijnste poeders, als bijna ontastbare, fijn gestampte verbrande hertshoorn, of fijn houtskool, — totdat de oppervlakte inderdaad spiegelglad en gaaf als metaal is geworden.

GEDEELTELIJK OPEN BEWERKT CABINET VAN BRUIN AVENTURINE-LAK, OPGEWERKT MET GOUDLAK. EIGENDOM VAN H. M. DE KONINGIN; MET BIJZONDERE VERGUNNING VAN H. M. VOOR DIT MAANDSCHRIFT GEREPRODUCEERD.

Bij zeer zorgvuldige behandeling moeten de stukken drogen in volkomen donkere en eenigszins vochtige vertrekken, als kelders b. v. die daartoe ingericht zijn.

Ook wordt tot dit doel vaak gebruikt een

vrij groote „donkere kast," die flink met water wordt gespoeld alvorens de voorwerpen er in te plaatsen. Deze kast heet in 't Japansch *furo*.

Nu is het lakwerk echter nog maar gelijk, glad, en éénkleurig, hetzij zwart, bruin, rood of goud. Het is slechts de achtergrond waarop de teekening in andere kleuren en goud zal te voorschijn worden geroepen.

Eerst na vele maanden, na *jaren* zelfs, is het voorwerp af!

Dit alles geldt niet natuurlijk voor de tegenwoordige thee-bladen, lepel-doosjes, enz. enz., die in grooten getale worden geëxporteerd voor Europeesch gebruik, maar meer speciaal voor de bizondere en fraaie antieke stukken, die allen zóó behandeld werden.

Niet alleen kleinere voorwerpen worden met lak vervaardigd in Japan: deze stof is van ongemeen belang ook in de Bouwkunst van dat land, evenals in de Beeldhouwkunst.

Men denke slechts aan de reuzentempels van Kioto, van Nikko, zoo mooi beschreven door Loti, die overigens het eenvoudig-kinderlijke karakter der Japanners, zoo ongemeen smaakvol en verfijnd van aard, niet heeft begrepen.

HUIS-GOD VAN GOUD- EN GEKLEURD LAK. EIGENDOM VAN MEVR. DIJK—MESDAG.

DOOSJE VAN ZWART LAK, OPGEWERKT MET GROEN-, ROOD- EN GOUDLAK.

Welk een rol het lakwerk in deze architektuur speelt blijkt wel uit de volgende regels: „Le peuple qui bâtit avec du bronze, de l'ivoire et de la laque d'or, quelle impression de barbarie doit-il recevoir de nos monuments à nous, en simple pierre; plus grands que les leurs, il est vrai, mais d'un aspect si rude et d'une teinte grise. . . ."

„De l'or partout, de l'or resplendissant."

„Au-dessus de nos têtes, les linteaux sont ornés de grandes fleurs exquises en bronze ou en or . . .", „des épouvantes de toutes formes se tiennent accrochées par leurs ailes d'or aux solives d'or des toitures."

Dit is een gedeelte van den tempel van Nikko van buiten.

In den tempel is het duister, rustig, statig. Hier zijn het: „Des murailles d'or, et une voûte d'or soutenue par des colonnes d'or." „Des ors jaunes, des ors rouges, des ors verts; des ors vifs ou atténués, discrets ou étincelants."

En, terwijl in onze Europeesche woningen zoo licht het aanbrengen van veel goud iets parvenu-achtigs geeft, constateert Loti, dat daar deze kostbare lakwerken altijd even harmonisch en rustig zijn, dat „l'ensemble paraît simple et reposé."

Dit ter eere van de Japansche architekten die deze prachtige gebouwen ontwierpen!

Wat de beeldhouwkunst betreft, die rijkelijk toegepast werd op deze zuilen, plafonds, lambriseeringen, enz., deze kunst gebruikt het lak voor de tallooze Bouddha- en andere beelden van gesneden hout, die met veel weelde geheel verguld zijn met goudlak.

Wat de kunstnijverheid betreft, hier zijn de voorwerpen van lak zoo talrijk dat er bijna geen opsomming van te geven is; het zijn bladen of tafeltjes, kastjes, voetstukken voor porceleinen vazen of bronzen, doosjes van allerlei aard, schalen, etensdragers, kommen, kopjes om de *saké* uit te drinken, waaiers, toiletartikelen, haarspelden, enz. Er is bijna geen voorwerp denkbaar in Japan, dat niet van lak gemaakt wordt.

En dan zijn die voorwerpen, zelfs die van middelbare qualiteit, met zeldzame zorg en nauwkeurigheid afgewerkt, zuiver sluitend en passend, en regelmatig en harmonisch van vorm.

Men denke slechts aan de „cabinetten", die kastjes met talrijke vakken en laden, die zoo onbegrijpelijk precies open en dicht gaan, waar nooit iets aan hapert, die altijd even keurig afgewerkt zijn, in alle hoekjes en naden en voegjes.

Onze voorouders waren de eersten die van deze kastjes in Europa brachten.

Thunberg, aangehaald door de Goncourt, verhaalt dat de Hollanders der factorij te Decima eenige lakwerken verkregen, maar slechts van tweede qualiteit; de fraaie exemplaren mochten niet uitgevoerd worden, en was er toevallig een te koop, dan was toen al de prijs zóó hoog, dat men er destijds zulk een som niet voor over had. Toch was dit in een tijd die op de tweede bloeiperiode der lakkunst volgde, daar deze kunst o. a. een hooge trap van volmaaktheid bereikte tusschen 900 en 1650.

Veelal wordt gewerkt met zwart lak, waarop met goudlak en enkele kleuren de ornamentatie wordt aangebracht. Ook is de ondergrond soms groen of rood, of van een ongeprepareerde stof; zoo wordt ook gelakt op parelmoer en ivoor, op natuurlijk hout, enz.

Soms zijn het planten, insecten, vruchten, half „en relief," zóó dat het lijkt alsof stukjes metaal zijn opgelegd. Dan komen veelvuldig bloemen voor als de *Kiku* (Chrysanthemum), de *Kiri* (Paulownia Imperialis) de *Kinoki* (Magnolia), en vele andere nog, evenals oneindig kleine reducties van deze bloemen en planten.

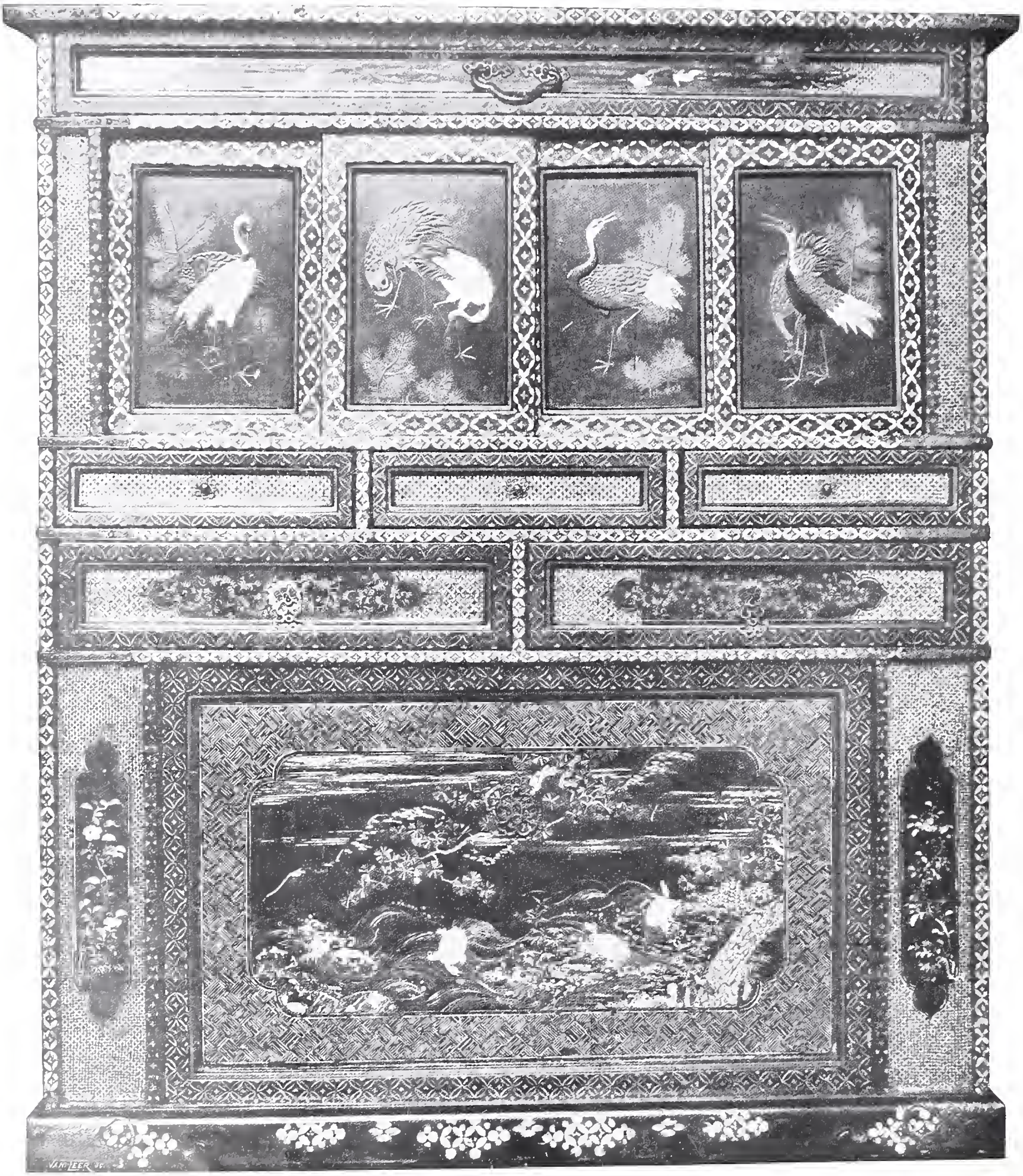
Of wuivende en ritselende bamboeboschjes, en rimpelige meer- en strandgezichten in den maneschijn, waarboven vluchten reigers, ganzen of fazanten, de koele najaarslucht doorklieven.

Dan zijn het weêr de goden en godinnen van den Japanschen Olympus, of wonder kleine, maar prachtig geöbserveerde water-juffers en mieren, of legendarische figuren, die altijd met ongeloofelijke zorg en nauwgezetheid in hunne smaakvolle uitvoerigheid behandeld zijn.

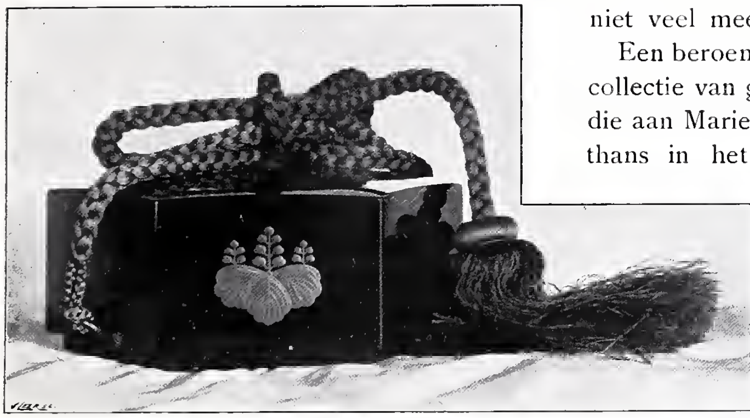
MEDICIJN-DOOSJE (INRO), WARE GROOTTE. GOUD-, GRIJS-, ROOD- EN GROEN LAK. EIGENDOM VAN DE FIRMA VAN VEEN.

Want in het mooie lak wordt de uitvoerigheid bij den Japanner nooit saai of vervelend: altijd is die uitvoerigheid, in die tallooze kleine détails, — zoo klein dat men ze eerst met een vergrootglas goed kan beoordeelen, — geestig, gevoelig, volmaakt van factuur. Nooit is er een droge of machinale lijn; altijd is elke bizonderheid met een juist begrip der

CABINET VAN DONKER LAK, INGELEGD MET PAARLMOER

DE VIER BOVEN-PANEELTJES VAN GOUD- EN GEKLEURD LAK.

DOOSJE VAN ZWART LAK; OP ELKE ZIJDE, IN GOUDLAK, HET WAPEN VAN DEN MIKADO (KIRI MON).

vlakversiering er raak op gezet, met zeldzame harmonie in verhouding tot de niet vercierde gedeelten

En daarbij nog worden, om massive gedeelten, of zware partijen, als b.v. een knoestige magnolia-tak of een stuk rots, te „breken,” om allicht „zwaar” doende vlekken te verdeelen, in die partijen en vlekken stukjes natif goud ingelegd, stukjes goud die ook soms schijnbaar onregelmatig in een laag bruin of effen goudlak worden verspreid, hetwelk dan de naam draagt van „aventurine”-lak.

Zoo nader ik het zuivere goud-lak, dat ontegenzeglijk het fijnste, fraaist bewerkte, altijd betrekkelijk vrij zeldzame, en zeker wel het meest aantrekkelijke en volmaakte soort is.

De oudste goud-lak-werken dagteekenen van de eerste jaren van het Christendom (± 150 à 300 N. C.)

In een tempel van Nara zijn doozen aanwezig, die gebeden-boeken bevatten, welke heeten van de 3^en^ eeuw N. C. afkomstig te zijn. Reeds in 't jaar 400 werden „aventurine”-lakwerken gemaakt, en in 480 wordt een soort lak vermeld, als een nieuwigheid, dat met stukjes parelmoer is ingelegd.

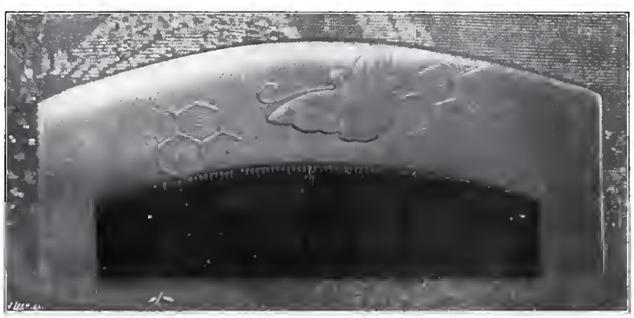
Maar de meeste stukken uit dien tijd zijn meer antiquiteiten, merkwaardigheden, dan bizonder fraaie kunstvoorwerpen. Verschillende smaakvolle en kundige verzamelaars zijn van oordeel dat de mooiste, de elegantste, de met de meeste zorg bewerkte voorwerpen, niet veel meer dan een paar eeuwen oud zijn.

Een beroemde, en melancholisch aandoende collectie van goudlak-werken is de verzameling die aan Marie Antoinette behoorde, welke zich thans in het Musée du Louvre bevindt en die op den 10^en^ October 1789, op bevel van de ongelukkige koningin, door een paar juweliers beschreven werd.

Ik zal korte metten maken met het moderne lak, daar dit, op zeer enkele uitzonderingen na, slechts een goedkoop verbruiks-artikel is, dat, uitsluitend vercierd met zwakke imitaties van oudere modellen, geen kunstwaarde meer heeft, en grootendeels be staat uit ruw afgewerkte thee-bladen en doozen, en kleine cabinetjes, haastig gemaakt, zoo snel mogelijk gedroogd, zonder dat er eenige zorg aan is besteed. Maar tóch hebben deze zaken, ondanks al die gebreken, nog een charme door de luchtige, ranke versiering, door het hoewel oppervlakkige, tóch nog eenigszins delicate werk.

Daarentegen die oude cabinetten, zooals er hier een gereproduceerd is, dank zij de welwillendheid van H. M. de Koningin, die mij veroorloofde een der bekende pracht-exemplaren, aanwezig in het Huis ten Bosch, voor dit artikel te doen photografeeren, — hoe deftig, harmonieus en verzorgd zijn niet deze meubels!

En hoe rijk en machtig zijn de kleuren, het diepe bruinzwart, waarop de stemmige nuances van het rijke, kleurige goud zich zoo welluidend afteekenen, hoe aangenaam en voornaam doen zij niet aan!

HAARKAM VAN GOUDLAK.

MEDICIJN-DOOSJE (ACHTERZIJDE), EVEN GEOPEND OM DE VERSCHILLENDE AFDEELINGEN TE LATEN ZIEN.

Wie zal ontkennen dat ons nationaal oud goudleer niet voor een aanzienlijk deel zijn rijke harmonieën te danken heeft aan den invloed van deze weelderige lakwerken, even zeer bekend bij de Mooren van Cordova als bij ons?

Naast deze groote voorwerpen van lak komen in aanmerking die kleine, prachtige, teêre juweelen, bestemd voor het intiem gebruik der elegante, zoo bij uitstek geraffineerde Japansche vrouw.

Deze kleinere zaken zijn volkomen zuiver van proportie, kleur, vorm, en zij doen zeker niet onder voor het fraaiste wat Europa in dit genre ooit voortbracht, ten alle tijden. Maar naast deze verdienste is er nog die van de materie waarmede zij vervaardigd werden.

Welke stof heeft ooit onder de bewerking door menschenhanden zulk een fijnheid van uitvoering bereikt als lak?

Welke bereide stof is zóó fraai, zoo volmaakt, dat een bekwaam werkman er geen enkel ornament op verlangt, en zich tevreden stelt met het maken van een spiegelgladde oppervlakte van éénkleurig lak, als toppunt van vakkennis? . . .

En daarbij, met hoeveel smaak en distinctie weten de Japanners niet die gladde oppervlakte te orneeren, wanneer zij die oneindig kleine tafereeltjes er op schilderen?

Welke stof, door den mensch gemaakt, is te vergelijken met het effen goud-lak, dat sterk, stil-glanzend en sonoor is, als oud-goud of brons? . . .

Ik ben dit opstel eigenlijk begonnen naar aanleiding van de kam die boven aan de eerste bladzijde staat afgebeeld, een gewone haarkam, — een wonder van distinctie! — die mij zóóveel belang inboezemde dat ik de techniek van het lakken meer in bijzonderheden wilde leeren kennen.

Nu kan deze kam wel dienen als criterium bij het beoordeelen van lakwerken.

Waar zijn de Europeesche voorwerpen van dien aard die volkomen bewondering eischen om hun cierlijkheid en gratie, die tot kostbare salon- of museum-preciosa kunnen verheven worden?

Wel bestaan er velerlei eigenaardige kammen, als Gothische, of Spaansche „maja”-kammen, van ivoor, been, hoorn, schildpad,

BLOEMEN-HANGER VAN BAMBOES-WORTEL, MET BLOEMEN EN SPRINKHANEN VAN GOUDLAK HIER EN DAAR.

rijkelijk uitgesneden en vereierd, maar zijn deze, hoe weelderig ook, te vergelijken met een uiterst teêr en volmaakt juweeltje als zoo een Japansehe kam, zoo'n stukje nuttig speelgoed, bestemd voor de smalle, soupele, fijn-tastende hand van een Gueisha of van een Keizerin?...

En zoo is het met elk voorwerp van voortreffelijk lak.

Een volmaakt lakwerk is alleen te vergelijken met een ongemeen fraai bewerkt kleinood, en doet niet onder voor een geestig en luchtig kunstwerk als een vluehtige aquarel of een lijnige, gevoelige ets!

Ik heb gesproken van die groote, zoo uitmuntend gemaakte kasten, waarvan elke lade „loopt" als op rails, waarvan elk onderdeel altijd even zuiver en haakseh is bewerkt; ook van die kleine voorwerpen, bestemd voor het toilet of het vermaak der vrouwen: naast de kammen, de haar-pennen en die doosjes, o. a. bestemd voor het eigenaardig soort goud dat, op de lippen gesmeerd, slechts even met de tong behoeft aangeraakt te worden om sterk rood te kleuren.

Dan zijn er nog die houten platen om aan de muur te hangen, die tochtschermen en kamerschutten, die bloemhangers, enz., dikwijls van natuurlijk hout, wormstekig, met buitengewone nerven; van bamboeswortels en anderszins, waarop hier en daar bloemen of dieren of bladeren zijn gelakt, in goud, of in maehtige, diepe en toch vroolijke kleuren.

En ook die „sehrijfdoozen," meestal vierkant, in een paar vakken verdeeld, bestemd om de penseelen waarmeê geschreven wordt, het stuk Oost-Indische inkt, en een plat bakje of steentje te plaatsen, waarop de inkt gewreven wordt met water.

Meestal zijn die doozen van goudlak, soms ingelegd met stukjes parelmoer, koraal, of massief goud.

Of het zijn weêr doozen om gebak te bergen, (onze blikken, 19de eeuwsehe „trommeltjes," zwart geverfd met vergulde blaadjes en bloemen zijn wel zeker een surrogaat geweest voor die kostbare doozen) voorzien van historische of aneedotisehe voorstellingen, — of „fiches"-doozen, of, en deze behooren tot de meest merkwaardige voorwerpen van lak, die vrij zeldzame, maar steeds buitengewoon preeieuselijk versierde „medieijn-doozen" *(inro's.)*.

BLAADJE VAN DONKER LAK OPGEWERKT MET GOUDLAK.

Deze, die elk aanzienlijk Japanner vroeger door zijn gordel hing, aan een zijden koord, waarvan het andere uiteinde voorzien was

van een „*netskè*" of van een metalen schijfje of barnsteenen bal, ten einde het dóórglijden te beletten, behoorden met zijn sabels, zijn pijpje en tabakzak, tot de versierselen die hij gaarne vertoonde, evenals ten onzent een dasspeld of horlogeketting gaarne wordt uitgestald.

Deze medicijn-doosjes, uit verschillende geledingen bestaande, zijn altijd zeer zorgvuldig bewerkt. Een bewijs hiervan is, dat terwijl zelfs de fraaiste schrijf- en andere doozen bijna nooit onderteekend zijn, de inro's het bijna altijd zijn. En van hoeveel waarde die verschillende bewerkingen geacht worden, blijkt wel uit het feit dat niet alleen de lakwerker teekent, maar ook de „inlegger."

Zoo beschrijft de Goncourt in zijn „*Maison d'un Artiste*" een dier doosjes dat hem toebehoorde, van brons-goud, waarop een vlucht reigers, zoo klein als vliegjes afgebeeld, te midden van bloemen van koraal en parelmoer, hetwelk rose schijnt door stukjes ondergelegd metaal. Op deze doos waren ook vlindertjes, wier vleugels met oneindige zorg waren bewerkt, en ingelegd met stukjes goud, zoo klein als speldepunten. Deze doos, die ik aanhaal als een voorbeeld, omdat zij onderteekend was door den lakmeester Hasségama, en door den „inlegger" Takéijama, verklaarde de Goncourt alléén te kunnen vergelijken met een juweel van Benvenuto Cellini!

Wat mij betreft, (en velen met mij), ik vind dat deze heerlijk teêre voorwerpen zeker niet onderdoen voor Egyptische, oud-Grieksche of latere Europeesche producten van hetzelfde soort. En wie zal zeggen hoeveel en wat onze moderne vercieringskunst te danken heeft aan de Japansche kunst?

Ik zal dit opstel eindigen met een herinnering.

Velen zijn er niet ingegaan, maar zij die het deden zullen nooit den indruk vergeten die het „Pavillon" van Japan maakte op de Parijsche tentoonstelling van 1900, nabij het Trocadero-paleis.

Het was een klein gebouw, een paar verdiepingen hoog; hier waren voorwerpen uitgestald van niet te schatten waarde. Er waren vele tooneelmaskers zoo realistisch als Gothieke beelden en evenzoo vol stijl en karakter, en doozen van lak, effen, zwart, bruin of van goudlak, zoo deftig, voornaam en gedistingeerd, dat zij met niets van dien aard vergeleken konden worden.

Het was een keuze-collectie door de Japansche Regeering bijeengebracht, bevattende de mooiste en zeldzaamste kunstvoorwerpen die men had kunnen vereenigen, afkomstig uit de keizerlijke paleizen, musea en belangrijke particuliere collecties.

Naast de cosmopolitische en banale drukte der tentoonstelling, en de niet minder schreeuwende drukte der moderne uitstallingen, hoe gewild en kostbaar ook, was het een rust, een verademing, een verfijnd genot, in dit kleine gebouw, waar het betrekkelijk kalm en stil was, te bewonderen, volóp, deze voorwerpen, zooveel eeuwen oud, en zóó fraai dat zij bepaald eerbied afdwongen voor de geduldige, accurate, en zoo bij uitstek begaafde, smaak- en talentvolle artisten die ze vervaardigd hadden.

ZORGVLIET, BUITENRUST EN RUSTENBURG. DOOR † † † † † TH. MORREN. † † † † † † † †

(Vervolg.)

II. Buitenrust.

Zorgvliet was in het begin der 18e eeuw nog voor het grootste gedeelte begrensd door duinen. Slechts hier en daar was een plekje grond herschapen in bouwland of boomgaard.

De gronden, die zich ten zuiden van Zorgvliet uitstrekten, waren achtereenvolgens in het bezit gekomen van Johan Cunes, commies ter Secretarie van de Staten-Generaal.

Cunes was, behalve ambtenaar, een echt handig bouwspeculant.

Al de gronden ten zuiden van Zorgvliet tot aan de Zeestraat toe waren zijn eigendom; bovendien was hij eveneens in het bezit van de landen, gelegen ten oosten van de Zeestraat, van den Noord-Buitensingel (nu de Mauritskade) af, langs den Noordmolen over de Koninklijke Bazar, voorbij Schuddebeurs (Javastraat) tot aan de grafelijkheidsklingen toe.

BUITENRUST, GEZIEN VAN DEN SCHEVENINGSCHEN WEG.

Deze gronden werden door hem achtereenvolgens in kleine perceelen voordeelig van de hand gedaan. Zoo verkocht hij den 13en Juli 1708 aan „Philippe, lantgraef van Hessen, vorst van Hersfelt, grave van Catsenelleboge, Diets, Ziegenhage, Nidda en Schaumburg, eene woning en landen met het heeren-, thuynmans- en boerenhuys, mitsgaders thuynen, boomgaerden en clingen, groot in 't geheel tusschen de vijf en zes mergen, gelegen aan de westzijde van den Scheveningschen Straetweg bij het Tolheck, belend ten noorden den graaf van Portland en ten westen denzelfden en de vrouwe van St. Annaland." *)

De koopprijs bedroeg 20.000 gulden.

Philips van Hessen—Philipsthal, geboren te Cassel den 14en December 1655, zoon van den regeerenden landgraaf van Hessen-Cassel †) was een bekwaam veldoverste. De reden waarom hij zich in Holland vestigde, is gemakkelijk te gissen. De Prinsen van Oranje waren verwant aan leden van zijn geslacht. Hij zelf was gehuwd met Catharina Amalia, gravin to Solms, vrouwe to Muntzenberg, Wildenfels en Sonnenwald. Vier zoons van zijn oudsten broeder, die zijn vader in de regeering was opgevolgd, waren in Nederlandschen dienst geweest. Hun zuster Maria Louise was de gade van den Frieschen Stadhouder. Het lag dus voor de hand dat het leger der Republiek ook voor zijn zoons goede vooruitzichten opende.

Landgraaf Philips deed de woning, welke zich op deze landen bevond, afbreken en er een nieuw heerenhuis voor in de plaats stellen. De klingen deed hij afgraven, ontginnen en beplanten, terwijl de tuin volgens den smaak van zijn tijd werd aangelegd.

10 December 1708 kreeg hij van de Raden en Meesters der Domeinen vergunning om voor zijn buiten een ijzeren hek te plaatsen mits betalende een recognitie van *f* 6.—; tevens werd hem toegestaan om over de sloot, die langs zijn woning heenliep, in plaats van een houten, een steenen brug te maken.

Philips van Hessen-Philipsthal sleet hier 13 rustige jaren.

In den voorzomer van 1721 begaf hij zich voor zijn gezondheid naar Aken om de baden te gebruiken, waar hij, door een beroerte getroffen, geheel onverwachts den 18en Juni in den ouderdom van 67 jaren overleed.

Zijn weduwe, die 42 jaren met hem in den echt vereenigd was geweest, deed een jaar na zijn overlijden met haar beide zoons voor hem een fraaie graftombe oprichten in de Groote of St. Jacobskerk te 's Gravenhage. *)

Zijn woning — naar hem Hessenhof geheeten — verviel aan zijn oudsten zoon Carel.

De Prinses-weduwe bleef evenwel tot haar overlijden op Hessenhof wonen. Het huis bleef in het bezit van Prins Carel tot 1768, toen hij het den 13en Januari van dat jaar overdroeg aan zijn oudsten zoon Willem.

Het was de laatste jaren verhuurd geweest; o. a. was het omstreeks 1765 bewoond

*) Susanna Huygens, die 20 April 1660 gehuwd was met haar germain neef Philips Doublet, heer van St. Annaland. Zij sterft te 's-Gravenhage 24 Augustus 1725 Theod. Jorissen, Constantin Huygens, p. 332.

†) J. G. Frederiks. Het Grafmonument voor Philips van Hessen Philipsthal. Haagsch Jaarboekje, 1895. p. 156 en v.

*) P. Timareten: Verzameling van Gedenkstukken. Dl. II, p. 114—117.

door den Russischen gezant graaf Golofkin. *)

Willem Prins van Hessen Philipsthal „colonel commandant van het regiment cavalerie van zijn Excellentie den heer luitenant-generaal de Famars", verkocht het huis een jaar nadat hij het in eigendom had verkregen (14 Juni 1769) aan Mr. Martinus Hartingh, heer van Champvent.

Deze, in Indië geboren, had zijn opvoeding in Holland ontvangen. 15 September 1758 kwam hij als student aan de Leidsche Hoogeschool en 30 Juli 1764 werd hij ingeschreven als advocaat voor het Hof. Hij was gehuwd met Johanna Maria van Breugel.

Het huis werd in de koopacte op Fransche wijze betiteld met den naam van Hôtel. Het was begrensd ten zuiden door de „Vauxhall en den gemeenen Agterwegh", ten noorden door den graaf van Roon met Zorgvliet en ten westen door de grafelijkheidsduinen.

De koopprijs bedroeg 22.000 gulden, benevens 200 ducaten of 1050 gulden voor speldegeld.

Martinus Hartingh vond de woning niet geheel naar zijn zin en niet beantwoordende aan de eischen van den tijd. Hij deed daarom het huis verbouwen en vergrooten en besteedde aan deze verfraaiïng het niet onaanzienlijk bedrag van 50 à 60.000 gulden.

Onder anderen deed hij in den linkervleugel van het huis een zoogenaamde „verlakte kamer" inrichten, hetwelk in dien tijd een groote luxe was en veel geld kostte.

Zijn financiën schijnen evenwel niet geëvenredigd te zijn geweest aan zijn lust tot bouwen, ten minste reeds het volgende jaar — 13 Augustus 1770 — werd „de hofstede" uit zijn desolaten boedel aangekocht door Pieter Loquet, koopman te Amsterdam.

Het perceel werd in de koopacte omschreven als: „het Hotel Hessenhoff met den tuin, plantagiën, vijvers, ijskelder, tuinmanshuis en orangerie, benevens een stal en twee koetshuysen alle annex den anderen."

Onder den verkoop waren niet begrepen „de bollen en bloemgewassen", die het eigendom waren van den tuinman, maar wel de „losse vergulde lijsten staande of leggende in de *verlakte kamer*, de losse lambriseeringen in de kamer daaraan volgende, mitsgaders alle het nieuwe houtwerk zo van blinden, lijsten als anderszins, welke in de vertrekken zijn staande of leggende."

Ondanks de aanzienlijke verbouwing en verfraaiïng, die het huis had ondergaan, bracht het niet meer op dan 14.300 gulden.

Pieter Loquet, die te Amsterdam woonde, zal Hessenhof waarschijnlijk zelf niet hebben bewoond.

Vermoedelijk heeft Jhr. Vincent Gustaaf, graaf van Hompesch, heer van Gendringen, hoogheemraad van Rijnland, baljuw en dijkgraaf van Woerden, kastelein van het kasteel aldaar, gecommitteerde wegens de Ridderschap en Edele van Holland in 't college van de Admiraliteit te Amsterdam er o. a. eenige jaren in verblijf gehouden. *)

Na het overlijden van den eigenaar, die toevallig in den Haag zijn sterfbed had, was zijn broeder Stephanus Loquet in diens rechten getreden.

Deze droeg in 1783 „de hofstede *Hessenhof*, voortaan genoemt wordende *Buitenrust*," voor *f* 25,000 over aan mr. Pieter van Bleiswijk.

Het huis, dat door onzen Amsterdamschen koopman verwaarloosd schijnt te zijn, zag er in die jaren vervallen uit, maar de nieuwe eigenaar deed zijn woning opknappen en verfraaien. Hij besteedde eveneens veel zorg aan den tuin, die door hem aanmerkelijk werd vergroot.

Mr. Pieter van Bleiswijk, eenige zoon van Dr. Abraham Cornelis en van Maria Gribius, werd gedoopt in de Nieuwe kerk te Delft, op 3 Augustus 1724. Hij werd 27 Februari 1741 ingeschreven als student in de rechten aan de Leidsche Hoogeschool en promoveerde 3 jaren later.

Hij vestigde zich in zijn geboortestad, welke hem in 1752 tot tweede en weldra tot eerste pensionaris aanstelde.

Den 1en Mei 1753 trad hij in de Nieuwe kerk te Delft in het huwelijk met een naamgenoot: Geertruida Anthonia van Bleiswijk, †) die eveneens in Delft woonde.

*) The present State of Holland 1765. p. 271.

*) Berichtboekje van den Haag 1773.

†) Zij was een dochter van Guilelmus Abrahamse van Bleijswijk en Hillegonda Magtilda van Thil.

28 November 1772 werd hij geroepen tot het gewichtig ambt van Raadpensionaris.

Hoewel zeer bekwaam, heeft hij door zijn zwak en wispelturig karakter een zeer dubbelzinnige rol gespeeld, en van hem kan, helaas, niet worden gezegd dat hij the right man in the right place was.

In den beginne een ijverig aanhanger van het Huis van Oranje, had hij geheel aan den leiband geloopen van 's Prinsen opvoeder — den Hertog van Brunswijk; maar toen de anti-stadhouderlijke partij zich uitbreidde en grooten invloed op den gang der zaken verkreeg, en de Hertog geheel in discrediet geraakte, had hij zich van lieverlede bij die partij aangesloten.

Na het vertrek van den Prins ging hij geheel over tot de Patriotten en kwam nu weldra onder den invloed van de driemannen Van Berckel—De Gijzelaar—Zeeberg. *)

Bij de nadering der Pruisische troepen ontzonk den armen Raadpensionaris de moed. Hij pakte inderhaast zijn boeltje bijeen, met het snoode plan om naar Amsterdam uit te wijken, waarheen de vertegenwoordigers der groote steden reeds waren vertrokken. Maar de Staten, die er de lucht van kregen, en bevreesd waren dat hij het grootzegel — waarvan hij de bewaarder was — bij vergissing mee zou nemen, deden zijn woning door vier boden bewaken.

Van Bleiswijk bleef, en na 's Prinsen terugkomst waren zijn patriottische neigingen op eenmaal verdwenen. Het was voor de derde maal dat hij van kleur veranderde.

De Prins was nauwelijks terug, of de Raadpensionaris was de eerste, die zich ter audientie spoedde om Zijn Hoogheid met een allerbeminnelijksten glimlach welkom te heeten in de residentie, zijn terugkomst prijzende als de gelukkigste gebeurtenis, die het vaderland kon te beurt vallen.

Maar de Prins, die zijn mannetjes kende, voerde hem naar een der ramen van de zaal en op de juichende menigte op het Buitenhof wijzende, voegde hij hem toe: „Ziedaar de volksstem, mijnheer van Bleiswijk!" De Raadpensionaris boog en betuigde eerbiedig zijn instemming. En toen op hetzelfde oogenblik een plotselinge rukwind op het Buitenhof eenige hoeden in de lucht deed vliegen, vroeg de Prins hem, als zonder erg, hoe de wind was. Van Bleiswijk keek naar het haantje van den toren en noemde de windstreek. „Dat is de derde maal — zei de Prins — dat de wind heden omgedraaid is," en meteen gaf hij het teeken dat de audiëntie geëindigd was. *)

*) Dr. H. T. Colenbrander. De Patriottentijd, dl. I, p. 351.

Zijn positie was inderdaad geheel onmogelijk geworden, en zooals te voorzien was, werd hij na het afloopen van zijn derde quinquennaat in November 1787 niet herbenoemd.

Pieter van Bleiswijk kon zich nu te midden van zijn grooten boekenschat, dien hij met veel zorg bijeen had gebracht, geheel aan zijn studie wijden. †)

Toen Prins Willem opnieuw voor de zegevierende Patriotten moest wijken, behoefde Pieter niet voor de vierde maal van politieke kleur te verwisselen, want reeds den 29en October 1790 was hij op Buitenrust overleden.

Den 4en November werd zijn lijk met vier volgkoetsen, 18 dragers en 1 wapendrager naar Delft overgebracht en in de Oude kerk in zijn eigen graf bijgezet.

Hoewel hij in de geschiedenis van ons land geen bepaald eervolle en geen overwegende rol heeft gespeeld, heeft de woonplaats van den man, die na den Stadhouder de hoogste betrekking van Staat bekleedde, zekere historische vermaardheid verkregen.

Van Bleiswijk overleed kinderloos; zijn vrouw was vóór hem gestorven. Eenige maanden na zijn overlijden, den 3en Februari 1791, verkochten de executeuren van zijn testament Buitenrust aan Willem Boreel. §)

Het was omschreven als: de hofstede Bui-

*) Mr. H. van A. Uit de gedenkschriften van een voornaam Ned. beambte over de tweede helft der XVIIIde en begin der XIXde eeuw. p. 154.

†) Zijn bibliotheek, bestaande uit ruim 3000 boeken en meer dan 200 hss. werd van 7—18 November 1791 door de boekhandelaars Thierry, Mensing, Van Cleef en Scheurleer op Buitenrust verkocht.

De catalogus, met opgaaf der prijzen, die voor de boeken zijn besteed, berust op de Koninklijke Bibliotheek.

§) Zoon van Mr. Jacob Boreel Jansz., raad en advocaat-fiscaal van de Admiraliteit te Amsterdam.

tenrust (van ouds Hessenhoff), zijnde heerenhuis, ruim bassecour met ijzeren hek, stalling voor 16 paarden enz., tuinmanshuis, orangerie, ijskelder enz. enz., groot tusschen de 7 en 8 morgen.

De koopsom bedroeg *f* 28.400, benevens 225 gulden voor eenige tuingereedschappen en 1435 gulden, 18 stuivers en 9 deniers over rantsoenpenningen.

Boreel, oud-schepen en raad van Amsterdam, geboren 19 Juni 1744, was 30 December 1766 aldaar in het huwelijk getreden met Maria Trip. *) Hij was toen kapitein van een compagnie Infanterie. In 1791 hield hij nog verblijf te Amsterdam, maar later schijnt hij zich naar den Haag te hebben verplaatst. Hij heeft Buitenrust evenwel niet lang in zijn bezit gehad, want 9 Juni 1806 droeg hij het over aan den Rotterdamschen koopman Robbert Twiss.

*) Dochter van Mr. Lucas Cornelisz. en Jacoba Margaretha Hoven, ged. in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, 28 Januari 1750.

Jhr. Mr. H. J. Trip. De familie Trip. p. 198 en 199.

Deze was geboren te Rotterdam en gedoopt in de Engelsch Episcopaalsche kerk den 10en April 1760.

Zijn vader Francis Twiss, Engelschman van geboorte *) had zich als koopman te Rotterdam gevestigd waar hij den 5en October 1742 den poortereed aflegde.

Hij was een vermogend man geworden en bezat verscheiden huizen op de Nieuwehaven.

Robbert trad in 1785 in het huwelijk met Mary Scott, geboren te Norwich †).

Uit dezen echt werden 11 kinderen te Rotterdam geboren.

Of hij, evenals zoovelen zijner stadgenooten thans, zijn stad ontrouw is geworden en zich althans eenige jaren achtereen hier heeft gevestigd, of dat hij slechts de zomermaanden buiten heeft doorgebracht, is mij niet bekend; maar dat hij op Buitenrust heeft gewoond staat vast. Hij heeft zelfs zijn cachet op zijn woning afgedrukt door aan de zoldering van

HET PARK ACHTER BUITENRUST.

*) Geboren te „Beules" (Bole).

†) Zij overlijdt te Rotterdam op 20 Januari 1836.

de zoogenaamde verlakte kamer zijn wapen en dat van zijn vrouw te doen schilderen.

Twiss, die 19 November 1829 te Rotterdam overleed, heeft Buitenrust niet tot zijn dood in bezit gehouden, daar hij het op 1 Maart 1821 had overgedragen aan een bekend stadgenoot Jhr. Mr. Gerard Lodewijk Hendrik Hooft.

Of hij op Buitenrust verblijf heeft gehouden is mij niet met zekerheid gebleken. Toen hij in 1822 tot lid van den Raad werd gekozen woonde hij nog op de Prinsessegracht. Later, als burgemeester (1843—1858), woonde hij op de Riviervischmarkt. Hij was de zoon van Mr. Gerrit Pieter Hooft Hendrikszoon en Gerardina Henrietta Probentau van Willemsdorf. *)

Hij huwde te Brielle 16 November 1808 Gijsbertina Maria Heeneman †).

Hij heeft het perceel niet lang in eigendom bezeten, want reeds den 17[en] April 1827 deed hij het over aan Johannes Leonardus Willer, die Buitenrust in Augustus van het daarop volgende jaar verkocht aan een vreemdeling Johann Georg Heine, zich noemende professor, doctor en chef van het Orthopaedisch Instituut te Würzburg in Beieren.

Heine was een self-made man; geboren 23 April 1770 te Lauterbach in Wurtemberg's Scharzwald was hij eerst in de leer geweest bij een messensmid. Na tien jaren hier en daar rondgezworven te hebben, had hij zich gevormd tot een bekwaam instrumentmaker. Zijn goede reputatie bezorgde hem in 1802 de betrekking van instrumentmaker en bandagist aan de Universiteit te Würzburg.

Daar kreeg hij een ruimer veld van studie. Hij volgde de lessen in anatomie en operatieleer en gaf in 1807 een belangrijk werkje uit over chirurgische instrumenten, verbanden enz., waardoor hij in breeden kring de aandacht op zich vestigde. Hij vond ook o. a. verscheiden naar hem genoemde instrumenten uit, die hem in 1824 den titel bezorgden van demonstrator der orthopaedie aan de Universiteit en assessor der medische faculteit.

Van Regeeringswege werd hem gelegenheid gegeven een orthopaedische geneesinrichting te openen onder de hooge bescherming van Koningin Carolina van Beieren.

Deze inrichting geraakte binnen enkele jaren tot grooten bloei. Hij was hiermede evenwel nog niet tevreden, zijn geest zocht naar ruimer arbeidsveld.

Een nieuwe ontdekking deed hem zijn land verlaten. Hij meende n.l. voor zoogenaamde inwendige ziekten een nieuw geneesmiddel gevonden te hebben, voornamelijk berustende op omslagen en zeebaden. Zoodoende vinden wij hem in 1828 op het pasgeopend Badhuis te Scheveningen. Hij besloot nu om in de nabijheid van de zee een orthopaedisch instituut te openen, waar tevens gelegenheid zou zijn om zeebaden te gebruiken. Hij zocht een geschikte woning en slaagde naar wensch.

Zijn inrichting te Würzburg deed hij over aan zijn neef-behuwdzoon Bernard Heine en hij vestigde zich in den Haag. *)

De koopsom bedroeg 23.000 gulden. 't Is merkwaardig hoe de koopsom aan schommelingen onderhevig is geweest. Zooals wij gezien hebben bedroeg zij in 1770 maar 14.300, in 1783 25.000, na de verfraaiïng door Van Bleiswijk aangebracht in 1791 28.400, in 1806 20.000, in 1821 27.000 en in 1827 maar 13.950 gulden.

Willer, die het huis waarschijnlijk uit speculatie had gekocht, maakte dus goede zaakjes.

Buitenrust werd nu in een ziekenhuis veranderd. Ongelukkigen met ruggegraatsverkrommingen, kromme beenen, opgetrokken- en verlamde spieren, aangeboren heupontwrichtingen, of misvormde ledematen kwamen nu bij Dr. Heine genezing zoeken.

Patienten die van buiten kwamen en onder geregelde behandeling moesten blijven, konden in de ruime woning huisvesting vinden. Alles was er ten gerieve der zieken en van hunne begeleiders ingericht.

Uit de navolgende omschrijving, die een jaar na de opening het licht zag, leeren wij

*) Gedoopt te 's Gravenhage 24 Mei 1779. Bij diploma van 20 Februari 1816 werd hij in den Nederlandschen adelstand verheven.

†) Genealogie van het geslacht Hooft door Alberdingk Thijm en Vorsterman van Oyen p. 42.

*) Dr. R. Krul: Tijdspiegel April 1901.

de inrichting van het Instituut vrij nauwkeurig kennen.

Orthopaedisch Instituut.

„Gedurende het jaar 1829 is te 's-Gravenhage op den Scheveningschen weg, nabij het Tolhek, eene inrigting onder dien naam daargesteld, onder het bestuur van Dr. J. G. Heine. Men houdt zich aldaar onledig met de genezing der misvormingen van het menschelijk ligchaam, zoowel aan de ruggegraat, de ribben en het bekken, als aan den hals en de overige ledematen. De patienten, welke daarin worden opgenomen en *alleen* inkomen, vinden er, zoo mogelijk, hetzelfde gerijf en dezelfde zorg, als in hun ouderlijk huis; ten opzigte van hunne opvoeding en zedelijke en ligchamelijke vorming, neemt het bestuur de geheele verantwoordelijkheid op zich. Tevens is er voor gezorgd, dat de ouders der patienten of zoodanige andere personen, welke dezelve aan hunne kinderen, tot derzelver gezelschap, opvoeding en bediening, willen medegeven, in het instituut eene goede huisvesting en verzorging kunnen bekomen, waarbij het bestuur naar vermogen op ieders smaak en behoefte acht slaat. Daarenboven is er voor de personen van jongere jaren gelegenheid, om in alles, wat tot een goede opvoeding behoort, onderwijs te genieten, ten einde de tot hun herstel benoodigde tijd voor hunne geestbeschaving niet zou verloren gaan; terwijl voorts voor uitspanning en tijdverdrijf, zoo der zieken als hunne begeleiders, op verschillende wijzen gezorgd wordt.

De eigenlijke orthopaedische behandeling is tweeledig, en mechanisch of dynamisch. Voor het mechanisch gedeelte der behandeling dienen een aantal door den heer Heine uitgevondene machines en verbanden, welke vervaardigd worden in eene, bij het instituut behoorende fabrijk, en waarvan steeds een goede voorraad voorhanden is, om terstond in alle voorkomende gevallen te kunnen gebezigd worden. Voor het appliceeren van de machines en verbanden, zijn in het instituut een aantal onderrigtte personen van beiderlei kunne, welke een gestadig toezigt over de patienten houden en de noodige manipulatiën verrigten, waardoor dit gewigtig gedeelte der behandeling met eene zeer groote nauwkeurigheid plaats heeft. Voor de noodige lichaamsbewegingen en doelmatige gymnastische oefeningen dient de groote tuin van het instituut, waar men behalve de aangename wandelingen, ook eene kegel- en kolfbaan, schommels, een caroussel, en wat meer van dien aard is, heeft; ook wordt er rijtuig gehouden, om toeren in de omstreken te kunnen maken.

Het dynamisch gedeelte der behandeling omvat de aanwending van alle zoodanige middelen, welke deels op de inwendige organisatie werken, deels tot versterking of verzwakking van enkele deelen dienen, al naar mate de behandeling van het weg te nemen gebrek, of de gezondheid van den patient, over het algemeen zulks vereischt. Hiertoe behoort het gebruik van verschillende soorten van baden, inwrijvingen, de aanwending van electriciteit en galvanismus, enz.

Een groot voordeel van dit instituut, hetwelk het boven vele andere van dat soort verkiesselijk maakt, is het zeebad, hetwelk de grootste voordeelen tot genezing der patienten aanbiedt *).

Men zou zoo zeggen dat dit wel de meest ideale inrichting om te genezen was die men zich denken kan.

Aanvankelijk werd Buitenrust — dat in den volksmond weldra den zeer eigenaardigen, maar hoogst oneerbiedigen naam van het Bultenpaleis kreeg — door een vrij groot getal patienten bezocht.

Toen Koning Willem I met Prinses Marianne op Zaterdag den 6en April 1830 er een bezoek bracht lagen 24 patienten „allen in hun apparaat te bed".

Door de vorstelijke bezoekers werd alles met de meeste belangstelling bezichtigd. Vooral trok de aandacht „het kabinet van modellen, waar zich de talrijke toestellen bevinden, die in de genezing der wanstaltigheden volgens het stelsel van Dr. Heine worden gebruikt en die allen van zijne vinding zijn, het therapeutisch laboratorium en

) 's-Gravenhaagsche Stadsalmanak. 1830, p. 13.

ten slotte de werkplaatsen en de smederij". Het behoeft dan ook geen betoog dat Z. M. na ruim twee uren in het etablissement te hebben doorgebracht „Hoogstdeszelfs tevredenheid over al wat Hoogstdezelve gezien had, aan den heer Heine in de minzaamste en de meest vereerende bewoordingen te kennen gaf" *).

Maar de Koning deed nog meer. Heine, die op dit gebied grooten naam had gemaakt en heden ten dage als de vader der Duitsche orthopaedie wordt beschouwd, werd op voordracht der Regeering benoemd tot ridder van den Nederlandschen Leeuw.

Het aanvankelijk succes was evenwel niet van blijvenden aard. De Hollander loopt met nieuwigheden niet zoo spoedig weg. Hij kijkt eerst eens graag de kat uit den boom.

De inrichting raakte aan 't kwijnen en de directeur kwijnde mee.

In 1838 waren er nog maar vier patienten intern.

Merkwaardig is de beschrijving die een Duitsch Predikant, F. W. Dethmar, „Pharrer zu Anholt" †), van een bezoek aan Heine's instituut kort voor diens overlijden geeft.

De Professor lag ziek te bed, maar als belangstellend landgenoot werd de bezoeker toch nog door hem ontvangen.

Na een kort gesprek met hem gevoerd te hebben „befahl er einem seiner Gehülfen mir mehrere Schriften über seine Anstalt zu übergeben, mich herum zuführen und mir Alles aufs Beste zu zeigen. Aber ach, mit welchem Schmerzgefühle durchging ich die grossen Räume. Das Leben fehlte, und ich sah nur vier Curisten. Das Ende des Direktors und damit auch einer Anstalt, welche in dieser Gegend so wenig Anklang findet, schien mir nicht mehr fern zu sein, und ich schied desshalb tief bewegt von einem Manne, der mir selbst gestand, dass er manche Fehlgriffe gemacht, indem er die Holländer nicht verstanden habe. „Ich sehe voraus, fügte er mit dem Ausdrucke des Schmerzes hinzu, dass ich als Opfer meines Enthusiasmus für meine Erfindung zu Grunde gehe, aber es ist jetzt zu spät, eine neue Laufbahn zu beginnen".

*) Haagsch Dagblad.

†) Freundliche Erinnerung an Holland und seine Bewohner, dl. II, p. 42 en 43.

Mit diesen Worten entliess er mich. Der bald darauf erfolgte Tod hat seinen Leiden ein Ziel gesetzt. Was aus seiner Anstalt werden wird, ist mir nicht bekannt".

Dat hij de Hollanders niet begrepen had, is gemakkelijk te begrijpen, daarvoor moet men zelf op en top Hollander zijn.

Het slot van de geschiedenis dat onzen Pfarrer onbekend bleef is voor ons geen geheim.

Heine overleed op Buitenrust den 7[en] September 1838.

Zijn weduwe Maria Anna Foertsch, die na zijn overlijden naar haar gehuwde dochter *) te Würzburg in Beieren was getrokken, verkocht Buitenrust den 10[en] Mei van het volgende jaar aan den Prins van Oranje, die, zooals wij gezien hebben, deze plaats met Zorgvliet vereenigde.

De buitenplaats werd in de koopacte omschreven als: een heerenhuizinge, tuinmanswoning, koetshuis, stalling, schuur, lokaal voor orangerie, bloem- en trekkasten, ijskelder, tuinen, boomgaarden, park, plantagie, bosschen, vijvers enz.

De koopprijs bedroeg 34.000 gulden. De hypotheek van 30.000 gulden, die door Heine op het perceel was gevestigd, werd nu afgelost.

Buitenrust zou nu weldra een vorstelijk verblijf worden.

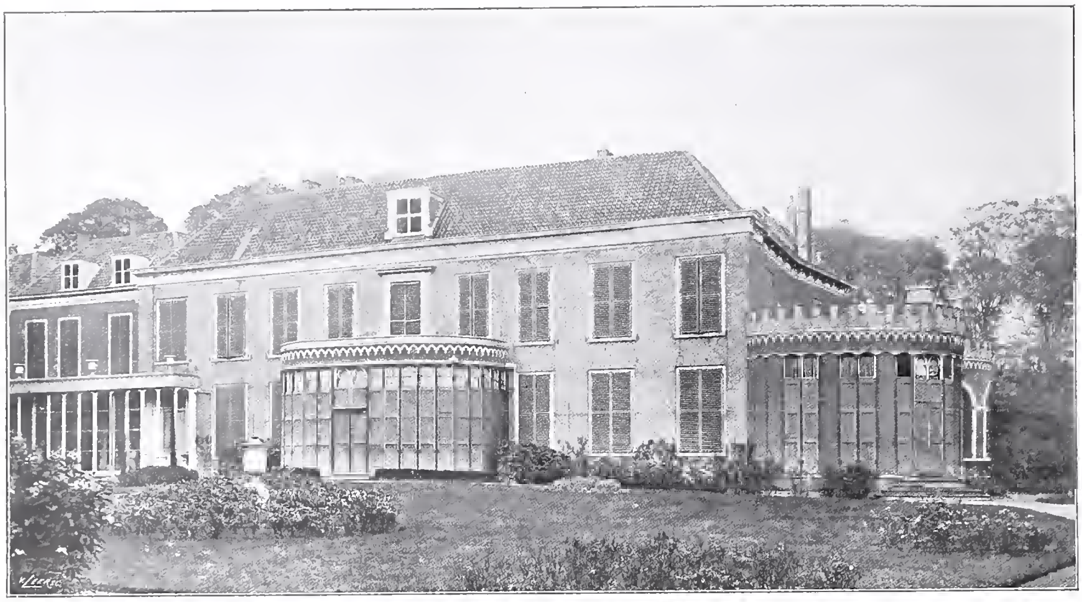
Koning Willem I had den 7[en] October 1840 op het Loo afstand gedaan van de regeering ten behoeve van zijn oudsten zoon en Willem II was hem in de regeering opgevolgd. Op den derden Maandag in October was hij te paard naar het Binnenhof gereden ter opening van de vergadering der Staten-Generaal en op 28 November legde hij bij zijn plechtige inhuldiging in de Nieuwe Kerk te Amsterdam den eed op de grondwet af.

Buitenrust werd nu aanzienlijk vergroot en tot paleis ingericht.

De zoogenaamde gothieke bijbouw in „Windsor stijl", die het huis aan de zuid- en westzijde ontsiert, de ruime serre die aan

*) Anna gehuwd met Bernard Heine, med. doctor te Würzburg.

Haar zoon Joseph Heine was med. doctor en cantonarts te Waldmorh, eveneens in Beyeren gelegen.

BUITENRUST, TUINZIJDE.

de tuinzijde is bijgebouwd en die den aanblik van dit deftig XVIIIe eeuwsch gebouw aan die zijde geheel bederft, is uit dezen tijd.

Koning Willem had een bijzondere voorliefde voor de gothick. De tijd, dien hij te Oxford had doorgebracht, waar de fraaiste specimens van de gothicke bouwkunst worden gevonden, had daartoe waarschijnlijk het zijne bijgedragen.

Den Haag wilde Z. M. blijkbaar eveneens het karakter van een middeneeuwsche stad geven. Een Engelsch architect werd naar hier ontboden en de Hagenaars konden zich weldra verlustigen in de gothieke huizenrij op de Nassaulaan, de gothische zaal achter zijn Paleis op den Kneuterdijk en een dergelijke galerij over het Paleis in het Noordeinde.

Deze galerij is sinds jaren verdwenen en heeft plaats gemaakt voor de Paleisstraat. Wij behoeven daar evenwel niet te hard over te treuren, want de heerlijke middeneeuwsche gothiek was hier op armzalige wijze nagebootst.

De pinakels en kroonlijsten o. a. waren van hout.

Willem II had in die jaren een ware bouwmanie. Buitenrust wilde hij geheel doen afbreken en daarvoor in de plaats stellen een groot fraai paleis, evenwel wat meer naar achteren in den tuin.

Deze bouwerij kwam evenwel niet tot stand en de plannen kwamen in den doofpot — i. c. het Huisarchief — terecht.

Willem II heeft zelf Buitenrust nooit bewoond. Alleen Anna Paulowna bracht er de eerste jaren geregeld de morgenuren door en gebruikte daar haar tweede ontbijt.

Toen de held van Quatre-Bras op 17 Maart 1849 te Tilburg was overleden, betrok de Koningin-Moeder het paleis voor goed.

Zij was 's zomers op Soestdijk en 's winters aan den Scheveningschen weg.

De diners en soupers, die ten tijde van Anna Paulowna op Buitenrust zijn genoten, zullen nog bij velen een aangename herinnering hebben achtergelaten.

Het Paleis dat op 't gebied van kunst veel moois bevatte, was eenvoudig ingericht.

Over de indeeling en over de schilderijen en preciosa, die er gevonden werden, heeft Craandijk in zijn beknopte beschrijving over „Sorgvliet en aanhoorigheden" *) reeds een en ander medegedeeld.

Nu alles wat ook maar eenigzins waarde had, naar Weimar is verhuisd, behoef ik er niet verder over uit te wijden. Slechts wil ik nog met een enkel woord melding maken van de verlakte kamer van Harting — de

*) Eigen Haard 1891, pag. 153.

zoogenaamde Japansche zaal — welke de eenige kamer is uit het oude gebouw, die ongeschonden bewaard is gebleven en waarover Craandijk het stilzwijgen bewaart. De overige vertrekken gelijkvloers — een enkel kamertje aan de straatzijde uitgezonderd — dateeren uit het midden der XIX^de^ eeuw.

De Japansche zaal is ongeveer 10½ meter lang bij 5½ breed.

De wanden zijn door middel van pilasters in vakken verdeeld, waarin ter halver hoogte medaillons.

Deze medaillons vertoonen werkplaatsen: het munten, de chemie, de astronomie, de spiegelmakerij, de schilderkunst, de beeldhouwkunst, de drukkerij en ten slotte een jachttafereel.

De paneelen zijn verlakt en bewerkt in relief.

De pilasters, ter halver hoogte versierd met Chineesche figuren, hebben groene randen met pailletten van mica.

De deuren zijn eveneens versierd met medaillons, voorstellende Chineesche figuren met Louis XV ornamenten.

Het geheel is een rijk versierd lakwerk. De domineerende kleuren zijn zwart, rood en groen, terwijl een kwistig gebruik is gemaakt van goud.

De schoorsteenmantel is van rood en wit marmer. Het getimmerte van de zaal behoort tot den oorspronkelijken bouw. De beschildering en het lakwerk zijn, zooals wij gezien hebben, van 1769.

In het midden van het beschilderd plafond, dat eveneens in vakken verdeeld is, werden in het begin der XIX^de^ eeuw de wapens van Twiss en Scott aangebracht.

Het geheel heeft een eenigszins hybridisch karakter. De verlakte paneelen geven den indruk van in Japan te zijn bewerkt naar Hollandsche teekeningen. Het schilderwerk der deuren is zuiver Hollandsch

Anna Paulowna ontsliep op Buitenrust, liggende op een rustbank in haar slaapvertrek beneden aan de tuinzijde, den 1^en^ Maart 1865.

Het domein Zorgvliet — waarvan Buitenrust deel uitmaakte — verviel toen, zooals wij gezien hebben, aan Prinses Sophie.

Het groothertogelijk echtpaar bracht des zomers meestal eenige dagen op Buitenrust door. Zij betrokken dan eenige eenvoudige appartementen op de bovenverdieping.

De sterfkamer van Anna Paulowna werd met groote piëteit intact gelaten.

Nog voor korten tijd kon men dit vertrek, dat geheel in denzelfden toestand was gebleven, bezichtigen.

De medicijnen, die door Anna Paulowna de laatste dagen voor haar sterven waren gebruikt, stonden nog op een kleine eenvoudige tafel geschaard. Haar toilet-artikelen lagen daar nog onaangeroerd. De pen waarmede zij de laatste letter op papier had gezet, lag nog op het eenvoudige inktstel. Het rustbed, waarop zij den laatsten adem uitblies, stond nog op dezelfde plaats

Maar nu zijn de vertrekken allen ledig en zien er armzalig uit. De decoraties en wat verder nog aan de vroegere grootheid herinnert, getuigen van den wansmaak van dien tijd.

Het gebouw zal nu weldra onder den moker vallen.

Nog eenmaal zijn de zalen dezer dagen met menschen gevuld, nu de Vereeniging „Die Haghe" hare tentoonstelling van schilderijen, aquarellen, prenten enz van kijkjes van den Haag uit de XIX^de^ eeuw in dit gebouw heeft geopend.

Het oude huis getuige nog eenmaal van het verleden, alvorens het van het wereldtooneel verdwijnt.

Dat zijn einde nabij is, mogen wij niet altezeer betreuren. Het gebouw is door de onpractische indeeling onbewoonbaar en het nieuwe gedeelte dat indertijd schatten heeft gekost, is zoo slecht gebouwd, dat het reeds ernstig aan verzakking onderhevig is.

Maar toch zullen wij dat stijve witte huis, dat niets fraais aanbiedt, missen.

Hoewel „Grootje" met haar diepe rimpels en ouderwetsche begrippen niet meer in den kring past, waarin zij leeft, toch wordt haar heengaan gevoeld, want ook zij laat een ledige plaats achter.

III. Rustenburg.

De gronden ten zuiden van Buitenrust waren eveneens door Johan Cunes in eigendom verkregen.

Zoo had hij in 1709 van Charles Bada du Jardin gekocht „een stuck lant met een boerehuys daerop staende, groot omtrent 2 mergen, gelegen aan de westzijde van den Scheveningschen Straetwegh." Ten westen begrensd door „de wildernisse", ten zuiden door „den wegh naar de duynen" (nu Laan van Meerdervoort) en ten noorden door den kleinen tuin van den Landgraaf van Hessen Philipsthal.

Ten zuiden van dit land, schijnt hij reeds vroeger grond in eigendom te hebben bezeten; ten minste op 27 Maart 1696 was hij voor het college van Hoogheemraden van Delfland gedaagd om op Donderdag den 5en April daaraanvolgende in het gemeen Landshuis te Delft „eisch te hooren ter saeke hij tegens de keure van Delflandt sigh vermeeten heeft een brugge te leggen van sijn gedaegdens landt, geleegen an de westsijde bij de Cruyswegh van den Haege naer Schevelinge ende die te hegten an de voorss. wegh". Cunes had het raadzaam gevonden om alvorens Hoogheemraden van Delfland, die lang niet malsch waren, hun eisch zouden doen hooren, nederig excuses aan te bieden en te verzoeken dat zij „zijn faute als onwetende gedaen zijnde met een favorabel oogh geliefden aan te zien en hem die misslagh gratieuselijck te pardonneren".

Hoogheemraden verleenden hiertoe een goedgunstig oor. Den 16en April werd hem toestemming verleend.

In 1710 kocht Cunes van de weduwe en erfgenamen van Philips Doublet, die den 6en Juli 1707 te 's Gravenhage was overleden, *) nog „seeckere hoeck van de clingen ofte duyn", welke aan de gronden, die hij het vorige jaar had gekocht, grensden.

In de omschrijving van dit perceel wordt gezegd dat het zich uitstrekte twaalf roeden langs de heining van den Prins van Hessen Philipsthal „comende gelijck met het grot ofte fonteijn van welgemelde sijn Hoogheid, en ten zuid-oosten lang omtrent vijftig roeden correspondeerende op den toorn van 's Gravenhage".

Het geheel was groot één „gevouwde" morgen.

*) Theod. Jorissen, Constantin Huygens p. 332.

Hij sloopte de boerenwoning, die zich op deze gronden bevond en bouwde in plaats daarvan een „somerhuysje" *) met stal en koetshuis.

De klingen deed hij afgraven en beplanten en in den tuin verrees weldra ook een oranjerie en tuinmanswoning

Cunes heeft dit huis tot aan zijn dood toe in bezit gehad.

Na zijn overlijden werd dit perceel, dat toen een uitgestrektheid van 5 morgen bedroeg, door de executeuren van zijn testament in 1717 verkocht voor 3000 gulden aan den Landgraaf van Hessen Philipsthal, die het eenige dagen later voor dezelfde prijs overdroeg aan den grootmeester van zijn huis: Jan Charles Franchois Bada du Jardin.

Deze zal waarschijnlijk een zoon zijn geweest van Charles Bada du Jardin, die deze gronden eertijds aan Cunes had verkocht.

Hij was in tweeden echt gehuwd met Philippina Jacoba Martin. Van zijn eerste vrouw — een dochter van den graaf De Thiancourt — was hij reeds meer dan 20 jaren gescheiden. †) Hij had bij haar twee kinderen: een dochter Charlotte Sophie, gehuwd met den heer Du Menil, die geboren was nadat de scheiding reeds was voltrokken en een zoon, Frederik Emanuel de Somercourt, die ouder was, maar van wien hij niet veel pleizier beleefde.

Dit jongmensch, die een zeer slechte reputatie had, had hem reeds heel wat geld gekost.

In het testament dat hij op 28 Mei 1721 in zijn woning aan den Scheveningschen weg

§) Acte van consent van Raden en Meesters van de Rekeningen der domeinen en van de Regeering van den Haag op 't verzoek van Johan Cunes, commies ter Griffie van de Staten-Generaal „dat hij sal mogen doen amoveren en na sigh neemen seekeren boom, staende aen de westzeijden van de Scheeveningse Straetwegh ten zuyden de Kruyswegh, lopende westop na de duynen, die hem incommodeert omtrent het inkomen van de laen, die hij voornemens is te doen maeken van het *somerhuysje* off dat hij gebouwt heeft op een stuck erffs ten suyden de plaats van den heere Prince van Hessen-Cassel tot in den hoek van de voornoemde Scheeveningse Straetwegh en Kruyswegh, mits voor den voorsz boom betalende een somme van 7 ponden. 27 Maart 1710.

26e boek der Appointementen fol. 62.

†) Zij was hertrouwd met Baron De la Veau, bij wien zij verscheidene kinderen had.

door notaris Samuel Favon deed opmaken, vergaf hij hem evenwel al zijn snoodheden, op voorwaarde dat hij voor zijn stiefmoeder zou hebben: „tous les sentiments de respect et de reconnaissance, qu'il luy doit pour les biens qu' elle a sollicité de luy faire, malgré sa conduite tres irregulière et qui n'est que trop connue dans le monde."

Hij verbood hem evenwel om ooit op Rust en Lust, zooals hij zijn buitenverblijf had genoemd, zijn intrek te nemen, „à cause de ses violences et de ses emportements dont il n'a fait qu' une trop douleureuse expérience, et qui troubleroient entièrement le repos de sa famille".

Het was daar dus niet altijd „Rust en Lust" geweest.

Uit dit testament leeren wij 's graven hofmeester als een zeer weldadig en beminnelijk man kennen; want niet alleen dat hij aan de armen van de Gereformeerde en Fransche kerk en aan de armen van de andere gezindten, aan elk college 30 gulden vermaakte, maar hij bedacht zelfs zijn schoonmoeder made. Cavallier met een „byoux au choix de sa chère épouse de la valleur de dix pistolles".

Zijn vrouw legateerde hij de 10.000 gulden, die haar bij huwelijksvoorwaarden, waren toegezegd, maar bovendien „pour témoigner aussi son amitié et sa tendresse luy laisse sa vie durant la jouissance de la dite maison et jardin appellée Rust en Lust *qu'il a bâtie* sur le dit chemin de Scheveling de ses propres deniers, etc."

Wij zien hieruit dat hij het „somerhuysje" van Cunes had doen afbreken en er een nieuw gebouw voor in de plaats stellen: het huis zooals wij het tegenwoordig kennen.

Verder legateerde hij o. a. nog aan den Landgraaf van Hessen Philipsthal „une tabatière piquée d'or, garni de diamants et un service de douze tasses de porcelaines de Japon avec les soucoupes et couvercles; le suppliant très humblement de vouloir excuser la liberté qu'il prend de luy témoigner par un présent de si petite valeur le zêle et le respectueux attachement qu'il a tousjours eu pour son illustre personne".

Philips van Hessen zou evenwel uit de snuifdoos van zijn trouwen dienaar geen snuifje nemen, want hij ging hem voor naar het onbekende land.

Zijn overlijden was zoo plotseling geweest dat hij geen beschikkingen meer had kunnen maken ten gunste van den man, die hem 25 jaren had gediend „avec toute la fidellité et l'attachement imaginable".

Hij had hem evenwel in zijn testament aan zijn zoon warm aanbevolen.

Het was daarom dat deze hem een jaarlijksch pensioen toekende van 300 gulden en er de vleiende zinsnede aan toevoegde „de vouloir accepter cette petite donation comme une marque très sincère de l'estime et de la parfaite amitié que sa dite altesse sérenissime a tousjours eu pour luy" *).

De trouwe hofmeester genoot nog zes jaren van zijn pensioen, want eerst den 23en Augustus 1727 overleed hij.

Den 27en daaraanvolgende werd hij in de kerk te Scheveningen aan de zuidzijde van het koor ter aarde besteld †).

Zijn begrafenis was volgens zijn verlangen eenvoudig geweest, „sans aucune cérémonie et le plus simplement du monde, deux carosses seulement".

Hij had slechts voor zich begeerd „un sercueil de bois de chesne, doublé d'une lame très mince de plomb, laquelle sera mise dans un espèce de tombeau faite de quelque pièce de marbre avec les paroles suivantes pour inscription:

Hic jacet C. B. D. M. A. S. ille M. P. A. Nec C. Nec I. D. O. M. S. E.

Die marmeren graftombe scheen zijn weduwe wel wat kostbaar te vinden; in den familieraad werd daarom besloten om het maar met een blauwe zerk af te doen.

De letters werden er aldus opgebeiteld:

HIC JACET
CBD MAS
ILLE
M. P. A.
NEC. C. NEC. J.
D. O. M.
AUGUSTI 23. ANNO 1727.

*) Acte van 25 Juli 1721 verleden voor den notaris Samuel Favon te 's-Gravenhage.

†) Hij had het ter keuze van zijn weduwe gelaten om op Scheveningen of te Voorburg begraven te worden.

De S en E werden vergeten.

Over de beteekenis van dit opschrift waren verschillende lezingen in omloop.

Timareten, die in 1777 zijn „Verzameling van Gedenkstukken" uitgaf, zat er ook mee in de war en raadpleegde eenige taalkundigen. Hij kreeg twee lezingen, die hem aannemelijk voorkwamen en die hij in zijn werk afdrukte *). Wij zullen er ons evenwel maar niet verder mede bezighouden.

Rust en Lust was een fraai huis dat de aandacht der voorbijgangers tot zich trok.

De vier nissen aan de voorzijde waren versierd met geschilderde zinnebeelden en bijschriften. Als: de Godsvrucht waar onder stond: Initium sapientiae est reverentia Jehovae, ps. 111 vs. 10. (De vreeze des Heeren is het beginsel der Wijsheid).

De Goedertierenheid en Getrouwheid met het onderschrift: Benignitas et fides occurrunt inter se. (Goedertierenheid en Trouw ontmoeten elkander).

De Gerechtigheid en Vrede; op het voetstuk stond: Justitia et pax osculabuntur, ps. 85 vr. 11. (De Gerechtigheid en Vrede zullen elkander kussen.)

De Tijd en de Waarheid met de daaronder staande spreuk: La verita col Tempo. (De Tijd ontdekt de Waarheid).

Voorts zag men, volgens Timareten, *) boven deze nissen „in een gelijk tal kleinder vakken, eenige Italiaensche vaersen met de daer op t' zaem gestelde zangwijzen". †)

Uit de taxatielijst van zijn nagelaten goe-

*) Volgens den een zou het beteekenen:

Hic jacet
C. Badda defunctus mas
ille
monumentum publicum ambivit
nec caelaturis nec jactantiis
Deo optimo maximo.

terwijl de andere het aldus wilde verstaan:

Hic jacet enz.
ille
monumentum posuit ambiguum
nec caliginosum nec justum.

Beide lezingen, en voornamelijk de laatste, komen mij zeer onwaarschijnlijk voor.

*) dl II p. 339 en 340.

†) Deze nissen zijn nog aanwezig, maar de fresco's en zedespreuken zijn verdwenen; zij passen niet meer in onzen tijd.

RUSTENBURG (DE RUSSISCHE KAPEL)

deren, leeren wij de indeeling van het huis eenigzins kennen. Het bevatte o. a. beneden: „de voorkamer, de groote kamer, een klein cabinet aen de rechter handt, 't clein saaltie op de tuyn, een klijn cabinet aen de slinker handt, de kinderkamer en de keuken" en boven: „de voorkamer, slaepkaemer, 't cabinet van mijnheer, balconkamer, kameniers-kamer, knechtskamer, kamer boven de keuken" enz.*)

Zijn weduwe, die met haar drie minderjarige kinderen Amelie Philippine Charlotte, Philippe Vincent en Catherine Wilhelmine was achtergebleven, had de woning verlaten en aan vreemden verhuurd.

In 1734 verzocht zij aan het Hof van Holland om dit perceel, waarvan zij het vruchtgebruik genoot, te mogen verkoopen. De toestemming daartoe werd haar verleend en Rust en Lust ging op 9 September 1735 over voor 10,000 gulden aan Willem van Sonsbeek, lid van den Raad van State.

Het huis was vrij luxueus ingericht, zooals uit het koopcontract blijkt, want in den koop waren begrepen: „de ses stucken schilderijen, dienende tot meublement van de groote beneden sael, het blaffon (sic) daaronder gerekent, gelijk meede de schilderijen dienende tot meublement van de beneede caemer agter de voorsz. groote beneden sael; insgelijx alle de schilderijen voor de schoorsteenen, mitsgaeders de behangsels, vloermatten en het verdere meubilaire dat de vrouwe vercopersse jegenwoordig in het voorsz. huys is hebbende ende sodanig als hetselve bij den jegenwoordigen huurder wert gebruykt".

Langs het huis liep een sloot, welke het erf van den Scheveningschen weg afscheidde. Om toegang tot het huis te krijgen moest men een steenen brug over. Deze brug verkeerde in 1737 in vervallen toestand. Willem van Sonsbeek verzocht daarom aan Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en aan Burgemeesters en Regeerders van den Haag om een nieuwe steenen brug te mogen leggen „om daarover met koets en paarden te kunnen rijden".

De toestemming hiertoe werd hem welwillend verleend, mits betalende 4 pond en 8 schellingen.

Onze voorouders verstonden uitnemend de kunst om overal dubbeltjes uit te kloppen.

Van Delfland had hij de toestemming gratis gekregen.

Van Sonsbeek heeft niet lang pleizier van zijn buitenplaats gehad, want in 1738 overleed hij.

Zijn executeuren verkochten Rust en Lust den 26en September 1738 aan Assueer Baron van Heeckeren, heer tot Roderloo, Ligtenberg, Kell, Rees en Engelenberg, burgemeester van Zutfen en gedeputeerde ter vergadering van de Staten-Generaal, gehuwd met Henriëtte Johanna Elisabeth Agatha Walraven, Baronesse van Laar.

Als afgevaardigde der Staten-Generaal vertoefde hij een groot gedeelte van het jaar in den Haag, zoodat hij hier een pied à terre moest hebben.

Of de bewoning van Rust en Lust hem te kostbaar werd of dat het huis hem niet beviel, wij weten het niet, maar twee jaren later werd het opnieuw in veiling gebracht.

Eigenaar werd toen de luitenant-kolonel Johan Daniël van Portz.

De koopsom bedroeg 7500 gulden „buyten en behalven de behangsels, schilderijen en andere ornamenten, mitsgaders de vloermat in de groote benedenzaal, banken, steenen beelden en pedestallen", waarvoor 3500 gulden werd in rekening gebracht. Bovendien kreeg de vrouwe van Roderlo — mevrouw Van Heekeren — 300 gulden voor een kleed. Daar kan een mooie jurk voor gekocht zijn. Was dit misschien de prijs waarvoor mevr. Van Heekeren werd overreed om met de verhuizing genoegen te nemen? Wat doet een vrouw al niet voor een mooie japon?

't Was voor de dames in die dagen dikwijls een buitenkansje als haar huis werd verkocht. Want meestal werd voor haar een sommetje bedongen als speldegeld of indien zij er niet zeker van was dat haar echtvriend de beloofde penningen aan haar zou overdragen, deed zij in de koopacte uitdrukkelijk omschrijven wat zij er voor wilde hebben.

Dit gebeurde vooral wanneer de kooper een winkelier was en de echtgenoot van den

§) Protocol van den notaris Samuel Favon, 17 Sept. 1727.

verkooper dus gemakkelijk uit zijn étalage een keus kon doen.

Zoo kocht de „cooperslaeger" Joost Woutersz., in 1611 van Cornelis Philipse Sadijn het huis genaamd „de Schenckan", gelegen in 't Achterom, voor een schuldbrief van 2325 gulden. Mevrouw Sadijn kreeg als een „vereering" 20 gulden en bovendien een „beddepan". Mijnheer Sadijn zal zeker niet zoo heel jong meer zijn geweest.

In 1613 kochten Jacob Dircksz. Hartgen en Jan Gerritsz. van den Broeck, van Cent Cornelisz. Vim, „bijervoerder", het huis van ouds genaamd „de Wildeman", gelegen aan de westzijde van 't Spui, voor een schuldbrief van 7000 gulden en een „silvere sleutelraecx" tot een vereering voor zijn huisvrouw.

Bij een verkoop in 1624 moest de kooper, die juwelier was, aan de vrouw en dochter van den verkooper „elcx een paer messen van agaet" geven — nogal een bescheiden eisch — en verder 10 gulden voor de armen en 40 gulden „ten gelaege," dus voor een frisschen dronk, waarmede een koop altijd besloten werd.

Dikwijls bedong de kooper ook een aardigheid voor zich zelf.

Jacob Sasbout en Dirk van Millingen kochten in 1618 van Jan Willemsz. „smit" een huis benoorden 't Westeinde voor 744 gulden. Zoowel voor de huisvrouw als voor den zoon van den verkooper werd bedongen een rozenobel en voor hem zelf „een nyeuwen hoet en band, bequaem om te dragen." Onze brave smid was dus bang dat ze hem een hoofddeksel in de hand zouden stoppen, waarmede hij niet fatsoenlijk voor den dag zou kunnen komen.

Een nieuwe hoed scheen ook voor de mannen in die dagen een groote aantrekkelijkheid te zijn geweest.

Toen Jan Pietersz. Verleijer „schuytvoerder" in 1619 een „huysken of camer" op het Spui verkocht, bedong hij voor zich eveneens een nieuwen hoed.

Mr. Augustijn Stalpart van der Wiele was een braaf man. Toen hij in 1618 een tuin verkocht wenschte hij voor zich „een paar sijden Melaensche neerhosen, van welcken coleur hij zal verkiezen en voor zijn moeder Sybilla Pauw 12 ellen Engels damast van 20 stuivers de el."

De deurwaarder Stalpert van der Wiele had dezelfde goede eigenschappen. Hij bedong niet alleen 30 gulden tot een „propine" voor zijn huisvrouw, maar nog 6 gulden voor zijn schoonvader Hans de Clerck.

De vereering van een rozenobel was vrij algemeen.

Dat deze gewoonte, die zeker was ingesteld om de dames met het verhuizen te verzoenen, burgerrecht had verkregen, blijkt wel hieruit dat de vrouw van een burgemeester, die tevens Hoog Mogende was, er zich niet voor schaamde 300 gulden voor een nieuwen japon aan te nemen.

De kolonel van Portz, die te Leiden woonde, schijnt het huis voor geldbelegging te hebben gekocht. Althans in 1749 had hij het verhuurd.

Rust en Lust, een deftige buitenplaats, die uitsluitend deftige menschen binnen zijne muren had geherbergd, werd nu gedegradeerd tot een inrichting van publieke vermakelijkheid, want in dat jaar werd er een „Vauxhall" in gevestigd.

Een nieuwigheid in die dagen, welke uit Engeland was overgewaaid.

Vauxhall was, zooals bekend is, de naam van een openbaren lusttuin met een dans- en concertzaal, welke door zekeren Vaux in de eerste helft der achttiende eeuw te Londen was geopend.

Een eigenaardigheid van die inrichtingen was dat men in den geïllumineerden tuin muziek maakte.

De Prinses van Hessen-Philipsthal, wier portret nog altijd in de benedenkamer boven den schoorsteen hing, blikte nu met voorname minachting op een bonte menigte neer, die van tijd tot tijd de vertrekken vulde.

Lang zou dit evenwel niet duren, want de ondernemer maakte geen goede zaakjes.

Binnen enkele jaren moest hij het opgeven. Waarschijnlijk lag de uitspanning te ver van de stad. De Hagenaar verplaatste zich toen nog niet zoo gemakkelijk als tegenwoordig.

In de wandeling bleef het evenwel nog jaren lang den naam van „Vauxhall" dragen, zooals blijkt uit de omschrijving der belending van Buitenrust (pag. 15).

Johan Daniel van Portz was omstreeks 1752 overleden en zijn weduwe Maria van de Velde was in 1754 hertrouwd met Herman Lodewijk graaf van Gronsfeld-Diepenbroek.

Het rijke weeuwtje had een schitterende partij gedaan.

In 1758 verkocht zij haar buitenplaats in den Haag, welke wederom den ouden naam van Rust en Lust had gekregen, aan Seneca Ingersen, oud-resident van Cheribon.

In den koopprijs van 8000 gulden waren mede begrepen de behangsels, spiegels, schilderijen, „so in de schoorsteenen als boven de deuren." Alleen „het portrait van de Princesse van Hessen Philipsthal" werd door de verkoopster behouden.

Deze oudgast, die in Indië fortuin had gemaakt, had er een titel bij gekocht. Hij noemde zich Seneca Ingersen, vrijheer van Geltingen en Rijksedelman van zijn Keyzerlijke Majesteit.

Hij verfraaide het huis, waaraan hij den naam gaf van Rustenburg en besteedde veel zorg aan zijn tuin. De enkele fraaie gestukadoorde plafonds, die wij nog in het huis aanschouwen, zijn door hem aangebracht. Een daarvan (in de tegenwoordige sacristie) draagt het jaartal 1768.

Het bleef tot aan zijn dood in zijn bezit.

In 1787 verkochten zijn executeurs, die hem den titel gaven van Baron van Geltingen, de plaats aan Gerrit Jan Baron de Hochepied.

In de verkoopbiljetten werd met zekeren ophef melding gemaakt dat het huis bevatte „een meenigte kamers en cabinetten, waarvan de meeste zijn behangen en gestucadeert en met spiegels en schilderijen in de schoorsteenen versierd, zijnde de tuin rondom beplant met hooge opgaande boomen en met beste vruchtdragende boomen en gewassen, hebbende een aangenaam uytsigt over de Scheveningsche weg en annexe landerijen."

Of de Hochepied op Rustenburg verblijf heeft gehouden, is mij niet bekend, maar het is vrij zeker dat hij het eenige jaren althans heeft verhuurd.

Onder anderen schijnt de Raadpensionaris Van de Spiegel het huis 's zomers in huur te hebben bewoond.

Wij hebben gezien, dat hij tegelijk met Bentinck in 1795 op de kastelenij van den Hove was gevangen gezet. Toen hem werd medegedeeld dat de vergadering van de Provisioneele Representanten des volks van Holland van plan was om hem te doen overbrengen naar het kasteel te Muiden, en deze overbrenging hem suspect voorkwam, had zijn zoon daartegen in het volle Comité geprotesteerd.

Men had hem toen aangeraden dat mevrouw Van de Spiegel een request in dien geest moest presenteeren.

Eenige bevriende leden van het Comité, die inzage van het concept-request hadden gekregen, hadden haar in overweging gegeven om zelf een bepaalde plaats voor te slaan, waartoe naar hun meening „*zijn buitenplaatsje aan den Scheveningschen weg* gevoeglijk kon geproponeerd worden." *)

De vergadering had hierop het decreet van vervoering voorloopig „gesurcheerd." Twee leden uit dit college, die Van de Spiegel hiervan mededeeling kwamen doen, gaven als hunne meening te kennen, „dat het meer tot zekerheid van de vergadering en tot zijn eigen veiligheid zou strekken, indien hij in zijn huis in den Haag bewaard werd als op zijn buitenplaats."

Van de Spiegel, die eveneens aan zijn huis in den Haag de voorkeur gaf, had daarin toegestemd.

Maar weldra bleken deze beraadslagingen vruchteloos te zijn geweest.

De Regeering had het raadzaam geoordeeld om hem, evenals Bentinck, het Huis in 't Bosch als verblijfplaats aan te wijzen.

Opmerkelijk is het, dat de overbrenging van de bewoners van Rustenburg en Zorgvliet geschiedde onder het escorte van ruiters van het regiment van Hessen Philipsthal, die hun naam ontleenden aan den voormaligen eigenaar van Buitenrust, of althans aan leden van diens geslacht.

In 1808 verkocht de douairière de Hochepied, Sara Gerlacius, Rustenburg aan Mr. Coenraad Willem Wyborgh, die het twee jaren later voor 9000 gulden overdroeg aan

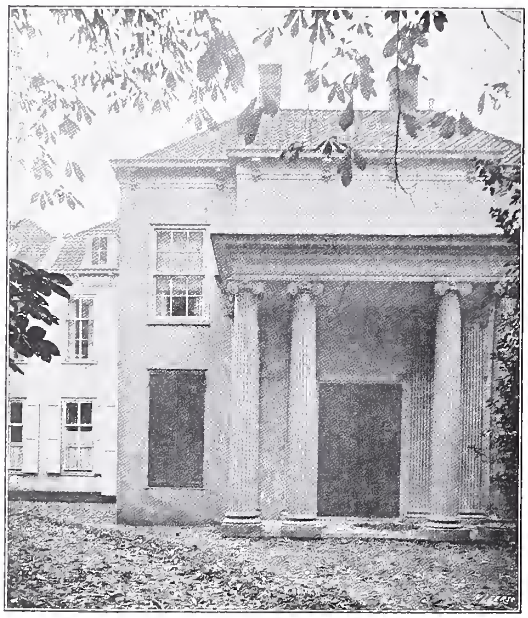
*) Journaal van den Raadpensionaris L. P. v. d. Spiegel. Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap. 1894, 15e dl. p. 21.

Christina Koets, weduwe van Johannes Mooy.

Het oude huis zou nu weldra geheel van bestemming veranderen, daar Christina Koets het deed inrichten tot een hôtel.

In het voorjaar van 1811 was het logement gereed. De eigenaresse plaatste in de Haagsche Courant van den 1en Maart de volgende aankondiging, waarin zij zich in de gunst en recommandatie aanbeval:

„De weduwe C. Koets, heeft de eer te adverteeren, dat zij zig heeft geetablisseerd op de Buitenplaats genaamd Rust-en-Burch, staande en gelegen bij den Haag aan de Scheveningse weg, nabij het Tolhek, en aldaar heeft geappropricert om te kunnen verhuuren diverse propere en wel gemeubileerde appartementen, als ook tot het houden van maaltijden, logeeren, mits het een en ander vooraf besteld word; alles een begin nemende met den 15en Maart aanstaande. Ook zal zij tragten zig in staat te stellen om bij het goede saisoen aldaar een alleraangenaamste Vaux-Hall te kunnen geven." *)

OUDE TOEGANG VAN RUSTENBURG TOT DEN TUIN.

Rustenburg was dus nu hôtel geworden. Het bevatte 24 kamers. †) Als hôtel was het zeer gunstig gelegen.

De gasten, die de zeebaden wilden gebruiken, behoefden slechts den mooien Scheveningschen weg langs te wandelen, de dorpstraat door, en binnen een half uur waren zij aan het strand. Zij, die tegen de wandeling opzagen, konden de zeebaden ook binnenshuis gebruiken.

Het nemen van een zeebad ging toen nog eenigzins primitief in zijn werk. Een badhuis was er niet en aan badkoetsjes werd evenmin nog gedacht.

Men wandelde naar het strand, weldra gevolgd door Scheveningsche vrouwen en meisjes, die zich aanboden om op de kleêren te passen.

In het bijzijn van die dames ontkleedde men zich, sprong in zee, en na een frisch bad genomen te hebben, hielpen de jeugdige Scheveningstertjes afdrogen en de kleêren aantrekken. Voor een fooitje werd die dienst bij iedereen gaarne verricht.

Foei, shocking, hoor ik een achtbare moeder uitroepen! Volstrekt niet, mevrouwtje, het geschiedde alles in eer en deugd. In heerlijke gezonde naïveteit.

Hooren wij slechts wat een Italiaan, Pilati de Tassulo, die op het einde der achttiende eeuw ons land bezocht, hierover mededeelt: *)

„La bourgeoisie et du bas peuple etc. vont dans la belle saison en foule à Schévening. Elles vont à pied jusqu'à la porte de la ville: la elles trouvent een phaéton qui les mène pour un sou ou deux par tête jusqu'au village. Les cabarets y sont en grand nombre et tous extrêmement mauvais; elles y descendent pourtant pour boire du thé.

Quantité de monde va aussi à Schévening pour se baigner dans la mer. J'ai voulu une fois me donner ce plaisir; j'y suis allé avec des Hollandais de mes amis. Les femmes et filles des pêcheurs de ce village se doutèrent de notre dessein; elles nous suivîrent par troupes pour s'offrir à nous garder nos hardes. Mes amis qui étoient déjà accoutumé à cela acceptèrent avec plaisir leurs offres. Ils se deshabillèrent devant elles et sautèrent dans

---

*) Dagblad van het Departement der monden van de Maas.

†) W. P. Van Stockum: 's-Gravenhage in den loop der tijden, dl. II, p. 173.

*) Lettres sur la Hollande. La Haye 1780.

DE RUSSISCHE KAPEL MET BIDSTOEL EN ZETEL VAN WIJLEN H. M. ANNA PAULOWNA.

la mer. A leur retour les filles leur rendîrent leurs habits et les aidèrent à s'essuyer. Elles font pour de l'argent cette politesse à tout le monde. Elles ne me tentèrent point pourtant, car elles puent comme nos capucins et sont habillées jusque de même".

Die kuischheid van onze Scheveningstertjes werd door onzen Italiaan niet op de rechte waarde geschat, want hij voegde er aan toe: „c'est grand dommage car il y en a des belles parmi elles".

Deze eigenaardige gewoonte schijnt tot het begin der negentiende eeuw in stand te zijn gebleven.

In 1818 richtte Pronk op ongeveer 10 minuten afstands van de kerk een badhuisje op, waaruit zich langzamerhand het groote Badhuis ontwikkelde.

Eerst drie jaren later brachten de koetsjes de badgasten in zee.

Rustenburg zou evenwel niet lang hôtel blijven. Reeds in 1824 werd het door Anna Gerardina Missio, wed^e^. Johannes Stupani en in tweeden echt gehuwd met Justus David Krantz, eenig nagelaten kind van Christina Koets, die in eerste huwelijk getrouwd was geweest met Johannes Missio en die in 1817 was overleden, verkocht aan Christina Reinira gravin van Reede—Ginckel, vrouwe van Amerongen.

Het huis werd sinds dien door haar en haar zuster Maria Wilhelmina, vrouwe van Ginkel, Elst, Lievendaal, Doeveren en Genderen, bewoond.

Deze freules stamden af van Godard van Reede—Ginkel, die, evenals Bentinck, een gunsteling was van den stadhouder Willem III en die door hem tot graaf van Athlone werd verheven.

Het huis kreeg nu in de wandeling den naam van „het huis der gravin van Athlone".

De Prins van Oranje, die voor beide dames groote achting koesterde, bracht hen dikwijls een bezoek.

Na 't overlijden van freule Christina op 28 December 1847, verkocht haar zuster Maria Wilhelmina, Rustenburg — ook wel

Rust en Burg *) geschreven — aan Koning Willem voor 45.000 gulden.

De koopprijs was zeer ruim en freule Maria maakte goede zaken, daar haar zuster het huis indertijd voor slechts 13.000 gulden had gekocht.

Rustenburg werd nu door den Koning ter bewoning afgestaan aan Hertog Bernhard van Saksen Weimar Eisenach, den lateren schoonvader van Prins Hendrik, gehuwd met Ida van Saksen—Meiningen en zijn beide zoons.

Het huis werd door hem betrokken in Februari of Maart 1848 en hij hield er verblijf tot April 1850.

De drie aangrenzende buitenplaatsen waren dus nu in éene hand vereenigd.

Na het overlijden van Koning Willem II, toen Anna Paulowna haar zetel op Buitenrust vestigde, werden eenige vertrekken op Rustenburg tot een kapel ingericht.

Het huis werd verder bewoond door eenige kamervrouwen.

De Russische kapel werd door Anna Paulowna bij haar komst in ons land in 1816 gesticht. Zij was toen hofkapel, die haar overal volgde. Na haar overlijden in 1865 werd de kapel gezantschapskerk.

De Russische gemeente in den Haag bestaat op 't oogenblik uit 1 priester, 2 psalmisten en 30 à 40 leden, waaronder de hier verblijf houdende Grieken, Bulgaren en Perzen.

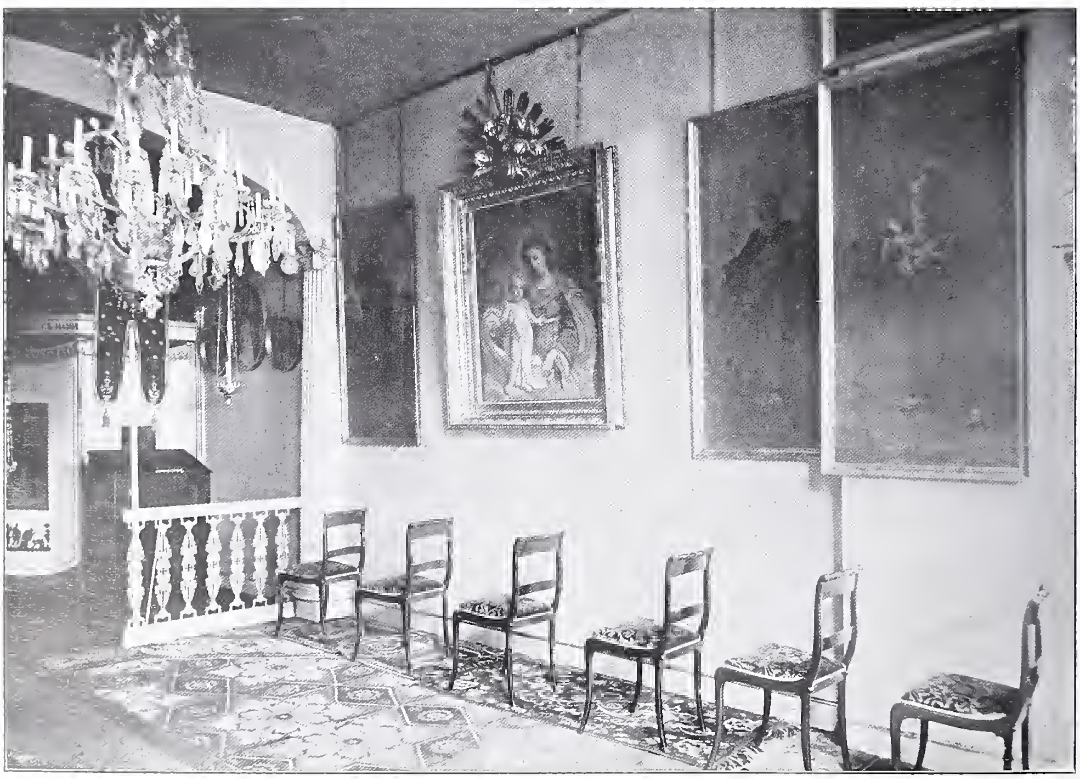
De dienst wordt gehouden tweemaal in de week, op Zaterdagmiddag en Zondagmorgen.

In de eenvoudige kapel is weinig wat de aandacht trekt. Het opmerkelijkste is de

*) Die verbastering in Rust- en Burg heeft waarschijnlijk aanleiding gegeven tot het dwaze verhaal dat Andriessen in zijn „Morgenwandelingen" mededeelt en dat door Van der Aa in zijn Aardrijkskundig Woordenboek is overgenomen.

Hij vertelt namelijk dat dit landgoed eertijds een burcht of ridderlijke havezate zou geweest zijn, gesticht door de heeren Van Brederode, die evenals de heeren Van Wassenaar, daarop vele jaren hun verblijf hebben gehouden. En verder zegt hij, dat deze heeren vrije jacht hadden in de duinen tot Katwijk toe, en dat de ridders, welke dezen burcht bewoonden, het recht hadden om onder hunne vaan vijftig gewapende krijgslieden op hun kasteel in bezetting te houden.

Waar de goede man deze onzin van daan heeft gehaald is mij niet gebleken.

DE RUSSISCHE KAPEL.

DE „IKONOSTAS" VOOR HET ALTAAR.

zoogenaamde „Ikonostas", welke voor het altaar is geplaatst en fraai is beschilderd, zooals op nevensstaande afbeelding is te zien.

In een klein zijvertrek, dat tot sacristie is ingericht, bevinden zich kostbare gewaden, die door den priester *) op Zon- en feestdagen worden gedragen.

Een daarvan is door Koningin Anna Paulowna eigenhandig geborduurd.

De geschiedenis van de kapel bevat slechts één belangrijk moment. Het was in de dagen dat het lijk van hare vorstelijke stichtster daar boven aarde stond en de laatste eer aan het stoffelijk overschot werd bewezen.

Anna Paulowna was den 1en Maart 1865 op Buitenrust overleden en Zaterdag den 11en daaraanvolgende 's middags om half drie werd haar stoffelijk omhulsel op plechtige wijze overgebracht naar de Grieksche kapel.

De stoet ging door den tuin en volgde denzelfden weg, dien de Vorstin gewoon was te gaan, als zij zich naar haar bedehuis begaf.

Vooraf gingen de lakeien en de verdere bedienden der hofhouding; de kist werd gedragen door de officieren van het Huis der ontslapen Vorstin.

De meeste leden der Koninklijke familie volgden onmiddellijk achter de dragers, waarachter zich al de leden der Hofhouding aansloten.

In de kapel, die met rouwfloers, gedrapeerd met zilver, behangen en met waskaarsen verlicht was, werd de stoet ontvangen door den geestelijke der kapel, alsmede door de leden van het Russisch gezantschap en de hier aanwezige Russen.

Door den Minister van Justitie werd deze voorloopige bijzetting op officieele wijze bij proces-verbaal geconstateerd.

De uitvaart zelf vond op Vrijdag den 17en plaats.

Reeds in den vroegen morgen golfde een dichte menigte door de straten die de stoet zou nemen. Ondanks den fijnen dichten regen, die de wachtenden deed huiveren, stonden de straten opgepropt met stadgenooten en vreemdelingen, die van heinde en verre naar de residentie waren toegestroomd.

Van negen uur af verkondigde het klokkengelui van de torens en kerken het naderend uur van den somberen stoet.

De kerkelijke plechtigheid in de kapel was reeds een half uur vroeger aangevangen.

De kleine ruimte was geheel gevuld. De lijkkist stond op een estrade van drie treden.

Op een kleinen afstand daarvoor stond de opper-ceremoniemeester Jhr. F. R. Boreel. Aan de hoeken van het rouwkleed vier hooge hofdignitarissen. Langs de lijkkist 24 kamerheeren in twee rijen geschaard. Aan het hoofdeinde bevonden zich de dames du palais en de dames d'atour, terwijl achter deze de kamervrouwen der overleden vorstin stonden geschaard.

Behalve de leden der Russische legatie bevonden zich in de kapel Prins en Prinses Hendrik der Nederlanden en de Groothertog en de Groothertogin van Saxen-Weimar.

De dienst werd verricht door den Aartspriester Soudakoff, aalmoezenier van de Koningin, bijgestaan door den priester van de Grieksche kerk te Amsterdam en van die te Weimar, benevens door den diaken en vier heeren met onvervalschte Russische namen en twee koorzangers.

Statig ruischten de gezangen en treurliederen door de kleine bewierookte kapel, en plechtig klonken de woorden van den Aartspriester, toen hij de absolutie en den zegen uitsprak.

Te tien ure verkondigden de metalen monden van het geschut de tijding dat de stoet zich in beweging had gezet. De regen had opgehouden. Onder het spelen van de marches funèbres trok de lange stoet door Zeestraat, Noordeinde, Hoogstraat, Venestraat en Wagenstraat naar den Rijswijkschen weg om verder den tocht naar de Prinsenstad te volbrengen.

Door het overlijden van Anna Paulowna was het oude huis mede aan de Groothertogin van Saksen-Weimar vervallen.

Rustenburg had evenwel in den loop der jaren veel van zijn grondgebied verloren.

---

*) Priesters waren van:

1845—1849	Priester	Bogomolow.
1854—1856	»	Fortunatow.
1856—1874	Probst	Sudakow.
1874—1898	»	Bogoslowsky.
1898—1901	Priester	Wolsky.
1901—1902	»	Politow.
1902	»	Alexis Rosanow.

Door den aanleg der Anna Paulownastraat in 1869 *) werd de scherpe hoek, thans begrensd door Scheveningschenweg, Laan van Meerdervoort en Anna Paulownastraat, er afgesneden. Dit vak werd weldra met groote huizen bebouwd.

Het station van de Hollandsche Stoomtram verrees eveneens op haar grondgebied.

Wanneer wij de hiernevensstaande afdruk van den ouden plattegrond uit den atlas van Kruchius van 1712 aandachtig bekijken, zien wij duidelijk dat de tuin eertijds in het zuiden begrensd werd door de Laan van Meerdervoort. †)

De sloot vóór het huis werd omstreeks 1870 gedempt.

Rustenburg zal binnen eenige jaren evenals Buitenrust onder den moker des sloopers vallen.

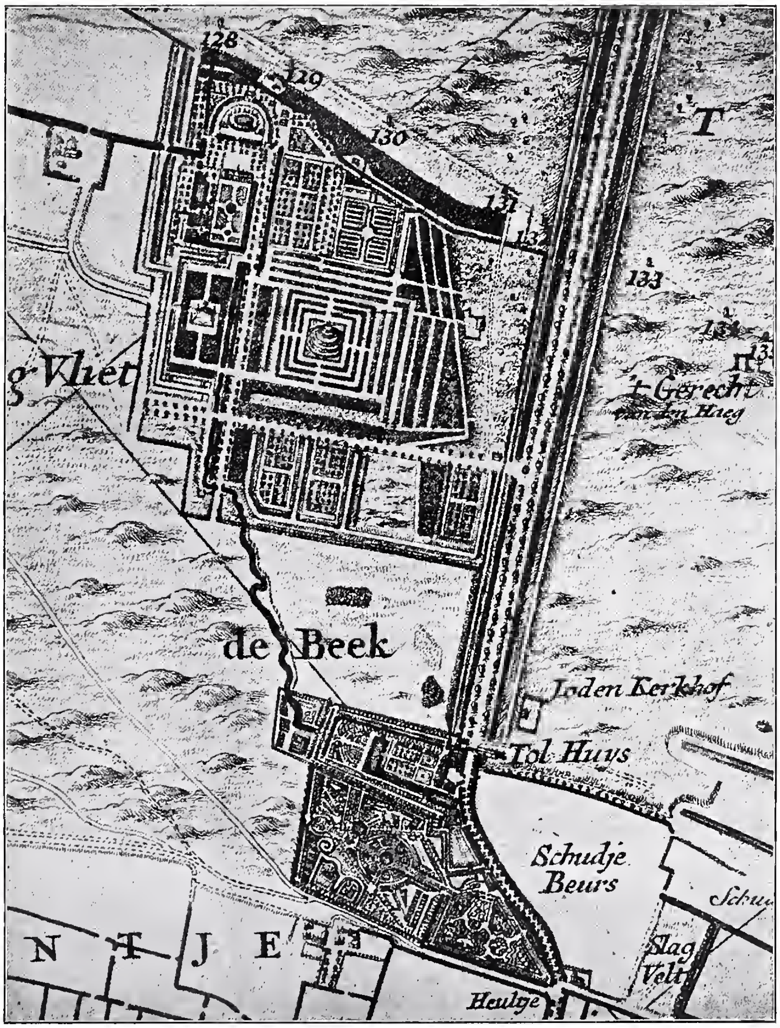
Het huis, dat voor particuliere woning vrij ongeschikt is heeft zijn tijd gehad. Inwendig biedt het weinig opmerkelijks meer aan.

Slechts enkele vertrekken met mooie plafonds wijzen op vervallen grootheid.

De tuinkamer beneden achter de zware kolommen en de twee ineenloopende bovenvertrekken aan de noordzijde vertoonen nog een eigenaardig achttiende-eeuwsch karakter. Behalve een enkel onbeduidend schoorsteenstuk zijn alle schilderijen, die de kamers eertijds versierden, verdwenen.

De woning met haar aan de voorzijde uitgebouwde privaten, welke nog eenige jaren geleden door een groen gordijn van klimop aan het oog waren onttrokken, is stijf, maar toch karakteristiek; met haar gaat wederom een stukje geschiedenis van den Haag verloren.

Wij mogen evenwel voor het behoud der kapel geen pleidooi voeren. Wanneer het algemeen belang het eischt moet elke andere overweging zwichten.

PLATTEGROND VAN ZORGVLIET, BUITENRUST EN RUSTENBURG.

*) De aanleg van de Anna Paulownastraat werd goedgekeurd door den Gemeenteraad, wat betreft het eerste gedeelte, loopende van den Scheveningschen weg tot aan de Laan van Meerdervoort, bij besluit van 16 Maart 1869. De acte van overdracht werd gepasseerd op 23 April 1869. Het tweede gedeelte vanaf de Laan van Meerdervoort tot Anna Paulownaplein werd goedgekeurd bij besluit van 16 Februari 1871, en het laatste gedeelte bij besluiten van 13 Februari en 14 Mei 1872.

†) Bij het „heultje" is het tegenwoordige Kruispunt, Zeestraat, Laan van Meerdervoort, Scheveningsche weg en Javastraat.

Alleen tegen het doelloos bederven van wat mooi is of historische waarde heeft, tegen het heillooze vandalisme dat hier in den Haag in de afgeloopen eeuw hoogtij heeft gevierd, zal ieder die zijn stad lief heeft en eenig gevoel heeft voor kunst en geschiedenis, te velde trekken.

Moge intusschen de kennis van het verleden een waarborg zijn voor het behoud van hetgeen ons nog rest en dat uit een oogpunt van kunst of historie tot ons spreekt.

MORGEN EN AVOND VAN HET JAAR † † † † † † † † † † † † DOOR F. J. VAN UILDRIKS.

Als het jaar pas uit den slaap ontwaakt, kijkt het al in een paar vriendelijke bloemenaangezichten, die buiten in de kou op den vaak hard bevroren grond het reeds bij zijn ontwaken tegenlachen. Het zijn de kerstroos, die in reine, witte schalen bloemenhulde brengt aan 't jonge jaar, en winteraconiet, wier krachtig geel gedragen wordt op een liefelijken krans van diep ingesneden mooie, groene blaadjes.

En nog is Januari niet geheel voorbijgegaan, of daar komt, dikwijls boven sneeuw en ijs, een nieuwe Floratelg het jaar, dat in zijn opgang is, versieren, en met de sneeuwklokjes mag de aarde vroolijk pronken, als winteraconiet en kerstroos reeds hun kokervruchten flink ontwikkeld hebben en dus een groepje stevige, dikke poppenslaboontjes vertoonen daar, waar het hart eens was der stralend mooie bloemen.

De vastenavondzotjes, zooals men de sneeuwklokjes ook wel noemt, zij luiden weken achtereen dan voor wie luistren wil, en benglen aan hun fijne steeltjes onverpoosd, vooruitgezonden boden van de lente, die wel komen zal, ook al aanschouwen zij die zelve eigenlijk niet, want als op 21 Maart de zon in 't lentepunt mag rijzen, dan is van 't sneeuwklokje de glorie reeds verdwenen en 't plantje werkt dan aan zijn bes, die zwelt en zwelt en die van groen veel later rood zal worden.

Zij zijn de morgentooi van 't jaar, die bloempjes, welker deftige benaming, *Galanthus nivalis*, „melkbloem van de sneeuw" beteekent, maar van een négligé is wel in 't minst geen sprake. Iets o zoo moois en geacheveerds valt er aan deze bloemen te bewonderen; hun krachtig weerstandsvermogen tegen de ongunst van de tijden belet niet, dat zij fijn en teeder zijn van bouw en wonderliefelijk om te aanschouwen.

Zooals zij hier geheel geopend hangen, hebben zij bereikt hun hoogtepunt van schoonheid. Van 't zestal bloemdekbladeren staan de buitenste en langste een beetje uiteen, en gunnen ons op het drietal, dat meer bin-

SNEEUWKLOKJES (NAAR EEN PHOTOGRAFIE VAN MEJ. M. BIJL TE STEENWIJK).

HERFSTGEZICHT IN HET BOSCH (NAAR EEN PHOTOGRAFIE VAN MEJ. M. BIJL TE STEENWIJK).

nenwaarts geplaatst is, een aardig kijkje. Die laatste zijn ook wit, zoo zacht en roomig wit, en daarop moet dus allersierlijkst 't donkere halve maantje stralen in zijn heldergroene tint. De fijne ribbetjes in 't wit scheppen een tikje schaduw daar, dat 't fonkellicht wat tempert, en 't heele zestal bloemdekblaadjes schut te zamen, naar de moederlijke, wijze beschikking der bedachtzame natuur, het edele binnenwerk der bloem, den stamper en het zestal geelgeknopte stamina.

Aan deze periode van de bloem ging reeds vooraf een andere, ook al interessant, toen namelijk 't klokje nog niet bengelde, maar overeind stond, vastgehouden door het fijne witte vlies der scheede aan den top van den stengel. Daar in dat vliesje blijft de bloem bewaard, tot zij 't verbreekt en dan meteen aan 't fijne steeltje om gaat kantelen, om den eleganten klokvorm aan te nemen. Zoo rustend in de witte wieg nog, lijkt de bloem op een glanzig eitje en kijkt dan al vroolijk uit van tusschen haar trawanten, het tweetal lange, lintvormige, min of meer blauwgroene bladeren, aardige paladijnen voor het bloemprinsesje; hoffelijk buigen zij hun randen iets naar binnen, zoodat ze aan de andere zijde als gekield zijn, en met een welaangenamen tact schikken ze 't zoo, dat zij in hoogte achterblijven bij de bloem, wier glorie, als zij boven hen zich heft, toch ook de hunne is.

Ja, wel mag 't jaar dit morgentooisel hoog waardeeren, dat blijde schatert met zijn schetterend wit en schitteren mag, als de andere schatten, die de middag het op schoone schalen reiken zal, zich schuchter op den achtergrond nog houden of in bescheiden schroom wat schaarsche bloemetjes ontplooien.

En later, later, als de middaghoogte van het jaar haar stralenden cyclus van eindelooze bloemenweelde heeft voorbij doen gaan, dan valt, wanneer de herfst reeds lang is ingetreden en zijn roode en gele vegen door 't gebladerte van hooge en lage boomen strijkt, de avond voor 't vermoeide jaar, die avond, die, behalve aan het kleurenspel van 't kwijnend en van 't stervend groen, zijn luister dankt aan 't bont gewemel van de fungi, onze paddestoelen.

In 't bosch, aan zachte, door de zon beschenen hellingen, kan 't aan den voet van beuken en van eiken een gejubel zijn van kleuren in November nog, wanneer in de natuur reeds alles zich op rust gaat voorbereiden. Oneindig die verscheidenheid van elegante paddestoelen, van die plaat- en buiszwammen vooral, die met een hoed getooid zijn of die ons aan parasols doen denken. Hier staan zoo enkele van die vormen, vlakke, bolle, uitgeschulpte, kom- en trechterachtige, sommige, de poederfijne sporen dragend aan de plaatjes onder aan den hoed, en andere ze bergend in de buisjes, loodrecht hangend aan het dakje van de paraplui.

Neen, niet alleen voor gnomen en voor elfen, voor lachende kaboutertjes en snaaksche boschgodjes zijn paddestoelen dingen van beteekenis; ook niet uitsluitend voor de eekhorentjes en hazen, die graag aan 't vleesch der zwammen zich te goed doen, maar wij, wij menschen ook, wij hebben naast de vreugd, die ons hun schoonheid biedt, hun nog te danken voor hun goeden invloed op den grond.

Die dikwijls niet genoeg gewaardeerde zwammen, die niet als de meeste andere planten bladgroen bezitten, om zelf organische stof uit anorganische te bereiden, zij nemen op wat dood is en verrot en bouwen uit de organische stof hun leven, zoodat wat dood was, spoedig weer in den kringloop der levende natuur kan worden opgenomen. En dan als voedsel voor den mensch zijn ze ook niet te versmaden; het aantal eetbare paddestoelen is zeer groot, al worden ze bij ons niet zoo gewaardeerd als bijvoorbeeld in Rusland, in Frankrijk ook en in Italië en in het verre Oosten, waar men algemeen de zwammen teelt op oude boomen. Hier kennen wij, als in de keuken bruikbaar, de uitheemsche truffel, de morielje en de champignons uit onze eigen bosschen. Daar zijn er op onze afbeeldingen van te zien; de hooggele, met steel en hoed gelijk van tint, maar half te zien beneden links, is de gewone meest hier in ons land gezochte eierchampignon, *Cantharellus cibarius;* maar ook verscheiden andere van de plaat zijn eetbaar. Of ze lekker zijn, is echter een andere vraag, en daar die quaestie bij de voeding de eerste en de meeste is, behoeven wij ons niet te beklagen

VARENS EN PADDESTOELEN (NAAR EEN PHOTOGRAFIE VAN MEJ. M. BIJL TE STEENWIJK).

over 't feit, dat hier weinig paddestoelen worden gegeten.

Laat ons ze maar als belangwekkende organismen en als aan het landschap schoonheid schenkend, hoog op prijs stellen; dat is toch wel genoeg, en in die opzichten stellen zij ons nooit teleur. Wat er van hen in den grond leeft, de zwamvlok of 't mycelium, het dradig weefsel, dat het voedsel opneemt, en 't vruchtlichaam, dat wat wij zien bij de hier afgebeelde zwammen, het biedt in bouw en in ontwikkelng zooveel merkwaardigs aan, dat men de liefde voor botanici voor deze planten na kan voelen.

Doch ook wie enkel maar hun namen wenscht te leeren kennen en zich aan hun schoonheid wil te goed doen, kan van de paddestoelen veel plezier beleven. Als hem de mooie, roode vliegenzwammen met hun witte vlekken en den witten steel op donkeren boschgrond tegenschitteren; als de verrukkelijke paarse en lila Tricholoma's heele veldjes vullen; als, zachtgeel of honigbruin, de Armillaria groepjes vormt als *Armillaria mellea* daar beneden op de groote plaat, en als dan heel dat spel van kleuren uitkomt tegen 't groen van een bemosten achtergrond, waar nog de fraaiste najaarsbloemen prijken, dan juicht hij in de late schoonheid van het jaar, dat in een glans van kleuren nog zijn avond mocht besluiten.

En tot die schoonheid dragen ook niet weinig bij de varens, die hier en daar op de afbeeldingen sterk naar voren komen, even duidelijk bijna als Andromeda en *Calluna vulgaris*, onze struikhei. Beneden op de kleine plaat komt de naaktvaren of de engelzoet heel vroolijk kijken; zij met haar kalen steel blijft ook des winters fleurig groen en hooger op de afbeelding staan er nog meer. Zij dragen ook den naam van boomvaren, *Polypodium vulgare*, en komen dikwijls voor op oude wilgenstompen.

Paddestoelen en varens nemen in het plantenrijk op geenerlei manier de eerste en de hoogste plaatsen in; misschien wel dat zij daarom 't kleine, lage, waterrijke land, dat wij het onze noemen, bij voorkeur tot hun woonplaats kiezen.

UIT „LICHTE FESTIJNEN"

DOOR

AD. HERCKENRATH.

KORTE ZANGEN.

I.

Als een rood-koopren dam heeft zich de zon
breed tegen deze herfste-stad geleid;
en heel de dag, die nevelzwaar begon,
draagt 't ruischen van het dorre blaên-tapijt.

Gehuifd in rossig vlammenkleed, zoo staan
de boomen windedervend langs den weg.
De geuren van den herfst mij tegenslaan,
uit grauwig, wildgestamde haag en heg.

II.

Zwaar geurt de den! . . . . Ge zult me uw zoenen geven
waarvan uw mond de milde goedheid draagt.
De lente in aantocht doet mijn leden beven,
en 'k voel hoe úwe min, mijn liefde vraagt.

Zult ge gelukkig zijn? Ik wil de bode
van eeuw'ge liefde zijn, door u verwacht.
Misschien brengt u de tijd de zeekre kracht
om àl gevoel van wee in u te dooden.

III.

Wij hadden in liefde den avond verbeid,
en de avond van vrede, uit ons woorden geboren,
hing vredig om ons, in traag-tanende gloren,
en had ons zijn gaven stil opengeleid.

Wij waren als kindren in 't avondlijk huis,
en stille genooden bij 't feest onzer liefde;
wij hoorden hoe meerlen de lucht scherp doorkliefden
met orglende stem als een wonder gedruisch.

IV.

Bedwelmend drukt de harslucht onze zinnen!
Het bloed, dat beken-vlug ons stijgt naar 't hoofd,
heeft plots ons beider oogen-glans gedoofd
in 't mateloos verlangen naar beminnen.

Ons liefde is als een laaie zon, groot-open;
en weerloos, bang voor onze zomertrêen,
Zoo staan we met ons wezen, vóor 't herdoopen
van onze wereld, vol van zalighêen.

ERFENIS. DOOR † † † † † † † S. G. VAN DER VIJGH Jr. † †

Een stad lag wijd straat aan straat, wijd gebouwen veld, overstroomd door najaarsmistregen, die neerzakte uit damplucht.

Het verkeer van elken dag ging gewoon voort en in de hoofdstraten hield de stoet van voetgangers op trottoirs, en sleeperswagens, die heenschokten in metaalgerinkel van kettingen, niet op.

Dat was de drukte van iederen dag, die een eeuw altijd er geweest is, waarin millioenen hebben meegeloopen, die nu stof worden ergens op een kerkhof. Die altijd voortgaande bende voetgangers en de wagenstoet hebben de straten nooit opgevroolijkt; maar brengen er vermoeiende agitatie en stemming als op een plaats waar iets droevigs gebeurt.

De menigte in de steenen gangen, spleten in de murenvlakte is als het bloed in de aderen der stad, haar geschiedenis en den staat harer gezondheid kan men er uit opmaken. Het is een oneindige geschiedenis, die men er uit lezen kan, verhaal van vreugde en verdriet, lijden en zaligheid, herinneringen en voorspellingen, opwekkend of somber makend, dat we volgen moeten zoolang we onder die lezers behooren mogen.

* * *

Op den hoek van de Leeuwensteeg was een scheef raam in een bultigen muur en een vettige deur boven een steenen trapje van drie treden er naast.

Achter den muur voor het raam stond een tafel in een schemerig hok, waaraan op den regenherfstdag, in een stank van rook, die uit de kachel walmde nu en dan, vrouwen en „jong" zaten in geschetter van geluid, gepraat en gejank en geschater. Een kleine kamer vol wijven en „jong," die hier gekomen waren om bloemen te maken van papier en te praten over een kroningsfeest. Er hing een reuk van menschen uit een achterbuurt.

Lijven in voddige omslagdoeken en gezichten onder wanordelijk haar, bogen over tafel, groezelige vingers frommelden in groen, rood, lila en geel papier, knipten er schijfjes uit, regen ze aan ijzerdraad, dat het rozen geleken, wansmakige bloemen, die aan eerepoorten in de steeg komen moesten.

Naast de bruine kast met bloemstukken onder stolpen, lag een hoop bloemen, die vroolijk deed als iets feestelijks in het hok.

Aan tafel zaten vijf vrouwen. Bij de bedstee achter de plattebuiskachel was Rooie Bet gehurkt, de beenen tegen het lijf opgetrokken, haar rok over haar knieën gespannen. Dat was de eenige jonge meid nu; maar er waren vijf kinderen, die over den vloer kropen en papiersnippers opzochten.

Een kleine meid van acht jaar, heur lijf dik in flardenomslagdoek, trok een kinderwagen heen en weer, kijkend zonder gedachten door de kamer met grijze oogen als een kat, hongeroogen, die valsch gluurden en altijd duidelijk zien wilden.

Dat was Mie Langkop de dochter van Kee Pluimers, die hier in het hoekhuis woonde. Rooie Bet was haar oudste; een van haar jongens werkte op een machinefabriek als bankwerker met zijn vader en de oudste was metselaar.

Bij Kee was nu bijeenkomst van „breisters" uit de Leeuwensteeg en de vrouwen en kinderen waren in feestopgewondenheid al, door het zien van het kleurige papier, betaald uit den spaarpot van de buurt.

Het was vol in de kleine holte vandaag, witjes verlicht door koud troosteloozen schijn uit mistlucht, die het donker liet in de bedsteden, de hoeken achter de kast en de kachel; de gezichten der vrouwen waren bleek en paars door de vochtige frischheid, die als een huivering hier hing.

Rooie Bet zat stil tegen den muur op de plavuizen en de meid bij den kinderwagen droomde, schijnbaar loerend, de grijze oogen bij elkaar getrokken door een rechten rimpel boven haar platten neus.

Er was een uur gewerkt en de stapel bloemen werd grooter in den hoek tusschen het raam en de kast. Op de plavuizen was het een sneeuw van papiersnippers. De kinderen hadden er al om gevochten en gehuild; maar kregen een vermanenden schop of werden door een harde hand te voorschijn gehaald onder de tafel vandaan en de vrouwen lastig om de stoornis scholden dan:

„Nou, nou."

„Ben je gek met dà gejank?"

„Nou smoel, hoor!"

Kee, gastvrouw voor van middag, had 't hoogste woord over 't feest in de buurt.

„'t Moest er sjiek zijn. De Leeuwensteeg moes de kroon spanne. Hè wijve, kletse is niks; maar ze motte van ons zegge, dat ha'n we nie gedacht, dà's de moeite. Bij ons mot het er uit zien as in de fijne buurte. Laat die maar opkomme; die kijke te veul op er cente."

De anderen gaven gelijk.

Nu vond Koos Bol, de vrouw van een peteroleumslijter, voor de tiende maal in de laatste week, dat 't schandalig was, dat die uit 't Witte Zusterslop geen eerepoort zouwe opslaan; maar Kaat Bliek zei: „dat 't voor die lui ook geen senie gaf as je in zoo'n vuil donker sloppie zat."

Kee gaf niet toe omdat haar man's zuster er woonde en ze voelde, dat Kaat een steek onder water wou geven over het nieuwe „keffée" dat er gekomme was met vier meissies, maar dat was zoo slim niet, vond ze, omdat Kaat er eige broer zooveel as bediender geweest was in een „keffée santan."

Ze gingen er over door en 't Witte Zusterslop werd telkens genoemd. Kaat Bliek was nu eens van plan Kee te laten merken wat ze van het Zusterslop dacht, al woonde haar aangetrouwde zuster er: maar Kee, het grijze gezicht met brutale oogen, die driftig glommen naar Kaat keerend zei:

„Nou, nou geen smoesies, we wete nou wat je der van denkt en as je der meer van wete wil van zukke keffées vraag maar an je broer, die is ter in gewist."

„O, verdomme, nu begin jij."

„Nou?" daagde Kee uit; maar Koos begon te lachen om de aandacht af te leiden.

„Benne jullie nou heelemaal beduveld, wie zeit daar nou ies van? Is dat erreg? Wèèèl — Benne jullie zoo fijn, nou, nou, je zal der nie van beschimmele zeg, al woonde morrège de heele buurt vol mè je weet wels."

Nu schaterden ze, groote monden openzettend en de kinderen, die om tafel kropen luisterden even nieuwsgierig, ook lachend naar elkaar, heel guitig zonder begrijpen.

Nu kregen ze het over slapte in 't werk; maar tusschen Kaat en Kee bleef ongemakkelijkheid van nijd om de zetten, die ze elkaar gegeven hadden. Ze wilden het niet laten merken en lachten veel harder dan de anderen bij de kwinkslagen van Koos Bol over dienders en de „venters" en de „jong."

Rooie Bet zweeg, het vertrek vullend met ernst, die soms kwam over tafel en de vrouwen. Ze werkten ijverig gebogen over het werk. Ze voelden, het papier betastend, betaald uit de kas voor 't vieren van 't groote feest, dat blij in de toekomst lag, al vreugde en uitgelatenheid van dien tijd. Ze bewonderden elkaars smakelooze bloemen en lachten om modellen, die ze dachten, dat mislukt waren. Opeens nu begon Kee confidenties te doen:

„Fuive is niks, maar de cente; die eeuwige cente. Je mot maar dokke en as j'et maar heb. *Ik* heb al is rond gekeke voor oome Jan."

De anderen luisterden zonder opkijken en nu werd Koos Bol vertrouwelijk.

„O, jizus, praat me daar van, oome Jan — 'k Heb een week geleeje 't wiegekleed en vier vurkette gebrocht."

De anderen lachten aanmoedigend en Koos zei:

„Ja wà zou dàt? Mot je dan niet betale? Ze komme voor de buurt en voor de schoolkindere en voor de stad nog is, en voor god weet wat en dan hè je nog niks vor een borrel of zoo, en zit zoo'n dag nou is op èn droogie?"

Toen verklaarden allen, „dat ze wel scholle op Louw de Gapper, maar dat je raar kijke zou as je mè zukke gelegenighedes as èn feest of zoo, nie wis waar je wat op je bulle kon hale."

Terwijl ze dat zoo eens werden, begon in den kinderwagen een gesnerp als een gejank. Een klein kind gierde het uit en Mie boog met nijdig gezicht over den wagen, bang voor een standje, wat ook kwam, want haar moeder, de schaar op tafel kletsend, riep:

„Wel alléjizus, kàn je dan niet even op zoo'n wurm lette?"

Mie zette heur grijze oogen gemelijk in 't gezicht van haar moeder; maar Koos stond nu op, heur zwaar lijf heffend van den stoel.

Ze lachte goedig, het vette gezicht glimmend in loomen lach, heur oogen vriendelijk kleinknijpend. Ze knoopte haar glimmend zwart jak los, nam het kind uit den wagen, in een wolk van stank.

Bij de bedstee, naast Bet, ging ze zitten met het schreeuwende kind, dat spartelde en zijn adem uitgierde, legde het tegen zich aan, drukte den gillenden mond aan heur enorme, slappe borst, die blank zakte uit heur jak. Het janken opeens, hield op en het kind zoog met lange trekken, gulzig

In de kamer bleef stilte, een oogenblik; maar Kee maakte gekheid over Koos' borst en het snerpende schateren van vrouwen uit de achterbuurt rumoerde in de drukke holte, verdoofde de nijdige uitdrukking van Mie, boos om den uitval van haar moeder.

* * *

Het ging naar vier. De kamer werd somber in avondlicht Het gordijn voor het raam was hoog opgetrokken en de grijze ijzerdraad-horretjes waren naast de tafel gezet. Zoo was er nog licht genoeg om voort te werken

Bet's gezicht, naar het raam gekeerd, was geelbleek in den witten schijn, heur oogen geprikkeld door indringen van 't witte licht, knipten droomerig en haar mond hing open. Ze luisterde naar het gepraat; maar bleef zwijgen, wetend zoo de stemming der vrouwen te hinderen, die dat voelden en haar niet goed gezind waren ook.

Omdat haar moeder er bij was, gaf Kaat Bliek haar geen steek, want die vond dat „kop toone nou zullie hier ware"; maar men sprak niet tegen haar, bang voor een brutaal antwoord. Doch de vrouwen werden gehinderd, door Bet's stilzwijgen heel den middag, een opzettelijk zwijgen in gemelijke ontevredenheid, omdat ze haar zin niet kreeg met een vrijer, die van alles sjouwde en 's winters wel eens zonder werk liep.

Daar kwam soms ruzie om als ze 's avonds de deur uitging na zeven en niet terugkwam voor tien als ze allemaal naar bed waren. Ze had dan met Kees Kant over straat geslenterd door de stegen, nadat ze hier of daar in een kroeg, waar een orgel stond, iets hadden gedronken en naar het dansen gekeken.

Tegen zeven uur, als het volk uit de fabrieken kwam, ging ze op het trapje staan, heur rossig haar, in platte blessen op haar voorhoofd, heur gezicht glimmend gewasschen, een rood dasje om, koket gestrikt naast haar wang. Ze droeg een verschoten blauw jak, dat ze, niet lang geleden nog, van 's Zondags voor 's weeks was gaan dragen. In haar ooren had ze koperen knopjes en koperen ringen aan haar vingers.

Zoo wachtte ze hem af, in spanning of hij langs komen zou, om af te spreken en bang ook voor haar vader, die elk oogenblik komen kon en nijdig werd als hij haar daar zag wachten, „naar dat schorem van een jongen, die geen vak kende en vandaag hier sjouwde en morgens ergens anders"; maar haar vader tartte ze.

De eerste maanden, voor dat ze tegen hem opstond, hoorde die het schelden aan en ging soms huilen van angst; maar toen hij haar eens kneep en sloeg, rukte ze zich los en zich opheffend in woede jankte ze:

„La los lammeling!"

Toen kreeg ze ransel, dat ze het uitbrulde en de buurvrouwen kwamen in de steeg, waar het geschreeuw en de slagen geducht klonken als geluiden van moord en misdadige mishandeling.

Bet werd afgerosd, bukte onder slagen, die hij neerjoeg, haar vasthoudend in den nek scheldend:

„Vuilik, slet!" maar opeens in opzieding, in razend verzet schopte ze hem in den buik, dat hij terugging.

In de stilte, die een oogenblik het vertrek verkilde, vloekte hij naar zijn vrouw, die wilde angstoogen op hem, den mond openzette in ontzetting om wat nu gebeurde, en opeens jankte Bet het uit, naar den hoek vliegend bij de bedstee, schreeuwend:

„En kom me nou nog is an me donder!"

Maar hij ging naast de tafel zitten, bevend nog, den zwaren kop op zijn vuist. Zijn beestachtige oogen zagen het vertrek aan, haar omvattend in haar hoek, haar geheel ziende

in zijn woede, ziende iedere beweging, haar leven.

En haar woede gebroken, zakte ze neer in een koorts van angst, in een koude van hulpeloosheid, de oogen van haar vader en moeder op zich voelend in haat. En de schort voor de oogen slaande ging ze simmen:

„Hè, hè, hè, 'k zà me toch niet kapot late make."

Ze snikte heur gezicht nat van tranen opeens. Maar in opstanding van haat om haar weerspannigheid ging hij staan groot tegen het licht van het raam, vullend het vertrek met ontzag:

„Slet, de deur uit!"

Huilend ging ze het achterhok in.

Haar moeder zweeg, overbluft door haar bedrijf, bijna ontzag gevoelend over haar durven. En na dien middag ging ze niet naar binnen als ze zag, dat „den ouwe" vóór Kees thuis kwam; maar stapte onverschillig het trapje af en liep hem voorbij zonder te zien, de steeg uit.

Als ze Kees zag onder de werklui waarmee hij uit de stad kwam, de buurten door, keek ze naar den grond; maar als een der jongens riep, haar in 't ootje nam, gaf ze hem „asem", Kees voorbij starend of hij er niet was.

Als ze 's avonds uitgingen in de buurten vol geheimzinnige avonddrukte, langs kroegen waar muziek gemaakt werd en meiden schreeuwden, gingen ze naast elkaar zonder een arm te geven, hij moe, zij hoog stappend op haar klapperende klompen.

Hier en daar in een donkeren hoek bleven ze staan om te kussen; maar meestal zonder vuur, hij te moe van het werk, zij te veel vrouw om hem aan te moedigen; maar als zij 's Zondagsavonds in een café geweest waren en de drank hem wat had opgewekt, drukte hij haar met zijn harde macht van twintigjarig werkman tegen zich aan, hangend tegen een muur, haar haast stikkend in zijn lange kussen en zij gaf zich geheel.

Ze bleven dan lang, soms in den zomer een singel of plantsoen zoekend, er heen gedrongen door het verlangen er te zijn heel alleen in stilte en 't donker.

Op zulke avonden lichtte ze na tienen de klink van de huisdeur op en ging, heur klompen in de hand, het donkere vertrek door, waar ze snorken hoorde uit de bedsteden, ging den ladder op, zich de voeten pijnigend op de scherpte der sporten. Dan sloeg soms een bedsteedeur open in een slag van be. dreiging in 't donker en de oude riep:

„Ik hoor je flèr!"

Zonder antwoorden, minachtend lachend ontkleedde ze zich, wrong zich in de bedstee naast het warme lijf van haar slapende zuster, die steende en zuchten uitsnoof als een rustig dier.

Ze sliep dan in, verzadigd van kussen, moe van heftig omhelzen, gekalmeerd door zijn liefkozingen en ze was voldaan; maar tegen den middag was de herinnering verlept aan al het genot en verlangde ze naar hetzelfde; naast hem te loopen en in zijn armen te zijn in 't donker; maar op gewone dagen was hij moe en te loom, tevreden naast haar te kunnen blijven zonder meer, tevreden gesteld door inspanning, verzadigd door de lange omhelzingen van het werk.

* * *

Nu gehurkt in den hoek bij de kachel dacht ze aan hem en keek telkens naar zijn moeder, de oude vrouw Kant, gebogen oud wijfje, rillerig altijd in haar wollen omslagdoek, oud rimpelig gezicht in groezelige muts.

Ze werkte ijverig aan de bloemen, betastend in vereering het mooie zachte papier, voornaam van frissche kleur, rood en groen en geel en oranje, dat veel kostte en de heele buurt gekocht had voor de feesten. Ze werkte maar aan het moois, voorzichtig heur leelijke bloemen bij de andere leggend, liefst er onder, denkend, dat ze het leelijker deed dan de anderen.

Ze wist, dat Mie naar haar keek, heel den middag al. Ze had al eens gelachen heel even met zenuwachtig gezicht een trilling om de oogen; maar ze keek liever voor zich, bang, dat Kee merken zou, dat ze lachte tegen haar meid, die met haar jongen liep en die ze altijd scholden en „zwart maakten" in de buurt. Ze was bang, dat ze er iets over zeggen zou; maar Kee wist wel, dat de oude niets over Kees te zeggen had, natuurlijk.

Om vier uur kwam Jan thuis. Hij ging zonder „middag" zeggen tegen de kachel leunen en keek naar de vrouwen, die haastiger voortwerkten, onrustig door de tegenwoordigheid van een „manskerel," die het misschien niet goed vond, dat ze hier zoo zaten; maar hij zei er niets van en vroeg Mie om boterhammen.

Maar die schokte onverschillig de schouders op en keek naar Bet. Daar wilde hij niets van weten, want hij ging zelf het achterhok in, haalde er uit een kast brood, boter en een mes; maar nu kwam Kee haastig het trapje af en nam hem het brood uit de handen.

Zij zou wel helpen.

Hij zat op de tobbe met waschgoed, leunend tegen het kozijn. Het doode avondlicht viel op zijn droomerig gezicht. Hij rustte zoo, een elleboog op het kozijn, kijkend naar zijn moeder, die in lange mesvegen brood sneed. Ze plaste hem een kom vol koude koffie, en ging weer naar voren.

Nu stond hij stijf op en nam de sneden op zijn knieën, de kom in zijn hand, de duim in de koffie. Hompjes brekend van de boterhammen, die hij in zijn mond propte, dat zijn wangen uitpuilden, at hij, sterk slokkend na iedere hap een teug koffie slurpend. Het smaakte hem.

Hij vond het nu rustig en intiem gezellig in het lage achtervertrek, armoedig, rommelig in doovend avondlicht. Hij zat gemakkelijk, de dijen tot de knieën op het scheel, den rug tegen het kozijn, zijn gezicht van het licht af. En etend werd hij slaperig, knipte de oogen zonder zien wat om hem heen was, voelend alleen zeer behagelijk de intimiteit van de bekende dingen om zich heen.

Toen hij gegeten had, met het laatste beetje koffie zijn mond spoelend, bleef hij nog zitten, bijna inslapend; maar hij bedacht nu iets, nam zijn tabaksdoos uit de diepte van zijn broekzak, hield ze even in de eene hand en streek met de andere over het deksel, kneep haar open en plukte er een pruim uit, die hij achter zijn voortanden stak, haar met de tong rondpersend, dan nam hij de prop in zijn wang, die opzwol, zijn mond iets open latend. Daarna hield hij zijn pet voor de oogen en bad iets zonder gedachten, en ging heen door het voorvertrek zonder groeten.

Om vijf uur was het donker en gingen de vrouwen heen, nog altijd snaterend, in de deur hangen blijvend om nog iets te zeggen, dat op straat een paar voorbijgangers mee deed lachen.

De kamer met het hoog geheschen gordijn, geheel open voor het laatste licht, was nu somber en rommelig, geel schemerig bij het raam in den schijn van den gaslantaarn op den hoek.

De kinderwagen was meegenomen en Mie zat bij de kachel, telkens hoorbaar haar neus ophalend, ijverig breiend. Bet waschte zich in het achterhok met wat zeepsop uit een der waschkuipen en plakte heur haar voor het spiegeltje. Ze strikte haar rood dasje en nam uit een hoekje van 't raam haar ringen een voor een, schoof ze langzaam aan haar vingers, altijd haar gezicht bekijkend van alle kanten op zij en van voor. Zoo knapte ze zich op om naar Kees te gaan, een uur vroeger dan anders omdat het Zaterdagavond was.

* * *

In het achtervertrek hing Kee over de waschkuip, het gezicht nat van wasem. Ze wreef het waschgoed in wit grijs rookend zeepsop, dat stank walmde in het lage hok, waar water van de muren liep. Ze waschte onvermoeid. Op het deksel van een tobbe nu vol zeepsop had ze in elkaar gewrongen waschgoed gestapeld, dat rookte. Van de ruiten in het scheve raam dat op een vervallend binnenplaatsje zag, kronkelden waterstrepen.

Plomp in heur kleeren, stond ze stil voor de tobbe, het goed onderdompelend, tusschen de wit verweekte vuisten wrijvend, met kromme armen wringend, bukkend om meer kracht te kunnen doen, verdonkerend het vertrek door heur groot lijf.

In haar oud-rood gezicht kwam haar kin sterk vooruit als bij een oude leeuwin, grijze oogen diep weg onder kale wenkbrauwen, moedig in heur spierig gezicht.

De kamers riekten naar zeepsop en tegen twaalf uur walmden kokende aardappels,

die op de kachel in plaats van den waterketel waren opgezet, een zwaren verstikkenden damp af.

In de huiskamer veegde Mie den vloer bij, verzette de meubels en joeg met een doek, van ornamentjes op de schouw en de bruine kast, stof de lucht in, als een dunne damp.

Met een kommetje goot ze zeepsopwater in de bloempotten voor armelijke bloemstekken zonder bloemen en verschrompelde bladerpunten. Ze liep op heur kousen over de plavuizen, deed de kamer, haalde bedden af, gele lakens en voddige dekens aan flarden, uit het donker der stinkende bedsteden visschend. In de holten bukte ze, uit alle macht schuddend, dat een licht grijze stofrook in de kamer dampte op de meubels stoof als bewegelijk grijs dons. Toen ze ze afgehaald had op vier stoelen, nu begraven onder het armzalige beddegoed, ging ze bij het raam staan, keek boven de horren uit, de steeg in.

Ze bleef er wachten tot ze in de eenzaamheid van 't straatje, grijs in den laten wintermorgen, vrouw Kant zag komen, twee manden met sinaasappelen aan heur oude armen.

Ze liep voorzichtig, klapperend op heur klompen, den ouden rug stijf gebukt door de jaren en haar vracht, het rimpelgezicht naar den grond.

Heur hoofd beefde op haar mageren nek als de nek van een ouden arend. Ze ging voorzichtig door de koude, heel moe van haar omslenteren in de straten van huis tot huis, voorzichtig trekkend aan alle schellen, vriendelijk opkijkend met bedeloogen naar de meiden, die meestal nijdig werden dat ze voor *haar* naar de schel moesten.

Ze had haar tocht weer gemaakt langs de rijke huizen, voetje voor voetje met voorzichtige beweginkjes.

O die deuren waaraan nu al jaren zoo arm stond en zoo nederig! Ze gingen dicht, hopeloos snel soms zonder dat ze iets kreeg, dat iemand iets nemen wou. De slag als ze dicht vielen had haar duizend maal gezegd: Sterf maar, wij helpen niet; maar ze moest volhouden toch en haar vriendelijken bedellach lachen, die ze thuis nooit op het gezicht nam en waarmee de menschen in haar buurt haar niet kenden.

Ze deed al jaren haar tochten door de rijke straten in haar blakerende hitte of nijpende gevaarlijke kou, stoep op stoep af, had straten waar ze een paar uren bleef opkijkend en vragend aan meiden, die soms zeiden:

„Te duur" zonder de moeite te doen wat af te bieden. Ze was ook te hulpeloos, niet brutaal genoeg en nu werd ze te oud om te leuren, kon van 's morgens negen tot 's middags twaalf al haar straten niet meer af

Nu kwam ze terug uit de rijkenstad en Mie schoot voor de deur in haar klompen, ging het trapje af.

Midden in de steeg ontmoetten ze elkaar. Vrouw Kant hief het moede gezicht met doffe, doode oogen naar haar op, zonder uitdrukking.

„Vrouw Kant" zei Mie en warmte van verlegenheid kwam over haar gezicht. De oude zei niets, zag haar aan vol gedachten. Ze stond tusschen de manden, die haar oude armen ophielden, voorover, kortademend uit haar oude borst. Mie lachte welwillend, den mond half open, heur witte tanden bloot en haar sterke handen om de hengsels knijpend nam ze de manden over en schokte ze op in haar armbocht. Ze stond nu hoog en sterk, breed, volksmeid van twintig jaar, grof en massief, gereed moeder te worden van een tiental kinderen in de negen jaar.

„Ze zijn zwaar deze keer" zei ze en de oude zette de beenen met twee voorzichtige schokjes in beweging en ging naast haar voort. Ze langzaamden de stegen in, druk een oogenblik door haastige, naar huis gaande werklui. Sommigen keken lachend naar Mie, die zoo groot heenging, heur gezicht trotsch door de brutaal blauwe oogen, die vrij opsloegen en in de gezichten vlogen. Ze riepen, doch zij lachte maar eens uitdagend als ze het wat erg maakten, zonder antwoorden; maar een, die haar voorbij ging, met zijn elleboog tegen een mand stootte en: „Lekker dier" zei, gaf ze een stomp, over heur schouder boos naar hem omkijkend, een vloek tusschen de tanden.

Ze gingen de Zustersteeg in, hooge, zwarte spleet in de massa der ruïneuse huizen, den Krommen Elleboog door en de Groenekla-

verstraat, in vochtige kilheid der stegen, waar stank van goten en afval in vlagen voorbij woei; maar ze merkten het niet. Dat was de oude, eigenaardige geur der buurten, die ze wel kenden, zooals ze 'winters was en 's zomers, in voor- en najaar.

In een vernauwing der Doodehandsteeg, was het huis van vrouw Kant, voorover hangend geveltje, bekneld tusschen zwarte pakhuizen, waarop vochtvlekken uitsloegen. Het had één raam en een lage deur beneden, twee ramen op de onbewoonde zolderverdieping.

Voor de deur bleven ze staan, Mie verlangend in huis te zijn en te zien of er niets van Kees was, een stuk goed of iets wat hij gewoon was te gebruiken.

Vrouw Kant zacht mummelend, zenuwachtig hoofdschuddend, zocht naar den sleutel. Juist kwam Kees Pruimers voorbij en de oude opeens wakker, knikte groetend, maar hij wilde niet zien en ging voorbij in zijn wit bestoven metselaarskleeren, plomp stappend. De oude schrok om de hatelijkheid tegen haar, die haar beangstigde in heur hulpeloosheid van afgeleefd bedelvrouwke, dat van ieder leven moest en van ieder wel eens hulp kon noodig hebben. Ze dacht er over na, diep onderdanig, terwijl ze binnen gingen.

Het was er kil en de wind, die in de deur viel, scheen het er opeens vriezend te maken. Bet, die hoorbaar haar neus ophaalde toen Kees voorbij ging, duwde de deur dicht bukkend onder de lage zolderbalken en de oude, bevend na haar langen tocht, liet zich in haar stoel zakken. Ze zat er, haar beenig oud hoofd voorover, haar geel rimpelgezicht, waarin haar doffe oogen slechts nu en dan leefden, al dood.

Bet hurkte tegen de bedstee, zooals ze thuis gewoon was, rustte even, luisterend naar de geluiden van het kleine huis en de steeg, tevreden in het donkere hok te zijn, leunend tegen *zijn* bed.

Ze zou een standje krijgen, bedacht ze nu, dat ze „de èrpels" niet opgedaan had en met vrouw Kant meegeloopen was, die ze thuis te min „van komaf" vonden om zoo mee door de buurt te loopen. Opeens stond ze op, en heur rokken neerslaand, ging de oude voorbij. In de deur omziend groette ze: „Dag hoor!" en sloeg de deur dicht.

* * *

Thuis zat men aan tafel, haastig etend, voorover hangend, de hoofden tegen elkaar boven de kleine tafel onder het lichte raam.

Toen ze binnenkwam keek heur moeder op, het groote gezicht bits naar haar opheffend. Bet wachtte bij de tafel tot iemand op zou schuiven. Jan was spoedig klaar, sloeg zijn pet voor de oogen, bad en stond op; ze ging op zijn stoel zitten en pikte met zijn vork aardappels op zijn bord, nam een paar lepels gesmolten spekvet uit een roodaarden pan en begon te eten, even haastig als de anderen, hoorbaar slikkend telkens, heur mond volproppend.

Spoedig werden de vorken neergegooid op de borden. De oude Pluimers, mager, beenig werkman met strakke, droomerig open staanden mond. Jan en Kees, grove jongens van twintig en een en twintig, ruw als jonge wilden, zaten roerloos, de gezichten strak in de gedwongenheid van het samenzijn met Bet, die deed of ze niets merkte, toch heur haat opwindend tegen de anderen, die altijd scholden omdat ze het niet „afzeggen" wou.

Nu voelde ze de ontevredenheid en minachting zeer sterk, nu allen wisten waar ze van daan kwam en ze kon niet zooveel eten als gewoonlijk er om. Heur vork neergooiend zag ze opeens, dat er een uitbarsting komen kon en ze wond zich op, keek naar de strakke gezichten verstijfd in gedachten; toen Kees de brutale, grijze oogen in de hare zette, viel ze uit met scherpe stem, die de stilte doorsneed in de kamer, vol menschen, wanordelijk door slordig tafelgerij en de afgehaalde bedden.

„Kijk voor je!" en Kees dadelijk, ruw:

„Hou je smoel —! Ik kijk niet naar jou! Weet na wie'k liever kijk, zeg!"

Hij zei het zangerig, zooals straatjongens schelden en ziende nu de oogen dreigend naar haar gericht, overwonnen opeens door

woede, dagen lang opgekropt, riep ze, haar mond open of ze beet:

„En nou is 't uit met dà gesmoes!"

Het snerpte op in het volle vertrek en kwaad uitschietend bulderde de oude, de groote werkvuist op tafel leggend: „Zwijge hoor! Zwijge!"

Maar ze schoof haar stoel achteruit en de vuist in de zij, het sterke lijf in haar jak, waarin heur jonge borsten zwak rondden, hoog rekkend, bleef ze hem aankijken uit de hoogte over haar wangen heen, uitdagend lachend.

En opeens vloog Kees op, scheldend, met al de kracht van zijn zware borst haar de vuisten tegen de schouders stampend, dat ze achterover sloeg, de oogen in angst opeens voor haar val en van tafel kwam Jan op haar aan, sloeg naar haar, maar ze hield zich op de been tegen de bedstee, gierend uit zwarten mond en zich vastgrijpend aan de bedsteeplank, joeg ze haar vuist neer op zijn zwarten kop. Er was woest rumoer in de kamer nu, waar ze vochten in het witte middaglicht. De oude bleef bij de tafel, verwonderd om wat gebeurde en Kee werd angstig; maar ze wilde niet tusschenbeide komen toch omdat ze wat verdiende, „de flèr".

Mie huilde uitsnerpend in angst, in het rumoer van het gevecht en de jongens rosten Bet af; haar schuddend in heur kleeren, tot Jan in kokende drift haar neersloeg naast de stoelen met beddegoed, die omvielen, op haar neer deden zakken de voddige lappen, dekens en lakens, en hoorend het gesmoorde gehuil viel Kees op de knieën, duwde een kussen op haar stuiptrekkend gezicht.

Zoo hield hij haar voelend met wellust de schokkende weerstand onder zijn handen verslappend; maar Kee naar hem over bukkend, rukte hem terug, woest angstig: „Ben je bedonderd! Gauw — weg!"

Hijgend, nog woedend, keek hij terwijl ze opstond van onder de dekens, paars rood, huilend, bloed in de hoeken van haar mond, heur sterk lichaam schokkend in snikken. Ze hield zich staande tegen de bedstee, schreiend vloekend, en opeens ging ze het vertrek door in zware stilte al de oogen op haar gericht, rukte de deur open, viel het trapje af en ging de buurt in, de buurvrouwen opschrikkend, die in de steeg waren zaamgeschoold.

* * *

De winterzon warmde zwakjes de huizen der hoofdstraten. Boven de opening der straten was de lucht lichtblauw, een vaag blauw geweekt door zonlicht. In de winkelstraten was drukte van goed gekleede menschen, die wandelden op Zondagmiddag. Voor de winkelruit van een magazijn van bronzen, stonden Kees en Bet en keken naar de beelden, in schaamtelooze naaktheid tentoongesteld. Het maakte Bet wat verlegen; maar *hij* vond het grappig en verklaarde later in een opwelling van gemoedelijke vriendelijkheid, die hij nooit liet blijken, dat het toch „natuurlijk" was.

Het wond hem toch niet op, rustig, zonder passie, bij helderen dag, na een week werken.

Ze gingen de straten door in de drukte, over zonnige singels in stemmige Zondagsrust en eenzaamheid, geconcentreerd als de drukte werd op de gewone wandelplaatsen. Later keerden ze terug in het gewoel, kijkend naar al den rijkdom, kleeren met bont, vreemde gezichten van wondere menschen, soms verbaasd of minachtend lachend om een vreemde mantel of hoed, een opmerking makend, dat de bedoelden het hoorden en verontwaardigd omzagen soms; maar dat was hun onverschillig. Ze gevoelden zich veilig op hun vrijen dag, vonden zich mooi gekleed als de anderen.

Ze kuierden maar, zij de armen gekruisd over haar witte schort, kleurig dasje om, heur haar glimmend glad geplakt op haar voorhoofd, hij zijn beste pet op met kwastjes op de klep, scheve pony over zijn voorhoofd gekamd. Uit zijn vest bij den hals, bengelden roode trosjes van zijn sporthemd. Op zijn schoenen vielen de pijpen van zijn broek wijd uit, dat ze fladderden als hij liep.

Ze wandelden, nu en dan kijkend naar een een winkel, zonder veel praten, rustig tevreden in elkaars gezelschap. Ze waren blij in het voorname gewoel van juffrouwen en heeren, vonden het streelend te worden aangekeken, genoten van hun Zondagmiddag, blij

genoegelijk in 't vooruitzicht van wat 's avonds komen zou, als ze in elkaars armen konden zijn.

De bekoring van die uren voelden ze heel den dag in zachte, vreugdige verwachting.

Opeens gaf zij hem een duwtje van verstandhouding. In de verte kwamen Jan en zijn meisje. Ze liepen gearmd, gingen haastig als de heeren en juffrouwen en Bet met fijn instinct zag dat ze het die nadeden, hij een groote fantaisie-hoed op in groenzwart kamgaren jasje met korte mouwen, slordig boordje met zwarte vingers en ingescheurd knoopsgaatje, zij dienstmeide-dametje in net manteltje met taille en hoogen kraag, fijne froufrou boven haar oogen onder een hoedje met opstaande vogelveeren. Haar roode werkhanden had ze in glacétjes en een ruche van gele kant om heur hals. Haar blond gezicht, gevaarlijk knap, lachte vriendelijk en haar oogen gingen telkens onder het hoedje uit naar heeren.

Ze liepen gearmd; hij mislukt heer, gedwongen in kleeren, die hem verlamden door knelling en ongemakkelijkheid, zij bewegelijk, coquet, vroolijk dienstmeisje van goeden huize, gekomen uit een omgeving van armoe in een groot huis, overvloedig gevoed nu krachtig ontwikkeld, vol levenslust en een sterk verlangen met vriendelijke heeren om te gaan.

De paren gingen elkaar voorbij. Toen het gewoel zich om hen sloot bleven Kees en Bet staan, vol minachting het aanziend, dat „kale gedoe" van die twee, uit de buurten als zij. En even keek ook Jan's meisje om. De vijandinnen geboren in dezelfde steeg, de eene volksmeid uit de buurten, de andere dienstmeid van goeden huize met aangeleerde damesmaniertjes, tamelijk gelukt mooi doen met juffrouwskleeren zagen elkaar aan, minachtend, en Kee stak opeens haar tong uit, een groote roode tong.

* * *

Kaat Bliek zat naast de tafel in doovend avondlicht in zwart jak en blauwen onderrok met franje er aan; maar toch zindelijk. Haar man was los werkman. Hij loste en laadde op de havens; maar het was al veertien dagen winter.

Nu stond hij aan 't station met een twintig anderen om te wachten op een vrachtje. Ze stonden er bij elkaar met roode neuzen en kleine oogen, hoog in hun schouers en keken bij aankomst der treinen naar de reizigers, die norsch keken als ze voorbij kwamen en „Nee" schudden als ze gevraagd werden. Ze vonden het een lam baantje hier te moeten schooien; maar er was niets anders.

* * *

Tegen vijf uur kwam Janus thuis. Er was niemand binnen. Kaat was met iets in haar schort de deur uitgegaan naar een uitdrager.

De kinderen kwamen binnen en gingen om de kachel zitten uit gewoonte, Jan, jongen van een jaar of dertien haalde zijn neus op telkens, en at iets. Pieternel van veertien en Annetje van acht merkten het wel; maar vroegen niet wat hij had; ze kregen er toch niets van.

Het was bijna donker in het kleine vertrek, waarvan den vloer lager lag dan de straat. Het was een somber vertrek, donker als een hol; maar als de kachel er een oogenblik brandde werd het er warm, was er een vochtige warmte waarin men alles rook wat er in 't achterhok en in een kelderkast voor eetwaren stond.

Daarom vonden de Bliekjes de lucht van hun huis heerlijk en gingen ze 's winters de straat niet op als 't niet noodig was.

Ze waren stil van aard, anders dan arbeiderskinderen in achterbuurten meestal zijn. Ze gingen meestal bedaard over straat en omdat ze er fatsoenlijk uitzagen, kregen ze wel eens wat van heeren en juffrouwen, als ze vroegen.

Ze hadden altijd meer kans dan Jaap de Klant of Kee Kaalkop en Annetje Potscheel, die ook schooiden; maar op straat riepen en meiden plaàgden, die buiten werkten. *Zij* gaven meer den indruk van fatsoenlijke armoe; maar dezen middag hadden ze niet veel opgedaan, hoe vragend ze hun bleeke bedelgezichten naar voorbijgangers hadden opgeheven; zelfs was Pieternel ten laatste uit haar rol gevallen, toen ze een heer, die schold:

„Ga weg bedeljong."

„Stik jij" mompelde.

Toen *zij* en Annetje elkaar tegen half vijf op 't Grootemansplein ontmoetten, kochten ze twee zuurballen en twee cadetjes, die ze eerst opaten, langzaam loopend, koude neuzen drukkend in de geurige, warme holten, die ze in de broodjes uitplukten. Thuis waren ze stil, al plaagde Jan door zijn hoorbaar eten; toch kon Annetje niet laten te vragen wat hij had ten laatste, en dadelijk zei hij:

„Krenten — lekker — 't Is op."

„'t Is niet," zei Annetje, om iets te zeggen.

Maar hij stak haar dadelijk de hand toe: „Nou?"

Ze greep. Toen lachte hij en zij, teleurgesteld, sloeg haar hand op tegen haar kousen; hij had zijn tabakspruim in de hand gehad.

Ze zouden wel aan 't vechten geraakt zijn als Kaat niet thuis gekomen was.

Ze bracht een wolk koude lucht mee in haar kleeren en zuchtte behagelijk, dat ze binnen was. Ze keek eens rond en zag, dat al „heur volk" thuis was.

„Wel?" vroeg ze: Geen antwoord. Ze zag Janus tegen het rosse licht in de steeg, groot, zwart, leunend tegen de tafel en angst voor de koude buiten en armoe deed haar de lamp aansteken omdat ze de gezichten van de „jong" en „èr vent" zien wou.

Het gele lichtje der magere hanglamp scheen flauw in het vertrek op de witte gezichten, in de bleeke oogen der kinderen, en op de zwarte gestalte van Janus, die zwaar zat naast de tafel, zonder opkijken. Kaat leunde nu tegen de bedsteedeuren en nu was het stil in het kleine hok, dat donker bleef in de hoeken en somber uitzag met de vijf zwijgende, roerlooze menschen, die op den nacht wachtten.

* * *

De kinderen konden slechts weinig „loskrijgen" want hoe langer de vorst duurde, hoe meer concurrentie er kwam. Ook werden de agenten strenger en het was gevaarlijk tegenwoordig op straat te vragen, omdat verscheidene heeren en juffrouwen, die aangesproken werden, met de politie dreigden.

Verschillende troepjes bedelkinderen, die haast nooit hoefden te vragen of er geen slag van hadden, slenterden dan ook moedeloos de buurten weer in, nadat ze hopende iets te zullen opdoen, de rijkenstad waren ingetrokken.

Maar Jaap de Klant, Vee en Annetje lieten zich niet verschalken. Zij gingen samen uit; twee stonden op den uitkijk op 't eind der straat en een derde sprak voorbijgangers aan. Zoo liepen ze de straten af om de dienders heensluipend, een paar maal de manoeuvre herhalend en ze kregen soms een aardig sommetje bijeen, omdat ze brutaal aanhielden en meeliepen tot ze iets kregen.

Op de Bliek-jes letten de agenten niet omdat ze er fatsoenlijk uitzagen. Ze gingen ieder hun eigen weg, de voorbijgangers bestudeerend. Als ze er een zagen, die goedgunstig leek vroegen ze.

Jan trok zijn gezicht huilerig en hield de eene hand in den zak, de andere, mager kinderhandje stak hij naar den heer of de juffrouw uit en zei dan, wat slepend; maar toch dringend, eigenaardig bedelachtig: „Kleinigheidje meneer?"

De meesten of ze niet hoorden gingen voorbij, zonder zien, maar sommigen gaven. Kreeg hij iets, dan stak hij het in een zakje onder zijn arm, waar het horloge van den vorigen bezitter van 't jasje gezeten had. Die langzame beweging naar het zakje, dat nog al hoog zat maakte indruk. Dat wist hij en de meesten die gaven, bleven toezien hoe hij hun cent opborg, heel voorzichtig. Sommigen maakte dit werkelijk meelijdend en die gaven nog iets. Hij wist dit en het maakte zijn bekwaamheid in 't bedelen uit.

Pieternel en Annetje hadden haar manier ook; maar die waren niet zoo goed als de zijne; daarbij hadden ze een groot gebrek.

Pieternel snoot nooit op tijd haar neus wat een slechten indruk maakte en Annetje borg de gekregen cent met een beweging en een gezicht in heur zak of ze zeggen wou: „Zie zoo die heb ik weer."

En menigeen, die haar iets gegeven had deed het nooit weer.

* * *

Alleen in kroegen en winkeltjes ging

's avonds in de buurten licht op; maar in verscheidene arbeiderswoningen bleven de ramen donker of er niemand achter woonde. Bijna heel de buurt leefde nu gedeeltelijk van bedelen. Moeders, die vroeger gediend hadden, gingen met droevig gezicht, gebukt in heur arme omslagdoeken naar oude mevrouwen en juffrouwen. Werklui zonder werk: timmerlui, fabrieksvolk en sjouwerlui vroegen aan 't station of de haven wat te mogen verdienen.

De rook, die afdampte uit de schoorsteenen der zwarte arme wijken, was brood, dat havelooze kinderen uit hun mond afstonden voor wat warmte. De ruzie, die in de woningen soms losbarstte als plotseling gejank en de tranen van nijdigheid, die dropen van ongewasschen kindergezichten, kwamen door de slapte in 't werk en de koude, die van den diep blauwen hemelboog afstraalde.

Bakkers en winkeliers schrokken als de schelletjes aan de winkeldeuren riepen, want meestal kwamen de klanten tegenwoordig zonder centen. Op partijen werd ook geklaagd, dat zoo'n armoe geleden werd onder den werkenden stand dezen winter en dat het zoo'n last was met bedelvolk.

En iederen morgen kwam de zon op, in rose en violette nevels, vuur van glorie aan groenblauwen hemel. Ze deed gouddamp oprooken boven de huizenzee der stad en scheen door kleine ruiten in kamers van arbeiders, op walgelijke vuilheid, bergen lompen, tot in afzichtelijke bedden waar kinderen, mannen en verslonsde vrouwen geslapen hadden.

De schemering viel in en bij Janus Bliek in huis was het bijna donker.

Pieternel en Annetje zaten weer bij de kachel. De Blieken waren vier moeielijke winterweken tot hier doorgekomen; maar armoe was natuurlijk: Troef. Ze dachten aan spek en boter als onbereikbare dingen, ook of het verkwisting was voor hun soort menschen er naar te verlangen. Nu zaten ze weer bij elkaar in de zware warmte van het vertrek. Janus stil op zijn stoel, moedeloos met een wanhopig gevoel van afgedankt werkman, van leeglooper, die niet te gebruiken is.

Hij schaamde zich over straat te gaan; „dà stond gemeen voor een werkman. Als je lang buiten bleef kreeg je meestal een paar echte schooiers naast je, die mee liepen en wel graag meeliepe met en fesoendelijk los werkman; maar waar je mee verkeert, daar ben je nà geëerd en hij wou niet voor slampamper angekeke worre. Nà 't station wou hij niet meer; dà was 't en rommeltje van belang en er was niks te hale. De politie kwam er tusse as je anhieuw bij en heer."

Nu was hij zonder verdienste en leefde van het gebedel der kinderen, „waar de rijkdom gelukkig nog al mee te doen wou hebbe en soms bracht Anna die diende wat van der „mense." "

De „meiden" dommelden bij de kachel, Janus tobde over de slapte in 't werk. Hij was er nu moedeloos onder. Iederen winter kon dat terug komen en hij twijfelde er niet aan in zijn zwaarmoedigheid of dat zou gebeuren. Hij werd kregel als hij bedacht dat men zijn handen niet noodig had, dat hij geen zekerheid bezat voorloopig iets te kunnen verdienen.

Als morgen de dooi inviel bedacht hij, duurde het acht dagen eer de vaart vrij was na zoo'n vorst van vier weken.

Bij de tafel vertelde Pieternel aan Annetje van een rijke juffrouw, die haar gevraagd had:

„Kind wie is je vader?"

„Toen zei ik: Kees Pruim, Juffrouw."

De kinderen lachten uit, in de stilte van 't donkere kamertje, dat nu opeens vol koude lucht stroomde doordat Jan binnen kwam. Hij viel binnen, smakte de deur dicht en schopte er een grendel voor.

Zijn moeder zag zijn wit gezicht met zwarte ratte-oogen, zag dat hij bang was. Ze bleef hem aankijken, kloppende angst plotseling in haar borst; maar hij voelde door het donker heur oogen zich en zei met beving van blijdschap:

„Die heb ik en die komt niet uit men pooten — ook "

Opeens stond ze voor hem, groot, donker tegen het schemerlicht vak van 't raam:

„Watte?"

Ze dreigde, dat hij het zeggen zou, was geschrokken en hij dadelijk:

„E mof van vel."

Pieternel kwam van haar stoel af en tastte hem met haar beenig klauwtje aan 't lijf; maar hij bukte zich, giechelend.

„Bè je gek meid? Nie kriebele."

„Laat zien dan" zei Annetje; maar hij verweerde zich, tegen zijn moeder en Pieternel en er was in den donderen hoek geschuifel en geschommel van de drie stoeiende menschen.

Al spoedig had zijn moeder echter de mof onder zijn kiel vandaan en de hoofden bij elkaar, in bevende schemering van den lantaren op den hoek, die op den enormen, zwarten gevel van het pakhuis aan de overzij, vagen schijn wuifde, bekeken ze wat hij had „opgedaan" in de „rijkenstad," waar achter machtige gevels schatten bewaard worden van wollen dekens, tapijten, brood, taarten, kanapé's en geld, vreemde klanken leven soms, van muziek, rijden, wonder heerlijk eten en drinken, en allen hadden de zelfde gedachte: De zachte mof, niet terug te geven; maar er geld van te maken, heel voorzichtig, zonder er iemand iets van te zeggen dan Louw de Gapper, die zwijgen kon. Ze genoten er zóó van: ze rook zoo lekker.

Ze waren er zóó vergenoegd om dat hij ze had meegebracht, dat ze bleven praten, zenuwachtig giechelen en fluisterend overleggen wat er mee te doen en wat ze er voor vragen zouden.

Jan had verteld hoe hij ze gekregen had.

Op de Broedersbrug reed een koets voorbij. Opeens zag hij iemand uit het raampje wuiven. Er viel iets. Hij raapte het op, voelde dadelijk wat het was en wilde het teruggeven.

„Maar ik poetsten-'em, omda ze toch nog en end deurreeje." 'k 'Ad-em gauw onder men buis en ben deur de Minnebroersteeg en 't Brandslop, na huis gegaan op men gemak net of 'k niks bij me had.

Annetje en Pieternel vonden het slim van hem en zeiden het ook; maar Janus en zijn vrouw zeiden niets.

Ze vonden de mof mooi en vonden het goed er geld van te maken bij Louw.

Om negen uur ging Jan de steeg in naar zijn winkel; toen hij terugkwam had hij in zijn vuist twee guldens, die hij één voor één aan zijn moeder gaf, die hem achter de deur afwachtte.

Den volgenden morgen aten om de vettige tafel: Janus, zijn vrouw en de drie kinderen, dikke sneden brood met vet en dronken er heete, geurige koffie bij. Ze aten, gebukt over tafel, zwijgend, lang, volop en de magere vrouw boog naar Annetje over en kuste haar, liefkoozend brommend, als moeders, die haar kinderen liefkoozen, doen kunnen.

* * *

Het was slap op Zaterdagavond in „De Zon" op den hoek van het Zusterslop; want er werd niet verdiend door verscheiden werklui, die anders vaste klanten waren.

In het kroegje, heet en rookerig onder lage zoldering, waar twee groote lampen hel wit licht schenen, zaten werklui in groepjes en speelden er kaart. Ze zaten in een damp van jenever en rook, vloekten lustig en riepen aardigheden, die „dikke Koos", enorme, blozende kasteleinsvrouw, niet van streek brachten.

Piet Pluimers was er met zijn maats, allen beschonken. Ze vroegen telkens om een borrel, die niet gebracht werd. Piet vertelde iets van zijn vrouw, waarom de anderen lachten, die ook verhalen deden met moeie stemmen. Ze lachten idioot. Ze vonden het prettig hier na de lange week eentonig werken, hun borrels leeg nippend tot ze niet rechtop meer konden zitten; maar nu gaf Koos ook niets meer. Daarom was ze gezien in de buurt onder arbeidersvrouwen, die hekel hebben aan kasteleins, die „er venters" vòl voeren tot ze geen „boe" of „ba" meer zeggen kunnen en naar huis gebracht moeten worden.

Bij tien kwam Kees Kant binnen in een golf koude lucht. Hij ging naar het buffet, vroeg een borrel, die Koos inschonk, het glaasje in eens boordevol gietend, zonder storten

„Blieft", zei ze en Kees bukt en „beet er de kop af."

Hij zei een „paar geschikte woorden" tegen Koos, die gaarne een praatje maakte met

iemand, die laat uit de stad kwam en een nieuwtje kon hebben.

Vriendelijk zei ze nu, „dat 't frissies was in de lucht," wat hij ook gezegd had en keek meteen naar Kees Pluimers, die weer om een „happie" riep en schudde: „Nee" naar zijn maat naast hem, die haar ook aanzag; maar nu stommelde Kees overeind, rumoer makend met zijn stoel, die achteruit schoof, dat de kaartspelers opkeken, en met zware stem, de oogen scheel van drift:

„Wel verdom, dat is-ie nou."

En Kees, om zich een houding te geven, dadelijk: „Nou wat zou dat?"

„Dà zou," met slappen arm wijzend, „dat jij een ploert ben — dat ik jou een opdonder....!"

„Hé, hé", riep Koos. Wa's dat nou? Wat hindert die jongen jou nou, zeg? Is die jongen nie geschikt?"

„Als jij zoo geschikt was...." zei Kees opgewonden.

Maar Koos zette hem nu ook recht.

„Zwijg nou zeg, maak nou geen „gijntjes" tegen een dronke kerel."

En Kees op tafel beukend, schreeuwde de kroeg vol rumoer.

„Wie dronke? Stik jij nou gauw! Vraag ik jou wat? *Hij* mot er uit!"

Doch Koos opvliegend, kokend van drift, geducht achter haar toonbank:

„En ik zeg wat! Jij zwijgt of er uit! 't Is hier een ordentelijke kroeg! Is dat en „deining", en ga nou zitte en maak me nie dik!"

Hij ging zitten, minachtend snorkend naar den verachten sjouwer, die geen ambacht kende, die een van zijn meiden den kop op hol bracht, om later als hij niets bij de hand had op zijn last te komen en in zijn dronkenschap kon hij het niet verzwijgen wat hij tegen hem had.

„Hongerlijer, wat zou jij prate? Ga jij maar door, zeg."

De anderen luisterden, prettig vindend zoo'n standje, maar nu boog Koos zich uit het buffet naar Kees, die dadelijk heen ging.

En Pluimers mompelde nog, den zwaren kop rood opgeblazen:

„'t Was em geraje".

Maar nu viel Koos uit, heur scherpe stem vol woede hem in de ooren dringend:

„Hoor is Kees, jij smoel! jij heb mijn klante niet te „koeieneere" en as je smoesjes heb, ga der dan uit, hoor mispunt!"

Ze drukte hem neer onder haar snerpend gekijf en hij zweeg omdat hij bij haar in „'t krijt" stond.

Laat in den avond bonsde hij thuis met de deur in 't donker woonverstrek en ging naar den ladder, die tegen het zolderluik stond, roepend naar boven, naar Bet:

„Doe morrege de komplemente, zeg!"

En wakker schrikkend, riep ze terug in 't donker van den zolder:

„Watte?"

„Komplementeee!"

Ze begreep dadelijk wat er gebeurde, ging overeind zittend woedend opeens, maar zweeg toen ze hoorde, dat haar moeder opstond om den oude in bed te helpen.

* * *

Ant Bliek zat bij Kee Pluimers naast het raam, heur rug in gele zon, die binnen kwam en de kamer scherp verlichtte in haar leelijkheid van werkmanswoonvertrek. Op de roode plavuizen brandde ze zwakjes, deed stille warmte opwalmen, die 't hier met de kachel prikkelend heet maakte en bedompt. Het riekte er duf naar de bedsteden en kool, die achter opstond.

Op tafel en 't kozijn, waar één horretje weg genomen was, lag de strijkplank, hel zonnig. Kee stond er naast, de armen op heur buik gekruisd, haar gezicht glimmend rood. Ze was zoo warm hier in de kamer, gebogen al een uur bijna over heete ijzers en dampend strijkgoed.

Ze streek een wasch voor een dokter uit de Koningstraat. Dat had ze er van haar trouwen bijgedaan voor een paar families en dat hield ze vol, al was 't maar om „er meide" te toonen, dat ze meer kon dan zij, die altijd geweigerd hadden het van haar te leeren.

Ze praatte met Ant, een dochter van Janus Bliek, dienstmeisje van achttien jaar, in frisch katoenen jurk, helder cornet op. Ze zat in gefrommel van haar witte schort, geurend

van frisch linnen, in een weelde van stipte zindelijkheid. De zon streelde haar in den nek, warmde haar rug. Ze vertelde van haar „ouwe lui" en hoe het ging met de verdiensten en Kee informeerde met rustige autoriteit der betere in stand.

„Ja," zei Ant, dit voelend, met affectatie, van haar oudste Juffrouw geleerd.

„Vader is al een week of vijf buiten verdienste; maar we hope...."

„Ja, ja," zei Kee geïrriteerd door het gemaakte spreken, dat ze niet „hebben kon" van de dochter van Janus Bliek, die een paar jaar geleden nog een kleinigheid vroeg in de stad aan „gaanden en komenden man".

„Maar dà kan nog lang dure niet? Dat hè-je nie sekuur, zei je".

„Nee," zei Ant nog voornamer, gekwetst door haar harden inval; „maar als het ook dooit, heeft vader volop werk".

„Nou dà zou diene".

Ze ritselde in haar japon en verzette heur korfje op haar schoot.

Er was een oogenblik stilte, die het vertrek deed inslapen en de geluiden in de steeg verscherpten. Kee en Ant luisterden, Ant gegriefd door den harden toon van Kee, die haar wilde herinneren aan de armoe thuis. Ze haastte haar nu, zooals al de wijven uit de buurt, die haar gekend hadden vóór ze ging dienen, haar vaak gezien hadden krimpend van kou, verkleumde handen onder haar dun schortje en haar fijn, blond gezichtje van gedinstingeerd dametje trok valsch puntig van spijt.

Kee zocht nu in een zak met strijkgoed en rukte er een witten rok uit. Ze legde hem op de strijkplank en streek hem plat. Ze nam een rood gloeiende bout uit de kachel, stofrook opwalmend in de kamer, vol zwavellucht opeens. Ant hoestte er van en Kee zei:

„Ja da's lastig mè zoo'n kachel. Zoo'n stofboel".

Ant dwong zich vriendelijk te zijn, lachte zonder opzien. Haar elleboog op tafel betastte ze de kanten, onder aan de strook.

„Fijn spulletje," zei Kee over de plank bukkend, brandend in den zonnestroom, die door de ruit zonder horretje kwam. Ze bekeken den kostbaren rok, schattend wat hij kosten kon.

Ant er binnen in voelend vond er een paar losse doekjes. Ze wilde ze er uit nemen en bekijken; maar deed het niet, nog niet vriendelijk genoeg voor Kee, die ze daar zag, groot, onsympathiek met haar ruw gezicht als een oude leeuwin. Ze bleef stil kijken hoe ze nu het ijzer over de witte katoen perste, dat een damp van hitte er af ging, onmiddellijk opgezogen door de zonnevlam, die het vertrek nu alleen scheen te verhitten.

Zacht slaperig in haar lichte kleeren, in streelende omvatting van warmte voelde ze als loomheid de ontspanning van haar drift. Kee nam den rok bij den band, bracht haar hand er binnen in en Ant keek er naar, droomerig, teer gezichtje, wit licht in zonneschijn. Nu dacht ze aan de doekjes, die er uit zouden vallen en opeens zag zij ze naast de plank onder tafel in schaduw. Ze zag ze nu, het gezicht heet van agitatie plotseling.

Kee, die niets merkte, keerde den rok om en streek voort.

Ant bukte, zette haar boodschappenkorfje op den vloer en nam er haar handschoenen uit, dat Kee het zag.

„Kan je er bij?" vroeg Kee strijkend en blazend over den heeten rok. En Ant nam de zakdoekjes met kanten, borg ze in haar korfje onder een servet; haar gezicht gloeiend in opwinding. Ze zat weer rechtop, kijkend in het warme vertrek waar alles stond in den klaren dag, armzalig.

Ze kwam nu in zachte vreugde om de mooie zakdoekjes, in bekoring van 't bezit der twee dingen uit den schat van rijken; en als een koorts werd het verlangen, meer te bezitten, met volle handen te nemen van de schatten, opgestapeld in hun huizen. En blijdschap om het bezit der zakdoekjes kwam weer, zachte bekoring en ze wilde nu spoedig alleen zijn om ze te bekijken en te schatten. Haar japon neerslaand stond ze op, nam haar donker wollen omslagdoek, zette haar mandje op tafel om te zien of het sloot, lachte vriendelijk tegen Kee, die haar toeknikte, hoogrood door de hitte, die de heete ijzers

afstraalde, ging het trapje af, de steeg in, vol ijzige winterschaduw in een wind van armoede.

* * *

De dagelijksche wandeldrukte begon weer, onafgebroken slenteren in twee richtingen over een plein met jonge boomen en eenige straten. Er was geschuifel en zacht gegons van gepraat. De menigte was hier op dit uur een welgekleede. Mooie toiletten waren er te zien en merkwaardig mooie dames, die dit wel wisten, er partij van trokken door de kleur van haar toilet en de manier waarop ze haar rokken om de dijen spanden. Een werkman of bedelaar door de kleurige, zich min of meer elegant voordoende menigte te zien drentelen gaf een kontrast.

Mietje Bool, Jan Pluimers meisje, was met twee kinderen, mooie blozende poppetjes, heel teer in winterkleertjes met bont. Ze gingen langzaam over het uitgestrekte Willemsplein, grijsdampig onder nevelige winterlucht.

Mietje slank, tamelijk gelukt dametje in kort manteltje met „taille", donkerblauwe japon, vilthoed met donkere vogelveeren.

Sommige heeren, die hier 's middags kwamen, kenden haar, maakten haastig soms een praatje, een paar woorden in 't voorbij gaan. Twee waren er, heel jong, die haar telkens passeerden. Ze wilden wel kennis maken met „die aardige blonde meid."

Het waren „sjieke" heeren, vond ze, dat zag ze aan hun kleeren, hun loopen, de manier waarop ze sigaretten rookten. Ze wilde hen beter leeren kennen, vooral de eene, de blonde met zijn rosige teint en zijn mooie jas met taille zooals bij haar „lui" de oudste jongeheer droeg, vond ze voornaam. Ze verlangde er naar intiem te zijn met zoo'n heer uit een deftig huis, met nette manieren en mooie kleeren en ze wilde zich wel aan hem geven, deelend met rijke dames zijn liefkoozingen en zijn kussen.

Ze wandelde langzaam, de kinderen meetrekkend. En opeens van achter een kiosk kwamen ze weer, log stappend, het bovenlijf iets voorover, als heeren tegenwoordig gewoon waren te loopen. Ze lachten voor zich heen, iets aan elkaar vertellend, schijnbaar zonder haar op te merken; maar toen ze voorbij waren bleven ze staan en een zei: „Keetje".

Ze liep heel langzaam, meenend, dat ze wel zouden volgen; maar even omkijkend zag ze vol teleurstelling, dat ze verder gingen, gearmd, hard lachend; maar later ontmoette zij ze weer, nu naast een kiosk. De blonde hield haar staande en daar stonden ze nu alle drie in een verlamming van verlegenheid. Mietje brandend gezicht in hevigen blos: hoorde vragen:

„Zeg, ga je nooit uit?"

Ze werd nu rustiger en zonder opkijken nog in verwarring, zei ze gemaakt, de dame imiteerend:

„Guns neen hoor, nooit."

Maar opkijkend schrok ze.

Langs de boomen om het plein, zag ze naast een handwagen, die twee werklui voortduwden. Jan, die met zijn zwarte hand wuifde en in haar angst, lachte ze vriendelijk, de heeren vergetend in schrik. Ze bleef hem nakijken, de beenen verlamd van schrik.

De jongelui, vol onrust gezien te zullen worden door kennissen, gingen heen; maar later toen zij nog eenmaal het plein overstak, hielden ze haar weer staande, opgewonden door haar mooi gezicht, haar gevuld figuur van gezond, verlangend meisje en de blonde vroeg, minachting in de trotsche oogen:

„Wie was dat schorem?"

„O," zei ze haastig, vergoelijkend, hem coquet in het gezicht kijkend. „Een kennis van vroeger."

* * *

Kee Pluimers, de oude, de jongens en Bet waren bij elkaar in 't voorvertrek.

Kee hing over tafel, in 't licht der lamp en telde, tastend over haar breiwerk. De mannen hingen op hun stoelen om de kachel. De oude rookte een pijp. De rook dreef zwaar in 't vertrek, ongezellig in het geel licht der hoog hangende lamp.

Mie was de straat opgegaan na 't koffiedrinken. In een hoek van 't raam lag een stapeltje geld, dat Kee had afgehouden van

„de centen" der jongens en „er vent", die nu zakgeld hadden en wachtten tot het zeven uur was om uit te gaan.

Jan in elkaar gezakt naast de kachel; zijn schoenen, vetleeren met ijzeren gespen, naast zich. Hij zat stil, het zwarte gezicht donker, wat zijn moeder opmerkte. Hij was gewoon 's avonds om half zeven uit te gaan; maar 't was haast zeven en hij stond niet op.

Toen begreep Kee, dat hij oneenigheid met zijn meid had en dit stelde haar teleur.

„Zij zou 't lam vinde as 't af raakte met die twee, want *zij* was een dochter van Piet Bool, die opzichter was op een stoomzagerij."

Ze keek achterdochtig naar Jan en opeens of ze schrok:

't Is waarachtig kwart vóór zeve!"

Haar stem klonk eenzaam in de weeke stilte van 't rustige vertrek; het antwoord wachtte; alleen hief Jan het gezicht naar haar op en bestrafte haar met zijn donkere, ruwe oogen. Nu raadde ze alles; maar wilde ook zekerheid.

„Wel?" vroeg ze naast tafel staande, heur rood gezicht warm verlicht door de lamp naast haar:

„Wat kijk jij belabberd? Ies met je meissie?"

Dat „meissie" hinderde hem, dat zei ze als een verontschuldiging, anders had ze „meid" gezegd „gewoon weg".

En niet langer kunnende zwijgen, vol van het gebeurde, vroeg hij, uitdagend:

„Nou wà zou dat?"

Kees aan de andere zijde der kachel, lachte minachtend om zijn bekentenis, die hij flauw vond en dat irriteerde de ander, die nu schreeuwde:

„Ik mot niks meer van er hebbe!"

Er kwam weer stilte. De oude zag hem aan, uit de rust van zijn droomerig gezicht. Hij was ook teleurgesteld door wat hij hoorde; maar zei niets, afwachtend wat „het wijf" verder vragen zou. Zij had eens bedarend gesust, maar dat wond hem op. Hij kon niet zwijgen, toch onwillig nog te zeggen wat hij wist en wat hem hinderde; maar brandend van nieuwsgierigheid zei ze vergoelijkend, wetend, dat dit hem aan 't spreken zou brengen:

„Kom, kom".

En nu begon hij, geïrriteerd, nijdig om de verontschuldigingen voor die meid.

„Ach klets er maar nie over. 't Is 'en flèr. Ze maakt afspraakjes met heere!"

En nu begon Kee, heur breiwerk op tafel gooiend, gemaakt hard te lachen, heur gezicht bloedrood, haar enorme buik, vooruit puilend onder haar schortband schokkend.

„Nee maar, is meheer sjeloers!" O zoo! Nou mot je zegge, da ze nooit meer naar en ander kijke mag! — Jizes — Dà je j'anders dik maakt!"

De mannen zwegen. Jan zei niets meer. Ze wisten er alles van; maar zij liet hem geen rust en vroeg, naar hem overbuigend, de kleine oogen weggezakt in haar vleezig gezicht:

„Liep ze met heere, zei-je?"

De mannen luisterden nieuwsgierig en Mie liet haar breiwerk in haar schoot rusten, twee tressen haar uit heur gezicht strijkend.

Ze wilden weten van 't schandaal, in gedachten partij nemend vóór Jan, tègen die meid, die ze konden haten nu om haar familjaar zijn met heeren, waarvoor ze Jan liet loopen; maar toch waren ze teleurgesteld, dat *zij* van „*haar* komàf", niet meer van hem weten wou en Kee vroeg weer:

„Hoe weet je 't?"

En meenend haar opeens te overtuigen zei hij, driftig:

„Om da'k't gezien heb op de Vaart. Ze liep met twee van die verdommelinge en op den hoek van de Meerstraat ging er één weg. Ze ging met den ander de Singel op en op de Vaart hè 'k ze Woensdagmiddag zien afspreke. Klets nou maar nie, dat nie waar is: want 't is wèl waar!"

Ze zwegen nu, vol jalousie en wrok op „die meid, die met heeren liep en Jan te min vond".

* * *

Kees en zijn vader waren naar de herberg. Mie was de stad ingegaan met een paar kameraads, even nauwkeurig bekend met iedere straat als zij, even onvermoeid in het drentelen voor winkelruiten en het bezichtigen der onbereikbare schatten van kleeren en eetwaar, die 's avonds vooral bekoring uitoefenen op de kinderen der achterbuurten.

In het stille vertrek, waar de geur nog hing van tabak, was Kees nu alleen met zijn moeder, die breidde.

Hij ging niet uit, ofschoon hij met „haar" afgesproken had; maar hij ging niet. „Hij zou ze late zien, dat-ie er misse kon". Dàt te overdenken en te hopen, dat ze dàt verdrietig vinden zou, gaf hem stil gevoel van tevredenheid, van rust, dat hij niet dooden wilde door uit te gaan en haar te ontmoeten.

Hij was niet meer zoo neerslachtig als in 't eerst. Langzamerhand werd de hoop sterker, „dat ze 't voor de „mop" gedaan had om een „lolletje" te make met die mooie meneer." En hij hoopte weer, dat ze nog wel van hem hield.

„Ze dee zich netjes voor, net as en juffrouw" en dat waardeerde hij in haar, dat vereerde hij in haar.

Wat ze hem lief maakte boven iedere andere „meid" uit zijn stand waren de allures, die hij bij „juffrouwen" opmerkte, dat ze zich gewoonten had eigen gemaakt, die hij bewonderde bij „rijken."

Daarom gevoelde hij zich haar mindere en vond hij het aanbiddelijk in haar, dat ze met hem loopen wou; altijd gevoelend toch angst, dat het eenmaal uit zou raken, dat ze telkens minder van hem hield en zich 's Zondags op de Vaart voor hem schaamde. Maar hij wilde haar toch niet loslaten uit zich zelf, wanhopig als hij merkte, dat ze hem ontglipte, dat ze iets anders verlangde dan hij haar geven kon. Nu ging ze heen, waar ze zich voelde aangetrokken, in behoefte aan weelde en verfijning van manieren en 's avonds in zijn bedstee op zolder schreide hij van spijt.

* * *

Niet lang daarna zag hij haar eens, de mooie kinderen aan de hand met Ant Bliek op de Vaart. Hij bracht een wagen met gegoten stukken naar de Westerkade, langzaam voortworstelend tegen de glooiïng van het plein.

Hij sloeg zijn maats voor even te stoppen en ging op haar af, in zijn bestoven werkkleeren, zijn zwart gezicht zonder uitdrukking naar den grond. Zij zag hem aankomen, lachte zenuwachtig, haastig pratend tegen Ant of ze hem niet opmerkte; maar hij was spoedig bij haar en hield haar staande.

Verwonderd of ze hem nu eerst zag zei ze:

„Dàààg!" Maar hij keek haar in 't gezicht, de groote oogen brutaal onverschillig en zei:

„Kom je zeggen, da'k mè snolle niks te make heb," en zich langzaam omkeerend ging hij heen, groot stappend, in stank van ijzer.

De meiden, kleurig in wit middaglicht, dat uit blanke wolklucht neerhing op de rookerige stad, keken hem na, terwijl hij naast zijn maats de kar voortwerkte, de helling af.

Miet Bool knorde even op de kinderen en begon te lachen, genoegelijk, hem heldere oogen klein glimpend wat de heeren zoo aardig van haar konden vinden:

„Nee verbee-je zeg. Blij dà'k van em af ben. Die 's nijdig omdà'k met èn kennis uit geweest ben. Je weet wel de zoon van die Avekaat op de Stationsdijk."

Ant Bliek in een koorts van jaloesie, kon haar gezicht niet beletten, dat het vertrok in heftige teleurstelling en ze vroeg hard:

„Met wie?"

„Ja", verklaarde de ander, zich oprichtend, met plagerig air van verwend dametje.

„Een aardige jongen."

Jan stond op het trapje en keek de steeg in. Ant zou voorbij komen en hij wilde weten, wat Miet gezegd had, nadat hij het afzei.

Hij hoopte nog, dat ze het goed zou willen maken en wachtte nu, moe van 't werk, verlangend naar zijn boterhammen, maar wilde nu eens iets weten. Het was nu de tweede dag nadat hij het afzei en hij had haar niet meer gezien. Thuis wou hij er geen „praat meer over hebben", hoewel zijn moeder telkens „steken onder water" gaf over de herrie met Anna. „Dà't zoo'n net meissie was en van zoo'n goeie komaf."

Maar hij deed of hij niets merkte, toch, in stilte, haar gelijkgevend, ongelukkig dat ze hem liet loopen.

Toen hij Ant zag aankomen in haar blank katoenen japon, haar wit kornet op, de rokken opgenomen, viel hij plomp het trapje af en ging naar haar toe, groot bewegend in de nauwe steeg.

Zij zag hem komen, het gezicht naar den

grond, verlegen om wat hij nu zeggen moest. Toen hij bij haar stond lachte ze en gaf hem een duwtje op zijn schouder, heel vriendschappelijk; maar hij zei:

„Van me lijf blijve."

„Nou, nou, dà zou je tegen Mie ook niet zegge, zeg."

„Dat mot ik wete."

„Weet je ook; maar „noppes," *) hoor. Ze mot je niet."

Het bloed gloeide in zijn gezicht en benauwd in zware vrees van teleurstelling:

„Wie zeit dat?"

„Wel ik."

Zij keek hem lachend in 't gezicht, slank in haar lichte japon.

Hij wilde verder vragen; maar zag aan haar lachen, dat ze hem de waarheid zei.

Dat „die meid" dat nu ook wist en hem zoo teleurgesteld zag verwarde hem, maakte hem verlegen en hij stond nu onaanzienlijk in voddige werkkleeren zwijgend, wachtend tot Ant nog eens beginnen zou.

Ze zag hem zoo terneergeslagen.

Zij wilde wel, dat hij *haar* vroeg Ze had maar weinig vrijers gehad. Mager en teer vonden de jongens van haar stand haar geen „meid genogt;" maar zij verlangde er wel eens naar 's Zondags uit te zijn

Ze vond hem wel begeerlijk, uit een veel beteren stand dan ze zelf was; maar ze had er weinig hoop op, dat hij ooit „naar haar zou omkijken," toch deed ze nu vriendelijk wat hij toestond, geheel terneergeslagen door de zekerheid, dat Mie hem liet loopen, „dat hij èr te min was."

Ant zei nu minachtend over die andere:

„Weet niet wat je je aantrekt. 't Is èn fijn lid, zeg!"

Hij keek op, verlangend nu iets heel gemeens van haar te hooren om zich tegen haar op te winden en zij vertelde al:

„Nee zeg, *die* loopt voor een pop met heel de wereld mee."

Ze lachten hard, van ganscher harte, samen in de schemering der holle steeg.

Ze gingen nu de buurten in, Ant vertellend en namen noemend en plaatsen en geld. Ze gingen naast elkaar, hij zwart in zijn fabriekskleeren, zij ritselend in haar katoenen jurk in geur van frisch linnen en „reukzeep."

Zij vleide hem, dat hij te fatsoenlijk was voor „zoon' larie," lachend als hij grof schold op de andere.

Zij kuierden tot het donker was en sterren kwamen in de blauwzwarte strook hemel boven het steile huizenkanaal.

Toen hij haar thuis bracht, nam hij haar in zijn armen, drukte zijn zwarten mond op den hare.

„Jij weet wel wie je liever „vasthoudt" zeg," zei ze.

Nog verlegen, schokte hij minachtend het hoofd op zij en ging het donker in.

De volgende avonden liepen ze in de buurten pratend over Miet, beiden jaloers op haar. Jan wist nu zeker, dat ze niet meer „naar hem zou omzien," dat ze hem te min vond; maar de pijn der teleurstelling sleet weg door wat Ant soms vertelde als ze haar gesproken had. Maar toch kon hij het niet erg in haar afkeuren, wat ze deed. Dat „de rijkdom" met haar „te doen wou hebbe" bewees, dat ze veel van een echte juffrouw had, vond hij en zóó kon hij zich zelf niet overtuigen, dat *hij* te goed voor *haar* was, wat Ant telkens zei.

Ze liepen een paar avonden; hij, moe van 't werk, plomp naar haar slenterend.

Soms ontmoetten ze Kees en Bet, deden of ze hen niet zagen, te trotsch om een praatje te maken.

Ant kreeg nu verscheidene zoenen, de laatsten op den hoek van de Broedersteeg, waarna hij heenging, zonder omzien.

Op een Zondag, dat hij met een kameraad over de Vaart kwam zag hij haar in kort manteltje met roezige pony, haastig stappend in draaipasjes en nu zag hij voor 't eerst, dat ze netjes was in haar juffrouws kleeren, dat haar teer gezicht niets geleek op dat van zijn zusters en 's avonds nog liep hij met haar door de stad, zijn te grooten fantasiehoed op, in zijn zwarte jas met te korte mouwen als een plomp werkman, niet gewoon zijn sterke, zwaar gegroeide leden in nauwe kleeren te voelen en zij hing aan zijn arm, een dametje naast den linkschen werkman, tevreden een vrijer te hebben van „zijn komaf," vast

*) Niets.

besloten hem niet los te laten, „al ginge zijn „ouwe" en zijn moeder op er kop staan."

* * *

Over de stad dropen regens. De boomen op singels en pleinen glommen nat en in de grachten kringelden ritselend koude vlagen.

In de menschendrukte glommen parapluies; in de straten stoof regenrook, zwaar voortgezweept door den wind.

Op de kaden was sombere bedrijvigheid; troostelooze zwaarmoedigheid van een Februari regendag over de stad, als een reddelooze huizenwoestijn, een doodsche, armzalige armoedeverzameling van leelijke huizenholen om onaanzienlijke goederen en menschen. Jammerlijk leelijk onder grauwzwarte jagende wolklegers, die dagen voortrookten boven de dampende huizenvlakte.

In de hoofdstraten haastte de menigte, botsten wagens en paarden door de modder. Voor de ruiten der cafés, waren mismoedige gezichten.

In de achterbuurten, donkere huizengangen vol regenmist droop water uit dakgoten en lekten waterstralen van kozijnen. Achter deuren was gekijf hier en daar van een vrouw of rumoer van schreeuwende „jong" die niet buiten mochten, in den regen.

Bij Kaat Bliek was het warm in het lage voorkamertje. Ant en zij zaten bij de kachel in stomme verslagenheid, die het roerlooze vertrek vulde en binnenkwam in beving van grijs licht, dat boven in de steeg doofde.

Ant had gezegd, zonder huilen, snoerende angst in heur borst, verlamming van angst in haar beenen, dat ze „verleid" was. Kaat zette haar mond open in schrik en nu zaten ze in verkilling van vrees, stil ademend in de neerdrukking dezer ramp; maar na een oplichting van hoop, dat het niet zoo erg zijn zou als ze gezegd had, kon Kaat vragen:

„Maar Jezis meid, hoe is dat dan mogelik?"

En Ant begon te huilen, zonder haar gezicht te vertrekken, tranen druipend van haar teer, bleek gezichtje en Kaat werd nijdig; maar de loome onruststilte niet durvend scheuren, wachtte ze nog, zag haar aan met nijdige oogen, een vloek in haar mond en in opstand plots tegen haar nijpenden spijt schold ze:

„Jank nou maar niet, dat had je eer motte beginne" en nu klein wordend in verslagenheid jammerde ze zelf:

„O jizes nou dat nog, nou dat nog beleve."

De magere vrouw huilde, oogen opeens rood, gezicht nat van tranen.

„Je vader slaat je dood," zei ze.

En Ant, haar gezicht vol roode vlekjes van opwinding en het huilen, begon met weeke huilstem te vertellen.

„'t Is Miet Bool er schuld — die zei, dà ze wel is uitging met èn heer. Die gaf geld, zei ze...."

En telkens weer schreiend van angst voor wat later zou komen als 't uit kwam" en ze uit haar dienst moest en Jan het wist, ziende opeens de doodelijke somberheid van haar volgend leven hier in de achterbuurt, in zóó'n krot, waarvoor de huur in den winter door de jong bij elkaar geschooid moest worden, vertelde ze dat *hij* vijf gulden gegeven had waarvoor ze die nieuwe hoed kocht.

Maar nu opeens, wat Ant deed zinken in zee van lichte hoop, lachte Kaat, nog snikkend. Ze zag Ant aan, brandende oogen drijvend in tranen en zei blij even uitglurend door het raam of daar niemand was:

„'t Is Jan Pluimers zijn schuld."

En oplevend in warmte van hoop, lachte ze stil, dankbaar voor zich heen, zonder op zien naar Ant, die nadenkend over haar schort streek.

* * *

Bet had haar moeder gezegd, dat ze niet zoo „bokkig" hoefde te zijn en den „ouwe" niet „opstoken", als Jan zijn meid net zoo min van „komaf" was als Kees Kant. Toen werd Kee woedend, begon te schelden, het huisje vol rumoer schreeuwend, dat de buurvrouwen aan de deuren lokte.

„Dat het was of de duvel met èr jong speulde, dà ze met alle geweld in dat minne soort kwamme!"

En 's avonds toen de oude thuis was met de jongens, kwam er hoog gaande ruzie.

Jan en Bet scholden de oude lui, stonden schreeuwend, met vuisten tegen elkaar en toen de oude woest, dreigde te slaan, brulde Jan, buiten zich zelf:

„Dat-ie zijn poote thuis houwe moest! Dat-ie zijn eige zin dee en anders géén!

De ouden zwegen maar ten laatste, niet opgewassen tegen „de jong"; maar ze bleven zich toch geleidelijk verzetten, schimpend op Kees en Ant Bliek.

Tegen Bet sprak niemand, ook Jan niet. Die vonden ze *te* verachtelijk, die verslingerde zich aan een sjouwer, die niet eens vast werk had en wiens moeder met schooien aan den kost moest komen.

* * *

Er gingen drie oude vigilanten achter elkaar het Broederslop door en werkten zich door de buurten naar de hoofdstraten. Er was telkens gevaar, dat kleine kinderen tusschen de pooten der oude, schonkige paarden kwamen, die moe, zware ijzers over de keien strompelden.

Ongewasschen vrouwen, tressen haar slingerend langs het gezicht, kwamen aan de deuren, de armen in morsige schorten gerold om „den bruidstoet" en Jan Pluimers en Ant Bliek te zien, die in „èr best" in de vóórste koets zaten.

Ze spierden stijf naast elkaar, zenuwachtig angstvallig met „èr beste bulle" tegen elkaar te komen. Ze zaten pijnlijk in de duffe stank van het oude huurrijtuig.

In de volgende zaten de oude lui: Piet Pluimers en zijn vrouw, niet op hun gemak en Janus Bliek en Koos benauwd in dit rijtuig, dat hen ziek maakte van zenuwachtigheid en verlegenheid. Ze reden de stegen door, later in donderend geratel door de hoofdstraten naar 't stadhuis heel ernstig en gesloten, vol gedachten van ontevredenheid, schaamte en haat.

Bijna bij 't stadhuis, duwde Ant haar arm tegen dien van Jan. Hij zag haar aan, merkte, dat ze onrustig werd en stelde haar gerust, kuste haar even en haar arm om zijn nek, zijn wang tegen haar heeten mond, kuste ze hem angstig ademend in oppersing van tranen, tot den dood toe benauwd nu door haar geheim en wat ze hem aandeed, die ze lief had.

Op de Vaart zagen ze Miet Bool, slank, in lichtblauw kostuum, haar hoofd hoog in de schulpkraag van een bontmanteltje, haar rose gezicht in schaduw van een koket vilthoedje. Ze liep langzaam, haar japon strak trekkend om haar dij; mooi dametje, dat alle heeren een oogenblik moesten aanzien.

Ze zag de rijtuigen, zonder gedachten; maar toen ze opeens begreep, keerde ze zich om en ging heen, koket in haar mooie kleeren, door den naïeven opslag van haar lichtblauwe oogen, den blik neerslaand van heeren die haar fixeerden.

Jan en Ant keken haar na, beiden in pijn van jalousie om haar prachtige kleeren, haar voornaamheid als een echte dame.

* * *

Bij Piet Pluimers was weer een standje en de buurvrouwen luisterden welbehagelijk hoe Bet door den oude afgerost werd.

Er brandde gerekt gehuil op en er verschoven stoelen. Kee schreeuwde en haar stem sneed als een fluit boven het rumoer uit, dat in 't woonhok leefde als moord-lawaai.

In de donkere steeg bleven voorbijgangers staan en keken naar het lichte avondraam waarop de silhouetten der magere bloemstekken roerloos stonden; ze hoorden een vrouw schreeuwen met woeste overtuiging:

„Slet! Gemeen dier!"

Dan weer gejank van Bet, die gestompt werd door den oude, die haar in een hoek drong en haar afranselde. Mie en de jongens zagen het aan, genoegen nemende met de tuchtiging. De ruzie was gekomen door dat Kees Kant een paar weken zonder werk geweest was en Bet gezegd had de volgende maand te zullen trouwen.

Toen was het standje begonnen; Bet sarde, dat ze 't toch deed, „net zoo goed als Jan, die het ook niet zóó hoog zocht en nog wel *moest*".

Ze hing nu in een hoek bij de bedsteden, brullend.

De oude was naar de tafel gegaan, bleek van wreede woede en zoo stonden ze nu, hij

en zijn vrouw, kokend van drift om die meid, die „er eige verslingerde"; maar ze voelden toch nu al in de dooving van hun hoog opgeperste drift, dat ze het niet winnen zouden tegen haar en ze minachtten haar nu, haatten haar.

Bet bleef huilen, het heete gezicht onder loshangend, rossig haar, drukkend in den hoek, achter zich de woede van haar vader en moeder, de minachting van Kees en Mie.

Ze was bang, dat ze opnieuw geslagen zou worden en daarom schreeuwde ze; maar ze bleef hard in star verzet, dat niet uit haar te trappen was.

Maar langzamerhand werd haar de woede achter heur rug onverdragelijk toch en de schort van haar gezicht nemend, ging ze loeiend de deur uit, de steeg in, waar de voorbijgangers en buurwijven wegschrikten.

Snikkend ging ze de helling op zonder gedachten, dronken van afmating en koude lucht en opeens, zeer positief, nam ze haar besluit: „Ze ging niet naar huis terug."

Het gezicht afwisschend, heur haar gladstrijkend, nog snikkend haastte ze de buurten dieper in. Bij vrouw Kant ging ze binnen, in 't holle vertrek vol dik kille lucht.

Op de zwarte tafel stond een groen glazen olielampje zonder kap, dat laag brandde, gele lichtschijn zeeg in het week zwarte donker.

In het gat der bedsteê zonder gordijnen, zag ze het gele doodsgezicht der oude vrouw, waarin de oogen groot, in zwarte vlakken brandden; naar haar keken zonder verwondering. Bet ging naar de bedsteê vol vreemde ziekenlucht en vroeg angstig:

„Ben je broerd vrouw Kant?

De oude schudde het hoofd in heur kussen. Bet trok de flardendekens hooger naar heur op. Toen ze terug boog uit de bedsteê zag de oude haar aan in de gele donkerte der leege kamer en zei:

„'k Ga kepot".

Bet schudde „neen" om haar gerust te stellen; maar de oude, ontevreden, drong:

„'t Is wel".

Bet zweeg in de wijde stilte.

In de steeggang liep niemand; in de verte floot een locomotief zwak hoorbaar als geluid uit een andere wereld.

De oude lag stil op haar rug gestrekt, heur hoekig hoofd omwoeld met grijze haarflarden, roerloos op het kussen.

Ze stierf onmerkbaar zoo, zich uitrekkend in doodsverkilling. Plots lachte ze, haar slappen rimpelmond breed strekkend in rustige vroolijkheid en zoo stierf ze; een kort geborrel in heur oude borst.

Bet zag het zonder begrijpen omdat ze bleef lachen en haar oogen niet gesloten waren. Ze ging naast het bed zitten, rustend, moe van emotie, luisterend of de oude iets zei, toen kwam Jan binnen, loom van 't werk. Hij knikte naar Bet en naar de bedsteê gaande, zag hij zijn moeder dood, schrok:

„Jizes Bet z'is dood".

„Ben je gek?"

Maar ze bukte zich en zag nu ook. Ze stonden zwijgend, angstig om de doode, die vreemd lachend in 't donkere keek.

„Ze het geld", zei Jan nu, zacht, zonder droefheid. En bukkend over het hoofd van zijn moeder, voelde hij onder haar kussen, nam er iets weg en op tafel telde hij Bet, voorzichtig, zonder rinkelen, zestig gulden voor.

EEN VOORVAL UIT DE EERSTE HUWELIJKSJAREN VAN † † † BETJE WOLFF. (NAAR ONUITGEGEVEN BRIEVEN). DOOR DR. JOH. DYSERINCK † † † † † † †

Wij schrijven het jaar 1765. Sedert November '59 was de Beemster predikant Adrianus Wolff met zijne tweede vrouw, de jeugdige Elizabeth Bekker, getrouwd. Hare buitengewone geestesgaven en hare behoefte om al wat zij dacht en gevoelde in dicht en ondicht op papier te brengen, prikkelde haar al spoedig om als schrijfster op te treden. Reeds in 1762 had zij hare „Bespiegelingen over het genoegen" en „De weg tot het waare genoegen", en in '64 hare „Bespiegelingen over den Staat der rechtheid" en „Eenzame nachtgedachten over den slaap en den dood" geschreven en het licht doen zien; behalve dezen verschenen nog een paar vertaalde werkjes uit het Engelsch en het

Fransch: „Gedachten over het graf" door Robert Blair en „Gedachten over verscheide onderwerpen" van D'Oxenstirn. In '65 volgde haar onuitgegeven dichtkundige brief aan Emilia en in '66 de lierzang aan Aristus (Mr. Hermannus Noordkerk) en de zéér uitvoerig dichtkundige brief aan denzelfde (beide onuitgegeven). In laatstgenoemden is Wolffje een en al somberheid geworden.

„'k Wierd werkloos, daar ik in gepeinzen my vergat.
„Maar 't teder lichaam kon dien stryd niet lang verduuren.
„'k Bezweek. Ik vond my aan den stillen rand van 't graf."

Hersteld van hare ziekte heeft zij al meer behoefte aan de eenzaamheid in haar stille studeercel.

„Aantrekkelyke eenzaamheid, hoe groot is uwe kracht!"

En dat voor de jonge, levenslustige vrouw na de vijf, zes eerste jaren van haar echtelijk leven. Jammer dat uit dien tijd niet meer dan enkele brieven van Betje zijn bewaard gebleven, die meer licht konden geven over dat zoeken van *de diepe eenzaamheid* die haar lot was. Slechts een tweetal epistels uit de laatste maand van het jaar 1765 zijn tot ons gekomen, die in elk geval iets ter verklaring geven, omdat er duidelijk uit blijkt, dat de verhouding tusschen Betje en haar man niet is geweest wat zij moest zijn. Toch gold het niets anders dan eene finantiëele kwestie. Wolffje had namelijk buiten weten van haar man eene aanzienlijke som van haar eigen fortuin aan eene vriendin geleend; toen nu deze na geruimen tijd weigerde het geleende aan haar terug te geven, zocht zij steun bij Wolff, doch te vergeefs. Daarna besloot zij bij den advocaat Mr. Hermannus Noordkerk, op wiens hulp zij reeds vroeger in deze zaak een beroep had gedaan, advies in te winnen op de vraag: „Heeft een vrouw magt & regt om, „zonder assistentie van haren man, schulden „in te vorderen door haar uit hare eigen „beurs geschoten aan iemand die haar (onder „schyn van vriendschap) bedrogen heeft?"

Bijna zou men spreken van een klein drama in de stille Beemster-pastorie afgespeeld. Betjes beide brieven aan den Amsterdamschen vriend, gedagteekend 21 en 30 December 1765, roepen het ons geheel voor den geest.

„De snode behandeling — luidt hare eerste epistel — treft my te gevoeliger omdat zy my aankomt van die Persoon, met wie ik in de allervolmaakste vriendschap geleeft hebbe & die ik een attachement aan hare belangens getoont hebbe dat haar moest overtuigen hoe onverantwoordelyk haar gedrag jegens mij is. Ik heb maanden lang alles aangewend wat in staat konde zijnde haar te bewegen om mij niet moedeloos te maken. Alles wat vriendschap kan uitdenken schreef ik. Een veragtend stilzwijgen was het antwoord. Eindelyk schryf ik om de geleende som, geen antwoord; ik herhaal het, 't antwoord is „indien ik meer zend, zouden my die ongeopent worden toegezonden. Van de groote zaak geen een woord."

„De vriendschap — vervolgde Betje — heeft lange gepleit; dog, zo getergt zynde, zwygt zy eindelyk. Ik ben, zie ik Mynheer, niet in staat iets te doen zoo ik myn man niet kan persuadeeren my recht te doen & dat is, denk ik, onmogelyk. De famille myner verongelykster heeft alle pouvoir op hem; de allerlaagste vleyereyen die ooit door een bigotte & valschelyk fyne huishouding aan een Geestelyke zyn besteed, zyn de reden dat ik niets kan uitvoeren. Hoef ik UwelEd. Gestr. te zeggen hoe ongelukkig een redelyk schepsel is in zulke omstandigheden? En is zulk volk niet in staat tot alles waarvoor een gemoedelyk Heiden schrikken zoude? die jonge Juffr. & ik hebben alles verdragen, wat men van hun kan verwagten. Dog ik kreeg de schuld als haar eene veragting voor den godsdienst hebbende ingeboezemt, die, quasi vero, een streng verbod in onze wekelyksche correspondentie moest te weeg brengen, op dat wy, jongelieden, elkander niet verder bedorven. Met den fraayen naam van deistery of wat er op uitgaat heb ik des lange daar te boek gestaan."

Betje liet zich echter niet afschrikken en hield de briefwisseling aan. „'t Word door den Ds. — vervolgt zij aan Noordkerk — *met veel deftigheid aan de famillie overgekakelt.*"

Duidelijk blijkt hieruit, dat de Beemster predikant partij trok tegen Betje voor de familie harer vriendin, welke zeker afkeurde dat de dochter des huizes geld had aangenomen van de Beemster pastoorsche; bovendien moet Wolff zelf dat leenen van geld, buiten hem om, streng in zijne vrouw hebben gegispt.

Te midden der genoemde strubbeling is de broeder van Betjes vriendin, student te Groningen, met de vacantie thuis. Deze, „te verstandig zynde om driemaal 's weeks naar d'oeffening te sloffen," — schrijft Wolffje — is er getuige van „hoe zijne zuster door hare twe kwezelzusters wordt mishandeld." „Onder den indruk hiervan neemt hy een peerd & vliegt na my; om my, die van dit alles niet wist, kennis te geven. Hy meld my dat zyn Vader in zo eene woede was tegen myne Vriendin, dat zy niet onder zyne oogen dorst komen." Betje gaat, met verlof van Wolff, mede met den student, *zes uur rijdens van de Beemster,* om zoo mogelijk vader en dochter te verzoenen, maar vergeefs. „Overladen met affronten, dreigementen & enige liefderykc vervloekingen keert Wolffje huiswaarts, door den student tegen zyns vaders wil, begeleid. Zy kon toch geen zes uur alleen tegen den nacht ryden." „Hare vriendin moest, indien zy niet wilde dat hare zeer christelyke harssens zouden worden ingeslagen door hare fyne gezusters, vluchten by haar oudsten getrouwden broeder." Op raad van den student besluit zij intusschen zijne kamer in Groningen te betrekken. Betje poogt haar nog bij haar afscheidsbezoek (10 Juli 1765) in de Beemster [Wolff was van huis] af te brengen, maar zonder vrucht, en zij geeft hare vriendin geld. Nog bestond de hoop, dat de heer Idsinga te Groningen pogen zou verzoening te brengen tusschen vader en dochter; maar ook deze hoop vervloog, daar genoemde vriend Idsinga zich niet in de Kunostad bevond, maar op zijn landgoed. „Verdien ik nu, schrijft Betje aan Noordkerk, „voor het uitvaagsel der natuur uitgemaakt te worden, omdat ik met geld en goed in persoon haar, myne vriendin, die verongelykt wierd, hielp? niet om haar Ouders te verlaten, maar om eene duurzame vrede uit te werken? Men heeft de godloosheid, gaat zij voort — om myn man wijs te maken dat ik den student geld heb aangeboden ter uitvoering van ontcerende oogmerken. Dit Mynheer! heeft alle myne gewoone tranquillieteit vernielt! ik heb hem geld geleent, ja dat is waaragtig; doch, voor *zyne zuster. Hunne boosheid gaat zo verre, dat zy van my spargeeren dat ik met een officier er van door ben & daar op dat ik door myn man in Alkmaar ben vastgezet, schoon zy weten dat beide leugen is.*"

En nu verneemt Betje opeens dat hare vriendin uit Groningen terug is gekeerd en met een jongman van daar de bruid wordt, met deze slotsom dat zij aan de vrienden van Wolff had gezegd: „ik heb Betje nu niet meer noodig; onze vriendschap is uit."

„Sedert twee maanden — schrijft Wolffje aan Noordkerk — heeft dit geval my so hevig getroffen dat myn gezontheid geknakt is; de onvoorziene slag is te grooter, ze is my door eene vriendin toegebracht met wie ik om so te zeggen maar één ziel één hart had, beide in smaak of in denken gelyk." „Indien iets" — gaat zij voort — myn man kan bewegen zal het de melancoli zyn die my zelf onbekent [onherkenbaar] maakt; mogelijk zal er eens een oogenblik zyn dat hy my zo veel vergoeding doet als hy kan of in dat geval is het dat ik UwelEd. smeek my te zeggen wat ik hem moet verzoeken te doen? want er is zo eene Huwlyksch voorwaarde niet die my in staat stelt. Kan hy des volstaan met een acte te passeeren voor een notaris waar in hy bekend my van die macht te ontheffen? of heb ik dan magt om het myne, (als alle andere middelen vruchteloos zyn) geregtelyk te vorderen. Zou dien Briev waar in zy erkent hebben my schuldig te zyn of te betalen niet in regten kunnen dienen? al is het maar raportsche wyze aan my ter ooren gekomen?"

Blijkbaar is Wolff haar niet ter wille geweest. Onvereenigbaar moet hij met zijne betrekking hebben geacht om de hand in dit wespennest te steken en op te komen voor zijne vrouw, die voor de wet geen recht had te beschikken over haar eigen geld. Was zij bovendien niet, getuige de inhoud van bovenstaanden brief, meer dan hem lief was op de tong gekomen? Het kan niet anders of

OUDE PASTORIE DER HERVORMDE KERK IN DE BEEMSTER, WAAR BETJE WOLFF—BEKKER GEWOOND HEEFT VAN 1759—1777.

Wolffs weigering moet binnenskamers tot onaangenaamheden hebben geleid. En indien de Amsterdamsche advocaat in zijn antwoord op Betjes verzoek heeft gepoogd Wolff te bewegen om zijne vrouw in deze netelige zaak te gemoet te komen, dan blijkt ook zulks zonder vrucht te zijn gebleven. Immers enkele dagen later (liefst den dag vóór oudejaar, 30 Dec. 1765) schrijft Betje weer aan Noordkerk: „Heeft een vrouw magt of regt om, *zonder assistentie van haren man* schulden in te vorderen door haar uit hare eigen beurs geschoten aan iemant, die haar (onder schijn van vriendschap,) bedrogen heeft? Die schuld word niet ontkent, integendeel ik kan uit eenen brief tonen waarin die persoon gezegt heeft, aan iemant die haar E. of haren aanstaanden, dog nu Echten man daar over onder hielden dat zy, zo dra zy getrouwt waren, my zouden voldoen. Quitantie zegt men echter niet te hebben so min als ik een obligatie; dog gelyk ik zeg de schuld word niet ontkent, alleen betaalt men my niet. Wees des zo Goed myn Heer om my met U WelEd[s] advis te dienen."

Noordkerks antwoord kan wel niet anders zijn geweest dan dat Betje geen macht of recht had om schulden in te vorderen, zonder hulp van haar man. En dit geldelijk verlies is haar jaren lang een kwelling des geestes geweest. In den barren nawinter van 1771 leed zij zoo van de bittere koude dat zij voor 't eerst behoefte had aan eene bonte pelisse. „Myn geest — schreef zij aan Noordkerk — is als bevrooren, ik ben zo äandoenelyk voor de koude geworden dat een kerkgang my doodelyk verkoud heeft & thans loopen de traanen langs myne wangen. Dog de baakens zyn zo danig verzet dat ik er niet aan konde denken 80 à *f* 90 uit te geeven." En later, toen er sprake was van het laten maken van een portret door den keurigen Rotterdamschen miniatuurschilder Bruinings die 16 ducaten eischte en te graveeren door Vinkeles die *f* 130 vroeg, waarmede zij haar ouden vader had willen verrassen, schreef zij aan den Amsterdamschen vriend (8 Aug. 1771):

„De Fortuin & uwe dienaresse zyn (door de slegte conduite van *zeker iemand*) zo gebrouilleert dat dit fournissement my zo on-

mogelyk is als het air Prude te attrapeeren. Myn lieve Vader wilde ik er mede verrassen, die waarde Man is zo idolaat van d'eere die zyn lieve Bet (zo noemt hy my altoos) word aangedaan, dat ik nog voor jalousi vrees; of ook ik wil zelfs voor dien besten der Vaderen niet weeten dat ik over dien kant [zich geldelyk onbekrompen te kunnen bewegen] bedorven ben; 't zou zyn teder hart te sterk treffen: hij weet te wèl dat ik in opulence ben opgevoed."

„De slegte conduite van *zeker iemand*." Naar mijne overtuiging doelen de onderschrapte woorden op niemand anders dan op Wolff, die haar geweigerd had te helpen bij de gerechtelijke terugvordering van haar geleend kapitaal. Betje schreef zóó in hetzelfde jaar, waarin zij naar haar volle vrijheid snakte, wanneer zij door den dood van haar man van het knellend huwelijksjuk verlost mocht zijn.

De belangstellende lezer of lezeres beschouwe bovenstaande brieven dan ook als eene aanvullende bijdrage tot mijne studie „In de Beemster-pastorie" (*de Gids* van Febr. 1903). De hierbij gevoegde afbeelding van het huis, waar Wolff en zijne vrouw hebben gewoond, is genomen naar eene photografie, mij welwillend verstrekt door den emeritus-predikant van de Beemster, den heer J. W. Ph. Feith te Alkmaar.

VAN DE REDACTIE.

Wanneer dit nommer door onze geabonneerden wordt ontvangen, is het Eerelid onzer redactie tachtig jaar. Hendrik Jan Schimmel is 30 Juni van het jaar 1823 geboren.

De welbekende, uiterste bescheidenheid van onzen ouderen vriend gedoogt niet dat wij hier van hem zeggen al het goede, dat gansch Nederland heeft te waardeeren in den schrijver van de zooveel geschiedkundige romans en van zoo menig historisch drama noch dat wij in herinnering brengen, onder deze rubriek, wat hij verder heeft gedaan om den bloei van onze Letteren en ons Tooneel te bevorderen.

Maar Schimmel's groote angst voor alles wat maar zweemt naar uiterlijk vertoon mag de redactie van Elzevier's geïllustreerd Maandschrift *niet weerhouden hier te doen blijken van haar hartelijke genegenheid en van haar oprechte vereering.*

Ook in het tijdschrift, waarvoor hij jaren lang als redacteur is werkzaam geweest en dat zich nog immer in zijne belangstelling mag verheugen, zij hem hulde gebracht.

Geen lezer, die daarmede niet van harte zal instemmen.

NEERLANDIA. — *Neerlandia* is het orgaan van *Het Algemeen Nederlandsch Verbond*, welks leden het gratis ontvangen. Wat dus de Redactie van *Neerlandia* zegt, moet wel in grooten kring worden gehoord en wat zij beweert zal in grooten kring geloofd worden; ook omdat er, in de schatting der leden, wat officieels aan *Neerlandia* is. Daarenboven, het staat maar even „onder redactie van het Hoofdbestuur" en het Hoofdbestuur is samengesteld uit louter gezaghebbende mannen. Voor Nederland en Koloniën hebben er zitting in Prof. Mr. van der Vlugt, Dr. H. J. Kievit de Jonge, P. J. de Kanter, Jhr. van Nispen tot Sevenaer (v. Nijmegen), Jhr. O. van der Wijck, J. M. Pijnacker Hordijk, Mr. C. Th. van Deventer, H. D. H. Bosboom, Jhr. Mr. von Weiler, W. H. V. Graaf van Heerdt tot Eversberg en de heer C. van Son te Dubbeldam bij Dordrecht krijgt de stukken, *Neerlandia* betreffende, het eerst. Dit alles leest men aan het hoofd van elk nommer. Het jongste (Juni) bevat een hoofdartikel, dat aldus begint:

„Twee dingen trekken op dit oogenblik de aandacht van velen, binnen en buiten het Verbond. Dat zijn de kwesties onzer buitenlandsche vertegenwoordiging en die van het Nederlanderschap in den vreemde." De schrijver teekent zijn stuk niet en schrijft dus onder algeheele verantwoordelijkheid van de redactie, zijnde het hoofdbestuur. Hij handelt eerst over onze officieele vertegenwoordiging in het buitenland. Daarna... over het Nederlanderschap in den vreemde? Mis. Het onderwerp zal „een volgenden keer" worden behandeld.

In plaats van aan het aangekondigde onderwerp gaat de Redactie een dertigtal regels wijden aan eene aanbeveling van twee nieuwe tijdschriften *Vlaanderen* en *Groot Nederland*, „twee maandschriften, wier titels van om-

schrijving ontslaan." Wel een eigenaardige beschouwing. Noem uw blad maar *Voor alle Nederlanders* en *Neerlandia* zal u aanbevelen; noem uw school maar „*Dietsche Stam* en ge hebt kans op een warm woordje van de redactie. Namen „ontslaan van omschrijving."

De redactie van *Neerlandia* gaat dan voort: „Achter den ploeger loopt de zaaier; waar het *A. N. V.* de voren openreet, daar strooien anderen het zaad, dat welig op moog schieten." Ergo (òf, is 't niet bedoeld, dan is die heele speech onzin) *Groot Nederland* en *Vlaanderen* zijn opgericht omdat het *A. N. V.* er was en ware dit er niet geweest, geen uitgever zou 't in zijn hoofd hebben gekregen een tijdschrift als *G. N.* op te richten, noch zouden de Vlamingen ooit een eigen tijdschrift hebben gehad, uitgegeven in Nederland.

Daar komt nu achter het speechje aan, een tweede, langer: — „Geest en stof, altijd in wisselwerking, zijn de onmiskenbare factoren voor elk hooger leven (!!!) Waar het stamleven is wakker geschud, daar komen de boeken, de dragers van de gedachte; daar volgen ook, maar op afstand en voorzichtig, handel en nijverheid. Zóó zal eens het *A. N. V.* nieuwen prikkel hebben gegeven aan den Nederlandschen stam, na het geestelijk ook op het stoffelijk gebied. Vlaanderen staat dichter bij ons dan ooit sedert eeuwen: het is bovendien de schakel geworden tusschen Zuid-Afrika en Nederland. Want de beschaving van den Vlaming, zijn onderwijs vooral, staat den Afrikaander nader dan de onze. Dat zal waarschijnlijk weer blijken na dr. Viljoens bezoek aan Gent. Zoo wordt het waarheid dat wij elkander noodig hebben en dat elk deel van den Nederlandschen stam te geven heeft en ook te nemen."

En dan: „*Groot Nederland*, onder redactie van Cyriel Buysse, Louis Couperus en Van Nouhuys, mist nog, maar zeker niet voor lang, zijn redacteur voor Zuid-Afrika. Dan omvat het ons heele taalgebied." Prachtig! De redactie of te wel het hoofdbestuur van het *A. N. V.* denkt dus zeker dat Couperus Nederlandsch Oost- en West-Indië, benevens de Nederlandsch sprekende Amerikanen vertegenwoordigt en dat een tijdschrift des te grooter „taalgebied omvat," naarmate zijn redacteurs onderling meer in nationaliteit verschillen. Maar nu moeten wij toch aan de redactie (= hoofdbestuur van het *A. N. V.*) vragen wat dan wel *Groot Nederland* onderscheidt van zoo menig ander, in ons vaderland verschijnend maandschrift. We vragen niet of het prospectus (of *programma*) misschien anders opgesteld is, maar of de inhoud van aard verschilt met dien van elk ander. Wij zelf meenen dat in geheel Nederland geen tijdschrift bestaat, waarin letterkundige of andere bijdragen van Zuid-Nederlanders, Kaapsche Nederlanders of wat voor andere „Groot"-Nederlanders dan ook worden geweigerd. Integendeel, lang vóór dat het *A. N. V.* werd opgericht zijn de redacties van Nederlandsche tijdschriften wel zoo wijs geweest goede bijdragen van Nederlandsch schrijvende buitenlanders met graagte op te nemen. Wij zelf tellen heel wat Zuid-Nederlanders — gelukkig! — onder onze medewerkers en zelfs mannen uit Zuid-Afrika. Ons tijdschrift „omvat" dus, naar de schatting der redactie van *Neerlandia* een „taalgebied" om versteld van te staan, want ook bijdragen van Nederlanders in onze Koloniën en elders gevestigd werden zeer dikwijls opgenomen. Eene reeks van artikelen, aan moderne Belgische beeldende kunstenaars gewijd, hebben onze lezers doen kennis maken met nog weer een andere uiting van de artisticiteit der Vlamingen. We hopen ook in 't vervolg, als echt *nationaal* tijdschrift, onze belangstelling te bewijzen voor uitingen van het *buiten-Nederland*, dat nauw aan ons vaderland is verbonden door gemeenschap van taal of verwantschap van ziel. Geene redactie van een Nederlandsch maandschrift, week- of dagblad weigert op te nemen wat in *Groot Nederland* kan worden geplaatst. De redactie van *Neerlandia* moet dit weten, daar de redactie is: het hoofdbestuur van *Het Algemeen Nederlandsch Verbond.*

Nu zal ik nog wel even mogen zeggen — hoewel het overbodig zou moeten zijn — dat we allerminst aan *Groot Nederland* misgunnen de prachtige reclame, die *Neerlandia* in het hoofdartikel en door het prospectus-programma van dit tijdschrift af te drukken, daarvoor maakt. Ik stel het maandschrift hoog en wensch het een mooi en lang leven

toe; want het is goed begonnen, het verdient eene der voorste plaatsen in de breede rij onzer periodieken. Ziet ge, ik doe er nog een woordje bij en wezenlijk niet omdat ik alle redacteuren van *Groot Nederland* tot mijne persoonlijke vrienden mag rekenen, noch ook omdat het niet een, met het onze concurreerend tijdschrift is. Waartegen ik protesteer is dit: de redactie van *Neerlandia* moet zich onthouden van partijdigheid. Nu het de programma's van een paar Nederlandsche periodieken heeft gepubliceerd en daarenboven aan die organen een waardeerend redactionneel woordje heeft gewijd, zal het — eventueel daarom gevraagd — hetzelfde *moeten* doen voor *de Gids*, voor *Nederland*, voor *Het Leeskabinet*, voor *De XXe eeuw*, voor *Europa*, voor het weekblad *de Amsterdammer* en voor nog veel meer maand- en weekbladen, die, lang voor *Groot Nederland* bestond, al bijdragen plaatsten van Belgen etc. en dus de verschillende „Groot-Nederlanders" te zamen brachten.

Wel heel ver over de grens van 't verstandige is de redactie heen, waar zij schrijft, na het geciteerde zinnetje over *Groot Nederland:*

„*Vlaanderen* beoogt hetzelfde, voornamelijk voor Zuid-Nederland." U zei? *Groot Nederland* zou „met ingenomenheid door het Hoofdbestuur worden *aangeprezen*" (prijst het wel eens wat aan, waarmeê 't *niet* is ingenomen?) omdat het bijna „ons heele taalgebied omvat" en *Vlaanderen* doet hetzelfde, voornamelijk voor Zuid-Nederland!! Tenzij het, met ingenomenheid aanbevelende hoofdbestuur meent dat weldra alle Nederlandsch (of zoo wat) sprekende en schrijvende menschen Belgen zullen worden, kan ik geen zin achter deze woorden vinden. *Vlaanderen*, in onze vorige aflevering lang niet zonder „ingenomenheid aangeprezen", wil heel wat anders, wil — het is duidelijk gezegd — de Vlaamsche schrijvers aan Vlaanderen teruggeven. Te lang hebben zij over de hoofden van het Vlaamsche volk zelf heengepraat. Men zie de lange aanhaling in ons vorig nommer en het door *Neerlandia* opgenomen program.

Dat *aanprijzen* moest het hoofdbestuur nalaten. Ik meen te mogen beweren dat het daartoe geen recht heeft.

Als Boekbespreking *(bespreking!)* geeft *Neerlandia* twee prospectussen van maandschriften, waarvan de redactie niet *toont* ook maar eene enkele aflevering te hebben gelezen. Ik acht dit verkeerd. Wil de redactie een rubriek openen voor boekbespreking ... we zouden 't bedenkelijk vinden met het oog op haar voornaamste taak; doch doet zij het, dan geve zij boekbespreking en niet een paar advertentie-achtige prospectussen in het redactionneele gedeelte.

Niet minder bedenkelijk, ja gladweg dwaas vinden wij het lijstje onder 't hoofd *Uit de tijdschriften*. Het hoofdbestuur van het *A.N.V.* neemt op zich aan mannen en vrouwen van 't gansche taalgebied te vertellen wat er belangrijks uitkomt aan tijdschriften en wat daarin 't merkwaardigst is. Dit, zou men zeggen, moet het doel wezen van 't opnemen eener Tijdschriften-rubriek. Doch, inderdaad, ontvangt de redactie een klein aantal periodieken meerendeels op haar verzoek en onder voorwaarde daarvan 't een en ander meê te deelen. Dat gaat nu zóó: Zij noemt het tijdschrift en laat volgen den naam van een artikel of literaire bijdrage. Van *de Nieuwe Gids* bijvoorbeeld, mag men alles overslaan, behalve Simons' *Lykie-spelen*, van *Nederland* alles, behalve van Thérèse Hoven *De Hulpmoeders....*

De wensch mag worden geuit dat *Neerlandia* ophoude met zich op dergelijke oppervlakkige manier partij te stellen in den strijd om het bestaan, die de Nederlandsche periodieken onderling hebben te voeren en òf de leden van het *A. N. V.* niet- òf op degelijker wijze inlichte omtrent den inhoud onzer vaderlandsche tijdschriften.

Kantwerk in het Haarlemsche Museum van Kunstnijverheid. — Tot de allerbelangrijkste exposities, dit jaar in ons vaderland gehouden — en 't waren er héel wat! — moet worden gerekend de Internationale Tentoonstelling van oude en nieuwe kantwerken (20 Mei—1 Juli) in bovengenoemd museum dat, onder directie des heeren E. A. von Saher, ons telkens en telkens weêr wat belangwekkends te zien geeft. Bij vluchtig inzien van den catalogus reeds, begrijpt men met welk doel deze expositie werd ingericht. De Tentoonstelling moest „weder opwekken

en bevorderen de sympathie en de waardeering voor deze afdeeling (kant-industrie) der vrouwelijke handwerken", en moest dus bijdragen om op de nieuwe kantwerkschool te Apeldoorn de aandacht van een zoo groot mogelijk publiek te vestigen. Een speciaal comité heeft de tentoonstelling georganiseerd en het moeilijke werk, als het vervaardigen van een betrouwbaren catalogus moet heeten, volijverig op zich genomen en uitmuntend volvoerd. Mevrouw Agathe Wegerif-Gravestein en de dames Johanna W. A. Naber en Elis. M. Rogge vormden dit comité en zeer terecht is haar door den directeur dank en hulde gebracht.

Internationaal is deze tentoonstelling, dat is wel waar. Doch echte oude kant is niet door buitenlandsche particulieren geëxposeerd, met uitzondering van de collecties Jhr. Pierre Verhaegen te Gent en mej. Weenen-Huijsmans, Berchem, Antwerpen. Wel zonden in de buitenlandsche firma's George Martin, *Compagnie des Indes*, Brussel, en Minne-Danseart, Haeltert bij Brussel; maar overigens kwam al de oude kant, die men hier mocht zien, uit Nederlandsche verzamelingen. Velerlei medewerking is door het ijverige damescomité verkregen. Onder de inzenders van hoogst belangwekkende oude kant mogen worden genoemd de dames Arnd, baronesse Constant-Rebecque, Crommelin-Ipey, Gompertz-Jitta, Six-van Hillegom, Vening Meineszden Tex, (een der mooiste collecties) en de heeren Jhr. Ernest van Loon, dr. van Riemsdijk en Jhr. van Sypestein.

Het comité had een staande vitrine zoo ingericht, dat men door aandachtige beschouwing van het daarin tentoongestelde eenigszins een historisch overzicht kreeg. De catalogus gaf, in een veertigtal regels, den tekst voor deze illustratie in natura. Voor menigeen uit het publiek was 't wel jammer, dat niet wat meer ruimte kon worden gegeven voor deze inleiding. Zij was nu goed, duidelijk, maar wel zeer beknopt.

Geëxposeerd waren *lacis*, *genaaide kant*, *kloskant* en *gemengde soorten*, benevens gehaakte (Iersche) kant. Dankbaar erkennen wij dat heel wat inderdaad belangwekkende antieke stukken onder het oog van belangstellenden zijn gebracht en deze tentoonstelling ook mede tot de leerzaamste heeft behoord, die in het Haarlemsch Kunstnijverheidsmuseum werden gehouden. Wat de moderne kant aangaat, mede hier geëxposeerd geweest, daaromtrent moet worden getuigd dat de mooiste van alle inzendingen waren, die van moderne kant, die volkomen op antiek werk geleek. Moderne ornamentatie voor kantwerk zagen we hier zonder veel daarvoor te gevoelen. De ontwerpers van nieuwe kant-patronen schijnen nog zoekende en vooral er op uit om aan oude patronen het essentiëele te ontleenen. Waar zij dit niet doen, blijken zij nog weinig vertrouwd te zijn met de eigenaardigheden van kantwerk, dat een zeer bijzondere decoratie vereischt, misschien slechts volkomen te begrijpen door de werkster zelve. Dit zal dan ook wel de reden zijn dat men op de Apeldoornsche school de meisjes teekenen leert en een enkele zoover hoopt te brengen dat zij naar eigen ontwerpen zal kunnen werken.

Eéne buitenlandsche inzending van moderne kant trekt de bijzondere aandacht, n.l. die van *La maison moderne* (J. Meier Graefe) te Parijs. Haar gepolychromeerde kanten zijn afkomstig van Grammont, geklost van zijde met zachte tinten, netslag en open werk gelijk, de vormen omlijnd door fijn gouddraad. Sommige kanten zijn vervaardigd, als de *blondes*, uit een fijne draad voor den grond en een zwaardere, los gesponnen, voor de ornamentatie. 't Is merkwaardig werk, maar dat de vervaardigers daarmede een nieuwen weg hebben gewezen, dien nu door de moderne kantwerkindustrie hoe eer hoe beter algemeen zal moeten worden gevolgd, meen ik te mogen ontkennen. Al dit kleurige goedje, ragfijn en schitterend als bonte uitheemsche reuzevlinders, is aardig om te zien en heeft ook wel distinctie, maar het mist toch geheel de eigenaardige voornaamheid, die wij in een zoo gróót-weeldeartikel als kant mogen eischen.

Kant is een statie-weelde bij uitnemendheid. Zij leent zich tot chiffonneeren met elegantie, omdat zij zoo fijn is, doch van de ornamenteering komt dan niets meer tot zijn recht. Echt artistieke kant moet uitgespreid worden

gedragen op donkerkleurige, zware kleederen van lakens en zijden als meubelstoffen zoo deugdelijk of keurig plooiloos gelegd over hals en hoofd van majestueuze vrouwen. Of wel kant moet zijn aangebracht in zulk een overvloed, dat het een kostuum van man of vrouw, een hoogst elegant négligé, omschuimt met een weelde, die kenners in verrukking brengt en uitlokt tot zeer nabije bewondering van kant en ... de persoon, die haar ten toon spreidt. Zóó was kant de groote weelde der 17e eeuw, en bleef dat tot in 't einde der 18e toe, gedragen door mannen in niet minder overdaad dan door vrouwen.

Waar men nu in ons vaderland pogingen aanwendt om hier de kantindustrie te wekken uit den doode, herdenkt men de dagen van de ware heerlijkheid der kant en komt men er toe te overwegen, wat er al zoo zou moeten gebeuren om aan eene zoodanige nijverheid den bloei mogelijk te maken. 't Ziet er ganschelijk niet naar uit dat er ooit weer eene werkelijk bloeiende handwerk-kantindustrie komen zal. Wèl wordt in verschillende landen het mogelijke gedaan om voor echte kant belangstelling te wekken en heeft men kantwerkscholen ... tot in Yokohama toe, gesticht; maar er is zooveel àndere weelde gekomen na de groote kantenluxe. Voor duizenden aan waarde zoo te dragen dat enkele kenners alleen er 't weelderige van zien, valt niet in den smaak der meerderheid van de moderne millioenendames. De mannelijke millionnair kleedt zich als zijn maître-d'hôtel. Hij draagt hoogstens een paar brillanten. Naar het zeventiende- en achttiende-eewsche heerenpak gaan we zeker niet terug.

Doch, natuurlijk, kant, echte kant wordt nog wel gevraagd en de werksters, gevormd op de Apeldoornsche school onder uitmuntende leiding, zullen hoogstwaarschijnlijk na het verlaten der school in haar onderhoud kunnen voorzien, zoolang zij niet al te talrijk zijn geworden. Vooral echter als huisvlijt zal het kantwerken beoefend moeten worden. Wat de kant door moeder en dochters in vrijen tijd vervaardigd, dan opbrengt zal — klein maar zoet winstje — tot de buitenkansjes moeten worden gerekend. De telkens weer verbeterde machine houdt de middelmatige kant uiterst laag in prijs en naar de andere, superieure, is de vraag niet bijzonder groot. Dat men deze kunstmatig voor eenigen tijd kan doen toenemen wil ik niet loochenen, doch van beteekenis kan die toename, zelfs onder deftige-mode-bescherming niet worden. Van de zeer lofwaardige belangstelling in kantwerken, die zich in den vreemde en hier openbaart, zal wel niet veel meer kunnen worden gehoopt dan het, herhaaldelijk bedreigd voortleven eener aloude kunstnijverheid, die haar tijdperken van opkomst, bloei en verval heeft gehad en voor welke eene renaissance van blijvende beteekenis niet valt te verwachten. Er zijn nu eenmaal van die oude takken van huisvlijt, die men niet meer tot bloei brengen kan, tenzij op zeer kleine schaal, zooals men het kasplanten doet.

De Machine ratelt en klettert in Nottingham, in Calais, Lyon, Rijssel, Doornik, St Quentin, in 't Saksische Plauen, in verschillende Oostenrijksche en Duitsche gemeenten ... Het handwerk kwijnt en geen officieele enquêtes, noch machtige bescherming van particulieren zal 't weêr gezond maken. Want enkel artistiek bewerkte kant wordt als handwerk voldoende betaald en zulk werk moet groeien uit een overvloed van gewone productie als een bloem uit een menigte stengels en bladeren. De bescherming vraagt een plant met louter bloemen, een niet natuurlijken wasdom.

Inleiding tot een Kunstgeschiedenis. Mejuffrouw ETHA FLES, behalve als scheppende artieste bekend om haar verstandige bemoeiïngen ter opwekking van kunstzin en bevordering van kunst-smaak, heeft zich gezet tot het schrijven van een tamelijk omvangrijk werk, dat de uitgever aankondigt in deze bewoordingen: „een Inleiding tot de geschiedenis der kunst welke geen droge feiten, geen opsomming van personen en namen van kunstenaars noch van jaartallen geeft, maar waarin met korte trekken is aangetoond hoe men de kunst kan zien in haar verband met de economische toestanden, die haar voor een deel beheerschen, beïnvloed door den aard van het volk en reflecteerend zoowel het karakter van het land, als de maatschappelijke verhoudingen te midden waarvan zij werd voortgebracht.

Een Inleiding tot de gesehiedenis der kunst omdat dit boek tot détailstudie op moet wekken, maar slechts een beknopt overzieht kan zijn. De sehrijfster heeft in enkele groote groepen de sehitterende kultuur-historische momenten gesehetst en daarmede heeft zij gemeend zich te moeten bepalen tot de kunstuitingen, die met de kunst van Europa in direet verband staan. Achtereenvolgens zullen worden besproken:

De kunst der oudheid. De kunst van Egypte, Assyrië, Phoenicië, Etrurië, Griekenland, de Grieksche kunst in dienst van Rome.

Middeleeuwen. De Oud-Christelijke kunst, de kunst van Byzantium, der Mohomedanen, de Romaansche periode; de Gothiek, de kunst van het boek, de Oud-Hollandsche en Oud-Duitsche schildersehool.

Renaissanee. Hergeboorte in Italië, Leonardo da Vinei, Miehael Angelo, Rafaël, de Renaissance in Duitschland, Dürer, Holbein. Het gedrukte boek.

De sehilderkunst in Holland en Vlaanderen in de 16de en 17de eeuw. Aehtiende eeuw.

Het tijdperk van 1800 tot 1850 en van 1850 tot onzen tijd."

Geen kleinigheid, dus, belooft het programma! Dat zulk een geheel nieuw werk, komend na boeken over kunstgeschiedenis, die wij hebben leeren waardeeren, na het over 't algemeen voortreffelijke eerste deel van Woermann's *Geschichte der Kunst*, waarvan 't vervolg weldra is te waehten, aan hooge eischen moet voldoen, de sehrijfster moet er zieh wel van bewust wezen. Van haar, toch, mag worden gevergd dat het nieuwe boek niet minder praktisch ingerieht zij dan de reeds bestaande, dat de auteur — hoe beknopt ook de aangegeven perioden behandelend — blijk geve volkomen op de hoogte van den stand der kunsthistorisehe wetenschap te zijn en, mede een eerste vereischte, dat zij goed zulk een handboek kunne schrijven, wat nog heel iets anders is dan het redigeeren van een kritiek of een opstel voor tijdschrift of dagblad. Zwaar is haar taak.

Van de eerste twee afleveringen, die wij ontvingen, kan hier voorloopig enkel worden getuigd dat zij voortreffelijk zijn geïllustreerd, zooals ook het geheele werk verstandig en rijkelijk van toelichtende platen zal worden voorzien. Kritiek blijve hier nog achterwege. Om een weloverwogen, zij 't voorloopig, oordeel uit te spreken over een zoo belangrijk werk dient men er meer van te hebben gezien dan 't éénzevende gedeelte, dat natuurlijk ook moet worden beoordeeld in verband met het geheel. Om deze reden wordt hier ook niet gehandeld over de *Inleiding*, waarin stellingen zijn neêrgesehreven, die aanleiding geven tot — zoo niet bedenkingen, dan toeh tot vragen. En die vragen zien wij missehien juist in 't werk zelf beantwoord. Wat nu reeds gezegd mag worden, behalve dat de illustratie goed wordt, is dit: Etha Fles heeft altijd met zooveel ernst gedaan wat zij ondernam, dat het publiek er wel zeker van wezen kan, dat zij zieh ook voor dit ondernemen deugdelijk heeft voorbereid. Het boek wordt uitgegeven door H. Honig te Utrecht. De Omslag en bandversiering is van C. A. Lion Caehet.

NIEUWE BOEKEN.

Wel 't allereerst, onder het zeer vele dat onze schrijvers in de laatste maanden hebben gegeven, zal worden ter hand genomen het slot van COUPERUS' Boeken der Kleine Zielen, een tweedeelige roman — dit slot — getiteld: *Het heilige weten*. Wat dit nu is — het heilige weten? Ik zou 't u niet kunnen zeggen, Couperus misschien ook niet, 't is wat berusting moet geven in het hiernamaals, want van de oude mevrouw van Lowe, die jaren lang kindsch geweest is en dan sterft, geheel onverwacht, zegt de schrijver: „Zij wist véle heilig weten en hare oude mond glimlaehte er om, bemoedigend"...

Wat vooral bewonderingswaardig is in dit deel vind ik noeh den stijl der besehrijvingen, noeh de psychologisehe studie, welke aan de karakterteekening van zeer vele personen ten grondslag ligt, maar de suggestieve macht van den schrijver, die al zijn personen voor den lezer leven doet zóó, dat deze begint met alle te aanvaarden, dat zij komen in zijn leven als bestaande menschen in die zeer sterke mate dat het niemand verwonderen zou Constance of een ander bij zich binnen, in zijn huis, te zien komen. Hij

zou haar dadelijk herkennen, vragen naar Addy, naar vele anderen, en of ze na mama's dood buiten blijven wonen of 't nu niet nog somberder daar in huis geworden is....

Wat de beschrijvende gedeelten aangaat, men bevit Couperus niet gaarne, na zoo van zijn boek te hebben genoten als ik en zeker wel de meeste lezers van dit werk genoten hebben. Maar dat er wat vreemds in is, hier en daar, ziet de lezer reeds aan 't begin, waarvan hier enkele woorden gecursiveerd worden:

„Het was dien middag *een hemel* van dikke, donkere luchten, die zwaar *zweefden* als grauw over bijna zwart violet. Zoo zwaar en donker dik, dat ze moeilijk schenen *voort te kruipen* op den toch fel waaienden oostenwind, *langs wiens* adem de wolken nu en dan wisselden van waterige ommelijn, vóór ze neêr *zouden* gieten in zwaar stralende *loodrechte* wateren."

Ge kunt bedenkingen maken, mede in verband met onze cursiveering. Dat loodrechte wateren bij fel waaienden oostenwind... Maar terwijl ge daar, een seconde al lezend meê bezig zijt, overweldigt Couperus u door een zin als deze, van voortreffelijke vizie getuigend, een van die, 't er bij u in hamerende volzinnen, die door hun toovermacht u dwingen te zien en zoo te zien als Couperus 't wil

„De weg kwam, slingerde zich, ging voorbij.... Het was of de slingerende weg kwam uit lage kimmen, en ging naar lage kimmen toe, duikende in nederigheid onder heel lage luchten." Daar hebt ge nu op een halve pagina 't kenschetsende van Couperus' beschrijvings-stijl.

En wat nu aangaat de karakterteekening der hoofdpersonen, Addy kan u wel bovenmenschelijk braaf en edel toeschijnen èn in zijne opoffering voor de heele familie èn in zijn latere verhouding tot zijne vrouw, die hij — als deel van zich zelf — begint met mede aan de familie ten offer te brengen, tot hij 't verkeerde daarvan inziet... maar te laat. Want heel jong is Addy getrouwd met een vrij burgerlijk meisje zonder fortuin, maar mooi, gezond, sterk, physiek een ideaal vrouw voor een geneesheer, die aan eigen familieleden ziet wat men heeft aan groote voornaamheid met een voos lichaam. Gezonde kinderen wil Addy van zijn vrouw en die geeft ze hem; maar meer kan ze hem niet geven dan dat physieke en een soort van aanhankelijkheid, die hem niet lang kan bevredigen. Ze begrijpen elkander niet. Zij zullen zien hoe ze 't leven in scheiding vinden. Of ze weêr bij elkander komen of niet... Couperus vertelt het ons misschien later.

Denk u het leven van Addy en Mathilde (zijn vrouw) in Driebergen, in 't spookhuis. De oude luî van der Welcke zijn dood. In het villa-huis wonen, op Addy's verlangen mede: zijn ouders, van der Welcke met genoegen; Constance in angst. Verder grootmama van Lowe, kindsch. Dan Adeline, de vrouw van Gerrit, met negen kinderen. Later komt er nog een ziek nichtje bij en de stilmalende oom wordt ook maar door Addy naar Driebergen getroond. Mathilde wordt door de familie van der Welcke vriendelijk bejegend, doch men kan haar niet goed uitstaan en het vrouwtje vindt het bestaan in zoo'n huis vol kinderen, zieken en halve gekken verschrikkelijk, vooral omdat haar man al zijn tijd geeft aan zijn patiënten en ze zijn liefde moet deelen met een groot dozijn kinderen en menschen van *De Familie.* Ge voelt haar ellende en vindt haar zwakheid wel héél menschelijk.

Constance gaat maar trouw voort met engelachtig voor *de Familie* te wezen. Haar man desgelijks. Nu hij rijk is, vindt hij 't heerlijk al zijn geld te doen dienen tot nut en genoegen der familie van zijn vrouw. Hij is, onder Addy's invloed, de Voorzienigheid der van Lowe's in nood geworden. Hij wordt bijna groot van goedheid. Lag het in zijn aanleg zóó te worden? Ge kunt wel vragen, wel bezwaren maken, wel vinden dat Addy en zijn vader met hem zóó erg „mooie karakters" worden.... romannerig, eigenlijk een beetje; maar de greep van Couperus blijkt wonder krachtig.

Zoo 't hem lust menschen te boetseeren in meer dan natuurlijke grootte, dan doet hij 't en Gij gelooft in die menschen... zoolang de bekoring van het boek duurt. Meer vergt de schrijver niet van U.

Die kleinere menschen, wat een galerij van kostelijk getypeerde alledaagsche luidjes! Die

kinderen — wat een heerlijk rake individualiseering van elkeen uit het troepje! En wat volmaakt gegeven tooneeltjes uit dat drukke familieleven, tooneeltjes van enkel realiteit en zoo diepe beteekenis. Lang zou de opsomming daarvan wezen. Eén moet er toch genoemd als zeker behoorend tot de meesterlijke fragmenten uit de moderne romanliteratuur: dat spelen van het achterlijke Klaasje met de kindsche grootmoeder in de serre van 't villahuis te Driebergen (VI van deel I).

Voortreffelijk ook is weêrgegeven, wordt in ons voelen krachtig gedrongen de geheimzinnigheid van het oude huis, die Constance en de anderen doet huiveren, de van der Welcke's — vader en zoon — niet onaangenaam aandoet en die is een atmosfeer van boven-natuurlijkheid, omhullend al die levende en lijdende menschen, het beangstigend Ongewetene, voor allen, zoolang zij nog niet door den Dood het heilige weten deelachtig geworden zijn.

Het „verhaal" is met deze boeken niet „uit". Nog vele vervolgen zouden kunnen geschreven worden. Misschien komt Couperus er nog toe daarvan later een of meer ons te geven. Ze zullen welkom zijn; ook omdat de schrijver zoo levendige belangstelling heeft gewekt voor al zijn personen, dat wij den levensweg van allen wel zouden willen afzien, tot het einde.

Boefje, door M. J. BRUSSE (bij W. L. Brusse te Rotterdam). Op den omslag de reproductie eener teekening van Steinlen, gevend het ellendekind. Keurige uitgave in voornamen eenvoud van een der beste boeken, die den laatsten tijd in Nederland zijn verschenen, een werkje in zijn soort volmaakt.

Brusse heeft de geschiedenis van *Boefje* eerst doen verschijnen in feuilletons voor de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en die feuilletons later omgewerkt, hier en daar.

Wat hij heeft veranderd of aangevuld of misschien geschrapt, heb ik niet nagegaan. Het komt er voor den lezer van *Boefje* weinig op aan. Zooals het verhaal nu voor ons ligt hebben we 't nog weer eens genoten — genòten, 't is geen woord van vriendschappelijke of kameraadschappelijke welwillendheid. 't Is een woord van zuivere waarheid. En als niet honderden en duizenden dit boek lezen, dan zal dit bewijzen tegen den smaak en tegen 't gevoel van ons publiek. Want Brusse vertelt eenvoudig met een heerlijken overvloed van bijzonderheden, kostelijk geobserveerd en in bewonderenswaardige zuiverheid weêrgegeven, hoe hij voor *Pro Juventute* de bescherming op zich nam van een klein boefje, dat hij vond op 'n hofje, in een zeurig vale armeluistraat. Jan steelt. Hij kan 't niet laten. Hij is onhandelbaar, een Lombrosotype van gedegenereerd misdadiger. Maar toch gaat Brusse van 't ventje houden. Zijn goed hart en zijn optimisme van braven kerel vinden 't aantrekkelijk jonge, wilde, toch nog wel goede in 't boefje. En hij vertelt ook dààrvan en van Boefje's ouders en hun manier van opvoeden, hoe Boefje werd gebeuld, maar hoe ze thuis toch van hem hielden, zij 't op wonderlijke manier.

Ook van Boefje's nieuw en heel ernstig misdrijf vertelt Brusse. Hij schrijft nergens een effekt-tirade, nergens moraliseert hij, maar juist omdat de teekening zoo volmaakt zuiver wordt gehouden, doet hij ons gevoelen waar de grenzen liggen van Boefje's schuld. 't Jongetje wordt in de gevangenis gesloten. Brusse beschrijft zijn leed en laat ons zien hoe echt moreel lamgeslagen het ventje daaruit komt, als men hem ter terechtzitting na voorarrest los laat, opdat hij in een gesticht zal worden verpleegd. Dan die vreugde van 't kereltje en zijn moreele genezing in het groote huis op de heide, waar Katholieke geestelijken Boefje vol liefde en met diepe kennis van 't kindergemoed zullen maken tot een gezond en eerlijk, arbeidzaam man.

Er is humor in dit boek, waar Brusse vertelt van allerlei menschen en van allerlei guitenstreken door Boefje uitgehaald. Maar men hoort den schrijver niet rumoerig lacherig doen. Hij overdrijft niet, hij dikt nergens de aardige détails aan. Hij laat ons enkel maar zien, zooals een begaafd kunstenaar alleen dit kan doen, na zelf te hebben waargenomen wat duizenden en duizenden ontgaat.

Voor *Pro Juventute* kunnen geen honderd voordrachten en brochures zooveel nut doen als dit prachtige stuk observatie.

„DE MOESTUINTJES".
NAAR DE SCHILDERIJ VAN JACOB MARIS.

GRAADT VAN ROGGEN. DOOR PH. ZILCKEN. † † † † † † † † †

Toen ik in 1900 te Parijs de eer mocht hebben Nederland te vertegenwoordigen als lid van de Internationale Jury, (gravure en etsen) toen eerst zag ik duidelijk welk een belangrijke plaats de moderne Hollandsche etskunst neemt in de moderne kunst.

De noeste werker wiens naam hierboven geplaatst is, had toen niet deelgenomen aan deze ontzagwekkende Internationale Tentoonstelling, en zijn werk *ontbrak* daar evenals dat van Israëls, De Zwart en Nieuwenkamp.

Ik zeg ontbrak met opzet, want geen enkele uiting van onze moderne etskunst had daar afwezig mogen zijn.

Toch gebeurde het dat Nederland met eene bevolking van vijf millioen inwoners 23 inzenders telde, terwijl landen als Duitschland met 50 millioen inwoners en Engeland met 40 millioen, respectievelijk slechts 50 en 36 exposanten handen, en van deze mededingende natiën behaalde ons land niet alleen het grootste aantal onderscheidingen, maar ook het grootste aantal hooge onderscheidingen, waaronder een der drie Grands Prix (Bauer); de anderen werden, voor Amerika, aan Whistler, en voor Zweden, aan Zorn toegekend.

Natuurlijk spreek ik alleen van de vreemdelingen op deze tentoonstelling, niet van Frankrijk, dat een uitmuntende school van gravure heeft, die in geen ander land nabijgekomen wordt, noch in aantal, noch in kwaliteit.

En, toen onze keurige inzending van etsen de bewondering en het enthousiasme der Internationale Jury-leden verwekte, (ik hoor nog Gustave Geffroy zeggen: „*la Hollande triomphe,*") toen leerde ik inzien, hoe in tegenstelling met alle andere landen, waar schoolsche en traditioneele banden de etskunst omknellen, ten onzent een sterk uitgesproken individualisme zich in deze kunst openbaart.

Om deze reden ook was het jammer, dat het werk van Graadt van Roggen ontbrak naast dat van zoo vele anderen, want hoewel deze etser meer bekend is als reproductie-etser, als vertolker van het werk van schilders, toch heeft hij een vrij belangrijk aantal oorspronkelijke etsen gemaakt, die hoe schijnbaar onaanzienlijk en bescheiden, toch zeer de aandacht verdienen en misschien door uitsluitend naar winstbejag strevende kunstkoopers, wel wat onrechtvaardig terzijde worden gehouden.

Maar geen tak van kunst is zoo ondankbaar als de etskunst wanneer deze zich beperkt tot hare hoogste uiting: het weêrgeven

J. M. GRAADT VAN ROGGEN.

van *eigen* opvatting. Zijn een paar kleuren aanwezig op een prent, dan vindt deze wel vroeg of laat een liefhebber; is dit niet het geval, is het werk uitsluitend „wit en zwart", wee dan den maker; dan wordt zijn werk meestal over het hoofd gezien en voorbij geloopen, dan is de „liefhebber" bijna onvindbaar!

Er zijn in ons land talrijke verzamelaars, (ik laat terzijde de collectionneurs van schilderijen en waterverf-teekeningen, die deze tot wandversiering gebruiken) — er zijn vele bezitters van rijke „portefeuilles" met aquarellen, maar wanneer werd ooit de witte raaf

STEEGJE TE GRAVE.

Een uitzondering naast deze algemeene onverschilligheid voor uitingen van „wit- en zwart-kunst", maakt de Directeur van het Museum Boymans, die sedert eenige jaren met veel zorg en liefde eene verzameling teekeningen heeft bijeengebracht, die, nu reeds van veel belang, ongetwijfeld in latere eeuwen van zeldzame waarde zal zijn.

Tot heden waren in Nederland, dat in dezen tijd de rijkste en meest karakteristieke groep heeft geproduceerd van origineele etsers, geen verzamelaars van dezen, en dit terwijl in Amerika, Duitschland en Frankrijk Hollandsche etsen sedert lang gezocht en gewaardeerd worden, zoowel door particulieren als door de eerste prenten-cabinetten dier landen. Nederland echter toonde steeds de grootste onverschilligheid voor deze machtige kern van talentvolle kunstenaars, en, op enkele uitzonderingen na, op enkele particulieren na, die met een zeer klein aantal etsen hunne verzameling aanvulden, wordt het werk der Nederlandsche etsers over het hoofd gezien.

Tóch bloeit bij ons de ets-kunst sedert een twintigtal jaren, wel een bewijs van de ontembare kracht die in den artiest schuilt, die hem dwingt te produceeren wat hem lief is tegen alles in, zelfs al wordt hij niet alleen niet aangespoord, maar daarbij nog dikwijls verguisd en aan harde ontberingen blootgesteld.

Het was op een dezer gure lente-ochtenden;

geboren, die ten onzent het voor hem zelf en voor de graveurs lumineuze idée had, een portefeuille uitsluitend van gravures en etsen van zijn tijdgenooten aan te leggen . . . ? .

Ik haal als voorbeeld aan van het weinig in aanzien zijn van „wit- en zwart"-werken veel precieuzere zaken nog, bijv. prachtige krijtteekeningen van Willem en Jacob Maris, die feitelijk geen handelswaarde hebben en op veilingen uiterst lage, belachelijke prijzen bereikten.

er werd gescheld; een visitekaartje werd mij overhandigd: „Graadt van Roggen."

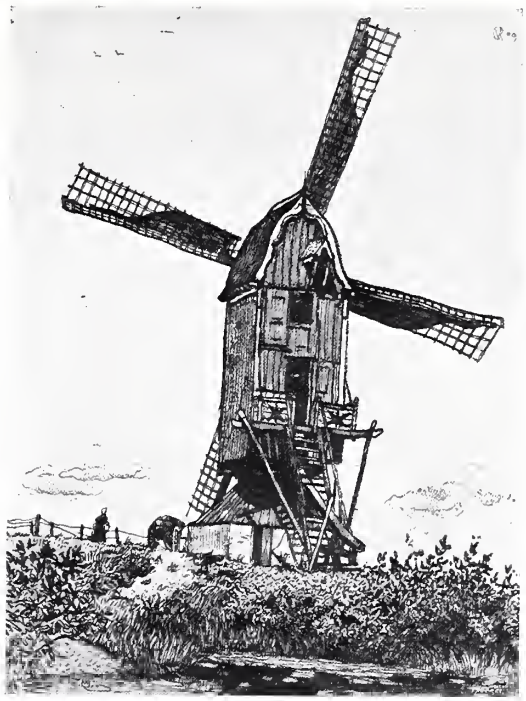
Ik had hem nooit ontmoet, „gesproken" kan ik niet zeggen, want deze zeer begaafde etser is doofstom; wel had ik hem eens zien arbeiden aan zijn plaat naar het schilderij van Vermeer in het Mauritshuis: het „Gezicht op Delft."

Ik haastte mij, den knappen en gewaardeerden collega en zijne vrouw, te ontvangen.

De tegenwoordigheid van deze laatste verdreef onmiddellijk elk gevoel van gêne, want zij was onze tolk, en met een tact en een sentiment, die vrouwen alleen kunnen hebben in dergelijke gevallen, wist zij al het penible van deze samenkomst te doen verdwijnen.

Het resultaat ervan was, dat ik mij alweer eens had laten overhalen de taak op mij te nemen een opstel te maken over een collega, en wel over een, die mij soms in den kunsthandel als een „concurrent" wordt opgeworpen.

Maar wij zelf weten het wel beter! en wanneer zaken-menschen soms verkleuren van verborgen nijd, wanneer een hunner een gelukkigen slag heeft geslagen, dan zullen wij, wanneer wij talent in een onzer collega's erkennen, het ondanks alles toejuichen, er propaganda voor maken, trachten het werk te doen koopen door liefhebbers, enz.

KORENMOLEN BIJ GRAVE. (1E STAAT).

WATERMOLEN BIJ SCHOORL. (1E STAAT).

Zoo ontstaat dan ook de reputatie van een schilder; de knappere collega's waardeeren en zeggen hunne meening; langzaam dringt op deze wijze hunne waardeering door tot het publiek, de naam van den artist raakt verspreid en bekend, en, met een beetje geluk, want dit is ook noodig, „komt" hij er dan wel.

Het is wel de moeite waard dezen karaktertrek te doen opmerken. Mogen tooneelspelers en musici tengevolge van het eigenaardige, tijdelijke, en ik zou haast zeggen physische succes dat hun te beurt valt, vaak naijverig zijn..., bij schilders ziet men dit niet zoo gebeuren; er komen uitzonderingen voor, maar deze zijn dan meestal te wijten aan gebrek aan begrip..., niet aan onwil, in den regel.

Vanzelf volgt hieruit, dat het juist beoordeelen van een plastisch kunstwerk, uitsluitend door een beoefenaar dier kunst geheel naar waarde geschieden kan.

Hoe kan iemand die nooit de moeielijkheden eener techniek heeft gepeild, zich verplaatsen op het standpunt, waarvan een beeldend-kunstenaar uitging, en nagaan hoe het hem gelukt is zijn streven uit te spreken? En dit toch moet het uitgangspunt der gezonde kritiek zijn.

ABEELEN LAAN.

Een eigenaardig bewijs is mij sedert vele jaren hiervan gegeven; meermalen schreef ik over kunst; wanneer het mij nu als redacteur van dit Maandschrift ongeveer maandelijks voorkomt aan een artist te moeten vragen *wie* over hem schrijven zal, dan wordt mij maar al te dikwijls gezegd, zooals ik het nog in mijn opstel over Thorn Prikker zeide: „*doe jij het*".

Telkens en telkens gebeurt het, en om verschillende redenen is het mij onmogelijk hieraan te voldoen.

Het bewijs echter ligt hierin opgesloten, dat van eenen schrijver over kunst, *vakkennis* geëischt wordt; dit is zeer natuurlijk; maar ik neem alleen de pen op wanneer het werk van een artist mij iets „zegt", — wanneer ik het streven van dien artist voel, — dat streven kan benaderen; anders is het mij niet alleen niet mogelijk, maar acht ik het ongeoorloofd.

Ik vind, dat het „ne sutor ultra crepidam" juist op het terrein van kritiek bijzonder zorgvuldig moet worden toegepast.

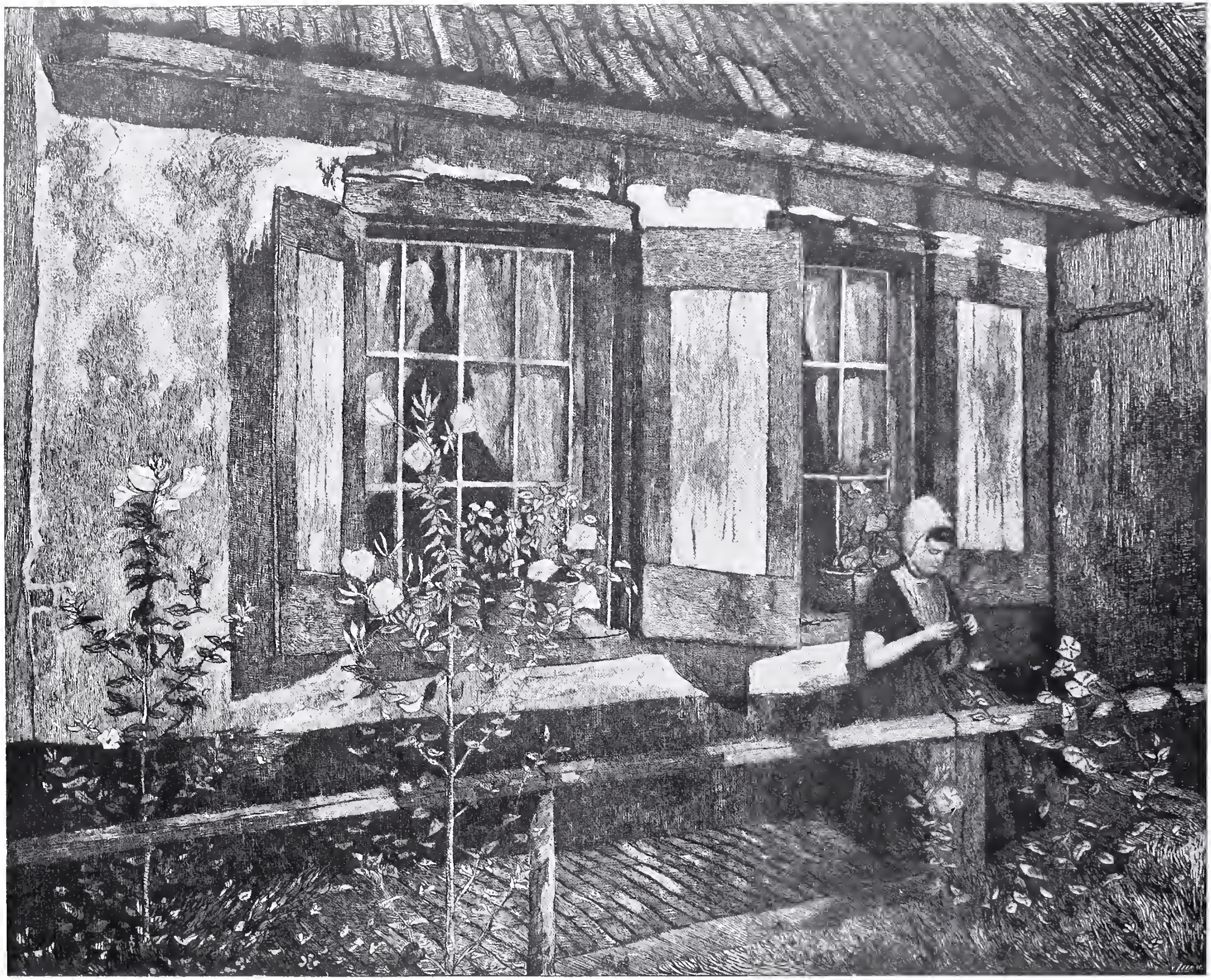
Kan een leek het werk van een ingenieur of van een chirurg beoordeelen? Kan het leekenoog zooveel gemakkelijker de oorzaak van den dissonant aanwijzen, in een schilderij, dan dat hij dezen kan vastzetten in een orkeststuk....?

Waar zijn de muziekverslaggevers die niet muzikaal zijn....?

Gaat het op, dat er op schilderskunstgebied (Schopenhauer zegt terecht dat deze een der moeielijkst te begrijpen kunsten is) zoo vaak geliefhebberd wordt in verslaggeverij....?

Moet men niet om deze kunst te kunnen beoordeelen, ten minste de techniek kennen...?

Ik geloof het wel, en anderen met mij: maar zooveel menschen staan stil bij het onderwerp, de voorstelling alléén van een schilderij, voor het „romannetje", zooals Mauve dat noemde, en zij denken dan dat

ZONNIG PLEKJE.

deze groote bijzaak het doel, het streven eens schilders is, zij onderzoeken niet verder en zien over het hoofd *hoe* iets geteekend en bestudeerd is, *hoe* het doel al dan niet bereikt is.

Daarom is het misschien ook moeielijk over een etser te schrijven, wanneer men niet zelf geëtst heeft en de verschillende technieken kent.

In het langzamerhand tot een prachtwerk uitgedijde boek: „*Moderne Hollandsche Etsers*", (1896) hetwelk oorspronkelijk niet zóó bedoeld was als het verscheen, heb ik van Graadt van Roggen reeds veel goeds gezegd.

Weliswaar werd mij bij het verschijnen van het werk „overschatting" verweten; toch ben ik na zoovele jaren in het minst niet veranderd en evenals toen, handhaaf ik nog de meeningen welke ik destijds uitsprak. Dat deze in het algemeen niet te optimistisch zijn geweest, wordt door de laatste overwinningen door de Hollandsche etsers in het Buitenland behaald, al meer en meer bewezen. Maar even wil ik zeggen, waarom ik dat boek over onze etsers niet zoo bedoeld had; mijns inziens had het een veel eenvoudiger en ook goedkooper boekje moeten worden, bestemd om het bij publiek de zoo weinig bekende etsen te populariseeren.

De uitgever echter, achtte dit werk van zóó veel belang, dat hij het in de fraaist mogelijke vormen wenschte te doen verschijnen, en zoo werd het hoe langer hoe mooier en . . . . duurder.

Zoo geschiedde het o. a. dat in plaats van photographische reproducties op zink, tusschen den tekst in geplaatst, uitsluitend photogravures gebezigd werden als afzonderlijke platen naast de opstellen.

VERGEZICHT OP HAARLEM.

En het is en naar aanleiding juist van de reproductie-etsen van Graadt v. Roggen, en „photogravure" het een en ander te zeggen, dat ik dit neêrschrijf.

Mijns inziens zouden photographische zincocliché's wenschelijker zijn geweest, om verschillende redenen.

Een „zinco" geeft ten eerste de reproductie van een „wit-en-zwart-werk" zeer juist van toon-verhoudingen; en is daarbij vrij goedkoop.

Nu is photogravure ook mechanisch, maar het resultaat, de plaat die photographisch verkregen wordt, deze plaat kan niet tegelijk met den tekst gedrukt worden en moet afzonderlijk *geheel en al* als een gewone ets behandeld worden, waardoor een schijnbaar imitatie-proces plaats heeft. Dit kostbaar procedé *geeft volmaakt den schijn van een ets*, en niet de essence, het wezen ervan; iets halfslachtigs dus, terwijl een zinco-cliché een geheel *verschillende* reproductie geeft, die toch volkomen trouw is, maar die niet voor een namaaksel kan doorgaan; en de photogravure, juist door hare betrekkelijke volmaaktheid, heeft iets onbevredigends voor den fijnproever.

Ik zeg betrekkelijk, want volmaakt kan dat procedé niet zijn, waar het geldt het weergeven van de kleur van een schilderij.

Voor elk waar kunst-liefhebber is dan ook eene gravure of ets, zelfs van mindere qualiteit, altijd oneindig verkieselijker dan eene photogravure, die, hoe fraai ook, toch altijd iets doodsch zal hebben. Men denke maar aan welke interpretatie men wil van een meer of minder bekwaam graveur: in zulk een werk voelt men aandoening, de passie van den vertolker voor zijn werk, terwijl een photogravure blijft, wat de knappe fransche etser Félix Buhot er eens van schreef: „*un procédé bête et plat.*"

De photogravure dan ook geeft alleen de oppervlakte, om zoo te zeggen een ontastbaar huidje van een schilderij terug.

De graveur daarentegen gaat dieper en geeft den indruk weer, die de schilder ondervond.

En hier verrijst de eenige klip op ets-gebied, die soms door Graadt van Roggen zorgvuldig vermeden moet worden, n.l. door met te veel nauwgezetheid uitsluitend de factuur, den toets, het „*brush-work*" te willen geven, soms het euvel der photogravure nabij te komen, n.l. alleen den oppervlakkigen indruk van een schilderij weêr te geven.

Dit zij geheel terloops gezegd, want deze etser heeft getoond met hoeveel gevoeligheid hij het intieme sentiment van een Jacob Maris b.v. kan doordringen, o. a. in het weergeven van de ritselende „voosjes" die de oppervlakte der slooten rimpelen onder eene afwisselende bries, — in de juistheid van toon, in het geheele „doen" van de prent

OUDE PASTORIE. (BERGEN N.H.)

getiteld *Moestuintjes*, welke in zeer goede afdrukken al bijzonder mooi is op het gebied van modern reproductie-etswerk, die met zeer weinige prenten in dit genre vergeleken kan worden, en die ik niet aarzel tot een der zeer bijzondere van dezen tijd te rekenen.

Graadt van Roggen werkt met zeldzaam merkwaardige volharding en de hoeveelheid arbeid die hij besteedt om een zijner groote prenten uit te werken is inderdaad ontzaglijk.

Om nog even op de bevoegdheid van de critici terug te komen, wie anders dan iemand, die grondig de techniek heeft beoefend, zou in staat zijn deze techniek te beoordeelen en te waardeeren?

Natuurlijk, dat niet de quantiteit arbeid aan een werk besteed in het minst iets doet tot zijn verdiensten; immers aan een luchtige lijnen-ets van dezen etser geef ik soms de voorkeur boven veler zijner met onvergelijkelijk geduld uitgewerkte prenten, maar, en *hierop* komt het neer, om de qualiteit van dien arbeid na te gaan, daarvoor moet men kenner zijn.

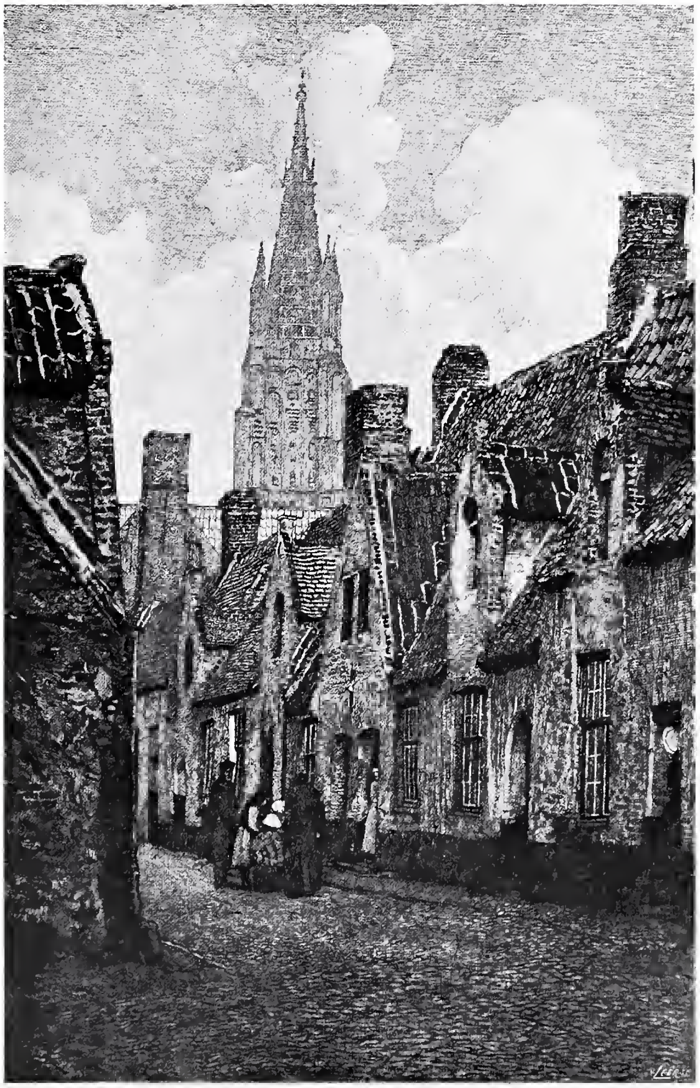
Vrij talrijk en van grooten omvang zijn de reproductie-etsen van Graadt van Roggen. Ik noem als de meest belangrijken, die naar Jacob Maris: met de reeds vermelde *Moestuintjes* (ook wel „de twee molentjes" genaamd), de *Drie molens:* het Strandgezicht of *De Schelpenvisschers*; *De Schreierstoren*; — en, naar Willem Maris, *De weide.*

Naar Mauve werden door dezen etser gemaakt o. a. *Op de heide* en *De houthakkers.*

Zeer gelukkig zijn ook de *Schemering* naar H. W. Mesdag, de *Zandschipper* naar Israëls, het meisje aan het strand naar denzelfden, getiteld *Rust* en de vertolking van diens *Herder.*

Algemeen bekend zijn ook het *Gezicht op Delft* naar den Delftschen Vermeer, en het *Gezicht op Haarlem*, een onderwerp dat Graadt v. Roggen wel bijzonder moest aantrekken, naar Ruijsdael.

Naar Weissenbruch zag ik tot heden slechts

RUE DU MARAIS TE BRUGGE.

een plaat van hem *De Molen.*

Zoo ben ik nu langzamerhand zijnen meest individueelen arbeid, zijn oorspronkelijke etsen, genaderd.

Deze zijn, zooals het meestal gaat met het origineele werk van een reproductie-etser, in vele opzichten te beschouwen als vóórstudies van techniek en procedé.

Sterk viel mij op de tegenstelling tusschen

ZON.

werk van hetzelfde soort door Bauer, en door Graadt van Roggen. Terwijl de bekende, talrijke kleine etsen van Bauer, die hij met schijnbare zorgeloosheid geheel voor zijn eigen plezier luchtig zoo maar op de plaats neêrschreef, en die een wereld *evoceeren*, hoewel zij slechts uit enkele, maar hoogst gevoelige lijnen bestaan, tracht Graadt van Roggen heel die wereld die zijn oog waarneemt, *weêr te geven*, in zijne, van den eersten tot den laatsten „staat" buitengewoon doorwerkte etsen, die in hooge mate uitvoerig, met bijna angstvallige nauwgezetheid tot in uiterst kleine bizonderheden ongelooflijk minutieus behandeld zijn, zooals men op de reproducties vrij wel kan zien.

Meestal vertoonen deze: hoekjes van achterbuurten, oude boerderijen, schuren met enkele boomen, waarvan schors, bladeren, stam, of steenen, voegen en pannen met zeldzame juistheid zijn waargenomen en bestudeerd. Niets is in deze plaatjes aan het toeval overgelaten, niets is verwaarloosd, van elke lijn wil de etser rekenschap geven, bij het uitdrukken der solide stoffen zoowel als van de luchten en wolken.

Om deze redenen misschien komt in zijn werk als boom meermalen de abeel voor, wiens regelmatig gevormde en ongemeen zuivere blaadjes voor de niets overslaande naald van Graadt van Roggen een bijzonder aantrekkelijk motief van bladerenbouw schijnt te zijn, welke hij soms zelfs zoo strak teekent, dat zij bijna in stijlvorm zijn weêrgegeven.

Eene andere noot in zijn oorspronkelijk werk is eene reeks vergezichten op Haarlem: een voorplan van begroeide duinen, met lage eikenboschjes, waar achter als horizon de aardige, geestige silhouet van de bisschopsstad zich afteekent tegen de bewegelijke lucht. In dezen speciaal heeft Graadt van Roggen véél met weinig weten uit te drukken. In dezen is er een weldadig aandoend gevoel van ruimte, van atmospheer.

Dan weer zijn het oude, bouwvallige poortjes, of zeventiende-eeuwsche huisjes, die denken doen aan den Delftschen Vermeer, met hun dof-wit-gepleisterde muren, waarmede de verweerde baksteen zoo rijk harmonieert, of torentjes van oude kasteelen, knoestige boomstammen, Zeeuwsche tuintjes en kerken „*whose silent spires*" verrijzen boven de gril-

lige schoorsteenen en kronkelende daken van schilderachtige achterbuurtjes; of, maar deze in klein aantal, allergeestigst geteekende molentjes van een reeds bijna verdwenen type, wier goed begrepen schilderachtige constructie en fantastisch aanschijn Graadt van Roggen met veel gevoel en smaak aan de vergetelheid heeft weten te onttrekken.

De meeste dezer schilderachtige gevallen zijn aan ons land ontleend, in Haarlem en omstreken, bij Grave, Wychen, Schoorl, Heilo, Domburg, Lent, maar ook enkelen aan Brugge.

Zooals het met de meeste artiesten gaat in ons land is er van Graadt van Roggen „biografisch" niets bizonders mede te deelen. Geboren in 1867 te Amsterdam, genoot hij zijn eerste opleiding in het Instituut voor doofstommen te Groningen (1872—1884. Hier was hij leerling van S. Berghuis en Egenberger.

Van 1879 tot 1883 was hij werkzaam bij den lithograaf W. de Bovis.

Het volgend jaar ging hij aan de Rijksakademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam zijn kunst ontwikkelen.

Gedurende twee jaren 1888 en 1889 was Graadt van Roggen leerling van Prof. Stang.

In 1900 vestigde hij zich te Bergen bij Alkmaar, terwijl hij, wellicht om van zijn vermoeiend reproductie-etswerk uit te rusten, dikwijls tijdelijk in schilderachtige streken van Nederland verblijft.

Ik ben dit opstel begonnen met de vermelding van de te Parijs in 1900 behaalde successen der Nederlandsche Etsers.

Ik wil het eindigen met een ander, indirect, maar niet minder positief succes, dat mijn aandacht trok in een artikel van den zeer bevoegden correspondent te Londen van den New-Yorkschen *Evening-Post,* naar aanleiding der tentoonstelling der Hollandsche schilders in de Guild-Hall.

In bedoeld zeer belangrijk en kundig geschreven artikel, wordt niet alleen betreurd de hoogst onvoldoende wijze waarop de *jongere* Nederlandsche artisten vertegenwoordigd waren, — met name Witsen, Breitner, Bauer en Toorop, — maar wordt ook nog door dien correspondent geschreven: *nor is there anything to suggest that admirable black-and-white-work is done in Holland; the omissions are many and serious*".

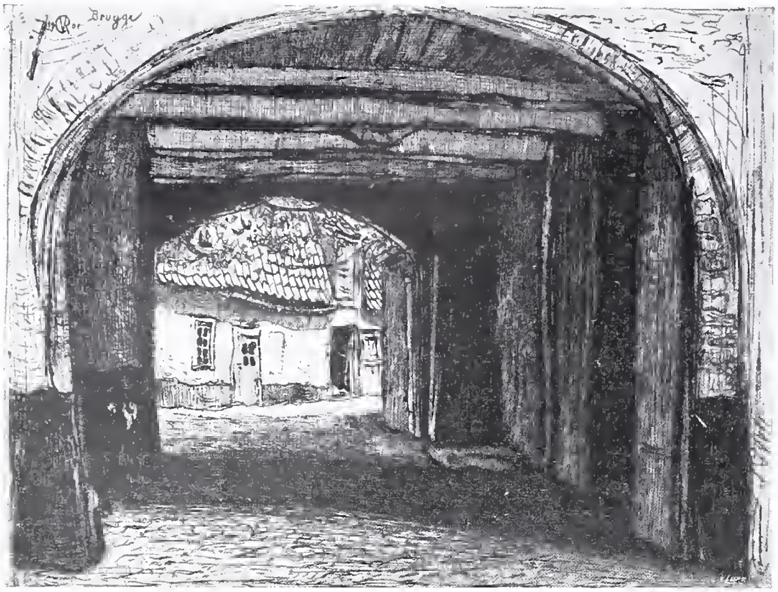
Het is een feit dat Engeland merkwaardig gesloten heeft willen blijven voor de uitingen der continentale wit-en-zwart-kunst.

Is het nationale trots of commerciëele vrees voor concurrentie...?

Toen ik een tiental jaren geleden als secretaris der Nederlandsche-etsclub in correspondentie was met Seymour-Haden, destijds President van de „*Royal Etcher's Society*",

DE BOOM VAN KRAANTJELEK. (1E STAAT).

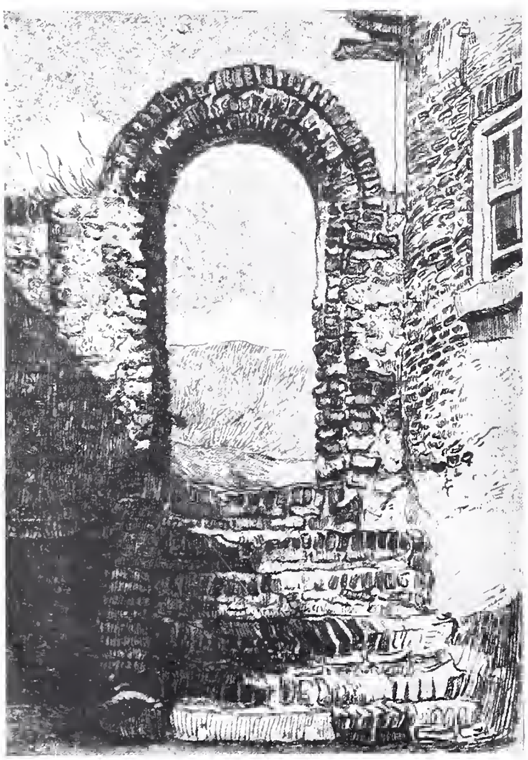

POORT TE BRUGGE.

— een correspondentie die zelfs gemoedelijk intiem was geworden — en ik hem eens voorstelde, nà de belangwekkende tentoonstellingen der Etsclub in België en de Vereenigde Staten, eene tentoonstelling van Nederlandsche etsers der negentiende eeuw te Londen te organiseeren, toen antwoordde hij nooit op dien brief, wat ik toeschreef aan een gevoel van gêne, ontstaan uit de noodzakelijkheid van een niet te motiveeren, verplichte weigering.

Dit leidde ik af uit het feit dat toen een kunsthandelaar in dien tijd eens trachtte Hollandsche etsen in Engeland in te voeren, bij Dunthorn, in „Rembrandt's Head", Vigo Street, deze antwoordde, zonder zelfs iets te hebben gezien, dat er in Engeland „niets mede te doen zou zijn", en dit in het traditioneele, classieke land van „etching"!

In Amerika is het gelukkig anders gesteld en dáárom zullen wij ook hopen, dat de belangstelling der artiesten groot zal zijn voor de aanstaande tentoonstelling te St.-Louis, dat daar deze Hollandsche afdeeling van ongemeene qualiteit zal zijn, waardoor zij wederom de algemeene aandacht tot zich zal trekken.

POORT TE GRAVE.

NEDERLANDSCHE HISTORIEPRENTEN, UITGEGEVEN EN TOEGELICHT DOOR ☩ ☩ ☩ ☩ DR. H. BRUGMANS EN ☩ ☩ ☩ DR. W. W. VAN DER MEULEN. ☩

Niemand kan over Nederlandsche historieprenten beginnen te spreken zonder den naam te noemen van Frederik Muller. Dankbare hulde moet worden gebracht aan de nagedachtenis van den man, aan wiens wetenschappelijken zin wij een breede rij van catalogi danken, waarmede ieder, die zich met onze nationale geschiedenis bezig houdt nog steeds zijn nut doet, nog steeds zijn kennis verrijkt. Aan geen enkelen outsider hebben onze wetenschappelijke geschiedvorschers en geschiedschrijvers zooveel te

danken dan aan den man, die zich op den titel van zijn uitgaven eenvoudig boekhandelaar te Amsterdam noemde. Boekhandelaar was hij ongetwijfeld, maar hij was een geleerde tevens, een van die eminente mannen van het gild, waaraan het in Nederland nooit heeft ontbroken en waaraan wij ook thans geen gebrek hebben, een mercator sapiens, zooals Barlaeus, die het vak kende, hem zou hebben genoemd. Een koopman ongetwijfeld en een goed koopman ook, maar een koopman, die wist, dat hij een hooge roeping tegenover de wetenschap had. Zijn catalogi waren eenvoudige magazijncatalogi; bij vele staan de prijzen nog aangegeven, waarvoor de nummers in zijn antiquariaat waren te verkrijgen; maar het waren wetenschappelijke bibliographieën tevens. Wie denkt er nog aan, wanneer hij Muller beschrijvingen van pamfletten, van portretten, van historieprenten raadpleegt, dat hij met prijscouranten te doen heeft? Zoo goed en zoo volledig was zijn werk, dat alles, wat daarna is verschenen, zijn arbeid niet omverwerpt, maar integendeel slechts aanvult en verduidelijkt. Zijn werk was een openbaring; zijn catalogi waren geen beschrijvingen van lang bekende historische litteratuur, maar haalden serie na serie van bouwstoffen voor onze geschiedenis uit het duister der onbekendheid te voorschijn. Wie had zich ooit met de studie van pamfletten ingelaten, voordat Muller aan de beproefde krachten van Tiele opdroeg van deze lang verwaarloosde uitingen van den publieken geest onzer vaderen een inventaris op te maken? Wie wist, hoeveel portretten wij bezaten van befaamde Nederlanders, voordat Muller ze beschreef? Wie ten slotte had oog voor den rijken schat van historieprenten, die ons volk bezat, voordat Muller er de aandacht op vestigde?

Toen de eerste aflevering van Muller's „De Nederlandsche Geschiedenis in platen, Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten, Zinneprenten en Historische Kaarten" in 1863 verscheen, wijdde niemand minder dan Fruin in *De Gids* van het volgende jaar aan dit werk een van warme waardeering getuigende aankondiging *). Fruin zag natuurlijk even goed als Muller in, dat met de catalogiseering het einddoel niet was bereikt. De oude prenten, zoo aantrekkelijk veelal door hun artistieke uitvoering, moesten weer onder de oogen van alle belangstellenden worden gebracht. Men had ze vergeten; en daar niet iedereen de origineelen kon bestudeeren, moesten ze worden gereproduceerd. Fruin wenschte, dat een populaire geschiedenis van ons land met goede houtgravuren, naar zulke oude afbeeldingen genomen, verspreid zou worden onder het volk, dat de gebeurtenissen te beter in gedachtenis houdt, naarmate zij aanschouwelijker worden voorgesteld. Met spijt zag hij de uitgevers van het groote geschiedwerk, door Arend aangevangen en door Brill vervolgd *), de gelegenheid verwaarloozen om zulk een stel platen te leveren. In plaats van al die portretten van weinig beteekenende mannen, waarmede zij het boek misschien versieren, maar den tekst zeker niet ophelderen, zouden zij van menig feit een weinig bekende afbeelding kunnen nadrukken en zoodoende het geschiedverhaal inderdaad opluisteren.

Misschien ligt het aan ons, maar wij betreuren het niet, dat het plan van Fruin destijds niet tot uitvoering is gekomen, evenmin als het gelijktijdige plan van Thorbecke om op het aloude Binnenhof een spiksplinternieuw paleis voor de Staten-Generaal op te richten. Fruin had gelijk, dat de portretten der weinig beteekenende mannen den lijvigen Arend misschien, of liever zeker niet versieren. Maar zouden de historieprenten dat hebben gedaan? Wat korten tijd daarna is gegeven, was weinig aanmoedigend; de door Fruin gewenschte goede houtgravuren voorspellen weinig goeds. Eerst veel later, toen de ten dienste staande technische hulpmiddelen tot reproductie van oude prenten het mogelijk maakten afbeeldingen te geven, die de origineelen zeer dicht naderen, eerst in onzen tijd herkrijgt Fruins wensch al zijn reden van bestaan. Een populaire geschiedenis van ons land is er nog niet. Maar inmiddels zijn tal van historische studiën verschenen, die

*) Thans herdrukt in de Verspreide Geschriften VII, 1 vlg.

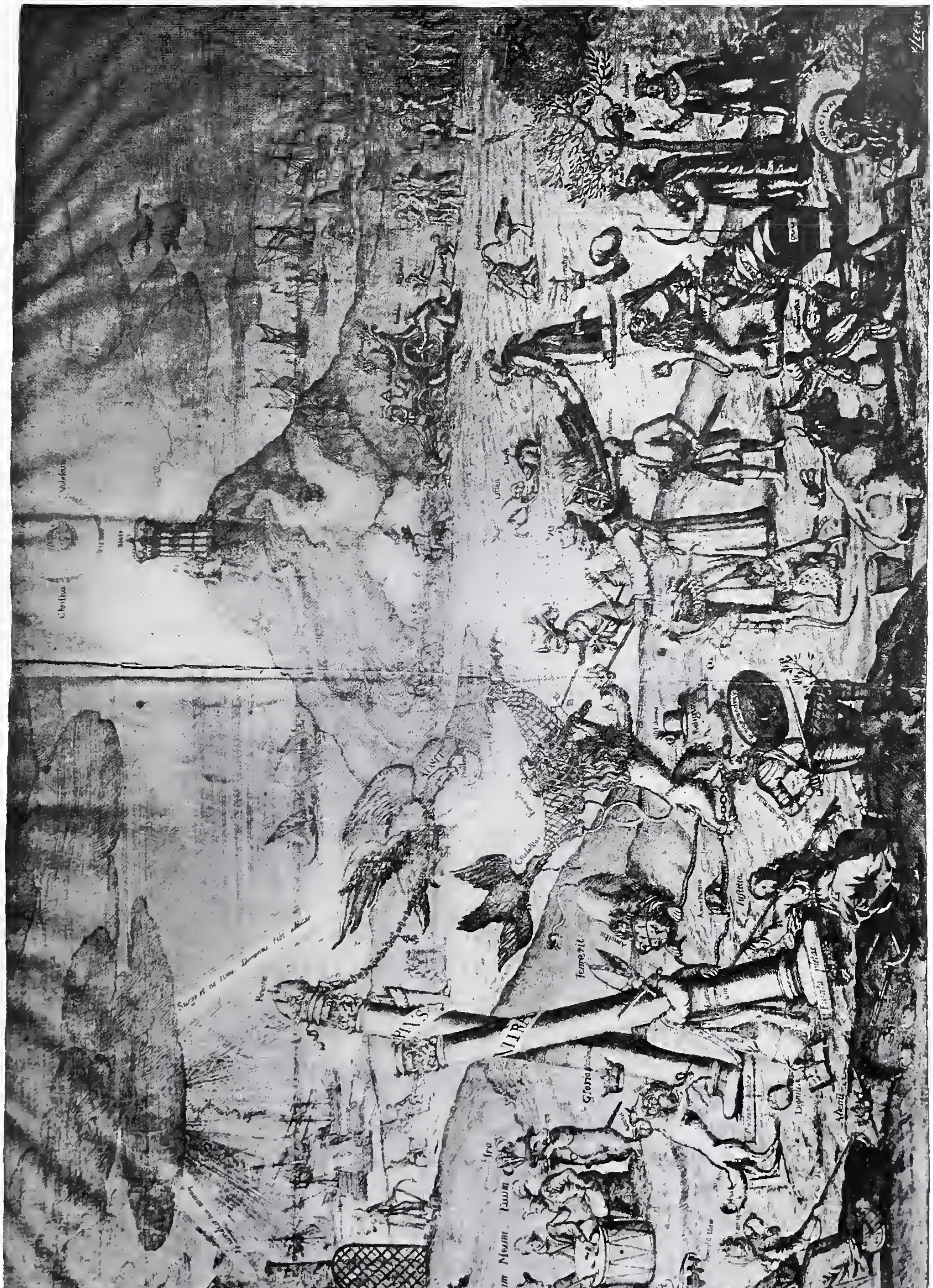
*) Nog later door Van Vloten vervolgd, totdat de uitgave werd gestaakt.

door uitnemende afbeeldingen van oude prenten niet alleen worden verlucht, maar inderdaad ook toegelicht. Woord en beeld zijn bij onze geschiedwerken zulk een gewone combinatie geworden, dat men het nauwelijks meer anders verwacht. Tal van historieprenten zijn dan ook reeds gepubliceerd en bij ons lezend publiek gemeenzaam, sommige zelfs populair geworden.

De beschrijving der prenten heeft evenwel geen gelijken tred gehouden met de belangstelling, waarin zij zich mogen verheugen. De opmerking is reeds dikwijls gemaakt, dat de hoogst belangrijke ontdekkingen, die op het gebied der Nederlandsche kunstgeschiedenis in de laatste dertig jaren zijn gedaan, meestal ten goede zijn gekomen aan de kennis van onze oude Hollandsche schilderschool. De schilders zijn ruim bedeeld met het licht van het wetenschappelijk onderzoek; daarentegen bleven de teekenaars, de plaatsnijders, de graveurs, de zilversmeden, de beeldhouwers, de architecten, hoewel zij niet werden vergeten, toch meer op den achtergrond. Kunsthistorisch zijn met name de historieprenten nog weinig behandeld. Wie zijn de graveurs van deze prenten? Waaraan ontleenden zij hun voorstellingen, hun allegorieën? Gebruikten zij buitenlandsche voorbeelden? Voor wie werkten zij? Dit zijn alle vragen, die voor vermeerdering vatbaar zijn, maar waarop nog weinig antwoord is gegeven. Het ligt echter thans niet in ons plan deze zijde der historieprenten in het oog te vatten. Men kan ze ook nog van een andere zijde beschouwen. Men kan den nadruk leggen op de prent, maar ook op de historie. Dit laatste is onze bedoeling. Wij wenschen de historieprenten als geschiedkundige documenten in het licht te stellen.

Wij wenschen den kring echter een weinig eng te trekken. Historieprenten zou men pamfletten in beeld kunnen noemen. Maar er zijn pamfletten en pamfletten. Er zijn blauwboekjes, die eenvoudig een verhaal geven van een bepaalde gebeurtenis, als geschiedbronnen dikwijls zeer belangrijk, maar die de persoonlijke meening van den schrijver niet doen uitkomen. Er zijn daarnaast andere, die men pamfletten in engeren zin zou kunnen noemen. Daarin zet de schrijver zijn meening of die van hen, die hem de pen in de hand gaven, over de gebeurtenissen uiteen; hij looft en prijst, keurt af en laakt, valt soms scherp uit en heeft altijd een bepaalde bedoeling; hij wil invloed oefenen op den gang van zaken; hij wil de publieke opinie in een bepaalde richting leiden. Evenwijdig aan deze beide soorten pamfletten loopen ook twee soorten historieprenten. Wij hebben vooreerst de historieprenten in engeren zin, die enkel het afbeeldsel geven van het historische feit; men vindt ze van bijna alle belangrijke gebeurtenissen uit onze geschiedenis; deze had Fruin voornamelijk op het oog, toen hij een geïllustreerde vaderlandsche geschiedenis wenschte. Maar er zijn daarnaast andere, waarin de meening van den auteur der prent scherp op den voorgrond treedt. Deze prenten brengen de gebeurtenissen en toestanden in beeld voor ons, zoodat de toeschouwer met een oogopslag hun portée kan begrijpen; de allegorie wordt hier herhaaldelijk te hulp geroepen. Zij hebben steeds een bepaalde strekking; zij waarschuwen of bemoedigen, zij wekken op of raden af, zij spreken duidelijk, soms reeds door hun op-, onder- of bijschrift hun bedoeling uit. Zijn zij niet tegen een bepaalden persoon of tegen een bepaalde partij gericht, dan kan men ze zinneprenten noemen; vallen zij scherp aan, dan heeft men met spotprenten te doen. Alleen met de zinneprenten en de spotprenten nu hopen wij ons bezig te houden.

De geschiedenis der karikatuur in Nederland is nog niet geschreven. Werken als die van Grand-Carteret, Champfleury en Wright hebben wij in Nederland nog niet. Het ligt niet in onze bedoeling die leemte aan te vullen. Maar wij meenen bouwstoffen tot zulk een geschiedenis der Nederlandsche karikatuur te kunnen geven. Wij willen Nederlandsche zinne- en spotprenten geven en deze toelichten door de feiten, waarop zij betrekking hebben; prenten, toegelicht door historie, geen historie toegelicht door prenten. Wel zullen wij telkens een serie prenten geven, die op denzelfden tijd, op dezelfde groep van gebeurtenissen betrekking hebben en waartusschen dus verband bestaat, maar de geschiedenis van zulk een tijdvak geven wij niet.

NO. 1. ZINNEPRENT TEGEN HET BESTAND.

Wie mocht meenen, dat zulk een werk na de beschrijvingen van Muller en na hem van anderen overbodig is, bedenke dat een catalogus geen uitvoerige historische toelichtingen kan geven en bovendien geen afbeeldingen bevat. Op deze wijze hopen wij langzamerhand een bloemlezing van Nederlandsche zinne- en spotprenten onder de oogen onzer lezers te brengen.

I.

De eerste serie prenten heeft betrekking op het Twaalfjarig Bestand en wat daaraan voorafging. Het is bekend, dat het Bestand in Nederland volstrekt niet algemeen werd gewenscht. Integendeel. Scherp stonden de vredespartij en de oorlogspartij tegenover elkander. De zware lasten, die de oorlog aan land en volk oplegde, maakten een, zij het ook tijdelijke, staking der vijandelijkheden zeer gewenscht; verhooging der belastingen was onmogelijk. Alleen, zonder steun van Engeland, Frankrijk en de Duitsche Staten — en op hulp van die zijden was weinig kans — kon de Republiek den oorlog niet langer volhouden. Daarbij kwam de vrees voor nieuwe veroveringen van Spinola, zoo het oorlog bleef. Geen wonder, dat er een sterke vredespartij bestond, die in bijna alle provinciën de meerderheid der Staten op haar hand had. Natuurlijk was de landsadvocaat van Holland, Oldenbarneveld, het hoofd van deze partij. Tegenover haar stond wat men kan noemen de militaire partij, die de beide Stadhouders, Maurits en Willem Lodewijk aan haar spits had. Zij zag in den vrede een groot gevaar, een middel om de Republiek in slaap te sussen en tevens om Spanje weer op krachten te doen komen. Hartgrondig wantrouwde zij de Spaansche politiek; zij vreesde de Spanjaarden, ook als zij geschenken brachten, en dan eigenlijk nog veel meer, dan wanneer men in open strijd tegen hen was. Het was echter niet alleen Spanje, dat men vreesde. Het was duidelijk, dat men tegenover een groote Katholieke coalitie stond, waaraan de onderling verdeelde Protestantsche staten volstrekt niet bij machte waren het hoofd te bieden. Toen dan ook in het voorjaar van 1607 geruchten begonnen te loopen, dat in het geheim onderhandelingen over den vrede waren aangeknoopt, begon het pamfletten te regenen, zoo goed als alle tegen een bestand met den geveinsden Spanjaard gericht *).

* * *

Aan deze stemming geeft ook vorenstaande prent No. 1 †) uiting, die een ernstige waarschuwing is tegen den vrede. Muller noemt haar een „fraaije en curieuse zinneprent"; alleen is de compositie niet gelukkig; er heerscht te veel verwarring, zoodat men eerst bij nauwkeurige beschouwing kan zien, wat de graveur heeft bedoeld. Laat ons evenwel die nauwkeurige beschouwing beginnen en zien, wat de prent ons te zeggen heeft. Links op den voorgrond zit op een troon met het opschrift *Majestas* de Keizer, destijds Rudolf II De zon achter hem draagt het opschrift *Concordia lumine* (eendracht door licht); in de rechter hand heeft hij het rijkszwaard, in de linker den spiegel des levens (*speculum vitae*); zijn voeten rusten op een schild, waarop: *Major* (de grootere). Z. M. is geblinddoekt; de aap *vindicta* (straf) is op het punt hem de kroon van het hoofd te nemen. Naast hem zit een krijgsman *Carcup* §) (begeerig?) die, bezig is kroon en schepter van den ander (*alienum*) zich toe te eigenen. Blijkbaar duidt deze geheele groep op de onbeduidendheid van keizer Rudolf II, die de zaken van het Rijk op hun beloop liet en zoo zijn broeder Matthias gelegenheid gaf hem van al zijn erflanden te berooven. Minder duidelijk is de groep, die naast den Keizer is geplaatst. Een vorstin, vermoede-

*) Knuttel. Catalogus van de pamfletten-verzameling, berustende in de Koninklijke Bibliotheek, No. 1395 vlg.

†) Muller No. 1248 A. (Supplement).

§) Wat dit woord of deze afkorting moet beteekenen, is niet duidelijk. De heer E. W. Moes, die op mijn verzoek zoo vriendelijk was het origineel nog eens na te zien, schreef mij, dat er duidelijk *Carcup.* staat. Is wellicht Concup(iens) = begeerig, bedoeld?

lijk aartshertogin Isabella zit daar met een geestelijke en een hofnar te dobbelen op een trom; boven de hoofden staat: *Meum* (het mijne), *Suum* (het hare), *Tuum* (het uwe). Links staat een varken *Gula* (vraatzucht), rechts een vos *Ira* (toorn). Nog verder op den achtergrond een gevangenis, waaruit *Spes* (de hoop) en *Libertas* (de vrijheid) *Religio* (den godsdienst) bevrijden. Vóór den Keizer staan de zuilen van Hercules, bekend uit het wapen van Karel V, met diens trotsche wapenspreuk Plus Ultra. Zij geven de grenzen van het Keizerlijk gebied aan; thans is men bezig ze vooruit te brengen. De eene zuil, waarvan de kroon *Gloria* (roem) en de rijksappel *Dignitas* (waardigheid) reeds zijn afgevallen, steunt op de Pauselijke kroon en sleutels en draagt het opschrift *Lucrum proprium* (eigen voordeel); een bisschop *Temeritas* (vermetelheid), gekleed met het gewaad *Poena* (straf), vertreedt den Bijbel met den tekst: *Dilectio Dei et proximi* (liefde tot God en den naaste) en tracht de zuil te verplaatsen; *Justitia* tracht dit met haar speer te beletten. De andere zuil met de kroon *Potentia* (macht) nog op den top en een ruiterlaars aan de schacht, heet *Violentia* (geweld) en steunt op *Praetentus Justitiae* (voorwendselen van recht). Een vos *Astutia* (sluwheid) met een vogel *Vigilantia* (waakzaamheid) in den bek duwt de zuil voort, terwijl een adelaar *Prudentia* (verstand) haar aan den keten van het Gulden Vlies vooruittrekt. Deze adelaar bedreigt tevens den Nederlandschen leeuw *Fortitudo* (kracht), die het boek *Religio* (godsdienst) en den hoed *Libertas* (vrijheid) heeft te verdedigen. Hij wordt daarin evenwel verhinderd door een om zijn kop geslagen net, dat een havik *Crudelitas* (wreedheid) en een vleermuis *Adulatio* (vleierij) vasthouden, en door een touw, dat door den genoemden vos aan de zuil wordt bevestigd, maar dat een leeuw *Amicitia* (vriendschap) en een muis *Amor patriae* (vaderlandsliefde) bezig zijn stuk te bijten. Naast den leeuw knielt in het volle harnas *Magnanimitas* (grootmoedigheid), in wien men blijkens zijn wapenspreuk *Je maintiendray* en den palmtak in zijn laars ongetwijfeld Maurits heeft te zien Maurits en de leeuw worden tegemoet getreden door een bok *Dolus* (list) in Spaansch costuum met masker en hoofdstel en met bezegelde contracten, wien een kat *Predo* (roover) besteelt, door een krijgsman *Audacia* (vermetelheid), door een Jezuiet *Vis* (geweld) met vossenkop en met doek en fakkel, ten slotte door een haas *Minae* (bedreigingen), met stokpaard en molentje. Rechts op den voorgrond een koe *Correspondentia* (verstandhouding) met een edelman *Unanimitas* (eensgezindheid), die het lint der Orde van den Kousenband vasthoudt, dat ligt over de wieg *Quies* (rust), waarin een leeuw *Innocentia* (onschuld) ligt. Links van de wieg de leeuw *Protectio* (bescherming) met pijlbundel, rechts een als Turk gekleed krijgsman *Auxilium* (hulp). Achter hem onder een boom een koning, vermoedelijk Hendrik IV van Frankrijk, hier *Ambiguitus* (dubbelzinnigheid) genoemd. Vóór hem de leeuw *Iudicium* (oordeel), die alles te boek stelt; meer op den achtergrond een bosch, waaruit een Turk kijkt met het opschrift: *Non dormio* (ik slaap niet). Vóór hem vervoert een kreupele ridder *Opinio* (meening) op een kruiwagen brandend hout. Dicht bij haar staan een hond *Offensio* (aanval) en een egel *Defensio* (verdediging) dreigend tegenover elkander. De achtergrond wordt ingenomen door een hoogen berg met een soort zevenvoudige gekroonde kolom met opschrift *State*: daarbij de godin *Pax* (vrede). De berg zal worden bestegen door een triomftocht: *Victor*, in wien wij wel Maurits hebben te zien, rijdt met *Caritas* (genade) en *Ratio* (rede) in een door allerlei dieren o. a. *Fortitudo* (dapperheid) en *Concordia* (eendracht) getrokken triomfwagen, dien *Fastidium* (hoogmoed) tevergeefs tracht tegen te houden. Achter den wagen het driekoppig monster *Discordia* (tweedracht); daarachter militairen en symbolische figuren der provinciën. Achter den berg een zee met schepen; troepen aan het strand; daarbij de spreuk: *Dominus providebit* (De Heer zal voorzien), misschien een herinnering aan Nieuwpoort. Boven den berg de zon met de spreuk *Christus vobiscum* (Christus is met u). Meer naar links een wolk, waaruit de volgende spreuken uitschieten: *Invoca me, eripiam te* (Roep mij aan, ik zal u verlossen); *Confundantur et erubescant*

(Mogen zij in verwarring worden gebracht en schaamrood worden); *Surge et ne time: Dominus tibi adiutor* (Rijs op en vrees niet; de Heer is uw helper). *)

De strekking van deze prent, die tegelijk een waarschuwing en een bemoediging is, is dus duidelijk genoeg. Zij mist evenwel deze noodzakelijke eigenschap van een politieke prent, dat zij met een oogopslag in alle finesses kan worden begrepen. Eerst na zorgvuldige bestudeering van groep na groep wordt de bedoeling duidelijk. Dat is voor ons een bezwaar; dat zal ook voor de tijdgenooten, hoewel natuurlijk in veel mindere mate, eveneens een beletsel zijn geweest om de inderdaad goed geteekende prent naar haar waarde te schatten. Deze prent heeft inderdaad meer van een rebus dan gewenscht is; zij heeft dat met vele oude historieprenten gemeen. Dat men echter ook reeds in de zeventiende eeuw de eischen van een goede historieprent begreep, blijkt uit het volgende nummer (No. 2).

NO. 2. EEN OUD SCHIPPER VAN MONNICKENDAM.

* * *

Dit aardige plaatje †) is titelprent van een destijds veel gelezen pamflet, §) dat verscheiden drukken beleefde, en dat op den titel het bekende versje heeft:

Een oud schipper van Monnickendam,
Daer ons den vromen Held uyt quam
Die eerst den Spangiaerd de zee deed ruymen,
Sprack als volght, naer Scheeps Coustuymen.

Hier zijn wij in tegenstelling tot de vorige prent, die zoo geleerd doet met haar Latijnsche opschriften, dadelijk in den echten volkstoon. De vertegenwoordiger van ons volk is hier een oude, stoere schipper uit Monnikendam, waar ook Cornelis Dircksz, die de vloot van Bossu op de Zuiderzee in 1573 zoo kranig uit elkander sloeg, vandaan kwam. Wat heeft die oude schipper, die zooveel heeft gevaren en die zoo dikwijls met die vervloekte Spanjolen heeft gevochten, wat heeft die oude Geus ons te zeggen? „Al te verhalen, dat waer te lang, ick sal alleenlick segghen het wonderlickste, daer van ick weet te spreken, dat is, dat ick wel ghehoort hebbe, dat eenen genaemt Seignor, die nu soo breed gaet, dat hem de werelt schijnt te nauw te wesen, wel eer soo goeden Ghesel placht te zijn, dat hij hem wel tevreden hield met zijn Geytkens te melcken." Maar deze eenvoudige man is groot en machtig geworden. „Maer dit is waer, dat desen Seignor, gheleden omtrent hondert Jaren, gevonden heeft eenen Gouden Stock, die van Oosten in 't Westen streckt, gelijck de Naelde van 't Zuyden in 't Noorden; hij noemt hem Las Indias." Door middel van dezen stok heeft hij de wereld aan zich onderworpen. Ja, deze stok heeft nog wonderlijker eigenschappen; hij kan niet alleen slaan, maar ook streelen en dit laatste doet hij zelfs het liefst; daarmede doet hij wonderen. Veertig jaar lang heeft hij met dezen stok in Nederland gewerkt; talloos zijn zijn slachtoffers geweest. „Dan het alderseltsaemste is dat ick oyt hoorde of sach, is, dat Seignor noyt gheen wech heeft gheweten metten Nederlander Maetroos genaemt; desen is een lustighen, rappen Zeemaet, die hem alomme dapper in sijnen schildt is." „Ende ten lesten

*) Er komen nog twee andere spreuken uit den hoek te voorschijn, maar die zijn ook in de prent zelf, zooals de heer Moes zoo goed was mij te melden, onleesbaar.

†) Muller No. 1254.

§) Knuttel No. 1466 vlg.

is Maetroos soo moedich geworden, dat hij met een dapperheyt tegen Seignor onder zijnen stock is inghevallen, slaende zijn een handt aen 't Oosteynde van dien, ende Seignor houdende 't Westeynde, sulcx dat hij het vel van zijne eyghen handen treckt; ende in dien voeghen trecken zij nu omtrent thien Jaren desen stock teghen malcanderen."

Dit tooneel wordt weergegeven door den titelprent van het pamflet. Seignor en Matroos trekken om het bezit van den gouden stok, om het bezit van Indië. Wat de toeschouwers betreft, achter Seignor staat zijn meester, Koning Philips III van Spanje, kenbaar aan zijn Gulden Vlies; op eenigen afstand van hem staan Koning Jakob I van Engeland, Hendrik IV van Frankrijk, te herkennen aan de Orde van den Heiligen Geest, die hij draagt. Naast den Koning staat een persoon in een burgerlijk gewaad, in wien wij Oldenbarneveld zullen hebben te zien; de beide vorsten naast hem zijn vermoedelijk Maurits en Willem Lodewijk.

Maar onze oude schipper heeft nog meer te zeggen; hij moet Matroos nog waarschuwen voor de listen van Seignor. Deze nu zegt: „Seignor Maetroos, weest doch niet soo quaet, denckt om uwe Conscientie, wilt ghij mijnen stock nemen die ick hondert Jaren ghehadt hebbe? Laet mij die behouden; wij sullen seer goede vrienden zijn, ende ick sal u daer teghen laten behouden u eygen schip met Touw ende Taeckel, staende ende loopende Want, Seyl, Treyl, ende al watter toebehoort, sonderd at ick yet daer op sal pretenderen; ghij sult een vrachtgen vijgen mogen laden, ende sult een vrij schipper zijn; dies en sult ghij niet Oost noch West varen, soo verre mijn stock streckt." Maar Matroos werpt dat belachelijke voorstel hoonend van zich. Seignor weet echter nog een middel om Matroos te vangen. De oude schipper vervolgt: „Ick hebber wat van gehoort, dan en weet niet of ick 't wel soude connen nasegghen, dat hij een cruyt soeckt, dat hij lange Treves noemt, 't welck ick niet kenne; ick en vint oock inden Apteeck niet; dan een oudt Doctoor heeft mij uytgheleygt, dat dit kruyt welbereyt ende ingenomen wel eenighe jaren lang doet slapen. Conde Seignor met schoon praeten soo verde comen, dat Maetroos dat wilde innemen, so waer hij klaer; wat conste waert voor hem zijn Stock vrij te crijghen, als Maetroos soo langhe wilde slapen."

De bedoeling van dit krachtig en kleurig geschreven libel is nu wel duidelijk. Holland moet de vaart naar Indië nooit opgeven, zelfs niet, als het daarmede den vrede en de onafhankelijkheid kan koopen. Zoo hebben het ook de Nederlandsche staatslieden, Oldenbarneveld vooraan, ingezien. Toen van Spaansche zijde van den eisch werd gerept, om de vaart naar Indië te staken, wees de Republick die onmiddellijk en beslist af. Daarop dreigden de onderhandelingen zelfs af te breken. Ten slotte werd men het eens niet over den vrede, maar over een bestand. Hiertegen waarschuwt de oude schipper met klem. De treves is een slaapdrank; door de bedwelming zal Holland Indië loslaten. Zijn vrees is evenwel niet bewaarheid. In het tractaat van het Bestand werd niet van Indië gerept; maar zonderling genoeg vatte men het verdrag zoo op, dat het Bestand alleen voor Europa gold; onder de keerkringen bleef men Spanje bevechten; Matroos liet den gouden stok niet los.

* * *

De volgende prent (No. 3) is evenals de twee vorige een waarschuwing tegen het Bestand. *) De er bij gedrukte verwijzingen maken een uitvoerige toelichting overbodig. De Nederlandsche leeuw houdt in den rechter klauw het zwaard, in den linker klauw de zeven pijlen, die de zeven provinciën Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijsel, Groningen en Friesland voorstellen. De tien andere pijlen, die de leeuw eens heeft gehad, zijn hem ontvallen en liggen op den grond, waar de Paus reeds bezig is ze voor de Heilige Kerk in bezit te nemen. Op twee pijlen, die Brabant en Vlaanderen voorstellen, houdt de leeuw zijn poot nog; daar hebben de Staten-Generaal nog eenige steden in bezit. Daarentegen is de kardinaal Albert van Oostenrijk,

*) Muller No. 1259.

NO. 3. HANDELINGE VAN TREFVES.

de souverein der Zuidelijke Nederlanden, bezig te trachten den leeuw een zijner pijlen (Gelderland) te ontnemen. Ondertusschen staan een Jezuiet en twee Spanjaarden achter den rug van den leeuw gereed hem met stroppen en een dievenvanger te grijpen. En terwijl de leeuw zoo van achteren wordt bedreigd, bieden Spinola en pater Jan Neyen hem een olijftak aan.

Deze prent was dus weer een waarschuwing tegen de onderhandelingen over het Bestand. Toch ging dit eindelijk na herhaaldelijk afgebroken en toch telkens weer opgevatte onderhandelingen door; den 9 April 1609 werd het verdrag te Antwerpen geteekend. Algemeen was men zoowel in het Noorden als in het Zuiden voldaan over de schorsing der vijandelijkheden. Al spoedig bleek het evenwel, dat zij, die hadden gevreesd, dat de vrede met Spanje tot binnenlandsche moeilijkheden zou leiden, gelijk zouden krijgen. De strijdlust, die veertig jaren lang zich tegen de Spanjaarden had gericht, uitte zich thans tegen den landgenoot. Er lag brandstof genoeg in de Republiek opgehoopt; een uitbarsting werd alom gevreesd en zou slechts door voorzichtig beleid kunnen worden voorkomen. Ongelukkig stonden beide partijen al spoedig zoo scherp mogelijk tegenover elkander, vooral sedert zij een godsdienstig karakter hadden aangenomen. De oude strijd tusschen de oorlogspartij en de vredespartij werd verscherpt door een kerkelijk conflict, vooral in dien tijd van opgewekt kerkelijk leven zeer bedenkelijk. Toch moest het wel tot het einde toe worden uitgevochten; het raakte de levensvragen der natie. Het was al oud; reeds voor veertig jaren hadden „precisen" en „reckelyken" in de leer tegenover elkander gestaan. Dit verschil, herhaaldelijk bemanteld en op den achtergrond gedrongen, werd thans, nu de vrede de aandacht van den kamp voor de vrijheid afwendde, een verbitterde strijd, die slechts met de overwinning van een van beide partijen kon eindigen. Arminius en Gomarus, Arminianen en Gomaristen, Remonstranten en Contra-Remonstranten, wij kennen die partijen en weten, wat zij te beteekenen hadden. Wij weten, dat de theologische

controverse, met warmte en hartstocht bepleit, was het altijd netelige vraagstuk van de voorbeschikking en van 's menschen eigen wil. Maar daarnaast bestond ook nog een kerkrechterlijk geschil, dat in dien tijd van eenheid van Kerk en Staat tevens een staatsrechterlijk geschil moest worden. Was de Kerk een zoo goed als onafhankelijke macht naast den Staat, of was zij in meerdere of mindere mate aan dezen onderworpen? Gomarus en de zijnen betoogden het eerste. De Remonstranten daarentegen meenden, dat aan de Regeering in het belang der Kerk zelve in bestuur en beheer daarvan een betamelijke invloed toekwam. De staatslieden der Republiek, Oldenbarneveld vooraan, waren in het algemeen natuurlijk van deze richting; op godsdienstig gebied vrij onverschillig, libertijnen van oudsher, verzetten zij zich met klem tegen wat zij als den aanvang van een priesterregeering beschouwden. Zij waren van de meening van President Kruger, dat de predikanten zich niet met de politiek hadden in te laten; en dat zou het onvermijdelijk gevolg zijn, meenden zij, van de geëischte onafhankelijkheid der Kerk.

Deze meening, welke die der Remonstranten en van die der meeste Hollandsche regenten was, wordt op uitnemende, heldere wijze uitgesproken in een pamflet, dat in 1612 uitkwam en dat den titel draagt Comoedia Vetus *). Het is geschreven door Willem Meerman en behoort tot de beste, die wij bezitten. Het is evenals De oude schipper van Monnikendam geschreven in ronde, goed-Hollandsche zeemanstaal. Het begint aldus:

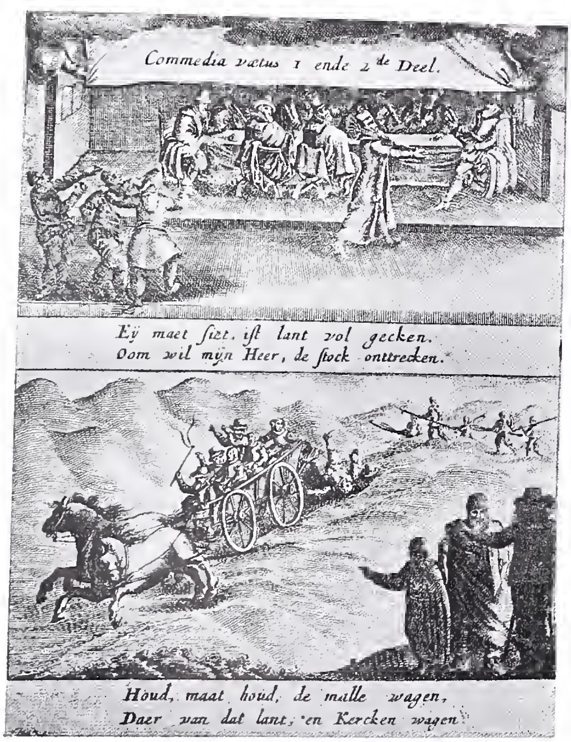
Hoe den ghekapten Droes, als waer hij Godes Tolck
Sich leghert in de Kerck, en 't Hart van 't slechte volck;
En dan haer Conincks Croon en Staff ter neer gaet vellen:
Dat sal juww hier Maetroos op syn Scheepsch gaen vertellen.

Dit motto belooft wat en geeft al dadelijk richting en inhoud van het pamflet aan. Het begint met de beschrijving van een bezoek van Hollandsche matrozen aan de St. Pieter te Rome, waar op echt Calvinistische wijze de spot wordt gedreven met de heiligen en de mirakelen. Daaruit ontspint zich een gesprek tusschen den scheepskok en den scheepsschrijver over de ontwikkeling der Pauselijke macht en de priesterheerschappij in de Kerk in den loop der eeuwen; de schrijver blijkt vrij wel op de hoogte van zijn onderwerp. Dan gaat de auteur aldus voort: „Mij docht ick meynde mal te werden, als ick onzen Schryver dus hoorde praten, alsoff hij het uyt een boeckgen ghelesen had, en dacht: Heyligh Hollandt, daer men van dit ghespuys niet en weet te spreecken. Met eenen wiert ick indachtigh, wat ick Vaer wel eer had hooren vertellen van d' ouwe geuserij, en dat het van t' selve ghespuys wesen moest, daer men bij zijnen tijden de zee van suyverde, die hij Goddanck ons heeft helpen vrij naelaten." Dan komt in zeemanstermen de geschiedenis der hervorming en van den opstand der Nederlanden tegen Spanje, ten slotte van de godsdiensttwisten in de Republiek. Aardig beschrijft Meerman de verwarring op de staatsvloot, als overal de bemanning der schepen met elkander in dispuut komt en zoodoende de geheele vloot uit den koers geraakt. „Wat raet dan om niet moetwilligh van hongher te sterven? Het hooft horde den sommigen als een ros-molen van wijsheyt, al en conden veele van heur de streecken vant compas niet." Er zijn kaartmakers aan boord, die volgelingen krijgen; daardoor ontstaat overal ruzie. Zij gehoorzamen hun overheid niet. „'t Is, Jae, de Heeren Bewinthebbers het zijn wel onze Meesters, maer wat verstant hebben zij van de zeevaert? 't Zijn meest een hope valcken, die heur leven geen zee ghesien hebben. Wat weten zij van onse zee-rechten; vande Coopmanschap daer moghen zij verstandt aff hebben; isser questie onder ons luyden vande zeevaert, dat sullen wij onder malcanderen wel slichten en haelen der het Schippers gilden over. Willen zij der van bij comen sitten en toehooren, dat meughen zij doen. Maer dus en spraken de ghoede Oude niet, die met mijn Vaer de zee eerst hielpen suyveren: maer vermaenden de H. Bewinthebberen, de ghansche Werelt over, dat zij heur niet meer

*) Knuttel, No. 2018 vgl.

en moesten laeten beughelen van heur stuyrluyden segghen, maar selffs 't roer inde hant nemen en t'ooch in't seyl houwen, en maecken sich meester van haer eygen goet, daer hem Godt over ghestelt hadde."

Zoo behoort het te zijn. Maar zoo is het tegenwoordig niet. De pamfletschrijver heeft een soort visioen gehad. De oproerlingen zonden een afgevaardigde naar de vergadering der Bewindhebbers om hun eischen voor te dragen. „Dus soo quam den ghesant binnen; en gevraecht sijnde, seyde, hij was ghenaemt Heer Hierarch. Terstondt begon een yegelijck hier arch uyt te scheppen, al verstonden zij noch altemael niet wat dat Griesch beduyde. Gevraeght, van wien hij quam, seyde, van zijne broeders, d'alghemeene Stuyrluyden, met last om van heurent weghen mette Heeren te handelen. Wel, wat spul is ons dit: zijn onze Stuyrluy nu Meester van onse vloot geworden? Neen, want, seyde den President, wij en kennen u voor gheen Ghesant van ons eyghen volck. Let haer wat, dat sij hier selve comen en versouckent aen ons. Hier begon hij sich op d'ouwe zeebrieven, en ick weet niet wat voor blinde Caerten te beroepen, en daaruyt wilde hij besluyten metten cortsten, dat mijn Heeren gheen Vooghd en waren. Den President beval hem scherpelijck affstant te doen van sulcken doen en seggen, en sijn Overicheyt met ghehoorsaemheydt te erkennen, den welcken God dien Stock ghegheven hadde: Ende met eenen thoonde hij se hem soo nae bij, dat desen, die niet slincx en was, en daer op uytging, den staff bij d'eene eynd vattede, om se mijn Heer uyter handt te rucken. Daer souw men een strijd ghesien hebben, had men niet stracx de gordijnen toegheschoven, en dit deerlick schouwspel voor den menschen ooghen verborgen.".

NO. 4. COMMEDIA VETUS.

* * *

Het is dit tooneel, dat de bovenste helft van No. 4 *) te zien geeft. De zeven heeren zijn de zeven provinciën; de achtste, de president, is vermoedelijk Maurits. De predikant, die hem het gezag wil ontrukken, draagt een muts in den vorm van een kerk. Op den voorgrond drie matrozen, die elkander het vreemde tooneel wijzen en blijkbaar elkander het versje toefluisteren:

> Ey maet, siet, ist lant vol gecken
> Oom wil mijn Heer de stock onttrecken.

In de eerste drukken van dit pamflet †) staan de matrozen niet in de kamer der Bewindhebbers, maar stijgen in het onderste vak van de prent uit een boot en zien vol verbazing naar boven. Maar later werd aan de Comoedia Vetus een tweede deel toegevoegd, de Malle-Waghen §). Daarbij behoort het onderste gedeelte van onze prent. Ook hier geeft het onderschrift de bedoeling duidelijk weer.

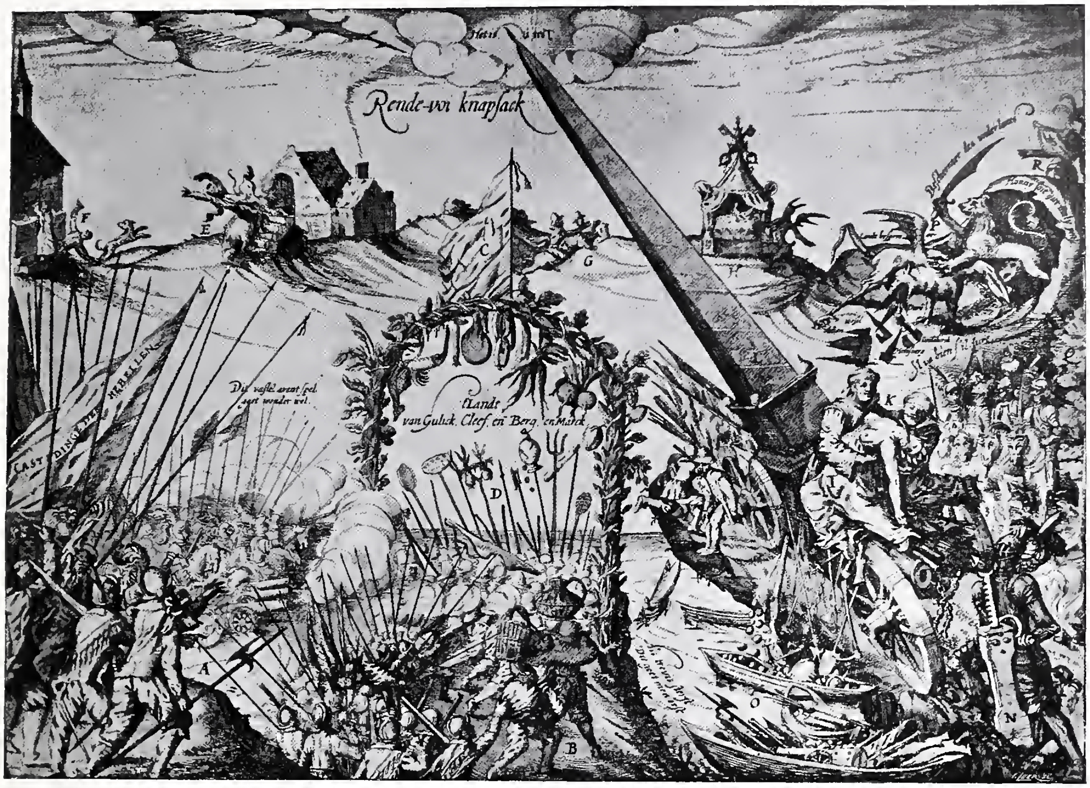
> Houd, maet houd, de malle wagen,
> Daer van dat lant, en kercken wagen.

De schrijver gaat met een groot aantal

*) Muller No. 128.

†) Knuttel No. 2018—2021.

§) T. a. p. No. 2022—2024.

NO. 5. ZINNEPRENT OP DE GULIKSCHE VERWIKKELINGEN.

Contra-Remonstranten in den mallewagen op reis van Amsterdam naar de Hollandsche steden; ten slotte geraakt de wagen op hol en in de duinen, waar de visschers tevergeefs trachten haar tot staan te brengen.

* * *

De volgende prent (No. 5)*) heeft betrekking op de buitenlandsche zaken, waarin de Republiek tijdens het Bestand gewikkeld was. Het is onnoodig hier het geheele verloop der Guliksche aangelegenheden uitvoerig te schetsen. Vermelden wij alleen, dat sedert den dood van den laatsten hertog van Gulik, Mark, Berg en Kleef, deze landen een twistappel waren geworden tusschen den Protestantschen Johan Sigismund van Brandenburg en den katholieken Wolfgang Willem van Paltz-Neuburg. Beide vonden steun bij hun geloofsgenooten, de eerste bij Hendrik IV en de Republiek, de laatste bij den keizer en Spanje. Reeds bij het sluiten van het Bestand vreesde men daarom al spoedig een hernieuwing der vijandelijkheden. De dood van Hendrik IV in 1610 hield intusschen de Guliksche zaak slepende. Maar in 1614 brak de oorlog uit. Spinola rukte op en bezette Aken, Düren en ten slotte ook Wezel. Tegen hem trok Maurits te velde; wel kon hij Wezel niet ontzetten, maar hij maakte zich meester van Emmerik en Rees, verder van Goch, Gennep en Ravestein. Zoo stonden de Prins en Spinola, terwijl het vrede was, tegenover elkander in de wapenen. Geen van beide wenschte evenwel het Bestand te verbreken, zoodat het niet tot een beslissenden veldslag kwam. Integendeel werden er onderhandelingen aangeknoopt, die reeds den 12den November 1614 tot het verdrag van Xanten leidden; daardoor werd de Gulik—Kleefsche kwestie, hoewel niet definitief, dan toch voorloopig geregeld.

Op deze gebeurtenissen zinspeelt onze prent.

*) Muller 129.

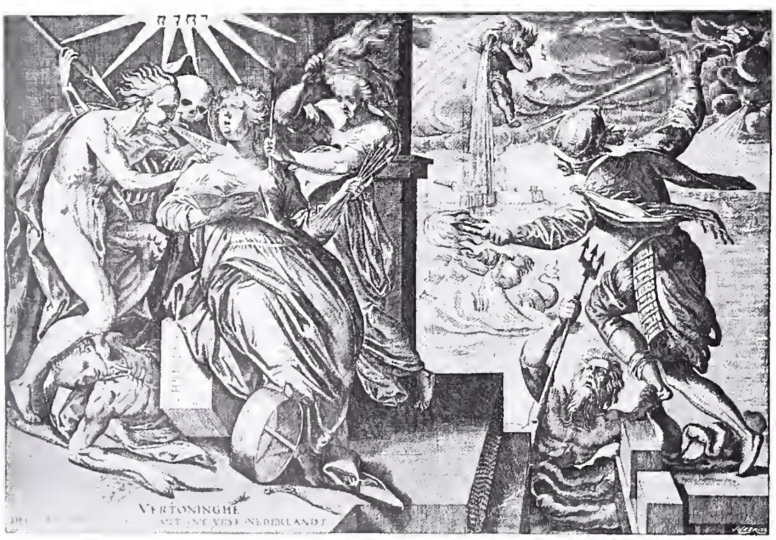
Links rukt het Spaansche leger op; in hun vaandel staat: *Castidinge der rebellen;* boven hen: *Dit vastel avent spel, gaet wonder wel.* Daarboven een paar kleinere tooneeltjes: een priester, die de mis bedient en een ander priester, die op een varken uit een huis komt rollen. In het midden van de plaat trekt een ander gedeelte van dit leger door een cerepoort, waaraan allerlei beheerlijke zaken als worsten, hammen enz hangen, *'t Landt van Gulick, Cleef ende Berg ende Marck* binnen; het wordt ontvangen door met landbouwwerktuigen enz. gewapende boeren. Meer naar rechts een groote wagen, met oorlogstuig beladen, waarop een vallende piramide, die het Bestand voorstelt; *) vóór de piramide zijn twee monniken bezig de vrede den hals af te snijden. Het vallen van wagen en piramide wordt veroorzaakt door een dommekracht, die een geharnast krijgsman, vermoedelijk Spinola, in beweging brengt. Onder den rollenden wagen in zee booten met oorlogstuig, waarbij: *Als trevis sterft, dit goet men erst.* Rechts van den wagen Staatsche cavallerie, gereed om uit te rukken; daarbij: *Il va bien s'il dure.* Boven de piramide twee ruiters; rechts daarvan de duivel naast het bed van den Paus. Ten slotte is op een berg een griffioen *'s Lands bespringer* (Spinola) op het punt de steden *Duren, Geilekerck, Heinsberg, Aeken* en *Wesel* te verslinden; hij wordt daarin verhinderd door een leeuw *Beschermer des Vaderlants* (Maurits), die met getrokken zwaard uit zijn hol komt; daarop de spreuk: *Honny soit qui mal y pense* (Maurits was sedert 1613 ridder van den Kousenband). Boven het hol een trompetter. In de lucht de woorden: *Rendevoi knapsack*, misschien een krijgsroep uit dien tijd. *)

*) Vgl. Muller No. 1270, waar een dergelijke piramide voorkomt.

De compositie van deze prent, die uiterst zeldzaam is, is zeker niet te roemen. De hoofdzaak, het gevreesde einde van het Bestand neemt niet de voornaamste plaats in; bovendien zijn Maurits en Spinola veel te veel in een hoek gedrongen, terwijl het Spaansche krijgsvolk ten onrechte meer dan de helft van de plaat inneemt.

* * *

Veel duidelijker, veel beter dus is de volgende prent (no. 6), †), die op de binnenlandsche onlusten in de Republiek betrekking heeft en die slechts weinig toelichting behoeft. Zij draagt den titel: *Vertoninghe der tegenwoordighe Stant int vrije Nederlandt* en wordt door Muller tot het jaar 1616 gebracht §). De Nederlandsche Maagd, die in den linkerhand den pijlbundel, in den rechter den Bijbel houdt, wordt van haar zetel *Christus* afgedrongen door *Onenicheyt* en een andere furie, de Pest; achter hen staat de Dood. *Onenicheyt* vertreedt een nederliggende figuur, die vermoedelijk de Welvaart voorstelt; de zeef *Gedult* is de Maagd ontvallen. Zij wordt bovendien bedreigd door een geharnast krijgsman, waarmede, wel wat veel eer, misschien

NO. 6. VERTONINGHE DER TEGENWOORDIGHE STAAT INT VRIJE NEDERLANDT.

*) Deze prent heeft letters, die verwijzen naar een uitlegging, die evenwel bij het door ons geraadpleegde exemplaar ontbreekt.

†) Muller no. 1313.

§) De Kon. Bibliotheek bezit echter een exemplaar met het jaartal 1618 (Knuttel no. 2769); misschien is dit een herdruk.

een waardgelder *) wordt bedoeld, die gewapend met zwaard en fakkel op haar toesnelt. Op zijn helm staat *Utrecht*; op de schubben van zijn dijplaat: *Alckm(aer), Rotterd(am), Dergou (Gouda), Leyden, Haerl(e)m, Schoonho(ven), Haech, Hoorn*, alle steden, waar de Remonstranten machtig waren of ten minste veel invloed hadden. Met den krijgsman is dus de Remonstrantsche partij bedoeld, die Nederland naar het hart steekt. Zijn pogen wordt evenwel verhinderd eenerzijds door de hand Gods, die zijn rechterhand grijpt, en door Neptunus, die zijn linkervoet vasthoudt; bovendien wordt zijn toorts door water uit den hemel uitgebluscht. Op den achtergrond de zee, waarin een fort, bedreigd door schepen; deze worden door den wind verstrooid. Een meermin *Patriot* blaast uit haar schelp de pamfletten *Naarder Openinge* †), *Practijc van den S. Raet, Pro-openinge van ver.* en *Maetrosies opwecker, Gouwe Stoc* §).

* * *

Terwijl deze vrij zeldzame prent de meening der Contra-Remonstranten uitdrukt, zijn wij met de volgende plaat (no. 7) **) in een geheel anderen kring, die der Amsterdamsche libertijnen. Als zinneprent is zij ongetwijfeld een der beste, die wij hebben; zij is eenvoudig en duidelijk. Een koning met de roede der *Justitia* in de hand berijdt zijn paard *De Werelt* en houdt het met den toom *Religi* in bedwang; rustig en ordelijk stapt het paard voorwaarts. Welk een tegenstelling met de andere voorstelling! De koning zit nog te paard, maar heeft de grootste moeite het steigerende dier in bedwang te houden; de oorzaak is, dat een predikant achter hem in den zadel is geklommen, die mede den teugel en de roede wil bestieren. De bedoeling is duidelijk. De overheid moet door middel van den godsdienst de wereld in bedwang houden en in het belang des volks zelf geen inmenging van geestelijken in de regeering dulden; laat zij dat toe, dan wordt het volk weerspannig en de overheid zelf loopt gevaar.

NO. 7. TITELPRENT VAN DE IPHIGENIA VAN SAMUEL COSTER.

Dit aardige prentje komt voor op de uitnoodiging tot het bijwonen van de première van de Iphigenie van dr. Samuel Coster op 1 November 1621 in de Amsterdamschen schouwburg; vandaar de opschriften *Academi Op Alderheijlighen dagh* *). Het is onnoodig hier in den breede Coster en zijn tooneelwerk te schetsen. Wij herinneren slechts, dat de dokter de stichter en het hoofd was van de Duitsche Academie, die ontstond nadat een groot aantal van de beste leden van de Oude Kamer de Eglantier haar om het drijven van Rodenburg hadden verlaten. Coster's doel met de Academie was niet alleen het bevorderen van den bloei van letteren en tooneel, maar ook van de wetenschap; in den aanvang was de Academie werkelijk, wat de

*) In dat geval zou de prent niet van 1616 kunnen zijn en is vermoedelijk 1617 of 1618 het juiste jaartal.

†) Naarder Openinge Dienende tot Grondige Aanwijsinge van eenige Manieren van spreken gebruyckt by Jacobum Taurinum in zijn Eerste Deel van de Onderlinge Verdraagsaamheydt (Knuttel no. 2264).

§) Met dit pamflet is natuurlijk het boven besproken pamflet van den ouden Schipper van Monnikendam bedoeld. Welke de drie andere zijn, heb ik niet kunnen vinden; in geen der bekende catalogi komen zij voor; wellicht zijn zij verloren gegaan.

**) Muller no. 1317.

*) Het stond ook op den titel van de uitgave der Iphigenie van 1626 (niet op dien van 1617).

naam aanduidt, een soort van hoogeschool. Maar ongelukkig vonden Coster en de zijnen bij dit pogen een krachtigen tegenstand bij de predikanten. Deze, destijds zeer invloedrijk — men was midden in de kerkelijke twisten en de Amsterdamsche regeering was om politieke redenen Contra-Remonstrantsch — wisten te bewerken, dat de wetenschap uit de Academie werd verdreven Geen wonder dat Coster en de zijnen, als echte mannen der Renaissance libertijnen en individualisten, zich te weer stelden tegen de heerschzuchtige predikanten. Het is bekend, hoe hevig Vondel toen en later gebeten was op de geestelijke heeren. Maar in heftigheid overtrof niemand den stichter der Academie zelf In 1617 schrijft hij zijn Iphigenia, die destijds begrijpelijk genoeg niet is gespeeld, maar die eerst vier jaren later onder grooten bijval is vertoond. De geschiedenis van Iphigenia is bekend; het is de herhaaldelijk ten tooneele gebrachte historie, hoe Agememnon om de Grieken een veilige uitvaart te bezorgen zijn dochter te Aulis wil offeren aan Artemis, maar hoe dit offer door tusschenkomt der godin zelve wordt verhinderd. Maar deze oud-Grieksche fabel was voor Coster niet de hoofdzaak. Zijn Iphigenia is een echt tendenz-stuk, waarin de kerk zoo heftig mogelijk wordt aangevallen, de heerschzucht der predikanten wordt gehekeld en vooral de staat wordt gesommeerd, zijn volle macht tegen deze gevaarlijke onruststokers te gebruiken. Aan dat doel worden, naar de even juiste als geestige uitdrukking van Bakhuizen van den Brinck, Iphigenia, Achilles en Calchas met meer dan priesterwreedheid opgeofferd. Men behoeft het treurspel slechts even in te zien om de bedoeling te bespeuren; de tragedie gaat meer schuil onder de satire dan omgekeerd. Het stuk maakte een ongekenden opgang, juist om de strekking, die iedereen onmiddellijk in het oog viel en die in breede kringen der Amsterdamsche burgerij instemming vond. Om de bedoeling nog duidelijker te doen uitschijnen, nam men bovendien nog andere middelen te baat; zoo werd de acteur, die de rol van den heerschzuchtigen priester Eurypilus vervulde, zoo gegrimeerd, dat hij sprekend geleek op ds. Trig-

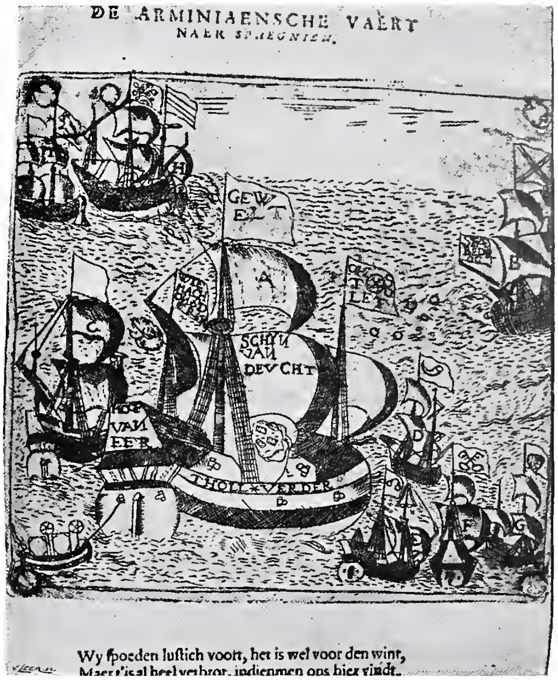

NO. 8. D'ARMINIAENSCHE DRECK-WAGHEN.

land, een der bekendste en strijdvaardigste Amsterdamsche predikanten van dien tijd. Deze en dergelijke toespelingen werden door het publiek met gejuich begroet. De Amsterdamsche regeering, die van de al te groote macht der predikanten al spoedig haar bekomst had gekregen, haalde de teugels voor hen wat strakker aan en liet die der Academie integendeel vieren. Zoo kwam het, dat aan den eenen kant in 1629 ds. Smout als een gevaar voor de rust van Amsterdam de stad werd uitgezet, terwijl Coster zijn Iphigenia kon laten herdrukken en spelen. Zoo konden de schouwburgbezoekers nog herhaaldelijk in het derde bedrijf de breedvoerige uitlegging hooren, die de wijze Nestor geeft van de door ons gegeven titelprent.

* * *

Onze volgende plaat (No. 8) *) is eveneens een titelprent en wel van het onsmakelijke pamflet „Den Arminiaenschen Dreckwaghen" †). In een wagen zitten de voornaamste Remonstranten, Utenbogaert, Arminius, Bertius, Vorstius, Taurinus en Venator, verder David Joris, de bekende ketter, Coornhert, de beroemde vrijzinnige denker en dichter, en ten slotte een wederdooper, welke laatste vrij willekeurig tot de Remonstranten worden gerekend. De wagen zelf is geheel symbolisch. De vier wielen heeten *Ouden haet*, *Waerheyts onlust*, *Vrijen wil* en *Modderati*; de disselboom is *Algemeyne vrijheyt;* de zijkant van den wagen is weer *Moderathie.* De vier stijlen, waarop het dak rust, heeten *Laster*, *Loogen*, *Schoone schijn*, en *Eygen Macht*, terwijl het dak zelf den naam draagt van *Genaemde Gereformeerde Religie.* De paarden heeten *Onenichheyt* en draven dan ook een verschillenden kant op. De teekenaar wist echter wel, waar de Remonstranten met hun wagen ten slotte zouden terecht komen; *Wech na Roome* heet de baan, die zij berijden. Wie wijst hun daarheen den weg? Vooreerst de man met den fakkel

NO. 9. DE ARMINIAENSCHE VAERT NAER SPAEGNIEN.

onder den boom, die in de verklaring *'t Barnende licht* wordt genoemd en waarin men dus zonder moeite Oldenbarneveld herkent. Bovendien geven twee Jezuiten den voerman raad over den te volgen weg. Twee Remonstrantsche predikanten trachten een Contra-Remonstrant te bewegen met hen op den wagen te gaan; daar hij niet wil, wordt hij rechts op den achtergrond weggeleid.

De beschuldiging, dat het Remonstrantisme naar Rome leidde, was destijds zeer algemeen; de goede verstandhouding, toen en later, van Remonstranten en Katholieken gaf er wel eenige aanleiding toe. Hoe dikwijls is niet beweerd dat Hugo de Groot Katholiek was geworden? In nauw verband met deze staat een tweede, maar veel minder of liever in het geheel niet gegronde beschuldiging, dat de Remonstranten met Spanje heulden.

* * *

Daarop doelt de volgende prent (No. 9) *), die op den titel staat van het pamflet „De

*) Muller No. 1352 c.
†) Knuttel No. 2772.

*) Muller No. 1354.

Arminiaensche vaart naer Spaegnien" *). Dit pamflet is een hatelijk vervolg op een niet minder scherp boekje „Wonderlijcke Schoolhoudinghe van Mr. Jan van Olden Bernevelt" †), waarin natuurlijk de advocaat van verraad en verstandhouding met Spanje wordt beticht. Het prentje, dat een zeer ruwe houtgravure is, stelt voor het schip *Tholl(ands) Verder(f)*: op den spiegel: *Hoop van eer;* op het zeil *Schijn van deucht*: op de vlaggen: *Gewelt, O, pistolet* §) en *Wie mach ons deren.* Het groote schip wordt omringd door kleinere, die de steden Gouda, Leiden, Hoorn, den Briel en Utrecht voorstellen, alle beslist Arminiaansch. Deze vloot volgt een Spaansche galjoot *Spae(ns) Bedrog.* Twee schepen, waarvan het eene de Prinsenvlag voert, trachten de vloot tegen te houden. Onder de prent leest men:

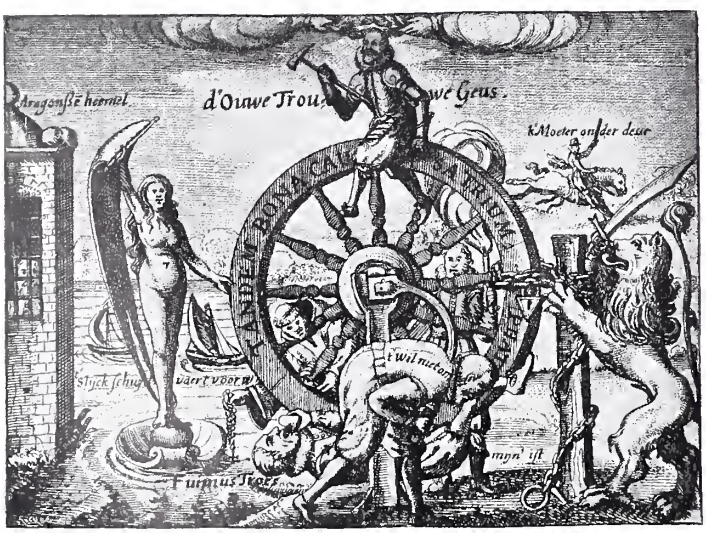
Wij spoeden lustich voort, het is wel voor den wint.
Maer t'is al heel verbrot, indien men ons hier vindt.

Dezelfde beschuldiging, dat Oldenbarneveld en de Remonstranten heulden met Spanje en Rome, vinden wij in de aardige zinneprent, die op den titel staat van het spotvers „Jamertiens oft Aventuers berouw Clacht gedaen, aen den Ouwe Trouwe Geus van de Cort Rijcke Heeren tot een Nieu Jaer — 1619." *). De Prins heeft gezegevierd; de Remonstranten zijn verslagen. *D'Ouwe Trouwe Geus* (Maurits) zit boven op het rad van avontuur, dat de spreuk draagt: *Tandem bona cause triumphat* (Eindelijk zegeviert de goede zaak). Een Arminaan ligt onder; *Fuimus Troes* (Wij Trojanen zijn er geweest) is zijn verzuchting; tevergeefs zoekt een monnik hem met een rozenkrans te troosten. Een ander Arminiaan tracht tevergeefs met de grootste krachtsinspanning het rad te doen wenden; *'t Wil niet om* is zijn wanhoopkreet Geen wonder voorwaar: het is met ketenen en slot vastgeklonken aan een paal, waarbij de Nederlandsche leeuw met getrokken zwaard de wacht houdt; *Mijn' ist* is zijn devies. Op den achtergrond vlucht een ruiter (Moersbergen?) weg; *'k moet er onder deur* roept hij uit. Links van het rad een zeenimf op een schelp; achter haar twee zeilende schepen met bijschrift: *'t Slijck schuijt, vaert voor u.* Geheel naar links zit Oldenbarneveld in de gevangenis, hier spottend *Aragonssen heemel* genoemd.

*) Knuttel No. 2779.

†) Knuttel No. 2778.

§) Dit slaat natuurlijk op de beschuldiging, dat Oldenbarneveld door Spaansche pistoletten was omgekocht. Men herinnere zich ook Vondels Jaergetijde van Johan van Oldenbarneveld.

NO. 10. SPOTPRENT OP DEN VAL VAN OLDENBARNEVELD EN DE REMONSTRANTEN.

* * *

Een goed geteekende, maar niet zeer edele bespotting van de onderliggende partij op Nieuwjaar 1619 vindt men ook in de prent, die den titel draagt „Den Nieuwen Barne Valschen Handel" (No. 11 †). Maurits *(Je Main Tiendray)* staat op een schans aan het hoofd van gewapenden. Hij schudt aan een groote zeef, waaruit tal van menschen

*) Knuttel No. 2862.

†) Muller No. 1368.

(Remonstranten) vallen; aan de andere zijde schudt een hand met de zeven pijlen met het omschrift: *Concordia res parvae crescunt.* Het opschrift op de zeef: *Hooch Nodich* duidt de meening van den teekenaar aan over het gewenschte van de aan de Remonstranten voltrokken operatie. Het beeld van een zeef, waardoor Maurits zijn tegenstanders zeeft, komt destijds meer op spotprenten voor *). Vóór de schans de Nederlandsche Maagd *(Belgica)* in haar tuin; vóór den ingang van den tuin de Nederlandsche leeuw met schild en zwaard, gereed te strijden tegen Oldenbarneveld, Wtenbogaert en Taurinus. Op den achtergrond Utrecht, het in 1618 door Maurits bezette bolwerk der Remonstranten. In de lucht een komeet als voorbode van naderend onheil.

Ook hier dus weer de aantijging, dat Oldenbarneveld en Remonstranten het vaderland door hun onderhandelingen met Spanje en de Jezuieten in het grootste gevaar hadden gebracht; Maurits had echter door de Staatsgreep van 1618 het land van deze gevaren bevrijd en zoo den eeuwigen dank van land en volk verdiend. Hoewel eenheid ook in

NO. II. DEN NIEUWEN BARNE VALSCHEN HANDEL

den duivel met staart en klauwen, gekleed als een monnik *(Bedeckte Tirannie)*, die den leeuw den vredespalm voorhoudt. In de lucht verjaagt de *Tijt*, *Twist*, *Gewelt* en *Bedroch*. Een krijgsman *Eendrachtich gewelt* komt op een leeuw aangereden. Op den voorgrond een groep van zes Arminianen, die door een priester met den *Gulden Stoc* worden bestreken en alzoo voor Spanje worden gewonnen. Links van hen onderhandelt een Jezuiet met deze prent ontbreekt, is zij toch zeer duidelijk en begrijpelijk en zal zij in dien tijd ongetwijfeld opgang hebben gemaakt.

(Wordt vervolgd.)

---

*) Muller No. 1360 v.

UIT HET ALBUM MET HERINNERINGEN. DOOR F. J. VAN UILDRIKS. † † † † † † † † † †

Gulle, milde Augustus, die haar overvloed maar nauwelijks bergen kan, denkt soms terug aan lentetijd met zijn bescheiden deel.

Zoo zijn er onder menschen, die tot welvaart, ja tot weelde kwamen, en die zich uit hun jeugd den tijd van soberheid en van ontbering nog herinneren met een weemoed, die niets bitters heeft. 't Kan zijn, dat een enkele blik uit oude oogen hen op eens verplaatst in dagen van hun kindsheid, dat een liedje, zacht geneuried door een wandelaar op straat, voor hen tooneelen oproept uit het zorgeloos verleden, of dat ze in den overvloed, hun thans geschonken, een leegte voelen door 't ontbreken van dat innigst vreugdgevoel, dat toen door een verrassing, nog zoo klein, een ding van weelde, nog zoo nietig, in hen kon worden gewekt.

Aldus is hier Augustus aan het bladeren in haar album met herinneringen, zij, de rijkste van het jaar, de trotsche Oogstmaand. Zij heeft de gouden halmen, zwaar beladen, afgesneden en hun rijke schat van voedend graan ligt hooggetast op ruime zolders en in wijde schuren; zij ziet haar druiven zwellen in de kassen; abrikoos en perzik kleuren zich; de boekweit zendt de zoetste geuren uit, en in den moestuin komt men handen te kort bij 't inzamelen van wat de overmilde, goede schenkster geven wilde van haar nooit genoeg te roemen weldaden.

Hoezee voor Oogstmaand, die niet enkel oogst en zamelt, maar ook werken blijft en stil in donkere aard de knollen trouw verzorgt, de aardappels, waar duizenden hun kracht mee onderhouden! Zij maakt een lateren oogst, voor wie haar volgen, mogelijk, als zij met haar warme zon de vruchten stooft aan onze boomen in den tuin, en in het bosch de eikels en de noten rijpen doet voor eekhoorntjes en vogels, of als zij binnen in de mooi gebouwde split- en doos- en kokervruchtjes, waarin zij haar bloemenschat veranderde, zooveel heerlijke genietingen bereidde voor gewiekte luchtbewoners, vogels, die van zaden smullen in Augustus, al bejubelen zij die maand niet luid, net als de katjes, die niet mauwen, als ze muizen.

't Jubelen, 't heerlijk tintelend, klaterend, schetterend juichen, paste bij den tijd van wat hier 't boek van de herinneringen op de bladzij, waar het openligt, doet zien. Hun teederst liedje zingen de lentevogels boven anemonen; de liefelijkste van de voorjaarsbloemen vangen in hun zacht gebogen schalen wonderzoete klanken van de vurigste, de trouwste min, en als wilde aardbei bloeit niet ver van 't fijne en bekoorlijke en zoet naar honig ruikend dalkruid, het tweebladig, trillert dankbaar 't lied van fitis en van tjiftjaf, van het grasmuschje en den spotvogel boven veilige nestjes, waar zij de eieren of misschien reeds 't jonge broedsel welbewaard en onder moederlijke hoede weten.

Welk een liefelijk boschplekje heeft Marie Bijl daar gesnapt in een eikenhakhoutboschje aan een straatweg bij Steenwijk! En o zoo zijn er nog zooveel in ons land. Bij Ruurlo, door de groote laan rijdend, ziet men den grond in 't bosch soms als besneeuwd met overvloed van witte anemonen, zoodat ze u lokken uit het rijtuig, 't bosch in, om van nabij de witte bloemdekblaadjes met de fijne rose tinten aan de achterzij te zien, om diep den indruk weer te krijgen van dat teêre en broze, dat het bloempje met de vele geel gehelmknopte meeldraden op een wild roosje doet gelijken, en om ook aan dat zachte frissche voorjaarsgroen van het drietal handvormige bladeren aan den voet van den bloemsteel uwe hulde niet te onthouden. Ze zijn met hun gezaagde slipjes en de zachte beharing altijd weer te herkennen, maar als gij ze nu gaat zoeken op de plekken, waar zij in de lente u vreugde gaven, speurt uw oog vergeefs in 't rond; niets is er meer van over; men kent en vindt haar standplaats zelfs niet meer.

't Tweebladig dalkruid, *Majanthemum bifolium*, trekt niet zoo bescheiden zich geheel terug voor zomergasten. 't Neemt nu nog heele vakken in het bosch voor zich en spreidt er de mooie, glanziggroene bladeren uit met den hartvormigen voet, zoo beeldig een achtergrond vormend voor de witte bloemtrossen met die bekoorlijke kransjes van

WILDE AARDBEIEN EN VARENS. NAAR EEN PHOTOGRAFIE VAN MEJ. M. BIJL, TE STEENWIJK.

kleine witte, viertallige bloemen. Hun zoete geur doorwasemt heel de lucht en bijen zien het dalkruid graag en brengen er trouw hun bezoeken, waar ze anderen, als bij voorbeeld de anemonen, nooit op vergasten, tenzij mogelijk bij vergissing. Wat heeft ook een bij te doen in een bloempje, dat geen honig afscheidt! Ge ziet de zon hier tintelen op de groote kromnervige bladeren en als een interessante afwijking komt beneden rechts een plantje te zien met twee bloemtrossen, waar er als regel zich maar één vertoont.

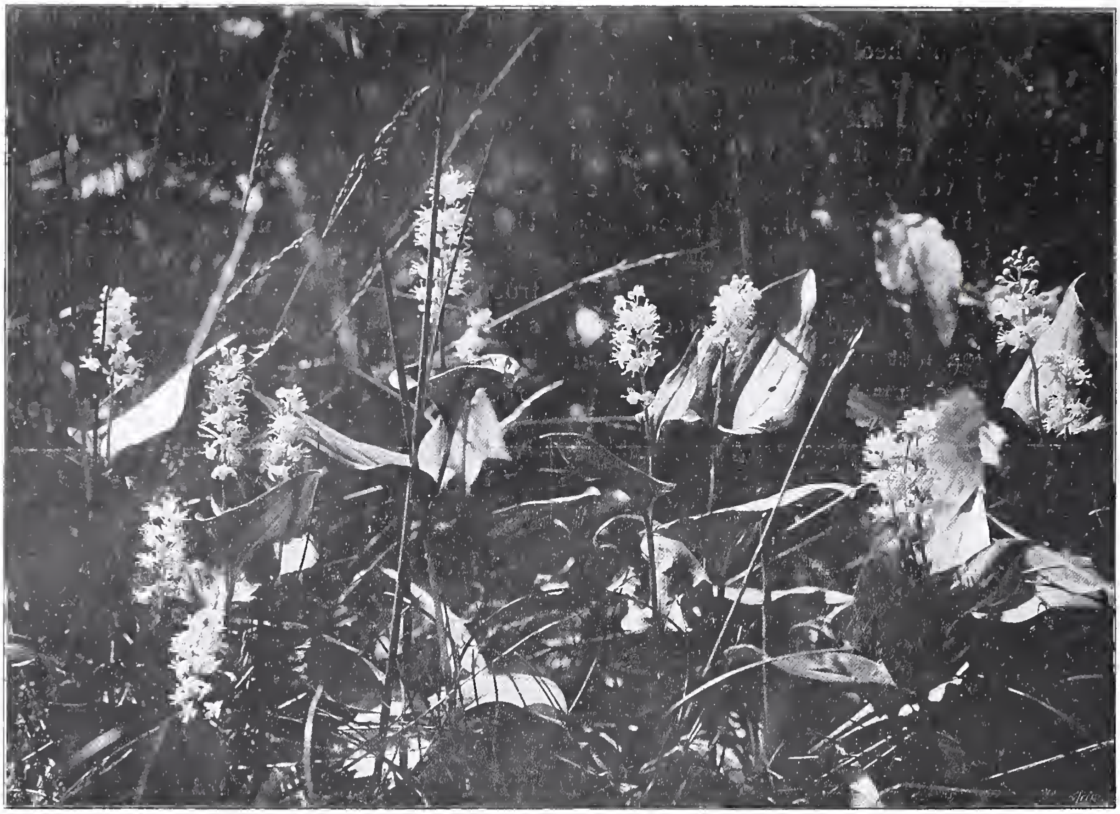
Met de *Fragaria vesca*, de wilde aardbei, is het nog heel anders gegaan dan met anemoon en dalkruid. Die heeft wel haar vruchten zien rijpen tot kleine, donkerroode, smakelijke aardbeien, maar van die rijpe bessen kan Augustus u niets meer vertoonen. Hoe zou 't ook kunnen, waar het bosch in Juli een visite heeft gehad van een vroolijk troepje wilde jongens en meisjes, die op een schoolreisje botanisch onderzoek heel grondig bij de aardbeiplant beoefenden en dus de vrucht niet ongeproefd mochten laten.

BOSCHANEMONEN. NAAR EEN PHOTOGRAFIE VAN MEJ. M. BIJL, TE STEENWIJK.

En thans, in den Augustus-overvloed van vruchten, doet 't dalkruid ook nog mee met alleraardigste trosjes bessen, wier groene tint al naar het roode begint te zweemen. Maar zooveel bloemen als er waren, zooveel bessen zijn er niet. Lang niet ieder bloempje groeit uit tot vrucht, en menig plantje, dat heel fleurig met zijn statig trosje witte bloemen prijkte, staat nu met zijn bladeren alleen als een huisje klein en net, waar een ouderpaar de kinderen niet tot menschen mocht zien opgroeien.

Aan zoo'n echten mooien, breeden, zandboschweg verplaatst ons deze groep van varens en van aardbeiplanten, zoo'n idealen weg, dien men niet kan inkijken, zonder hem te willen betreden, met diepe sporen van de hooiwagens, die er in den zomer doorheen gezwoegd zijn, wagensporen, waarin 's winters 't ijs u aan bevroren rivieren doet denken, en met gras hier en daar en overal, dat 't zand heeft vastgelegd en dus den weg tot een verrukkelijk wandelpad maakt.

TWEEBLADIG DALKRUID. NAAR EEN PHOTOGRAFIE VAN MEJ. M. BIJL, TE STEENWIJK.

't Kan warm zijn op zoo'n boschweg, en 't is, of de warmte er lang blijft hangen, vooral waar dennengroepen hem begrenzen. In den tijd, als de aardbei bloeit, is 't jonge berkengroen aan die boschwegen een onvergelijkelijk mooi sieraad, 't waslaagje van de bladeren glimt dan van plezier en 't blad geurt ieder tegen, die den wasem ook maar vluchtig opvangt.

't Drietallig handvormig blad van de aardbei, de blaadjes zachtbehaard, vooral aan de onderzij, en scherp gezaagd, vlijt zich allerbekoorlijkst hier als tot een mozaïekje aaneen en de bescheiden witte bloemen met de teruggeslagen kelken spikkelen den groenen ondergrond met heldere lichtjes. Men zou gewis in werkelijkheid dit groepje aan den boschweg niet passeeren, zonder een bewonderenden uitroep voor de statige varens, die het lage kruid als schijnen te bewaken. 't Is de gewone mannetjesvaren, *Polystichum Filix mas*, nog kinderlijk de handjes saâmgevouwen hier en daar, als deze varens doen, wanneer ze nog de bladeren niet hebben uitgespreid, de mooie naar den top versmalde veêren met de diep vindeelige, dicht op elkaâr staande blaadjes. In den tuin op een schaduwplekje, waar ze ook wat vochtig staan, tiert deze varen als bij haar thuis in 't bosch en aan den slootkant. Ze geeft u jaar op jaar vernieuwde vreugd en vraagt in 't minst geen zorg; stil trekt ze zich in 't najaar terug en sterft boven den grond geheel af, om in het voorjaar als een beeld van snellen groei u al heel spoedig weêr met vriendelijke veêren vroolijk toe te wuiven.

In 't album met herinneringen zijn veel mooie kijkjes en men wordt het bladeren niet spoedig moe, zelfs in den mooien zomertijd, nu 't heden lokt met een gloed van kleuren en van tinten, waarbij witte lentebloemen een indruk maken van bescheiden ingetogenheid.

GEDICHTEN.

DOOR

JEANNETTE NIJHUIS.

Lief, laat ons dankbaar 't zalig uur herdenken,
  Toen englenreinheid tot ons overboog,
Toen englenglimlach ons scheen toe te wenken,
  De poort van Eden voor ons openvloog.

Lief, dàt genieten kan slechts Liefde schenken,
  Dat vroom genieten, onder Gode's oog,
In bosschenvrijheid, waar geen menschen krenken,
  Waar 't marktgeschreeuw der wereld nooit bedroog,

In heiligheid dier ondoordringbre wouden,
  In veiligheid dier onafzienbre hei,
In vreugdig dal, waar blijde bloemen blauwden,
  Waar Liefde's arm àlzeegnend ons omving. . . .

  In donzig dal, of hoog op heuvelkling,
  God was in 't Al — door Liefde's heerschappij.

Had mij geliefd, gloeiend en woest geliefd!
Had mij gehaat, vlammend en fel gehaat!
Een wellust wreed waar Liefde's haat-gelaat
Bij teerheid koel, die schroeit en pijnt en grieft.

Ik bèn geen beedlaar, smeekend „wen 't belieft
Een liefdesaalmoes — kruim van d'overdaad".
Had mij gestriemd, geslagen met uw haat,
En woest geliefkoosd, brandend fel geliefd!

Nu blijft versloten hoogste godenpoort
Van liefdesschatten — beden onverhoord! . . . .
Mijn koningstrots, in deemoedskleed gehuld,
Bukt om één kus, één blik, één vluchtig woord.

Eens hàd ik 't Al — mijn Heil was àl vervuld.
. . . .
O, dat het eigen schuld is, alles eigen schuld.

En ze hebben zoo wijs, zoo bedachtzaam gepraat,
Toen is het geschied. —
Ze namen mijn zwakte, mijn onmacht te baat,
Mijn wil was het niet.

Ik kon mij niet weren, de stroom nam mij voort
Naar dit doodsdorre land —
Mijn geluk en mijn jeugd, mijn gelooven vermoord
Door dat snijdend verstand.

Mijn gloeiende voelen — wreedaardig gebluscht;
'k Ben als moordnaar gegaan —
Nu is dood ook jouw leven, en nooit vind ik rust,
Want mijn hart, dat klaagt aan....

Vergeef het mij, liefste, mijn wil was het niet
Dat breken van trouw....
O, die woorden zoo wijs, en dat wanhoopsverdriet,
O, mijn liefde.... mijn rouw.

SONNET.

DOOR

BETSY JUTA.

„Nessun maggior dolore che ricordarsi
del tempo felice nella miseria".
DANTE.

Soms komen in de‿alleene avondstonden,
Als even zwijgen kleine dage-dingen,
Mij zacht omzwermen jeugd-herinneringen,
Weemoedig zingend met heur fluistermonden:

Van 't blanke pad waar mijn gepeinzen gingen
Droom-zorgloos... wijl ze 't Leven niet verstonden...
Tot, plots gestuit, zij levensvolheid vonden
In Liefde, heffend hoog me‿op jubelzwingen!

Maar 't lot ontnam zoo ras als 't had gegeven:
Met liefde stierf het pure kinds-vertrouwe'
En Smart, geen Liefde, wijdde mij tot vrouwe...

En nu, in weemoed naar 't verleên gedreven,
Weet ik: dat is de felste smart van 't leven:
't Herdenken van geluk in 't uur der rouwe.

KONING WIND, † † † † † † † † DRAMA IN VERZEN IN DRIE BEDRIJVEN DOOR † † † † † BERNARD CANTER. *) † † †

PERSONEN:

KONING RODOLPHUS VI, 60 jaar.
KONINGIN ISABELLA, zijn gade, 45 jaar.
MARIUS, hun zoon, 25 jaar.
LUCRETIA } prinsessen aan 't hof, 20 jaar.
SATARNA }
PINDARO, oudste lid van den Senaat, raadsheer van den Koning, 65 jaar.
RADOL, priester, raadsheer van den Koning, 62 jaar.
FELIX RUMOR, later Koning Wind, volksleider en hofnar, 25 jaar.
ZACHARIA, voedstermoeder van prins Marius, moeder van Felix Rumor, 55 jaar.
PROSPERZIA, minnares van Prins Marius, 19 jaar.
KANDOR, een dichter, hoofd der Rodolphisten, 25 jaar.
FRANCO, een dichter, hoofd der Rumoristen, 28 jaar.
TWEE BOEREN, elk 40 jaar.
MAN EN VROUW, uit 't volk, 40 en 38 jaar.
OUD VROUWTJE, uit den kleinen poortersstand, 65 jaar.

Ridders, krijgsknechten, een heraut, vier klaroeniers, boeren, boerinnen, handwerkslieden, poorters, dorpers, en hun vrouwen.

Het stuk speelt in een Italiaansch rijk tegen het einde van de 17e eeuw.

EERSTE BEDRIJF.

Het tooneel stelt een troonzaal voor; aan de wanden portretten ten voeten uit van vorsten en vorstinnen. De achtergrond geeft toegang tot een groot park met beelden en fonteinen. Een troon, zetels.

Eerste Tooneel.

PINDARO, RADOL, MARIUS.

PINDARO.

En ware 't ook mijn prins, dat hart en geest,
Dat ziel en zelfs dat rede tot u spraken,
Dan nog gebiedt de plicht u zich te schikken,
Naar 't woord van hen, die ouder, wijzer zijn.

RADOL.

Daar is mijn prins, een wijsheid van de jaren,
Die als een sterke boom den storm weerstond,
Die als een vrucht gerijpt is, langzaam-aan:
Wie oogsten wil, hij wachte tot den herfst.

MARIUS.

Eerwaarde Pindaro, uw witte haren,
Helaas, zij spreken mij van meer dan herfst,
De blanke winter heeft uw geest bedekt,
Gevoelens en gedachten zijn aan 't sluim'ren,
Wel zullen ze herleven, maar helaas,
Hun nieuwe bloei is van een and're wereld,
En gij Radol, uw dogma is een harnas,
Is schild, is speer, is ongenaakb're schans,
Gij weert u tegen 't leven, dat der jeugd hoort,
Omdat het eeuwig bloeit en eeuwig lacht,
Eer ik in grijsheid wijsheid eer, vraag ik
Van grijsheid hoog're wijsheid, die
Mij leert, dat zij geleerd heeft, jeugd te eeren.

RADOL (*wijst op Pindaro*).

Mijn prins, beschouw dat hoofd vergrijsd in dienst,
Van uwen vader, den doorluchten Rodolf,
Dat voorhoofd, dicht gerimpeld door diens zorgen,
Die oogen, dus versomberd tot zijn heil,
En tot zijn eer, dien eed'len rug gekromd.

PINDARO (*op Radol wijzend*).

Aanschouw hem prins, die 't gansche leven gaf,
Aan boeken, aan beschouwing en aan bidden.
Die zich het meest begeerd genot ontzeide,
De vrouw verzaakte, voor wat hooger gaat,
De Godheid, aan wie hij het leven wijdde.

MARIUS.

God schiep de vrouw, zij is ons ander ik,
En haar verzaken, is dus God miskennen.

Tweede Tooneel.

Dezelfden, LUCRETIA, SATARNA.

De beide prinsessen komen gearmd op, en hooren de laatste woorden van Marius.

MARIUS (*tot de prinsessen*).

Wat is uw meening, hieromtrent, geliefden,
Is 't wijs, de wijsbegeerte te beoef'nen,
Door slaven, sloven, in de boeken speuren,
En niet te willen kennen wijsheid's bron,
't Zoet onderwijs van 't schertsende vernuft,
Speelsche diepzinnigheid en wufte waarheid,
Natuurlijke beschaving, fijn gevoel,
En instinctieve wijsheid, alles, alles,
Wat ons de vrouw leert met een lach, een kus,
En wat gij beiden meer mij wel kondt schenken?

SATARNA.

Mij dunkt prins, dat slechts hij een wijsgeer is,
Die in zijn jeugd de liefde niet vergeet,

LUCRETIA.

En die mijn prins, die liefde niet verkleint,
Door haar aan meer dan ééne vrouw te geven.

MARIUS (*tot Satarna*).

Gij moogt niet klagen, dat ik u vergeet,
Daar gij vergeet, mijn lief m' u zelv' te geven,
(*tot Lucretia*). En gij Lucretia, mint in mij den prins,
Troost u dan, zoo de man in mij zich troost,
Met wie den man, den mensch in mij beminnen.

PINDARO.

Zoo is het hedendaagsch geslacht, het weet,
Van minnen slechts, van vreugde, van genieten.

RADOL.

Een vrouwelach klinkt schooner hun dan kerkzang,

PINDARO.

Vernuft en scherts is meer hun waard dan waarheid,

*) Dit drama is geschreven om op het hedendaagsch tooneel opgevoerd te worden. Voor opvoeringsrecht en inlichtingen zich te wenden tot den schrijver.

RADOL.
Die ons geleerd heeft, dat het leven ernst is.
((*beiden af*).

Derde Tooneel.

MARIUS, LUCRETIA, SATARNA.
MARIUS.
Als grijsheid gaat, gaat wijsheid dan met haar?

LUCRETIA.
Zoo prins, gij toeven blijft, dan wellicht neen.

SATARNA.
En als Lucretia die grijsaards volgt.

MARIUS.
En mijne wijsheid zich gedwee wil voegen,
Naar uw verlangen, meent gij niet Satarna?

SATARNA.
Mijn prins, gij weet, ik min de eenzaamheid.

LUCRETIA.
Hij weet het, want hij is steeds uw getuige,
Wanneer gij eenzaam in de laantjes beidt,

MARIUS.
Waar men in eenzaamheid zoo heerlijk vrijt.

LUCRETIA.
Waarom zou ik als derde dan hier toeven, (*af*).

MARIUS (*noodigt Satarna uit Lucretia te volgen*).
Dat eenzaamheid vertrooste deze droeve.

SATARNA (*volgt Lucretia*).
'k Ga eenzaam prins, en blijve gij verlaten (*af*).

Vierde Tooneel.

MARIUS (*alleen*).
MARIUS.
Verlaten zegt dat fèl-jaloersche feeksje,
Maakt vrouwen boos, die wilt de waarheid hooren,
Wel is het waar, dat ik verlaten ben,
't Verlaten middelpunt van 't drukke hof,
De rands des cirkels draait onstuimig snel,
Maar ik, de kern, wel wentel ik ook mee,
Doch geen die ziet, wat dit arm hart beroert.

Vijfde Tooneel.

PROSPERZIA, MARIUS.
PROSPERZIA (*die schroomvallig is binnengekomen*).
Mijn prins....

MARIUS.
Prosperzia, mijn zoete troosteres,
Een kind uit 't volk, daarom mij dubbel lief.

PROSPERZIA.
Mijn Prins....

MARIUS.
De gratie der natuur, geen hoofsche nuf,
Geen intrigante en geen kuische joffer,
Een duiveke, dat niets vraagt van haar doffer,
Dan lieflijk kirren, zoet'lijk trekkebekken,
En die, als 'k wegzwenk van de liefdestil,
Getroost en trouw wacht, tot 'k weer aan kom wieken.
Zoo ik moet kiezen uit dit schoone drietal,
Lucretia kuisch — maar door gebrek aan passie,
Satarna trotsch, — maar door gebrek aan hart,
En zij, de zachte, teedere Prosperzia,
Die alles offert. omdat zij bemint
En niets terug vraagt dan wat wederliefde,
Ik koos dit volkskind met een vorstenziel,
Daar 't vorstelijk is, zichzelf geheel te schenken,
Aan wat men liefheeft als een idéaal.

PROSPERZIA (*naderend*).
Mijn prins....

MARIUS.
Mijn prins... neen niet uw prins, uw broer, uw vriend,
En meer dan dat, en beiden, slechts uw Marius,
Uw minnaar, uw gelijke en uw mind're,
Als hij het hoofd buigt om uw mond te zoeken,
Die als het vruchtje van den aardbeistruik,
Plots frisch-rood opluikt, als waar het verborgen.
(*Hij omhelst haar*).

PROSPERZIA.
Mijn lieve prins....

MARIUS.
Geen prins voor u, noem vorst'lijk kind mijn naam,

PROSPERZIA.
En is mijn Marius nog altijd droef?

MARIUS.
Nog altijd... neen, want waar gij zijt is vreugd,
Maar waar het hof is, steeds de droefenis.

PROSPERZIA.
En daar Prosperzia thans aan het hof is...?

MARIUS.
Is Marius' vreugd met droefheid overtogen,
O, konde ik dit hof voor goed verlaten,
Met u mijn lief, dees hoofsche woonstêe vlieden,
En als een stille herder of een boer,
Noest werkend, brood voor u en mij verwerven.

PROSPERZIA.
Hoe maakt de afstand al wat ver is zacht,
Mij, dacht het leven aan zoo rijk een hof,
Zonder beslommering, noch daaglijksch zwoegen,
En zonder vrees, dat straks de vrucht van 't werk,
Door grooteren u wreed'lijk wordt ontnomen,
Een zalig leven zijn moest vol van rust.

MARIUS.
Voor wie mijn kind, kan rustig, zalig zijn,
Met zaalge rust gebouwd op and'rer pijn,
Want, lieveling, ik weet, hoe 't arme volk,
Door d'eeuwen heen verdrukt wordt en vertrapt,
Hoe 't zwoegt en spaart, zijn zweet stort en zijn bloed,
En des ondanks blijft derven, terwijl grooten,
Niet werkend, van 's volk's arbeid rijk genieten,
't Al door bedrog en ruwe kracht, zich stùttend,
Door schijn, door mooie woorden en door godsdienst,
Het volk beschouwend als een instrument,
Dat slechts als het geslagen wordt, muziek geeft....

PROSPERZIA.
Mijn prins is bitter... en mijn Marius waar,
En waren alle prinsen als mijn Marius....

MARIUS.
Uw Marius zou geen prins zijn, lieflijk kind,
Want 't prinsdom van uw Marius rust op schande.
En slechts ten koste van *Uw* schande kan,
Uw Marius prins zijn, waar hij zelf zich zelf,
Hij koos U, allerliefste tot zijn vrouw,
Ondanks de wreede wet van 't vorstlijk huis,
Dat zes Rodolfen — bloedloos wist te binden,
(*hij wijst op de schilderijen*).
Aan zes vorstinnen van echt vorstenbloed,
Een bloedige geschied'nis van bloedloozen,
En die ik afsluit als een arme bloed.

PROSPERZIA.
O, prins....

MARIUS.
Een bloed — want 'k ben verliefd met echte passie,
Op u mijn arme liefste, zonder goed,
En zonder stamboom, zonder waardigheid,
Dan uwe ouders en uw eigen waarheid.

PROSPERZIA.
Ik vraag uw liefde prins, en eisch niets meer.

MARIUS.
Maar ik vraag meer.

PROSPERZIA.
Van mij prins?

MARIUS.
Ja van U,
Ik vraag U, dat gij lieve van mij méér vraagt,
Ik wil geen beed'laar zijn, die als een aalmoes,
Uw liefd' ontvangt, een gift van 't gulle volk,
Het volk, dat rechten heeft op u, op mij.

PROSPERZIA.
Waar twee beminnen moet er ééne lijden,
En waarom zou ik niet die eene zijn?

MARIUS.
En waarom ik niet — allerliefste mijn?...

PROSPERZIA.
Mijn schande drukt slechts op één oud'renpaar,
De uwe drukte op een reeks geslachten,
Doorlucht, befaamd bij volkeren en historie.

MARIUS.
De volk'ren hebben wel een slecht memorie,
Ik zevende van een aloud geslacht,
De jongste van een reeks vermaarde vorsten,
Die door het kinderlijke volk geroemd zijn,
Met namen, die mij zwellen dêen van trots,
Leerde 't geheim archief niet eer mij blozen.

PROSPERZIA (*wijst op de portretten*).
Mij dunkt zulk een geslacht dwingt geen tot blozen,

MARIUS.
Omdat het u het blozen wel verleert.

PROSPERZIA (*op 't eerste portret wijzend*).
Daar hebt gij Rodolf, bijgenaamd den Vrome,
Den stichter van zes weidsche cathedralen.

MARIUS.
Gebouwd van 'd opbrengst van een extra-tiende,
Van 't graan der arme, afgebeulde boeren,
Een trotsche woonstee voor zes van zijn bastaards,
Waarvan d' aartsschelm het tot aartsbisschop bracht.

PROSPERZIA (*voor 't volgend schilderij*).
En deze dan, Rodolfus II de Goede,
Die mild'lijk wegschonk kostbaarhêen en geld?

MARIUS.
En toen de schatkist tot den bodem leeg was,
Verving het goede goud door slecht papier,
Zoo maakte goede Rolf weer goeden sier.

PROSPERZIA (*voor 't derde schilderij*).
Dit is Rodolphus III, het Leeuwenhart,
Befaamd door zijn ontemb're dapperheid,
Hij staat er stoer in 't stalen pantserkleed,
En rust er trotsch op 't dubbelhandsche zwaard.

MARIUS.
Zoo dempte hij het oproer van de boeren,
Gewapend slechts met riek en spa en zeis!

PROSPERZIA (*gaat naar 't vierde schilderij*).
Dit is Rodolphus IV, de vredevorst....

MARIUS.
Verwijfde lafaard, die niet vechten dorst!

PROSPERZIA.
Rodolphus V, verdraagzaam philosoof....

MARIUS
Daar Wijntje en Trijntje was 's mans Godsgeloof!

PROSPERZIA (*knielt voor 't zesde schilderij*).
Rodolphus VI, de waardige, uw vader.

MARIUS (*peinzend*).
Ja, waardig is hij, en hem sta ik nader,
Zoo niet zijn waardigheid zoo waard'loos waar,
Dat hij slechts grijsaards als zijn raadsliên duldt,
En mij uit louter waardigheid wil dwingen,
Mijn ziel te dooden en mijn hart te smoren,
De vrouw te huwen, die ik niet kan minnen,
En die ik min, in schande te verlaten,
Prosperzia, prinsesse onder 't volk,
Die, toen 'k als werkman, dwalend in de stad,
Vermomd, met handen, grof als van den arbeid,
Zich mij gaf, als een bloem zich geeft een vlinder,
Onwetend van mijn staat en van mijn afkomst,
Zooals haar afkomst nog mysterie is....

PROSPERZIA.
Men lastert prins mijn moeder sinds men weet,
Dat ik aan 's Konings hof ontvangen wordt,
Want zoo noemt afgunst dit verstoken dulden.

MARIUS.
De laster kindlief is niet zoo gevaarlijk,
Als men wel wil, zij treft alleen de kleinen,
De grooten worden door den laster grooter,
Hij is de toetssteen van der grooten kracht,
Die aanwijst hoeveel kleinen zijn verdrongen,
En hoeveel middelmatigheid gedood.

PROSPERZIA.
Dus gij gelooft het?

MARIUS.
En gaarne, laat o lieve, 't mij gelooven.

PROSPERZIA.
Arme moeder!

MARIUS.
Waarom toch arm, mijn kind, indien zij viel,
Dan viel ze door de liefde en gij zijt,
Het schoon bewijs, dat liefdes val gewiekt is,
En uit den afgrond hooger rijst dan 't vlak,
Waarvan bekrompenheid haar heeft gestooten,

PROSPERZIA.
Hoe leent gij wieken, aan wat and'ren plettren!

MARIUS.
Geen wieken geef ik, wat een eigen vlucht heeft,
En zoeter zijt gij mij door het mysterie,
Want wie geen vader kent, hij zeker heeft,
Een moeder, die eens wáárlijk wist te minnen,
(*hij wijst op de portretten*).
Dit vijftal kindlief kende nooit de liefde,
Die hebben elk hun vader wel gekend,
En zijn elk harteloos door d'eigen vader,
Gedwongen tot een huwelijk zonder liefde.

PROSPERZIA.
O, hooge wet van 't Hooge Vorstenhuis!

MARIUS.
O, lage wet, van 't lage vorstenhuis,
O, lage wet, die 's harten wet verkracht,
O, vijftal vaders, die geen vaders waren,
Heil haar, die vragen moet: wie was mijn vader,
Zij zegge zich: Ik ben een vrucht der liefde,
Kon vader, dit ik van mijzelf slechts zeggen,
(*een stilte, hij omarmt haar*)
Wellieve, onze zoon zal beiden kennen,
Een vader, moeder, en toch vrucht der liefde,
Ziedaar een zeldzaam kind in dezen tijd,
Van harteloos gesjacher met de harten.

Zesde Tooneel.

KONING, KONINGIN, MARIUS, PROSPERZIA.

KONING.
Hoe democraat? Gij schijnt vreemd democratisch.

KONINGIN.
Democratie schijnt van verliefden aanleg.

MARIUS (*buigt voor zijn vader*).
Gegroet, waardige vader
(*hij kust de hand zijner moeder*).
Geliefde moeder.

KONINGIN (*veegt haar hand af*).
Ik ben gewoon dat 't volk mijne voeten kust.

MARIUS.
Behoor ik tot het volk, vertoornde moeder?

KONINGIN.
Wanneer mijn waarde zoon eerst 't volk gaat kussen,
En dan mijn hand, mij dunkt, dan kust het volk,
Door hem, dat wat het niet betaamt te kussen,
(*naar Prosperzia minachtend ziend*).
Sinds wanneer komen deernen in 't paleis?

MARIUS.
Niet lang nog wreede moeder, zoowat sinds,
De ware liefde 't venster binnenvloog,
Maar zij bevindt zich hier niet bijster wel,
En gaat wat gaarne door de deur weer heen.
(*af met Prosperzia*).

Zevende Tooneel.

KONING, KONINGIN.

KONING.
Daar hebt gij het gevolg van uwe hardheid.

KONINGIN.
Daar hebt g ij het gevolg van uwe zwakheid.

KONING.
Noem vaderliefde zwak en laat mij minnen.

KONINGIN.
Noem moederliefde sterk en laat mij haten.

KONING.
Mijn woorden voglt gij lichter dan mijn voelen.

KONINGIN.
Mijn plicht is volgen, maar mijn wensch is voorgaan,
Wanneer mijn zoon langs slechte paden treedt,
Waar moeilijk volgen kan een moederkleed.

KONING.
Zijne zonde is een koninklijke zonde.

KONINGIN.
Ja zonde is 't, maar 't koninklijk' is verre,
Sinds hij de meisjes uit het volk verleidt.

KONING.
Is het niet koninklijk voor 't volk te voelen?
En zich geheel aan 't volk te willen geven?

KONINGIN.
Ja, geven was altijd fout der Rodolfen,
En daaraan slechts herken ik onzen zoon.

KONING.
En aan zijn temperament, zijn idealisme,
Zijn voelend hart in strijd met 't koel verstand,
Hij is grootmoedig, jong, hartstochtelijk,
Laat dan ons eenig kind zijn jeugd genieten,
Dat komt aan laat're jaren steeds ten goede.

KONINGIN.
Gij ziet het kwaad niet, dat het prinsje sticht,
Maar dat den koning zal ten schade komen.
Is vaderliefde blind voor 't nakend onheil,
Dan moederliefde wakend staat op schans.
Dat komt er van, als men voor raadsliên kiest,
Eerwaarde oudjes, die hun eigen graf,
Eer zullen kennen, dan de diepre groeve,
Waarin de dynastie dreigt te verzinken.
Het volk is zeer oproerig en men zegt,
Dat 't elken dag vergadert, hoort naar lieden,
Van zeer verdachte afkomst, die het zoeken,
Door vleierij, door opruiïng, door spot,
Te prikk'len tot verzet en die, gemaal,
Door onzen zoon persoonlijk zijn gesteund,
Met geld. met raad en met uw zoons bescherming.

KONING.
Dat is dan wel een vreemde wijs, mijn lieve,
Om onze dynastie te ondermijnen,
Wanneer mijn eigen zoon en erfgenaam,
De vriend is en vertrouwde van 't verraad!

KONINGIN.
Gij kent uw zoon niet, noch zijn stoute plannen,
Men spreekt er van dat hij wil afstand doen,

Van rang en waardigheid, en dan wil huwen
Een deerne uit het volk en 't zelf wil helpen
Bij d' oprichting der Vrije Republiek.

KONING.

Wat kinderlijke droomen, idéalen....

KONINGIN.

Hij heeft het, zegt men, aan zijn lief bezworen.

KONING.

Wie heeft er aan zijn lief niet meer beloofd
Dan hij zijn gade ooit heeft kunnen geven?

KONINGIN.

Dat is het eerste ware woord sinds gist'ren,
En nog niet gansch, want nooit was ik uw lief....

Achtste Tooneel.

VORIGEN, PINDARO, RADOL, RUMOR.

PINDARO (*komt lachend op*).

Dat is een snaaksche democraat.

RADOL.

En als zijn leer, wat gebocheld

PINDARO.

En wat een neus, rood als een vurig kooltje.

RADOL.

Maar een, dat blijkbaar niet door nat gebluscht wordt.
(*zij bemerken den koning en de koningin*).

RADOL (*tot den koning*).

Majesteit, uw dienaar, uw vroolijke dienaar.

KONING.

Vroolijke grijsheid is jeugd's herinnering.

KONINGIN.

Aan de zéér vroege jeugd der kindertijd.

PINDARO (*tot de koningin*).

Indien uwe majesteit dat gezien had.

RADOL (*tot den koning*).

Hij danste als een bal op strak laken.

KONING.

Wat geeft mijn acht'bre raadsliën zulk vermaak?

PINDARO.

Een democraat, majesteit.

KONINGIN.

Die zou mij eer doen weenen....

RADOL.

Maar welk een democraat, mevrouw, een waanzinnige.

KONINGIN.

Zijn er anderen?

RADOL.

Hij kwam plots over den haag in het park....

PINDARO.

Hij sprong driemaal in 't rond, wierp zich voor mijn voeten en zei: Dag senaat....

RADOL.

En tot mij zei hij: Dag kathedraal!

PINDARO.

Hij houdt mij alléén voor den geheelen senaat.

RADOL.

En mij alleen voor de geheele kerk!
(*men hoort buiten kreten*).

PINDARO.

Daar is hij weer.

RADOL.

Wil de koning hem niet zien?

KONING.

Men leide dien dwaas binnen.

KONINGIN.

Daar wijzen heden dwaas doen, zullen dwazen wellicht verstandig handelen.

(*Pindaro en Radol brengen Felix Rumor binnen. Hij is gebocheld, heeft een blauw-rood gelaat en een grooten, dikken neus, die purper-rood is*).

RADOL.

Daar is hij

(*Rumor loopt tot voor den troon, draait op zijn hielen rond, staat plotseling stil en richt zich tot de koningin*)

RUMOR.

Doorluchtig Paleis, kan ik den koning hier vinden?

KONINGIN.

Wie zijt gij... man...?

RUMOR (*tot den koning*).

Vorstelijke audientie, zou ik den koning kunnen spreken?

KONING.

Wie zijt gij?

RUMOR.

Ik ben de democratie.... en ik kom den koning een gunst vragen.

KONING.

Een vreemde democratie, die om vorstengunst heult.

RUMOR.

Waarom, vorstelijke audiëntie? De democratie is heden ten dage zelve een vorst....

KONING (*richt zich in volle waardigheid op met donderende stem*).

Ik ben de koning!

RUMOR (*lakoniek*).

Dag neef....

KONINGIN.

Hij moet gek zijn....

KONING.

Het schijnt, dat ik een gebochelden neef heb.

RUMOR.

Schijn bedriegt....
(*hij strijkt over zijn borst*)
Ik heb geen bochel!

RADOL.

Van achteren, meent de koning.

RUMOR.

Wat zegt de kerk?

PINDARO.

Op uw rug...

RUMOR (*tot den koning*).
Neef, houdt gij er van dat kerk en senaat buiten u om ruggespraak houden?

KONING (*ironisch*).
Vergeving neef, gij zijt inderdaad welgemaakt.

KONINGIN (*spottend*).
Alleen is uw neus wat groot en wat rood....

RUMOR.
De democratie houdt van groote gevels voor haar publieke gebouwen.

KONING.
Waarom neef?

RUMOR.
Voor de opschriften.... Dat is 't geheim der democratie neef, de opschriften op de gevels der publieke gebouwen.

KONING.
Op uw gevel is inderdaad veel plaats.

RUMOR.
Toch niet neef, alles is vol.

KONING.
Maar er staat niets op.

RUMOR.
Drie phrasen neef!

KONING.
Hoe?

RUMOR.
Vrijheid, gelijkheid en broederschap!

KONING.
Verklaar u neef.

RUMOR (*telt op de vingers*).
Ik heb een grooten neus,
Iedereen spot er mee. Phrase no. 1. Vrijheid!

KONINGIN.
Bravo!

RUMOR.
Hij is rood.... als mijn gelaat. Ieder spot er mee. Phrase no. 2. Gelijkheid.
(*Eenige stilte*).

KONING.
En de broederschap, neef?

RUMOR.
Daar zijn twee bekers voor noodig.
(*de koning wenkt een page die twee bekers met wijn aanbiedt, één aan den koning en één aan Rumor*).

RUMOR (*hij klinkt tegen den beker van den koning*).
Dat is de broederschap, neef!

KONING.
Een dorstgevende phrase!

RUMOR.
En drinkleus neef....
(*hij laat zijn beker nog eens door den page vullen en drinkt hem in één teug leeg*).
Ik houd het meest van de broederschap.

KONING.
Neef, als vorsten onder elkaar gesproken, wat zoudt gij zeggen, als wij de democratie eens aan de galg hingen?

RUMOR (*hij ontstelt zichtbaar maar herstelt zich spoedig*).
Daarvóór of daarná neef?

KONING.
Daarvóór....?

RUMOR.
Dat er eene familie-veete bestond!

KONING.
En daarna?

RUMOR (*richt zich tot Radol*).
Van die conversatie heeft de kerk meer verstand...
Gegroet neef....
(*hij wil weggaan. Pindaro weerhoudt hem*).

KONINGIN (*tot Koning*).
Hij schijnt bang te worden.

KONING.
Weet gij wel neef, dat gij gewelddadig het koninklijk park zijt binnengedrongen?

RUMOR.
Dat is de revolutionaire kant der democratie, neef.

KONING.
En weet gij wel, dat dit als halsmisdaad beschouwd wordt?

RUMOR.
Door anderen, neef.

KONING.
Hoezoo?

RUMOR.
Omdat men moeielijk zijn eigen hals kan beschouwen.

KONING.
Bereid u dus voor om te sterven, neef.

RUMOR (*tot Radol*).
Kerk sta mij bij!

RADOL.
Wilt gij absolutie?

PINDARO.
De absolutie der stervende democratie

KONINGIN.
Welk een zonderegister!

KONING.
Het zij zoo.

RADOL.
Mijn zoon, ik ben geheel gehoor.

RUMOR (*werpt zich voor Radol op de knieën*).
'k Heb zwaar gezondigd kerk, mijn heele zijn,
Mijn leven, mijn geboorte zelf was zonde,

KONINGIN.
Zeer goed, democratie.

RUMOR.
O, waar ik zondaar in mijn wieg gesmoord,
De wereld waar verschoond gebleven van,
Veel onbeschaamdheid, veel verderf, veel leugen,
Het volk waar' niet door eigenwaan bedrogen,

Het had nooit bloed van koningen gestort,
En heerschappij van d' ergste der tyrannen,
Van 't domme, hoofd'loos beest, dat massa heet,
Gesteld voor staat'ge heerschappij van vorsten,
Die door geboorte boven 't lage woelen,
Van burgerlijke intriganten stonden.

KONINGIN.

Zeer goed, zeer goed....

RUMOR.

En ware kunst en ware kennis stutten,
Het ploertig burgerdom tot deemoed dwongen....

KONINGIN.

Bravo!

RUMOR.

Tevreden had het volk zijn juk gedragen.

KONINGIN.

Zijn juk?

RUMOR.

Het gouden juk, dat koningsglorie heet.

KONINGIN.

Dat's beter.

RUMOR.

Geen stand van pratte poorters waar ontstaan,
Met kleeren van brocaat om slavenzielen ...

KONINGIN.

Bravo!

RUMOR.

En had het werkersvolk omlaag gedrukt,
Door het den troost van godsdienst te ontstelen,
Noch had d' aristocraat vernederd tot,
Gedwongen jacht naar alles dwingend goud,
De tijd vervullend van zijn leelijkheid,
En grof, al wat daar teer en schoon is, doodend.

KONINGIN.

Bravo!

RUMOR.

Ik was d' onrijpe vrucht van zieken geest,
Mijn moeder heet halfkennis en mijn vader,
Schoolmeesterij....

KONINGIN.

Een schoon echtpaar!

RUMOR.

De platte smakeloosheid is mijn zuster,
Mijn broers zijn afgunst, luiheid en mislukking,
Mijn tantes dweepzucht en geestdrijverij,
Mijn vers was scheldwoord en mijn proza vloeken,
Mijn woord bombarie, mijn lyriek rethorisch
En holle phrasen waren mijn deviezen,
Brutaal geweld mijn allertrouwste huisvriend.

KONINGIN.

Geen liefde?

RUMOR.

Wat valsche romantiek en woordmuziek.

KONINGIN.

En 't levensdoel?

RUMOR (*plotseling ernstig en uit zijn rol vallend*).

Rechtvaardigheid, o, allerzoetste naam!

KONINGIN.

Dat 's hangen...!

RUMOR.

Maar 'k was het schoone doel, helaas, niet waard,
En meende heel de wereld recht te doen,
Door al wat uitstak roekeloos te knotten,
Tot al wat leefde, plat werd en gemeen,
Dit zijn mijn zonden, Kerk... o, absolutie.

RADOL.

Wat wil mijn koninklijke heer van mij?

PINDARO.

Indien het, Majesteit, veroorloofd is....

KONING.

Spreek, Pindaro.

PINDARO.

Dees man spreekt zooveel welbeproefde waarheid,
Gestoken in 't doorzichtig kleed der zotheid,
Dat hij verdient het leven te behouden,
Men heeft zijn woorden slechts met zorg te ziften,
Om kostbaar koren van het kaf te lezen.

KONING.

En gij, Radol?

RADOL.

Heer, d' absolutie zij hem toebedeeld.
Ik vind verwarde wijsheid in dit hoofd,

RUMOR.

Dat 's wat een nar past, weleerwaarde Kerk.

KONINGIN.

Een nar...?

KONING.

Democratie, dat woord is uw behoud.

KONINGIN.

Zooals de narren dat altijd geweest zijn.

KONING.

Democratie zij voortaan nar der vorsten.
(*de Koning raakt Rumor met zijn schepter aan*).

KONINGIN.

Lang leef' het hoofd der koninklijk' hansworsten!

KONING.

Geef hem de narrenkap en rinkelbel,
En gij democratie, 't ga U hier wèl....
(*Koning en Koningin af*).

PINDARO (*geeft Rumor narrenkap en rinkelbel*).

Hier is uw kroon en daar is, vriend, uw schepter,
En wees ze waardig, man, want koningsnar
Is hier een waardigheid van veel gewicht.

RUMOR.

De koningsnarren hebben koningsplicht.
(*Pindaro af*).

RADOL.

En, vriendje, spot met wat je spotten wilt,
Maar laat de Kerk er buiten; die is heilig.

RUMOR.

Door narren staan al 's werelds kerken veilig.
(*Radol af*).

Negende Tooneel.

RUMOR, PROSPERZIA, MARIUS, ZACHARIA.

RUMOR (*alleen. Hij richt zich op, ernstig, bitter*).
Dat noem ik slagen.., o, mijn bult, mijn neus,
Gij al te vaak gesmade ornamenten,
Ik heet u dank voor 't milde reddingswerk,
Maar bult en neus, dit is nog slechts begin,
En eer gij mij den bitteren spot vergoedt,
Dien ik mijn levenlang door u moest lijden,
Zult gij mij beiden nog vaak moeten dienen,
Waarom werd ik met U geschapen vrienden?
Waarom heeft de natuur mij dus geteekend?
Waarom gaf ze mij dit afschuwelijk lichaam?
En sloot in zulk een hatelijk étui,
Het kleinood van mijn menschelijke ziel,
Die dorst naar recht voor allen die verdrukt zijn,
En 't hart, dat meelij voelt, voor al wie lijden,
Die hopeloos een donk'ren dood verbeiden,
Het ongelukkig, uitgezogen volk,
Verdrukt, gekneveld, dom gehouden door,
Een kindschen raad en een verdorde kerk,
Arm hart, klop niet vergeefs in dit gedrocht,
Democratie in 't hart van 't hof, wel nar,
'k Geloof, dat gij niet klagen moogt vandaag,
(*Prosperzia en Marius naderen gearmd*).
Gij moogt U zelf tot loon wel wat vermaken,
(*hij danst en maakt grimassen*).

PROSPERZIA (*Zij verbergt zich achter Marius*).
O, ziedaar....

MARIUS.

Wat lieve?

PROSPERZIA.

Daar is de man, van wien men alom lastert,
Dat hij eens wist mijn moeder te bekoren,
Ja, wel is 't laster, hoe zou moeder ooit,
Dien bultenaar met zijn doorgloeiden neus,
Haar hart en liefde hebben kunnen schenken?

MARIUS.

En ware 't zoo mijn lief, wat doet een bult,
Wat doet een neus, wat doet 't vergroeide lichaam
Er toe, zoo slechts de ziel des menschen schoon is?
Te hooger roem ik schoonheid, die 't onschoon,
Door hare zachte schaduw milder maakt.
De ware schoonheid kindlief is een zon,
Die van den zwarten nacht een blanken dag maakt,
(*hij treedt op Rumor toe*).
Wie zijt gij vriend, die met uw kap en bel,
Niet altijd attributen van de zotheid,
Want ware zotheid draagt zijn attributen,
Verborgen voor zichzelf en heet zich wijs,
Dees koninklijke hal vervult met klanken,
Die slechts in toon alleen van 't woord verschillen,
Dat hier, hoe leeg 't ook zij, voor wijsheid geldt?

RUMOR.

'k Ben de democratie, jong vorstenhuis,
Zooeven naar den raad van den senaat,
Gesteund door d'absolutie van de kerk,
Op aandrang van uw moeder, door uw vader,
Benoemd tot hoofd der Koninklijke narren!

MARIUS.

Dat was een lange weg, mijn goede vriend,

RUMOR.

Gewenschter dan de korte... naar de galg,
Die anders 't deel geweest zou zijn van dees,
Mijn bult, mijn neus, die aan dit lichaam hechten,
Hoewel ik zelf er weinig aan gehecht ben,
En graag ze aan de galg had afgestaan,
Waar' niet mijn hals de teedere verbinding.

MARIUS.

Gij spot te veel met beiden vriend dan dat,
Ze niet meer waard u zijn dan 't schijnt,
Want dat waarvan men veel en bitter spreekt,
Heeft vaak een grootre plaats in hart en hoofd,
Dan wat men overlaadt met zoete woorden.

PROSPERZIA.

Zeg Marius dan mij veel bittre dingen,
Want ik vraag in uw hart de grootste plaats.

MARIUS.

Gij dochter, van een eerbaar oudrenpaar,
Mij was het liever waar' dees man uw vader,
Daar 'k dan uw moeders liefde grooter wist,
Gij kind van welgezeten burgers, waart gij
Slechts dochter van dees galg-ontloopen nar,
Dees armen man, die niets ter wereld heeft,
Dat hij zijn veilig eigendom kan noemen,
Dan een verheven rug, een neus die uitsteekt,
Uitsteken en verheven zijn is schooner,
Dan burgerlijke platheid en gewoonheid,
Is nu mijn liefken met haar plaats tevreden?

PROSPERZIA.

Een bitter hart, waar ik mijn plaats in vond!

RUMOR.

Mijn prins, ik ben een nar, daar 'k heb geleden,
Om dingen, die voortaan 'k mijn trots ga heeten,
Daar zij mij onderscheiden van de burgers,
Die mij verstootten om mijn leelijkheid,

MARIUS.

Neen, wijl gij niet van 't eigen schoon bewust waart!

RUMOR.

Dat noem 'k aristocratisch onderscheiden.

MARIUS.

Democratie kan aan het hof veel leeren,
Wanneer één woord haar reeds zich zelf leert kennen.

RUMOR.

Veel leeren, negatief en positief —
Afleeren is de helft van alle weten —
De andre helft bestaat in naarstig volgen.

MARIUS.

Daaraan herken 'k het democratisch dogma,
Dat stelt, dat alles slechts is aan te leeren;
De hoogste kennis vriend, wordt niet geleerd,
Maar is een gaaf van ziel en van geboorte.

RUMOR.

Wat, zou 'k niet al met ijver kunnen leeren?
Labor improbus omnia vincit, prins.

MARIUS.
Latijn! — de kruk van wankele geleerdheid,
Die meent, dat zóó men 't stromp'len minder ziet,
Spreekt gij Latijn om zeer geleerd te schijnen,
Of doet gij 't om het zotte van die spreuk?
Met Labor nar, leert gij niet fijner voelen,
Met Labor nar, krijgt gij geen kunsttalent,
Met Labor nar, krijgt gij geen zuiver oordeel,
Met Labor nar, leert gij niets van 't mysterie,
En vrouwen leert gij niet met Labor kennen,
En intrigeeren leert gij niet door Labor,
Noch hoofsche vormen en noch savoir-vivre,
En droomen nar, begrijpt gij niet door Labor,
En dichtersschoon kan Labor niet onthullen,
De ziel der taal vriend, heeft het land aan Labor,
En Labor leert u niet muziek genieten,
En Labor geeft geen oogen u voor kleur,
Voor lijn, voor vormen en voor compositie,
Blijf mij dus voortaan met Latijn van 't lijf,
Dat is een academisch tijdverdrijf,
Labor is 't dorre hout der hoogeschool,
Men bouwt met Labor starre dogma's op,
En doodt zoo al het frissche in den knop.

ZACHARIA (*komt druk op*).
Waar zijt gij prinsken, waar is dan mijn jongen,
Mijn zuigeling, aan deze borst gevoed?
(*zij ziet Rumor*).
Ai, wat gedrocht, wat neus, wat groote bochel,
Hij doet mij denken aan mijn eigen kind,
Dat 'k naast den Prins aan dezen boezem voedde,
Maar zoo afschuwelijk was van lijf en neus,
Dat de vorstin gebood hem weg te zenden,
Hij leeft thans ver, in 't Siciliaansche land,
En delft er zwavel in de diepe mijnen.

RUMOR.
Ah!... zij...,

ZACHARIA.
Mijn prinsje, blijft gij heden zonder voedsel?
Mijn kindje, blijft de wijn onaangeroerd?
En moet gij U niet kleeden voor het gastmaal,
Gij laat de volksgezanten wel lang wachten.

MARIUS (*tot Prosperzia*).
Hoe zoo een oude tobster, die haar kind,
Haar eigen kind, haar vleeschlijk eigen bloed,
Verjaagd heeft naar de dompe zwavelmijnen,
Waaruit men eerder dood dan levend keert,
Alleen omdat mijn koninklijke moeder
Bevreesd was, dat mijn mond en die van 't kind,
Der arme vrouw, één boezem zouden zoogen,
Voor mij, de oorzaak van het ongeluk,
Van 't eigen kind, vol moederzorgen is,
En wellicht wijl zij 't eigen kind steeds mist,
Mij altijd als een kindje blijft beschouwen,
Dat wél haar kleine, goede zorgen noodt!
Prosperzia 't is tijd... tot morgen lieve.

PROSPERZIA.
Vaarwel, tot morgen, eed'le Marius,
En breng mij morgen dezen afscheidskus.
(*Marius af*).

ZACHARIA
Wat of mijn prinsje toch gehoorzaam is,
Ik zou dat prins'lijk kind niet gaarne ruilen.

RUMOR.
Mij dunkt, de eerste ruil was haar genoeg,
Dat deze slavenziel mijn moeder was,
De melk, die de natuur voor mij bereidde,
Werd opgedronken door een koningszoon
En ik, het volkskind, ik verworpeling,
Verkwijnde tot dees schralen bultenaar,
Een wezen zonder jeugd en zonder bloei,
Zoodat men hem houdt voor den vader van
Een jonge vrouw, nauw zestal jaren jonger,
Zijn blos, *zijn* schoonheid, en *zijn* dartle geest,
Ze zijn aan mij ontstolen in mijn moeder,
Wier geest ter wille van zijn geest geknakt wierd,
Zijn blos is 't kenmerk van robuste jeugd,
Mijn blos, o, wrak, doorzwaveld jong'lings lichaam.
(*weenend af*).

PROSPERZIA.
Dat is een vreemde nar, die weenen gaat.
Welk leed kan zulk een vroolijk heerschap drukken?

ZACHARIA.
Lief kind, hij weent vast wijl 'k van ruilen sprak,
Wenscht neus in plaats van bochel op zijn rug.

PROSPERZIA.
Dan zou zijn bult zijn aangezicht misvormen.

ZACHARIA.
Dat 's waar, men doet toch nooit met ruilen goed.
(*af*).

Tiende Tooneel.

KONING, KONINGIN, PINDARO, RADOL, MARIUS.

KONING.
Dat is een denkbeeld, wijze Pindaro,
Waarover veel te denken valt, mijn vriend.

PINDARO.
't Is naar het voorbeeld van de ouden, heer,
En dus beproefd, klassieke wijsheid, heer.

RADOL.
Doch zoo de nar eens uit zijn rol zou vallen?

KONINGIN.
Of al te goed zich in zijn rol zou plaatsen?

PINDARO.
Daarover zegt 't klassieke voorbeeld niets,
En past mij dus een zeer welsprekend zwijgen.

RADOL.
Het is gevaarlijk meer te willen weten,
Dan de klassieken ons wel willen melden,
Want men begint met noten, commentaren,
En eindigt soms met supposities, ja.
Verlaat de letter, schept een fantaisie,
Hetwelk dan wordt genoemd de geest der boeken.

PINDARO.
Ik heb een afschrik van dien geest der boeken,
Dien elk op eigen wijze wil gaan zoeken.

RADOL.
De letters maken woorden, die den zin,

Die zinnen vormen samen weer het blad,
En vele bladen maken dan een boek,
Waaruit elkeen precies hetzelfde leert.

KONINGIN.
Behalve, die in boeken geest begeert!

KONING.
Hoe luidt 't klassiek verhaal, geleerde Radol?

RADOL.
Een oud Spartaan, om aan zijn zoon te toonen,
Wat laagheid dronkenschap bij menschen wekt,
Deed eenen slaaf tot walgens zich bedrinken,
En liet dien dronkaard toen aan 't knaapsken zien.

KONING.
Dat is dus het klassieke fundament,
Waarop het zeer moderne plan gebouwd is?

KONINGIN.
Toch niet op dronkenschap van slaven, hoop ik?

PINDARO.
Neen, Majesteit, wij maken onzen nar,
Die zich verbeeldt Democratie te zijn,
Voor eenigen tijd in dit paleis tot Koning,
En hij mag dan het volk al naar zijn lust,
In democraten-geest regeeren, wel verstaan,
Dat al zijn wetten, woorden en besluiten,
Niet verder dan de muur der parken gaan.

KONING.
't Is goed, ik neem het lustig voorstel aan,
'k Zal Marius spelend van zijn zucht genezen,
Om 't hoofd der vrije Republiek te wezen,
(*Rumor komt binnen, hij droogt zijn tranen en heeft zichtbaar zéér geweend*)
Daar is mijn neef, verzoek hem hier te treden,
(*verlaat den troon*).

PINDARO (*buigt voor Rumor met komische buiging*).
Indien 't Uw vorstelijke hoogheid lust,
Een needrig woord uit mijnen mond te hooren?

RUMOR.
Spreekt op, senaat, mijn hoogheid is gehoor.

RADOL (*kijkt op Rumor's rug*).
Zijn hoogheid is gehoor, waar zijn zijn ooren?

RUMOR.
Die, kerk, ziet men gemeenlijk 't best bij ezels,

PINDARO.
De Koning, uwe neef, wenscht U te zalven,

KONINGIN.
En wenscht U, waarst familielid, t'erkennen,
Gelijk ook ik U als mijn neef beschouw,

RUMOR.
't Scheeld' weinig of 'k was uw kind mevrouw,

KONINGIN.
Gij meent?...

RUMOR.
't Is slechts een zaak van moederlijke boezems,
Waarover 't moeilijk is luidop te spreken,
In de aanwezigheid van kuische grijsaards.

KONINGIN.
Als dat een grap is, waar is dan de geest?

RUMOR.
Gekrenkt mevrouw, maar niet altijd geweest!

KONING.
Daar ik voor korten tijd dit land verlaat,
Vertrouw ik U de teugels van 't bewind,
En hoop, dat gij het volk, wel zult besturen,
Hier is mijn zegelring, en daar mijn troon,
En dit paleis zij tijdelijk uw woon,
Regeer en heersch naar eigen meening, neef,
Waartoe 'k bij dezen U mijn volmacht geef!

PINDARO.
Heil konings stedehouder, U zij heil,
Ik sta met lijf en goed'ren voor u veil!

RADOL.
En zoo gij heer, den steun der kerk behoeft,
Dan wil ik gaarne U ter wensch zijn, heer,

KONINGIN.
En daar gij mij zoo na wilt zijn als kind,
Doop 'k prins u met den naam van „Koning Wind."
(*Allen af, behalve Rumor*).

Elfde Tooneel.

RUMOR.

RUMOR (*plaats zich op den troon met den zegelring in de hand*).
Daar zou een nar 't verstand bij gaan verliezen,
Wist ik niet wat dit hof met mij bedoelt,
De speelpop is geen speelbal zonder wil,
Dit speeltuig zal de spelers maken tot
Een spel, dat met de spelers zelve spot,
(*hij doet den ring aan den vinger*).
Dees ring omsluit mijn vinger in zijn keten,
Maar dees mijn vinger houdt den ring ook vast,
En wie van beiden is hier de gevangene?
De vinger, door den gouden ring omsloten,
De ring, — hij kan den vinger niet verlaten,
Ringvinger, vingerring, 't gaat om dees twee,
En wie 't verliest,... hem treffe alle wee!
(*gordijn*).

TWEEDE BEDRIJF.

Het park van 't Koninklijk paleis. Fonteinen en marmeren beelden. Een ronde Romeinsche bank. Terzijde daarvan een beeld van Venus en Adonis elkaar kussend omhelzend.

De achtergrond wordt door den achtergevel van 't paleis gevormd Terzijde rechts een groote poort. Een fontein-bekken met water.

Eerste Tooneel.

KONINGIN, ZACHARIA.

KONINGIN (*tot Lucretia en Satarna*).
Indien gij klagen wilt, dan joffers gaat,
Naar die twee oudjes, die het schoone plan
Om met behulp van Wind te ondermijnen,
Al wat ons aan gezag gebleven was,
Te zamen in het zwakke, kindsche brein,
Bedachten, ik prinsessen, ben slechts hier,

Om 's Rijks verwoesting macht'loos te aanschouwen
Doch 'k waak en 'k weet wat Marius bezielt,
En wat dien winderigen nar door 't hoofd speelt.

ZACHARIA.

Mevrouwtje hebt gij niet voor mij een uurtje?
Of is u dat te veel dan maar de helft
En daarvan weer de helft, dus een kwartiertje?

KONINGIN.

Gij meent, Zacharia?...

ZACHARIA.

Mevrouwtje, ach, ons prinsje doet zoo vreemd,
Hij is altoos maar bij dat gebocheld heertje;
Dat kereltje, wiens neus ik altijd vrees,
Tot laaien brand van vlammen te zien barsten,
Zoodat zijn bochel van de warmte smelt,
Lijkt zoo precies op 't kindje dat ik eens
Heb weggedaan voor ons hoog edel prinske,
Dat hij nooit anders mij dan moeder noemt.

KONINGIN.

't Is wel een wonderlijk gelijken, vrouw,
Waardoor gij hem en hij u heeft herkend.

ZACHARIA.

Niets wonderlijk sinds alles wonder is,
Ons edel prinsje langer niet wil weten,
Van 't deerntje, dat hij in een gril geschaakt heeft,
Ik zie Satarna of Lucretia,
Nog eens als gade van vorst Marius,
Als hij zich niet verleiden laat door Wind,
Die hem Prosperzia als 't ware opdringt,
En steeds hem in een kring van dorpers houdt,
Of ander volk, dat naar ik hoor, mevrouw,
Mijn prinsje, 't kindje aan mijn borst gevoederd,
Wil doen gelooven, dat niet u, maar ik
Ons kindje's eigenlijke moeder ben.

KONINGIN.

Wellicht waar het verkeerd vrouw, dat hij ooit,
Een burgerlijke min tot voedster had,
Want dat geeft blijkbaar burgerlijken zin.
(*voedster af*).

Tweede Tooneel.

LUCRETIA, SATARNA, PINDARO, RADOL, KONINGIN.

LUCRETIA (*tot Radol*).

Dat is te veel voor mij, eerwaarde vader,
Zoo deze Koning Wind nog lang blijft heerschen,
En uw bescherming niets voor mij vermag,
Dan moet Lucretia haar Marius missen,

RADOL.

Wel klein, Lucretia, is uw liefde als
Zij niet het lichte wicht torscht van dees wind,
Want wind is Koning Winds regeering kind,
Een korte poos nog en zij vindt haar eind,
De koning heeft Sicilië verlaten,
En heden wacht men hem weer aan het hof.

LUCRETIA.

O Vader, hoe zal ik zijn komen zeeg'nen,
En mij beklagen over Wind's gedrag,
Die mij prinses, gedwongen heeft tot werk,
Vernederenden arbeid in de scholen,
Waar ik de kinderen van meid en knecht,
De letters leeren moet van 't Alphabet,
Ik vader, minnares van de klassieken.

SATARNA (*tot Pindaro*).

Welwijze Raadsheer, zie mij arme aan,
Mijn teed're handen schrijnen van de pijn,
Mijn blanke slapen bonzen van vermoeidheid,
Ik ben vernederd tot een werkslavin.

PINDARO.

Is Marius, u kind, geen arbeid waard?
Dan heet prinses ik, uwe liefde lui,
En als uw handen ruw zijn, kindlief weet,
Dat Marius van ruwe handen houdt.

KONINGIN.

Weest bei getroost, de Koning keert vandaag,
En 't rijk van Wind, is morgen weggewaaid,
Gelijk een voorjaarsstormpje dat alleen,
De zwakke, zieke bloesems heeft vernield.
Het democratisch dwepen van Prins Marius!

RADOL.

Ja, wèl heeft Marius veel geleerd door Wind,
En Wind heeft bijster goed zijn rol gespeeld.

PINDARO.

Zoodat ik zelf een oogenblik moest vreezen,
Zijn zotheid werd tot ernst, mijn ernst tot zotheid.

KONINGIN.

De nar is heden voor het laatst hier Sire,
Want morgen neemt Rodolf zijn rechten weer,
Gelukkig met zijn gansch bekeerden Marius,
Want in Prosperzia, zegt hij 't volk vaarwel,
Zooals ik door zijn voedster meen te weten.

SATARNA.

Dan blijft mij arme dienares van Wind,
Niets anders over dan voor heden nog,
Te breien, naaien, haken, kant te spelden,
En door mijn lot het noodlot te beseffen,
Dat dorpermeisjes tot dien arbeid dwingt,

PINDARO (*ironisch*).

Maar die geen Koning hebben om te klagen,

RADOL (*vertroostend*).

En wien geen Marius als belooning wacht.

LUCRETIA (*men hoort van verre het rinkelen van de narrebel*).

Ik hoor het winderig rumoer des nars,
En wil 't beleedigend bevel ontgaan,
Gegroet eerwaarde vader, 'k ga ter schole,
Dit's A, dit's B,... en B met A maakt Bah!
(*af*).

SATARNA (*het gebel komt dichter bij*).

Daar luidt de bel, die mij tot 'd arbeid roept,
Op heden moet ik zeven hemdjes leev'ren,
Voor 't zuigeling's asyl van Koning Wind,
Waar men de moederlooze kind'ren voedt.
(*af*).

Derde Tooneel.

RADOL, PINDARO, KONINGIN.

RADOL.

Het is toch wonderlijk, hoe hij ook draait,
Brengt deze Wind een frissche, goede bries,
Wie had ooit deze trotsche, koele maagd,
Die 't eigen zusje weigerde te kussen,
Voor 't wieg en voedstermoeder missen kon,
Als helpster in een kinderschool geplaatst,
Waar' Koning Wind's bevel niet uitgevaardigd,
Dat de prinsessen, vóór zij mochten huwen,
Bewijzen moesten leev'ren van heur min?

PINDARO.

En wie Radol, had ooit verwacht dat zij,
Satarna, hoofsch, trotsch, lui en valsch geleerd,
Die zelfs borduren lagen arbeid vond,
Tot zulk een nijver naaistertje zou groeien?
(*Rumor, Marius en Prosperzia treden binnen*).

RADOL.

Daar zijn ze... zie Prosperzia werkt niet.

PINDARO.

Prinsessen werken en de deernen lui'ren.

KONINGIN.

Zoo droomt zich 't volk de Vrije Republiek!
(*Radol, Pindaro en Koningin af*).

Vierde Tooneel

KONING WIND, MARIUS, PROSPERZIA.

WIND (*hij is in een scharlaken narrepak gestoken*).

Dus morgen, Marius, keert uw vader weer?
(*Voor zich*) Dan is het heden tijd voor onzen slag.

MARIUS.

Helaas, wèl komt hij op een slechten tijd.

PROSPERZIA.

Helaas, want zie mijn schoone tijd raakt uit,
En van gevierde word ik weder deerne.
O, bleef nog lang uw vader ginder toeven,
Ik voelde mij zoo wel hier, Koning Wind.

WIND.

't Is tijd voor de contrôle-ronde, kind,
Meldt straks mij of Lucretia ter school was,
En of Satarna ijverig heeft genaaid.
(*Prosperzia af*).

MARIUS.

De omgekeerde wereld, Koning Wind,
Prinsessen werken, burgeressen lui'ren.

WIND.

Noemt gij dat lui'ren? Ik noem contrôleeren,
Een eed'ler arbeid dan wat handen doen,
De handen werken, maar het oog bestuurt.

MARIUS.

Waarom moet dan Prosperzia het oog zijn?

WIND.

Wijl de prinsessen vorstenplicht vergaten.

MARIUS.

Dan doet Prosperzia nu vorstenplicht,
Dus, Sire, zoo erkent gij plicht van vorsten,
En wie den plicht erkent, erkent het recht.

WIND.

Mij dunkt, Marius, nu het tijdstip nadert,
Dat uwe droomen waarheid zullen worden,
Zijt gij zoo somber als een die zijn droom,
Door wreede werk'lijkheid voor goed verscheurd ziet.

MARIUS.

Men moet wellicht de droomen droomen laten,
Zooals hèt volk misschien het volk moet blijven,
Want tusschen droom en waarheid is een scheiding,
Haar naam is twijfel — en dáár sta ik thans.

WIND.

Ik zie de naalde van de weegschaal beven,
Werp ik dan in mijn schaal, 't wicht der audiëntie.

Vijfde Tooneel.

Er zijn boeren en boerinnen, dorpers, burgers, vrouwen en werklieden binnengekomen. Koning Wind gaat op de zitting der bank staan, — Marius wat ter zijde, half achter de bank.

WIND.

Dorpers, poorters, burgers, burgeressen,
Vandaag voor 't laatst spreekt Koning Wind tot u,
Want morgen neemt Rodolf zijn rechten weer,
Tenzij gij eensgezind eischt zelfbestuur,
Gelijkheid, Broederschap en Vrijheid, burgers.
(*Stemmen roepen: Leve de Republiek, andere stemmen: Leve Koning Wind, Één roept: Leve Marius en één Leve Rodolphus*).

MARIUS (*ter zij*).

De massa kent dan ook twijfels verwarring,
Ik sta dus niet in twijfeling alleen.

WIND.

Veel stemmen maken samen 't schoon koraal
En daarom kreten, heet 'k u allen welkom,
Ik componeer slechts, maar gij zingt het lied.
(*nieuw geroep, dat van Leve de Republiek het sterkst*).
Hoewel ik vrienden niet ontveinzen kan,
Dat men de luidste stemmen, 't beste hoort.

MARIUS (*ter zij*).

En dus de grootste schreeuwers domineeren,
Toekomstmuziek der massa, gij klinkt valsch.

WIND.

Wie klacht of twiste heeft hij trede voor,
Ik heb een afschuw van 't geschreven recht,
Dat 't levend onrecht meent te mogen dwingen,
Naar paragrafen van een doode wet.

MARIUS (*ter zij*).

Alsof de Vrije Republiek van morgen,
Den dag daarna geen doode wet zal kennen,
Tenzij men heden 's levens bloei versmoort.
(*Twee boeren komen twistend naar voren*).

EERSTE BOER.

Neen schobbejak, neen schandelijke dief!

TWEEDE BOER.

Neen jij, verdoemde dief, waar is mijn mes!....
(*zij grijpen beiden naar hun mes*).

WIND.
Wat drijft u vrienden tot zulk heftig twisten?

BEIDE BOEREN (*tegelijk op elkaar wijzend*).
Hij wil mij bestelen!...

WIND.
Spreek elk op uwe beurt.

MARIUS.
Het koor der massa schijnt wat onverstaanbaar!

EERSTE BOER (*op teeken van Wind*).
'k Heb burger-sire twintig akkers land,
Daarachter ligt een sloot, de helft van mij!

TWEEDE BOER.
De and're helft der sloot hoort tot mijn akkers.

EERSTE BOER.
Daarover ligt als een vlonderbrug, een plank,
Die halverwege mijne sloot bedekt,
En daar 't mijn halve sloot is, heb ik recht
Dat zijn plank, niet mijn halve sloot bedekt.

TWEEDE BOER.
Maar ik heb recht, dat mijne halve plank,
Zijn andere heft, niet door zijne halve sloot
Verliezen moet en dus maar halfweg dient.

WIND.
Mij dunkt, mijn vrienden, gij moest maar halveeren
En elk de helft van uwen eisch doen vallen,
Zoo hebt gij samen dan een heele brug
Over een heele sloot.... Zijt gij tevreden?

EERSTE BOER.
Maar half....

TWEEDE BOER.
Zoo ik....

WIND.
Dan kunt gij beiden eensgezind dus gaan,

MARIUS (*terzij*).
Daar wordt de rechter plotseling advocaat.

WIND (*tot de boeren*).
Of weet gij zelve betere verzoening?

EERSTE BOER.
Wanneer hij slechts een plank voor 't heengaan legde,

TWEEDE BOER.
En ik een plank voor wie teruggaan wil?

WIND.
Dan legt twee planken en wordt daardoor één.

EERSTE BOER.
Laat hij de plank voor het teruggaan leggen
En ik die voor het heengaan, burger-sire,

TWEEDE BOER.
Dan zou *ik* dus de minste zijn,... mijn mes ...
(*hij trekt zijn mes*).

EERSTE BOER.
Wou jij dan dat ik toegaf... hier mijn mes....
(*hij trekt eveneens zijn mes*).

WIND.
Laat vrienden tusschen u dan 't lot beslissen,
Wiens plank voor heenweg dient, en wiens voor weerweg,

MARIUS (*terzij*).
De weegschaal wordt vervangen door de teerling,
En dat heet dan het Democratisch recht,

EERSTE BOER (*met het mes in de hand*).
Dat 's goed, maar zoo het lot mij doet verliezen,
Dan dwing ik hem de andere plank te kiezen.

WIND.
Wie volgt.
(*Twee vrouwen komen twistend op*).

EERSTE VROUW.
Jou valsch caronje....

TWEEDE VROUW.
Lasteraarster... wacht maar....

WIND.
Wat brengt u burgeressen zoo aan 't twisten?

EERSTE VROUW.
Dit valsche vrouwmensch heeft van mij gezeid,
Dat ik gezeid zou hebben, dat haar moeder zeit,
Dat hare vader van mijn vader zei,
Dat hij eens met mijn moeder heeft gevrijd.

TWEEDE VROUW.
En dat caronje zegt van mij, zeg ik,
Dat ik gezeid zou hebben, dat haar vaêr zeit,
Dat hare moeder van mijn moeder zei,
Dat zij eens om mijn vader heeft gevrijd.

MARIUS (*ter zij*).
Dat's veel gezeid.

WIND.
En welke schande steekt daarin dan vrouwen,
Dat uwe moeder met haar vader vrijde?

EERSTE VROUW.
Mijn moeder vrijde niet, ze liet zich vrijen.

TWEEDE VROUW.
Mijn vader vrijt niet, die zich vrijen laat.

WIND
In naam der vrijheid zij een ieder vrij,
Om voortaan naar zijn vrijersaard te vrijen.

EERSTE VROUW.
Dus heb ik dan wel vrij gelijk van beien.

TWEEDE VROUW.
Maar laat jou moêr mijn vader voortaan mijen.
(*kibbelend af*).

WIND (*Radol en Pindaro treden nader, in een druk gesprek*).
Wie volgt....
(*Een man en een vrouw uit het volk.*)

DE MAN (*wijst op de vrouw*)
Die vrouw heeft, Sire, overspel gepleegd.

DE VROUW (*wijst op den man*).
Dees man heeft eerst zijn weekloon gansch verbrast,
En dronken toen de kinderen geslagen,
Het huisraad heer, vernield en mij gevloekt,
En daarom wil ik van dien slechtaard scheiden.

WIND.
Dus heeft uw man gelijk?

VROUW.
Hij sloeg de kinderen en vloekte mij.

WIND.
Dus heeft uw vrouw gelijk?
MAN.
Zij is het echtelijke huis ontloopen.
WIND
En hoeveel kind'ren hebt gij samen wel?
VROUW.
Drie meisjes heer, en allen even lief.
MAN.
Drie jongens heer, en allen even kloek.
WIND.
Dat zijn er samen zes, en gij wilt scheiden?
Schaamt gij U niet, onteerders van 't gezin,
Zoo 'k rechten moet, geef ik U beiden straf.
VROUW.
Dat komt nu van je drinken, laffe zuiper.
MAN.
Jou overspelig wijf, dáár, pak die aan.
(*gaan vechtend af*)
RADOL.
't Schijnt Koning Wind niet voor den wind te gaan.
PINDARO.
En Marius heeft bijster last van tocht.
WIND.
Wie volgt.
EEN OUD VROUWTJE.
Ik heer, ik heb een quaestie over 't erven.
WIND.
Wel vrouwtje, laat dan 't testament veranderen.
VROUWTJE.
Dat 's wat 'k verlang; 'k heb zeventien jaar lang
Een ouden zieke zorgvol opgepast,
Voor karig loon, maar in de hoop dat hij,
Mij in zijn testament goed zou bedenken,
Maat nu hij dood is, blijkt vergeefs mijn werk,
Want alles is vermaakt aan staat en kerk.
WIND.
En hebt gij, vrouwtje, niets om van te leven?
VROUWTJE.
Een staatspensioentje heer en kerkbedeeling,
Van zeventien jaar hoop, schrale vervulling.
WIND.
Te veel voor één die zooveel jaren, vrouw,
Gehoopt heeft op het sterven van een mensch,
En die thans weinig meer te hopen heeft,
Dan dat men haar met eed'ler hoop verpleegd.
VROUWTJE.
Dat is met recht een rechter zonder kop,
'k Ga in appèi, ik zoek het hooger op.
(*af*).
WIND.
Nog iemand?...

Zesde Tooneel.

WIND, FRANCO, KANDOR, RADOL, PINDARO, MARIUS.
KANDOR.
Wij Sire, komen U beslissing vragen,
Maar voor een twist, van and'ren, hoog'ren aard
FRANCO.
Wij Sire zijn twee dichters in dit land
En strijden elk voor and're school en richting.
KANDOR.
't Is daarom dat wij elk een proefstuk maakten....
FRANCO.
En U vorst vragen, wie den voorrang heeft....
MARIUS (*ter zij*).
De kunst — heeft die wel recht op and'ren rechter,
Dan vader Tijd,? En die zelfs nog kan dwalen!
WIND.
Te richten over kunst mijn vrienden is,
Een zware taak en daarom stel ik voor,
Elk voor het volk uw proefstuk voor te lezen.
PINDARO.
Dat 's anders geen goed werk voor narren, vriend.
WIND.
Treedt Kandor voor, de massa is gehoor.
KANDOR.
Ik koos tot onderwerp het eeuwig schoone,
De bronaâr van het leven, en daar kūnst,
Niets anders is dan 's levens held're spiegel,
Die Schoonheid houdt om 's levens schoon te zien,
Dus ook der kunsten eeuw'ge bron — de Liefde.
MARIUS.
Ziedaar een schoon begin....
RADOL.
Als het maar niet onkuisch wordt, Pindaro.
PINDARO.
Beschouw dan priester, 't vers maar als confessie.
WIND.
De titel, Kandor?
KANDOR.
Venus en Adonis.
WIND.
Of?
KANDOR.
Niets meer Sire.
WIND.
Dat's kort.
MARIUS.
Democratie vraagt al om lang're titels.
KANDOR (*draagt voor, het gelaat gericht naar de groep van Venus en Adonis*).
Wanneer Itaaljes barnend blauwe luchte,
Bij 't neigen van den avond breekt in gloren,
Het carriljon van vèr-Fiorenza's toren,
Klaroene-klankjes, zilv'ren-zacht doet vluchten,

Ligt Venus 't minziek hoofd op met een zuchte,
Maar zoekt vergeefs Adonis te bekoren,
Die tuurt naar 't rijzen van Latona's horen,
Een zilv'ren gondel op 't brons meer der luchte.

Totdat de murmelende avond zwijgt,
De kuische maan haar hoofd in wolken hult,
Wen stomme nacht veloersen stilte spreidt,

Adonis, 't hoofd tot Venus toegeneigd,
Heeft 'd armen rond haar wulpsche leest gevleid,
En eeuw'ge zaligheid die twee vervult.

WIND.

De massa zwijgt, mij dunkt zij heeft gebrek.
Aan onderwijs in het begrip van kunst

(*tot Radol*)

Daarom eerwaarde kerk, zoudt gij ons niet,
Voorlichting willen geven bij dit dicht?

RADOL.

Wel wis en niets gemakk'lijker dan dat,
Mijn dank heer Wind, dat gij de kerk erkent,
Als een bevoegde rechter over kunst,
Dit vers is slecht, wel niet van taal of beeld,
En die zijn trouwens maar bij verzen bijzaak,
Doch uit het oogpunt van moraal en dogma,
Ten eerste dan Fiorenza's torenklok,
Roept 's avonds wel geloov'gen naar de kerk,
Maar zij heeft God zij dank een afkeer van,
De twee, wier namen ik niet wil herhalen,
En die niets zijn, dan namen uit een tijd,
Toen men nog heidensch en onzeed'lijk was,
De twee kwatrijnen gaan er nog mee door,
De kuische maan, uit 't eerst terzien is goed,
En 't waar te wenschen, dichter Kandor had,
Dit zeer verheven voorbeeld nagevolgd,
Dan had hij in 't laatst terzien wellicht,
Wat eeuwige verdoemenis moet heeten,
Niet zondig, eeuw'ge zaligheid genoemd,
Dit vers miskent het kruis en 't heiligst bloed,
En daarom Sire, 't is beslist niet goed.

WIND.

En thans welwijze Pindaro, uw oordeel.

PINDARO.

Wie zooals ik, Romein en Grieken eert,
En de klassieken noest heeft bestudeerd,
Vindt in het noemen van Adonis schoon,
En wulpsche Venus daad'lijk niet een zonde,
Maar taal en beeld van héél dit vers zijn slecht,
Aan der klassieken hand zij 't uitgelegd,
Italië is geen Itaalje vriend,
Zoomin als ik u Kandor, Kaar mag noemen,
En barnend blauw is weer een nieuwe fout,
'k Herken daaraan die richting der modernen,
Die voor de studie der Grammatica
Klinkklank, die woordmuziek genoemd wordt, plaatst,
Want barnen, vriendlief, is 't oud woord voor branden,
En hemelsblauw dat brandt, wel dat is rood,
Een kleur, helaas te veel reeds in de mode,
Maar die den hemel nog niet heeft bereikt,
En verder spreekt gij van klaroenen klankjes,
Terwijl gij zeggen wilt, de klokken klinken,
Wel zoo zoudt gij dus van klaroenen sprekend,
Gaan zeggen, ik hoor de trompetten bei'ren.
Zacht-zilv'ren laat de logica niet toe,
Want zilver is niet zacht, dat heb 'k gevoeld,
Toen eens het zilveren lancet des meesters,
Een wonde opensneed, rechts van mijn oor.

MARIUS (*ter zij*).

Vandaar nog altijd 't kwijnen van zijn hersens.

PINDARO.

Laat mij niet meer van de kwatrijnen zeggen,
Hoewel een horen is geen gondel, vriend,
Doch slechter is die murmelende avond,
In de klassieken spreekt men wel van beekjes,
Die murm'len, maar een avond, die dat deed,
Vond ik noch bij Homerus, noch Hesiodus,
Noch Pindarus, Anacreon, Sophocles,
Aeschylus, Eurypides, Aristophanes,
Ennius, Lucretius Carus, Plautus,
Virgilius Maro en Horatius Flaccus,
Ovidius Naso, Lucianus, Seneca,
En gij woudt wijzer dan die allen zijn?

MARIUS (*ter zij*).

Wat kan zoo'n oude uil vervaarlijk krassen,
En desondanks blijft het rondom hem nacht.

PINDARO.

Veloersen stilte, zegt gij om te teek'nen,
Dat in den nacht men geen geluiden hoort,
Maar als men, vriendlief, stilte ziet, noch hoort,
Kan men haar ook niet in fluweel gaan kleeden,
Daarom, heb ik al met de strekking vreê,
't Sonnet is slecht van taal en beelden meê.

WIND.

De massa zwijgt, dit is een zeer veeg teeken.

MARIUS (*ter zij*,).

Goddank, na zooveel onzin, ééne waarheid.
De massa is niet bang voor wat rumoer,
Tenzij men haar met hoopen vreemde namen,
Vaag haar gebrek aan kennis doet omvâmen.

WIND.

En thans aan U het woord, geduld'ge Franco.

FRANCO.

Ik heb de liefde niet bezongen, Sire,
Want liefde is niet eeuwig maar zeer grillig,
En zie ik 's avonds paartjes minnekoozen,
Dan vraag ik, heeft dat jonge mensch een ambacht.
En kan dat meisje naaien, stoppen, breien,
En is zij wel in staat haar kind te zoogen?

WIND.

Bravo, Franco, gij zijt een ware dichter,
Aan zulke dichters heeft het volk gebrek.
(*men hoort toejuichingen en hoera's van 't volk*).

MARIUS.

Democratie, hoe grof is uwe smaak.

(*de bravo's herhalen zich*)

De massa heeft genoeg van 't lange zwijgen,
'k Voorspel dien ploert een reusachtig succes,

FRANCO.

De titel is „het Volk," kortweg „het Volk"
De kracht der titels schuilt in hunne kortheid.

HET VOLK.

Het volk is groot, is eeuwig en is wijs,
De massa heeft alleen recht tot bevelen,
Het volk is heilig zelfs in zijn krakeelen,
En daarom boven al het volk ik prijs,

Stel volk, dan aan het leven hoog'ren eisch,
Laat rijk'ren hunne goed'ren met u deelen,
Het volk alleen heeft recht zich voort te telen,
En dat geen sterv'ling boven 't volk verrijz'.

Het volk is edel, 't volk is zeer verheven,
't Is wijs, verdraagzaam en heeft fijn gevoel,
En mint de kunst van dicht, penseel, muziek.

Daarom, dat voortaan slechts de massa leve,
En alle kunst'naars dingen naar één doel,
't Verkrijgen van 's Volk's „Vrije Republiek."
(*luide langdurige bravo's; geroep van leve de Republiek, weg met Kandor, leve Franco*).

RADOL.

Dat vers bevalt mij minder nog dan 't eerste.

PINDARO.

Geen taal, geen stijl, en zelfs de strekking slecht.

WIND.

Ik heb uw oordeel niet van noode heeren,
De massa is zeer leerzaam en uwe lessen,
Na 't eerste dicht, heeft het thans toegepast,
Wie burgers is vóór Kandor steek de hand op.
(*geroep: weg met Kandor!*)
En wie voor Franco is, hij volge mij,
Daar in 't paleis, bij wijn en goede spijzen,
Gevierd hij word' als dichter boven allen,
De meerderheid is dus voor Franco burgers?

MARIUS (*terzij*).

Wie 't volk op spijs en drank onthaalt en vleit,
Hij is gewis van groote meerderheid!

WIND.

Zij Franco voortaan dichter dan van 't volk,
En wie de verzen niet van Franco roemt,
Hij word' als vijand van het volk verdoemd!
(*Wind, Franco, en 't volk onder gejuich van: leve Franco, leve Wind, af*).

Zevende Tooneel.

PINDARO.

Wat slechten smaak heeft toch dat plebs, dat komt,
Door het gebrek aan studie der klassieken.

RADOL.

Hoogwijze, 't heeft een absoluut gebrek,
Aan oordeel over verzen en hun strekking,
Ach wat geluk, wanneer men zooals wij
't Oordeel omvat van toga èn van pij....
(*samen af*).

Achtste Tooneel.

MARIUS, KANDOR.

MARIUS.

Het wicht van dees audiëntie heeft de naald,
Van de bascuul, die beefde her en der,
Zoover naar gene zij doen overhellen,
Vanwaar mijn koninklijke vader naakt,
Dat 'k Pindaro zijn hechten aan klassieken,
En Radol zijn bekrompen dogma graag,
Vergeef, want beter is klassieken-studie,
Die hoe ook dor, toch groote dingen leert,
En meer verdraagzaam is het starre dogma,
Dat dan tenminste nog den vorm wil dulden,
Dan 't waanwijs oordeel van de ruwe massa,
En winderige wijsheid van dien nar.
Dat is dus 't volk, het steeds misbruikte volk,
De platte massa, tyranniek en wreed,
Een te gevaarlijker tyran daar men
Dees niet met één slag, 't hoofd der romp kan scheiden,
Zoodat een nieuwe dynastie verrijst,
Want dees tyran is een veelkoppig monster,
Voor elken kop dien men dees' draak afhouwt,
Verrijzen er twee nieuwe, nog gemeener,
En slechts een algemeene ramp, de honger
Pest, cholera, zijn zwaarden scherp genoeg,
Om 't taai gedrocht te temmen, te betoomen,
Ik groet U oorlog, die ons zal verlossen,
Van deze ophooping van laag gemeen,
Twistzieke boeren, die met twintig akkers,
Målkaar vermoorden om een halve plank,
En kakelende wijven die malkaar,
Voor rechters dagen omdat vaâr en moêr
Malkaar eens vrijden, waarlijk groote misdaad,
Als men de vruchten van dat paar beschouwt,
Een man, die 't loon verdrinkt, zijn kinders slaat,
Zijn vrouw vervloekt, mishandelt, en een vrouw,
Die om te scheiden, 't echt'lijk bed onteert,
En samen 't zestal kinderen weezen maken,
Een oude paai, de voet half in het graf,
Wil rechten om wat overbodig geld,
Na zeventien jaar huichelend verplegen
Van een doodzieke, zeventien jaar lang,
Te hopen op het sterven van een ander,
Om zelf het schuinnig leven met wat geld,
Te rekken, o, wat is dat volk geméén,
En dàt zou rechten hebben op mijn leven,
Mijn waardigheid, mijn trotschen hoogen staat,
Vernedert prinsen, u niet tot proleten,
Maar laat proleten zich tot prinsen heffen,
(*hij gaat op de bank zitten*).

KANDOR.

Dus was mijn vers niet goed, geen taal, geen stijl!
Geen strekking, o, mijn afgetobde ziel,
Dus Liefde gij moogt voortaan niet meer struik zijn,
Waaraan de bloem van mijne woorden bloeit,
De vuige vleier is bekroond, en ik,
Die welbewust ben, dat dit warme hart,
De volheid van zijn levensondervinding,
Uitstorten moet, omdat 't niet anders kan,
En daar 't niet anders kan, zich daarmêe troost,
Dat schoonheid zijn zoete troosteres is,
En *ik*... *ik* ben gesmaad en onbegrepen,
Ziedaar een fraaie toekomst voor ons kunst'naars,
En ik zou niet 't verraad aan kunst en schoonheid
Ontdekken, ik een dichter zou niet stutten,
't Doorluchtig vorstenhuis van de Rodolphen?...
Waarom?... Rodolphus VI is zelf plebejer,

Zijn vorstelijke waardigheid is valsch,
Een koning, die niet staat in eenen kring,
Van kunst'naars, van geniën en van denkers,
Hij heeft zijn eigen Koningschap veroordeeld,
Wat baat het op het lage volk te schimpen,
Waar vorsten zelve niet meer vorstelijk zijn....
En door hún smaak, vermaak en kunstbescherming,
Zich mind'ren toonen van een poorterszoon,
Die meer dan zij den koning in zich voelen,
Want koning zijn is slechts het dragen van
't Eeuwig symbool, in een vergank'lijk lichaam!

MARIUS (*naderbij gekomen legt hem zacht de hand op den schouder*).

Kandor, uw vers was schoon, waarom dan droef?

KANDOR.

Wie zijt gij heer?

MARIUS.

't Was schoon, de taal welluidend en zoetvloeiend,
En fraaie beelden, nieuw're vergelijking,
De strekking heilig als de liefde zelve.

KANDOR.

Wie zijt gij heer, die mij alléén vergoedt,
Wat heel een massa heden mij deed lijden?

MARIUS.

„Wanneer Itaaljes barnend blauwe luchte,"
Dat *barnen* zegt mij sterker dan 't woord branden,
Hoe 't diepe blauw van onzen zomerhemel,
Zóó fèl soms is, dat 't lijkt een brand van blauw,
En wie Fiorenza's Angelus gehoord heeft,
Zoo helder in de onbewogen sfeer,
Dat men aan zilveren klaroenklank denkt,
Maar zachter, teeder, of klaroenen zuchtten,
Moet uwe welgevonden weergaaf roemen,
Want uw vers klinkt als echo van Fiorenza,
Hoe schoon het maankwartier te zien als gondel,
Die zil'vren langs een bronzen luchtmeer drijft,
En 't vèr geluid van stad en bosch wordt wèl,
In schemeravond 't zacht geluid van murm'len,
En zooals 's nachts het zware duister soms,
Zóó zacht is, dat van zwart fluweel het schijnt,
Zoo spreekt terecht gij van veloersen stilte,
En 't laatst terzien schetst met één forsche lijn,
De eeuw'ge liefde in haar schoonste uiting!...

KANDOR.

Zoo gij geen vorst zijt, heer, zijt gij een dichter,
Want nooit te voren vond ik zooveel voelen,
Alleen het deel van hen, die door geboorte,
Het recht verkregen om méér mensch te zijn,
En méér te lijden, maar ook méér te minnen,
En teerder, fijner, hooger te genieten.
Wie zijt gij heer?

MARIUS.

Ik ben zoo even wat geworden, vriend,
Daarvóór was ik een kinderlijke dwaas,
Een vorstenzoon met jong'lings-idealen,
Een prins, die zich van 't volk een fantaisie
Gemaakt had en zijn ziel neerlegde in
Die van het volk, en dacht dat nu dat volk,
Verzameling van prinsen zijn zou, dichter!

KANDOR.

Vergeef mij, prins, ik heb vaak in gedachten,
Uw koninklijken vader zwaar beleedigd,
Die in U toont dat *Hij* een Koning is,
Want koningen slechts hebben zulke zonen,
Gedoog dat ik als boete, dit mijn vers
Aan Uwe Koninklijke Hoogheid wijd.

MARIUS.

Dat 's veel, mijn vriend....

KANDOR.

O neen... mijn prins, aanvaard mijn ziel, mijn zelf
En zoo het moet mijn bloed, want prins de tijden,
Zijn zoo benard, dat weldra bloed zal vloeien.
Er is een samenzwering voorbereid,
En heden nog zal men 't Paleis bestormen,
De dynastie uws vaders storten en
De Vrije-Republiek verkond'gen, prins.

MARIUS.

Dus heeft men zonder mij 't besluit gevat,
Dus heeft men mij gewantrouwd en mijn woord,
Dat zoo mijn vader slechts gespaard wierd ik,
Uit vrijen wil zou afstand doen van kroon,
En als symbool Prosperzia zou huwen,
Mijn prinselijk woord gewantrouwd, mij bedrogen,
En wie, mijn vriend, zijn stutters van 't verraad?

KANDOR.

't Is Felix Rumor, alias Koning Wind,
En dan Prosperzia, uw lief, zijn dochter.

MARIUS.

Ook zij dus heeft niet in mijn woord geloofd!
Zoo komt de lage aard toch steeds weer boven,
En gij, Kandor, aan welke zij stond gij?

KANDOR.

Prins, laat ik eerlijk zijn, ik stond in twijfel.
(*hij knielt voor Marius*)
Doch zoo gij mij vergeeft, sta ik naast U....

MARIUS.

En zoo 'k U niet vergeef, wat, dichter, dan?

KANDOR.

Laat dan als boete voor uw zaak mij sterven.

MARIUS.

'k Vergeef — maar, dichter, léef voortaan voor mij.
(*beiden af*).

Negende Tooneel.

RUMOR, FRANCO.

RUMOR.

Waar of toch Marius toeft, ik vrees die prins,
Heeft niet zijn waren prinsenaard verloochend,
En zoo het volk niet snel besluit, het is
Te laat en Koning Wind zal eind'gen als,
Een varkensblaas waarin men heeft geprikt,
Men is niet zeker van de prinsen die,
Het volk als Democraten komen helpen,
Ze zijn te zwak en wat ons lieden sterk maakt,
De bitterheid van een vernietigd leven,
Ontbreekt aan hen, wien 't leven hoopvol toelacht

En die niet weten wat of meelij is,
Daar zij niet zelve hebben mêegeleden,
's Volks nooden en 's volks eeuwig sloven, slaven,
Waardoor het altijd wordt omlaag gehouden,
En daar dit alles slechts om goud geschiedt,
Alleen voor 't nietig materiaal wat voelt,
Door twisten zich verbrokkelt en verzwakt,
Of kinderlijk zich door de kerk laat leiden,
Schaapachtig hopend op een mooi hiernamaals,
Alsof niet hier op aard een mooi hiervoormaals
De overgang harmonischer moet maken;
En toch... waarom is 't volk zoo laag en slecht?
En waarom ben ik, kind des volks, dan niet
Als zij en zou niet om een plank gaan vechten,
Nog gaan krakeelen om wat vader vrijde,
Of 't loon verdrinken, vrouw en kind'ren slaan,
Of zeventien jaar huich'len aan een sterfbed,
Zou het dan toch een wreede waarheid wezen,
Dat vrijheid en gelijkheid leuzen zijn?
Dat men geboren wordt met meer of minder gaven,
Dat noodlot onze wegen leidt en stuurt,
Of lijden wij, voor wat wij eens misdreven,
In and're sfeer en and're incarnatie?
Waarom, waardoor voel ik méér dan die and'ren?
Zoo 'k minder voelde waar gelijkheid, platheid,
En zoo zij voelden zooals ik... wellicht,
Zou niet hun leven zoo ellendig zijn,
Kan ooit elkeen tot hooger wezen worden,
Of is het hoogzijn uitverkorenheid?
Door wie, door wat en waarom uitverkoren?

FRANCO.

't Is burger al gereed, hier is de sleutel
En tegen d'avond loopt het volk te hoop.

RUMOR.

Dus voorwaarts, drijver ziet, gij wordt gedreven,
Die sleutel Franco komt hier wel op tijd,
Om twijfels veste in dit hart te sluiten,
Want ook ik ben soms aan het twijf'len Franco,
Als ik het volk in zijne laagheid zie,
Zijn wreedheid, domheid en bekrompenheid.

FRANCO.

Beschouw u zelf dan burger en trek op.
(*wijst op het bekken der fontein*).

RUMOR (*gaat voor het bekken staan en spiegelt zich er in*).

Mij zelf, mijn bult, mijn neus, mijn neus, mijn bult,
Mijn weggestolen melk, mijn gekke moeder,
Mijn jeugd, als slaafje in de zwavelmijnen,
Mijn beenderen door gift'gen damp doorvreten,
Mijn lichaam met lidteekenen doorstriemd,
Van slagen der meedoogenlooze bazen....
De sleutel Franco... geef den sleutel, voort,
En weert Rodolphus zich... dan vorstenmoord!
(*beiden af*).

(*Wordt vervolgd*).

DE DOODER. DOOR P. VAN ASSCHE. † † † † † † † † † † †

't Waren zwaargeschouderde mannen met blonde vlokbaarden en zachtblauwe oogen, en breedheupige bloedrijke vrouwen, en die hadden zich met hun vee neergezet naast drasgronden en eenig bouwland, vóór eene door donkergroenende sparrenbosschen omzoomde heivlakte.

Zij waren gekomen uit eene streek van nevel, water en modder. Op hun trektocht leverde drank hun de beek, het water visch, het vee melk en kaas. Door zwenkelstaartende en soms loeiende ossen werden hun plompe wagens voortgetrokken, wijl rondom koeien bulkten, honden blaften en huilden, schapen en geiten blaatten, en de zweep boven de hoekig-breede rompen kletste.

Eens de neerzettingsplek gekozen, legden de vrouwen vuren aan. Aan dwarsgestelde sparrentakken haakten zij groote zwartberookte ketels, waarin dra de dikke karnemelkpap pruttelde. En, wijl het melkvee en de schapen graasden of de bladeren van geneverboompjes en kleine berken aftrokken, begonnen de mannen, het hemd open aan de borst, het struische bovenlijf geschoord door dikgespierde beenen, voor hen houten huizingen en voor hun dieren afdakingen op te timmeren.

Eenige weken nadien, eens de gebouwen voltooid, op een morgen vol warmtewoeling en geelgouden zonnelicht, wijl de kruiden vol dauw flonkerden en blanke nevels de verte dekten, grepen de zwervers spade en houweel, om met de ontginning van gronden te beginnen. Zij staken bossen gras en heikruid af, lieten die drogen en gebruikten ze dan tot brandstof. Het kort dennenhout werd uitgekapt. En hoe ook, onder de vlijmende zonnestralen, 't zweet lekewijs van kaken en voorhoofd droppelde, onverpoosd bleven zij steken en hakken, graven en spitten. 't Was of de spieren nooit zouden verlammen, de ruggen en borsten in 't bukken en plooien nooit vermoeien, hun krachten nooit wegslinken in dien starhoofdigen kamp tegen onkruid en aarde. En intusschen molken de

vrouwen de koeien, bereidden huiden en klopten wol, waschten en plasten, bakten brood en kookten het eten.

En zoo volgden dagen op dagen, met steeds hetzelfde zwaaien van houweelen of het diep steken der spaden in de aarde, in hitte of regenslag, tot de herfstmaanden aanbraken en het nu meestal een slapend nevelland werd, nevel waarin wegen en akkers en bosschen alom werden begraven. Later, als de mist soms dunde of optrok, voerden dampuitsnuivende en waggelstappende ossen zware mestvrachten aan en in dikke laag werd dit mest dan uitgeworpen, voor de vettigheid, tijdens den winterslaap, van dien tot heden barren aardschoot, voor het machtige groeileven der lente.

Na de herfstbulderwinden, na vinnige koude, sneeuwstormen en ijzigen wintermist, spookten eindelijk de maartsche buien over het land, voorboden van lenteluwte en dra koesterende zonnewarmte.

En toen weer, de beenspieren gespannen en het breed bovenlijf achterover, stapten de bonkige kerels achter den ploeg. Weer boorde het ijzer door de akkers, wijl het winterkoorn reeds zachtekens rilde onder luwe winden, en andere zaadjes werden geworpen in de nieuwe voren, zaadjes die dra door de aarde moederlijk warm werden gezoend, tot zonne en licht ze zouden doen opschieten in weligen wasdom.

En jaren en jaren duurde die bedrijvigheid en ontginden de eenzamen, na rijke oogsten, steeds meer en meer grondlappen, wijl hun vee tezelfdertijd vermenigvuldigde.

En die zegening ziende van hun arbeid, blikten de mannen trotsch in 't ronde en zeiden soms tot hun vrouwen, als die naar 't land kwamen kijken met hun kinders, dat zij de machtigen waren der streek, de meesters, en niemand hun had te bevelen.

Maar later, wanneer zij hun rijkdom met hun kinderenaantal zagen toenemen, wortelde de hebzucht in hun hart. Zij begonnen te denken aan de toekomst hunner kleinen, en welk deel der nu gezamentlijk bezeten goederen, bijzonder wanneer knapen en meisjes eens zouden groot wezen, het hunne zou worden. Die konden ze nu toch niet, bij hun trouwen, met ledige handen laten vertrekken. 't Zou nog wel vele jaren later wezen, maar 't ware nu toch reeds eene groote zelfvoldoening te kunnen zeggen: Die akkers, die runderen, 't is mijn eigendom, vruchten van mijn arbeid, van mijn zweet... mijn grond, mijn vee!

Sindsdien verdween de gulle openhartigheid en werden zij vijandige broeders. Haat gluurde uit hun oog, als er gezinspeeld werd op dezen of genen akker. Het werk werd niet meer geleverd in eene wederkeerige toewijding en krachtenopoffering, maar enkel nog met het geheim denkbeeld, dat zij zich nu wellicht afsloofden voor hun lateren eigendom. En zij begonnen elkander te bespieden in hun doening, woedend wanneer deze of gene tijdelijk het werk staakte. 't Was een aanhoudend wantrouwen, gevolgd soms door eene plotselinge uitbarsting van haat in bitsige woorden en bedreigingen.

Zekeren dag, nadat de zwijgers lang hadden rondgedoold in somber denken, stonden zij vóór elkander. Hun blik straalde star, 't gelaat lag vol norschheid. En plots dan, de oudste:

— Nemen wij elk een deel van akkers en vee en boeren wij op ons eigen. 'k Geef u vergoeding voor huis en tijdverlies, doch ga verder en bouw ergens uwe hoeve.

De jongste antwoordde niet. Zijne oogen schitterden onheilvoorspellend. Zijne neusgaten spanden en de uiteinden zijner lippen beefden.

's Avonds hurkten zij niettemin neer rond het knetterspetterend haardvuur, in den rossen gloed der kronkelvlammen, die er lekten aan den zwartberookten ketel, waarin het drabbig beestenvoeder spritpratte en dik-pruttelde. Hun spierenzwellende armen waren gekromd om de opgetrokken beenen, hun tanden opeengedrukt. Schemeromwaard geleken zij, in hun onbewegelijkheid en met hun breede hoekig-beenderige ruggen, aan wezens, gekapt uit versteende klei-aarde of uit knoestige kopeiken.

Maar geen woord spraken zij. De haat wortelde in hen met de hebzucht steeds dieper.

's Morgens, na de ruwe broek en den

roodbaaien hemdrok te hebben aangetrokken, blikten zij weer elkander lang en sprakeloos aan. En, zwijgend steeds, traden zij buiten en stapten naar hun land.

En, wanneer zij voor de akkers stonden, sprak er weer de oudste:

— Die donkere middenplek, en die ginds aan de drie sparren, en die rond het veen, en die... die....

Wild plots, lachte de broeder wiens oogen schitterden, en die er stond te beven van razernije, de vuisten gebald, en den oudere toebrieschte, zoodat zijn speeksel op dezes gelaat spatte:

— Mensch, neem... neem heel den boel hier, den boel door mij omwroet als 'n aardbeest!... Voor u de beste tarwevelden, voor mij de laatst ontginde en nog magere gronden! Zeg, mijn zweet, druppelde 't niet op elke plek, en heeft mij de zon er niet dagen lang doorspietst? Die armen hier, ze waren soms lam van 't spitten en 't pikken! voor mij honger, voor u weelde en vetheid! Schrok en dief zijt ge! Schrok, schrok!

Maar de oudste, 't gelaat gespannen en 't oog gericht op den woedenden broêr, hij kruiste de armen op de borst en lachte. 't Was geen lach meer, wel een wild geluid, als het huilen van 'n beest, dat opspringt om hol en jongeren tegen den aanrukkenden roover te verdedigen.

— 't Recht van den oudste!

— 't Recht van mijn slaven, van mijn zweet!

— Daar dan!

En de oudste bukte, scharrelde naar de aarde en, de oogen gloeiend en de schuimbevlokte lippen ontsloten, schoot hij nader en, de vingers gekromd om een ploegijzer, haakte hij dit op het hoofd des broeders. Klagend stak deze de armen omhoog, wijl bloed uit den barstenden schedel spatte. En steeds sloeg de dooder, met harde steekstompen, tot die menschelijke massa neerbonsde met doffen slag.

En als de moorder het doodbloedende lichaam in volle lengte zag liggen, en dat bloedbestreepte hoofd bemerkte met glazige en hem strak aanstarende oogen, stond hij eerst als versteend. Dan wendde hij eindelijk het gelaat af. Denken om iets te beseffen, dat kon hij niet. Beenige vingers schenen zijn keel toe te schroeven. De aarde week als weg onder zijn voeten en daar gaapte eene diepte, onpeilbaar, met in de holte sneldraaiende nevelgolvingen.

En, dan weer het bloed ziende zijpelen, langzaam droppelen op de aarde, slaakte hij een angstgil, staarde verwilderd rond en vluchtte naar zijne woning, waar hij jammerend aankwam bij vrouw en kinderen, en klagend het groote huisvertrek rondliep, al roepend:

— Vlucht gij allen die de mijnen zijt! Vlucht uit een land dat ons niet meer zal kunnen voeden! Want gevloekt zijn wij tot in het derde geslacht, gevloekt wij allen die nu rusteloos moeten dolen van streek naar streek, in hitte en koude, in regen en wind! O kinderen, mijne arme kinderen! En op den grooten wagen lade men kleederen en eten! En de jongens, dat ze 't vee voor hen uitdrijven en het voortholle in wilden draf! Vlucht allen, huisgenooten van een gedoemden vader! Naar woestenijen vlucht, al ware 't zelfs naar 't einde van de wereld!

En hij sloeg de handen voor het gelaat en verschool zich, het voorhoofd gedrukt tegen den leemen vloer, in een donkeren hoek. En soms kreunde hij.

En als vrouw en kinderen de bloedige daad in al haar gruwel vernamen, begonnen zij te jammeren. En de moeder omhulde het aangezicht met de haarlokken, en drukte hare kleinste kinderkens tegen haar aan. En zij wist niet wat te doen, en of ze met den vervloekten man, naast wien zij een lijk opmerkte, moesten vluchten.

En, de armen opgestoken, waren zij dan toch, hij voorop, buitengesneld. En de platte wagen werd uit de schuur getrokken, en de loeiende ossen er vóór gespannen. En uit de stallen dreven de jongens de blatende schapen en de beurelende breedrompige koeien, de vaarzen, den stier en de knorrende zwijnen, die er tegen elkander aanbotsten, in een onstuimig koppenopsteken en staartengezwiep.

En, na kleederen en voedsel op den wagen

te hebben gestapeld, heesch de dooder er zijne huisgenooten op, en schokkend voort holde het voertuig, wijl al 't vee er rumoerend om woelde. En de bleeke vrouw, de borsten half naakt en de haren uitslierend in den hals, met een dikken stok sloeg zij op de knoken der onder hun jukken log stappende ossen, wijl haar man neerhurkte, de armen om de opgetrokken knieën en het gelaat op de handen. En soms stak deze al klagend zijn verwilderden kop omhoog en staarde, daar de avond viel, al kreunend rond, in zijn angst voor de schimmenwekkende schemering, voor knoestig-opkrommende dwergdennen en sparrengolvingen; die er bronszwaar zwartvlekten en geleken aan voorhistorische monsters met hoekige rugkrommingen en reusachtige koppen.

En hij dan, steeds radeloos, verscheurde plots zijne kleederen, doorploegde de borst met de nagels en schreeuwde 't uit:

— Erop, vrouw, sla erop! Harder, nog harder op de ossen en dat ze voorthollen, tot ze er bij doodzinken! De domme, domme beesten, doodzinken, ... ha, ha, ha, doodzinken! ... Hop, zwartbevlekte! Hop-dia, rosse! Hop-dia!

En door de lucht zoefden stok en zweep, en het botste en het striemde er om ribben en knoken, om opgestoken koppen en waggelende zwabbernekken. En de oogen gloeiden, en damp straalde uit de zwellende neusgaten, en de breede tongen zakten uit of, opkrullend, lekten slijm van de glibberige snuiten.

En, steeds verder over den beplasten weg, holderdebolderde het gespan, schokkende soms van links naar rechts.

Plots een gekraak, en op hun knieën stuikten de ossen, en stil stond de wagen van den mennenden dooder. En vloekend sleurde deze dan een kluppel uit de handen zijner vrouw en botste er mede op de beesten, dat middendoor de stok brak. Maar de uitgeputte dieren bleven er liggen hijgen en klagend galmde soms hun geloei over 't nu nevelige veenland.

En in algemeene verwarring moest toen de tocht worden gestuit. Dennentakken werden afgekapt en spokerig waarde dra de rosse schijn der zoevende flakkervlammen om de donkervlekkende wezens, wijl rouwende geesten op hun sombere vlerken door de ruimte schenen te zweven.

Wanneer fletsch-bleek het daglicht uit het oosten gleed, was 't vee wel wijd en zijd verdwenen, doch om het verlies van dien rijkdom bekommerde de dooder zich niet. Verder steeds moest hij, verder naar het drassige polderland, en dan nog verder naar bergstreken, om op de hoogte en in eene andere eenzaamheid de rust te pogen te vinden.

En weer dus werd de zweep gestriemd over de ossen, en de vlucht voortgezet langs hobbelwegen en bruinbestruikt land, door braam- en brembossen, door venen zelfs en drasgronden.

En drie dagen en drie nachten duurde de vlucht, en den vierden dag rees de dooder op den wagen, vaalbleek, de oogen diep getrokken in het hoofd, de magere gestalte grooter afteekenend in het vale morgenlicht. En eene vlakke streek werd het nu, land van miserie en vochtigheid, waarover wanstaltige wolkendrommen tuimelden, welke de aarde dreigden te vermorzelen in eene noodlottige botsing en waaruit soms regen neerstriemde, de bevende vluchtelingen doordrenkend.

En, als de halfgeradbraakte en van koude verkleumde en verhongerde vrouw en kinderen den de ossen afsjakkerenden man om eten en onderdak smeekten, dreigde hij ze met de zweep en kreet:

— Stikt uw kreunen en jammeren in uw hongermagen, lamlendig kneutervolk! Wie denkt er nog aan slapen en eten, als ik stik van dorst en niet kan drinken; als ik creveer van honger en niet kan eten; als ik smeek om rust en die rust niet vind? Durft gij denken aan uw eigen, als 't hoofd van u allen, uw broodgever, de man zonder wien gij takken zijt zonder stam, een wagen zonder wielen; als die man gek wordt en geen schuilplaats mag vinden?! Zwijgt, zeg ik, gij vrouw en jongen van den dooder! want is 't al geen miserie genoeg daar die beesten te hooren asemhijgen, uitgeput, en nu en dan hun uithangende zwenkeltongen te zien labberen aan modderwater?! Hoort ze eens lucht in- en uitsnuiven! 't is of Satan in hun romp

zit en damp blaast uit hun neusgaten, en vuur doet schichten uit hun oogen! Lamenteert niet, zeg ik, wijf van mij, en gij, kinderen, die gepletterd ligt onder den vloek die mij trof! Lamenteert niet, maar laat mij alleen mijn jammeren uitbulderen in woorden, die 'k anders nooit zou hebben gevonden! Hop-dia, ossen! Hop-dia of ik. . . .

En hij trok met schokken aan de teugels en sleurde de koppen der beesten achterover. En met hunne bloeddoorstreepte oogen staarden die hijgende dieren hem aan, de neusvleugels gespannen en hun tongen vol dik schuim. Maar dan trappelden zij toch weer verder, langs akkers en weiden en reken zwartende kopwilgen, slooten en dikdrabbige poelen voorbij. . . .

Wanneer het duisterde, zat het oog van den vluchter vol waanzin. Droog waren zijn neus en mond en keel. Armen en beenen beefden tot in de kleinste vezels. In zijne ooren tuitte het, en 't was of achter hem hellegeesten spookten, dichter en dichter naderend, en aan wier worgklauwen hij niet meer zou kunnen ontsnappen. Blikte hij omlaag, dan zonk de aarde voor hem weg, en staarde hij voor zich uit, dan was de ruimte nog slechts eene ondoorzienbare holte, waarin allerlei wangestalten begonnen te vliegen en te draaien, hem tergend en aanrakend.

En, zooals hij daar oprees met aschgrauw gelaat, de diepliggende oogen zwart omrand en koortsig schitterend, 't voorhoofd vol zweet en de polsen omwonden door de aan de ossenkoppen rechtlijnig spannende teugels; zooals hij er stond, zwartend in het grauwe en het achteroverhangende lichaam zwenkelend heen en weer, was hij nog slechts eene logge massa, waaruit alle leven scheen geweken; massa dreigende om te slaan na elken wielslag. . . .

Maar voort rolde steeds de wagen, wijl de schreiende kinderen de verstijvende armpjes klampten aan hunne weenende moeder. En deze, de haren los om 't vermagerde hoofd, naakt de borsten waaraan de kreunende zuigeling hing, zij kromde een der armen om de beenen van haar zwijmelenden man, in wiens keel de dood reeds reutelde. . . .

Eensklaps, aan eene baanzwenking en vóór een in eene holte grauwglimmenden poel, stonden stil de ossen, weerspannig, en snokten, al loeiende, de koppen omhoog en schoten dan vooruit, tuimelend naar beneden in de bruisende-siepende modder, tuimelend neer met den krakenden wagen èn de vrouw en de kinders èn den huilenden dooder. . . .

VAN DE REDACTIE.

VERGELIJKENDE LITERATUURGESCHIEDENIS. — Een vak in wording, een onbegrensd gebied, een streven voor de Eeuwigheid, een arbeid, die moet worden overgedaan door elk volgend geslacht, ten spijt hiervan zoo aantrekkelijk, want één heel klein hoofdstukje, dat definitief zou mogen heeten, ware 't zegeteeken der nieuwe literaire wetenschap. En vèr is men gekomen; maar altijd waar de geleerden zich tevreden stelden met mozaïek werk: de vergelijkende literaire historie van een overlevering, een fabel, een roman. Voor groote, de gansche literatuur omvattende overzichten is de tijd nog niet gekomen. Misschien komt die wel nooit. Eene vergelijkende literatuurgeschiedenis van de oudste tijden tot de twintigste eeuw . . . . Men zou oneerbiedig gaan vragen hoe iemand het in zijn hoofd haalt zoo iets te willen schrijven. Al dadelijk hierom schijnt de opgave zoo onmogelijk, omdat, waar men tot den nieuwen tijd genaderd is, het vergelijkingsmateriaal oneindig moet heeten. Voor zoover 't zeer oude literaturen betreft, heeft de menschheid een keuze gedaan of het noodlot, misschien wreedelijk, maar misschien ook wel liefdevol beschikt. Vergeleken bij wat er is overgebleven, schijnt de massa van 't verlorene ontzaglijk. De bibliotheek der Ptolemaeën, bij de verovering van Alexandrië door de Romeinen verwoest, bevatte — naar men beweert — 700,000 handschriften; die van Cleopatra, haar door Antonius geschonken, bevatte er 200,000 en is desgelijks vernietigd. Koning Salomo schreef drie duizend spreuken en vijfhonderd psalmen, daarenboven nog tal van werken over planten en dieren . . . . Ge weet wat er van tot ons gekomen is. En dan,

hoeveel mannen en vrouwen, beroemd in hun tijd, zijn er niet geweest? Van de meesten hunner las niemand ooit een syllabe. Pacuvius, Accius, Afranius, Cécilius, Saleius Bassus, Terentianius Maurus, Secundus Maternus, Passienus .... ze waren beroemd en wie waardeert er nog iets van hunne werken? Ik wil maar zeggen — den auteur citeerend nu, die zelf zoo'n vergelijkende literatuurgeschiedenis durfde schrijven — dat de tijd het werk heeft verlicht van hem, die de voortbrengselen van het letterkundig gebied der oudheid onderling vergelijkt en de waarde daarvan voor het huidige menschdom mocht willen bepalen. Toch, al gaat men nog zoo ver terug, blijft er eene moeilijkheid bestaan; deze namelijk, dat de vergelijker toch eigenlijk altijd een groot stuk van zijn maatstaf moet vinden in zichzelf. Tegenover die alleroudste geschriften zelfs troont de beoordeelaar niet in de absoluut zuivere sfeer der algeheele objectiviteit, zooals een natuurwetenschappelijk geleerde ten opzichte der natuurkundige verschijnselen. De schrijver van eene vergelijkende historie der letteren kan volmaakt onpartijdig constateeren het succes van zekere werken, hij beschouwt dit succes òf als teeken van vooruitgang, òf als doorslaand bewijs eener decadentie, al naarmate hij zelf van het goede of het slechte als hoofdelement dier geschriften overtuigd is. De vele lezers van de hoogst voortreffelijke literatuurgeschiedenis van den Jezuiet Baumgartner, die echter niet eene vergelijkende historie ontwierp, zullen zich meer dan eens hebben verwonderd over zijne rangschikking van oude auteurs, totdat zij inzagen om welke redenen deze wonderlijk geleerde katholiek den eenen schrijver soms zoo hoog stelt boven den ander. (Alexander Baumgartner S. J. *Geschichte der Weltliteratur*, Herdersche Verlagsbuchhandlung). Zoo de voortreffelijke auteur zich had gewaagd aan eene vergelijkende literatuurgeschiedenis, we zouden hoogstwaarschijnlijk minder reden hebben gehad zijn werk zoo hoog te waardeeren.

Onnoemelijk veel is verdwenen, nog veel meer is vergeten. Ik zou kolommen kunnen vullen met namen van schrijvers, beroemd in hun tijd, doch van wie enkel vakmenschen het een of ander hebben gelezen. Zoo nu en dan duikt uit het zwarte meer van de vergetelheid zoo'n letterkundige figuur voor een tijdlang op. Een criticus van groot talent en daaraan geëvenredigd gezag heeft in dat meer gedoken en een vergetene bij 't middel gegrepen. Al zwemmend, draagt hij hem boven 't wateroppervlak. En de menschen bewonderen, vooral den duiker. Met diens gezag, valt ook de literaire figuur uit het verleden in het niet, althans dit mag wel regel heeten. Maar toch — de vergelijkende literatuur-historicus moet de waarde van velen dier vergetenen bepalen. Zij hebben invloed uitgeoefend op den smaak van hun volk, zij zijn misschien de voornaamste verspreiders geweest van denkbeelden, welker literaire geschiedenis men wenscht te resumeeren, zij gaven in hunne werken misschien de meest doorslaande bewijzen van den invloed, door eenige vreemde letterkunde op eene nationale uitgeoefend.

Dergelijk werk is gedaan en zeer goed, maar door geleerden, die zich bepaald hebben tot een tijdvak of één persoon. Zoo één voorbeeld moet genoemd, dan wijs ik met dankbaarheid op de doorwrochte studie van Joseph Texte over *Jean Jacques Rousseau et les origines du cosmopolitisme littéraire, étude sur les relations littéraires de la France et de l'Angleterre au XVIIIe siècle*, om vorm en inhoud te prijzen als een der modellen van het genre. Maar, hoe meer men het veld van onderzoek uitbreidt, hoe oppervlakkiger dat onderzoek moet worden en dus hoe minder waard de resultaten. Eene vergelijkende algemeene Literatuurgeschiedenis van de eerste tijdperken tot heden, zal dan ook des te minder beteekenen, des te minder praktische waarde hebben, naarmate de samensteller minder heeft gebruik gemaakt van détailstudies door specialiteiten voor een of ander tijdvak, eene of andere litteraire strooming ondernomen. Maar, nu ligt hierin het aan zoo'n compilatiewerk inherente euvel, dat de verschillende schrijvers van monografieën op het gebied van de vergelijkende letterkunde gearbeid hebben naar geheel verschillende methoden, zijn uitgegaan van geheel verschillende beginselen om te geraken

tot in hun aard zeer verschillende resultaten: b.v. proeven van waardebepaling in verband met aesthetische, cultuurhistorische, moreele, godsdienstige.... eigenschappen in de eerste plaats.

Een zeer heterogeen materiaal wordt op deze manier verkregen. Dit materiaal brengt den auteur niet tot heden. Genaderd tot het tijdperk van nabloei der Romantiek, heeft hijzelf en alleen voort te gaan. Hij staat dan voor een niet te becijferen aantal literaire producten, waaruit Menschdom en Noodlot geene keuze hebben gedaan. Jaar op jaar komen er, naar geschat is, een 75000 nieuwe boeken uit. Laat maar $^1/_5$ daarvan literair wezen (of als zoodanig verschenen zijn), dat is dus 15000 romans, novellen, gedichten, dramatische werken, historische studies enz. enz. Tegenover die massa staat de historieschrijver natuurlijk machteloos. Wat doet hij dus?. De man gaat kritieken lezen, bij voorkeur beoordeelingen van landgenooten, ook over buitenlandsche werken; want hij moet weten wat over de grenzen van des schrijvers vaderland in breeden kring straalt. Wel moge 't hem bekomen!

De kritiek van den vreemdeling, ook al kan hij het werk in de oorspronkelijke taal lezen, is maar in enkele gevallen eene juiste, nml. alleen indien de vreemdeling niet alleen de taal, maar ook het volk ter dege kent en de beteekenis vermag te schatten voor het eigen volk in de eerste plaats van een werk, dat ver over de grenzen wordt gewaardeerd. Vooral dient hij dit te vermogen, wil zijn arbeid van eenige waarde zijn als materiaal voor den schrijver van eene vergelijkende literatuurgeschiedenis. En de nieuwheid van den vorm dient bepaald èn de beteekenis der denkbeelden, der visie van het leven, waarvan het werk doet blijken, in verband met vroegere literaire vormen, huidige denkbeelden, contemporaine levensbeschouwing van des vreemden schrijvers eigen volk. Eerst daarna kan naar meer of minder analoge werken in het buitenland worden omgezien; werken, die toch nooit eenzelfde nationale waarde zullen hebben, noch als uiting van een nieuw streven daarmeê kunnen gelijk staan. Ik noem maar tot voorbeeld de moderne Duitsche dichters in verband met de zoogenaamde decadenten van het jonge Frankrijk.

Elk volk stelt, nu en dan, een candidaat voor den wereldroem. Regel is nml. dat het eigen volk eerst een keus doet. Uitzonderingen ziet men, bijzonderlijk waar een klein volk, sprekend een wereldtaal, een zijner groote literaire kunstenaars miskent, tot een groot volk, diezelfde taal sprekend, den schrijver wereldvermaardheid bezorgt: Maeterlinck zij genoemd. Een voorbeeld op den regel is onder talloos andere: Herman Heyermans Jr., om een eigen modern auteur te nemen.

Maar, opdat een, in eigen land beroemd schrijver ook gewaardeerd worde in het buitenland, moet zijn werk voldoen aan zekere voorwaarden, die ik hier niet kan omschrijven, doch waarvan de voornaamste wel zijn zal, dat het in zich hebbe een zekere kracht door algemeene denkbeelden, derhalve uitdrukke mede wat door de geheele wereld wordt gedacht en gevoeld of beantwoorde aan den eisch der ontelbare vermaaklezers. En dan... het toeval doet immer het zijne. De schrijver van eene vergelijkende Literatuurgeschiedenis moet al de elementen kunnen onderscheiden in het universeel bekend geworden werk en hij moet, daarenboven, weten wat er naast dàt geschrift nog in 't zelfde land bestaat, dat misschien veel meer recht op universeele bekendheid hebben zou. Hij moet dus, om maar één eisch te noemen, het aandeel van het Toeval zoo nauwkeurig mogelijk bepalen, alsmede dat der omstandigheden, die den auteur aan een grooten naam kunnen helpen al staan zij niet in eenig verband met zijn literaire productie. Carmen Sylva, wier betrekkelijke verdiensten hier allerminst worden verkleind, zou toch waarschijnlijk niet door de gansche wereld worden gelezen, indien zij niet koningin, maar bijvoorbeeld, winkelierster ware geweest.

Toch, méér dan op het beroemde werk, moet de historieschrijver de aandacht gevestigd houden op het boek, door den tijdgenoot gewaardeerd of gesmaad, dat kiemen in zich heeft van nieuwe kunst. De historicus doet het voor oudere werken, hoe zal de verge-

lijkende auteur 't kùnnen doen voor de tijdgenootelijke kunstenaars uit den vreemde, gesteld hij vermoge 't al voor zijn landgenooten? . . . .

* * *

Bovenstaande korte aanteekeningen werden geschreven naar aanleiding van een nieuw Fransch werkje *(in 12)* van 500 pagina's, ingeleid door niemand minder dan het lid der *Académie française* O. Gréard en geschreven door Frédéric Loliée (auteur o. a. van *Nos gens de lettres*, waarin de geldquaestie niet op den achtergrond wordt gesteld. Paris, Calmann Lévy, 1887). Het zou moeten zijn een *Histoire des Littératures comparées des origines au XXe siècle.* Boventitel: *L'évolution historique des littératures.* (Paris, Delagrave, 1903). Dat het niet bevredigt . . . . ik heb reeds eenige redenen opgesomd waarom het niet geheel bevredigen kàn. Zonder nu den, hier nuttelooze en voor de meesten onzer lezers vervelende kritiek op dit werkje in zijn geheel te geven, wil ik er toch het een en ander van zeggen, omdat het zijn nut heeft op zekere eigenaardigheden te wijzen.

Loliée vergeet natuurlijk Nederland niet geheel en, in zoo'n vergelijkende geschiedenis der letterkunde, zoekt een elk allicht het eerst naar 't eigen land. We worden in den vreemde nog al eens genoemd en geroemd, mede om onze litteratuur, en ook Fransch schrijvende emyisten hebben van onze moderne letteren 't een en ander meegedeeld. Loliée had er dus wat van te weten kunnen komen, al verstaat hij blijkbaar geen Nederlandsch. Echter wordt onze heele nieuwe litteratuur genegeerd. Voor de aardigheid noteer ik voor u wat de schrijver heelemaal over Nederlandsche Letteren weet meê te deelen.

Pagina 223, waarnaar 't eerst de index ons verwijst . . . . enkel de inhoudsopgave van een hoofdstuk. Pagina 248 begint het over ons: „in dit overzicht in vogelvlucht van de Europeesche Letteren zou men niet het eerst aan Holland denken. Toch mag ook dit land fier zijn op een glorierijk verleden". Dan, natuurlijk, over zee-dijken, droogmakingen, etc. etc. over onze macht op zee. „Op der zeeën uitgestrektheid deden Ruyter, Tromp, Piet Hein, Opdam de bataafsche (sic) kleuren eerbiedigen". We kregen een complimentje over onze theologen, philologen, vertalers, geleerden, latinisten etc. „Vondel, Cats, Hooft waren de eer van den hollandschen Parnassus. Vondel wordt geroemd, ook *Corneille* Hooft (samen 10 regels). Cats was de populaire schrijver bij uitnemendheid. Geschreven met naïeven eenvoud (simplicité ingénue) zijn de werken van Jacob Cats, nog even als voorheen, gebleven (!) de tweede bijbel van het hollandsche volk, voor elkeen het handboek, waaruit men leert hoe eerlijk en vreedzaam te leven . . . . En dan, onderaan twee nootjes, die ik u onvertaald te genieten geef:

„Précédemment (vóór Vondel-Cats-Hooft) Cornhert, Van Breederode, Marnix de Sainte Aldegonde, Pierre Dathenus, Laurent Spieghel, Roemer Visscher et ses deux filles Anne et Marie, avaient uni leurs efforts afin de réagir contre les tendances exclusives des lettrés et des humanistes du XVIe siècle, et de créer une tradition de la poésie hollandaise".

„Autour de ces trois chefs (Vondel-Cats-Hooft) se groupaient honorablement Jacob Westerbaen, Constantin Huyghens . . . Phil. Zweerts, Jean Antonidès, Lucas Rotgans, Samuel Coster, Gérard Brandt, l'excellent historien François Clarsen et le médecin voyageur Dapper".

Op de pagina's 273—275 krijgen we dan weêr wat. We zijn in de 18de eeuw en navolging der Franschen wordt ons terecht verweten. Loliée maakt melding van onze stroom-bezingers, die hij *rivieristes* noemt, te vergelijken met de *lakistes* uit Engeland. Geprezen worden Hubert Poot (pour la richesse d'imagination) Bellamy, Langendijk. . . . Even citeeren nog:

„On n'a qu'une vague estime pour. . . . (de genoemden) ou pour les qualités-humoristiques de Langendijk et la chaleur d'âme de Nomz deux malheureux poètes attendus à l'hôpital."

Onnoodig hierop eenigen commentaar te geven!

Nu naar pagina's 433—434 en dan zijn we er al. De Hollander „se plie mieux qu'aucun-

SURINAME, DOOR DR. H. VAN CAPELLE.

autre au cosmopolitisme des idées" — heet het in 't hoofdstuk *Alternatives et réactions d'influences.* Le gout anglais prévaut à Rotterdam, Amsterdam est une cité allemande." Wij vereenigen synthetisch de deugden en ondeugden onzer drie buren.... In een noot beweert de auteur dat onze literatuur buitenaf weinig bekend is: „en dépit d'une production fort abondante, le pays de Vondel, de Bilderdijk, de Jacob van Lennep, de Multatuli".... etc. Verder niemendal. Loliée heeft nooit gehoord van Beets, Schimmel, Bosboom-Toussaint.... nooit van Couperus (vertaald in 't Fransch!), nooit van Heijermans (gespeeld in Parijs!!).... Hij had maar een encyclopédie op te slaan om daarin tenminste een iets beter overzicht te vinden.

Wat hij nu leverde over onze Letteren is dwaas knoeiwerk. Dit stemt niet tot vertrouwen in 't overige. Maar men zou verkeerd doen dit naar het aangehaalde te beoordeelen. In menig hoofdstuk toont Loliée zich auteur van talent en grondige kennis. Het minst geslaagd zijn de hoofdstukken over den nieuwsten tijd, al heeft hij zijn best gedaan en, bijvoorbeeld, een artikel geciteerd van prof. Quack uit *de Gids* van Nov. 1902, hem waarschijnlijk bekend uit een tijdschriftenrevue.

Behoudens eene enkele uitzondering (bijv. waar hij handelt over Ibsen en Walt Whitman), laat hij zich over buitenlandsche auteurs niet zoo laatdunkend uit als enkelen zijner landgenooten wel hebben gedaan. Integendeel, hij doet eerlijk zijn best te waardeeren, zij het dan op gezag van de al talrijker wordende Fransche essayisten, die zich de moeite geven wat van de vreemde literaturen te leeren kennen. Er wordt vrij druk vertaald ook in 't moderne Frankrijk, dat eigen literaire productie ziet verminderen, als rustte het uit van een, de wereld verbazenden bloei.

Waar algemeene denkbeelden over het streven en strijden der modernen bij alle krachtig levende volkeren worden geformuleerd, zal men Loliée met groote belangstelling volgen. Dergelijke hoofdstukken uit de ideeëngeschiedenis onzer dagen bewijzen vooral zijn bekwaamheid en eigenaardig schrijverstalent. Zijne opmerkingen over het gemakkelijk in breeden kring doordringen van krachtige artistieke persoonlijkheden en hetgeen daardoor wordt gewijzigd in het karakter

van de wereldliteratuur zal men niet zonder instemming lezen. De volkeren erkennen meer en meer dat het aantal gemeenschappelijke denkbeelden en gevoelens grooter is dan werd vermoed. We hebben te wachten eene „littérature humaine et mondiale".

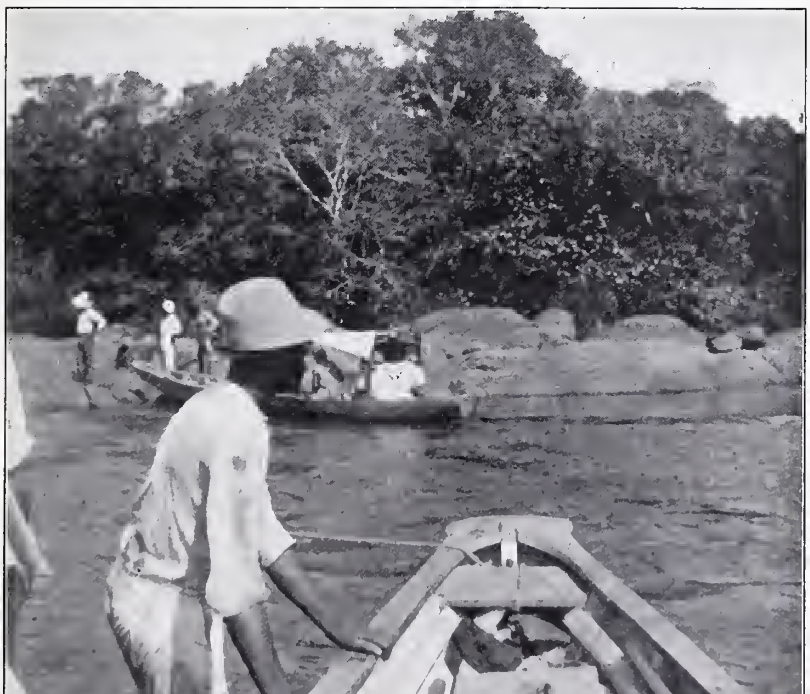
Waar wij verder met den schrijver teruggaan wordt ook voor de bijzonderheden zijn overzichtelijke arbeid beter. Hij verstaat wel de kunst kort en duidelijk samen te vatten de uitkomsten van het onderzoek der geleerde specialiteiten voor verschillende tijdperken. De vraag is echter of men aan dergelijke algemeene overzichten veel heeft en of niet juist de vergelijkende geschiedenis der letteren alléén belangrijk mag worden genoemd waar zij tot in de kleinst mogelijke bijzonderheden onderzoekt de wijzigingen, die een bepaald gegeven ondergaat in de bewerking der kunstenaars van verschillende nationaliteit of wel onderzoekt de schakeeringen, waarin algemeene denkbeelden zich openbaren bij verscheidene rassen.

Een omvangrijk werk is (1900) verschenen over de wetenschappelijke methode der literatuurgeschiedenis. (Renard: *la méthode scientifique de l'histoire littéraire*, Alcan, Paris). Hierin wordt m. i. eene hoogst belangwekkende proeve gegeven van de theorie der geschiedschrijving van de Letterkunde. Aan de daarin gestelde eischen getoetst, is het boek van Loliée niet meer dan een beredeneerde catalogus, welke — naar we zagen — niet in alle onderdeelen mag worden vertrouwd.

* * *

NIEUWE BOEKEN.

Hoewel de lezer enkel bij uitzondering in deze kolommen ziet melding gemaakt van werken, die in geenerlei betrekking staan tot Kunst en Letteren, zal het niemand verwonderen dat de redactie hier wijst op eene belangrijke uitgave, op een werk van groote beteekenis, geschreven door onzen medewerker dr. H. VAN CAPELLE. Het betreft, naar de trouwe lezer van ons maandschrift

SURINAME, DOOR DR. H. VAN CAPELLE.

wel vermoedt, nu hij den naam van den schrijver kent, onze kolonie Suriname. Veel te lang is men in het moederland onverschillig geweest omtrent onze West, die wel geruimen tijd heeft mogen spreken — op Nederland doelend — van het stief-moederland! We hebben er een zwaar hoofd over gehad toen de slavernij was afgeschaft. De grootvaders van velen onzer hebben het beleefd dat de inkomsten der plantages minder en minder werden, dat er moest worden geliquideerd, dat Suriname als koloniaal bezit dreigde waardeloos te worden.... Maar, gelukkig, schijnen die droeve tijden nu voorbij. De belangstelling herleeft langzamerhand; men is bezig te zien wat er te doen en wat er te halen valt, „alles wijst er op dat onze kolonie Suriname een betere toekomst te gemoet zal gaan." Zoo, gelukkig, óók dr. van Capelle, uit wiens *Voorwoord* nog dit moge worden aangehaald:

„Aan den aandrang, den kwijnenden landbouw door de stichting van een Proefstation ten behoeve der cultures te hulp te komen, schijnt gehoor te zullen worden gegeven; de met zooveel kosten en moeilijkheden door de Maatschappij Suriname ontworpen plannen voor den aanleg van een tramverbinding met het Lawagebied schijnen tot uitvoering te zullen komen

De ontsluiting der binnenlanden in het oosten der kolonie zal nog slechts een kwestie van enkele jaren zijn.

Geheel andere toestanden zullen in het leven geroepen worden:

de enorme kosten aan transport van personeel en levensbehoeften zullen een loonende exploitatie hunner rijkdommen niet meer in den weg staan;

SURINAME, DOOR DR. H. VAN CAPELLE.

de onoverkomelijke bezwaren aan een vervoer der voor eene ontginning op eenigszins groote schaal noodzakelijke machineriën zullen opgeheven worden;

Een voldoend toezicht op de goudondernemingen en in de bosschen zal niet meer tot de onmogelijkheden behooren, en voor betere hygiënische toestanden in het belang der op de goudvelden in dienst zijnde arbeiders zal gezorgd worden;

de boschnegers eindelijk zullen hunne eischen

en pretenties gaandeweg matigen, en.... wie weet, zich ten slotte aan geregelden arbeid voor den blanke gewennen."

Op meerdere belangstelling voor deze kolonie schijnt dus kans te bestaan. De tijd voor grondige onderzoekingen naar de cultuurplanten, de gesteldheid van den bodem, den rijkdom aan delfstoffen is daar en voor kostbare onderzoekingstochten dient geld te worden gevonden. We mogen niet stil afwachten. Om meer te kunnen doen dan hetgeen is gedaan en dit te ondernemen op grooter schaal is de steun van het Nederlandsche volk noodig en zulk een steun wordt nooit door onverschilligen verleend.

Dr. van Capelle heeft een boek uitggeven dat de, zoo noodige belangstelling zal wakker houden. Het is boeiend geschreven en rijk aan feiten. Hij vertelt daarin van een onderzoekingstocht in de binnenlanden van het district Nickerie, in het westelijk deel der kolonie, ondernomen in September en October van 1900, met het doel de Nickerie zoover mogelijk op te varen, zulks in gezelschap o.a. van den districtscommissaris C. van Drimmelen, den heer J. Haenen, sergeant J. C. Ganzert, dr. J. E. Tulleken en den heer v. Capelle Jr. Op dezen tocht zijn tal van fotografische opnamen gedaan, waarvan vele reproducties in het boek voorkomen dat, met toestemming van het koloniaal bestuur, bij de *Hollandia*-drukkerij te Baarn (directeur Schudel) het licht zag Bijgaande plaatjes geven eene proeve van de illustratie dezer hoogst belangwekkende uitgave.

Wij kunnen hier geen overzicht geven van den rijken inhoud dezer wetenschappelijke reisbeschrijving, waarin met zorg is vermeld al wat strekken kan tot vermeerdering onzer kennis omtrent landstreek en bewoners, exploitatie van het planten- en delfstoffenrijk, natuurlijke communicatiemiddelen, die voor kunstmatige verbetering in aanmerking kunnen komen etc. etc. en, onder dat etc., óók zeer waardevolle plaatsbepaling. Zij, die reisbeschrijvingen plegen te lezen om de avonturen, kunnen ook in dit relaas wel wat van hun gading vinden. Er wordt gedoold, gejaagd, ook wel geleden, men leert allerlei zeden, gebruiken, ja inlandsche melodiën kennen. Het leven der dieren wordt ook niet onopgemerkt gelaten. Menige vermakelijke mededeeling verlevendigt telkens het wetenschappelijke relaas.

Wat aangaat de dadelijk praktische resultaten van deze ontdekkingsreis, men zal daaromtrent kunnen oordeelen na kennisname van het geheele werk in al zijn détails, doch alleen wanneer men voldoende speciale kunde daartoe bezit. We mogen ons hier niet aan eene schatting daaromtrent wagen; wel mogen wij getuigen dat dit rijk geïllustreerde boek eene hoogst belangrijke bijdrage mag heeten tot de kennis van een onzer rijke en nog zeer onvoldoend geëxploiteerde bezittingen.

't Moge daarom worden opgenomen in menige schoolboekerij, waarin wel reisbeschrijvingen worden gevonden van minder beteekenis en die ook minder onderhoudend zijn voor den jongen Nederlander

* * *

In Duisternis door FRANS COENEN JR. 't Is de historie en het droevig uiteinde van iemand, dien een normaal mensch, gezond, verstandig, ijverig en met gemiddeld begrip van verantwoordelijkheid een „lammeling" moet noemen. Caron is een lammeling. Coenen spreekt dat zeker niet tegen. Coenen heeft ons willen laten voelen wat zoo'n lammeling voelt en medunkt daarin is hij volkomen geslaagd. Nu kunt ge van een schrijver niets anders vergen, redelijkerwijs, dan dat hij goed doe — zoo goed als Coenen — wat hij voornemens geweest is te doen. Had Coenen een dagelijksche-leven's-held willen geven en ware hij dan aangekomen met Caron, men zou hem mogen uitlachen; had hij een anarchistischen dweper willen teekenen en ware hij dan niet geslaagd meer te laten zien dan dit akelige kereltje dat het inkieperen van een ruit in een koffiehuis al „een daad" vindt en meent door zoo'n kwâjongens-streek een beetje zichzelf en arme menschen op de maatschappij te wreken, we zouden 't mogen uitproesten over *In Duisternis*, vooral om die nonsensredeneering van een verschooiden leêglooper betogend hoe erg 't wel is dat de huizen van rijkaards

zich in den avond niet openen voor hem (158).... Maar Coenen heeft duidelijk getoond nu juist de gevoelens van zoo'n echten „lammeling" te willen geven. Daarom is Coenen's boek artistiek bepaald goed, al zullen er heel wat menschen gevonden worden, die liever wat anders lezen, bijvoorbeeld van den bovenmenschelijk goeden Addy uit *De Boeken der Kleine Zielen.*

De typeering van den allermiserabelsten Caron is prachtig. 't Kereltje raakt verzot op slet Carolientje en vertelt aan zijn tweede moeder en aan zijn ouderen broer dat hij met de belangwekkende juffrouw gaat samenwonen. De tweede moeder nijdig en Caronnetje fel kwaadaardig en grof daartegenin; want dat burgermensch, durft me daar wat van Carolientje te zeggen. De broer, die mee praat omdat hij maar een oppassende jongen is en dus een ploert, krijgt desgelijks zijn vet en Caron krijgt Carolien benevens zijn vaders versterf. Caron is te Amsterdam op kantoor. Edoch in Amsterdam is Caron's Carolien wat erg bekend als de bonte poes en dies geeft Caron er zijne betrekking aan. Hij gaat met Carolien in den Haag wonen om daar zijn vaderlijk erfdeel op te eten, heel langzaam, want Carolien moet erg zuinig doen. Dat er in den Haag ook wel kantoren en winkels gevonden worden, waar Carons fatsoenlijk een maandgeldje kunnen verdienen, dringt tot het bewustzijn van Carolientje's mispunt niet door. Meergenoemde Carolientje, die er niet van houdt zuinig te leven voor een meheer, die niemendal blieft uit te voeren, al was 't dan alleen maar om haar wat toiletgeld te geven, gaat er van door met een ander jongmensch, dat meer van zijn familie heeft geërfd of weet los te krijgen. Ze doet dit nog maar even bijtijds, want Caron, naar Amsterdam teruggekeerd, bemerkt al spoedig nog slechts *f* 25 over te hebben, waarvan dient betaald *f* 16 huishuur en *f* 4.95 voor 't boekje, dat wonder boven wonder niet met een halve cent sluit! Caron roept nu uit (pag. 15) in zijn binnenste: »God! hij moest zien aan de kost te komen...." En we vernemen dat „de energie zich weer spande in hem". Desalniettemin krijgt hij door 't denken aan een betrekking „een snijdenden angstscheut door zijn lijf" (pag. 16) en „een trillend weeë drukking op zijn buik". Hij gaat dan solliciteeren, drie maal, en drie maal is het mis. Hij gaat niet naar zijn vroegeren patroon, schuld erkennend en vragend om een plaats of een aanbeveling; hij loopt maar lukraak op advertenties.

Verbitterd — natuurlijk op de maatschappij, die nog geen voortreffelijk ingericht logement heeft laten bouwen voor jonge lieden, die met Carolientjes hun fortuin opmuizen en dan driemaal vergeefs solliciteeren, nadat zij hebben ontwaard net nog *f* 4.05 te bezitten — verbitterd op de maatschappij, kwakt Caron een ruit in en verhangt zich daarna op zijn kamer.

Heel goed — ik heb 't al gezegd, herzeg het nochtans, met eene bedoeling — heel goed is Caron door Coenen geobserveerd en weergegeven. Zijn angst op straat b. v., dat iedereen hem aanziet, is wel precies de angst van den ongelukkigen ontaarden, verloopen stumpert, voor zelfmoord rijp en de miserabele jammer van Caron, 't ongeluk, is met meesterschap door Coenen vertolkt.

* * *

Bij de erven F. Bohn te Haarlem is een nieuwe bundel verschenen van J. EVERTS Jr., getiteld *Klein Leven.* Naar aanleiding van dit boekje, dat getuigt van het zeer te waardeeren, hoewel niet tot volkomen oorspronkelijkheid afgerijpte talent van den jongen schrijver mag hier allereerst wel eene principiëele quaestie worden besproken.

Een schrijver van groote gaven, die door zijn dichterlijke fantaziën en vertellingen in vroeger jaren zeer terecht heeft naam gemaakt en die nu, in een der meest gelezen dagbladen, zijne meening zegt over de hedendaagsche literatuur, vond het raadzaam het vraagstuk nog weêr eens aan de orde te stellen, maar al had hij dit niet gedaan en al had de heer Everts hem niet in 't weekblad *De Amsterdammer* van antwoord gediend, ook dan zou het der moeite waard zijn hier aan de kunsttheorie van nog heel wat recensenten een paar regels te wijden. Immers, het geldt de

vraag of een bundel novellen, een roman, een boek met verzen, een tooneelstuk . . . of eene artistiek letterkundige uiting mag worden beoordeeld naar de levensbeschouwing, waarvan het kunstwerk getuigt. In de praktijk wordt de quaestie immer heel eenzijdig bekeken. Ge zult namelijk nooit een boek zien veroordeeld omdat de auteur het leven aangenaam vindt en 't bestaan der menschen in rooskleurige verwen maalt — om nu eens een beeld te gebruiken dat in zwang was, toen de optimistische literatuur dat ook heette te zijn. Mocht er zich morgen in onze letterkunde een krachtmensch manifesteeren, die prachtig volkomen egotistisch aangelegd, daarbij gelukkig en tevreden voor zichzelf, een zekere minachting, vermengd met beleedigend medelijden, toonde voor de ongelukkigen, die 't Leven somber zien voor zich en voor anderen, die zocht en vond de „lichtpuntjes" in het droevigst bestaan en zou meenen dat geestelijk blind geboren [illegible] die[illegible]enen zijn, die deze vermaarde „lichtpuntjes" niet zien of ze van geenerlei beteekenis achten voor het geluk der menschen . . . . mocht zulk een egotistisch krachtmensch novellen, romans, verzen of tooneelstukken gaan schrijven, de bedoelde critici zouden hem veel vergeven, omdat hij zou toonen het Leven lief te hebben. Want we zijn nog immer een praktisch volk, óók zeer praktisch in onze verhouding tot elke kunst, maar tot de literaire in de hoogste mate. Een kortelijk „gevleugeld" woord van Schiller, met zóó groote vleugels dat het over de realiteit heen vliegt, wordt met instemming aangehaald: *Ernst ist das Leben Heiter ist die Kunst.* Men wil dit gezegde verklaren op zijn allernuchterst door te zeggen dat de kunst het leven niet moet laten zien zooals de kunstenaar het ziet, maar op vroolijkmakende of, minstens, vertrouwenwekkende manier. Nooit heeft Schiller dat zoo bedoeld. De, in zijns wezens diepte zoo in-melancholieke dichter van *Wallenstein*, van *Maria Stuart*, van de *Maagd van Orleans*, om nu van zoo menige lyrische uiting van droefenis niet te gewagen, kan niet hebben gemeend dat de droefgeestige kunstenaar zich had op te winden om maar heel vroolijk en troostvol te schrijven over het Leven. Bovendien, al zou Schiller dit hebben willen decreteeren, wat zou dat dan nog bewijzen voor ons, modernen, wat zou het een pessimistisch aangelegd, Nederlandsch auteur uit de twintigste eeuw aangaan? We hebben met machtspreuken niets te maken en wachtwoorden van zelfs den grootsten meester zijn in de republiek der Letteren niet dan vleugellamme aforismen, die dood liggen op den grond der realiteit, waar een nieuwe kunst de behoeften meer of min bevredigt van een ganschelijk nieuwe generatie.

Ik kan, daarentegen, juist àlles gevoelen voor iemand, die zou te velde trekken tegen valsch pessimisme, gehuichelde droefgeestigheid en mode-gedrens van zooveelste-rangs schrijvertjes, die meenen dat men er tegenwoordig niet komen kan zonder 't noodige, a[illegible]ende geieremieer, die sombere li[illegible]tr[illegible]ten [illegible] v[illegible] gevraagd schijnt en ze auteurs van [illegible] h[illegible] werken vaak zien geprezen door beo[illegible] [illegible]ars van eenig gezag. Dat zijn verschrik[illegible] vervelende pseudo-artistieke individuen, [illegible] kwaken in het moeras der ontmoedigden . . . Men hoort dadelijk dat het maar Verschen zijn, niet menschen, die hun leed uitschreeuwen, omdat zij zich al dieper en dieper voelen zinken, geen uitkomst wetend. Zoo'n peeuwkwakende kikker is in 't moeras volkomen in zijn element. Haal 't arme mormel er uit en hij zal zwijgen. Hij wordt papegaai, als verandert wat hij houdt voor de mode van den dag.

'k Wil maar zeggen dat de vraag — de éénig gewettigde vraag — blijft of wat wordt gegeven als een werk van kunst dit ook werkelijk is, of het gevoel, dat de auteur in zijn werk heeft trachten te leggen, ons aandoet als echt en of het artistiek daarin uitgedrukt werd. Totaal naast deze quaestie staat eene andere, niet onbelangrijk en waarover men tot in 't oneindige kan redeneeren, dèze nml. of het niet veel beter wezen zou voor de menschen, die zich erg laten beïnvloeden door hun lektuur, indien de moderne kunstenaar van het Woord het Leven anders; — blijer, troostrijker zagen; indien hunne werken huldigden de geestkracht der stoere kerels, die, spijt allerlei rampen en tegen-

spoeden, nochtans geraken tot een zekere mate van geluk en of zoo'n soort van literatuur, als hij nu eens toevallig zóó ware ontstaan, *pædagogisch* niet van meer waarde wezen zou dan 't verreweg grootste gedeelte der tegenwoordige. De bespreking daarvan is een onderwerp voor den moralist.

Hij kan dit onderwerp uitputten; hij kan er prachtige hoofdstukken over leveren; maar hij zal er niemendal door veranderen aan den feitelijken toestand. Het moreele karakter eener literatuur van een gegeven in een gegeven tijdperk is de resultante eener lange reeks van invloeden, aan welker werking niemand ontsnapt en welker macht met geen mogelijkheid is te verzwakken, door geen duizend van de allerwelsprekendste moralisten. Ik ben er van overtuigd dat de Nederlandsche moderne letteren aan een zeer groot gedeelte van het Nederlandsche volk geen voldoening geven en, me dunkt, in het groote succes van vertaalde romans uit de Scandinavische talen, uit het Russisch, Poolsch . . . enz. enz. ligt wel eene aanwijzing voor de richting, waarheen het trouw lezende Nederlandsche publiek zijn begaafde, scheppende letterkundigen zou willen stuwen, doch wie een letterkundig kunstwerk beoordeelt mag niet meer doen dan hoogstens mededeelen wat hij te dezen opzichte voor een feit houdt. Zijn persoonlijk verlangen naar een literatuur van blijgeestigen of meer diepzinnigen of wat dan ook, mag hem niet doen veroordeelen het werk van knappe auteurs, die aan zijn ideaal van moralist niet beantwoorden.

Dat mag wèl de moralist, die niet het werk van kunstbeoordeelaar doet. En nu is 't hèèl jammer dat men niet dan hoogst zelden belieft te onderscheiden. De zedenmeester, die oordeelt over kunst als *kunst*rechter, stelt zich gelijk met den braven landbouwer dien ik vroeger kende. Hij werd altijd vreeselijk boos wanneer hij een vruchtbaar stuk land zag gebruiken voor bloemtuin, omdat die „rommel" — siergebloemte — lang zoo mooi niet heeten mocht als bloeiende vruchtboomen, erwten, tuinboonen etc. en omdat je er niets van eten kon als 't uitgebloeid was. Spreek zoo'n utiliteitsman nu maar eens tegen!

Maar oordeelt de zedenmeester over onze droefgeestige schrijvers in zijn hoedanigheid van moralist, dan heeft hij recht op aller belangstelling . . . maar behoeft de artiest zich van zijn uitspraken niet meer aan te trekken dan hem goed dunkt.

Klein Leven, ik gaf het reeds te kennen, is *goed degelijk* werk. Het getuigt van de ellende der kleinen in ons druk bestaan en heel wat van die tien vertellingen zullen den lezer een rilling door de leden jagen. Laat ik één enkele bladzijde aanhalen om u zelf over het zeer reëel beschrijvend talent van Everts te doen oordeelen. Hierin geeft de auteur 't portret van Piet, den roerganger, die varend „om de zuid", overboord zou worden geslagen door een breker:

Wijd-gespreid de dik omkleede, als-stramme armen: in elke hand — grof-groot door de dikke, geel-grijs-harige wanten — één der kort-uitstekende spaken van het verticale roerwiel; den zwaren, puilenden buik ten steun tegen den houten cirkelrand van het aanhoudend-flauw-heen-en weer-wiebelende rad gedrukt, stond hij, robuste kerel, achter op het campagne-dek, terzij van de roer-kast, van het hoofd tot de voeten gepakt in een tot-rood-verschoten, zwarten duffel; stevig vèr-uitéen de beenen — ver-reusd door de plompe zeelaarzen.

Onverwogen onder het geel-groene jockey-petje — dat slap-gedeukt hol-ballonde, als was het te klein-fel zijn hel-blauwe oogen; dwalend van schuin-neer op het kompas naar vèr-vooruit-over-het-verlaten-dek. Zoo stond hij — nu al een uur bijna — zijn wacht uit, onbewegelijk: als verstard door een plotselingen dood in de kou van den strengen Kaapschen winter. Alleen zijn armen bewogen onophoudelijk licht-schokkend mee met het zwaar-wiebelend roerwiel. . . .

Die man „staat er". En zoo is er uit elk verhaal wat heel goeds te geven. Een degelijk talent, echt Hollandsch soliede, die Everts!

F. L.

DORDRECHT
NAAR EEN SCHILDERIJ
EIGENDOM VAN DEN HEER BART VERHALLEN

CORNELIS ANTHONIE VAN † † WANING. † † † † † † † † † † † DOOR P. A. HAAXMAN Jr. † †

Het verschijnsel doet zich herhaaldelijk voor, dat men in onze tijdschriften en dagbladen hoort uitwijden over de jeugd van leden van het St. Lukasgild, die den middelbaren leeftijd reeds lang overschreden hebben. Ik ken artisten, die reeds 20, ja 30 jaar geschilderd en geëxposeerd hebben en die nog maar altijd onder de zoogenaamde jongeren worden gerangschikt. Zou de verklaring van dit anachronisme der eeuwige jeugd soms gezocht moeten worden in de omstandigheid dat de kunst van die strevers nog zoo jong is? Immers neen, daar het niet te loochenen valt dat sommige bejaarde, zelfs hoog bejaarde schilders aan kunstbroeders, veel jonger dan zij, het voorbeeld geven van jong en frisch te zijn in hun kunstuitingen. Een andere oplossing van het verschijnsel zou ik willen wagen en met een voorbeeld toelichten. Jong noem ik die kunstuiting, die van geen zelfvoldaanheid blijk geeft, waar het zoeken, het streven, naar een ideaal, dat elk kunstenaar in zich omdraagt en koestert, nog zoo vlak boven op ligt.

Jong is de kunstenaar, die zich zelf nog telkens corrigeert en weer telkens een anderen kant laat zien, eerst van zijn onbeholpenheid, dan van zijn steeds meer bewustworden van zijn doel. Zoo'n jonge artist is Van Waning, jong, niettegenstaande hij reeds een kleine 20 jaar geleden voor goed de kunstenaarsloopbaan koos. Onder de inzenders van de laatste der negen groepententoonstellingen, in het afgeloopen saizoen in *Pulchri Studio* gehouden, had het werk van Van Waning de bekoring van de jeugd. Evenals bij zijn buurman Van Soest, hoewel daar weer met een geheel ander karakter, lag er over zijn groep een jonge, dat is bekoorlijke distinctie. Zijn eigenaardig, sympathiek genre, stads-, rivier- en strandgezichten met hooge, verre en diepe luchten, draagt tot die bekoring van de eeuwige jeugd in de kunst niet weinig bij.

Van Waning heeft het moeilijkste, maar tevens, wanneer men er in slaagt, dankbaarste

genre gekozen. De Hollanders, die jaarlijks van hun vacantiereis naar de berglanden in hun vlak polderland terugkeeren, hebben daar in Duitschland en Zwitserland een natuur genoten, veel trotscher en geweldiger dan die van onze lage landen, maar wat zij daar niet gezien hebben, zijn de schakeeringen in de luchten, is de toon die onze meer vochtige, zware dampkring toovert over landschap en stadsgezicht, is het wolkenperspectief dat in

verheven schoonheid nergens bij het Hollandsche landschap te vergelijken is. Van eeuwen her, van Ruysdael tot Jaap Maris en Jan Hendrik Weissenbruch hebben die luchten de beroemdheid van de Hollandsche kunst gemaakt, en zoo lang de kunst in ons land beoefend wordt, zullen het steeds de landschapschilders zijn, die voor haar een school maken.

ENKHUIZEN — NAAR EEN SCHILDERIJ

Nergens komt het karakteristieke verschil beter uit dan op een internationale tentoonstelling, wanneer na lange rijen niets zeggende vreemde kunst de toeschouwer plotseling verrast wordt door een zaaltje Hollandsche schilderijen. Het werkt weldadig als de ontmoeting van een oase in een woestijn van zand. Zoo was ook de indruk van een buitenlander, vriend der Hollandsche kunst, dien ik in *Pulchri* ontmoette, toen daar onlangs Van Waning zijn groep exposeerde. De man had het laatst kunst gezien op de Dusseldorfsche tentoonstelling, waar hij de eindelooze zalen van de Duitsche kunst had doorgeloopen. Hij had er veel knappe werken gezien, vooral knap van teekening en compositie, maar met de natuur had dat alles zeer weinig te maken. Hier zag hij de groep stads- en riviergezichten van Van Waning en kwam onmiddellijk onder de bekoring van die met hartstocht op het doek geworpen natuurindrukken. Er was daar een klein stads- of dorpsgezicht met een ophaalbrug in 't midden van het tafereel en daarboven een wolkenlucht met diep blauwe plekken er tusschen. Het brugje, schitterend belicht uit een der wolken, was hier het geestig middelpunt, maar de lucht maakte het schilderij en deed het veel grooter lijken dan de weinige vierkante decimeters binnen het kader. Daarnaast hing van den schilder een nog kleiner schilderij, voorstellende een sluis te Amsterdam bij boos, ruw weêr, waarover eenige menschen schuw

en haastig hun weg gaan; een woeste lucht, waarin slechts even een blauw plekje doorbreekt. Ook dit schilderij is met passie gedaan. De schilder zag dat effect in de natuur, maakte een krabbel en raadpleegde overigens zijn geheugen, toen hij het op het plankje aansmeerde. Weer een ander moment was een klein stuk strand, klein wat betreft het kader, maar met een oneindig perspectief in de drijvende verre lucht. Dan had Van Waning daar ook een riviergezicht over Dordt, de stad mooi stil in de schaduw, het tweede plan verlicht door doorbrekend zonlicht, een doek vol stemming en lokale kleur.

Bij gelegenheid van deze tentoonstelling werd de ook vroeger ten opzichte van Van Waning's werk gemaakte opmerking vernomen, dat het veel op dat van Jaap Maris gelijkt. Inderdaad, was daar het evengenoemde ophaalbrugje, en nog sterker een strandgezicht met een enkele schuit aan het strand, dat ons den grooten luchtenschilder in herinnering bracht. Maar mij dunkt, dat die onwillekeurige vergelijking met Neerland's grootsten modernen landschapschilder Van Waning tot ongewone eer strekt. Het bewijst dat hij, evenals zijn beroemde voorganger, slechts getroffen wordt door buitengewone momenten in de natuur en de gave bezit om wat hij in zich heeft opgenomen, in kleur en toon om te zetten. De gelijkenis in beider werk is natuurlijk hoofdzakelijk gelegen in de keuze van gelijkwaardige onderwerpen. De uitvoering echter loopt nog ontzaggelijk uiteen. Maar wanneer het voor Van Waning is weggelegd om met dezelfde energie als tot dusver voort te werken, belooft hij in de uitvoering de evenknie van Jacob Maris te worden.

* * *

Het was een talrijk gezin, waarin Cornelis Anthonie van Waning den 26en Juli 1861 in den Haag geboren werd. Op de departementaal-school, die toen nog op den hoek van het Buitenhof gevestigd was, behoorde Kees tot de vlugge leerlingen en ongetwijfeld zouden zijn ouders ook pleizier van hem hebben beleefd wanneer hij een andere loopbaan gekozen had. Maar onweerstaanbaar werd Kees in de richting van het kunstenaars-

SLUIS TE AMSTERDAM — NAAR EEN SCHILDERIJ

Eigendom van den Heer Jos. Amiabel.

leven gedreven. Daartoe zal zeker veel bijgedragen hebben de omstandigheid, dat Den Haag in zijn jongen tijd het middelpunt was van een opgewekt artistiek leven. De beide Marissen, Israëls, Mauve, Mesdag, Artz, Roelofs, Bakhuyzen, Gabriël, Blommers, Bisschop e.t.q. hadden in die dagen de Nederlandsche schilderschool tot een ongekenden bloei gebracht. Voor een jongmensch met idealen was het zien van die heerlijke kunstuitingen op kunstbeschouwingen en tentoonstellingen, die zich toen reeds begonnen te vermenigvuldigen, een machtige aandrang om naar de verwezenlijking van die idealen te streven. Meer dan de jonge Van Waning zich toen nog bewust was, zal die omgeving van groote mannen reeds in zijn jeugd op hem gewerkt en hem geleid hebben. Zijn eerste meer directe houvast had hij aan den zeer bescheiden, maar degelijken kunstenaar Behr, die vóór alles een voortreffelijk leermeester in het teekenen was. Hij trof dien leermeester, die toen reeds op gevorderden leeftijd was, op de departementaal-school en volgde met ijver zijn teekenlessen. Behr was naar buiten bekend als een ijverig stadsgezichtschilder en maakte zich zeer verdienstelijk door de mooiste plekjes in Den Haag in beeld te brengen. Johannes Bosboom was hem zeer genegen en verhoogde vaak de waarde van Behr's stadsgezichten door het bijschilderen van figuren. In het gemeentemuseum en in particuliere verzamelingen zijn Behrtjes, die werkelijk kunstwaarde hebben en die overigens ook uit een antiquarisch oogpunt de herinnering aan het oude 's Gravenhage, waarvan reeds zooveel verdwenen is, voor de nakomelingschap bewaren. De brave Behr, die een zeer nauwgezet teekenmeester was, had in Kees van Waning een zijner vlijtigste discipelen. Van de teekenklasse op de school was Kees steeds no. 1 en het gebeurde meermalen dat hij voor andere jongens in de klas, die aan het teekenen de brui gaven, de proefteekeningen maakte, waarmede zij dan op het examen goede sier maakten.

Van Waning's tweede mentor was Willem Maris. Toen hij reeds heel wat gewerkt en veel studies verzameld had, koos hij er de beste uit en verstoutte zich daarmeê naar den meester te gaan, die in die dagen zijn atelier had in de Laan Copes. Van Waning was toen reeds 23 jaar. Hij had wel veel gearbeid, maar nog steeds met zeekre besluiteloosheid, daar zijn familie, die van de wisselvalligheden en moeielijkheden van de eerste jaren van het kunstenaarsleven meer besef had dan de jonge man, hem in zijn idealistisch streven niet sterk aanmoedigde. Het geviel echter in die dagen, dat den jongen man een legaat ten deel viel en met dien ruggesteun van *le parfait accord de l'or* vermochten de zijnen hem niet langer in zijn lievelingskeus tegen-

SCHEVENINGEN VAN DE PIER GEZIEN — NAAR EEN SCHILDERIJ

Eigendom van den Heer J. Schüller.

houden. Daarbij werd hem door Willem Maris een hart onder den riem gestoken. Wanneer hij flink studeerde en vooral veel buiten werkte, kon hij gerust zijn gang gaan. Dit was trouwens ook reeds de raad geweest van den ouden Behr, die zijn leerling niet uit het oog verloor toen deze de school verlaten had en andere leermeesters had gekregen in Schmidt Crans en in den voortreffelijken kunstpaedagoog Fridolin Becker. Zijn eerste tochten naar buiten waren dan ook in gezelschap van Behr, met wien hij ook vaak op het schilderachtige Hofje van Nieukoop zat te studeeren naar de oude geveltjes in de 17e eeuwsche omgeving van dat verrukkelijke plekje, dat door Bosboom in een reeks meesterstukken is vereeuwigd. Ook in latere dagen, toen Van Waning zijn werkplaats had op den N. Westbinnensingel, kreeg hij daar dikwijls het bezoek van den toen 80-jarigen Behr, die daar nog wel eens het penseel ter hand nam en een luchtje schilderde. Maar na het bezoek bij Willem Maris, nam Van Waning de wijk naar de omgeving van Loosduinen, om zich geheel aan het buitenschilderen te wijden. Hij betrok daar een atelier met zijn vriend Akkeringa en beide jonge kunstenaars hebben daar gedurende 3½ jaar (van 1886—1889) naar hartelust gestudeerd.

NAAR EEN SCHILDERIJ

De Beeklaan en omgeving was in die dagen een kolonie van jonge artisten. Van Waning en Akkeringa waren de ontdekkers en pioniers van die mooie omgeving van duinen, heggen, tuintjes, vaarten en prachtige luchten. Spoedig daarna kwamen zich daar ook Breitner, Van Thol, De Zwart en andere jonge kunstenaars vestigen, en in die afzondering ver van het stadsgewoel en van de kunstbedervende bouwerij, bestudeerden zij het hollandsch duinlandschap in zijn schoonste effecten. Van al dat schoons in den omtrek der residentie is thans niet veel meer over. Op de plaatsen waar Van Waning en zijn vrienden werkten, is het duin afgegraven en wordt het uitzicht belemmerd door rijen eentonige burgermanswoningen, zonder stijl, kracht noch heerlijkheid. Evenals de eenmaal beroemde Broeksloot in het zuiden, behooren in het westen van den Haag de mooie Beeklaan en Dekkersduin tot de geschiedenis en zal straks door de annexatie van een goed deel van Loosduinen bij Den Haag, die schoone duinstreek voor de kunst voor goed verloren zijn.

Na twee jaren van volhardenden arbeid zond Van Waning zijn studies in om als werkend lid van het genootschap *Pulchri Studio* te worden aangenomen en werd als zoodanig voorgedragen door P. de Josselin de Jong. Met glans doorstond hij het strenge examen en werd in het gilde opgenomen. Uit dien tijd dagteekent zijn aquarel „Hollandsch dorpstuintje", een sloot waarlangs gekapte wilgen en een gezicht op landelijke huisjes, zoo ook zijn schilderij „In de moestuinen te Loosduinen", eigendom van den heer Cambier te 's Gravenhage. Het zal ongeveer in die dagen zijn geweest, dat ik voor 't eerst met een belangrijk werk van Van Waning kennis maakte Voor het raam van een onzer kunsthandelaars had hij geëxposeerd een gezicht van het strand te Scheveningen met Seinpost en Kurhaus. Dat schilderij trof mij zeer door zijn sobere opvatting en juistheid van toon

HET ZIEKEN — NAAR EEN AQUAREL

Eigendom van den Heer H. W. Mesdag.

en ik werd in dit oordeel bevestigd door het lezen in een der Haagsche bladen van een beoordeeling, die met de mijne in alle opzichten overeenkwam en waarin de verdiensten van dit Jugendwerk van Van Waning deugdelijk gemotiveerd werden uiteengezet. Maar nog veel meer waarde had voor den jongen schilder het oordeel van Bosboom over dit schilderij. Evenals zoo vele Hagenaars was ook Bosboom's eerste gang 's Maandagsmorgen langs de kunsthandelaars en hij placht dan wel eens bij Tersteeg of bij een zijner collega's in te loopen, als het buitenhangend schilderij hem bijzonder beviel. Zoo trof hem ook het werk van Van Waning, die toen nog een zoo goed als onbekend jong artist was. Bosboom liep het magazijn binnen, informeerde naar Van Waning en liet de boodschap achter, het jonge mensch te verzoeken eens bij hem te komen, daar hij gaarne kennis met hem wilde maken.

Toen Van Waning mij deze episode uit zijn leven vertelde, verplaatste hij zich weer geheel in dien gelukkigen tijd. Gulweg bekende hij mij, met een schittering in de oogen, dat die boodschap voor hem de schoonste aanmoediging was, die hij ooit ondervonden had. Misschien nog meer dan naar Israëls in onzen tijd, zagen toen de jongelui in de kunst naar Bosboom op. Hij was een soort half-god, wiens oordeel een orakel geleek.

Sedert de kennismaking met Bosboom stond diens atelier voor den jongen man open en had hij ook het geluk een tegenbezoek van den meester in zijn atelier aan den Loosduinschen weg te ontvangen. Zeer veel heeft Van Waning sedert aan den vriendelijken raad van Bosboom te danken gehad; zijn eerzucht om ook een naam in de kunstwereld te veroveren, werd door dat vereerende patronaat van een der beroemdheden van de Nederlandsche schilderschool aangevuurd, en het meest dankbaar was hij den grooten man, toen deze op een wandeling zijn moeder ontmoette en haar de gerust-

stellende verzekering gaf, dat voor haar zoon een toekomst was weggelegd.

Had Van Waning met het even genoemde schilderij reeds de aandacht op zich gevestigd ter driejaarlijksche tentoonstelling te Rotterdam, op een volgende tentoonstelling, in 1892, behaalde hij een eervolle vermelding voor zijn groot strand met pinken („Uit en thuis", was de titel), waarin zoowel kleur als compositie te roemen vielen. Dit doek werd ook ingezonden op de internationale tentoonstelling te München en werd het eigendom van den heer Pietersen te La Rivière St. Sauveur (Dep. Calvados). Van dien zelfden kunstliefhebber kreeg Van Waning de opdracht, een collectie Hollandsche kunst samen te stellen. De jonge schilder had hier een uitmuntende gelegenheid om van zijn bewondering voor het werk zijner knappe tijdgenooten blijk te geven. Met liefde en geestdrift kweet hij zich van zijn dankbaar mandaat en legde den grondslag voor een kabinet, waarin de toenmalige jonge schilders en ook de oudere artisten van reeds lang gevestigde reputatie met hun beste atelierwerken vertegenwoordigd waren.

Intusschen was zijn studiegenoot van de Beeklaan, Akkeringa, in het huwelijk getreden en ging Van Waning een nieuw bondgenootschap aan met Floris Arntzenius, met wien hij een atelier op het Spui betrok. Ook deze nieuwe relatie kwam zijn ontwikkeling ten goede, want zijn vriend Flor was, evenals Kees, *in every inch* een artist. De geestdrift van den een vulde die van den ander aan. In die dagen werd van alles gedaan: geteekend, geschilderd en door vergelijking van elkaars werk met dat van anderen de blik verruimd en de hand steeds meer geoefend in de techniek van het métier. Ook werd door de beide jongelui een studiereis naar Parijs en Bordeaux ondernomen. Een nieuwe wereld van indrukken opende zich voor hen en zij zorgden er voor die zooveel mogelijk vast te leggen in hun schetsboeken. Ook maakten zij op reis in geïmproviseerde

NAAR EEN SCHILDERIJ

ateliers in hun hotels uitvoerige studies van de in de straat geziene typen, van de mooie stadsgezichten en watereffecten. Zij ondernamen het zelfs om op een tentoonstelling

NAAR EEN KRIJTSCHETS (ATELIER).

te Bordeaux van hun werk in te zenden en toen zij op een morgen in hun hotel aan het ontbijt zaten en de courant opensloegen, werden zij niet weinig verrast door de volgende regelen aan hun adres:

„Signalons l'intéressante exposition de cette semaine dans les vitrines de la maison Imberti. Du côté de la rue de Grossi, on voit quatre études de deux artistes hollandais, Van Waning et Arntzenius. Traités très largement, d'une brosse très sûre, ces études rappellent assez la manière de Courbet. Les ciels sont surtout admirablement enlevés. C'est d'une vigueur, d'une puissance remarquable."

Uit deze beoordeeling blijkt, dat Van Waning in het schilderen van luchten toen reeds een groote vaardigheid had verkregen. Een mooie herinnering aan zijn reis, het groote schilderij „de haven van Bordeaux" had op een tentoonstelling in Pulchri en later bij Tersteeg op de Plaats veel succes. Het bevindt zich thans in de verzameling van den heer Moll, te Rijswijk (Z. H.). Ook herinner ik mij in die dagen van Van Waning gezien te hebben een gezicht op Royas, ook een souvenir van zijn Fransche reis, van welk motief hij een schilderij maakte, dat sedert het eigendom werd van den heer Trip. Vele schetsen maakte hij ook langs de Garonne, o. a. een zeer fraaie van het kasteel van den bekenden wijnbouwer de Luze.

Hij achtte zich echter gelukkig weer tot de hollandsche luchten terug te keeren. Hij bestudeerde die aan het strand en in het duin en trachtte aan het doek toe te vertrouwen den rijkdom van tonen onzer grijze luchten op oude stadsgedeelten. Hij kwam met zijn werk kranig voor den dag op de groepententoonstellingen in *Pulchri*, waar vele kunstliefhebbers zich door zijn echt Hollandsche kunst aangetrokken gevoelden en er de hand op legden. Hetzij Van Waning zijn motieven zoekt in den Haag, aan de Bierkade, de Wagenbrug, te Scheveningen, hetzij hij mooie plekjes gaat verschalken te Dordrecht, Rotterdam, Gorkum of in een van de Noordhollandsche steden, waar hij mede met voorliefde studeert, hij vindt er overal dezelfde wolkenlegers, dezelfde toonrijke atmosfeer, en de stadsgezichten of havens met schuiten zijn voor hem slechts het motief voor zijn lievelingsstudie, de luchten met hun onuitputtelijke afwisseling van licht, kleur en toon.

Wil men enkele voorbeelden, dan herinner ik aan Van Waning's schilderij „de Bierkade" van af Het Zieken gezien, dat te Barcelona met de zilveren medalje bekroond werd en thans het eigendom is van generaal Deijkerhoff te 's-Gravenhage; aan zijn „buiig weer voor Dordt" (eigendom Louis van Soest); zijn „Stadsgezicht te Rotterdam" (A. A. Bakker Cz.); „de Maas bij Feijenoord" (Ferd. du Chattel); „molen te Gorkum", „Stadsgezicht te Rotterdam", „Lijnbaan te 's-Gravenhage" (alle drie van den heer Rueck in Den Haag); „Stadsgezicht te Rotterdam" (de heer De Kuyper, 's-Gravenhage); „Haringkade te Scheveningen" (Werleman te New-York), enz. De genoemde doeken behooren tot Van Waning's werken, waarmede hij naam heeft gemaakt. Nog vele andere zijn in verzamelingen in Frankrijk en Amerika geplaatst. Een van zijn jongste successen was het vorige jaar, op een tentoonstelling in *Pulchri*, het kloeke schilderij „voor Dordrecht", waarin groote kwaliteiten waren vereenigd.

De firma Buffa kocht dit werk van den schilder.

Zeer vaardig is Van Waning als aquarellist; als type van zijn degelijk werk met waterverf noem ik een marine met een paar geankerde vaartuigen, eigendom van den heer H. W. Mesdag, die een paar jaar geleden door het publiek zeer gewaardeerd werd, toen de eigenaar een kunstbeschouwing uit zijn portefeuille gaf.

* * *

Sedert Van Waning in het huwelijk is getreden, had hij zijn atelier aan de Suezkade, in de onmiddellijke nabijheid van zijn vroolijke huiskamer. Daar hem echter van tijd tot tijd de onverwinlijke lust bekruipt om een kolossaal doek aan te leggen met veel lucht en veel water, begon hem op zijn oude atelier de ruimte te ontbreken en vond hij een grootere werkplaats, met mooi licht, in 't Oog-in-het-zeil-straatje. Daar spoedt hij zich gewoonlijk heen, wanneer hij een pracht van een lucht of een wolkeffect in 't hoofd heeft, die hij even op het doek wil aansmeren, of als hij, evenals Jaap Maris dat deed, een lucht zoo door en door van buiten kent, dat hij uren lang voor zijn ezel zit om zijn vizioen in toon om te zetten.

Dat atelier van Van Waning is zeer eigenaardig behangen met tal van souvenirs van vrienden. Een eereplaats nemen in de miniatuurportretten van zijn overgrootouders en de beeltenissen van de grootmeesters Bosboom en Israëls, die Van Waning als een soort van halfgoden vereert. Maar dan hangen er ook studies en krabbels van zijn vrienden. Ik zag er de eerste krabbel die Arntzenius improviseerde voor zijn teekening *Passie*, geflankeerd door een onstuimig neergesmeten zeegolf van Morgenstjerne Münthe en een eigen studie van de bekende melkbocht aan den Bezuidenhout. Van Waning wees mij met aandrang op een merkwaardig teekeningetje van Bosboom, enkele krabbels, genoeg om het Hofje van Nieukoop voor den toeschouwer in al zijn pittoreske schoonheid te doen leven. Bosboom had zijn jongen vriend dit blaadje vereerd en hij bewaarde het als een kostbare reliquie. Onwillekeurig bleef ik stil staan voor een teekening, in 1886 gemaakt door Henricus, voorstellende *de geboorte van Christus*. Aanvankelijk dacht ik een mooie ets van Rembrandt voor mij te hebben, en Van Waning had moeite mij van mijn dwaling te overtuigen. In deze teekening, met zwart krijt gedaan, waren nu letterlijk alle Rembrandt-kwaliteiten vereenigd: vrome stemming, geheimzinnig clair-obscur, pracht van compositie-lijnen en een rijkdom van heele en halve tinten. Ik had veel knaps van Henricus gezien, maar deze uiting van zijn rijke verbeeldingskracht en schitterende gave van uitdrukking overtrof alles wat ik tot dusver zag van dit niet tot zijn recht gekomen genie.

NAAR EEN KRIJTSCHETS (ATELIER).

Verder rondziende, zag ik nog aan den wand een studie voor Dordt van Van Waning; een teekening van zijn veel belovenden onlangs als werkend lid van *Pulchri* aangenomen leerling Evert Moll; een krijtschets van Arnold Koning, en zoo meer.

Nog meer trok mijn aandacht het werk waaraan Van Waning bezig was, of dat hij eerst onlangs voltooid had. Op zijn ezel

stond een Westlandsch moestuintje in aanleg, zeer fijn van toon, een van die mooie vondsten van onze artisten, die men zelden op een tentoonstelling of in den kunsthandel ziet, maar meestal in de ateliers van de bevriende kunstbroeders. Zoo zag ik onlangs bij Arntzenius een juweeltje van v. Waning: strandgezicht met een weelde van warmgrijzen toon. Op zijn atelier genoot ik ook van een vrij groot schilderij „De Vliet bij Voorschoten", een zeer subtiele, fijn gevoelde impressie van de lentestemming over een wijde, wijde waterplas. Er stond bijna niets op dit schilderij als water, lucht en wat groen op den voorgrond; verf zag men niet, 't was alles even teer behandeld. Maar wat schoof dat alles goed onder de lucht, hoe aangrijpend was hier de onmetelijkheid van het watervlak en het sentiment van den lentemorgen. Merkwaardig: zoo'n schilderij verkoopt Van Waning niet; wel schepen en stadsgezichten.

Hij liet mij ook nog zien een paar toonvolle gezichten op Enkhuizen, leuk met die oude brug, wegdommelend in den avondschemer, en een ondergaande zon na een warmen dag, waarin hij een poging had gedaan om de violette kleurschittering in toon te houden.

In zijn schetsboeken bladerend, vond ik daar geheel Nederland met zijn schilderachtigste plekjes in krabbels vertegenwoordigd. En toen weer opziend, trof mij een portret in olieverf van den schilder en een dito beeltenis van een jonge dame. Ik vernam van den schilder, dat hem nu en dan de fantaisie bekruipt om zijn studies op de teekenavonden van *Pulchri* naar figuur weer op te vatten en zijn hart op te halen aan het schilderen van koppen. Wat ik van hem zag, maakte op mij den indruk, dat Van Waning ook in die richting zou slagen. Hij zorge er echter voor, dat hij het niet doet met opoffering van de majestueuze luchten. Dat is zijn toekomst en daar ligt de weg, die zijn reputatie van knap stads- en riviergezichtsschilder zal bevestigen.

ENKHUIZEN — NAAR EEN SCHILDERIJ

Van Waning is een goed en gezellig kameraad en staat onder de bentgenooten van *Pulchri Studio* hoog aangeschreven, getuige zijn benoeming tot commissaris van de ge-

NAAR EEN SCHILDERIJ

EIGENDOM VAN DEN HEER JANSEN VAN AFFERDEN

NAAR EEN AQUAREL
Eigendom van den Heer J. Schüller.

zellige bijeenkomsten, door hem onder het bestuur van Mesdag bekleed.

Moge zijn werk steeds blijk dragen van een streven naar hooger, dan zal ook deze kunstenaar jong blijven in zijn kunst.

DEN HAAG IN „BUITENRUST". DOOR JOHAN GRAM. † † † †

Wie zich een beeld wilde vormen van het „*'s-Gravenhage in de 19e eeuw*" vond daartoe dezen zomer in het voormalig paleis „*Buitenrust*" aan den Scheveningschen weg rijke stof. Alles wat moker en hamer in die honderd jaren hebben doen verdwijnen, alles wat een nieuw geslacht van ontwerpers en bouwers heeft doen verrijzen, werd daar onder het oog van den bezoeker gebracht. Men hoorde er de blijde uitroepen van volbloed-Hagenaars, die er hunne oude geliefde residentie terug zagen; men vernam er voldane lachjes van behoudende stadgenooten, die er met vreugde hun Haagje van 40, 50 jaar geleden ongeschonden, onaangeroerd weervonden; kortom: het verleden in al zijn glans en werkelijkheid herrees daar voor een ieders blik. De bejaarde Hagenaar smulde er aan allerlei, dat nu opgeruimd, vernield en vergeten is; de moderne hofstedeling verbaasde er zich over hetgeen de residentie vroeger was en had.

Het paleis zelf, het vroegere Buitenpaleis, waar Koningin Anna Paulowna hare laatste levensjaren doorbracht, imponeert door rijkdom noch Koninklijke pracht. Met uitzondering van een paar zalen, waar gouden arabesken op glad wit houtwerk iets weelderigs en voornaams aan de vertrekken schonken, overtreft het geheel nergens de woning onzer patriciërs. Doch het uitzicht aan de achterzijde op het ruime terras, omzoomd door hoog, weelderig hout, dat zich daar tijdens de tentoonstelling in al de zeldzame frischheid van zijn lentedos vermeide, zou een beeldend kunstenaar voor een paradijs bestemmen. Het is een décor

PANORAMA OVER HET BUITENHOF EN DE STAD.

SCHEVENINGSCHE BRUG.

van een feeënzangspel, en men kan zich voorstellen, dat een man of vrouw van jaren te midden dier veredelde natuur, waar het rumoer der stad niet doordringt, tevredenheid vindt in zoete rust.

Het oog ziet er niets dan de bekoring eener weelderige natuur; het oor verneemt er niets dan het gekweel en gejuich der zangvogels. Eene heerlijke idylle. Bijna zou men het leven dier zwijgende Koningin Anna Paulowna, die hier zoo ongestoord en onopgemerkt haar stil bestaan eindigde, benijden.

Aan den ingang, in de vrij ruime vestibule, waar vroeger diep buigende lakeien u ontvingen en er in al het besef hunner vergulde voornaamheid verder begeleidden, stonden nu aan weerszijden krijgslieden (ledepoppen) uit de helft der 19e eeuw: een grenadier met berenmuts en granaat, een jager met den topzwaren shakot, een artillerist, een lansier, een muzikant en een kanonnier. Hunne barsche tronies door den beeldhouwer Dupuis vlug en typig geboetseerd, nemen den voorbijganger onbeschaamd op. Zonderlinge dorpelwachters, wier ouderwetsche kleedersnit en uitmonstering menigeen doet glimlachen, al zal ook de tegenwoordige uniform over eene halve eeuw niet minder den lachlust van den tijdgenoot van 1953 opwekken.

Op deze krijgshaftige inleiding volgen overigens niets dan uiterst vredelievende tooneelen. Hartstochtelijke vurige verzamelaars, bezitters van prenten, teekeningen en schilderijen, Haagsche schilders en teekenaars, die hunne portefeuille met schetsen en studiën ter beschikking van „Die Haghe" hebben gesteld, zooals bijv. de artisten Nakken en Smits, hebben vroegere toestanden doen herleven. Zelfs is er één verzamelaar bij, een man, wiens uitvoerige bijschriften men niet genoeg kan prijzen en bewonderen, de heer Lommel, die bij zijn rijken schat van prenten en teekeningen zulke beknopte en belangwekkende aanteekeningen heeft gevoegd, als waartoe slechts een man van cijfers, gelijk hij is, in staat kon worden geacht. De heer

Lommel heeft zelfs onder de afgebeelde huizen der aanzienlijke buurten de namen geschreven der familiën, welke genoemde huizen in 1853, 1875 en 1897 bewoonden. Voor menigen Hagenaar is zulk eene opgave een kostbare vond, zulk een familienaam opent menigmaal op eens een nieuw doorzicht; men herinnert zich plotseling deze of gene, die met genoemden naam in verband staat *).

Evenzoo hebben de schilders, die ons met hunne studies de plekken doen aanschouwen, waar nu hun landschap in eenvoudige huizen in vervelende steden herschapen is, ons groote diensten bewezen. Het is eene merkwaardige gedaanteverwisseling.

Wanneer men nu den rondgang volbracht heeft en zich ten slotte afvraagt: of het uitgelegde en verwijde 's-Gravenhage van 1903, de wereldstad in wording, grooter aanspraak op schoonheid en bekoorlijkheid mag maken, dan de residentie van 1850 bijv., zal het antwoord, naar ik vrees, ontkennend luiden.

Het natuurschoon, dat een voorname factor van 's-Gravenhage's aantrekkelijkheid uitmaakt, is in die halve eeuw van alle zijden ingekrompen en verkleind. Waar fluweelig weiland, pittoreske koepeltjes en glooiende duingronden oud-Holland's kenmerkend buitenleven verkondigden, zijn in plaats daarvan straten en buurten verrezen, die in ruil niets hebben aan te bieden dan grauwe verveling en akelige eentonigheid.

Bijna al de nieuwe wijken der stad zijn ontstaan zonder eenig vooraf beraamd plan. Men is eenvoudig aan het bouwen gegaan; het eene huis heeft zich bij het andere gevoegd, en zoo zijn er straten ontstaan, bij welke wederom andere zich hebben aangesloten, precies als zich bij een gezelschap nieuwe leden aansluiten, zonder dat er te voren over de samenwerking beraadslaagd is.

Duinoord maakt hierop eene glorierijke uitzondering. In deze flink ontworpen wijk is de vaardige hand van een wezenlijken bouwmeester zichtbaar. Daar is niet, als in eene nieuwe Amerikaansche stad, de eene

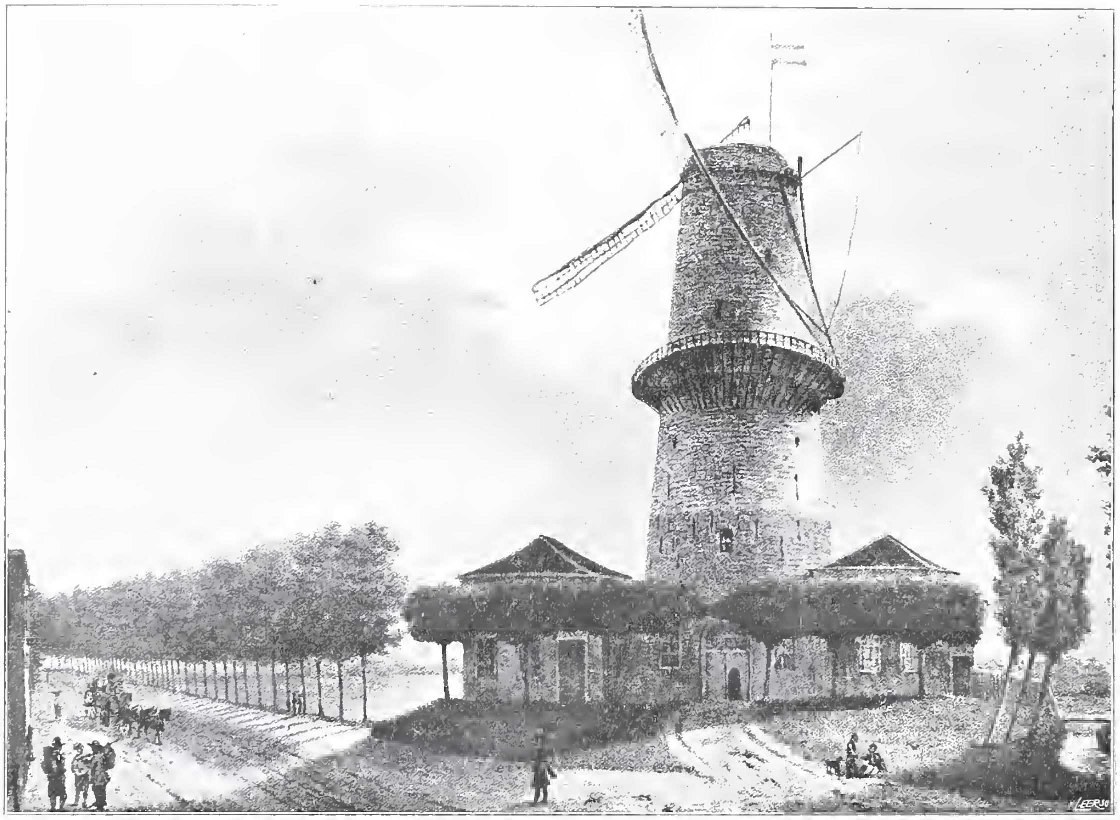
*) De heer Lommel stond ons ter illustratie van dit artikel welwillend het een en ander uit zijne éénige verzameling in bruikleen af. De meeste prentjes danken wij hem. RED.

NOORDEINDE MET, NU VERDWENEN, GALERIJ DER GOTHISCHE ZAAL.
RECHTS HET KONINKLIJK PALEIS, IN 'T VERSCHIET HET MOLENTJE VAN VOLGENDE ILLUSTRATIE.

straat na de andere ontstaan, zonder eenigen zweem van gemeen overleg, neen, daar heeft een kunstenaarsoog eerst het terrein ernstig overzien en vervolgens nagegaan, op welke wijze dit het meest schilderachtig kon worden bebouwd. Toen is het gansche terrein in teekening gebracht, zijn straten, pleinen en grachten ontworpen, en eerst daarna heeft kwaad als het kan, in winkelhuizen worden vervormd, omdat er hoe langer hoe meer behoefte aan magazijnen van allerlei aard in die buurten ontstaat.

De Laan van Meerdervoort, die jaren achtereen met slechts drie kloeke heerenhuizen de eer van die nieuwe wijk moest ophouden, heeft het ten slotte aan het doorzicht van

[SCHEVENINGSCHE WEG; OP HET ORIGINEEL „ROUTE DE SCHEVENING" (SIC) MET MOLENTJE OVER BAZAR VAN BOER. HET MOLENTJE HEETTE „MOLEN VAN NICOLA", NAAR EEN BEKENDEN BAKKER.

men den begeerigen bouwers toegeroepen: komt allen tot ons, gij die bouwlust en bouwgeld hebt, en wij zullen u grond geven — mits gij u naar onze voorwaarden schikt. Wij willen o.a. zekere contrôle uitoefenen op uw bouwwerk en loven flinke premiën uit voor de best gekeurde gevels.

Op die wijze kon er iets goeds en schoons tot stand komen. Doch zie eens wat men van de heldenwijk gemaakt heeft! Welk een rampzalig zoodje nietszeggende steenen cubussen, die eerst voor gesloten woonhuizen bestemd, nu van lieverlede, zoo goed en den heer Goedkoop te danken gehad, dat de bouwlust daar constant geworden is. Nú is het, dank zij het onbekrompen plan, eene aangename en gezochte buurt geworden, breed aangelegd en met flinke huizen. Doch op welk ander natuurschoon vergastte ons die Laan een vijftigtal jaren geleden!

Stel, dat men door de Zeestraat zijn weg er heen nam, langs de Bazar van Boer, de alom bekende Koninklijke Bazar. Daartegenover verrees toen de hooge Noordmolen, de zoogenaamde molen van Nicola. (Deze laatste was de voornaamste bakker uit de Veenestraat

die de onderscheiding genoot van uitsluitend het brood aan het Hof te leveren.) Willem II, die den molen voor zijn daaraan grenzend Willemspark gaarne had, liet den eigenaar polsen. Men vroeg voor den molen met het daarbij behoorend terrein *f* 100,000. Van 's Koningszijde werd *f* 90,000 vergeefs geboden.

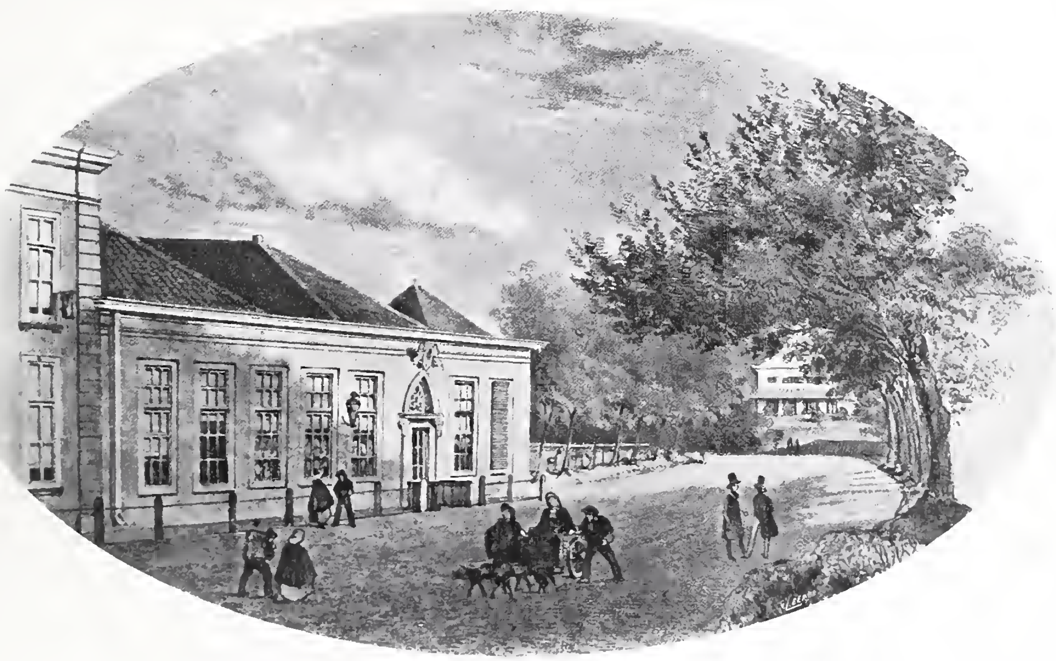
Toen een paar jaren daarna Willem II stierf en de bewuste molen met omliggend terrein eenigen tijd later verkocht werd, bracht hij slechts *f* 17,000 op. De groote Bazar aan de overzijde was toen nog de welbekende uitspanning en kolfbaan „*Veld- en Duinzicht*" van Vermeulen (1844), waar de Hagenaars naar hartelust kolfden, bals en avondpartijen bijwoonden en waar ook concerten gegeven werden. Daar dirigeerde Verhulst zijn eerste concert en liet hij *Jean de Paris* van Boieldieu, benevens zijne eigen compositie „*Aan den Rijn*" ten gehoore brengen.

Ten noorden van de Bazar, op den hoek van Zeestraat en Laan van Meerdervoort, graasden de lama's van Koning Willem II op een groot weiland, door ijzer rasterwerk afgesloten. Als kinderen hadden wij altijd pret om ons tegen dat traliewerk vast te klampen en de onbehouwen dieren te lokken. De lama's kwamen dan aangesjokt en bespuwden ons met een giftig vocht, dat moeilijk uit te wisschen viel.

Van hier uit genoot men een heerlijken doorkijk op de Laan van Meerdervoort, een verrukkelijk vergezicht van louter bosch en duin, dat nu een steenen stad geworden is. Men ziet het aan die schilderstudies van den heer en mevrouw Mesdag, die vlijtig hunne toen nog landelijke omgeving geschilderd en geteekend hebben.

* * *

In hooge mate belangwekkend voor den nazaat zijn de teekeningen en platte gronden, vanwege H. M. de Koningin ter bezichtiging afgestaan, voor een te bouwen paleis met bijbehoorende gebouwen op *Zorgvliet* voor den Prins van Oranje (later Willem II), ontworpen door den Engelschen architect Henry Ashton in 1838. Geheel in den geest der groote buitenverblijven van den hoogen Engelschen adel, in den geliefden Gothischen stijl, is dit paleis te midden van het heuvel-

„DEN BAZAR EN DE SCHEVENINGSCHE WEG." (TEGENWOORDIG ZEESTRAAT BIJ BAZARSTRAAT).

De Plaats. Hartogstraatje. KNEUTERDIJK.

achtige en pittoreske Zorgvliet ontworpen. Dit alles is eenvoudig op het papier gebleven, doch het is opmerkelijk, dat men 60 jaar later wederom op hetzelfde plan teruggekomen is, om op dat zoo begunstigde terrein een monumentale woning te bouwen voor de jeugdige gebiedster, die wij allen op de handen dragen.

Opmerkelijk was de bijzondere ingenomenheid van Koning Willem II met dien Gothischen bouwvorm. Toen Koning Willem II in zijn paleis op den Kneuterdijk gebrek aan plaats kreeg om zijn steeds aangroeiende verzameling kunstwerken behoorlijk te plaatsen, liet hij, in verbinding met zijn paleis, eene kunstzaal bouwen, welke *„de Gothische zaal"* werd gedoopt. Deze zaal liep uit in eene Gothische galerij in het Noordeinde, tegenover het Paleis; ter linkerzijde was daar de hooge poort gebouwd, waarvoor in 1845 het ruiterstandbeeld van Prins Willem I is geplaatst. (In 1883 is, bij de slooping, op deze plaats de Paleisstraat aangelegd.)

De onthulling van het beroemde standbeeld, dat door alle bevoegde beoordeelaars tot een meesterwerk gestempeld is, had op 17 November 1845 met groote plechtigheid plaats. En men kan zich voorstellen, dat de ridderlijke Koning Willem II die onthulling zelve niet alleen met den grootsten praal deed plaats hebben, maar dat hij tevens een man van groot talent opdroeg, deze plechtigheid in beeld te brengen. Dank zij der vrijgevigheid van H. M. de Koningin waren wij in de gelegenheid, de schilderij van den Franschen schilder Cottrau, welke deze onthulling afbeeldt, in de zoogenaamde „Oranjezaal" van *Buitenrust* te beschouwen. De figuren zijn ongeveer op $^1/_3$ der natuurlijke grootte. De kunstenaar heeft het oogenblik gekozen, dat Koning Willem de Tweede, kranig gezeten op zijn Arabischen hengst, een geschenk van den Koning van Wurtemberg, zich met zijn schitterenden staf naast het daareven onthulde standbeeld geplaatst heeft, en het Haagsche garnizoen langs het beeld defileert, om het zijne militaire hulde te brengen.

De Gothische galerij, tegenover het Koninklijk paleis, ziet men hier in al zijn eigenaardigheid, en voor den aankomenden Hagenaar, die niets van dit alles ooit gezien heeft, is het al even merkwaardig als voor den bejaarden stadgenoot, die plots het verleden in al zijn kracht en glans voor zich aanschouwt.

Al de personen op deze drukke, sprekende schilderij zijn van eene treffende gelijkenis. Op de chromo-lithographie naar genoemde schilderij vindt men tevens

KNEUTERDIJK. VOORHOUT.
Heulstraatje. |. v.m. Paleis van Z. K. H. den Prins van Oranje. Departement van Financiën.

den sleutel. Menig Hagenaar herinnert zich nog den toenmaligen kolonel der grenadiers, Jhr. Spengler, en in den staf herkent men menige physionomie. In een en ander waardeert men het ongemeene talent van den artist-kroniekschrijver, wiens kunst hier geen onbelemmerde vlucht kon nemen, gebonden als hij was aan gebiedende voorwaarden. Doch Cottrau toont zich hier een schilder van groote gaven, die zijn gelegenheidsstuk con amore en tot veler voldoening wist ten uitvoer te brengen.

Tegenover deze merkwaardige schilderij bevond zich een ander historisch tafereel van veel latere dagteekening: de uitreiking van de nieuwe vaandels en standaarden aan de regimenten infanterie en cavalerie door H. M. de Koningin in het Malieveld, op 21 September 1893, door Hoynck van Papendrecht. Eene zonnige, broeiïge lucht welft zich over het uitgestrekte veld. De artist heeft evenzeer zijne kunst besteed aan de uiterst nauwkeurige afbeelding van al de verschillende militaire autoriteiten, die bij deze plechtigheid aanwezig waren, als aan de omgeving, waarin al die van goud en zilver blinkende krijgslieden zich bewegen. Het is een levendig, bezield tafereel, vol actie en gang.

De jeugdige Koningin, in de rankheid harer veertien jaren en de betooverende gratie harer jeugd, te midden van die oude snorrebaarden, toegejuicht door allen — het is eene zonnige bladzijde uit het historieboek der laatste jaren. Zelden was de begaafde Hoynck zoo goed geïnspireerd als bij het weergeven dezer belangwekkende werkelijkheid.

De plechtige uitreiking der ridderkruisen en andere eereteekens aan de helden van Lombok door H. M. Koningin Wilhelmina in het Malieveld op 6 Juli 1895, is het onderwerp voor de derde schilderij, welke eveneens voor deze gelegenheid hare blijvende plaats in het Paleis in het Noordeinde verlaten had, om eenige weken onder de oogen van het publiek te worden gebracht. Mari ten Kate was de taak opgedragen, deze plechtigheid in beeld te brengen, en 't worde tot zijne eer getuigd, dat hij er in geslaagd is, daarvan een bezienswaardig tafereel samen te stellen. Ook in deze talrijke vergadering is de gelijkenis van al de daarin afgebeelde personages voortreffelijk.

* * *

VOORHOUT.

Kalkstraatje.

Vos in 't Tuintje.

(Het hoekhuis Voorhout—Vos in 't Tuintje is verdwenen; daar staat nu het Hôtel des Indes).

Soms brengt het aanschouwen van een enkel prentje een toestand of gebeurtenis voor den geest, die men sinds lang vergeten was. Zoo b. v. een steendruk, voorstellende „*Gezicht op de Witte Brug, met de gondel, omstreeks 1860.*" De gondel, heerlijker gedachtenis! Verbeeld u een geïdealiseerde trekschuit, ruimer en luchtiger dan het klassieke vervoermiddel onzer voorvaderen, waar allen in het ruim zaten, zoodat er de grootste gelijkheid heerschte. Die gondels voeren af van den Dierentuin en brachten den passagier tot aan het eindpunt van het Kanaal, zoodat men nog ongeveer een 10 minuten wandelens had tot aan het toenmalige *Groot Stedelijk Badhuis*. Doch wat nood? Men zat gezellig en rustig in de ruime gondel voor den geringen prijs van 10 cents en in plaats van de benauwde omnibus op de Plaats of den dooreenschuddenden wagen van Koens, had men hier een kalm, luchtig vervoermiddel. Waren al de plaatsen in roef, ruim en stuurstoel ingenomen, dan was er bovenop gelegenheid om zich neer te vleien, doch dit moest met omzichtigheid geschieden, want de gondel liep door bovenlast gevaar topzwaar te worden en om te slaan. Meermalen kon men na vuurwerk of feest te Scheveningen eene zoodanige overrompeling van de vertrekkende gondels bijwonen. Het kon er dan spannen, en de schipper moest al zijne autoriteit doen gelden, om den waaghalzen te beletten, het leven der passagiers op het spel te zetten.

Is het niet eigenaardig, dat de alles bewarende en aanteekenende heer Lommel zelfs hier het tarief van de Gondelvaart er bij overlegt! Alles verrijst aldus voor ons geestesoog. Uit nog vroeger tijd herinner ik mij de Diligence-onderneming van Koens naar Leiden, Haarlem en Amsterdam, Delft en Rotterdam. De afrit had plaats van het Spui, dat toen nog niet gedempt was. Juffrouw Koens, het stoere mannetjeswijf, echtgenoote van den pootigen ondernemer, was in mijn jongensoog een phenomeen, een soort van amazone, die niets met een gewoon, alledaagsch mensch had uit te staan. Zij hielp zware koffers optillen om ze bovenop de Diligence te sjouwen, pakte de onhandelbaarste vrachten met mannekracht aan en

was in alle opzichten een vrouwelijke Hercules. Doch bij al die eigenschappen van het sterke geslacht bezat zij de meest vrouwelijke liefde voor opschik, bonten, sprekenden opschik. Hare mutsen, gelijk men die destijds droeg, waren zoo kleurig als een paradijsvogel, en hare japonnen, gouden ketting en broche schitterden u tegemoet. Als aan deze opgeschikte man-vrouw een hartige vermaning ontglipte, rilde en beefde het gansche personeel. Op háár kommando reden de diligences af; zij was de ziel der gansche onderneming en aan haar was de bloei en de welvaart der zaak te danken.

* * *

Drie Haagsche schilders gaven tooneelen van de lang vervlogen Haagsche kermis. De heer Nakken liet ons in eene sappige, aardige schets zien, hoe de „laatste waarschuwing" van Blanus en Dassie wordt aangekondigd. Van den kunstschilder Schermer zagen we ongeveer hetzelfde onderwerp en Louis Apol die anders bijna nooit figuren schildert, behandelt een dergelijk tooneel. Schermer vertoont ons bovendien nog de Paardenmarkt en kermis in 't Voorhout, tegenover de Leidsche wagens. Aardige herinneringen voor een Hagenaar, die de tweede week van Mei als het uitbundigste feest van het gansche jaar beschouwde. Als de troep naar buiten kwam en de paardrijdster met hare te paarsch-roode tricots een dans op de magere schonken harer rossinante uitvoerde, terwijl de paljas grappen verkocht, die voor kuische ooren niet bestemd waren, — dan voelde men de kermiskoorts daar binnen in volle kracht. Wat een prettig gedrang! Welk een goedmoedig gehos! Eene broeder- en zusterschap, gelijk men het in den idealen staat zou hopen te vinden; vrijheid, gelijkheid en broederschap, zij 't ook slechts voor eenige dagen, maar in die korte spanne tijds: onverbloemd, zonder bijoogmerk, voor aller oog. Bij *Kas en Krassé*, eene beroemde

GEZICHT UIT HET BOSCH, OVER DE HERTENKAMP, NAAR HET BEZUIDENHOUT VÓÓR DE RIJNSTRAAT DAAR WAS AANGELEGD, NAAST HET HÔTEL BELLEVUE.

firma uit die dagen, brachten in dien tijd (1848) de zoogenaamde *twee Schotsche dames*, die vermoedelijk uit de Pieter Jacobstraat te Amsterdam afkomstig waren, al onze jongens-

Voorhout heen en weer liet draven, om te onderzoeken, of zij van zessen klaar waren. Iedere jongen zorgde, dat hij op dien lang gewenschten dag in het Lange Voorhout

DE BEZUIDENHOUTSCHE WEG VÓÓR HET BESTAAN DER RIJNSTRAAT; DE HUIZEN VOORBIJ BELLEVUE HEBBEN NOG WATER VOOR ZICH EN DE TOEGANG LEIDT DUS OVER EEN BRUGJE. HET LAATSTE HUIS RECHTS IS DAT VAN GRAAF VAN LIMBURG STIRUM. DAN ZIET MEN HET KOMMIEZENHUISJE VOOR DE INVOERRECHTEN VAN DEN HAAG OP DEN HOEK VAN DEN SCHENKWEG.

harten over stuur. Er was geen houden aan. Al het kermisgeld, dat voor sommige ruim bedeelden wel een kwartje daags bedroeg, ging op in den eeredienst jegens deze bekoorlijke danseressen. Deze Schotsche schoonen aanvaardden ons aller aanbidding op de meest passieve wijze; al onze zakjes met hopjes en ulevellen namen zij met den beminnelijksten glimlach aan; verdere gunsten schonken zij niet, maar alles wat wij offerden, verdween in hare zakken.

De Paardenmarkt op Dinsdag, welke Schermer ons vertoont, bracht het gansche Voorhout in oproer. In een oogwenk was dat gansche statige stille Voorhout in een drukke, rumoerige paardenmarkt herschapen, waar de aangeboden kleppers aan den ring stonden, en men hen op de „groote steenen" van het

was, en wie maar eenigszins de beteekenis van het feest begreep, vertoonde er zich in een *witte* broek. Dat was nu eenmaal het gala-toilet voor dien dag. Volwassenen en jongeren, die de beteekenis van dien paardenmarktdag beseften, droegen een smetteloos witte broek. Wat een pleizier hadden we op zoo'n dag! Er stond in die dagen tegenover *de Leidsche Wagens* steeds een draaimolen, genaamd „*het groot renpark van Weenen*", welks eigenaar, de oude Lelieveld, eene houten tent om zijn eigendom getimmerd had, waardoor de inrichting iets deftigs had gekregen. Elke rit kostte dan ook 2 centen, en menige jongen verreed daar in een half uur zijn dagelijksche kermistoelage. Maar wij waren slim en kwiek. Als 't geld op was, liepen wij zelf in den molen en

draaiden hem rond. Hadden we dat, in het zweet onzes aanschijns, dikwijls ten koste van onze plunje, een ruim uur gedaan, dan mochten wij voor niemendal een paard bestijgen en één rit meemaken, met den kans van de drie ringen te steken, en aldus voor niets een tweeden rit te maken.

Van daar ging het dan vroolijk naar de poffertjes- en wafelkramen, waar wij in een „Kêmestre ruum" ons zoo heerlijk te goed deden aan het vaderlandsche gebak en waar de oudsten onder ons al gevoelig bleken voor de lonkjes der Friesche schoonen, die hare betrekking van „dienende maagd" uiterst vrijzinnig opvatten.

Van al deze dingen, welke nu zoo geheel tot het verleden behooren, bevatte deze tentoonstelling de merkwaardigste bijzonderheden.

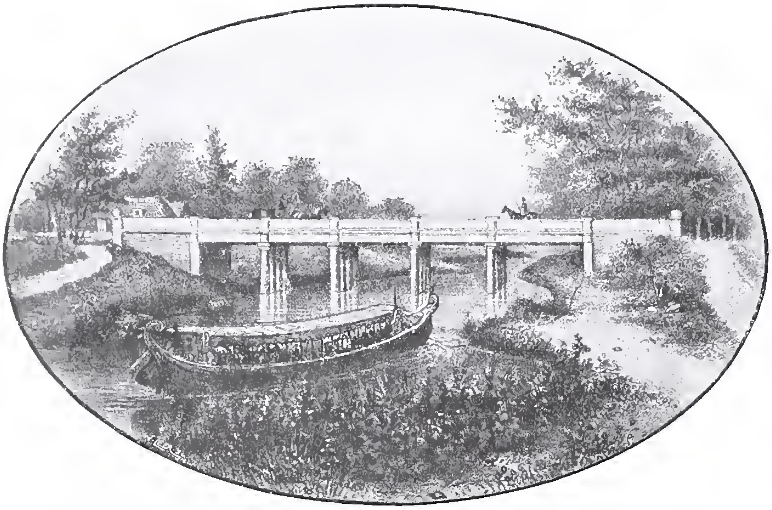
Zelfs vond ik er eene afbeelding in carton van het verblijf „*Boschlust*" aan het Bezuidenhout terug, welke ik als vijftienjarige jongen, dus ongeveer in 1848, bij mijn schoolkameraad, den lateren dichter G. H. J. Elliot Boswel, gezien had. Daar stond datzelfde model voor me, hetwelk de levendige, geestige schoolmakker zoo kunstig en knap met de gebrekkigste hulpmiddelen geknutseld had. Ik herinner mij als de dag van gisteren, hoe hij me vertelde, dat hij 't dak van het oostersche huis beklommen had om alles even nauwkeurig en juist terug te kunnen geven. Nu behoort dat alles tot het verledene. *Boschlust*, dat Jan Graaf van den Bosch, oud-Gouverneur-Generaal van Nederl.-Indië, aan den Bezuidenhout bouwde, geheel in den stijl van een Indisch huis met breede voorgalerij, is in 1893 gesloopt en vervangen door een aantal straten. Boswel zelf, wiens geestige gedichten en puntige coupletten hem destijds tot een populair man maakten, is voor het tegenwoordige geslacht een onbekende. Zijn bundel „*In één bandjen*", tintelend van levenslust en fijne spotternij, is alleen bij *zijne* tijdgenooten nog in levendige herinnering.

Later werd ook het Paviljoen te Scheveningen even kunstig door Boswel van carton gemaakt en verwonderde een ieder zich over het geduld en de vaardigheid van den begaafden man, die tijd kon vinden om zulk een teutwerkje zoo in alle bijzonderheden nauwkeurig te voltooien.

OUD-SCHEVENINGEN.

* * *

KONINGINNEBRUG (WITTE BRUG) MET GONDEL.

ende gherustmoedighen landlevens."

Wanneer de dichter al de heerlijkheden van dit buitengoed met de grootste uitvoerigheid opgesomd heeft, roept hij ten slotte geestdriftig uit:

„Soo zijt ghij (Snouckaert) oock [door 's wijsheijts geest gedreven
Op 's Binkhorst stille ree wt [*Haegsch* rumoerigh sweven
End met vergnoegingh groot [bewoont dijn eigen goet
Ja daer met God end mensch [bevredet dijn gemoed."

* * *

De schilderes juffrouw Kerling geeft in een groote waterverfteekening een flink beeld van het kasteel *de Brinkhorst*, een van de weinige kasteelen, die den Haag omringen, en dat nu tot een prozaïsche herberg is verlaagd. Wie zou in dat eenvoudige huis met toren een voormalig adellijk slot of ridderlijke-hofstede vermoeden? En toch is er om dat slot in overoude tijden, toen het adellijk geslacht van den zelfden naam daar troonde, heel wat strijd gevoerd. Destijds, in de veertiende eeuw, was het eene heerlijkheid, welke heel wat te beteekenen had.

De Brinkhorst was een leen van de graven van Holland, met eenige achterleenen, waartoe ook de welbekende herberg of uitspanning *Witsenburg* op den Rijkswijkschen weg behoorde. Het uithangbord dezer herberg stelt eene soort van toren of vesting voor, hetgeen aanleiding tot het vertelseltje heeft gegeven, dat daar vroeger eene vesting geweest is. Veel aannemelijker schijnt het, dat dit goed een der „welgeboren mannen van Delfland," een uit den boerenadel, die zich met landbouw en veeteelt bezig hield, toebehoorde.

In de zeventiende eeuw werd *de Brinkhorst*, bewoond door jonkheer Jacob Snouckaert. Een zijner vrienden en vereerders, Philibert van Borssele, was zóó ingenomen met den eigenaar en het door hem bewoonde lustoord, dat hij in 1613 deed verschijnen: „*Den Brinkhorst*" ofte „Het lof des geluczalighen

Het hofje van Nieuwkoop op de Prinsengracht, dat in de laatste 50 jaren vooral zoo bekend is geworden door Pulchri Studio, dat er zijn zetel gevestigd had, was hier op verschillende wijze vertegenwoordigd. Sam Verveer, de bekende schilder van een dertigtal jaren geleden, zei er van, dat het al even moeilijk was om aan *het hofje* als om aan *het hof* te komen. En terecht, want langen tijd wisten de Haagsche schilders den toegang tot hunne gezochte feesten zoo met voetangels en klemmen te leggen, dat men allerlei listen verzon om er binnen te komen. Pulchri Studio is sedert lang door het gansche land vermaard, zoo om zijne kunstbeschouwingen als om de »gezellige bijeenkomsten," die er in het hartje van den winter gegeven worden. De Haagsche schilders munten uit in het overbrengen der beroemdste scheppingen van het doek in de werkelijkheid, met al den geur en de poëzie die het oorspronkelijke tot een meesterstuk gestempeld hebben. Had de schildersbent daarom destijds, in 1846, een meer karakteristieke zaal kunnen wenschen, dan waarin zij bijeen was? Eertijds vergaderden er de eerzame deftige regenten van het *Hofje van Nieuwkoop*. Achter heeft het een groote zaal of vertrek voor de regenten, 't geen op zwaar gemetselde bogen rust, en boven de zaal een koepel met een torentje daarop," zoo

beschrijft Jacob de Riemer in zijn geschiedenis van 's Gravenhage de ruimte, waar later een honderdvijftigtal schilders en kunstvrienden vroolijk bijeen waren. Het is de Regentenkamer van het hofje van Nieuwkoop, in 1658 gesticht door de erfgenaam van den heer Johan de Bruin van Buitenwoch, Heere van Nieuwkoop, Noorden en Achttienhoven, die zulks »bij zijn testament geordonneerd en gewild" heeft! De gewelfde koepel met zijn eikenhouten betimmering, de fraai gebeeldhouwde hooge schoorsteen, de rijke lichtkroon welker anticke vorm modern licht verspreid, de zeventiende-eeuwsche kasten en meubelen — dit alles gaf een eigenaardigen stempel aan deze zaal. Van dit gansche gebouw heeft Bosboom een twaalftal schetsen ontworpen, die indertijd met geestdrift ontvangen werden. Met zijn zienersoog zag Bosboom wonderen van kleur en lijnen in eene werkelijkheid, die den leek geen enkel wonder openbaarde. En zoo ontstonden die heerlijke, onvergetelijke breede schetsen van het Hofje, welke door M. L. Verveer indertijd gefotografeerd zijn. Men zag ze op deze Tentoonstelling en bewonderde er de geniale opvatting van een groot kunstenaar in. Ook het zelfde Hofje van andere zijden bezien en weergegeven, was hier te aanschouwen.

* * *

En aldus was elke plek, elk merkwaardig gebouw, elke gedenkwaardige gebeurtenis, door de zorg van het Tentoonstellingsbestuur zoo veelzijdig vertegenwoordigd, dat de geschiedschrijver van 's Gravenhage hier een bron van gegevens vond. Het succes dezer Tentoonstelling en de goede invloed er van zal blijken uit de belangwekkende studiën over de hofstad, welke naar aanleiding dezer expositie zullen worden geschreven, naar men verwachten mag.

DE TREKVAART NABIJ 'S GRAVENHAGE.

HOLLANDSCHE MUSICI IN DEN VREEMDE. † † † † † † † † DOOR DR. J. DE JONG. † † †

VII.

HENRI ALBERS.

Zeide ik het niet, toen ik deze serie begon (dat was in de derde aflevering van dit tijdschrift, van het jaar 1900), dat ik mij alle vrijheid moest voorbehouden omtrent de volgorde waarin ik mijn helden en heldinnen zou presenteeren, den tijd die tusschen twee voorstellingen zou verloopen en de ruimte die aan elk zou worden gewijd?

Betrekkelijk lang is het geleden dat ik den lezer iets vertelde van den violist Johan Smit. Thans is de zanger Henri Albers aan de beurt. Hier geldt voorwaar het spreekwoord: „Il ne faut jamais dire: fontaine je ne boirai pas de ton eau." Had men mij een jaar of vijftien geleden voorspeld, dat ik eenmaal een biographie van Albers schrijven zou, ik zou de schouders hebben opgehaald. Want aan den eenen kant deed toen weinig vermoeden dat daartoe termen zouden bestaan, aan den anderen zag het er aanvankelijk niet naar uit, dat Albers en ik elkander van nabij zouden leeren kennen. Hoewel ik — zooals later blijken zal — reeds bij het begin van Albers' carrière als artist het aan waardeering niet liet ontbreken, was ik het niet in alles met hem eens en hij toen vermoedelijk nog te onervaren en te jong om critiek met de noodige kalmte op te nemen. En eenige jaren later, toen hij, reeds in het buitenland werkzaam, hier als gast de rol van Nevers in *De Hugenoten* vervulde, wekte mijn beoordeeling zijn ergernis. Ik had — het is merkwaardig hoe kleine details zich in 's menschen geheugen boren — geschreven dat deze Nevers zich teveel op den voorgrond stelde, de lakens teveel naar zich toe haalde. Twee dagen daarna werd Albers bij mij aangemeld, in mijn woning. Ik lag te bed en kon hem dus niet ontvangen en hij vertrok weer naar het buitenland. De gelegenheid om zich uit te spreken, zijn opvatting tegenover de mijne te stellen ging voorbij en eerst veel later had ik het genoegen hem van aangezicht tot aangezicht te zien. De mensch Albers beviel mij; zijn gunstig uiterlijk en sonore stem, zijn gemakkelijkheid in het voeren van een gesprek en, ondanks een veeljarig verblijf in den vreemde, onverzwakte belangstelling in zijn land, deden aangenaam aan en wekten sympathie. En deze is m. i. een voorwaarde zal de biograaf zijn subject recht laten wedervaren. Hij behoeft in dezen niet alles te bewonderen zooals Gervinus in Shakespeare, niet in aanbidding voor hem neer te knielen, zooals Boswell voor Dr. Johnson, maar hij moet toch ook niet als een vreemde tegenover hem staan en omgekeerd ook deze niet tegenover hem. Wanneer ik een dezer levensschetsen begin, dan noodig ik mijn held uit voor mij „uit te pakken" als voor een soort van wereldlijken biechtvader, wien hij alles kan toevertrouwen, het aan zijn tact overlatend te beslissen wat daarvan voor het publiek kan worden gebracht; ook uit te maken wat het kaf is, wat het koren, het materiaal te schiften in één woord. Tegenover een vreemde nu pakt men niet of ongaarne uit, en een vreemde komt niet te weten wat men in de lexika niet vindt en

HENRI ALBERS, OUD 37 JAAR.

waarop het dus juist aankomt. Sedert onze persoonlijke kennismaking, hoorde ik nu en dan rechtstreeks van Albers; door zijn engagement aan de Opéra Comique te Parijs en later aan het Théâtre de la Monnaie te Brussel, zorgde hij er wel voor dat zijn naam niet werd vergeten en zoo besloot ik dan hem een plaats te geven in mijn galerij, een plaats die hem eigenlijk al vroeger toekwam. Intusschen heb ik geen spijt een beetje te hebben gewacht, want door zijn jongste optreden als Hamlet bij de Fransche Opera — het was voor den eersten keer, dat hij in onzen Koninklijken Schouwburg zong — en door zijn Fransche liederavonden te Amsterdam en hier, is hij ons nog nader getreden.

Henri Albers werd 1 Februari 1866 te Amsterdam geboren. Zijn vader woonde in de Noorderstraat en was aannemer. Niets lag verder van de bedoeling der ouders dan hem voor tooneel, of muziek te bestemmen. De jonge Albers werd klerk, eerst bij den consul-generaal van Frankrijk waar hij negen maanden bleef, vervolgens, in 1881, op het kantoor van de firma Lucas Bols, distillateurs, Rozengracht, op een salaris van acht gulden in de week, dat na drie jaren tot twaalf gulden was geklommen. Maar Melpomene lag op de loer. Henri kwam in 1883 in aanraking met een leerling van de Tooneelschoool, L. B. Smith. Deze woonde op de Rozengracht en Henri kwam vaak bij hem aan. En het gesprek liep dan meest over het tooneel, waarmede Henri dweepte, maar waarover hij thuis niet durfde spreken. Smith deed het voor hem, maar dat had ten gevolge dat men in de Noorderstraat liever zijn hielen dan zijn gezicht zag. Hij sprak ook met den directeur der Tooneelschool Bouberg Wilson en met mevrouw Kleine—Gartman over zijn jongen vriend en het gevolg was dat Henri als vakleerling op de Tooneelschool kwam; hij bleef daar een goed jaar de lessen van mevr. Kleine en van Bouberg Wilson volgen, terwijl hij van zijn 15e tot zijn 17e jaar lid was van een Luthersche Zangvereeniging, die onder leiding stond van een dilettant, Juursema. Op familiefeesten zong hij geregeld en als er gelegenheid was comedie te spelen, was Henri altijd te vinden.

Door het engagement van Smith aan den Salon des Variétés, onder directie van Bamberg, Boas en Charlier, in 1884, raakte Henry nog meer in de wereld van den schijn thuis en hij benijdde Smith, die een salaris van 900 gulden kreeg, terwijl hij bij Bols slechts ruim de helft verdiende. Meer en meer rijpte bij hem het plan ook op het tooneel te gaan. Op zekeren dag kwam Henri bij Boas aan huis; hij zong, door diens dochter begeleid, „Ik ken een lied" van De Mol en „Les Rameaux" van Faure en Boas bood hem een engagement aan. Albers verlangde niets liever dan ja te zeggen, maar dat ging niet zonder toestemming van den vader. Deze werd na lang tegenstribbelen onwillig verleend; Henri kon een contract teekenen, waarbij hij voor *f* 10 per week voor kleine rolletjes werd geëngageerd, maar hij moest nu ook geheel in zijn onderhoud voorzien en hem en zijn vriend werd het ouderlijk huis ontzegd. Henri huurde een kamer op de Rozengracht *) en zoo begon het leven op de planken.

Feitelijk was Henri er door zijn stem gekomen; de eerste beginselen van klavier en solfège had hij opgedaan bij een vriend, Ferron genaamd, maar eigenlijke zangstudies had hij op achtien-jarigen leeftijd niet gemaakt. Nu, in den Salon des Variétés nam het publiek het ook zoo nauw niet. Henri had een mooie stem en dat was voorshands genoeg. Men liet hem optreden in stukken waarin gezongen moest worden, of anders zorgde men dat de gelegenheid daartoé werd geboren. Evenals de tooneeldirecteur van wien Dickens in zijn *Nicholas Nickleby* vertelt, die er iets op vond om zijn dochter, het dansend „infant phenomenon" te laten dansen, zelfs in een treurspel, zoo wist de directie van den Salon des Variétés het altijd zoo aanteleggen dat hun nieuwe pensionnaire iets te zingen kreeg.

Henri's eerste debuut had 1 September 1884 op de kermis te Delft plaats in een vaudeville *De Dochter van den Admiraal*. Marie van Westerhoven was de heldin, Smith (een kadet) haar minnaar en Henri (eveneens kadet) zijn vriend. Hij zong en had succes en hij trad nu ook op in *De Bruidspartij*

*) Ook Jozef Israels heeft daar in zijn „Sturm- und Drangperiode" te Amsterdam gewoond.

ALBERS ALS HAMLET IN DE OPERA VAN A. THOMAS.

met hindernissen (Le Chapeau de paille van Labiche). Op het feest werd Henri als Italiaansch zanger binnen geleid en hij zong „Les Rameaux". In de 3e acte van *Robert en Bertram* zong hij, behalve dat lied van Faure, ook een aria uit Lortzing's *Czar und Zimmermann*. Vooral op reis met het gezelschap had Albers moeite rond te komen; hij moest het vaak met zeer eenvoudig logies voor lief nemen en hij herinnert zich wel eens onder dak te zijn geweest bij menschen, bij wie de waschkom tevens tot aardappelschotel diende. Dat leventje duurde ongeveer twee jaren. (Smith kwam na een jaar bij het Rotterdamsch gezelschap Le Gras en Haspels). Vader en moeder Albers hoorden telkens van het succes van hun zoon en zij konden ten slotte de verzoeking niet weerstaan hem ook eens te hooren. Men gaf *De Vice-Admiraal* en men zegt dat mevrouw Albers, die zich ondanks alle goede berichten toch niet heelemaal gerust voelde, dien avond een halve apotheek mee naar den Salon nam. Zij had die thuis kunnen laten, want Henri had zijn gewoon succes en zelfs de vader moest toegeven dat de kwajongen niet kwaad had gedaan door het kantoor van Bols op te geven. De oude hartelijke verhouding was hersteld en Henri mocht weer thuis komen. Met die periode aan den Salon valt samen het optreden van onzen held gedurende eenige maanden als ambulant operette-directeur, op zoogenaamde „uitkoopjes" voorstellingen gevend. Smith weet te vertellen van zulk een uitkoopje te Charlois bij Feyenoord; hoe hij mee moest om bij het afsluiten door zijn waardigheid als acteur van den Grooten Schouwburg te Rotterdam, die „het gezelschap van zijn vriend" kende, wat gewicht in de schaal te leggen en hoe hij Henri een gekleede jas leende, opdat deze als directeur deftiger voor den dag kon komen.

Het spelen van allerlei vaudevilles was zoo niet voor den zanger Albers, dan toch voor den tooneelartist Albers van groot nut. Hij heeft ongetwijfeld aan die leerschool veel te danken van een handigheid in zeggen, zich bewegen en grimeeren, die groote zangers dikwijls ontbreekt en vaak als bijzaak wordt verwaarloosd. Op zekeren avond was de heer J. G. de Groot, die met plannen voor een in het Hollandsch zingend operette-gezelschap van den Parkschouwburg rondging, in den Salon des Variétés, met zijn lateren orkestdirecteur S. J. H. De la Fuente; hij hoorde Albers zingen in een vaudeville *Becker's geschiedenis:* het was een Tirolerlied met het refrein „Hoort gij de echo niet?" en hij bood hem een engagement aan: dat was in het voorjaar van 1886. In Mei begon het nieuwe gezelschap de campagne; Albers debuteerde in *De Scheepskapitein* *) en tot 1 September werden in den Parkschouwburg alleen operettes gegeven. Maar de heer De Groot zon op grooter dingen en van dat zinnen was een Hollandsche *Faust*-opvoering de eerste vrucht. Albers kreeg zijn eerste groote partij, die van Mephisto, toebedeeld. Op *Faust* volgden *De Hugenoten* en *Mignon*, waarin Albers als St-Bris en Lothario optrad. Het was bij het gezelschap-De Groot dat Albers de familie

*) Naar het Fransch *Le Canard à trois becs*, operette van Emile Jonas, ook weleens door de Fransche Opera in Den Haag vertoond.

Jahn leerde kennen: Louis *) die voor het lichte tenor-vak was geëngageerd en zijn zuster Marguérite Jahn, die, met de dugazon-partijen belast, Siebel en Mignon zong. Die kennismaking werd voor hem beslissend in dubbelen zin; want niet alleen was een verloving daarvan weldra het gevolg (29 Nov. 1887 werd het huwelijk van Albers met mlle. Jahn voltrokken), maar de jonge artist, die de eerste beginselen van den zang bij De la Fuente had geleerd, viel nu verder in de handen van mlle. Jahn, die een zeer goede muzikale opleiding had genoten, een uitstekende pianiste was en alle rollen met Albers kon doornemen, en in die van haar vader Louis Jahn senior — bij alle Hagenaars nog in de beste herinnering als orkest-dirigent, een poos ook mededirecteur van de Fransche Opera †). Door zijn schoonvader knoopte Albers ook relaties aan, die voor zijn toekomst van gewicht waren.

Dat Albers in den smaak viel bij het Amsterdamsch publiek, kan blijken uit het feit dat de heer De Groot reeds in het eerste jaar uit eigen beweging zijn salaris aanmerkelijk verhoogde. Uit de rollen, die hem aanvankelijk waren toebedeeld, zal de lezer hebben ontwaard, dat hij als „basse-chantante" dienst deed. Misschien is het voor hem (den lezer), maar zeker voor Albers niet onaardig na zoovele jaren nog eens kennis te nemen van hetgeen zijn tegenwoordige biograaf indertijd over den eersten Hollandschen Mephisto en Lothario schreef §).

„Deze Mephisto is meer baryton dan bas; voor het laatste emplooi mist hij de vereischte diepte. In den beginne was de intonatie wel eens twijfelachtig; ook bleef hij niet vrij van overdrijving. De coupletten van het gouden kalf werden goed gezongen, beter de kerkscene, beter nog de serenade. De stem van den heer Albers is flink; hij spreekt duidelijk en acteert vlug. Ziehier een jonge kracht, waarvan men nog veel kan verwachten". En van zijn Lothario: „Voor een bas is de stem van den heer Albers in de lagere tonen niet vol genoeg, maar hij is een goed zanger, die warm voordraagt en zich in den toestand weet te verplaatsen."

Veel hoorde ik in die eerste jaren niet van Albers, maar ik herinner mij hem toch heel goed nog in het Casino in de Wagenstraat, waar thans de Scala troont, Brinio te hebben zien vertolken in de opera van Fiore della Neve en S. van Milligen en de titelrol van de om zijnentwil gemonteerde opera van Massenet *Don César de Bazan*, die slechts kort (en trouwens nergens) op het repertoire bleef.

Na vier jaren te Amsterdam werkzaam te zijn geweest, begon bij Albers de wensch op tekomen de vleugels wijder uit te slaan. Hij zong in een concert te Spa, maakte een

ALBERS ALS WOLFRAM IN TANNHÄUSER. (WAGNER).

*) Louis Jahn, de eerste Hollandsche Wilhelm Meister, had een zeer lieve, maar niet groote stem; hij zong beschaafd en had een gunstig uiterlijk. Hij is thans regisseur-général bij de Opéra-Comique te Parijs.

†) Louis Jahn senior, in de wandeling le père Jahn genaamd, was een zeer bekwaam dirigent, daarbij een allerbeminnelijkst man. Hij leeft nog, hoog bejaard, maar de beste gezondheid genietend.

§) In *Het Vaderland.*

opera-tournée door ons land met Pauwels, Schmier, mevr. Albers, *) mevr. Ophemert-Schwencke †) en was op het punt een engagement te Algiers aan te nemen, toen de kennismaking met Massenet hem van plan deed veranderen. Hij ging naar Parijs, nam les bij Faure, vormde zich nog meer in het Fransche repertoire bij zijn schoonvader en werd op aanbeveling van Massenet voor het seizoen 1891-92 als eersten baryton aan de Fransche Opera te Antwerpen (directeur Lafon) verbonden. Hij debuteerde daar als Nevers in *Les Huguenots*. Het was een stormachtige avond, zooals die bij onze Belgische buren wel meer voorkomen, wanneer de debutanten niet aanstonds voldoen. Tenor, bas en dugazon vielen dienzelfden avond nog. Wat Albers betreft, hij had als Hollander met eenige vooringenomenheid te kampen. Toch werd hij gunstig ontvangen. De critiek vond hem elegant als persoonlijkheid en acteur, maar verweet hem iets gezochts, iets sleepends in den zang, een zekere „lourdeur", die men op rekening van zijn landaard stelde. Als Hamlet evenwel veroverde hij zoowel de critiek als het publiek. Nélusko §) en Hérode **) deden hem nog in de gunst stijgen en gaandeweg werd hij het bedorven kind der Antwerpenaren. Zijn creatie van Jean de Hauterive in *Le Rêve* van Alfred Bruneau ††) wekte algemeene bewondering en was, zooals men later zien zal, van gewicht voor zijn verdere loopbaan. Te Antwerpen creëerde hij ook de opera *Aben Hamet* van Th. Dubois §§). In den zomer ging hij naar Hâvre; ook daar moest Mr. „Halbers", zooals sommigen zijn naam schreven, weleens het verwijt hooren, dat hij te veel op de noten bleef staan. maar zijn Hamlet werd al dadelijk naast dien van Faure gesteld, men vond hem „hors de pair" als Alphonse in Donizetti's *La Favorite*, een „Luna superbe" in *Le Trouvère* en zijn Telramund (*Lohengrin*) „d'une beauté grandiose". Kortom, het ging te Hâvre als te Antwerpen, waar hij den winter daarop (1892) als Valentin in *Faust* een schitterende rentreé deed; in *La Favorite*, als Escamillo in *Carmen*, als Rigoletto en Amonasro (*Aïda*) wekte hij de grootste bewondering, en reeds toen achtte de critiek hem reeds rijp genoeg voor Parijs. Creaties in dat tweede Antwerpsche seizoen waren Gunther in Reyer's *Sigurd* en Albert in *Werther* van Massenet, een nevenrol, die hij volgens de critiek „au premier plan" wist te brengen. Zijn Charles VI in de opera van Halévy werd bij de beste zijner voorgangers vergeleken. Dien winter zong Albers ook op een concert Vlaamsche en Duitsche muziek en werkte hij mede op een ter eere van Massenet gegeven „Festival". „Vous êtes uw véritable artiste", zeide de meester na den afloop. Het Antwerpsche blad *Le Méphisto* gaf naar aanleiding van dat „Festival" een klein album uit, waarin de antwoorden der verschillende artisten op bepaalde vragen waren vermeld. Als devies gaf Albers op: „Mettre l'art dans la vie et la vie dans l'art"; als liefste tijdverdrijf: „Faire de la musique"; als liefste herinnering: de creatie van den bisschop in Bruneau's *Le Rêve:* als „opéra de prédilection"... *Rigoletto.* Men bedenke wel, dat was in 1892. Thans geïnterviewd, zou hij vermoedelijk anders antwoorden.

Het was met een benefiet-voorstelling van *Rigoletto*, dat onze landgenoot van Antwerpen scheidde, want een mooi engagement te Bordeaux (2200 frs. per maand) wachtte hem. Warm waren de ovaties en vele de geschenken, die hem bij deze gelegenheid ten deel vielen (o. a. een degen en een dolk om die als Hamlet te gebruiken). Bij zijn afscheid van Hâvre na het tweede zomerseizoen ontving hij, behalve een gouden palmtak, een brons „La Cigale". In datzelfde seizoen had Albers daar Halévy's *Charles VI* vertolkt. *) Onder

*) Mevr. Albers-Jahn was eerste Hollandsche Siebel en Mignon. In deze laatste partij voerde zij het allereerst bij ons in de door Ambroise Thomas voor Christine Nilsson nagecomponeerde cadence der „Styrienne" (2e acte). In latere jaren trad zij nog slechts weinig op.

†) Zijn oude vriend Smith regelde die en deed als secretaris dienst

§) In *l'Africaine* van Meyerbeer.

**) In *Hérodiade* van Massenet.

††) Bruneau, bij ons ook bekend door de in het Hollandsch gegeven opera *l'Attaque du Moulin*; hij schreef alleen werken op teksten van Zola.

§§) Thans directeur van het Conservatorium te Parijs.

*) De tekst is van den dichter Casimir Delavigne, wiens eeuwfeest toen werd gevierd.

het publiek bevond zich ook de toenmalige afgevaardigde van Hâvre, de latere President Félix Faure. Hij bewonderde de wijze waarop de Hollandsche artist zich van de Fransche taal wist te bedienen en vroeg zijn Regeering de „palmes académiques" voor onzen landgenoot. De benoeming tot „officier d'académie" volgde kort daarop, in Januari 1894. *

Albers begon te Bordeaux als Nélusko en Alphonse (*Favorite*); hij zong vervolgens den hoogepriester in *Samson et Dalila* †), Capulet in Gounod's *Roméo et Juliette*, Nevers en Rigoletto. Ook hier was de critiek niet dadelijk onvoorwaardelijk gunstig; men was van meening dat de hooge noten glans misten, dat de acteur als Capulet niet joviaal, als Nevers niet los genoeg was; maar in *Samson et Dalila* behoorde hem het succes van den avond en Hamlet was voor hem een triumf. In jaren was de rol niet zoo bewonderenswaardig vertolkt, meenden de beoordeelaars. Niet minder op prijs gesteld werden zijn Hamilcar §), en zijn Ashton. **) Van laatstgenoemde partij heette het: „een ware creatie". Een diepen indruk maakte Albers te Bordeaux met de toen daar voor het eerst opgevoerde opera van Bruneau *l'Attaque du Moulin*, waarin hij den ouden Merlier vertolkte. Op aanbeveling van Bruneau engageerde sir Augustus Harris hem voor de „season" van 1894 aan Covent Garden te Londen. Hij had daar o. a. de Reszké's en Melba tot partners. Niettegenstaande deze geduchte nabuurschap wist onze landgenoot zich flink te handhaven. Zijn debuut-rol te Londen was Valentin in *Faust*. Men vond dien een van de allerbeste, ooit te Londen vertoond, door en door artistiek en indrukwekkend. Nog grooter was zijn succes als Escamillo, naast Emma Calvé — Carmen en Cossira — Don José. Minder voldeed zijn Mercutio in (*Roméo et Juliette*), terwijl daarentegen zijn Nevers zeer in den smaak viel. Na de „season" te Londen begaf Albers zich wederom naar Hâvre, waar zijn naam nu met vette letters op de programma's prijkte, en 's winters keerde hij naar Bordeaux terug, waar hij in *Charles VI* furore maakte en eer inlegde met de creatie van Mephisto in Arrigo Boito's opera van dien naam. Maar vooral als Nélusko bracht hij ditmaal het publiek in vervoering: een der bladen sprak van een „succès foudroyant." *Alle* solos van de partij werden gebisseerd. Te Bordeaux zong hij dien winter voor het eerst de titelrol in *Don Juan*, die hij daarna

ALBERS ALS ORESTE IN IPHIGÉNIE EN TAURIDE. (GLUCK).

*) In 1901 werd Albers tot „officier d'instruction publique" bevorderd.

†) Het meesterwerk van Saint-Saëns, tevens een meesterwerk.

§) In Reyer's *Salammbo*.

**) In *Lucie de Lammermoor*.

ook, met *Rigoletto, Lucia* en *La Traviata* te Monte Carlo vertolkte, met Adelina Patti als partner. In den volgenden winter valt te Bordeaux zijn eerste vertolking van Hérold's *Zampa*.

Albers maakte in 1896 wederom de „season" te Londen mede: o.a. zong hij Lescaut naast de Manon van Melba en den Des Grieux van Alvarez, Wolfram en Wotan in *Die Walküre*. Hij had te voren te Londen met Anton Seidl *) het Wagner-repertoire en met Mancinelli †) en Bevignani het Italiaansche reprotoire bestudeerd. Voor den winter van 1896 nam hij een engagement aan van den impresario Charley voor New-Orleans, San Francisco en Mexico. Hoewel hij in eerstgenoemde stad Maurice de Vries §) en Guillemot **) tot voorgangers had, kostte het hem weinig moeite het publiek te winnen. „Nauwelijks had hij als Nevers den mond geopend," zoo schreef een der bladen, „of zijn succes was verzekerd. Hij vocaliseert als een chanteuse légère." Na weinige dagen werd hij als de ster van het gezelschap beschouwd; zijn Luna (*Le Trouvère*) was de „feature of the evening," zijn Nélusko „a long ovation." Bij zijn benefiet 3 Febr. 1897, werden hem zooveel bloemen en geschenken aangeboden dat hij geen handen genoeg had om ze te aanvaarden. De bladen der stad brachten zijn portret. Zijn Hamlet werkte „als een openbaring", en Escamillo, Amonasro, Rigoletto, Guillaume Tell waren evenveel triumfen. Nog trad hij te New-Orleans op als Gunther in Reyer's *Sigurd* en in *La Coupe du Roi de Thulé* van Diaz. In Maart en April gaf het gezelschap Charley voorstellingen te San Francisco. Door een spoorwegongeluk op de reis daarheen kwam de trein, die de artisten overbracht, vijftien uren te laat aan; ondanks dit ongelukkig begin was de tourneé gelukkig, althans voor onzen landgenoot. „The heart of the house went out to Henri Albers," zoo schreef een der bladen. „Nooit werd hier zulk een baryton gehoord," getuigde een ander. Men noemde hem de „ster der barytons," de „troefkaart van de troep" en het scheelde niet veel, of het nooit gebeurde ware geschied en Gounod's Valentin had tweemaal achtereen moeten sterven. In *Cavalleria rusticana* drong zijn Alfio Turiddu op den achtergrond, zijn Tell wekte sensatie en zijn Hamlet werd in één adem genoemd met dien van Edwin Booth, den beroemden Amerikaanschen acteur. Niet minder viel Albers te Mexico in den smaak; hij liet daar onuitwischbare herinneringen na, volgens zijn beoordeelaars, die in hem een compleet kunstenaar huldigden.

Wij vinden Albers in den zomer van 1897 te Aix-les-Bains, waar hij de eerste Fransche Kurwenal was in *Tristan et Yseult* en Telramund vertolkte en, met een maand verlof die hij besteedde om in ons land voorstellingen te geven, *) bracht hij het seizoen 1897—98 te Bordeaux door. Hij trad daar o.a. op als Hérode, als Zurga in Bizet's *Pêcheurs de Perles*, als Wolfram, en creëerde Jago in Verdi's *Othello*, waarmede hij een triumf behaalde, †) en Athanael in Massenet's *Thaïs*; hij had daar Georgette Leblanc, thans de vrouw van Maurice Maeterlinck, tot partner in de titelrol. Hoewel men Albers slechts acht dagen tijd had gelaten om de veelomvattende partij van Athanael te leeren, was zijn succes onbetwist. Den zomer van 1898 verdeelde Albers tusschen Aix-les-Bains en Hâvre. Te Aix was de critiek in de wolken over zijn Hamlet. Kemble, Macready, Mounet-Sully, Irving kwamen er bij te pas. Zeker is het dat, hoewel Albers de titelrol van de veel gesmaadde opera van Thomas met den schepper er van, Faure, had ingestudeerd, hij later een van de creatie tamelijk afwijkende vertolking gaf en het is niet onwaarschijnlijk dat het zien van Irving in die rol te Londen

*) Den bekenden vroeg gestorven Wagner-dirigent, die ook hier met zijn betrekkelijk klein, maar uitmuntend orkest sensatie maakte.

†) Achtereenvolgens als Italiaansch opera-dirigent te Bologna, Londen, Madrid, werkzaam.

§) Een zoon van de beroemde zangeres Rosa de Vries-Van Os, met mooie stem begaafd baryton, die als acteur niet uitmuntte. Hij zong o.a. te Lissabon en aan de Fransche Opera in de residentie met groot succes.

**) Guillemot had zijn uiterlijk niet mee; hij was echter een dramatisch artist van beteekenis. Zijn Rigoletto-vertolking zal hier onvergetelijk blijven.

*) Hij zong in *Hamlet, Rigoletto* en *La Favorite*, te Amsterdam, Den Haag en Utrecht.

†) Ook in de concertzaal plukte hij lauweren met een aria uit Cherubini's *Anacréon*.

ALBERS ALS GUNTHER IN GÖTTERDAMMERUNG. (WAGNER).

hem daartoe bracht. *) Van de gastvoorstellingen te Hâvre zij alleen *Guillaume Tell* vermeld: na de derde acte werd een brons „Gloria Musicae" voor Jemmy's papa op het tooneel gebracht.

Voor den tweeden keer ging Albers in den winter van 1898 naar Amerika. Ditmaal was hij door Maurice Grau geëngageerd. Hij debuteerde te New York als Wolfram, die hij in het Duitsch zong in het Metropolitan House, hebbende Ernst van Dijck als Tannhäuser naast zich. De indruk was beslissend. In de bladen verschenen artikels met opschriften „The new star Albers"; „The wonder and the talk of the audience." Na *Roméo en Juliette* heette het: „a true artist, the best Mercutio ever heard," en zijn Nevers werd op één lijn gesteld met dien van Victor Maurel. *) Kortom, om nog een Engelsch blad aantehalen, „he leaped instantaneously into popular favor." De Duitsche bladen waren eveneens vol lof; zij noemden zijn Wolfram bijv. ideaal, voorbeeldig. Nog vertolkte Albers te New York Lescaut, Escamillo, Alphonse (*La Favorite*) en Telramund. Het succes bleef hem trouw te Boston, Chicago, Philadelphia en Washington, waar Grau ook met zijn gezelschap speelde en waar Albers nu eens in het Fransch, dan weer in het Duitsch of Italiaansch zong. In de Londensche Covent-Garden-season van 1899 speelde hij geen nieuwe rollen, maar was zijn succes grooter dan ooit. Den zomer van dat jaar verdeelde hij tusschen Hâvre en Vichy. Te Vichy vertolkte hij o.a. Don Juan en creëerde hij Duvernoy's *Sardanapale*. In October maakte hij een kort uitstapje naar Holland; hij zong te Amsterdam *Rigoletto* met het gezelschap Van der Linden. Een onzer groote bladen schreef naar aanleiding daarvan dat de zanger zich hoogelijk onderscheidde; minder indruk maakte de acteur Albers.

Reeds in het begin van 1899 had Albers een aanbieding gekregen van de Parijsche Opéra-Comique en de directeur Albert Carré wilde hem voor drie jaren engageeren. Maar Albers had reeds voor den winter 1899—1900 met Maurice Grau een contract gesloten voor Amerika. Vandaar een geschil, dat evenwel in der minne werd geschikt ten gunste van Parijs. Albers debuteerde daar nu als Zurga in Bizet's *Pêcheurs de Perles* en maakte aanstonds een gunstigen indruk. De critiek noemde hem een groote aanwinst in een emplooi waarvoor hij reeds lang was aangewezen. Zoo schreef Alfred Bruneau o. a. in de „Figaro": „stem van grooten omvang, zuiver, mooi en vast; een waar talent, zeldzame gemakkelijkheid op de planken". Albers trad verder op als Escamillo, als Pizarro in

*) Men heeft zich hiervan hier kunnen overtuigen, waar hij onlangs Hamlet vertolkte. Albers stelt Hamlet voor baardeloos en met kort haar en dat geeft aan de uitbeelding al dadelijk iets niet-conventioneels

*) Een der beste Fransche barytons; hij creëerde Verdi's Jago en Falstaff en zijn Don Juan is beroemd geworden.

Fidelio en Oreste in *Iphigénie en Tauride* *), naast Rose Caron als Leonore en Iphigénie; vervulde een hoofdrol in Puget's *Beaucoup de bruit pour rien* en zong toen †) Don Juan en den bisschop in Bruneau's *Rêve*. Hoewel de voortreffelijke Bouvet de laatstgenoemde rol had gecreëerd, en daarin onuitwischbare herinneringen had achtergelaten, slaagde Albers volkomen. Bruneau zelf roemde de „superbe allure" die hij aan de figuur gaf Chevillard, de schoonzoon en opvolger van Lamoureux, noodigde hem uit Alberich te creëeren in de eerste volledige Fransche uitvoering van Wagner's *Rheingold*. Vijf malen zong hij die partij en algemeen werd zijn vertolking, zijn dictie vooral geroemd. Op zekeren dag volbracht hij het stoute stuk bij dag Alberich te zingen bij Chevillard en 's avonds Pizarro in de Opéra-Comique! In een concert van Colonne §) droeg hij fragmenten voor van Bruneau's nieuwe opera *Messidor*, waarvan de Brusselsche „Monnaie" de „primeur" had; in het voorjaar van 1902 zong hij Kurwenal en Gunther in het door Alfred Cortot te Parijs gegeven, aan Wagner gewijd Festival Lyrique en werd hij uitgenoodigd om in de Opéra-Comique bij de afscheidsvoorstelling van den trial Grivot in de 2e acte van Verdi's *Othello* de partij van Jago te zingen naast Tamagno, den gevierden Italiaanschen tenor. Groot was zijn succes, ook bij zijn vroegere kameraden, want reeds lang te voren had onze landgenoot opgehouden tot de Opéra-Comique te behooren. In het tweede jaar van zijn verblijf daar had hij namelijk verlof gekregen gedurende vijf maanden als gast in de Monnaie te Brussel op te treden en voor het derde jaar liet men hem vrij naar Brussel te gaan, waar hem een engagement wachtte dat nog meer gelegenheid gaf tot artistieke ontwikkeling.

Als gast trad Albers te Brussel op o. a. als Don Juan. De bladen roemden zijn „voix exquise", zijn „distinction" en „élégance". Een buitengewoon succes behaalde hij als Rigoletto en zeer eigenaardig schreef de „Indépendance" na de opvoering dier opera: „Er zijn dooden die men moet afmaken en worden ze met zooveel talent verdedigd, door artisten als de heer Albers, dan wordt de moord onmogelijk". (Evenals mijn Brusselsche collega hield ik vroeger *Rigoletto* voor dood, totdat Guillemot mij anders leerde). Toen Albers vast aan de Monnaie was verbonden, zong hij achtereenvolgens Wolfram, Kurwenal, Gunther (in *Le Crépuscule des Dieux*), Wotan in *La Walkyrie*, de vaderrol in Char-

ALBERS ALS JAGO IN OTHELLO. (VERDI).

*) Van Gluck.

†) Van een kort verlof maakte hij gebruik om te Lyon als Wolfram te triumfeeren.

§) Ed. Colonne, bekend door de concerten, die hij nu sedert 30 jaren te Parijs leidt; vooral voor Berlioz heeft hij veel gedaan.

pentier's muzikalen roman *Louise*, Oreste. Hij creëerde daar o. a. den markies in *Grisélidis* van Massenet, Jago in *Othello* *), bracht de lang verwaarloosde opera *Hamlet* weer tot eere, zag zich kort daarna belast met de titelrol van Vincent d' Indy's *l'Etranger*, die te Brussel het allereerst voor het voetlicht kwam, en, vóor het eind van het thans afgeloopen seizoen, nog met Wotan en Gunther in den volledigen (Franschen) *Ring des Nibelungen*-cyclus. Niet het minst in het nieuwe en veeleischende werk van d'Indy bevestigde Albers zijn naam als groot kunstenaar. De componist zond hem de partituur met de volgende opdracht:

„A Henri Albers, en souvenir de sa superbe création de *l'Etranger*, un auteur reconnaissant".

Een bekend Fransch criticus schreef: De rol van den Vreemdeling, waarop zich de aandacht wel wat te veel concentreert, vorderde juist daarom een vertolker van den eersten rang, op straffe van een gewisse nederlaag, ja van belachelijk te zijn. Die vertolker werd gevonden in den heer H. Albers. die zich tot de hoogte van een artist van den allereersten rang wist te verheffen. Zijn stem klonk verwonderlijk schoon in die rol, „waarvoor zijn tragisch masker, à la Irving, als geschapen schijnt".

Dat „masque tragique à la Irving" vond men hier terug, toen hij in Maart j.l. als Hamlet verscheen met het Fransche Operagezelschap. †) Bij die gelegenheid en ook later, toen hij te Amsterdam en hier §) een Franschen liederavond gaf, kon men zijn talent in zijn vollen omvang leeren kennen, ook de grenzen ervan derhalve. Voor een baryton is zijn stem in de hoogte misschien wat kort — om een technischen term te gebruiken — met een enkele maal de lichte neiging tot te hoog zingen; voor het overige is die zeldzaam schoon en klankvol, vast en buigzaam tegelijk. Albers beheerscht zijn machtig orgaan als een...., bijna schreef ik, zangeres, gevormd naar wijlen den „bel canto." Den dramatischen kunstenaar (en a fortiori dus den concertzanger) kan men het verwijt maken, dat hij, in het streven de hem gestelde taak zoo volkomen mogelijk uit te voeren, te veel aan détails denkt, soms ten koste van het spontane en ongekunstelde. Bij Albers gaat de denkende artist boven den gevoelsmensch. Zijn dictie is onverbeterlijk en hoe ver hij het heeft gebracht in de zoo moeilijke en belangrijke kunst van zich te grimeeren, kan de reeks portretten bewijzen, waarover ik voor deze levensschets de beschikking had. Vergelijkt men ze bij Albers, zooals hij is in zijn gewoon pakje, dan is het vaak moeilijk te gelooven dat de photograaf ons niet beet nam. De beroemde Brusselsche beeldhouwer Jef Lambeaux, die een buste van hem maakt, heeft hem voorgesteld als Romein, gedrapeerd in een toga, en inderdaad deze Amsterdammer nadert het Romeinsche type met zijn massieven kop en gebogen neus. Trouwens niemand in het buitenland wil het gelooven dat Albers een zoon is onzer koele westerstranden. Want Albers heeft de gaaf der talen. Hij is volkomen op zijn gemak als hij Duitsch, Italiaansch of Fransch zingt. Over het laatste heeft men hier dit jaar kunnen oordeelen en de meesterlijke behandeling van de taal van Racine en Rostand wekte vooral in de liederen terecht algemeene, onverdeelde bewondering. Toen de nu overleden Koningin van België hem voor het eerst in de Monnaie hoorde en hem in haar loge liet komen, om hem te complimenteeren, was H. M. niet weinig verbaasd in dezen „homme du midi," zooals zij meende, een Hollander te vinden. Zooals men weet wordt jaarlijks te Brussel, tot viering der Belgische onafhankelijkheid, Auber's *Muette de Portici* opgevoerd. De schepen van onderwijs noodigt bij die gelegenheid een aantal leerlingen der scholen, en na de 2e acte zingen dan Masaniello en Pietro met het koor het Belgische volkslied, de Brabançonne. Toen Albers in 1901 bij zulk een feest als Pietro was opgetreden en de schepen op het tooneel kwam om de artisten

*) Hij zong die partij in April 1902 te Amsterdam en hier. Tot mijn spijt kon ik hem toen niet hooren. In den zomer van 1901 had hij in de hoofdstad een concert van de Vereenigde Zangers opgeluisterd.

†) Ik besprak dit optreden uitvoerig in *Het Vaderland*.

§) In de zaal van „Pulchri Studio."

toe te spreken, prees hij in het bijzonder Albers om de „fougue toute méridionale", de ware „âme belge," waarmede hij het volkslied had gezongen. Dat was mooi voor een Franschman. En toen Albers in het midden bracht dat hij Hollander was, riep de schepen verwonderd: „Wat? Hollander! Dan is de verdienste nog grooter." In den grond des harten was hij over zijn vergissing maar half gesticht.

Albers moge lijken op een Romein, op een man van het zuiden, hij is een goed Hollander gebleven, al is hij door een veeljarig verblijf in den vreemde zijn land in

MON REPOS, HET OPTREKJE VAN ALBERS, TE LAVARENNE. (DEP. SEINE.)

menig opzicht ontgroeid. Hij heeft in elk geval niets vormelijks, is in het dagelijksch leven opgewekt en voor zijn oude vrienden de „ouwe Hein" gebleven. *) In het bezit eener goede gezondheid, van stevigen bouw, is hij vol ijver en energie. Hij werkt het gansche jaar zonder van vermoeidheid te weten, om de zomermaanden uit te rusten in zijn optrekje Mon Repos, te Lavarenne (dep. Seine), niet ver van Parijs. Als ik zeg uitrusten, dan moet men dat cum grano salis opvatten, want de ware artist rust alleen

*) Uit een brief van L. M. Smith.

wanneer hij daartoe gedwongen is, en dezen zomer bijv. gebruikt Albers om twee nieuwe rollen voor de Monnaie (waar hij ook voor het aanstaande seizoen is geëngageerd) te bestudeeren: namelijk Scarpia (in Puccini's *Tosca*) en Sachs (in *Les Maîtres Chanteurs*). Niets bewijst zoo zeer hoe hoog Albers bij de kundige directie van de Monnaie is aangeschreven, dan de omstandigheid dat hem zoovele en uiteenloopende gewichtige partijen worden toevertrouwd. *)

* * *

In October 1901 verloor Albers zijn vader. Maar deze was de gelukkige getuige geweest van het aanzien waartoe zijn zoon op betrekkelijk jeugdigen leeftijd was geraakt. Mevrouw Albers, de moeder, leeft nog te Amsterdam. Moeder en zoon verafgoden elkander. Als Henri komt is het feest, vooral als hij zingt; als hij er niet is dan worden zijn brieven gelezen en herlezen. „En het is een genot, de moeder over haar zoon te hooren praten." †) Zij bewaart met zorg al zijn portretten, de programma's van belangrijke voorstellingen, de menu's van zijn diners, de artikelen die over hem geschreven zijn in couranten, enz. §). Ik vertrouw dat zij in haar Albers-museum ook wel een plaatsje zal willen geven aan bovenstaande bladzijden.

Den Haag, Juni 1903.

*) Ook de titelrol in de posthume opera van den armen Chausson *Le Roi Arthus* is voor hem bestemd.

†) Brief van L. M. Smith.

§) De *Dictionnaire des Contemporains*, *La Libre Critique* bevatten artikelen over Albers, waaruit ik voor deze schets heb geput.

NAJAAR.

DOOR

ADOLF HERCKENRATH.

Mijn moeizaam oogen staren naar het eind
van 't zomerzijn, en wachten nu, als een
die zijn geliefde wacht, waarvan alleen
het onbekende van haar liefd' hem pijnt,
den naderenden herfst. — Eén vrede-gaarde
ligt ver voor mijn gezicht het avond-rood;
en late bloemen bloeien met den dood
van 't zomerzijn in kale najaarsaarde.

O, lijk bij 't doodsbed eener goede vrouw,
die in haar zalig sterven, ál haar leven
van edelheid nog even openbaart,
ontvouwt zich zacht, in 't eindloos schemergrauw
licht-paars gestraal dat op de weiden waart,
wijl d'avond-adem stil de pracht doet beven.

NOVEMBERDAG.

DOOR

ELSE VAN BRABANT.

Het was vol gouden vreugde in het bosch
Dien éénen dag: want in het najaarswoud
Blonk ieder blad met glanzen van oud goud.
En 't was nog éénmaal zomer in het bosch.

...En 's avonds werd 't vol liefde in het bosch.
Rood loover dekte als sluiers bosch en heg;
Daar slopen stil geheimen achter weg.
— Zóó was die herfstdag in het roode bosch.

KONING WIND, † † † † † † † † DRAMA IN VERZEN IN DRIE BEDRIJVEN DOOR † † † † † BERNARD CANTER. † † † †

(Vervolg).

DERDE BEDRIJF.

Een zaal in 't paleis, uitzicht gevend op een andere zijde van het park. Daarna een gedeelte van 't park zelf, genaamd de laan der beelden met als afsluiting de groep van Venus en Adonis. De strijd wordt gevoerd in de avondschemering en eindigt later op den avond.

Eerste Tooneel.

KONING, KONINGIN.

KONING.

En hij is dus geheel veranderd, lieve,
Zoo ziet gij, dat de raad van oude raadsliên,
Niet zoo verwerpelijk is als gij wel meendet.

KONINGIN.

Hij is veranderd, maar ondanks uw raadsliên,
Want zoo ook Marius genezen is,
Van zijn verachtlijk heulen met het volk,
Het volk zelf als een zwaar bezeild galjoen,
Wordt roerloos voortgezweept door Koning Wind,
Die onder d' oogen van uw beider raadsliên,
En misbruik makend van zijn koningsmacht,
Door u al te grootmoedig, onvoorzichtig,
Verleend aan een vermomden demagoog,
In dit paleis zelf 't volk heeft opgehitst,
Zoodat ik elk uur voor een aanslag vrees,
Daar komen de twee oudjes beiden aan,
En nevens hen, schrijden de twee prinsesjes
Door „Wind" gehoond, vernederd en gezet
Onder het toezicht van Marius' deerne.

Tweede Tooneel.

VORIGEN, PINDARO, RADOL, LUCRETIA, SATARNA, PROSPERZIA.

PINDARO.

Welkom mijn vorst, uw zeer tevreden dienaar,

RADOL.

Welkom mijn vorst, uw zeer voldane dienaar,

KONING.

Gegroet, tevreden en voldane raadsliên.

KONINGIN.

Gegroet, gij dragers van de zelfvoldaanheid.

KONING.

En mijn prinsessen zijt gij ook tevreden?

LUCRETIA.

Tevreden vorst, de les was hard en wreed,
En 'k ben slechts ontevreden, dat helaas,
Ik, een prinses, zoo harde lessen derfde,
Om hart te krijgen voor 't lot der onterfden.

KONING.

En gij, Satarna, slaat de oogen neer
Dat was 'k van u trotsch kind niet steeds gewoon

SATARNA.

Niet d' oogen sla ik neer, 'k bezie mijn handen,
Mijn blanke handen van eertijds, nu ruw
Door d' arbeid van zoovele ruw're dagen,
Mijn trots is sterker, Koning, nu ik weet,
Dat den prinsessen and're plichten wachten,
Dan spelen, flirten, lui'rend boeken lezen,
Dat 't arme volk gebrek heeft aan de hulp,
En die verleenen zal mijn trots nu zijn.

KONINGIN.

Daar ziet gij reeds 't begin van Wind's bedrijf,
Die zelfs die twee tot democraatjes maakte.

KONING.

En gij, tevreden en voldane raadsliên?
Wat is uw oordeel over Wind's regeering?

PINDARO.

Het was een tijd van grappen en vermaken,
En hadde hij wat meer respect gehad,
Voor de klassieken, Wind waar waardig Sire,
Van nar benoemd te worden tot professor
In sociologie en hoog're jura,
Maar zoo ik zeg, hij mist den nood'gen eerbied
Voor de klassieken, blijve hij dus nar
Zoo kan hij toch het socialisme dienen,
Dat groot gebrek heeft aan wat vroolijkheid.

KONING.

En Radol gij, hoe was Wind's dynastie?

RADOL.

'k Erken, zij had een zéér waardeerbre zijde,
En ik heb al gedacht of het geen zaak is,
Dat ik, de kerk, want zoo noemt Wind mij steeds,
Het volk een beetje meer ga onderwijzen,
Want het heeft tegenwoordig slechten smaak,
En juicht gedichten toe, waarvan de strekking
Beneden ons dogmatisch peil staat, heer,
En ook moet men het volk meer vrijheid laten,
Ze loopen liever in een park te hoop,
Dan dat ze zich in nauwe kerk verzaam'len,
Beslist, beslist, de kerk moet ruimer worden,
En wat den nar betreft, geef hem pensioen,
Die man heeft vormen, vorst, maar geen fatsoen.

KONINGIN.

Ervaar, gemaal, dat Raad en Kerk te samen,
Dees wind door hunne vensters lieten waaien.

KONING.

En ik, mijn dier'bre ga, geef hun gelijk,
Ook ik, de Koning, dank aan Wind een les,
Mijn Siciliaansche reis, onvoorbereid,
Zoodat men niet aan 's Konings oog onttrekken
Noch hem verbergen kon wat waarheid is,
Doch wat bij aangezegde reizen steeds,
Door slaafsch' autoriteiten weggedrongen,
Mij een verkeerd beeld van mijn volk weêrgaf,
Heeft mij lakunen in de wet getoond,
Die waarlijk dringende verbeet'ring eischen,

'k Heb kind'ren in de zwavelmijn gezien
Door honger en door zweepslag voortgedreven,
Om in een giftig krot, hun jeugd, hun bloei
Te off'ren voor wat laag gewin en straks,
Als kreup'len, bochels, met verbrande huid,
De beenderen door giften weggevreten,
Verkomm'rend aan den weg als bedelaars.

KONINGIN.

En zouden wetten dat ooit kunnen keeren?
De bazen zelf zijn kind'ren uit het volk,
Wat 't volk het volk misdoet, raakt vorsten niet.

KONING.

Maar Koningin wel deert het ons, dat eed'len,
't Gewin verbrassen dat dus wordt verkregen,
Want eed'len zijn d'eig'naars van de mijnen
En tegen hen zal ik het volk beschermen
(*Marius komt op*).

KONINGIN (*tot Marius*).

Onzalig heeft de storm van Wind gewoed,
Cesaren zelf zijn heden democraten,
Gegroet mijn Marius, moog ik dan in U,
Herboren aristocratie hervinden.

MARIUS.

Mijn trotsche Moeder en mijn waard'ge Vader,
Ik schroom U beiden hier weer te begroeten,
Wel wijs waart gij en zéér heb ik gedwaald,

KONING.

Mijn Marius, mijn Zoon, mijn erfgenaam,
Kom aan het hart uws vaders, prins'lijk kind,
Want zoo gij dwaaldet prins, 't is schoon te dwalen,
Als 't goede hart een keer een slechte gids is.
(*hij drukt hem aan 't hart*).

MARIUS.

Hoe maakt gij mij het boeten licht, mijn vader.

KONING.

Hoe eed'le zoon, maakt gij 't begroeten zoet.

KONINGIN.

De Koning zelf werd democraat mijn zoon,

MARIUS.

Laat ik dan slechts den vader heden kussen.

KONING (*richt zich op*).

Mijn koninklijken zoon keer dan terug,
Want ik erken slechts prinsen als mijn zonen,
Zooals ik van mijn zonen eisch dat zij,
Den Koning boven hunnen Vader stellen.

MARIUS.

Dan Koning spreek' de prins een woord tot U,
Men heeft uw koninklijken zoon verraden,
Men heeft zijn prins'lijk woord gewantrouwd, Sire,
En heden zal men het paleis bestormen.

KONING.

En wiens onzalig werk is dat mijn zoon?

MARIUS.

Radol en Pindarus verhieven Wind,
En Wind verhief zich op zichzelf en staat
Gereed om onze dynastie te storten.

KONING.

Te wapen dan mijn mannen vóór 't te laat is.

KONINGIN.

Ja, roept de ridders, die gij woudt te keer gaan,
Ter wille van dat eed'le, goede volk.

MARIUS.

Mijn moeder, laat de vrouwen, vrouwen blijven.

KONINGIN.

Democratie maakt wel gebruik van deernen.

MARIUS.

Aristocratisch moeder is het dus
Als koninginnen niet de deernen volgen,
Te wapen vader, o, dat het nog tijd blijkt.
Om 't woest geweld van 't domme plebs te keeren,
Dat zoo 't verwint vernielen zal wat eeuwen,
Van kunst en wetenschap met moeite wrochtten,
Te wapen vader, in 't belang van 't volk,
Wellicht dat 't hoog geweld het laag' nog keere.
(*Koning en Marius af*).

Derde Tooneel.

KONINGIN, ZACHARIA, LUCRETIA,
SATARNA, PROSPERZIA.

ZACHARIA.

Mijn prinsje, is mijn prinsje niet, wat schrik,
Ik weet het nu van Koning Wind wel zelve,
Die mij getoond heeft, dat hij zelf mijn prins is,
Mijn eigen zoontje, dat 'k door u verstiet,
Maar ik heb nu van zoontjes weer geruild,
Want beter is het eigen dan het vreemde,
Zij 't vreemde ook een prins en 't eigen bultje.

PROSPERZIA (*naderend*).

Wat zegt gij vrouwtje....

KONINGIN.

Zacharia, die deerne vraagt u wat....

PROSPERZIA.

Mevrouw wanneer ik deerne ben, dan is 't,
Alleen wijl uwen prins zich dorper veinsde,
Zoo'n lage dorper, die de liefde kent,
En die niet uit berekening bemint,
Gelijk dees beide al te hoofsche joffers,
Naar 't voorbeeld van de Koningin vermoed ik.

KONINGIN.

Zwijg deerne, over 't geen gij niet begrijpt,
't Is hoog het hart te offren voor den Staat,
Wij mart'laressen van het Koningschap,
Wij derven liefde omdat hooger gaat,
Gods gratie zelve dan het minnegodje,
Dat zoetjes lachend, brooze pijltjes schiet.

PROSPERZIA.

Wat mooie woordkrans op der liefde graf....

KONINGIN.

'k Herken de insolentie van de laag'ren,
Die vrouw heeft maanden lang den smaad gedragen,
Van blikken, woorden, laster en verneed'ring,
Gelijk een hond, die likt hoe men hem trapt,
Maar nauw steunt moed van and'ren hare lafheid,

Of zij durft zelfs een Koningin te krenken
En twee prinsessen smaad'lijk te verwijten,
De eigen ondeugd ... is het niet bereek'ning,
Wanneer een dorper's kind een prins herkent,
Dien niet hooghartig uit haar stulp te wijzen,
En van zijn ondeugd eigen deugd te maken.
Haar schande adelend als mart'lares,
Maar hem om bastaards wil te binden, meenen
Dat zij een Koninklijke gâ kan zijn,
Omdat een prins zich ééns tot haar verneêrde....

LUCRETIA (*tot Prosperzia*).

De ware liefde mint alleen gelijken,
Al wat daar buiten gaat is lage lust.

SATARNA.

En lust zich aad'lend, stijgend tot een passie,
Kent sterk als passie, liefde slechts of haat.

KONINGIN.

Wees dorperskind, prinsesse onder dorpers,
Want tusschen ons blijft gij toch altijd deerne.

(*Lucretia, Koningin, Satarna, af*).

Vierde Tooneel.

PROSPERZIA.

O, Koning Wind, geen laster is 't die zegt,
Dat gij mijn minnaar zijt, want wel zijt gij,
Ondanks uw bochel en uw grooten neus,
Beminnenswaarder dan die schoone prins,
Slank, recht van leden, schoon van aangezicht,
En die daardoor mij, deerne, heeft bekoord,
Verleid, bedrogen en thans wil verlaten,
O! wèl ben ik een arm verlaten meisje,
Hier deerne, en dáár de verstooten dochter,
Die 't ouderhuis met schande overlaadde,
Vertrouw op vorsten, volk, en wordt bedrogen!
Ik vrees de komst van 't ongelukkig kind,
Dat reeds vóór het dees wreede aard aanschouwt,
Gedoemd is om zijn leven lang te blijven,
Een vaderlooze bastaard, door beî zijden,
Gelijk zijn moeder, smadelijk verstooten.
O, Koning Wind, wèl is deez' wereld slecht,
Die kind'ren, vóór zij 't licht der zonne zien,
Reeds doemt tot eerloosheid en bastaardij....
O, vader Wind, koom' dan uw heerschen snel,
Ik ben U trouw, — àl midd'len zijn mij wèl....

Vijfde Tooneel.

MARIUS, PROSPERZIA.

MARIUS (*komt op in wapenrusting*).

Prosperzia!...

PROSPERZIA.

Marius!...

MARIUS.

Geen Marius meer, maar prins uit 't huis Rodolphus,
Gereed om zijne dynastie te redden.

PROSPERZIA.

De ondergang van de verleide meisjes,
Wel was ik dom, die in een prins geloofde,

MARIUS.

Niet dom, want gij hebt *niet* geloofd, Prosperzia,
En met den nar, te samen achter mij,
Op loos verraad gezind, ik voel mij vrij,
Van 't woord, dat 'k eens u gaf... Prosperzia ga,

PROSPERZIA.

O, valsche prins, die in een dorperskleed,
Mij arme, hart'loos eer en huis ontnaamt.

MARIUS.

O, valsche dorpster in prinsesse-kleed
Die meend' een prins tot minnaar te behouden,
En dorperlijk zijn prins'lijk woord mistrouwde!

PROSPERZIA

Alsof niet thans 't mistrouwen door u doen,
Geheiligd wordt tot een rechtvaardig twijf'len!

MARIUS.

Alsof niet al wat liefde had gebouwd,
Door 't laag mistrouwen ondermijnd moest worden!

PROSPERZIA.

Vaarwel, ontaarde vader van mijn kind,
En dat het u tot eeuw'gen vijand groeie!

MARIUS.

Vaarwel, die ik als dorpster leerde kennen,
Maar die niet aan een prinsen zij kon zijn.

PROSPERZIA.

Vaarwel verrader van de zaak des volks,

MARIUS.

Vaarwel, wantrouw'ge in eens prinsen woord.

(*Prosperzia af*).

Zesde Tooneel.

MARIUS.

Mijn moeder, instinctief 't verraad vermoedend,
Riep het legioen der edelen reeds op,
Mijn vader voert het aan, ik heb de wacht
Bij de gesloten poort der beeldenlaan

(*hij wil weggaan, stort terug, trekt zijn degen*)

Te laat, te laat, de poort is reeds geopend,
Een troep van burgers, boeren, arbeidsliên,
Gewapend tot de tanden, dringt reeds op,
En stort zich door de oop'ning in het park,
Ze zoeken naar den weg... ze talmen, dwalen...
Nog is het tijd... o, Kandor, kom dan Kandor,...
Waar zijt gij met de mannen, die gij opriept...
Te laat.... Prosperzia verkeert in twijfel...
Ze vragen haar... ze weigert... heil Prosperzia!
Indien 'k mijn dynastie aan u dank, 'k zweer,
De redding van de dynastie zal zijn,
De redding van uw naam, uw eer, uw zoon,
Die dan in mijn plaats op den troon zal zeet'len,
Wanneer mijn vader 't hoofd heeft neergelegd....
Ze weigert... o, hoe heb ik haar miskend,
Hoe groot om met de liefdesmart in 't hart,
Verworpen en versmaad en wreed verlaten,
Te redden, die zooeven u verstiet....
Dat heet ik edel, dat is groot... helaas.
Zwijg hart, dat weer uw eigen grootheid zocht,
In 't kleine hart van deze veile deerne....
Ze gaat ze voor, wijst naar het slot, naar mij
Ze stormen aan... vaarwel mijn dynasty!...

KANDOR (*komt op met gewapenden*).
Hier ben ik prins, ons toeven was wat lang,
Want moeielijk was de tocht naar het paleis,
Rondom belegerd door een troep gespuis,
Zoo talrijk, dat 't paleis een heuvel lijkt,
Een mierenhoop, van mensceninsecten wriem'lend.

MARIUS.
Nog tijd, nog tijd... Goddank we zijn gered
Daar komt de eerste bende van de schooiers!
(*hij wil afgaan, Kandor weerhoudt hem*).

KANDOR.
Wacht prins, wacht nog, dat eerst zij dichter naad'ren,
Wellicht dat eerbied voor het schoon hen boeit,
En zoo hun leven door de kunst gespaard blijft,
Betoomen, niet verwinnen zij ons willen....

MARUIS.
De eerbied voor het schoon... o, zie mijn dichter,
Hoe of dat plebs uw schoone spreuk begrijpt,
Zie, hoe ze noodeloos dit park ontwijden ...

KANDOR.
't Is Franco, die ze aanvoert, arme kunst!

MARIUS.
Ze slaan al wat er schoons staat hart'loos neer,
De laan der marm'ren beelden is vernield,
Ze werpen busten van het postament,
En slaan de neuzen van de beelden stuk,
Verbrijzelen de bekkens der fonteinen....

KANDOR.
O, prins... aanschouw barbaarsche Franco nu,
Hij staat voor 't beeld van Venus en Adonis....
Die schoonste groep van 't koninklijke park!

MARIUS.
Die u tot 't schoonste vers eens inspireerde,

KANDOR.
Hij toeft... hij twijfelt... daar neemt hij zijn zwaard,
En slaat met één slag beide hoofden af,
Die in hun val nog mond op monde drukken,
En als de blanke hoofden van twee menschen,
In 't opperst oogenblik gedood, bêi stervend,
De bleeke lippen in een laatsten kus,
In eeuw'ge liefde, zaligheid beerfden....
Dat's Franco méér dan schennis, dat is moord,
Op, op, mijn mannen, volgt den prins getrouw!

MARIUS.
Op, op... in naam van Rodolphus de Waard'ge!
(*beiden af*).

(*Het tooneel verandert bij open doek. Men is tegen de avondschemering in de laan der borstbeelden. Beelden van hun voetstuk liggen verspreid en zijn beschadigd; het beeld van Venus en Adonis met de hoofden er af terzij op den grond, achter de ronde bank... een hevig gevecht... de Koning en Wind komen schermend op het tooneel en gaan schermend van rechts naar links af*).

Zevende Tooneel.

KONING
Ik zeg u Wind wordt heden weder nar.
(*Wind pareert den stoot*).

WIND.
Ik zeg Rodolf, blijf in het domp Sicilië,
En werk er als een slaaf in zwavelmijnen.
(*Koning pareert*).

KONING.
Democratie, uw gevel was te groot.
(*hij raakt Wind aan de neus*).

WIND.
Gewond ... neen niet, gij troft alleen de leuzen.
(*Wind raakt den Koning aan de hand*).

KONING.
Ai... neen, 't is slechts een wondje aan den vinger,
Die niet beschermd wordt door mijn zegelring.
(*beiden schermend af*).

(*Vechtende lieden van allerhande soort dooreen, gaan van rechts naar links en omgekeerd*).

Achtste Tooneel.

KANDOR en FRANCO (*schermend met zwaarden*).

KANDOR.
Hier, die's is voor 't onteeren van de Venus.
(*Franco pareert*).

FRANCO.
Maar die is voor Adonis zelve, hier....
(*Kandor pareert*).

KANDOR.
Adonis lacht om uwe kunsteloosheid,
De rhythmen van uw zwaard zijn wat te lang.

FRANCO.
(*hij steekt met een linksch zwaard, dat hij onder zijn mantel verborgen had gehouden*).
Neem deze dan, die is twee voeten kleiner.
(*Franco vlucht af*).

KANDOR (*stort neer*).
Dàt was gemeen, die lafaard schendt de reeg'len,
Bij 't schermen, zooals hij bij 't dichten deed,
En van zijn linkschheid in die beî bewust,
Steekt hij mij met een linkschen dolk in 't hart,
(*hij richt zich even op... ziet naar de hoofden van Venus en Adonis voor zijn voeten op den grond*).
O, liefd', leven... Venus en Adonis,
O, schoon Itaaljes eeuwig blauwe lucht....
(*hij sterft en ligt achter de bank*).

MARIUS.
(*hij komt op en drijft met zijn degen drie mannen voor zich uit; een is met een zeis gewapend*).
Eén tegen drie, dat is onedel spel,
Maar mijn devies is „Eenzaam tegen allen",
En daarom driemanschap, dat zijn er drie.
(*hij geeft snel 3 stooten*).

EERSTE MAN.
Ai,... mijn hart.
(*hij valt dood neer*).

TWEEDE MAN.
Ai,... in mijn borst.
(*hij valt dood neer*).

DERDE MAN.

Ai, . . .

(*hij grijpt naar zijn schouder, en laat daardoor zijn zeis vallen*).

Genade prins, 'k ben maar een arme boer,
Hier is mijn zeis, spaar mij voor vrouw en kind'ren.

MARIUS.

Gaat heen, behoud uw zeis en maai het graan,
Een boer moet met geen prins aan 't schermen gaan.

(*de boer gaat snel af. De prins geeft hem in 't heengaan een klap op de billen met het plat van zijn degen. De boer struikelt over 't lijk van Kandor, en gaat dan af*).

Vrouwen dragen onder leiding van Prosperzia de twee lijken der boeren weg.

MARIUS.

(*voor 't lijk van Kandor, die 't hoofd dicht bij die van Venus en Adonis heeft gelegd, . . . maanlicht op de drie hoofden*).

(*Koning en Wind komen weer schermend op*).

Koning Rodolphus en de Koning Wind,
De Koning aan het schermen met zijn nar.

KONING.

Neem deze. . . voor uw bochel!

(*Wind pareert*).

WIND.

Neem dees! . . . daarin dan wreekt mijn bult al smaad.

KONING.

Ai. . . geraakt. . .

(*hij stort neer*).

MARIUS (*tot Wind*).

O, Koningsmoordenaar!

WIND (*stelt zich in postuur*).

Nu 't jong! . . .

(*Zij staan met de getrokken degens tegenover elkaar*).

MARIUS.

Ja, wèl afzicht'lijk zijt gij, bultenaar,

WIND.

En wèl gij laf, want ik ben afgemat,
En dat alléén geeft moed u, volksverrader,

MARIUS.

Dan rust, gij monster en laat rust u dienen,
Om bult'naar mijn vervloeking aan te hooren,
Gij moordenaar des Koning's, *mijnen* vader.

WIND

't Bloed over u, verrader van de volkszaak!

MARIUS.

't Bloed over u, gij wantrouwer eens prinsen!

(*zij beginnen te schermen*).

WIND.

Die is voor het verlaten van Prosperzia!

(*Marius pareert*).

MARIUS.

Die voor den vader van die veile deerne!

(*Wind pareert*).

WIND.

En die voor de ontstolen moedermelk

(*Marius pareert*).

MARIUS.

En die, om 't noodlot te verbeet'ren nar,
Dat u niet in den wieg deed sterven, Wind,

(*Wind pareert*).

WIND.

En die als wraak voor moêrs gekrenkten geest,

(*Marius pareert*).

MARIUS.

Maar die voor 't hoofd van 't brute massa-beest,

(*hij raakt Wind in de keel*).

WIND.

Ai, ai. . . de volkszaak is verloren. . . ai. . .
En met mij sterft de Vrije-Republiek!

(*hij valt neer*).

Er zijn ridders en volk nabij gekomen. Zoodra Wind valt, geroep van: »Wind is dood! Wind is dood! Rumor is gevallen!"

De Republikeinen vluchten, vervolgd door de Ridders onder leiding van Marius.

Negende Tooneel.

LUCRETIA, PROSPERZIA, KONINGIN, SATARNA.

KONINGIN.

Daar ligt de nar, ik zag hem vallen.

PROSPERZIA (*werpt zich op 't lijk van Wind*).

O, vadertje, mijn mooi, goed vadertje,
Mijn edel vadertje. . . . O, zeg nog wat.
Hij 's dood. . . hij 's dood. . . zie hoe dat rood gelaat,
Dat zooveel smaad onschuldig heeft gedragen,
Door den rechtvaard'gen dood geheiligd wordt.

(*maanlicht schijnt op 't gelaat van Wind*).

SATARNA.

Een marm'ren borstbeeld van zijn zuil gestooten.

LUCRETIA.

Waar 's Marius?. . . waar 's Marius?. . .

(*zij ziet het lijk van den Koning*).

O, wee,
Daar ligt de waard'ge Koning neergestrekt.

KONINGIN (*bukt zich over 't lijk van den Koning*).

De wonde is in 't hart, vaarwel Rodolphus,
De gade weent in mij, de Koningin
Is trotsch wanneer haar Koning vorst'lijk sterft,
Zijn dynastie bezeeg'lend met zijn bloed.
Daar liefdes pijl dit koningshart nooit wondde,
Is 't goed en schoon, dat 't oorlogszwaard het deed.

MARIUS (*komt terug met de ridders, klaroengeschal*).

Mijn koninklijke moeder, zie uw prins.

(*Een herant heft 't op de dorpers veroverde vaandel boven 't hoofd van Marius*).

KONINGIN.

Geen prins meer langer: „Leve Koning Marius!"

(*Geroep der ridders: Lang leve Koning Marius. Krijgsknechten dragen flambouwen aan. Ridders tillen het lijk van den Koning op hun schilden*).

PROSPERZIA,

Mijn Koning Wind, voor U geen schild noch toortsen,
Maar neem wat bloemen, die geen bloei ooit kende.

(*zij werpt eenige bloemen over zijn lijk*).

MARIUS.

Bebloem dat lijk, want het is bloemen waard,
Neem klaproos en papaver, rood en onkruid,
En kies er ook een enkele witte bij,
Want niet alléén op hem komt al het bloed,
Dat op deez' wreeden avond is vergoten.
(*de Angelus begint te luiden*).

SATARNA.

Wier murm'len sterft in stilte van den dood....
(*zij knielt bij het lijk van Kandor*).
Zijn, koning, er voor hem geen schild en bloemen?

MARIUS.

Eénzame schoonheid vraagt naar eer noch bloemen,
De ware dichter is zichzelf genoeg,
Maar dat dees' groep hersteld ten eeuw'gen dage,
(*hij wijst op de verminkte groep van Venus en Adonis.*)
In 't koninklijke park als monument,
Voor 't graf van dichter Kandor blijve dienen,
En toone aan de eed'len en aan 't volk,
Hoe poorterszonen voor de schoonheid stierven.

PROSPERZIA.

(*als een krankzinnige bloemen werpend op 't lijk van Wind*).
O, vadertje, vadertje,
Ik ben bedrogen,
O, vadertje, vader, waar vindt mijn kind zijn vader;
(*Zij kust het lijk en gooit honend bloemen van 't lijk naar Marius*).

(*de Angelus klepelt weer*).

MARIUS.

Leidt weg die vrouw, men zorge voor haar kind,
Blijve zijn bastaardij voor goed verborgen,
(*Lucretia en Satarna leiden de weenende, vertwijfelende Prosperzia af*).
Men drage koning Wind naar 's konings graf.
Want ook hij was een vorst — der duisternis,
En waar de vorsten door Senaat en Kerk
Gesteund, Wind zaaien, geen toorn dan rijz'
Wanneer zij storm oogsten....
(*voor 't lijk van Wind, dat op een schild wordt gedragen door gevangen boeren en burgers*).
Deze man,
Had recht op opstand, haat en vorstenbloed,
Zijn wil was eerlijk en zijn doel oprecht,
Maar bitt're harten mogen niet regeeren,
Want bitterheid is artsenij, geen voedsel,
En zijne medicijn heeft mij genezen.
(*geroep: Leve koning Marius uit de rijen der boeren en burgers*).

MARIUS.

Ja, Marius zal leven, maar herboren,
De nooden van 't verdrukte volk herdenken,
Weloverwogen, wijze wet het schenken,
En toonen zoo, wat heet zijn uitverkoren.
(*Klaroengeschal af*).

(*Gordijn.*)

EINDE.

HANNIE. DOOR JEANNE HAAXMAN

Robert van Milligen liep heen en weer op het perron en wachtte op den trein. Hij had het de laatste dagen erg druk gehad en verwenschte het toeval, dat zijn compagnon juist heden aan Amsterdam bond, zoodat hij, gisteren pas thuisgekomen van eene veiling te Antwerpen, er dadelijk weder op uit moest. Hij stak de hand in den binnenzak van zijn jas, tastte naar zijne portefeuille en las nog eens het wonderlijke briefje, dat de oorzaak was van zijn onverwacht en ongewenscht reisje.

„Holthe.

„*Mijnheer*,

„Namens mijn vader noodig ik u uit Woensdag a.s. bij ons eene collectie teekeningen en etsen te komen zien, waarover mijn vader met u in onderhandeling wenscht te treden.

„De trein, die om 10.40 te Holthe aankomt, is wel de geschiktste voor u. Ik zal aan het station zijn om u af te halen.

Hoogachtend,
H. V. HEERT."

Het stond er, kort en krachtig. Hij voelde zich na het herlezen weder licht wrevelig gestemd. Het was een vreemde manier van uitnoodigen, eigenlijk een ontbieden!

Gaarne had hij dit tochtje aan zijn compagnon overgelaten, die minder om zoo iets gaf en steeds in de eerste plaats vroeg of de koop voordeel of nadeel opleveren zou, maar hij was de eenige, die vandaag in Amsterdam gemist kon worden.

In de verte zag hij een kennis aankomen eveneens een kunsthandelaar.

„Zoo, collega, ga je er weer eens op uit! Koopen?"

„Misschien. 'k Ga naar Holthe om teekeningen bij een zekeren Van Heert te zien. Ken je hem?"

„Zoo, ga je daar heen! Nu, dat moet daar een rare boel zijn. Waar die van leven, dat mag de hemel weten. Toen mijn zuster te Driebergen op kostschool was heeft ze les

van hem gehad. Daardoor heb ik wel eens 't een en ander van hem gehoord.

„Maar dat kan jou natuurlijk minder schelen. Heb je wel eens wat van hem gehad?"

„Neen, nooit!" Ken jij zijn werk?"

„Jawel, zoowat. Je kunt er echter geen absoluut oordeel over vellen, want het is verbazend ongelijk. Ik heb een stukje van hem gehad — en pas van de hand gedaan — dat bepaald geniaal was. Daar lag iets van hartstochtelijke kracht in, dat was diep gevoeld werk, werk van overtuiging. Maar nu een paar maanden geleden heb ik toch weer iets van hem gezien, dat zóó flauw en onbeduidend was, dat ik 't zelfs niet cadeau had willen hebben. 't Is een rare vent! Nou! Evenals zijn huishouden!"

„Kinderen?" vroeg v. Milligen, die wel begreep, dat de onderhandelingen niet vóór den middag zouden afgeloopen zijn en in 't geheel geen lust had misschien veel tijd bij die familie zoek te brengen.

„Nou, aardig wat!"

„Een zoon zeker," informeerde de kunsthandelaar, denkende aan de flinke hand en den resoluten stijl van den brief.

„Ja, een groote zoon en dochter, en wat kleintjes. Maar daar komt je trein aan. Ik moet den anderen kant uit. Saluut!"

Toen van Milligen te Holthe uit den trein stapte, keek hij, zoekend, naar den schrijver van den brief rond, maar er was geen jongmensch, die de zoon van den schilder wezen kon, op het perron te zien. Ook in de wachtkamer was niemand. Op goed geluk ging hij nu naar den uitgang, maar toen hij het kleine stationsplein overstak en juist een voorbijganger naar den weg wilde vragen, stapte haastig een jong meisje op hem toe. Ze was heel eenvoudig gekleed in een effen grijs wandelpakje. Van onder een opgeslagen witte voile, die telkens weer dreigde neer te vallen, zagen een paar donker-grijze oogen hem uitvorschend aan. Met de eene hand sloeg ze voortdurend de voile terug op den rand van haar matelot, met de andere hield ze de plooien van haar rok bijeen.

„Is u meneer Van Milligen?"

„Om u te dienen."

„Ik ben juffrouw Van Heert."

Hij boog.

„Ik ben wat laat van huis gegaan," zei ze, licht hijgend nog, „en heb me moeten haasten om nog op tijd hier te zijn. Willen we dezen weg nemen. Die is 't kortst. Het is ongeveer een wandeling van een half uur ... Ja ..." zij bedacht zich plotseling, „als het u tenminste niet te ver is, anders zal ik een rijtuig laten inspannen. De stalhouder woont hier vlak bij. In een paar minuten. . . ."

„O, neen, volstrekt niet, juffrouw van Heert. Het is mij werkelijk niet te ver."

Zwijgend gaf zij de richting aan door een zijstraat, die naar een landweg voerde, in te slaan. Zij liepen naast elkaar voort. Hij keek haar eens van terzijde aan. Telkens zag hij eene kleine bruine hand beproeven de voile over den rand te slaan, tot zij ineens den knoop losmaakte en de voile in haar zak stak.

Haar gezicht was ook geheel verbrand. Boven de grijze oogen welfden zich zware wenkbrauwen, die boven den rechten neus lichtelijk ineenvloeiden en iets zwaarmoedigs gaven aan geheel haar gelaat, dat den strengen trek van wilskracht om den mond en in de oogen eenigszins verzachtte.

„Uw broer was wellicht verhinderd?"

Zij keek hem verwonderd aan:

„Wel neen."

Hij wist niet goed hoe dit nu uit te leggen. Hij kon niet ontkennen, dat hij het vreemd vond, haar, een jong meisje, aan den trein te vinden om hem, een onbekend jong man, af te halen, terwijl haar broer toch geschreven had aan het station te zullen zijn.

En zij scheen het heel gewoon te vinden, dat die broer niet gekomen was!

Zijne verwondering ontging haar niet.

„Maar uw broer heeft mij toch geschreven —"

Toen barstte zij in een helderen lach uit, doch éven maar. Onmiddellijk trok er weer iets als een wolk over haar gelaat.

„Ach.... maar *ik* heb den brief geschreven. Ik doe die dingen altijd. — U kent mijn vader niet, is 't wel?"

„Neen, juffrouw."

„Wij kennen u wel. Wij hebben u op eene tentoonstelling in Arti gezien. Vader had daar ook werk ingezonden. Dat herinnert u zich wellicht niet."

„Neen."

„Mijn vader exposeert zelden. Vader is erg aan zijn werk gehecht; het valt hem altijd moeielijk er van te scheiden. U heeft waarschijnlijk weinig werk van vader gezien?"

„Ja," zei hij, „weinig."

Hij wilde niet zeggen, dat hij nog nooit iets zag, waarom, wist hij op dit oogenblik niet.

„Een vriend van mij, Geijers, sprak mij over een stukje van uwen vader, dat hij bezat, en waarover hij zeer opgetogen was."

„Ja, dat was „Avondstemming", twee jaar geleden kocht hij het. Zoo — was hij er opgetogen over —?" en zij dacht aan den weinigen lust om het te koopen, dien Geijers getoond had, juist in een tijd, toen er geld *moest* wezen Ja, getoond. —

Zij dacht er aan, dat zijn zuster teekenles van haren vader gehad had....

„Mijnheer van Milligen," en ze wendde haar hoofd naar hem om en keek hem vol aan, zoodat geen trek op zijn gelaat haar ontgaan kon: „Mijnheer van Milligen, is de heer Geijers een vriend.... een.... intime van u?"

Hij zag op haar ernstig gezicht eene uitdrukking van groote spanning. Waarom deed zij zulk een vraag aan iemand, die haar eigenlijk geheel vreemd was? Niettegenstaande deze bedenking antwoordde hij volkomen openhartig:

„O, neen, slechts een kennis."

Zij keek weer voor zich en hij zag op haar gelaat een peinzenden trek.

Zou Geijers hem gesproken hebben over hun huishouden en over haar vader —? Twee jaar geleden juist toen Marie Geijers te Driebergen op kostschool was, had men zooveel over hen gesproken.... toen met die ongelukkige geschiedenis met vader.... — Maar dat was *gebeurd!*...

Van Milligen zag haar het hoofd opheffen met een energieke beweging.

Zij begon hem vriendelijk over zijne reis te ondervragen en toen trachtte hij haar over het werk van haar vader aan het praten te krijgen, denkende, dat dit haar genoegen zou doen, maar zij gleed telkens over dit onderwerp heen.

„Is het huishouden bij u thuis groot?" informeerde hij.

Weer zag hij hare oogen vragend en bespiedend op zijn gelaat rusten! Ze dwaalden van zijn lange snor naar zijn hoekige wangen en vandaar naar zijn oogen, waaruit beleefde belangstelling en ook wel wat bevreemding sprak.

Zou hij werkelijk niets van hen afweten? — dacht ze.

En hij vond, dat hare stem veel opgewekter klonk, toen ze hem over haar kleine broertje en over de zusjes van zeven en tien jaar sprak. En nu school er voortdurend een lachje in hare mondhoeken, en zóó was haar gezichtje aardig, niet zoo verschrikkelijk stroef en koud als toen ze hem aansprak op het stationsplein.

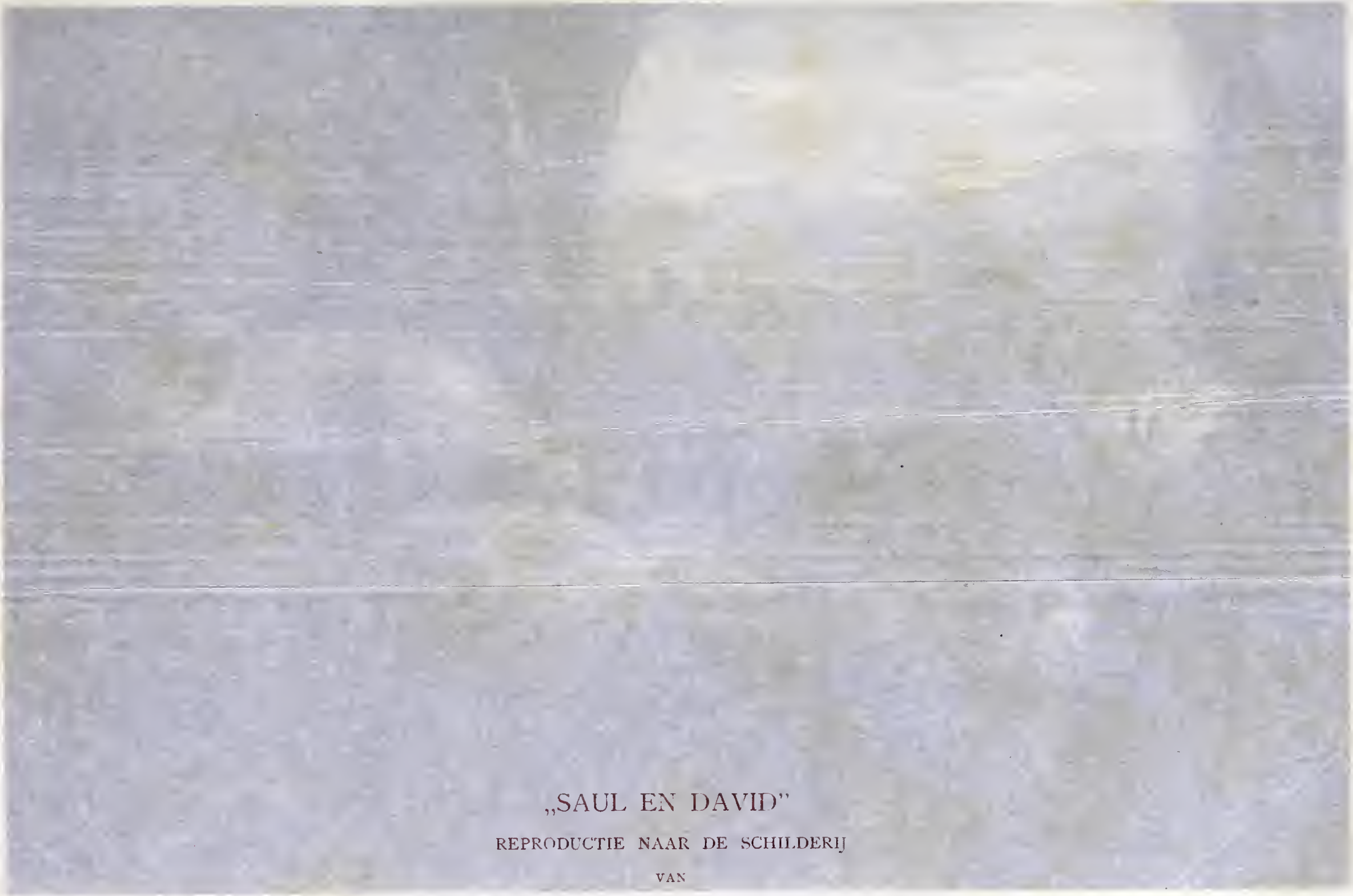
Haar oudste broer studeerde in Delft. Toen zij hem dit vertelde verdwenen plotseling de tintellichtjes uit hare oogen en een zorgelijke plooi lag weer tusschen de wenkbrauwen.

Waarom? dacht hij.

Hij herinnerde zich, dat de brief onderteekend was: „H. van Heert," en hij peinsde er over, hoe zij heeten zou. Naar den indruk, dien zij maakte, moest zij een korten, krachtigen naam hebben, een naam, waar karakter in zat, karakter en teederheid tevens, want hij was er zeker van, dat bij dit meisje wilskracht en teederheid sterk sprekende karaktertrekken waren. Maar hij verwonderde er zichzelf over, dat hij in zoo korte oogenblikken zulk een duidelijk omlijnden indruk van haar gekregen had.

Nu vroeg hij zichzelf af hoe oud zij wel wezen zou. Hij kon haar gezichtje, hoe fijn en rimpelloos het ook was, onmogelijk jeugdig noemen. De trekken waren te vast en de uitdrukking te onwrikbaar gelegd. En ook hare oogen waren te ernstig; alleen de kuiltjes bij de mondhoeken spraken, als zij lachte, in de donzige schaduwen van levensjongheid.

Met die oogen en dat voorhoofd moest zij wel dertig jaar zijn, maar als hij dan weer den mond zag, geloofde hij, dat het twintig zou wezen.

„SAUL EN DAVID"

REPRODUCTIE NAAR DE SCHILDERIJ

VAN

JOZEF ISRAËLS.

„SAUL EN DAVID."

REPRODUCTIE NAAR DE SCHILDERIJ

VAN

JOSEF ISRAËLS.

Nu waren zij bij de veerpont gekomen.

„Dat witte huis aan den overkant is 't onze," zei ze en wees met haar hoofd naar een kleine woning, half villa, half boerenhuis, met wit-gepleisterde muren, dat op korten afstand van het veerhuis aan den overkant lag.

Hij keerde zich om ten einde aan de bel te trekken, die den veerman van de overzijde zou roepen, maar zij was hem reeds voor geweest op haar kalme manier. Zij scheen er aan gewend zichzelve te helpen.

Aan den overkant van de rivier had hij een beter gezicht op de woning. Door een kleinen moestuin liep een platgetreden schelppad op de voordeur van het lage, breede huis aan. Van Milligen zag hoe de oogen van het meisje onrustig langs de vensters van de bovenverdieping gleden. De gordijnen van twee ramen, die er uitzagen als tot een atelier behoorend, waren laag neergezakt, zoodat het bovenste gedeelte van het venster onbedekt bleef. Toen zij dit zag, verhelderde haar gelaat. Zij duwde de deur, die op een kier stond, open en noodigde hem uit binnen te komen. Hij wilde haar eerst laten gaan en na een lichte aarzeling deed zij het.

In de gang vloog dadelijk een klein ventje op haar af met een luid gekraai, maar toen het den vreemden heer bemerkte, verschool het zich achter zijne zuster. Zij nam het kereltje op en drukte haar wang tegen zijn hoofdje.

Het zusje van tien was achter in de gang bezig en week achteruitloopende en kauwend op een kantje van haar lang wit schort, hoe langer hoe meer naar de tuindeur. Daar gekomen keerde het kind zich plotseling om en rende den tuin in. En meteen verscheen er een ander kindergezichtje voor een van de gekleurde ruitjes van de keukendeur, aan het einde van de gang, en een klein neusje en een paar roode lipjes drukten er zich tegen aan in vochtige kringetjes.

„Dag Brammetje," zei het jonge meisje met een allerliefste klank in haar stem, „dag, mijn beste Brammetje."

Robert vond haar net een jong moedertje. — Brammetje lachte en drukte zijn open mondje tegen haar gezicht.

„Zeg meneer nu ook eens goeden dag en geef meneer eens een handje."

„. . . Dag . . . Heer . . .," klonk het bedremmeld, maar het handje bleef achterwege.

„Wilt u even in 't salon gaan?" vroeg zij met het kind nog op den arm. Ze opende een deur links. Op de mat lag een wollig schaapje en iets verder een pop zonder kop. Hij raapte ze beide op en zij nam ze aan, even verlegen, terwijl een blos rose door hare verbrande wangen schemerde.

In de salon hingen een paar goede schilderijen. Hij liep dadelijk op een mooi kerk-interieur van Bosboom toe. Er hing ook een studie van Gabriël en eenige stukken van niet erg bekende Fransche schilders. Overigens was de kamer somber en tamelijk burgerlijk gemeubeld. Hij kon zich zijne gezellin niet voorstellen in dit vertrek.

Een sofa vol kussens, waarnaast een tafeltje met boeken en tijdschriften, stond voor een der ramen.

De schuifdeur was niet geheel gesloten en hij hoorde in de aangrenzende kamer het meisje met Brammetje binnenkomen.

Hij hoorde haar zeggen: „Voorzichtig, Brammetje, de drempel . . ." en „dag moeder!"

Een klagende stem antwoordde:

„Dag, kind. Is mijnheer Van Milligen gekomen?"

„Ja, ma. Is vader thuis?"

„Neen, Hanna, nog niet," En een zucht volgde.

„Maar vader had toch maar tot halfelf les. En 't is dicht bij. . . . En de gordijnen op 't atelier hingen zóó, alsof vader vanmorgen nog gewerkt had." Alle opgewektheid was uit haar stem verdwenen.

„Misschien is vader wel weer. . . ."

„Stil, moeder!"

Het klonk streng en afwerend.

Een zwijgen trad in.

Toen hoorde hij haar stem weer vragen of moeder niet even naar mijnheer Van Milligen wilde gaan, dan zou zij in dien tijd dekken. Maar de klagende stem sprak over hoofdpijn en over den tuin. Lichte stappen klonken toen in de richting der suite-deuren en hielden plotseling op.

Robert stelde zich voor, hoe zij ontdekte, dat de deur openstond en hij dus alles gehoord moest hebben, en hij nam snel een

boek en gaf zich den schijn alsof hij daar al dien tijd in gebladerd had en niet eens bemerkte, dat zij binnenkwam.

Zij stond voor hem, toen hij opkeek. Mantel en hoed had ze afgedaan en hij zag haar nu in een witte blouse. Haar haren golfden haar over de ooren en waren laag in een dikke wrong vastgestoken.

„Mijn vader is nog niet thuis. Hij heeft zich zeker verlaat met les geven. Nu kunt u voor twaalven niets zien. Dat spijt me."

„Mij spijt het ook," zei Van Milligen, „want nu zal ik uwe koffietafel moeten derangeeren."

„Neen," antwoordde ze kalm, „dat doet u niet. We hadden natuurlijk op u gerekend. Ook voor het middageten."

„Maar . . . ."

Maar hij herinnerde zich niet, dat hij 's morgens met schrik bedacht had, dat deze uitnoodiging hem misschien gedaan kon worden. En hij nam het aan.

„Indien u nu misschien in den tuin wilt gaan tot de koffietafel klaar is. Het is hier zoo somber. Het spijt me dat ik u alleen moet laten, maar ik heb nog het een en ander te doen. Ik zal u dan wel roepen als het twaalf uur is."

Weer liep hij met haar door de gang.

Plotseling klonk van boven een stem: „Hans!"

Het was alsof een zonnestraal haar gelaat verlichtte.

„Ben jij al thuis. Lo? . . . . Ik kom dadelijk . . . ."

Vlug deed zij de tuindeur voor Robert open.

„Als u nu rechtuit loopt, zult u een aardig plekje met een mooi uitzicht over de weilanden vinden," zei ze, knikte hem even toe en ging toen vlug de trap op.

Hanna — Hans — dat waren dus hare namen. Hanna, zoo heette ze, wanneer haar gezicht zoo ernstig, zorgvol, zelfs stroef stond; Hans, als guitigheid uit hare oogen sprak, zooals toen zij zijne vergissing bemerkte en hoorde, dat hij haar voor een jongmensch gehouden had.

Hij zag, dat hij niet rechtuit geloopen had, want hij stond in eens voor een vervallen schuurtje, waar het meisje met het witte schort op een blauw steenen stoepje zat te bikkelen.

Het kind zag hem niet.

Hij dwaalde wat rond door den tuin, waarvan de paden wel zorgvuldig schoon gehouden en geharkt waren, maar de bloemperken een treurigen aanblik boden, zoo schraal voorzien waren ze. Het was er doodstil. De boomen stonden dicht op elkaar, zoodat weinige zonnestralen konden doordringen tot den grond, die nu altijd vochtig was. Hooge heesters waren hier en daar in groepjes bijeen geplant.

Het achterste gedeelte, dat aan de weilanden grensde, was meer open, en vroolijk door uitzicht en zonnelicht, en het vergezicht over het land, waarop de frischheid van den morgen nog lag, was werkelijk aantrekkelijk.

Het eentonige bikkelen klonk hem weder in de ooren. Vanzelf was hij het schuurtje weer genaderd.

Nu keek het kind op.

„Zoo, kleine meid, zit je daar te bikkelen!" merkte hij op, een beetje nuchter zooals hij zelf vond.

Het kind staarde hem aan, schuw, en knikte. Ja, zij bikkelde.

„En wie heeft je nu wel die mooie bikkels gegeven?" vroeg hij, onhandig.

Het kantje ging weer naar den mond.

„Hannie!"

Hannie was dus haar derde naam.

Hannie heette zij als ze zich vol liefde boog over menschen, die van haar hielden en die zij liefhad.

Daar klonk haar stem juist, het zusje roepend, en Robert, begrijpende, dat het voor de koffie wàs, volgde het kind, dat zoo hard mogelijk vooruit holde. Aan de koffietafel maakte hij kennis met den oudsten zoon. „Lo," noemde zijne zuster hem, die zijn hand in de hare hield, toen Robert binnenkwam. Hij was juist dien morgen met vacantie uit Delft tehuis gekomen.

„Duurt uw studie nog lang?" informeerde Robert.

„Ik had dit jaar klaar kunnen zijn, maar. . . ."

„Hij is ongelukkig geweest," viel Hannie in met een hartelijken blik en een knikje naar Lo. En nu komt hij een paar maanden

hier om nieuwen moed en frissche krachten op te doen.

Mevrouw was ook binnengekomen, gaf hem kwijnend de hand en drukte voortdurend een sterk naar eau-de-cologne ruikenden zakdoek tegen haar voorhoofd. Zij maakte den indruk van vreeselijk bekrompen te zijn.

Zij had Hannie's woorden gehoord.

„Ja," zei ze, klagelijk zuchtend, „dat was een heele tegenvaller. We hadden er zóó op gerekend, dat hij klaar zou komen."

Hare dochter wierp haar een blik toe.

Zij herhaalde nog eens:

„Ja, we hadden dat zoo zeker verwacht."

„Kom moeder! Ik vind het eigenlijk maar heel prettig. Nu gaat Lo nog niet zoo gauw naar Indië, en houden we hem nog een jaar bij ons."

Robert nam de gelegenheid waar om met Lo een gesprek over Indië en de vooruitzichten van een ingenieur te beginnen. Toch hoorde hij alles wat door Hannie en hare moeder gesproken werd.

„Pa is nog altijd niet thuis, kind!"

„Neen, moeder," klonk het bedaard, maar Hannie's oogen dwaalden onrustig naar de pendule. „Juffrouw Elser zal waarschijnlijk den volgenden keer niet kunnen, en nu is vader langer gebleven en drinkt daar koffie." Zij zei het zoo kalm en overtuigend, maar 't klonk nogal onmogelijk. De les zou om half elf afgeloopen zijn en 't was nu al bijna één uur. Mevrouw zuchtte.

Hannie schonk koffie en zorgde voor iedereen en allen lieten zich bedienen.

Ze klutste eieren voor haar moeder en schonk telkens het melkglas van Lo vol. Hij moest goed eten, want hij had zoo geblokt in den laatsten tijd.

Aan weerskanten van haar zaten de kleine kinderen, het broertje en het jongste zusje. En telkens moest hij luisteren naar den intelligenten toon in haar stem als ze tegen de kleintjes sprak. Zij voerde Brammetje zijn ei en hij spartelde tegen bij elk hapje, maar zij wist hem telkens weer te overreden om zijn mondje open te doen. En ze schoof maar voortdurend weer een nieuwe boterham op het bord van het meisje met het witte schort, dat verbazend hongerig scheen. De kinderen waren echter niets verlegen meer maar babbelden vroolijk. Vooral het jongste meisje had 't druk.

„Ik geloof," zei Van Milligen plagend, „dat je broertje veel liever is dan jij."

„Nee . . ." beweerde het grappig-hooge, zangerige stemmetje; „nee, want Brammetje heeft vanmorgen pas een kopje melk omgegooid."

Allen lachten en Brammetje drukte zijn kopje tegen Hannie's arm aan, een beweging, die hij onder het koffiedrinken af en toe eens even herhaalde.

Robert merkte op, dat het meisje hoe langer hoe opgewekter keek en praatte, naarmate er meer tijd verliep, maar het scheen hem niet natuurlijk, want de zorg sprak toch telkens weer uit hare oogen.

Een morsige meid stak haar hoofd om de deur.

„Juffrouw, daar is de slager, hij wil. . . ."

„Ja, Ik kom."

Gejaagd stond ze op, wierp nog een onrustigen blik op de pendule en ging de kamer uit. En zonder iets te zeggen nam Lo hare plaats tusschen de kinderen in.

„Wat blijft ze weer lang weg, zuchtte mevrouw ontevreden, toen de kinderen al te rumoerig werden en Brammetje zelfs begon te schreien. Lo keek naar zijne moeder op een eigenaardige manier, maar zei geen woord. Toen Hannie weer binnenkwam, merkte Robert een zekere moeheid in hare houding op. Zij nam Brammetje op den arm en zei, dat ze maar met hem naar boven zou gaan en hem in bed leggen; hij was zeker slaperig en verlangde naar zijn middagtukje. Lo volgde haar.

Mevrouw begon dadelijk, nadat broer en zuster de kamer verlaten hadden, tegen Robert over het lange uitblijven van haar man te klagen. Je kon nooit op hem rekenen. Robert zei eenige beleefde woorden, zichzelf er over verwonderende dat hij werkelijk zoo licht opvatte, waarover hij anders nog al uit zijn humeur geweest zou zijn.

Heel gauw kwam Lo weer terug; hij keek snel van den een naar den ander als vreesde hij een gesprek tusschen zijn moeder en den kunsthandelaar.

„Vindt u het goed, dat Hans u straks het een en ander laat zien? Vader zal wellicht niet vóór vanavond thuiskomen. We kregen daar net bericht dat hij onderweg opgehouden was. Juist wat we dachten. Vader schijnt uwe komst geheel vergeten te hebben."

Het kostte hem blijkbaar moeite deze leugen te zeggen, want dat het een onwaarheid was, daarvan was Van Milligen overtuigd.

Toen hij met Hannie naar het atelier ging en langs het raam van de bovengang liep, zag hij Lo schrijlings op het hekje van den voortuin zitten. Hij keek uit over den kronkelenden weg, die tot aan het veer liep en aan den overkant onder hooge boomen verdween.

Het atelier scheen het eenige vertrek in huis, waar weelde en smaak heerschten. Na de sjofele, eigenlijk armoedige huiskamer en het sombere, burgerlijke salon, deed de rust hier hem aangenaam aan.

„Ik zit hier altijd graag," zei Hannie, als had zij zijne gedachten geraden.

Verrast keek hij op.

„Er gaat een charne van deze kamer uit," zei hij, „dat trof mij dadelijk." De wanden waren halverwege met eikenhout beschoten, en op de horizontale lijst, die het beschot afsloot, waren blauw porseleinen borden gezet. In den achtermuur was van gekleurde Delftsche tegels een oud-Hollandsche schouw gemetseld met koperen kandelaars en groote geribde faïence pullen op den artistiek gesneden mantel.

Een zware Gothische truhe stond in een der hoeken en diende tot tafel. Het meubel was geheel bedekt met teekeningen, pleisterafgietsels, een doodshoofd, cuvettes en potten met penseelen. Een groote ezel met een bijna afgewerkt schilderij stond in het midden van de kamer. Het was een portret van Hannie. Hij herkende het dadelijk, ofschoon het, naar de compositie te oordeelen, niet als portret bedoeld was.

Hannie was voorgesteld zittende in een grooten leunstoel voor het raam, met een kindje op den schoot. Ze zat daar zoo eenvoudig, maar in eene wondere schoonheid. Haar matte huidskleur kwam heerlijk tegen de bleeke kanten aan den hals van haar donkere japon uit. Het licht viel op haar van uit het venster, zóó, dat de achtergrond geheel donker gehouden was, heel intiemdonker, en de gouden lichtgloed gansch geconcentreerd bleef op het slapende kindje tegen hare borst.

Nu hij haar zoo beschouwde, zoo in rust, trof hem de uitdrukking van haar gelaat als iets oneindig smartelijks. Daar was geen spoor meer in van de koelheid, die er soms over uitgespreid lag; droeve zorg en ook zwaarmoedige lijdzaamheid zag hij in die grijze oogen. En diezelfde stemming vond hij in de kleuren van den fond; er was eene weemoedige harmonie in de figuur en den achtergrond. Het licht, dat schitterend door het raam stroomde en het kindje omgaf met puren schijn, dat was het jonge, dat was het levens-element in de schilderij; de vrouw, hoe jong ook, was oud door die groote, innig treurige oogen.

Hij vergat geheel, dat hij hier stond als kunstkooper, als handelaar. Hij vond geene gereserveerde houding, hij dacht daar niet aan. Hij ging geheel op in zijne verrukking van diep-voelend artist in vervoering gebracht door een waar kunstwerk. Hij genoot van de rijpheid van het koloriet, van de geniale verdeeling van licht en schaduw, die het kindje voornamelijk deed uitkomen in gulden gloed, terwijl toch de kop der jonge vrouw door de uitdrukking als het voornaamste deel van de schilderij den blik bleef boeien. Over het geheel lag eene diepheid van gevoel, eene weelde van toon en stemming, die dit doek tot een superieur kunstwerk maakten.

„Prachtig", fluisterde hij, „prachtig.... —"

Daar was iets, waarover hij het niet met zichzelf eens kon worden. Hij vroeg zich af of het een portret zou zijn. Het geleek zoo sprekend. Of zou zij slechts als model gezeten hebben en moest het stuk de eene of andere idee verzinnelijken? Dan zou hij er in willen zien den in de toekomst schouwenden blik der moeder van Jezus en hij zou het stuk noemen: „Madonna."

„Is het als portret bedoeld?"

Het jonge meisje wendde zich af van het raam, dat op den weg naar het veer uitzag en antwoordde:

„Eerst wel, maar we zullen het niet kunnen houden. Daarom heeft vader er het kindje maar bij geschilderd en nu gaat het in 't najaar naar de tentoonstelling in Pulchri. Eerder zal het wel niet klaar zijn. Vader werkt er heel langzaam aan. Hij is eraan gehecht.

Het stond bij hem vast, dat hij het koopen zou. Hij gevoelde zich wonderlijk ontroerd bij de gedachte, dat dit schilderij in zijn bezit zou wezen.

„Ik wil het onmiddellijk koopen," zei hij.

Eene uitdrukking van innige vreugde schitterde plotseling op haar gelaat. Het was alsof een drukkende last van haar afgewenteld werd. Maar toen kwam er weer een schaduw in hare oogen.

„Als vader er nu maar van scheiden kan...."

„En u, is u er niet aan gehecht? Mij dunkt, zoo iets superieurs krijgt men lief."

Maar zij zeide:

„Ach, men behoudt nu eenmaal zoo zelden wat men lief heeft. Het is niet goed zich aan iets op aarde onverbrekelijk te hechten."

. . . .

„Heeft het al een naam?"

„Misschien zal vader het noemen: „Moeder en kind," dat is het eenvoudigst."

„Neen," antwoordde Robert ernstig, „het moet genoemd worden: „Madonna," dat is het meest ware."

Zij was naar de schouw gegaan, waarnaast een groote portefeuille-standaard stond.

„Wilt u nu eens hier zien?" En ze tilde er een dikke portefeuille uit. „Dit is de collectie, waarover ik u schreef."

Zij sloeg eene antieke kleptafel uit en legde er eenige schetsen op. Het kostte hem moeite van de schilderij te scheiden.

De eerste teekeningen vielen hem na dit glansrijke kunststuk verschrikkelijk tegen. Hij voelde den scherp critiseerenden kunstkooper in zich ontwaken en op den voorgrond treden, en het was of zij dit oók begreep, want zij trok zich terug en wilde niet over de kunst van haar vader spreken, hoe hij ook trachtte haar oordeel daarover te hooren. Hij herinnerde zich het gezegde van Geyers, dat Van Heert zoo ongelijk werkte, en hij was het met hem eens.

Er waren studies bij, waaruit een ontzaglijk temperament en een groote scheppingskracht sprak. En sommige aquarellen staken boven de anderen uit door ernstige degelijkheid, door knapheid van teekening en door treffend juiste stofuitdrukking. Eenigen deden hem door koloriet en stemmings-weelde denken aan het schilderij, anderen weer hinderden hem door ruwe opvatting en slordige oppervlakkige bewerking. Maar in alle teekeningen, in sommigen heel sterk, in enkelen flauw, trof hem een glimp van een edelen kunstzin, van eene groote persoonlijke opvatting; nergens zag hij dezen trek in even groote mate en te oordeelen naar de data, die onder sommige teekeningen vermeld stonden, waren ze in het vroegste werk van Van Heert veel duidelijker neergelegd dan in zijne jongere studies. In eenige laatste werken zag Van Milligen een grof realisme zonder eenig hooger voelen. En toch had hij terzelfder tijd iets zoo superieurs als het portret zijner dochter kunnen produceeren. En de vraag ging hem door het hoofd of dit misschien door den invloed van het model kwam. — —

Hij bracht een geruimen tijd met het snuffelen in de portefeuille door en legde telkens een stuk ter zijde. Er was veel, dat hem aantrok en voor het eerst kwam de gedachte in hem op goede zaken te zullen maken.

Hij wendde zich tot het jonge meisje, dat weer aan het raam stond.

Zij begreep, dat hij over den koop spreken wilde.

„Mijn broer heeft u gezegd, dat vader ...."

Hij wilde voorkomen, dat zij de leugen uitspreken zou, want hij voelde hoe pijnlijk dit voor haar zijn zou, en hij knikte bevestigend.

„Ja, zeker."

„Het spijt ons erg, dat vader ... zoo ... vergeetachtig ... is geweest", zei ze met moeite.

Hij gevoelde als bij intuïtie, dat hij er luchtig over spreken moest.

„Wel, dat is niets erg, juffrouw Van Heert. Men kan dat een schilder niet kwalijk nemen. Ik zelf ben ook half artist, dus

weet ik er van mee te praten. Een schilder is een man van het oogenblik. Uw vader zal plotseling een idee, een ingeving gekregen hebben, misschien heeft hij een collega ontmoet en is hij nu wel buiten aan het schilderen.

En mijn doel is toch bereikt; ik heb de collectie gezien en kan misschien de zaken ook wel verder met u afdoen?"

Een gloeiende blos was onder zijn zoeken naar verontschuldigingen voor het uitblijven van haar vader in haar gezicht opgestegen. Haar wenkbrauwen trokken zich zenuwachtig samen.

„Jawel," antwoordde ze, „ik doe dat meestal. Mijn vader laat het liefst aan mij over. Hij houdt er niet van."

„Ook wat de schilderij betreft?"

„Neen," en ze dacht welk een moeite het haar kosten zou haar vader nu weder tot dien afstand te bewegen.

„Dat kan ik niet op mij nemen. Daar moet ik eerst met vader over spreken."

Hij verwonderde zich over haar practischen blik en zaakkennis. Zij schatte volkomen juist de waarde der teekeningen. Spoedig waren zij het eens en hij meende haar te zien herademen.

Ieder oogenblik voelde hij zijne belangstelling in haar toenemen. Wat zou het toch zijn, dat zoo zwaar op haar scheen te drukken. Er was iets in dit huis, dat de oudste kinderen voornamelijk schenen te dragen en zij wel het meeste.

Zou het armoede zijn?

Maar armoede alleen? Zij leek hem te fier om onder armoede zoo gebukt te gaan. Dit was een karakter, dat wel onder armoede en dergelijke zorgen kon lijden, maar alleen onder schande gebukt zou gaan.

Zou er dan schande zijn?

En weer dacht hij aan de afwezigheid van den schilder en aan de zenuwachtige onrust, die dit verwekte bij haar. —

Zij legde nu zorgvuldig de overgebleven teekeningen in de portefeuille. „Schildert u ook?" vroeg hij.

„Neen."

„Teekent u dan misschien?"

„Niet meer."

„Trok het u niet aan?"

„O ja." En haar gelaat verlevendigde. „Maar ik had er geen tijd meer voor en toen heb ik er maar voor goed mee opgehouden."

„Hebt u nog teekeningen van u zelf?"

„O jawel!"

„Zou ik ze niet eens mogen zien?"

En zij lachte — en vroeg:

„Ná het werk van mijn vader?"

Voor het eerst bemerkte hij, dat zij haars vaders werk hoog stelde.

„Zeker," zei hij.

Gewillig stond ze op en zocht in een diepe wandkast en spreidde de kleine verzameling voor hem uit. En hij vond in haar werk, hoewel primitief van uitvoering, dezelfde grondtrekken als in dat van haar vader: artistiek gevoel en edele ernst.

Hij zeide het haar en het deed haar zichtbaar genoegen.

„Laat ik ze maar gauw weer wegstoppen," zei ze lachend, „er kan toch nooit iets van komen. Ik zou al zooveel tijd noodig hebben om de techniek in mijn macht te krijgen en die tijd ontbreekt mij juist zoo ten eenenmale nu de kinderen nog zoo klein zijn en moeder voortdurend sukkelt."

Hij voelde zijne antipathie tegen de moeder grooter worden.

En ik kan mij niet verdeelen. Ik kan niet twee roepingen volgen. . . ."

Neen, dat zou zij niet kunnen. Zij zou zichzelve geven ganschelijk, zonder terughouding, aan de zaak, aan het doel, aan den mensch, die haar hart bezat.

Zoo dacht hij. —

En hij vergat tijd en plaats en was verloren in de beschouwing van haar. —

Plotseling sprong ze op. De klok had vier uur geslagen.

„Ik moet weg," zei ze, „ik moet naar de keuken en naar broertje. Zoudt u even alleen willen blijven?"

„Zeker, er is hier zooveel te bewonderen."

Zij schonk hem een helderen glimlach en snelde de kamer uit.

Hij ging voor het raam staan en zag, dat Lo nog steeds op het hek zat. Juist kwam Hannie over het schelpenpad naar hem toeloopen en Robert trok zich wat terug zoodat

broer en zuster hem niet bemerken konden.

Lo legde zittend zijn arm om Hannie's schouders en luisterde, het gezicht naar den grond gebogen, naar hetgeen zij hem vertelde. Telkens knikte hij. Toen begon hij te spreken. Zij keken beiden den kant van het veer uit en overlegden daarna klaarblijkelijk iets. Lo klom van 't hekje af en ze gingen samen het huis in. Een paar minuten later zag hij hem het hekje doorgaan en den weg naar het veer inslaan. Hij liet zich overzetten en Robert zag hem onder de hooge boomen aan de overzijde verdwijnen. 's Middags was hij niet aan tafel. Niemand sprak er over, noch over de afwezigheid van den schilder, maar mevrouw scheen gehuild te hebben, en over Hannie lag een zenuwachtige gejaagdheid, die zij ditmaal te vergeefs voor hem trachtte te verbergen onder opgewekt spreken.

Om zeven uur was de schilder nog niet thuis. Van Milligen moest nu heengaan, indien hij den eenigen trein, die aansluiting had met Holthe, nog wilde halen. Maar het kostte hem moeite.

Toen Hannie hoorde, dat hij nu heengaan zou, zag hij haar even schrikken. Zou hij de „Madonna" nu niet koopen? dacht ze. De koopsom zou hen met het voor de teekeningen ontvangen geld zeker wel door het geheele volgend jaar kunnen heenhelpen en Lo's studiegeld zou er ook misschien nog afgenomen kunnen worden.

Zij ging voor hem staan. De trek van wilskracht om haar mond verscherpte.

Indien u bij ons wilt blijven logeeren, kunt u morgenochtend met vader over de „Madonna" spreken. Zij nam zonder er aan te denken dien naam van hem over.

Het verraste hem. Maar hij deed het gaarne. Hij wilde zich tot elken prijs van haar portret verzekeren.

Terwijl Hannie de kinderen naar bed bracht, zat hij bij mevrouw in het salon en moest hij een vervelend verhaal aanhooren over haar sukkelen gedurende de laatste twee jaar. Daarna kwam Hannie bij hen zitten met naaiwerk. Zij bewoog zich heel kalm en gewoon in hare omgeving en dit viel hem nu zoo op in de stilte van de kamer, waar geen hooge kinderstemmetjes meer dringend om de aandacht vroegen. Zij dacht er niet aan zich te verontschuldigen over haar huishoudelijk handwerkje. Af en toe hoorde hij haar zwaar zuchten en het scheen hem toe alsof hare gedachten ver weg waren.

Hij was het voornamelijk, die nu het gesprek gaande hield. Hij vertelde van zijne moeder en zusters. Twee waren er op dit oogenblik te Lausanne op kostschool, de derde ging dit jaar voor 't eerst uit en de oudste was verleden jaar getrouwd. Onwillekeurig begon hij bij zichzelf vergelijkingen te maken. Hij dacht aan de zorgeloosheid van het leven zijner moeder en zusters, en dan keek hij met medelijden naar het gezicht daar tegenover hem, dat hoe langer hoe bleeker werd. En zijn medelijden werd eerbied.

Toen hij op zijn slaapkamer, die aan den achterkant lag, kwam, bemerkte hij dat er toch nog een ander vertrek in huis was, minstens even prettig en smaakvol, hoewel niet zoo weelderig ingericht als het atelier. Bij een hoekvenster in welks breede vensterbank een groote groene pot met blauwe distels neergezet was, stond een naaitafeltje. Er moest overdag overvloed van licht in de kamer stroomen door de ramen met kleine ruitjes.

Hij begreep dadelijk, dat dit haar kamer was, waarschijnlijk de eenige die men een gast kon aanbieden. Nu had zij deze aan hem afgestaan, ze had hem gevraagd den nacht over te blijven, ofschoon dit hun hoogst ongelegen kwam, en dit alles opdat hij toch gelegenheid zou hebben de schilderij van haar vader te koopen. Hij veronderstelde, dat er haar daar veel aan gelegen was, en hij begon te begrijpen dat hier een groote geldnood heerschte.

Verscheidene portretten van haar vader op verschillende leeftijden hingen aan den muur. Men kon zich hier niet in vergissen. Het waren de oogen, het voorhoofd, de neus van Hannie, alleen de mond verschilde geheel en al. Die was week en miste geheel de uitdrukking van wilskracht, die Hannie's mond zoo karakteriseerde.

Zonder er zich rekenschap van te geven of het wellicht indiscreet was, nam hij een

portretalbum op, dat op een hoog kastje lag en bladerde er in. Daarin waren ook fotografien van haarzelve. Portretten als klein kind in een klein stoeltje aan een tafeltje met een theeserviesje; of leunende tegen haar vader als meisje van zeven, acht jaar, reeds met ernstig saamgeknepen mondje; nog eenige op ouderen leeftijd en dan een paar als aankomend meisje. En op elk portret was haar gezichtje ernstiger.

Er was ook een oude fotografie van haar vader als heel jonge man; de oogen hadden hier iets ideeels in hun blik van groote verwachting. Robert ging nu de oogen eens na van al die portretten. Hier was met recht het oog de spiegel der ziel, van de ziel, die hij overal in de schetsen en teekeningen zoo duidelijk gezien had. Een gansche geschienenis stond er in te lezen, een geschiedenis van het Leven. De oogen op het oudste portret spraken van ideale verwachtingen, die van het laatste zeiden duidelijk, dat de macht der hartstochten te groot geweest was.

Met het album in de handen verzonk hij in gedachten. Hij begon te vermoeden.

Plotseling klonk daar zacht, heel zacht, de bel en tegelijkertijd werd er voorzichtig op de voordeur geklopt.

Onmiddelijk daarna ging bijna onhoorbaar de huiskamerdeur open en gleed iemand door de gang. Zij was dus nog op. Zijn horloge wees een uur.

Hij opende zijn deur op een kier en luisterde aandachtig.

Beneden klonken onderdrukt de stemmen van Lo en Hannie.

„Hier is geld," hoorde hij haar fluisteren. „Ik dank u voor uwe moeite." Een vreemde stem antwoordde. Toen sloeg de voordeur dicht en voetstappen verwijderden zich van het huis.

Een stilte volgde.

Daarna hoorde hij Lo's stem.

„Kom, vader", en een gereutel antwoordde hem.

Toen had Robert het geheim begrepen, toen wist hij, dat het de schande was die Hannie neerdrukte. Hij hoorde hoe de schilder tusschen zijne kinderen in de trap opstrompelde en 't was hem of hij zag hoe zwaar de hand van den dronkaard op Hannie's schouder rusten moest. Zijn bloed kookte. Zou hij zijne kamer uitvliegen.... Maar dan zouden hare oogen hem aanzien in doodelijke smart, omdat hij wist de schande, die op hun huis lag en die zij met al hare krachten had trachten te verbergen voor hem. En hij sloot onhoorbaar de deur en blies de lamp uit, opdat geen lichtschijnsel verraden zou, dat hij nog op was.

Er was hem een licht opgegaan. In eens begreep hij haar leven. Dat was een voortdurend roeien tegen den stroom, dat haar eene krachtsinspanning kostte, welke bijna niet uit te houden en geheel zonder resultaat was. Hij zag in, hoe zij alle moeite deed om het huishouden bij elkaar te houden en alle krachten inspande om den invloed van hun ongeluk tegen te gaan. Haar moeder was ziek of dacht tenminste, dat ze het was; haar vader was een dronkaard, die wellicht nog speelde ook. En zij stond daar tegenover, alleen, want Lo was immers altijd van huis.

Gansch haar somber leven zag hij voor zich. De verzorging der drie kinderen, de oppassing van de moeder, de voortdurende zorg om rond te komen, de dagelijksche onrust over haren vader. Zij stond hem voor den geest, zooals ze dien geheelen dag geweest was, en hij dacht aan het gesprek met haar moeder, toen hij in het salon wachtte, aan hare blikken vol angstige gejaagdheid, aan den zorgelijken ernst van hare manieren en bovenal aan de koelheid, waarmee zij vreemden uit haar intieme leven trachtte te weren; dit alles en nog tallooze kleinigheden werden hem nu duidelijk

Hij zag haar weer voor het raam staan, de oogen op den weg gericht; hij begreep, waar Lo naar had zitten uitkijken den ganschen middag, — de vader mocht niet thuiskomen, onverwachts, en hem ontmoeten. Hij zag weer haar blos, een blos van schaamte, toen hij gevoeld had, dat hij luchtig spreken moest over het uitblijven van den schilder, en dan weer kwam haar gelaat hem voor de oogen zooals het dien avond geweest was, bleeker en bleeker wordend,

Zij offerde zich op, zwijgend, en hij begreep,

dat het haar totaal onmogelijk zou zijn anders te doen. Zij zou hen allen hier nooit aan hun lot overlaten.

Weer keken hare oogen hem aan, ernstig, onderzoekend, smartelijk èn trouw. Hare ziel was sterk en stil èn trouw en ging uit in teerheid naar allen, die haar noodig hadden.

Naar allen, die haar noodig hadden. —

Ook naar hem? —

* * *

Den volgenden morgen wist hij niet hoe hij haar zou kunnen ontmoeten, nu hij alles begrepen had.

In de gang kwam hij haar reeds tegen. Zij zag er heel slecht uit met donkere kringen onder de oogen. Hij deed zich geweld aan en zei haar vroolijk goeden morgen met een hartelijken handdruk. Weer voelde hij hare oogen onderzoekend op zich rusten, maar hij doorstond dien blik en zeide iets luchtigs en met innige vreugde bemerkte hij, hoe zij geloofde, dat hij niets vermoedde.

„Hebt u goed geslapen?" vroeg ze.

„Uitstekend. De buitenlucht had mij blijkbaar vreeselijk slaperig gemaakt."

„Vader is gisterenavond thuis gekomen," begon ze moedig, „maar u kunt vader niet spreken . . . vader is ziek. . . ."

Hij probeerde een grappigen toon aan te slaan.

„Nu, dan heb ik wel pech. Maar ik mag terugkomen, nietwaar . . . voor de „Madonna"?"

Zij keek hem licht verwonderd aan, maar toch ook gerustgesteld tevens.

„Dat hangt immers van u zelf af."

„Wilt u mij dan nog eens schrijven, wanneer het u het best gelegen komt?"

Zij beloofde het.

„Dan ga ik maar dadelijk na het ontbijt weg. Misschien kan ik dan den trein van negen uur tien nog halen. In Amsterdam wachten mij nog zaken."

En weer zag hij haar herademen. Zij dacht er blijkbaar alleen aan hoe ze de schande verborgen zou houden.

„Zooals u wilt," zei ze beleefd.

Er was nog niemand beneden en dit was hem welkom, want het zou hem heel moeilijk gevallen zijn telkens weer zijn rol opnieuw te spelen.

Zij bracht hem ook weer naar den trein; tot in de wachtkamer ging ze met hem mee.

„U schrijft mij dus, wanneer uw vader mij weer ontvangen kan?"

„Weer," vroeg ze, met plotseling een schaduw van smart om haar mond: „U heeft vader immers niet gezien. . . . Maar ja, ik zal u schrijven. . . ."

Toen reikte zij hem de hand. En hij voelde een heftigen aandrang om deze dappere kleine hand krachtig in de zijne te drukken en vast te houden, zóó.

En hij deed het.

Zij trok wel haar hand terug, maar hare oogen werden niet weder koel, wat hij zoo vreesde. Hij zag diep in hare oogen en de droefheid er in deed zijn hart beven, en in plaats van eenige conventioneele afscheidswoorden te zeggen, fluisterde hij heesch:

„U hebt verdriet. . . ."

Daar trilden hare neusvleugels heftig en één moment waren hare oogen verdoft door een droeven tranen-sluier. Maar duidelijk zag hij toen, hoe ze haar leed terugdrong en het hoofd weer ophief. De grijze oogen met nog een vochtige schittering van tranen aan de wimpers hernamen hun terugwijzenden blik, dien hij sedert den vorigen morgen niet weder gezien had, en met een stroef lachje zei ze eenige koele woorden ten afscheid, en keerde zich om en ging heen.

* * *

„Holthe.

„Mijnheer,

„Donderdag a. s. zal mijn vader u ontvangen, indien dit u gelegen komt.

„H. van Heert."

Zij verzocht niet om antwoord en schreef ook niet, dat men hem van den trein zou halen. Hij hoopte, dat zij er weer wezen zou; hij stelde zich haar weer voor, zooals ze dien morgen van de vorige week over het stationsplein hem tegemoet gekomen was en hij verlangde er naar hare kalme gedecideerde manieren weer te zien en op nieuw hare ernstige, intelligente stem te hooren.

Gedurende de dagen, die na zijn terugkomst uit Holthe verloopen waren, was zij geen oogenblik uit zijne gedachten geweest. In de drukte van zijn dagelijksch leven had haar beeld hem voortdurend voor oogen gestaan. Hij zag weer haar gelaat, zooals het was op het portret, zoo smartelijk-kalm, en hij vroeg zich af hoe zij deze zwaarmoedige rust, die over haar wezen lag, verkregen had. En hij kwam tot de treurige conclusie, dat de oorzaak hiervan lijden was.

Slechts lijden kon die berusting geven, en hoe diep moest het leed getroffen hebben om een zoo jong en energiek menschenhart tot zulk eene mate van onderwerping te brengen. En het was hier de vader, die het ongeluk over het leven van zijn kind gebracht had.

Hij voelde de lust in zich opkomen om te informeeren naar den schilder; hij wilde meer weten van de familie en daardoor meer van haar. Want alles wat hij over hen hooren mocht, zou hij terug kunnen brengen tot haar of uit haar kunnen afleiden. Maar er was iets, dat hem weerhield. Had zij zelve niet getracht hun ongeluk voor hem verborgen te houden? En hij begreep wel, dat men hem bij navraag spreken zou over die schande. Ook geloofde hij, dat hij niet goed vreemden iets zou kunnen hooren zeggen, dat ten nadeele was van hunnen naam, van *haren* naam.

Wanneer hij thuis was bij zijne moeder, wier leven zonder schaduw voorbijgegaan was en hij zag en hoorde zijne zusters in haar bestaan van frivoliteit, dan gingen zijne gedachten onwillekeurig terug naar het huisgezin van den schilder en hij zag Hannie's ernstige oogen en haar mond, energiek, maar pijnlijk.

En hij wist, dat hij haar liefhad.

Hij vertrok naar Holthe, met het vaste voornemen, niet weder van haar te scheiden zooals den eersten keer.

Hannie was niet aan het station. Ook op het stationsplein keek hij tevergeefs naar haar uit, hopende, dat zij zich wellicht verlaat zou hebben en misschien haastig zou komen aanloopen op het laatste oogenblik nog. Maar zij kwam niet.

Hij nam een rijtuig en liet zich naar het veer rijden. Het was een klein, gesloten brikje met een glasruit in den voorwand, waardoor hij den geheelen weg kon overzien. En nog altijd in de hoop, dat ze zich verlaat mocht hebben, keek hij scherp uit. Maar daar kwam hem geen bekend, klein, grijs figuurtje tegemoet.

Hij was nu al dicht bij het veer, maar de boomen-groep aan het eind van den weg verhinderde nog het vrije uitzicht over de rivier. Daar zag hij iets voor zich op den weg, waaraan zijn blik in gespannen verwachting bleef hangen. Hij zei den koetsier harder te rijden en zijn oog ontwaarde steeds duidelijker eene kleine gestalte op het smalle paadje langs het water, die telkens even door een boom aan zijn blikken onttrokken werd en blijkbaar in groote haast den weg afliep. Een onstuimige vreugde vervulde hem plotseling gansch en al en deze spontane blijdschap daalde als een onzegbaar groote weldaad in zijn onrustig hart.

Toen het rijtuig haar bijna ingehaald had, bleef ze staan en keerde zich om. Vóór het karretje geheel stilstond, was Robert er al uitgesprongen en liep hij naar haar toe. En hij zag hoe zij vol verwachting naar het rijtuigje keek!

Maar toen ze *hem* zag, ach, welk een blik! Een blik, die plotseling van de diepste teleurstelling en van een doodelijken, stijgenden angst sprak.

„Hebt u vader gezien?" hijgde ze bijna onhoorbaar.

Hij begreep alles reeds.

Een verlangen om haar bij te staan en haar onrust te verlichten, verdrong de kilheid, die hare teleurstelling, toen zij hem zag, over hem gebracht had.

„Zoekt u uw vader?"

Duidelijk zag hij, dat er als 't ware een masker over haar gelaat getrokken werd. Hoe veranderde het!"

„Neen, ik heb boodschappen gedaan in Holthe."

Haar gezicht was grauw, en hare oogen stonden star en hare lippen trokken zenuwachtig.

Hij wilde zich niet laten misleiden en ging recht op zijn doel af.

„Dat is niet waar," zei hij vast en hij keek haar aan: „Er is iets niet in orde. Uw vader is waarschijnlijk gisteren of eergisteren voor zaken uitgegaan en nog niet thuisgekomen ofschoon u hem verwachtte. En nu maakt u en allen bij u thuis zich natuurlijk vreeselijk ongerust. Is het niet zoo?"

„Ja," knikte ze sprakeloos. „Ja, ja."

Een groot medelijden steeg in hem op. Zij . . . zij nam zijne uitlegging aan; zij *kon* haren vader niet tegenover hem beschuldigen.

„Laat ik u nu mogen helpen," zei hij.

Haar afgemat gelaat werd dadelijk tot hem opgeheven.

„Lo is waarschijnlijk den anderen kant uitgegaan naar Donk!"

Ze knikte weer.

„U bent in Holthe geweest en te vergeefs, waarschijnlijk zal Lo dus wel meer succes gehad hebben. 't Is nu het beste als we dadelijk naar uw huis rijden, misschien is Lo daar dan al met goede berichten. Indien hij niets van uw vader gehoord heeft, kunnen wij verder met hem overleggen."

Hij hielp haar in het rijtuig en zij kroop huiverend in een hoekje. Hij ging tegenover haar zitten en vlug reed het brikje weg. Onder het rijden trachtte hij haar gerust te stellen, maar hij begreep niet, hoe hij nog in staat was dit te doen tegenover deze akelig starre oogen, die hem door en door schenen te zien.

En voortdurend herhaalde hij in zichzelf.

„Lieveling . . . lieveling . . ., mijn arme lieveling, hoe kan ik je helpen, hoe kan ik je toch helpen."

Uit hetgeen zij hem hortend en stootend vertelde, maakte hij op, dat de schilder sedert gisterenavond van huis was. Lo en zij waren 's morgens overal in den omtrek gaan vragen, maar niemand kon hun iets zeggen. Toen was Lo naar Donk en zij naar Holthe gegaan. En daar had men haar vader den vorigen avond den weg naar het veer, dat meer stroomopwaarts lag, zien opgaan en hij scheen. . . . Maar Hannie bezon zich, een vlammend rood vloog over hare wangen en schuw keek ze hem aan. En hij trachtte de rol van niets-begrijpen te spelen.

Nu zat ze weer stil met de handen ineen geklemd en de oogen zwervend door het rijtuig.

Zij waren het veer bijna genaderd. Door het glazen raam in den voorwand zag hij de rivier voor zich liggen. Hij zag het water en het veerhuis en toen greep een ontzettende schrik hem aan. Maar hij had God zij dank de kracht om onbewegelijk te blijven zitten tegenover Hannie, die nog niets van zijn plotselingen angst vermoedde.

Hij boog zich voorzichtig een weinig voorover. Daar, vlak voor het veerhuis was men bezig een drenkeling op te halen. En een afschuwelijk vermoeden kwam in hem op.

Hij riep al zijn kracht te hulp en beheerschte zich om toch vooral heel gewoon en kalm te schijnen tegenover die uitvorschende oogen. Hij stond op en plaatste zich zóó, dat Hannie niet door het raampje zien kon. Hij wilde zekerheid hebben; hij wilde gaan vragen wie de drenkeling was.

„We zijn aan het veer," zei hij en zijn stem klonk kalm en overtuigend.

„Blijft u nu zitten, dan ga ik er uit en zal den veerman wat tot voortmaken aanzetten, zoodat we gauw de rivier over zijn en naar huis kunnen rijden. Als we dan nog verder moeten zoeken is het rijtuig tot onze beschikking."

Zij knikte en bewoog de lippen, maar hij hoorde geen geluid.

In éen oogwenk sprong hij het rijtuig uit. De koetsier was ook al van den bok gesprongen, liep hem tegemoet en greep hem bij den arm. Zij zagen hoe de drenkeling op den grond neergelegd werd.

„Mijn God, meneer, dat is de schilder Van Heert. En de juffrouw . . . ."

„Bel den veerman van de overkant op en rijdt, als we over de rivier zijn, onmiddelijk naar het huis. De juffrouw mag niets merken," beval Robert kort en ging weer naar het portier terug, vast besloten haar aan dit afschuwlijke schouwspel te onttrekken. Zij mocht haren vader zóo niet terugzien, dat moest hij verhoeden. Maar zij had de drukte en de menschenmassa al gezien en wellicht nog meer — want toen Robert weer wilde instappen, zag hij haar rechtop in het rijtuig staan, haar woesten blik op de menschen-

massa aan de overzijde gevestigd. Zij gilde hem toe:

„Daar hebben ze vader opgehaald!"

Hij sprong in het rijtuig, sloeg het portier achter zich dicht, wrong zich langs haar heen en bleef toen voor haar staan, zoodat zij nu niet meer naar buiten kon zien. Hij voelde een sterke wilskracht in zich ontwaken, die haar overwinnen moest.

Hij greep hare handen en keek haar vast aan:

„Nu moet u hier blijven, hier in het rijtuig. We gaan de pont over en rijden straks naar huis. Daar blijft u dan bij uwe moeder en de kinderen. Zij wachten op u. U moogt niet uitstappen en u moogt niet kijken."

Zij scheen plotseling geheel kalm te worden; om haar mond kwam weer dien trek van ijzeren wilskracht, onbuigzaam nu. Dat verontrustte hem. Maar hij gevoelde, dat bij haar beschermen moest tegen de afschuwlijke herinnering van haar vader in dien toestand gezien te hebben, en zijn liefde gaf hem de hoogste kracht.

„Is het mijn vader?" vroeg ze.

Hij moest alle krachten inspannen om hierop te antwoorden streng en koud:

„Ja, het is uw vader! Maar u moogt niet uitstappen, u moogt uw vader niet zien."

„Ik wil," zei ze, en hare oogen flikkerden.

„Neen," antwoordde hij, en hij trok haar neer op de bank.

Het rijtuig had nu de pont verlaten. Zij worstelde om los te komen, zwijgend en hardnekkig met inspanning van al haar krachten, maar hij hield haar stevig vast.

Zij kon zich niet vrij worstelen; hij perste de tanden opeen en hield haar omklemd, tot hij voelde hoe langzaam de pogingen verzwakten en zij tegen hem aan bleef liggen, weerloos en willoos. En haar arm hoofd viel tegen zijn borst.

Toen was ook zijn kracht gebroken en bevend bleef hij haar in de armen houden en zijn gebogen hoofd raakte het hare. Hij wist niet, dat er tranen over zijne wangen liepen . . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Het rijtuig was stapvoets door de saamgestroomde menschen bij het veerhuis gereden en hield nu voor het hekje van den voortuin op. Robert hielp haar in huis. Zij klemde zich aan hem vast. Lo kwam hen in de gang tegen. Hij wist nog niets en eenige korte, voorzichtige uitleggingen volgden. Samen brachten ze nu Hannie naar hare kamer, de kamer, waar Robert gelogeerd had. Lo zou bij zijne zuster blijven, want Hannie was als gebroken en half bewusteloos, daarna zou hij het voorzichtig zijne moeder meedeelen.

Robert verliet het huis weer en ging terug naar het veer, waar hij voor alles zorgde. En al spoedig kwam Lo bij hem. Hannie had zich weer hersteld; zijzelve had het haar moeder willen vertellen en alles gereed willen maken voor de terugkomst van den vader — en Lo deed schier bovenmenschelijke moeite om zich goed te houden toen hij haar zijn „kranig zusje" noemde.

Samen begeleidden zij het lijk naar huis. Onderweg verklaarde Lo hem den geheelen toestand en het werd Robert duidelijk, dat zijne veronderstellingen en gevolgtrekkingen juist geweest waren. En hij gevoelde, dat Lo evenals hij vervuld was van de grootste eerbied en het diepste medelijden en de innigste genegenheid voor Hannie, en dat er slechts in hunne liefde verschil was . .

. . . .

. . . .

. . . .

De avond was gevallen.

Robert en Lo hadden alle maatregelen voor de begrafenis genomen. Alles was zooveel mogelijk in orde gebracht en Robert had, daar hij begreep hoe noodig hier geld was, onmiddelijk met Lo den koop der „Madonna" gesloten tegen een veel hoogeren prijs dan hij tegenover zijn compagnon had kunnen verantwoorden, indien hij niet besloten had deze schilderij als particulier eigendom te behouden.

Nu had hij zich teruggetrokken uit de huiskamer, waar de weduwe met hare oudste kinderen zat, nadat de kleintjes zooals gewoonlijk door Hannie naar bed gebracht waren; hij was naar 't atelier gegaan en stond in gedachten verdiept voor den

schoorsteen. Toen hij opkeek was Hannie de kamer binnengekomen.

Zij kwam naar hem toe. Hij zag het.

Hij zag haar daar nader komen.

Zij was zoo bleek en zoo kalm, maar nu zoo geheel anders dan vroeger. Zij kwam naar hem toe en hij kon haar niet tegemoet gaan, ofschoon daar een stem was in zijn hart, die hem aanmaande haar tegemoet te vliegen.

Maar hij bleef staan voor de schouw en keek slechts naar haar. Hij zag haar in de oogen, die oogen, waaruit de hopelooze droefheid en de bijna bittere berusting verdwenen waren, waarin nu wel leed te lezen stond, maar geen leed, dat leven en toekomst gansch en al verduisterde. En diep in haar oogen, o, diep er in zag hij een licht glanzen, een helder licht, en dit licht zou het leed gaan bestrijden en de levensvreugde terug brengen.

Toen strekte hij de handen uit.

Zij was nu vlak bij hem en zij legde hare handen in de zijnen.

Aug. 1902.

PAPA. DOOR CORNÉLIE † † † NOORDWAL. † † † † † † † † †

Wat ontevreden wandelde Toos met haar pop door de lichte ruime laan, waar ze woonde. Ze keek uit naar een vriendinnetje, dat elken Zaturdagmiddag trouw bij haar kwam spelen, en nu maar niet opdaagde. „Tante heeft zeker strafwerk!" veronderstelde ze tot de pop. „Nou zal moetje je wel alleen leeren."

Neergehurkt, duwde ze ijverig de bruingelaarsde, aangezette poppenbeenen achter elkaar op en neer. De pop maakte nu een vertoon van met kleine stapjes te wandelen. Star vooruit staarden de blauw porceleinen oogen. Met mamaatjes-drukte bewoog Toos een wijsvinger voor het onbewogen poppengezicht.

„Wil Marietje nou wel 's netjes loopen, hè? Als een zoet kindje? Anders krijgt ze klappen, en zal ze den heelen avond in den hoek staan. Stóúte meid, niks zal Sintniklaas voor je brengen. Moetje zal je naar kostschool sturen, hoor! Eérst flikjes snoepen, en tóén zoo laat opstaan, en nóú te lui om netjes te loopen. Je doet 't maar om me te plágen, béngel dat je daar bent! Bij tante Jeanne kon je 't wel beeldig, hè? Pas op, als je lacht! ... Zie je dien bruinen jongen op die bank? Dat is de *boeman;* die maakt alle stoute kindertjes bang. Wácht ... ik zal 'm 'ns roepen! Bóémán, ziet u wel hoe *verschrikkelijk* stout Marietje is?"

„Hihihihi, hihihihi!" rolde zijn los gegrinnik. Blij met een praatje, sprong Toos haastig op. Marietje haastte zich om met onverstoorbare poppendeftigheid, voorover op den schelpgrond te vallen.

Een indisch stemmetje condoleerde, grof inzettend, schel uithalend: „*Oo* ... kassian ... nu is hij dóód, jà?" ...

Onthutst raapte Toos Marietje op: „Oo ... der neus! Oo!"

Een wit plekje maakte stomp, Marietje's neusje van roze biscuit.

Toos kuste de harde bolronde wangetjes, beklagend: „Och, en nou heeft ze pas zoo'n standje van me, schááp! Doet 't érg zeer, hè? Heeft stoute moetje je laten vallen? Was je nou maar een mensch, dan kon 't tenminste nog aangroeien, maar bij jou kan 't geen eens ... wees maar zoet hoor, h ... huil ... nu ... maar ... niet ... niet zoo!"

„*Hij* niet ghuilt, jij *zelf*. ..."

H ... hè?"

„Jij krrijgt waterr in jouw oohen van. Hij *nakal*, stout zoo te vallen, ja?"

Toos trad toe op het magere indische jongetje met breed plat neusje, dat zat te rillen; den neus rood, de kin diep in den kraag van zijn grauwgrijs harig duffeltje, donkerblauwe gebreide wantjes onbeholpen aan de handen, die verkleumd kropen onder zijn oksels. Zijn geel tronietje meewarig op, tuurde hij Toos in het bedroefd gezichtje, in de weenende blauwe kijkers.

„En ... ik h ... heb d ... der ... p ... pás ... nieuw!" bibberde haar gesmoorde stem. Steeds meewarig keek hij van haar naar den kapotten poppenneus, wipte lenig van de bank, en begon onhandig met zijn wantjes te scharrelen onder de schelpjes.

„Ik wil voor jou zoek, ja?"

„Och ... je ... kan ... 't tóch niet vinden, 't is zóó klein."

Hij richtte zich half op, aarzelde, en oordeelde het toen maar wijzer weer te gaan zitten. Toos suste de pop op haar beide armen. Tranen drupten neer, gestadig heet, natte pletglimpjes op het zwart fluweelen poppenmanteltje, door ma zoo jolig-écht afgezet met keurige reepjes bruin bont, van een groot oud bruin bont van ma *zelf*.

Het jongetje vertelde in een behoefte om Toos tot opbeuring en troost te strekken: „In Indië was eens een megeer, en die haar heele lijf heeft hij kapot gevallen. Mina gheeft hezegd, ja?"

„Wie is *Mina?*"

„Jij weet niet? ... báboe?" onderwees hij.

„Waarom zit je hier?"

Mina zêht: ha jij maarr wat speel buiten ... hi ... hi ... hi ... ajo!"

„Heb je nog meer broertjes en zusjes?"

„N ... nee ... heef jij nog zusterrtjes?"

Toos vertelde hem dat zij éénigst meisje en éénigst kind was, en toen in één adem:

„Onze meid zegt: jullie wonen hier pas, om den hoek ... jullie zijn uit de Oost, uit Indië, hè?"

Hij knikte, ineengedoken.

„Erreg ver, hè? Wij leeren 't wel 's op de kaart ... zoo moeielijk." In zijn oogen glinsterden herinneringen op:

„Zóó verr ... ó ... jij moet eerrst héél verr ... en dan met de schip, en dan worr jij zeeziek. Mina was erreg, ja? ... En dan gheb jij storrmm, en dan haat de schip zoo heen en wéérr. En dan is de zee eerrst warrmm en blauw en koud ... húú ...! O ... hóésj hóésj hóésj!" Zijn handen gingen op en neer, om Toos een denkbeeld te geven van de deining der golven.

„O, dat is net als op Scheveningen. Daar heb je toch zóó'n storm soms.... Van den zomer waren alle tentjes weggeslagen.... En ónze vrouw, waar ma en ik altijd limonade bij drinken, die *huilde* ... zoo *erreg* was 't. Vond je 'et prettig in Indië? Warm hè?"

„ ... O ja lekkerrr ... warrrmm. ..." Genot glom in zijn oogen, toen betrok zijn gezichtje, hij kneep zijn neus leelijk op en huiverde.

Stilte viel in, zweeg ritselend door de laan, en weifelend liet Toos de lage hak van haar stevige laars raspen langs de fijngetreden schelpjes. Ze tuurde naar de villa-huizen aan den overkant, met de azalea's, roode en roze tuilen, voor de met tulle gordijnen half overdekte spiegelramen. Als Jeantje en zij niets meer wisten te spelen, speelden ze dat ze dat groote lichtgrijze huis binnengingen, en dan was er een vriendelijke mevrouw, die zei: komt u binnen, jongejuffrouwen ... En dan aten ze er altijd appelbollen, zoo *leuk* ... En dan liet die mevrouw *alles* zien, en ze mochten *overal* 'ankomen, en ze mochten die leuke papegaai op die bovenkamer, aaien. Gezellig, om overal 'an te mogen komen, zonder dat iemand verbood. Eerst wou ze het jongetje dat vertellen, maar dat was zoo gek, eigenlijk. Wat zou ze 'em nóú vragen? .. O já:

„Wij heeten Berke, jullie?"

„Wallner de Groot!" klonk haar onbekend toe.

„*O*, ik heet *Cato*, *Louise*, *Helena*, *Marie* Berke, maar ze noemen me Toos, omdat ma's ma, mijn oma, al *Cato* héét."

Het scheen niet veel indruk op hem te maken. Hij bekeek zijn magere beentjes in de veel te wijde knooplaarzen, staarde verbaasd op naar de treurig-grijze middaglucht, waaraan een vogel zwart stipte, en waarnaar de rij kale Novemberboomen aan den overkant, in magere zwartheid ópgreep met zwarte piektakjes, vanéén als begeerige vingers. Toen hij neerblikte, troffen hem Toos' ronde roodomkousde kuiten.

„Jij bent veel meerr dik als ik ja, en hrroot ..."

Ze knikte, even, snuffelend met haar rozig wipneusje. Toen nieuwsgierig: „Wat *is* je pa?"

„Een megéér hi hi."

„Megéér!" bestrafte ze, „*meneer* moet je zeggen.

Eens was der 'en kind bij ons op school, die 't ook zei. En dan moest ze altijd drie maal ,*meneer*' zeggen voor juffrouw Klamp, die is zoo streng. En dat kind was zóó'n gék kind, zoo bruin, Dorientje heette ze, maar der achternaam ben 'k vergeten. Maar *mijn* pa is natuurlijk ook 'en heer, dat zijn *alle* pa's, maar wat *doet* je pa?"

„Hij leest boeken ja? ... den heelen dag wel."

„Oó ... is dat óók 'n vak? Dat wist ik

niet. *Mijn* pa is dókter, dokter Berke. Gut, zoo veel menschen als *mijn* pa toch kennen. Pa neemt zóó dikwijls z'n hóéd af. Pa was eerst dokter in 't gasthuis, en toen heeft pa 'n huis gekocht en meubels, en toen is pa zóó dokter geworden voor *alle* menschen, en toen trouwde pa met ma. Dat was prettiger voor pa dan zoo alleen."

In eens begreep hij, en ging heel recht staan, zoo'n beetje als een soldaatje:

„Weet jij wat *mijn* papa *is?* Mijn papa is majoor: gepensionneerd, *zie* jij wel?"

„Oooo!? bewonderde Toos vol ontzag.

„En mijn papa kan vechten . . . zóó, met die sabel."

„Nóú, mijn pa maakt de menschen wel béter, als ze ziek zijn."

„Kan *jij* vechten?"

„*Jij?*" giegelde Toos.

„Ik moet eerst wachten tot ik hrróóót ben, ja? Dan ha ik ook vechten. Dan kom ik zóó, met mijn sabel langs mijn oorr. En dan wéérr links en rrechts láág. En dan rrij ik met een paard voor de soldaten, ja? En krrijh ik lintjès en van die rare dinhetjes van die koninhin . . . *net* als *mijn* papa. En dan zèhhen ze *overrrste* tehen *mij* . . . O, jij zal zien!" Hij schermde maar krijgshaftig voort.

„Heb je geen ma?"

„Ma . . . moedèrr jij bedoel . . . ja, in Indië . . . zij in de kampong."

„In *Kampen*, heb je *Kampen* in Indië óók? Gut, daar woont een oom van me, oom Albert."

Hij was van rumoerige kleine wilde weer een doodbedaard onbeholpen bruin jongetje geworden.

Toos' mond ovaalde tot een o bij het denkbeeld van die ma in dat indische Kampen. Eerst zweeg ze nog, maar toen moest het er uit: „Een ma is toch altijd bij 'r kinderen?"

Hij schudde het zwartharig blauwe-pet kopje. *Hij* wist wel beter:

„*Mijn* papa zèht: ghet is *gierr* te koud voor jóúw mama! . . ."

„Kan je ma der dan niet tégen, net als meneer Pieterse?"

Hij knikte berustend, de oogen neer, schoon hij niets wist van meneer Pieterse.

Toos kreeg plotseling erg met hem te doen . . . hij zat daar zoo stumperig, net zoo'n bibberend muschje. En opgeruimd, in een grooten drang om hem te troosten, snapte ze: „M'n vriendinnetje is niet gekomen. Maar nou mag *jij* wel met me wandelen, hóór. Geef Marietje dan maar 'n handje. Oo, ik wéét wat, nou ben jij apteker, plak der nou dat stukje papier op der neus, dan heeft ze een pleister, precies een mensch "

„Bedoel jij lap op zijn neus, hi hi?" Zijn wantjes probeerden onhandig.

„Nou, láát maar, als 'et niet gaat!" lachte Toos beschermend, en aaide hem eens. Schuchter keek hij op, verrast dankten zijn zwarte kijkers. Vreugde klaarde hel over zijn inboorlingen-gezichtje. . . . Hij lachte maar met groot vertoon van frischwitte tanden, als rijst tusschen slappe roode lippen. Op eens jubelde hij los: „Jij bent mooi, ja? Zóó mooi. Ik vind jou zoo wit en lichtrood. En zulke bolle wangen en zoo zacht. En zoo lang heel haar gheb jij. En zoo'n mooie rrrooie ghoed der 'op."

„Vind je?" vroeg Toos gevleid. „Maar mijn haar is niet geel, blónd."

„Jij hebt putjès in jouw wangèn?"

„Dat heeft má ook. Pa zegt altijd: daarom heb ik je ma genomen. En als ik ma dan 'en nachtzoen geef, geef ik 'em altijd in die kuiltjes. Dan zeg ik eerst: ma, lách nou 's. Nou, en dan doet ma 'et. Zoo léúk."

Zij wandelden thans samen voort. Hij, den poppenarm onbeholpen vastklemmend in zijn koud wanthandje. Hoog van den grond schommelde *Marietje*, statig tusschen hen in.

„Hoe oud ben je?" vroeg Toos hem . . . „ik ben *elf* . . . pás nou."

„Ik worrd tien jaarr . . . vijftien Decemberr, ja?"

„Wel héérelijk, hè?"

Hij staarde haar verwonderd aan, bedacht zich: „o, ja."

„Ik krijg altijd 'n bóél; jij?"

„Nee . . . niet zoo véél. Nóóit."

„Van je pa?"

„*Mijn* papa heeft mij zooveel boeken altijd, ja? Hij zèh: jij moet knáp, en veel leerèn, ja? Maar ik ghou niet erreg van. In Indië hing ik niet naarr school, ghierr vierr dahèn al. Niks prettig niet, loop lievèrr rrond zoo, hi hi."

„Heb je 'en aardige pa? *Mijn* pa is toch zoo'n vrééselijk aardige man! Hij maakt altijd gekheid met ma en mij. En hij heeft een rijtuig, zoo verrukkelijk. Daar zit ik wel eens in. En dan vertelt pa soms van zulke gekke rijke mevrouwen."

„Mijn papa zêh: jij bent een domme jongen, en dan stuurt hij mij uit die kamerr. Ik brreekk zoo dikwijls dinhen, ja? In Indië was een megeer, die leerde me op de klok zien. En van Willem de Zwijher en lezèn en schrijvèn, dat was mijn hoeverneurr, daar brakk ik eens haar ghorloosje van. Was zóó boos, hi hi. Ik vind wel lekkèrr soms, als mijn papa boos kijk, dan ha ik naarr Mina, en die heeft mij suikerrtjès. Papa was dikwijls veel boos tehen mama in Indië"

„Was je ma een aardig mensch?"

„O ja... zij aardih en zoo hóéd, zij haf mij altijd veel, zij zoo hóéd."

„Vond ze 't náár, toen jullie weggingen?"

„Mijn mama gheeft wel twee weken lang hehuild... Soms lâh zij 's nachts vóór mijn bed, met zijn hezicht tehen de klamboe... en dan ghuilde zij zoo. Ik werd wakkèr van, ja."

„Gú-ú-ú-únst!"

„Ja, en zij zoende mij veel dikwijls, toen ik wéghing... Ik was geelemaal nàt van, ja? En zij drukte zijn neus in mijn wang. En eens toen sâh ik... O, jij weet niet, hè? Jij wéét *niet*..."

Hij sprak op eens met zulk een woesten nadruk, dat Toos hem angstig staarde in de gloedzwarte appels, kwiek drijvend fluweel in blauwwit. Maar ze zagen háár niet, ze zagen nare dingen in het verre Indië, en ze lichtten van zoo iets als blankenhaat. Hij leek haar eensklaps veel ouder toe, een groot mensch bijna. Bang voor wat ging volgen, hield ze aan: „Nou wát dan?"

Hij smeet haar een maleischen stortvloed in het verbaasd-ontstelde gezichtje, in de niet-begrijpende ooren. Ze hield den adem in, de kin vooruit.

„Ken jij Maleisch?" gebood hij op eens met air van klein vorstje.

Huilerig knikte ze „van neen", hem zóó vreemd vindend. Ze begon te denken aan apen en spoken en allerlei nare enge beesten in den dierentuin.

„Zie je?" dwong hij haar aandacht, „mijn mama sprreek Maleisch, ik ook in Indië... lekkerr daarr, naarr hierr, verstaan niet, niks van. Maarr toen sâh ik dat zij op den hrrond... met ghaar arrmen om papa's beenen, en zij rroep: *O*, neem mee mij met dat kind, met Ottootje... en zij gilhuilde zoo, maarr ghij deed niet, ghij was valsch."

„Heet je zoo?" piepte Toos benauwd, „*Ottootje?*"

Hij knikte afgetrokken.

„En toen stootte mijn papa ghaarr wêh, zoo met zijn laarsvóét, en ik werrd zóó boos... ik kon niet sien langer, ik loop naar binnen, ik loop... ik zêh: válsche mánn, pas op, als jij mijn mama séérr doet, hoor..."

„Gù-ùt... hoe dórst je dá-át...!?"

„Ja, en toen lachte mijn papa hard, met zoo boos-streng hezicht, en dúwde mij zoo naarr mama, en ghij zêh: die bij jou mag wel... hij lijk precies op jou gha gha gha... hij booslachte zoo... ik zoo bang!"

„En wát zei je má toen weer?"

De pop loslatend, kwam hij met zijn fonkel-oogen Toos, die achteruit trad, vlak in 't verbleekend gezichtje kijken, en weer zei hij, met zijn beeldende gebaren, vol onbewusten pathos: „*Mijn* mama kwam opstaan, en gheel recht voor mijn papa staan. En ghaarr oohen zoo hrroot en zwártt, ik schrikte van. En ghaarr ghand wees op mij en zij zêh: *Mijn* kind niet in de kampong... jouw kind ook... gheet Wallner als jij... ghij een megeer... als jij... ghij *niet* in de kampong... ghij mee met jou naarr jouw land terûh... Allah *mij* wel trroosten, ziet neer op arrme vrouw, ja?"

„Wie is Allah?" huilde Toos, in doods-angst voor dien nieuwen onbekende, en zielsmedelijden hebbend met zijn ma. En *hij* zei plechtig-oostersch, met die g, die zich steeds verwisselde voor *h* of bijna *h* „Allah: is *Hod*, de hroote heest, die zoo hóéd is. Jij weet niet? Jij óók hoed... jij ook ghuilt om mijn mama. Ik ghuil nôh wel 's nachts, als ik wakkerr word... en allès zwártt is... ja."

Toos verzekerde hem tranen drogend en neus-snuitend, dat háár pa nooit zoo iets zou gezegd hebben tegen háár ma. Ze begreep nu maar niet „waarom zijn ma nou ook niet mee kon."

„*Altijd* gaan ma en pa samen overal naar toe... naar de komedie soms, en uit de stad. Laatst nog, toen moest pa op 'n Zondag heelemaal naar 'n patiënt in Rotterdam, toen zei pa: „als je soms mee wil, Bets? want ma heet Bets, nou en toen ging ma, want ma gaat dan altijd nog eens bij oma 'an en bij tante Christien en bij nicht Aalberse, 'n nicht van ons."

Het somber vuur gloeide al niet meer in zijn vochte bolzwarte appels; weg was het gedoofd in rustige javaansche gelatenheid. Als een te groot kleed, legde hij zijn vroegrijpheid af, hij werd weer kind, en Toos vond hem nu weer gewoon, als Jeantje en zij. En ze was er blij om, haalde verlicht adem.

„Jouw mama is mooi en wit, en hoe zei jij, *blond* hi hi... *ik* weet wel."

„Was je ma dan bruin?"

„O ja... veel meerr brruin dan *ik*. Zij dik ook, ja? liep gheen en weerr, zoo en zóó... zie jij?"

„Ging ze altijd netjes gekleed met kleine hoedjes, net als *mijn* ma?"

„Bedoel jij rrok? Zij droeh niet, nee. Wel sarong, sarong en kabaja."

„Hoe zien die der dan uit?"

„Niet wat jij aan ghebt..." legde hij pochend uit, „zwarrte mantel en rrooie rrok, maarr zóó mmooi, vól kleur en houd en witte kabaja's met kant zóó, en lange bèllen in ghaarr ooren, met vlammen ja, in de zon, móói, vind jij niet?"

„*Nou*," bewonderde Toos, „weet je wat, ik zal ma lekker vragen of je morgen den heelen dag bij me mag komen spelen, hè-è? Zeg maar niks aan je pa, dat je me verteld heb, dat je pa zoo kwaad was op je ma... Gut, want dan moest je pa 's woedend op me zijn en me wat doen, misschien kwam je pa dan wel bij me thuis... dat deed de pa van Greta Bok eens bij Lientje Kooij, en toen heeft Lientje toch zoo'n straf van der pa gehad, omdat ze 'an 'n ander kind had verteld wat Greta Bok had gezegd.... Niks zeggen, hoor."

Hij begreep niet recht waar ze 't zoo druk over had, maar haar zichtbare angst maakte hem ook angstig. Instinct zei hem dat zijn vader hem dood zou slaan, in geweldige boosheid, als deze te weten kwam, wat hij, Ottootje, verteld had van mama in Indië, over wie Ottootje nooit, nóóit mocht spreken. Zijn oogen stonden er van stijfzwarte ballen in witte kringen; zijn slappe gele huid krinkelde. In elkaar kromp hij als een geslagen hondje.

Hem zóó ziende, kwam weer dat medelijden van moedertje over Toos, en kloek hollandsch-blond kind nu, boog ze zich beschermend over hem, hem sluitend in haar stevige kleine armen, teeder zoenend zijn plat bruin wangetje, met plechtige belofte: „*Ik* zal ook nooit iets zeggen, hoor! Hij zal 't niet weten, je pa, en je mag *altijd* bij me komen spelen, *altijd*, als Jeantje der is, óók."

„Jij zal niks zegge?" haperde hij... „jij hóéd."

En hij drukte zijn koud neusje in haar blozende zij-zachte koon, veilig in herkregen vertrouwen... „niet aan Mina ook niet?"

„Ik klik nóóit. Vraag 't maar gerust op school aan al de kinderen."

Hij zweeg eenige oogenblikken, en zei toen schor:

„Ik sprrreek wel eens ovèrr met Mina, zie jij, en zij zêh... witte mama's wél mee naarr Gholland, brruine veel dikwijls in Indië. Mijn mama zêh: jij moet trotsch zijn op jouw papa, ghij zoo'n hrroote megeer, en wit. Mina zêh: ik krrijh een witte mama nu. Niks lekkèrr adoe... zoo strreng."

„Denk der maar niet meer 'an!" troostte Toos.

„Ik wou wel weerr bij mijn mama... lekkerderr dan ghier... zoo warrm, ja?"

De magere boomen rilden in den wind, en zijn slank lijfje rilde mee. Sissend haalde hij den adem op tusschen zijn klapperende tanden, de kaken breed-uit, de schoudertjes hoog op in het wat slobberig jasje.

„Ghier is zoo naarr, zoo donkerr. En de zon ziet altijd zoo bleek, ja. O bij ons andèrrs."

„Weet je wat? bij ons is 't lekker warm... ik vraag wat chocola 'an ma, en dan spelen we heerlijk banketbakkertje, met beschuitjes voor taartjes hè-è? Der is lekker nog over van gisteravond.... Toen had ma visite.... Hè, daar word je zoo heerlijk warm van in je lijf, van chocola."

Hij werd weer vroolijk, zijn oogen spar-

kelden lichtjes uit. „O ja!" riep hij . . . „chocola . . . zoo lekkèrr. . . ."

„Daar woon *ik!*" haastte zich Toos, „drie huizen van jullie af," en zij giegelde met iets opgewondens: „Ik weet toch zóó iets léúks . . . óó . . . dan ben je de pá van mijn poppen. Ze hebben wél 'n heeleboel tantes al, maar nog geen pa. Wil je graag pa zijn? Wel leuk, hè? Ik heb een jongenspop *Kareltje*, maar als je wilt, kunnen we'm *best Ottootje* noemen."

Hij vond het goed, en terwijl zij voortstapten, flink aan nu, klemde hij het steenen poppenpootje weer vast.

Toos spoorde aan:

„Geef der nou 'n zoentje, dat doet 'n pa altijd."

„Mijn papa doet nóóit bij mij . . ." zei hij zacht, gelaten.

„Nou, dat komt misschien, omdat jij 'n jongen bent."

Berustend spitsten zich zijn lippen tegen het bol steenen koontje aan. Toos had een dol moedertjes-pleizier.

Toen zei hij wraakgierig: „Ik wou dat er alleen maar mama's waren. Ghoeven heen papa's te wezen, ja? Veel beterr."

Maar Toos kon zich geen familie denken zonder een pa. Ze ging na dat al haar kennisjes pa's hadden, behalve Ernestientje de Kraan, maar die haar pa was dood. En eensklaps ging haar een licht op:

„Malle jongen, als jij nou groot bent, en je trouwt, en je koopt zoontjes en dochtertjes van de ooievaar, ben je toch óók 'n pa."

„O ja . . . hi hi hi!" grinnikte hij . . . „ik dom, ja? hihihihi . . ." En Toos lachte van den weeromstuit omdat hij zoo dom was.

Toen schelde zij, en de deur waarvoor zij hunkerend stonden, ging open, en een weldadige warmte drong in hun koude lichaampjes, van uit de gang al. Het was má zelf die hen opendeed, zij had Toos al door het raam zien komen, en haar stem klonk zoo prettig en vriendelijk, en als muziek Ottootje in de ooren. „Kom gauw binnen, kinderen. Breng je een vriendje mee, Toos? Dát vind ik aardig. Jeantje niet gekomen. Ik dacht 't al wel, hè puck? Och, lieve *vent*, ben je zoo kóúd? 't Is ook geen weer voor hèm nou, zoo pas uit de Oost. Hang zijn petje op, Toos? Doe je jasje uit, vent, en kom bij den haard zitten, dan krijg je een kopje chocola, en mag je straks met Toos naar boven, om de poppen te zien."

„O ma!" jubelde Toos dansend, „juist wat ik vragen wou. U raad zoo álles."

Ma warmde Ottootjes verkleumde ooren, wrijvend zachtjes haar handen er over, en toen zijn oogen in innige dankbaarheid tot haar opteederden, boog ze zich, met een kus, tot hem voorover, en zei, als las ze duidelijk hoeveel treurigs er was in zijn eenzaam hartje, op zijn verheugd-verrast gezichtje:

„Je moet maar dikwijls hier komen, vent, kleine puck. Eens een heel Zondagje bij Toos. Ze gaat altijd met meisjes om, en nu vind ik 't héél aardig dat er eens een jongetje bij komt. Zeg dat maar tegen papa."

En eenige minuten later zat Ottootje voor den haard, zeer bewonderend de roode gloeiende kolen, lijkend een grotje van vuur. Een dampend kopje chocolade warmde zijn maagje en handjes, beschuitjes lagen op zijn knie. Op een laag stoeltje zat hij tegenover Toos, die háár kopje aan de lippen bracht, en hem verrukt toeknikte; in haar blauwe oogen een taal die hem nog eens vertelde hóé welkom hij was, en dat *zij* het wel geweten had hóé ma zou zijn. En Ottootje, rijk in vreugde, in een zich wel en lèkkérr voelen nu, grinnikte zijn tevredenheid uit tegen ma, die met een knipoogje glimlachend toekeek van de tafel af, waarvoor zij zat te borduren.

„Weet u wat Toos zêh . . . ik zal papa zijn van de poppèn . . . hi hi hi!"

„Nee maar, dàt vind ik nou zoo'n aardig idee van Toos. Ze moeten ook een pa hebben. Nou ben je pa Ottootje!"

„*Pa Ottootje, pa Ottootje* . . . Mina vertellen ik, ja?"

Hij had een kolossale pret en nooit zoo'n pret gehad.

VAN DE REDACTIE.

NIEUWE BOEKEN.

P. A. M. Boele van Hensbroek heeft weer eens een bescheiden verzenbundel doen ver-

schijnen (Amsterdam, L. J. Veen). *Liefde en Leed* is de titel daarvan. Van veel liefde getuigt het, van méér leed. De beoordeelaar komt er niet gemakkelijk toe te wijzen op wat daar minder gelukkigs in is, want hij voelt in de gedichten, meer of minder oorspronkelijk, — meer of minder gelukkig naar den vorm, de zucht van den zanger vastgelegd. Geen echter zieleuitingen dan de meesten dezer liederen en verhalende verzen, die voor het meerendeel schijnen geïmproviseerd, in den besten zin des woords gelegenheidsverzen, waarvoor de hoofdgedachte in den dichter gerezen is na den dood van zijn veel geliefden zoon, na 't heengaan eener dierbare bloedverwante..... Men mag beweren dat Boele die verzen anders geschreven zou hebben, indien hij niet veel had gelezen en bewonderd van anderen; men zou hem onrecht doen door te veronderstellen dat, ware hij minder belezen, deze verzen ook minder in aantal zouden zijn. Het tegendeel is misschien waar: diepgaande bewondering voor anderen heeft hem hoogstwaarschijnlijk streng doen wezen voor zichzelf. Dat nochtans de zelfkritiek scherper had kunnen zijn, ik wil het niet ontkennen. Wie er naar zoeken wil, kan ongelukkige regels in deze gedichten vinden. Zoo, bij voorbeeld, is het jammer dat Boele heeft laten staan, in *Weemoed*, dat voorzichtige „Het lied der nachtegalen klonk *als* *) ter eere van de vuur'ge rozen" en in 't zelfde vers: „toen weende *heel* mijn hart" — hetgeen moèt doen denken aan een linker- of ander stuk hart, dat *niet* meê zou weenen; zoo, desgelijks, in *Onder de dennen: 't Is stil, doodstil. Natuur viert lachend feest*, waar de eerste woorden weinig zeggen en *lachend* nog alles bederft. Ook „daar waren wij gelegerd" en „uit haar oog zag 'k heel haar wezen stralen. Zij lag daar naast mij als een blanke droom"; want een blanke droom, die neêrligt en uit wiens oog heel 't wezen straalt.... gaat 't wel? Maar 't slot is aardig, men onthoudt het „O! wat 'k dien middag al gesproken heb om *niet* te zeggen..... wat ik zeggen wilde". Zoo, bijvoorbeeld, heeft Boele verzuimd te schrappen in het verhalend versje — dat het niet „doet" — *Klein Mieke* getiteld, den dwazen volzin: „Peinzend *zit de man neêr en de vrouw zet koffie*" die moet doen denken aan de vroeger heusch op verschillende plaatsen langs de Zaan te ontwaren bordjes: „*hier zet men koffie, thee en over*". Ook vrij nuchtertjes is 't blije eind van 't verhaaltje: wat geld geleend van de Mevrouw, waar de dochter had gediend. 't Zal zoo gebeurd zijn, precies zóó, met een dienst.... „juffrouw" van Boele. Maar dat is geen reden om het vers mooi te vinden.

In *Lente* heeft de dichter blijkbaar vergeten dat het opschrift van een vers niet is gelijk het opschrift boven een brief. Hij spreekt tot *Levensfeest* en zegt „'k Buig mij neder voor uw *voeten*". Men buigt niet voor een feest en een feest met voeten.... Trouwens, laat het *Lente* wezen. Hoe kan de *adem*, van wie of wat ook, bloesems open *kussen*? En, maar mijn allerwaardste dichter! hoe kondt gij improviseeren: „Toch, o lente, 'k moet weer wennen".... Was 't u zoo vreemd zonder overjas te loopen? En wat is dit nu voor poëzie (pag. 42): „Moog de bloem den dauwtraan dragen tot aan 't einde van haar dagen, Geuren zal zij *als een bloem pleegt*...."? En dan, is dit wel meer dan regelvulling: „geuren wil zij tot de sterre, die daar tintelt *als van verre*...."? En, „met bloe*semstem* verganklijk, zingt zij, eeuwig, *onverganklijk*.... (pag. 43), dat is toch, met uw welnemen, wat àl te bar.

We komen nu aan de afdeeling *Van eenen jongen doode*, gedichten, door den schrijver in droeve dagen gezonden aan zijn vrienden. Zij mogen worden gerekend tot de roerendste rouwzangen van onzen tijd. Ik wil er niet aan raken, verwijs er u slechts naar, lees die en denk dan met onverschilligheid aan den dichter, zoo ge kunt.

't Is niet noodig meer voorbeelden aan te halen om te bewijzen dat Boele van Hensbroek, toch man van smaak en dichter van wel aanleg, niet voldoende tijd en gelegenheid heeft gevonden om zijn verzen zoo goed mogelijk van vorm te maken Wat er aan ontbreekt is.... de herziening door den dichter, die koel kritizeerend genoeg zijn werk zou kunnen overlezen; wat zij hèbben is die onmisken-

*) Wij cursiveeren overal. Red.

bare echtheid, die ze dadelijk doet kennen als uit frissche bron geweld. Laat mij twee der gedichtjes voor u overschrijven. Dat is de beste lofspraak op dit bundeltje met vele klankrijke verzen, waarvan Nederlandsche toonzetters bepaald verscheidene zullen leeren zingen.

LAS HUELGAS.

In het klooster van Las Huelgas,
In den biechtstoel zit de priester.
Fluistrend spreekt zijn biechtelinge
Van de wereld, van haar zonde.

Nimmer zien des priesters oogen
Wie hem toespreekt. Nimmer blikken
In de wereld meer de vrouwen,
Die het klooster houdt begraven.

Aarzlend spreekt de mond der nonne
Van haar liefde voor een koorknaap,
Die het wierookvat eens zwaaide
In de kathedraal van Burgos.

Aan hem denk ik altijd, — snikt zij, —
Aan zijn schittrend schoone oogen.
Juan was zijn naam. Zijn vader
Was een arme schapenhoeder.

Daaglijks keert de priester weder
In het klooster van Las Huelgas;
Hoort de biecht der jonkvrouw, altijd,
Altijd zuchtend naar den liefste.

Daaglijks wordt hij bleeker, minder
Schitterend zijn donkre oogen.
Staamlend geeft hij absolutie
Voor haar zondig, wereldsch denken.

Eindlijk vond men in den biechtstoel
Dood den jongen priester zitten. —
Juan was zijn naam. Zijn vader
Was een arme schapenhoeder.

Dit om u een denkbeeld te geven van Boele's tatent voor verhalende poëzie. Nu nog een lyrisch gedicht. Er zijn er goede. Laat ons kiezen:

ALLEEN?

Zoo gij uw liefde kennen wilt,
Ga dan alleen, alleen uit in de dreven,
Waar 't al u nieuws, u ongeziens moet geven,
Ver in de stilt.

Als gij de zilvren bergen rijzen ziet,
En als uw blik wijdt over blauwe meren,
Vraag dan uzelv' of ge alles kunt ontberen,
Wat ge achterliet?

Vraag dan uzelven of ge alleenig zijt,
Dan of gij onbewust heb meêgenomen
Uw stoutste wenschen en uw liefste droomen
Van zaligheid?

Zie, op het meer drijft zacht uw liefste wensch,
En op den bergtop troont uw stoutst begeeren.
Geen verre tocht zal 't u ontberen leeren,
U, d'ouden mensch!

* * *

ALBERT VERWEY heeft een dramatisch gedicht laten drukken, getiteld *Jacoba van Beieren*. Het zal wel niet gegeven zijn als speeldrama, we mocten het althans liever niet beoordeelen als zoodanig. Immers, het eerste bedrijf speelt gedurende enkele minuten in een zaal op het hof te 's-Gravenhage en gedurende enkele seconden in Het Haagsche Bosch. Het tweede gunt den decorateur en den machinist een klein kwartiertje rust achter de coulissenmassa, die voor dit werk zou moeten worden in gereedheid gehouden. Voor III, zou men daarentegen noodig hebben: het dorp St. Maartensdijk op het eiland Tholen, het voorplein van Van Borselens kasteel en een zaal, die daarop uitkomt, een portaal voor de slotkapel te 's-Hage: 't eerste decor gedurende enkele minuten, de twee andere voor enkele seconden, als niet de coupletten in het tweede tooneel wat erg lang worden gezongen. 't Vierde bedrijf zou vorderen een legerkamp met tent van den hertog gedurende drie minuten; een zaal op het hof te 's-Gravenhage met veel figuratie en lichteffekt gedurende enkele seconden (13 regels te zeggen); de slaapkamer van Jacoba gedurende enkele minuten (40 regels te zeggen); de slaapkamer van hertog Filips gedurende een paar minuten (6 regels te zeggen); en een muur van het slot Rupelmonde met toren en opgehaalde brug aan de Schelde, een oorlogsvaartuig tot dicht bij de brug gevaren, vol gewapenden (excusez du peu!) gedurende een paar minuten (even dertig regels te zeggen). Het vijfde cischt een duinlandschap gedurende eenige minuten en een kamer, in tweeën verdeeld door een gordijn, gedurende enkele minuten; want er wordt gezongen; anders zou het secondenwerk zijn. Uit deze bijzonderheden mag men opmaken

dat Jacoba van Beieren niet is geschreven voor het tooneel. 't Recht van opvoering is dan ook niet voorbehouden. Wat is dit stuk dan als leesdrama?

Verwey geeft eerst den historischen inhoud:

Jacoba van Beieren, Gravin van Holland en Zeeland, na drie huwelijken, een met den kort na het huwelijk vergiftigden Dofijn van Frankrijk, een tweede met Jan van Brabant en een derde, voordat de pauselijke ontbinding van het tweede verkregen was, met Humphrey van Glocester, die haar later in den steek liet, — heeft haar neef Filips van Bourgondië moeten erkennen als Ruwaard of Voogd over haar en haar landen, en moeten beloven zonder zijn toestemming geen huwelijk aan te gaan, tenzij dan met verbeurte van haar grafelijkheid. Nadat zij in het geheim Frank van Borselen, stadhouder van Holland en Zeeland, en hoofd van de partij der Kabeljauwschen, zooals zijzelf het van die der Hoekschen was, gehuwd heeft, en hopen kon door dit huwelijk de twisten, die meer dan een eeuw geduurd hadden, te eindigen, en het land onder een inheemsch bestuur te vereenigen en aan den invloed van Bourgondië te ontweldigen, worden die plannen door Filips verijdeld, die onverwachts Van Borselen gevangen neemt, en hem niet eer vrij laat voor Jacoba van haar macht afstand heeft gedaan. Zij woont daarna met Van Borselen op het jachtslot Teilingen, waar zij kort daarop aan de tering sterft.

In 't eerste bedrijf schetst hij ons den geldnood van Jacoba en haar dichterlijken geest De gravin bekijkt juweelen en denkt — hardop natuurlijk — aan de tooverkracht van edelgesteenten, waarin moet wezen:

„medicijn voor hart
Of lever, gal of milt-steek, jicht of buil;
Al 't troeble en wat aan kwade dampen 't lijf
Verpest, slorpen die steenen..."

Maar ze hebben ook invloed op

„die hooge sfeer
Van liefde en hartstocht, lot en leven, droom
En dood..."

Daarna herinnert Jacoba harer volgelinge 't een en ander uit de geschiedenis van haar geslacht en uit haar levenshistorie o.a. op deze manier: (*Wij cursiveeren overal.* Red.)

...„O, toen *die* Dofijn,
Gemaal me, en blank van 't bruidsbed te Compiègne
Walglijk, afzichtlijk, heel gezwollen van zweeren
Door 't wreed vergif lag..."

Daarna, gaat de aristocratische Jacoba, in de terminologie van 't leelijke haren tijd vooruit, aldus verder:

„Toen huwde uit nood een *ploert* ik — Jan van Brabant
Was 'n *ploert* —, toen Humphrey..."

De volgelinge, Beerte met naam, kent blijkbaar 't relaas van buiten; want ze geeft boe noch ba antwoord. Onaangediend, komt een vertrouwde binnen, de Bie. Er zijn *gezanten* met een brief van Jacoba's moeder. Edoch Jacoba kan geen bodenloon geven. Ze heeft nog wel juweelen, naar we zagen; maar geen goud. De heeren gezanten worden ten noenmaal genood en Montfoort mag voor 't bodenloon zorgen. De Bie moet hem maar goed wat vragen.

„Vraag hem meer dan nu hoeft: een vraag 's een vraag."

Na dit overheerlijk aforisme, als ten dienste van berende studenten, te hebben verkondigd, gaat Jacoba jagen met haar schuldeischers, de *gezanten*, die een fooi moeten hebben. Edoch, in 't Haagsche Bosch verneemt de fiere gravin dat Montfoort niemendal verkiest te geven, waarop de (afwezige) heer wordt uitgemaakt door de vorstin voor

„Vervloekte leugnaar!
Die nooit schonk, altijd graaide" etc.

Intusschen kijk ze naar een gevecht tusschen een valk en een reiger. De valk wordt doodelijk gewond. Jacoba verneemt dat het de valk is van den heer van Borselen en stuurt de Bie naar dien heer — haar vijand — toe met de boodschap, dat het haar erg spijt „dat hem zoo wreed zoo schoone vogel stierf."

In het Tweede Bedrijf, maken we kennis met Montfoort, die zijn gemoed lucht geeft aan een hoveling. Montfoort heeft Jacoba als

hoeksch ridder wel gediend; „maar" — zegt hij:

„Maar 'k denk ook om mijzelf en ook om 't land . . .
. . . Bourgondië is de een'ge macht
En hij die te onrecht Vorst werd is alleen
Zóó sterk nog dat hij 't recht beschermt; wijl zij
Die rechtens heerschte een vrouw blijft, wankelbaar,
Machtloos tot daden, en die onrecht deed
Zoo ze om haar recht nog streed . . ."

Op deze uiterst sympathieke verklaring volgt de bekentenis dat Montfoort juist wil dat de boden zonder loon naar Jacoba's moeder teruggaan. „Daarin ligt al een antwoord." Maar niet aldus gaat geschieden. De gezanten worden met gouden ketens door de vorstin omhangen. Zij zelf vindt het geschenk prachtig en laat den heeren dit wel gevoelen:

. . . . . zwaardre last
Van trouw en puurheid wel geen ridder draagt."

Zoo zegt een niet heel wèl opgevoed man tot een loopjongen, die hij, na 't aannemen van een boodschap, een teug bier of wijn of een „segaartje" geeft; „zoo wat fijns proef je ook niet alle dagen! Wat blief?"

Dat het niet vorstelijk is eigen giften op te vijzelen, Jacoba voelt dat niet en zelfs vindt zij er niemendal in van dien van Borselen goud aan te nemen in ruil voor een condoleance bij 't overlijden van 's mans valk. Deze toeschietelijkheid wordt erg leelijk door 't aannemen van zoo'n schat, al neemt en geeft zij ook eerst om daarna te vragen naar des edlen gevers naam.

Van Borselen heeft roijaal de zaak behandeld en komt — natuurlijk uit overmaat van ridderlijke kieschheid — van de mooie, berooide gravin een bedankje halen Als hij binnenkomt, is Jacoba aan 't borduren en haar volgelinge, Beerte, aan 't zingen. Natuurlijk doen zij zoo, net als in de opera. Gravinnen jagen of borduren; kamerjuffers moeten zwijgen of zingen. We weten 't al lang en berusten er in. Maar mooie woorden zingt Beerte niet. Wel zal de wijs prachtig wezen; maar die staat er niet bij in 't boekje.

In doornte en dorte ik dreef mijn hart
Als 't lam door 't duin,
Wier wol door 't bosch doorkorven werd,
Wier hoef door 't puin; —

Die hoopt die groene heuvlen daar
Zijn frisch en zoet,
En 't ruischt van blijde waatren waar
'k Mijn dorst in boet; —

En die in ruigt, duin op, duin af,
Door droog zand dwaalt:
Doorn priemt, braam steekt: hoe stug en straf
Is 't helm dat frischheid faalt.

't Breekt door, 't staat hoog, van laatsten wal
Stort zonheet zand naar 't blauw —
Heil, 'k hoorde — ik *zie* der waatren val:
Daar baad, daar koel 'k mij gauw.

Het daalt, het holt, het snelt in 't nat.
Ai mij, wat zilte poel.
Wier wond schrijnt en wie dorst is 't bad
Pijnlijk en bijtend koel.

En eenzaam 't dwaalt, en 't blinkend strand
Ligt leeg als strand kan zijn.
Tot de nacht komt en 't zinkt in 't zand,
Ontsterft aan moeite en pijn.

Dan komt er nog een ander liedje; daarna stapt van Borselen binnen, terstond begroet als vermogend en gul particulier. Hij bedankt voor de condoleance bij 't overlijden van zijn valk en Jacoba bedankt allerminzaamst voor de gouden kettingen. Als van Borselen weg is, blijkt Jacoba doodelijk van hem. Beerte moet heel wat aanhooren. Einde van het tweede bedrijf.

In het derde schiet Jacoba incognito te St. Maartensdijk een houten vogel van den stang, ter gelegenheid van het volksfeest. Zij wordt gekroond tot Koninginne van het schuttersfeest, mag een koning kiezen en neemt natuurlijk den landheer.... Frank van Borselen. Het is onnoodig u te vertellen dat Jacoba, incognito reizend, wordt waargezegd door een Zigeunerin; want dit overkwam aan alle incognito reizende vorstinnen, die ten volksfeest togen. Koorgezang behoort bij zoo'n volksfeest, naar u bekend is, desgelijks en daarom zingen Zeeuwsche vrouwen en mannen met vrouwen liedjes voor de
„Koningin van het Land, van ons Feest erbij."

De mannen maken het koor nogal diepzinnig:

Waar vrienden de eertijds haters zijn
Is Liefde 't fondament.
Hun huis stijgt hoog: de wanden zijn
Door eendracht gecement.

Wij hadden al dien tijd verdriet
En angst door tweedracht wreed:
Ons hart was met zichzelve niet
Bevriend vol haat en leed.

Maar zijn twee één in land en huis
Waar vrede eerst kwijnde en stierf,
Dan komt ook bij zichzelf weer thuis
Het hart dat pijnde en zwierf.

Met dit gezang eindigt het tweede tooneel. 't Derde opent met een leerzaam gesprek tusschen pages van Jacoba en van Borselen. Onderwijl huwen Jacoba en van Borselen in 't geheim. Daarna gaan de deuren der Haagsche slotkapel open, Jacoba treedt naar voren:

„Een andere eeuw breekt aan. Nu zijn *voorwaar*
Vijanden vrienden. Hoeksch en Kabeljauwsch
Zijn woorden, en een vrij en eenig volk
Herneemt zijn rechten. Vrienden die hier staat,
Wapent u en, vereend, den Vreemd weerstaat.

[*Als allen weg zijn komt Montfoort uit een gordijnplooi.*

MONTFOORT.
't Geheim was daar! Naar 't kamp! De Hertog hoor'!
Dank Montfoort is de Vreemd den Landzaat voor."

Het vierde bedrijf, als ge weet in vijf tooneelen (= tafereelen voor Verweij) naar we al zagen, het vierde bedrijf is een snel bedrijf. In de gauwigheid wordt ons door gesprekken bekend gemaakt dat hertog Filips bedreigd is geworden. De heer van Postelles, een edelman aan 't hof van Margareta, had hem van 't leven willen berooven. Filips hoort van 't huwelijk tusschen Jacoba en Van Borselen en trekt dadelijk naar Holland, waar hij een ironiek gesprek voert met nicht Jacoba, en Van Borselen laat gevangen nemen. Jacoba trekt naar Rupelmonde. Hertog Filips doet desgelijks. Onderhoud tusschen Jacoba en Filips. 't Gaat alles even gauw en zakelijk.

De Zigeunervrouw stuurt Jacoba nog een briefje, waarop herhaling van haar orakeltaal, in de spreuk van Tholen samengevat. Jacoba neemt het voorstel van Filips aan: liever liefde dan macht.

In 't vijfde bedrijf wordt weêr naar opera-effect gestreefd. Het tooneel stelt voor een duinlandschap. Jacoba en Beerte komen uit het hout en zoeken de hut, die tegenover hen onder de helling staat. Op een bank voor de hut zit een kluizenaar en hem vraagt Jacoba of zij wèl deed en zijn zegen op haar leven, eer zij sterft. De kluizenaar gaat nu zijn levensgeschiedenis vertellen. Ook hij vond vrede en kracht in zwakheid.

„en daad is dat ik daadloos leef.
Soldaat en ridder meer dan toen ik deed."

Juist — zegt Jacoba:

„Zoo ik door liefde."

Maar — moet zij vragen — „was heel mijn vroeger leven vol onrust dan kwaad en nutloos? Leefde ik slechts voor dit mijn einde en rest er niets van wat toch lang zoo schoon leek?" — Daarop voorspelt de kluizenaar

„. . . . In een laat'ren tijd
Zie 'k Hem, den Held, die 't volk vereend en 't land
Neemt van Bourgondië's nazaat. Eenmaal zal
De dichter die door deze streek dwaalt, Teilingen
Verlaten, wand'lend langs uw Graven-dam,
Door Noordwijk naar dien hoogsten heuvel . . ."

Jacoba zal dien dichter op Noordwijk's hoogsten heuvel verschijnen en precies wanneer men te Amsterdam de Nieuwe Beurs voltooit, zal 't Nederlandsche volk worden verheugd door den zang van Verweij:

„. . . . Dan zal zijn zang
Een volk verheugen dat zijn koopstad heeft
Aan de' Amstel, in het eigen jaar dat daar
Een nieuw Gebouw rijst daar 't zijn schat vergaart . . ."

Jacoba, natuurlijk door deze voorspelling getroost, knielt en ontvangt des kluizenaars zegen. Beerte knielt achter haar. Een smaakvol regisseur zou in de lucht ook nog een welgelijkend borstbeeld van Verwey kunnen laten zien, dààr toch zóóveel moet vertoond! —

Eindelijk (tweede tooneel) de apotheose. Jacoba ligt dood op haar sterfbed, achter een gordijn. Een onzichtbaar vrouwenkoor zingt:

Aan trots en weelde en eigen wil
Ontstierf lang wie daar leit.
Zoo vond de Dood haar rein en stil
En heel bereid.

Zij heeft van de Aard het zoetst gehad
En 't bitterst ook.
Tot Liefde ontbloeide als schoonste schat
Die 't laatst ontlook.

Die bloeide door, die draagt zij meê
Waar zij nu gaat.
De geur dier bloem die om haar gleê
Haar nooit verlaat.

Daar zweeft ze in, in legende en droom
Die altijd blijft.
Nu bidt elk dat haar Schoonheid koom'
En ons beklijft.

[*Het gordijn wordt opgehaald. Jacoba ligt op haar doodsbed. Aan de eene zij knielt haar Moeder, aan de andere Van Borselen. Het Koor blijft onzichtbaar.*

Van Borslen bidt bij 't veege lijf.
Haar Moeder bidt en treurt.
Nu is van 't laatst en schoonst bedrijf
Het strak gordijn gebeurd.

De dood verzoent, de liefde blijft.
Er is voor al wat leeft
Geen schooner uur die trager drijft
Dan als wie sterft vergeeft.

* * *

Een gooi naar dichterroem deed de heer H. C. Kakebeeke wiens bundel *Verzen* is uitgegeven (voor rekening van den dichter en keurig netjes) door de firma P. N. van Kampen en Zoon, de uitgeefster o.a. van Giza Ritschl's befaamde dichtwerken.

Wreed zou het wezen deze *Verzen* uitvoerig te bespreken. Met een paar citaten zou ik kunnen volstaan. En 't zou heel wijs wezen om dat dan maar te doen óók, want mòchten ze bij geval (juist om het gebrekkige van den vorm?) voor superieur worden verklaard, welnu, dan zou ik immers niemendal hebben miszeid en eventueel nog kunnen meêjubelen: „Wij wezen reeds op de mooie verzen . . .!"

In ernst, nu: — hoe is het mogelijk dat de heer Kakebeeke niet zelf heeft gezien dat zijn werk niet voldeed aan de allerbescheidenste eischen, die men een dichter moet stellen, dat geen vriend hem wees op de onnoozelheden, waarvan dit bundeltje wemelt?

Sigusmar's wraak, te lang om hier te citeeren, is bijvoorbeeld zóó precies een parodie, dat de lektuur van het episch gedicht den ernstigsten lezer doet schateren. Een zoon, die zijn vader gaat wreken, krijgt tot uitdaging een handschoen gebracht van zijn doodsvijand.

„Hij nam den handschoen aan, nu wacht hem zijn loon,
het leven dat hij den vader nam, ontneemt hem den zoon."

De wreker ontmoet dan den vijand en zegt:

„Zijt gij Roderik, mijns vaders moordenaar?
mijne moeder stierf bij het hooren der droeve maar;
zoodat ik beider dood op u moet wreken;
ik dank u dat gij met mij den lans wilt breken . . .
Roderick het vizier omhoog, schreed trotsch vooruit
de wachtende menigte gaf niet het minste geluid."

Lijkt het geen *Fliegende Blätter*-parodie? Nog even 't slot:

„Daar treft het zwaard des Konings hoofd,
tot aan den hals toe is de helm gekloofd.
En daarmede Sigusmar hem van het ruwe leven berooft
en volvoert den eed, dien hij heeft beloofd." —

Nu van een ander genre: *Levensmoede*.

„Als wolken, die jagen op donkere dagen,
Zoo stormden mijn wilde gedachten;
of ze ook vlammendood zagen, niets kan ze verjagen,
ze willen, ze kunnen niet wachten.
Ze stormden vooruit zonder het minste geluid
en wachten niet op den zonneschijn
de nacht is hun bruid, de zonne hun buit,
voor haar vlucht is de aard' te klein.

Als het u nog niet duizelt, geniet dan ook van het slot:

Zie wat wild heb ik gedacht, in stormige nacht
heeft als vuur in mijn ziel gewoed;
't ontneemt me de kracht te streven waarnaar ik smacht,
Verteerd heeft het vuur mijn levensmoed.
Nu sta ik krachteloos op mijn eenzaam pad, zoo broos
Is nu mijn korte leven . . .
dat ik vreugdeloos, een lange poos
het strijden op wil geven . . ."

We kunnen 't hierbij laten.

F. L.

HOBBE SMITH. † † † † † † † † DOOR MR. EDUARD VAN TSOE—MEIREN. † † † † † † †

Elke tijd heeft zijn eigenaardige kenmerken, en het is er een van den onze, dat het grootste deel des volks, vooral de menschen die aan kunst doen en die kunst maken, geen levenslust meer toont.

In de beschaafde wæreld heeft de mensch het nog nooit zóó goed gehad als tegenwoordig. Zelfs de aller armsten hebben hét nu beter dan hun lotgenooten van eenige eeuwen geleden, en de overigen zouden zich kunnen verheugen in den algemeenen voorspoed, — wanneer het verheugen maar niet uit de mode ware geraakt.

Wij zijn niet vroolijk meer. Het leven gaat zoo zijn gewone gangetje zonder de diepschokkende rampen, die in de dagen van weleer rust, gemak en welvaart waardeeren deden als een vroolijk stemmend geluk.

Er zijn geen hongersnooden meer, geen oorlogen die tientallen jaren duren, geen branden die geheele steden in de asch leggen, er is geen pest meer, geen melaatschheid, noch gewetensdwang, rooverbenden bestaan niet meer, noch angst voor het onbegrijpelijke.

Nu het niet duister meer is, waardeeren wij het licht niet. Wij kijken bij voorkeur naar den donkeren kant der dingen en achten ons verplicht, tot heil der menschheid, over den ernst der tijden te jammeren, eer dan over hun blijheid te jubelen.

Wij hebben het te goed, wij hebben in onze maatschappij te weinig zorgen. Daar door zijn wij bang geworden.

Wij durven geen pret meer hebben, maar verdiepen ons bij voorkeur in leed .... in het leed van anderen. Wij Nederlanders hebben daarbij nog zulk een voorkeur voor „ernstige mannen," dat wij wel verplicht zijn ons best te doen om vervelend te schijnen; zelfs als wij dat eigenlijk niet eens zijn.

Wij menschen van onzen tijd, wij schrijven romans vol verdriet en narigheid, wij maken værzen van smart en leed, wij schilderen wat donker en droefgeestig is, al is het op zichzelf ook nog zoo leelijk.

Armoede, dood, ziekte, droefenis, mist, druilregen, avond; al wat zuchten, weenen, jammeren, klagen, suffen doet, brengen wij op den voorgrond. Wij willen stemming, en het spraakgebruik kent geen andere „stemming" dan een van narigheid. De lust des levens hebben wij als een minderwaardigheid naar den achtergrond verbannen, omdat wij niet weten hoe leelijk de akeligheden eigenlijk wel zijn die wij vooraan stellen.

Om daar een juisten blik op te kunnen hebben, te voelen hoe naar eigenlijk al die zoogenaamde „gevoelde" dingen, hoe heerlijk overvloed en weelde is, moet men het een weinig Spaansch gehad hebben.

* * *

Zij heeft van de Aard het zoetst gehad
En 't bitterst ook.
Tot Liefde ontbloeide als schoonste schat
Die 't laatst ontlook.

Die bloeide door, die draagt zij meê
Waar zij nu gaat.
De geur dier bloem die om haar gleê
Haar nooit verlaat.

Daar zweeft ze in, in legende en droom
Die altijd blijft.
Nu bidt elk dat haar Schoonheid koom'
En ons beklijft.

[*Het gordijn wordt opgehaald. Jacoba ligt op haar doodsbed. Aan de eene zij knielt haar Moeder, aan de andere Van Borselen. Het Koor blijft onzichtbaar.*

Van Borslen bidt bij 't veege lijf.
Haar Moeder bidt en treurt.
Nu is van 't laatst en schoonst bedrijf
Het strak gordijn gebeurd.

De dood verzoent, de liefde blijft.
Er is voor al wat leeft
Geen schooner uur die trager drijft
Dan als wie sterft vergeeft.

* * *

Een gooi naar dichterroem deed de heer H. C. KAKEBEEKE wiens bundel *Verzen* is uitgegeven (voor rekening van den dichter en keurig netjes) door de firma P. N. van Kampen en Zoon, de uitgeefster o.a. van Giza Ritschl's befaamde dichtwerken.

Wreed zou het wezen deze *Verzen* uitvoerig te bespreken. Met een paar citaten zou ik kunnen volstaan. En 't zou heel wijs wezen om dat dan maar te doen óók, want mòchten ze bij geval (juist om het gebrekkige van den vorm?) voor superieur worden verklaard, welnu, dan zou ik immers niemendal hebben miszeid en eventueel nog kunnen meêjubelen: „Wij wezen reeds op de mooie verzen . . .!"

In ernst, nu: — hoe is het mogelijk dat de heer Kakebeeke niet zelf heeft gezien dat zijn werk niet voldeed aan de allerbescheidenste eischen, die men een dichter moet stellen, dat geen vriend hem wees op de onnoozelheden, waarvan dit bundeltje wemelt?

Sigusmar's wraak, te lang om hier te citeeren, is bijvoorbeeld zóó precies een parodie, dat de lektuur van het episch gedicht den ernstigsten lezer doet schateren. Een zoon, die zijn vader gaat wreken, krijgt tot uiidaging een handschoen gebracht van zijn doodsvijand.

„Hij nam den handschoen aan, nu wacht hem zijn loon,
het leven dat hij den vader nam, ontneemt hem den zoon."

De wreker ontmoet dan den vijand en zegt:

„Zijt gij Roderik, mijns vaders moordenaar?
mijne moeder stierf bij het hooren der droeve maar;
zoodat ik beider dood op u moet wreken;
ik dank u dat gij met mij den lans wilt breken . . .
Roderick het vizier omhoog, schreed trotsch vooruit
de wachtende menigte gaf niet het minste geluid."

Lijkt het geen *Fliegende Blätter*-parodie? Nog even 't slot:

„Daar treft het zwaard des Konings hoofd,
tot aan den hals toe is de helm gekloofd.
En daarmede Sigusmar hem van het ruwe leven berooft
en volvoert den eed, dien hij heeft beloofd." —

Nu van een ander genre: *Levensmoede.*

„Als wolken, die jagen op donkere dagen,
Zoo stormden mijn wilde gedachten;
of ze ook vlammendood zagen, niets kan ze verjagen,
ze willen, ze kunnen niet wachten.
Ze stormden vooruit zonder het minste geluid
en wachten niet op den zonneschijn
de nacht is hun bruid, de zonne hun buit,
voor haar vlucht is de aard' te klein.

Als het u nog niet duizelt, geniet dan ook van het slot:

Zie wat wild heb ik gedacht, in stormige nacht
heeft als vuur in mijn ziel gewoed;
't ontneemt me de kracht te streven waarnaar ik smacht,
Verteerd heeft het vuur mijn levensmoed.
Nu sta ik krachteloos op mijn eenzaam pad, zoo broos
Is nu mijn korte leven . . .
dat ik vreugdeloos, een lange poos
het strijden op wil geven . . ."

We kunnen 't hierbij laten.

F. L.

HOBBE SMITH. † † † † † † † † DOOR MR. EDUARD VAN TSOE—MEIREN. † † † † † † †

Elke tijd heeft zijn eigenaardige kenmerken, en het is er een van den onze, dat het grootste deel des volks, vooral de menschen die aan kunst doen en die kunst maken, geen levenslust meer toont.

In de beschaafde wæreld heeft de mensch het nog nooit zóó goed gehad als tegenwoordig. Zelfs de aller armsten hebben het nu beter dan hun lotgenooten van eenige eeuwen geleden, en de overigen zouden zich kunnen verheugen in den algemeenen voorspoed, — wanneer het verheugen maar niet uit de mode ware geraakt.

Wij zijn niet vroolijk meer. Het leven gaat zoo zijn gewone gangetje zonder de diepschokkende rampen, die in de dagen van weleer rust, gemak en welvaart waardeeren deden als een vroolijk stemmend geluk.

Er zijn geen hongersnooden meer, geen oorlogen die tientallen jaren duren, geen branden die geheele steden in de asch leggen, er is geen pest meer, geen melaatschheid, noch gewetensdwang, rooverbenden bestaan niet meer, noch angst voor het onbegrijpelijke.

Nu het niet duister meer is, waardeeren wij het licht niet. Wij kijken bij voorkeur naar den donkeren kant der dingen en achten ons verplicht, tot heil der menschheid, over den ernst der tijden te jammeren, eer dan over hun blijheid te jubelen.

Wij hebben het te goed, wij hebben in onze maatschappij te weinig zorgen. Daar door zijn wij bang geworden.

Wij durven geen pret meer hebben, maar verdiepen ons bij voorkeur in leed .... in het leed van anderen. Wij Nederlanders hebben daarbij nog zulk een voorkeur voor „ernstige mannen," dat wij wel verplicht zijn ons best te doen om vervelend te schijnen; zelfs als wij dat eigenlijk niet eens zijn.

Wij menschen van onzen tijd, wij schrijven romans vol verdriet en narigheid, wij maken værzen van smart en leed, wij schilderen wat donker en droefgeestig is, al is het op zichzelf ook nog zoo leelijk.

Armoede, dood, ziekte, droefenis, mist, druilregen, avond; al wat zuchten, weenen, jammeren, klagen, suffen doet, brengen wij op den voorgrond. Wij willen stemming, en het spraakgebruik kent geen andere „stemming" dan een van narigheid. De lust des levens hebben wij als een minderwaardigheid naar den achtergrond verbannen, omdat wij niet weten hoe leelijk de akeligheden eigenlijk wel zijn die wij vooraan stellen.

Om daar een juisten blik op te kunnen hebben, te voelen hoe naar eigenlijk al die zoogenaamde „gevoelde" dingen, hoe heerlijk overvloed en weelde is, moet men het een weinig Spaansch gehad hebben.

* * *

HOBBE SMITH AAN HET WERK LICHTPRENT DOOR DEN SCHRIJVER

Hobbe Smith werd in 1862 te Witmarsum in Friesland geboren als de zoon van een huisschilder. Omstreeks het jaar 1875 verplaatste het gezin zich naar Amsterdam, waar Hobbe bij een schildersbaas als jongetje in de leer werd gedaan. Heel lang hield hij het daar echter niet uit. De schildersbaas wilde zijn jongmaatje ook gebruiken tot aanbrenger van hetgeen zijn overige knechts deden en lieten, iets waar ons jongetje geen zin in had. De schildersbaas joeg hem weg en voorzag zich van een anderen jongen.

Toen geraakte Hobbe Smith verzeild bij den steendrukker Amand in de Warmoesstraat, waar hij begon met het eentonigste werk dat er aan een snelpers te verrichten valt; maar — iets wat niet over het hoofd gezien mag worden — op die persen werden plaatjes gedrukt. Als Hobbe niets anders te doen had, teekende hij.

Op de teekenkamer van Amand was toen een teekenaar, die schik kreeg in dat drukkersjongetje, dat zoo'n zin in dat vak had, en die hem aanraadde eens naar zijn broeder te gaan, die een ware bolleboos was in die kunst.

Die broeder was niemand minder dan Johan Braakensiek!

Van hem kreeg Hobbe Smith het eerste werkelijke teekenonderricht. Zoo werd hem de weg geopend eenmaal steenteekenaar te worden.

Maar het zou anders loopen.

Er waren op de fabriek nog andere jongens en daaronder een paar broeders, die met Hobbe meer in het bijzonder kameraads waren. Aan één van die jonge gasten werd de verdere dienst opgezegd, wat den anderen broeder niet alleen aanleiding gaf om de fabriek te verlaten, maar tevens om Hobbe over te halen zijn voorbeeld te volgen, ook al had hij met het geval niets te maken.

Toch was in dien tijd het woord „solidair" nog niet zoo bekend als in onze dagen.

Zoo als het gewoonlijk gaat, trokken de aanleggers van het geval spoedig bakzijl en keerden berouwvol tot de werkplaats, al te onberaden versmaad, terug. Zij waren zelfs zoo goed Hobbe aan te raden ook maar weder terug te keeren. Daar was Hobbe de man of, misschien juister gezegd, het jongetje niet voor. Misschien was het wel zijn Friesche volksaard die hem dwong bij een eenmaal

genomen besluit te blijven volharden; althans hij bleef er bij.

Zijn vader was een andere meening toegedaan en dreigde hem naar de fabriek te zullen brengen als hij niet uit eigen beweging ging, maar Hobbe verklaarde dan toch weer te zullen wegloopen, ... en zoo eindigde zijn loopbaan als steendrukker.

Toen deed hij een tijdlang niets, dat wil zeggen — hij schilderde.

Vader Smith had den naam erg knap te zijn in het schilderen van uithangborden. Wie zulk een puiversiering noodig had, kon nergens beter te recht komen dan bij den schilder Smith, die, goed en goedkoop, ware kunstwerken afleverde, die zijn zoon gemaakt had.

Maar Hobbe's wenschen reikten verder! Niet op bestelling, maar alleen uit liefde tot de kunst, waagde hij zich aan een ernstiger werk. Hij ging den Stier van Potter naschilderen.

Niet dat hij zich zoo bijzonder tot dat meesterstuk voelde aangetrokken, — hij had het nooit gezien, — of dat hij zoo gaarne in den Haag in het Mauritshuis achter den ezel wilde zitten, — hij had geen weet van dat museum, — maar om de zeer eenvoudige reden, dat hij een oleografie naar dat schilderij onder zijn bereik had.

Met zijns vaders verf schilderde hij die prent na en meende toen werkelijk een schilderij gemaakt te hebben.

Schilderijen zijn geld waard. Geen wonder dat Hobbe zijn kunst wel in klinkende munt beloond wilde zien. Hij toog er dus op uit om zijn kunstwerk te verkoopen en wandelde er in de onschuld zijns harten mede naar ... het Trippenhuis! Daar had men schilderijen en daar zou men die dus wel koopen, dacht hij. Bij wien hij wezen moest, wist hij niet recht, en dus vroeg hij maar naar den mijnheer, de onbekende grootheid, die hij er veronderstelde.

De mijnheer, zeiden de suppoosten, was er niet, want de toenmalige directeur, de heer Kaiser, was op dat oogenblik te Parijs.

Of er dan geen andere „mijnheer" was?

Wanneer onze weggeloopen steendrukkersjongen die vraag niet gesteld had, zou zijn leven misschien heel anders geweest zijn. Nu bracht zij hem bij den directeur van het Koninklijk Prentencabinet, bij wijlen Mr. A. D. de Vries Azn.

Deze verklaarde dadelijk dat het cabinet geen schilderijen aankocht, en een ander zou den jongen, met zijn nagemaakte oleografie, denkelijk ongetroost aan de deur gezet hebben. Maar Mr. de Vries, die een idealist was, zag misschien iets in het onbeholpen werkstuk.

Wat zou het aardig zijn, als die copie van de oleografie nog te bereiken was!

Wie weet waar zij nu is? Zij is het laatst gezien op een vendutie te Batavia.

Of het werk van Hobbe nu werkelijk iets voor de toekomst beloofde, of dat Mr. de Vries maar alleen getroffen werd door de merkwaardigheid van het geval, hij vroeg met belangstelling: „Heb je zóó'n zin in teekenen?" en toen hij daarop een bevestigend antwoord

HET WITTE HUIS AAN DE LOOSDRECHTSCHE PLASSEN — NAAR EEN SCHILDERIJ

ontvangen had, decreteerde hij: „Jongen! dan moet je naar de Quellinusschool."

Nu, daar had de jongen wel zin in, maar... de Quellinusschool kostte vijftien gulden per jaar en hij zag geen kans die

TOEN HIJ NOG KLEIN WAS NAAR EEN SCHILDERIJ
Eigendom van den heer J. Langerhuizen.

bijeen te krijgen. Toen beloofde Mr. de Vries daar wel voor te zullen zorgen.

Hij hield woord, en zoo kwam Hobbe Smith als leerling-decoratieschilder onder de leiding van wijlen den Belg Collinet.

Smith, die, toen hij in Amsterdam kwam, altijd gewoon was geweest Friesch te spreken, en van de Nederlandsche taal niet veel meer wist dan hij er op school van geleerd had, werd nu wat meer grootstedeling; hij leerde stijlkennis, hij zag teekenen, schilderen, boetseeren, beeldhouwen, houtsnijden, allerlei kunsten en kunstambachten beoefenen.

Daar stond iets heel onaangenaams tegenover. Hij moest als toekomstig decoratieschilder uit den treure ornament teekenen, wat hem meer verdroot dan te zeggen is.

Onder zijn medeleerlingen waren er, die het toelatings-examen tot de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten wilden doen, en ook onze decoratieschilders-leerling — het examen werd kosteloos afgenomen — deed er aan mede.

Toen Adriaan de Vries een tijd later een bezoek van zijn beschermeling ontving, en deze laatste zich niet alleen bitter beklaagde over het eeuwige ornamentteekenen, maar ook den wensch uitte de Quellinusschool voor de Teekenacademie te verruilen, keek hij niet weinig verrast op, toen hij, op zijn bezwaar, dat daar een examen aan vooraf diende te gaan, ten antwoord kreeg: „Dat heb ik al gedaan en ik ben er doorgekomen ook".

Alle moeielijkheden waren daar echter nog niet mede uit den weg geruimd. Het volgen van de lessen aan de Academie kost honderd gulden per jaar, meer dan de held van dit verhaal ooit bij elkander had gezien. Maar ook nu was het weder de Vries, die zich bereid verklaarde de kosten te dragen.

Zoo verwisselde Hobbe Smith na een verblijf van twee jaar de Quellinusschool voor de Academie.

Daar kwam hij onder de leiding van Allebé en van Wijnveld. Vooral aan het onderwijs van den gemoedelijken Wijnveld heeft hij veel te danken.

Terwijl Smith nog op de Academie was, had de Vries al begrepen, dat er voor de verdere opleiding van den jongen kunstenaar meer noodig was dan hij alleen op zijn schouders kon nemen.

Toen dan ook na twee jaar mr. A. D. de Vries op het onverwachtst kwam te overlijden, bleek het dat er voor Smith in de naaste toekomst gezorgd was, hoewel het verscheiden jaren duurde voor deze te weten kwam, dat het de kunstliefhebbers-vereeniging, *Arte et Amicitia*" (niet Arti et Amicitiæ) was, die hem het voortzetten van zijn studiën mogelijk maakte.

Niet weinig droeg daar ook toe bij een subsidie, die hij zes jaren lang, eerst van den Koning en daarna van de Koningin-Regentes genoot.

Na zijn vertrek van de Amsterdamsche Academie bracht hij nog een jaar aan die te Antwerpen door. Daar werkte hij onder Verlat, die, in tegenstelling met de Neder-

landsche Professoren, die tweemaal per dag het werk hunner leerlingen plegen te verbeteren, dat maar eens per week komt doen, maar dan ook zóó grondig, dat de leerling wel gedwongen is verder rekening te houden met de aanwijzingen die hem gegeven zijn.

Op diezelfde Antwerpsche Academie leerde Smith ook buitenlanders, vooral Engelschen, kennen, zooals er zoovelen in het land van Rubens hun leerjaren komen doorbrengen, zonder er ooit aan te denken dat in het land van Rembrandt te doen.

Toen kwam hij weder te Amsterdam terug en moest er al schilderende zien te komen.

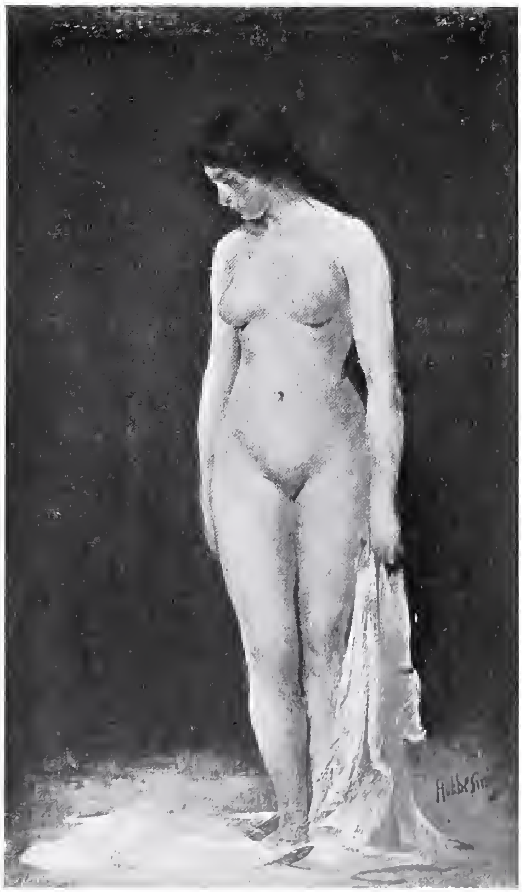
Heel gemakkelijk viel hem dat niet. Bestellingen stroomden hem nu niet bepaald toe.

Het is voor een schilder niet voldoende een kunstwerk te scheppen; kunstenaar te zijn. Hij moet ook verkoopen. Hij moet ook handelaar, reclamemaker, handelsreiziger wezen... en Hobbe Smith is niets van dat alles. Hij behoort eer tot de zwijgers dan tot de menschen die een mooi praatje hebben; hij schrijft geen kunstcritieken, die zijn kunstbroeders dwingen hem ter wille te zijn; hij draait niet met andere planeten om een zon-met-grooten-naam, die hem wat glans verleent; hij springt niet om zijn staart als hij meent achterafgezet te zijn; hij weet de critici niet te suggereeren. Hij is een stil, bedaard man, die kalm zijn eigen weg gaat; zijn eigen leven leeft, ergens in een hoekje, waar zijn vrienden hem zelfs niet vermoeden kunnen. Hij vindt zijn genoegen in schilderen, en schildert wat hij mooi vindt, zonder zich veel te bekommeren om den waan van den dag.

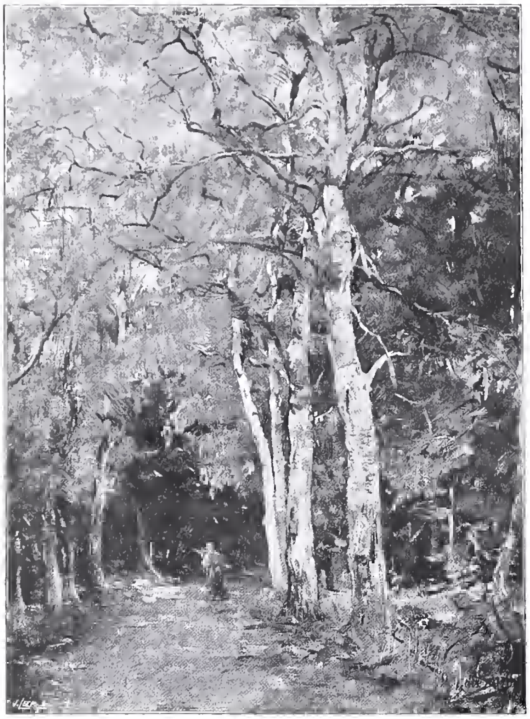
Hij heeft veel teleurstellingen gehad en van zeer nabij veel narigheid gezien. Geschilderd heeft hij dat echter nooit. Hij heeft het hoofd boven water gehouden door zijn onverstoorbaar goed humeur en door het oog te blijven richten op wat er schoons is op deze wæreld. Hij heeft geen zieken, dooden, armen, ellendigen geschilderd, geen verworden menschen of dingen, geen donkere nachten of droeve dagen van motregen en mist. Er is dus geen stemming in zijn werk!

Hij schildert het licht, het zilveren licht; de zon, niet den koperen ploert, zooals de soldaten in Indië die verfoeien, die de lucht doet trillen van benauwdheid en de oogen beleedigt, maar het Hollandsche zonnetje, dat de zorgen verjaagt.

Van alle mooie dingen vindt hij den mensch wel het mooist en van dezen de vrouw. Hoe deze Friesche dorpeling aan de gaaf gekomen is, niet alleen het „chique" van een bevallig vrouwenfiguurtje zoo ten volle te kunnen waardeeren, maar het ook in enkele lijnen te kunnen weergeven, is een vraag die bij een geboren Parijzenaar gemakkelijker zou zijn te beantwoorden. Het zou hem een genot zijn, mooie meisjes en jonge vrouwen in rijke kleedij te midden van een weelderige omgeving te schilderen, wanneer hij niet weerhouden werd door de zekerheid, dat de kleedij van dezen dag, morgen een belachelijke toetakeling zal schijnen.

ONSCHULD NAAR EEN SCHILDERIJ

BERKENLAANTJE OP CRAAILO NAAR EEN SCHILDERIJ
Eigendom van den heer P. Langerhuizen.

Daarom schildert hij bij voorkeur naakt, dat altijd mooi blijft, maar in ons goede land niet altijd onbevangen beoordeeld wordt. In zijn voorliefde voor dit belangrijk deel der schilderkunst staat hij onder de Nederlandsche schilders dan ook tamelijk alleen.

Toch, een scherp afgebakend pad heeft Smith in zijn kunst nooit gevolgd. Hij heeft alle onderwerpen die te schilderen zijn geschilderd, en hij zal daar denkelijk mede voortgaan, — een veelzijdigheid die schrijver wel eens heeft hooren op rekening stellen van Smith's volkomen onbekwaamheid, door ietwat afgunstige kunstbroeders... want die broeders zijn werkelijk wel eens afgunstig, al zou men het niet gelooven. Smith heeft binnenhuizen geschilderd, landschappen, bloemstukken, portretten, genrestukken, molens, schepen, soldaten, historiestukken, stillevens, — en wat hij niet geschilderd heeft, heeft hij geteekend.

Teekenen heeft hij zóó in zijn macht, dat het hem een beletsel is door iedereen dadelijk als kunstenaar erkend te worden. Hij ziet de noodzakelijkheid niet in zich met een Jantje van Leiden van de moeielijkheden af te maken, weg te doezelen wat niet juist gemakkelijk is en des beschouwers verbeelding te laten raden, wat de schilder eigenlijk bedoelde.

Er zijn heel veel kunstbeoordeelaars die daar blijkbaar anders veel van houden.

Jaren lang heeft Smith geschilderd, figuur als hij er toe in de gelegenheid was; stadsgezichten als zij hem troffen in Amsterdam, dat hij zulk een mooie stad vindt; soms scheepjes op het IJ, als de fortuin hem te ongunstig was om duurdere modellen te nemen. Op zijn kalme manier trachtte hij te krijgen wat een schilder, niet als kunstenaar, maar als huisvader, vóór alle dingen noodig, heeft, meer dan talent; dat eenig noodige, dat hem den levensweg glad en gemakkelijk maakt: *Naam.*

In de kunstwæreld is niets bestand tegen *Naam. Naam*, en de kunstkooper snuffelt rond, de liefhebber tast in den zak, de critiek krabt zich achter het oor als zij de schoonheid niet dadelijk ziet en glimlacht opgewekt als zij die eindelijk vindt — want daar

VOOR ANKER NAAR EEN SCHILDERIJ
Eigendom van den heer J. W. Holman.

LEVENSLUST
NAAR EEN SCHILDERIJ

eindigt zij in dat geval altijd mede — de schilders zelf komen onder de bekoring.

Schilderen is oogbedriegen, heeft Josef Israëls eens gezegd. Men mag daar wel aan toevoegen, dat het oog, wil het goed bedrogen worden, eerst onder suggestie moet worden gebracht.

Op een groote kunsttentoonstelling in ons land is het eens gebeurd, dat de commissie het schilderij maar niet kon vinden, dat een onzer grootste meesters, hoffelijk uitgenoodigd, moest afgezonden hebben. Het zou de groote aantrekkelijkheid van het kunstfeest zijn en het was nergens te vinden! Spoor en expediteur kregen al de schuld, — toen een der heeren het stuk ontdekte onder de afgewezen werken, in een hoekje. Toen werd het met vreugde te voorschijn gehaald en op een bijzonder goede plaats gehangen.

Men had het stuk wel beoordeeld, maar geen erg gehad in den naam. De drager van dien naam heeft *naam*.

Hobbe Smith verging het anders. Hij kreeg van een tentoonstelling een werk geweigerd terug, zonder dat de kist waar het in gepakt was, open was geweest. Hij maakte dan ook trouwens nooit zijn opwachting bij de leden der commissie van beoordeeling.

Wanneer Smith's werk wel aangenomen werd, ging de critiek het gewoonlijk voorbij met de woorden: „.... dan is er nog werk van.... Hobbe Smith, van.... enz." Noch zijn onderwerpen, te gezond, noch zijn schildertrant, te duidelijk en te licht, noch zijn teekenen, te vast en te zeker, waren van den tijd. Bij hem niets *pour epater le badaud.*

DE KAARTLEGSTER — NAAR EEN SCHILDERIJ

Eigendom van den heer C. Langendoen.

Zoo is het hem gebeurd, dat hij een groot figuurstuk voor dertig gulden moest verkoopen. Het is *De Kaartlegster*, hiervoor afgebeeld, een goed voorbeeld van Smith's werk uit den tijd, toen hij verstandig meende te doen, door niet zijn eigen zin, maar die van de groote menigte te volgen, toen hij niet jeugd en schoonheid, zonneschijn en weelde, maar achterbuurtsche menschjes meende te moeten schilderen. Hij deed dat, omdat *men*, niet omdat *hij* zich tot zulke onderwerpen aangetrokken gevoelde. Toch deed hij het eerlijk, dat werk, dat zijn volle liefde niet had. Hij zocht het schoone ook in dit geval en hij wist het er te vinden. Hij schonk ons een tafreel vol waarheid, als op de werkelijkheid betrapt: het oude wijf, dat het vertrouwen heeft van de kleine luiden, de jonge meid, die niet alleen naar de tooverkol durfde, en de juffrouw van drie-hoog-achter, die vol geloof, in gespannen aandacht, met gewichtig gezicht het orakel volgt. Dat alles is goed geteekend, goed geschilderd, goed geschikt, een prettig schilderij, dat op de tentoonstelling in *Pulchri* zeer de aandacht trok. Korten tijd nadat Smith het voor dertig gulden Nederlandsch verkocht had, prijkte het te Amsterdam voor het raam van een kunsthandelaar, hooger geprijsd, dan veertig maal de som die de schilder er voor ontvangen heeft.

Figuurschilderen bleef met dat al zijn lust en het naakt bleef zijn voorkeur behouden. Om onderwerpen voor zijn stukken te vinden, bestudeerde hij des avonds ijverig de oude geschiedenis, vooral die van het verweelderigde Rome onder Nero. Toch schilderde hij geen slemppartij, geen van die wulpsche tafreelen, die aan zijn penseel gelegenheid boden ontbloote gestalten op het doek te brengen, maar koos hij een ingetogener onderwerp, het lentefeest, zooals dat in Nero's tijd gevierd werd, met bloemen en lichtgeschorte danseressen.

Wat hij in zijn verbeelding zag, werkte hij uit in tal van schetsen en hij droomde van de mogelijkheid die over te brengen op een groot doek, vol levensgroote figuren.

Toen zijn middelen het hem eens veroorloofden, kocht hij alvast het doek.

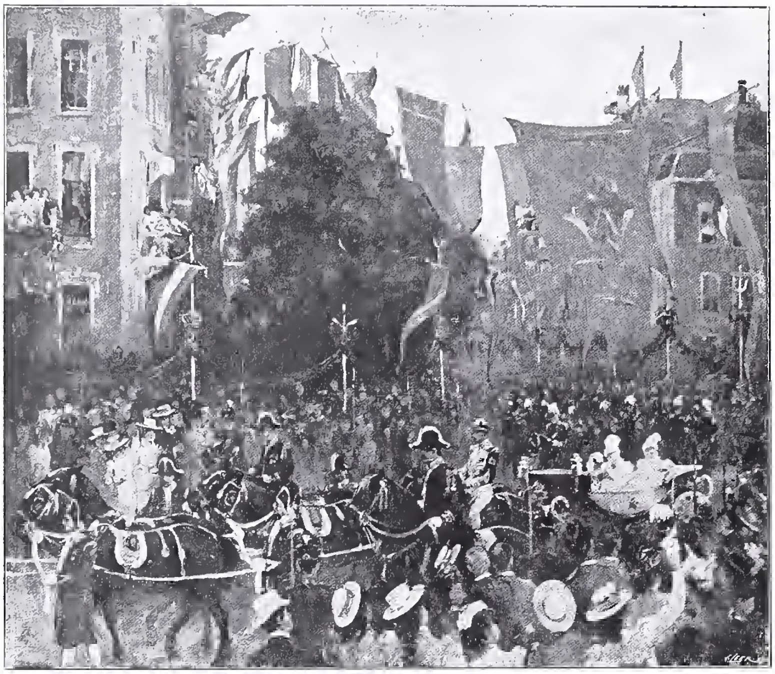
MAAGDENROOF NAAR EEN LEVENSGROOT SCHILDERIJ

Uit het hoofd schetste hij er de figuren op, die hij onder gunstiger omstandigheden naar modellen schilderen wilde, — en in afwachting daarvan maakte hij stukken, niet naar zijn zin, maar naar die van de mode, — schooiers en straattypen, zoo donker en zwaarmoedig gedaan, als het hem maar mogelijk was.

Steeds stond het reuzendoek op zijn atelier, van tijd tot tijd onder handen genomen en dan weer opgeborgen, tot hij eindelijk in de gelegenheid werd gesteld er zich naar hartelust aan te wijden.

Omstreeks een jaar daarna was het stuk af en werd het naar Engeland verscheept, waar het recht om er een fototypy van uittegeven met meer pd. st. werd betaald, dan

Smith ooit voor een schilderij ontvangen had! Waarschijnlijk zou het stuk zelf ook in Engeland gebleven zijn, zooals het geval is geweest met zoo menig werk van Nederlandsche meesters die in eigen land geen profeten werden geacht, wanneer een man als de heer P. Langerhuizen Lzn. te Crailoo

DE INTOCHT VAN HARE MAJESTEIT DE KONINGIN IN AMSTERDAM OP 4 SEPTEMBER 1898

NAAR EEN SCHILDERIJ IN HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM

het niet had aangekocht, om het straks een eereplaats te geven in het nieuwe museum, dat hij bezig is in Amsterdam te stichten.

Toen verdween Smith weer zoo goed als uit de samenleving.

Het was wel jammer, zeide men, hij werkte niet.

In den zomer van het jaar 1902 werd in de kunstzalen van *Pulchri Studio* te 's-Gravenhage een tentoonstelling van werken van Hobbe Smith gehouden, die voor het eerst de algemeene aandacht op den meester vestigde.

Toen hingen daar de zalen vol met allerlei doeken, die getuigden van een merkwaardige werkkracht. Toen werd Smith in eens een man, die bewonderd en besproken werd.

Grappig was daarbij, dat sommigen, al te zeer gewoon aan de gebruikelijke schilderwijze, geen oog toonden te hebben voor Smith's eigen, echte kunst; maar luide den lof verkondigden van die enkele stukken, die afkomstig waren uit zijn zwarten tijd, toen hij zich geweld aandeed om in onderwerp, in kleur en in opvatting te gelijken op die van zijn kunstbroeders die verkochten.

Nu verkocht hij ook. Niet minder dan acht-en-dertig der tentoongestelde werken vonden een kooper, dat is dus meer dan er ooit van één meester te gelijk op een tentoonstelling verkocht zijn, meer dan er meestal op een Vierjaarlijksche aan den man worden gebracht. Smith sloeg alle bestaande records.

In *Pulchri* hing ook zijn „*Harem*", indertijd geschilderd voor een diorama in het *Panorama* te Amsterdam.

Een zeer geleerd, bekend en zeer gezaghebbend kunstkenner merkte eens aan schrijver op, dat dit diorama niet aan te zien was omdat het, als al het werk van dien Hobbe Smith, zoo onfatsoenlijk wulpsch is.

Schrijver achtte deze uitspraak een merkwaardig geval voor de kunsthistorie, die steeds overeenstemming vindt tusschen den aard van den kunstenaar en zijn kunstwerk en die hier in eens stond voor een wulpsch schilderij van een man, die in de oogen van hen, die een man zonder pekelzonden grappig vinden, bepaald belachelijk is. Wanneer Smith's werk wulpsch is, heeft men daarin een merkwaardig voorbeeld te zien van tegenstrijdigheid tusschen dat werk en den maker.

Na afloop van de tentoonstelling zou in dezelfde zalen van *Pulchri* een dames-vereeniging vergaderen. De schilderijen moesten verwijderd worden, — met uitzondering van „*de Harem*", die op verzoek bleef hangen,

ter versiering van de zaal, waar Tesselschade fancy-fair hield.

„The proof of the pudding", zeggen de Engelschen, „is the eating."

Na den Haag zijn Leipzig, Hamburg en Breslau aan de beurt gekomen, hebben buitenlandsche bladen over Smith beoordeelingen gegeven, die soms grappig, maar steeds vleiend waren en heeft Smith *naam* gekregen in het buitenland.

Een Nederlandsch schilder maakt gewoonlijk het eerst *naam* in het buitenland.

Eerst later komt die *naam* in het eigen vaderland. Dan loopt zijn levensweg verder op asfalt. Verdiend of niet verdiend, voor „een Groote Reputatie" heeft elke kunstbroeder zeer grooten eerbied. Het werk van een Groote Reputatie heeft altijd, zonder uitzondering, „kwaliteiten." Het wordt altijd bewonderd, het krijgt op tentoonstellingen altijd een goede plaats, naast de vrienden en de vrienden van de vrienden.

Groote Reputaties zijn zoo goed als onaantastbaar, wat heel gemakkelijk voor hen is. Hun werk is meestal te duur.

Als zij eindelijk dood en met „waardeerende woorden" begraven zijn, is het uit. Dan daalt hun werk op de kunstmarkt. Het is meestal een slechte geldbelegging, het werk van „Groote Reputaties."

Hier ter stede heeft Smith nog geen *groote* reputatie. Op de Vierjaarlijksche, die op het oogenblik dat dit opstel verschijnt, geopend is, hangt Smith's *Maagdenroof* op een donkeren wand, vlak naast een bloeienden appelboom, in een rand van portretten, heel onvoordeelig. Dit is een vast bewijs, dat hij hier nog geen „kwaliteiten" heeft.

Of hij die, tegelijk met een reputatie, ooit krijgen zal?

Vraag het zijn *Kaartlegster*.

Gebeurt het, dan zal men den lof zingen van zijn kunst van schikken, zijn gaaf voor compositie, zooals dat in het Nederlandsch heet. Zie maar eens naar dat kleine schilderijtje, waarop hij den intocht van de Koningin in Amsterdam heeft uitgebeeld. Wat is op die kleine ruimte niet een groot schilderij gemaakt!

Dan zal men spreken van de beweging,

TERUGKEER VAN DE VISSCHERSVLOOTSCHOUW — NAAR EEN WATERVERFTEEKENING

Eigendom van Hare Majesteit de Koningin.

die hij op zijn stukken weet uit te drukken. Zie die botters, die onder een stevigen bries van de visschersvlootschouw op u aan komen zeilen. De vlaggen wapperen in den wind, het buiswater spat langs boord, het kielsop schuimt en kookt. Daar komen zij aan, de visscherlieden, Markers, Bunschoters, Volendammers, Urkers, heel een vloot, honderden scheepjes, als levende wezens.

Dan zal men spreken van de gratie zijner vrouwenfiguren, van de rust die hij in het landschap weet te doen hooren, van....

Voor het oogenblik moet gij eens opletten: de rechter groote teen van de vrouw op zijn *Maagdenroof* zit heel wonderlijk aan den voet vast.

Daar hebben zij in Leipzig niet eens erg in gehad!

Zoo als het nu staat kunnen schilderijen van Hobbe Smith misschien wel een goede geldbelegging zijn.

NEDERLANDSCHE HISTORIEPRENTEN, UITGEGEVEN EN TOEGELICHT DOOR DR. H. BRUGMANS EN DR. W. W. VAN DER MEULEN † † † † †

II.

De volgende serie prenten brengt ons in den tijd van den eersten Engelschen zeeoorlog.

Met Engeland was de Republiek, zoo lang zij bestond, nog nooit in oorlog geraakt. Wel waren er herhaaldelijk zwarigheden geweest, maar tot een uitbarsting was het nooit gekomen. Elizabeth had den opstand tegen Spanje niet zonder voldoening zien uitbreken; in het geheim en middellijk eerst, later onmiddellijk en openlijk had zij de Nederlanders in hun moeilijken strijd tegen Spanje gesteund. In de vorming van een onafhankelijken staat tegenover haar rijk aan de boorden der Noordzee zag zij terecht een groot nadeel voor Spanje, dat met deze rijke landen het grootste gedeelte van zijn invloed in Midden-Europa verloor; zij begreep tevens het groote voordeel voor Engeland. Vereenigd hebben de Engelsche en Nederlandsche vloten de Armada verslagen; schouder aan schouder hebben Engelsche en Nederlandsche troepen bij Nieuwpoort en op andere slagvelden de overwinning bevochten. Maar dit nauwe verbond duurde niet lang en overleefde Elizabeth nauwelijks een jaar. Men begon zich in Engeland met bezorgdheid af te vragen, of men het doel niet had voorbij geschoten en dus gemist, m. a. w. of men door de opkomst van een machtigen handelsstaat in de lage landen bij de zee krachtig te bevorderen, niet zich zelf evenzeer belangrijk had benadeeld als Spanje. Inderdaad steeg de Nederlandsche handel tot een ongekende hoogte. Voortgaande op de oude handelswegen, hadden de Nederlanders weldra de verst afgelegen handelsgebieden bezocht; zoowel naar Zuid als naar Noord, of liever naar Oost en naar West, zooals men het destijds uitdrukte, had men zijn handelsgebied zoo ver mogelijk uitgezet. De Witte Zee en de Levant vormden de grenzen van het veelomvattende handelsrijk der Nederlanders. Nog verder drongen zij door; hun vlag werd geplant tot in het verre Indië, waar de grondslagen werden gelegd van een machtig koloniaal rijk. Overal, waar de Nederlanders verschenen, vonden zij ook de Engelschen tegenover zich. Waar de Engelsche handel van beteekenis was, b.v. in Noord-Europa, werd hij weldra overvleugeld door de Nederlandsche; waar de Engelschen zich waren begonnen te vestigen, b.v. in den Levant, werden zij door de onzen verdreven; zelfs in Indië, waar zij zich in den strijd met de Portugeezen hadden genesteld, zagen zij zich door de Nederlanders uitgewezen. Nergens bleek Engeland krachtig genoeg om zijn handel tegen dien der Nederlanders te handhaven; het moest zoo goed als overal onze meerderheid erkennen. Geen wonder, dat het Engelsche volk met klimmenden weerzien de economische overwinning der jonge Republiek zag en verdroeg. Dit te minder, nu men de suprematie van dit kleine volk zoo goed als dagelijks voor oogen had. Want bijna op geen land was onze vrachtvaart zoo

druk als op Engeland. Een zeer groot gedeelte van den Engelschen in- en uitvoer werd vervoerd op Nederlandsche schepen. De geheele Engelsche kust werd afgevischt door Nederlandsche buizen, die den rijken oogst bijna onder de oogen der Engelschen wegkaapten en naar hun vaderland sleepten. Waarlijk, het is begrijpelijk, dat het Engelsche volk met leede oogen, met klimmenden weerzin het aanzag, hoe de Nederlanders niet alleen zoo goed als overal den Engelschen handel hadden geknakt, maar ook in de Engelsche havens zelf overheerschend dreigden te worden.

De Engelsche regeering zag het kwaad en gevoelde diep de vernedering, die er in stak. Maar noch Jakob I noch Karel I hadden ingrijpende maatregelen durven of kunnen nemen om Engeland onafhankelijk te maken van de economische heerschappij der Republiek. Jakob I, het hoofd vol van allerlei phantastische denkbeelden over zijn koningsmacht, was vastbesloten Engelands heerschappij over alle omringende zeeën te handhaven — in theorie. Altijd tevreden met den schijn der macht, vindiceerde hij voor Groot-Britannië het oude dominium maris, de heerschappij over de zee, maar in zeer uitgebreiden kring. Hadden de Engelsche Koningen het vroeger slechts over het Kanaal en verder over de territoriale wateren om de Britsche eilanden ter breedte van honderd mijlen in zee uitgeoefend, thans eischte Jakob het gebied over een wijden cirkel om zijn rijk, die alle eilanden, tot de Faroër omsloot en zelfs de Nederlandsche kusten naderde. Deze eisch was inderdaad ongehoord en kon slechts bij een vorst, zoo onbegrensd ingenomen met zijn koningsmacht als Jakob I opkomen. In de Republiek had het niet aan tegenspraak ontbroken. In 1609 gaf Hugo de Groot zijn beroemd Mare Liberum (De vrije zee) uit, dat wel geschreven is om het goed recht der Nederlanders op de vaart naar Indië juridisch te wettigen, maar dat tevens tegen alle aanspraken van mogendheden, die een gedeelte der zee als hun gebied wilden beschouwd zien, met klem te velde trok. Natuurlijk werd deze leer van de vrije zee in Engeland met niet minder beslistheid bestreden. Er is een geheele litteratuur over dit onderwerp, die zijn hoogtepunt bereikte, toen Selden in 1635 als den weerslag op de Groots boek zijn Mare Clausum (De gesloten zee) uitgaf. In dit werk wordt de eisch der Engelsehe kroon wetenschappelijk en uitvoerig uiteengezet.

Intusschen, het papier is geduldig; eischen laten zich gemakkelijk formuleeren. Iets anders is het evenwel eischen te doen aannemen. Aerssen van Sommelsdijck heeft eens opgemerkt, toen er sprake was van het opstellen van een weerlegging van het Mare Clausum, dat de vrije zee niet met de pen, maar met het zwaard moest worden verdedigd. Volkomen juist. Recht zonder de macht het te handhaven is minder dan niets, een schijn van iets, dat niet bestaat. Zoo begreep de Engelsche regeering, dat zij haar heerschappij over de zee, die de pen der geleerde juristen haar toekende, met geweld moest handhaven. Geweld moest inderdaad worden gebruikt; want al gaven onze visschers, zeelieden en matrozen zeer weinig om de denkbeelden van een pedanten Engelschen Koning en van gepruikte juristen, zij kwamen in verzet, toen zij deze denkbeelden als eischen geformuleerd voor zich zagen. Wat eischte Engeland dan? Erkenning van het recht der Engelsehe Kroon om zich door het strijken der vlag als de beheerscheres der zee gehuldigd te zien. Dat was een eisch, die een beleediging voor onze vlag kon worden en die dan ook nooit in zijn vollen omvang door de Republiek en nog veel minder door haar zeevolk is ingewilligd. Maar een vlag is gauw gestreken en als een ander daar nu op gesteld was, waren onze voorvaderen ook weer materialistisch genoeg om zoo'n vlaggengeschiedenis weer gauw te vergeten. Maar er waren erger dingen, die veel dieper ingrepen dan het strijken van de vlag. Engeland eischte de erkenning van zijn recht om aan onze visschers uitdrukkelijk verlof te geven in wat men noemde Britsche wateren te mogen visschen en wel door de betaling van een retributie aan de Engelsche Kroon. Hiertegen kwam men in verzet; het gold hier een der levensaders van het Nederlandsche volk, die niet mocht worden afgesneden, zelfs

niet mocht worden ingesnoerd. Regeering en zeevolk waren het er over eens, dat aan dezen eisch van den overkant nooit mocht worden toegegeven; de Staten-Generaal verboden zelfs aan alle visschers om de geëischte retributie te betalen Toen de ontvangers toch de Nederlandsche haringbuizen aan boord kwamen met hun aanmaning om betaling, werden zij alles behalve hartelijk ontvangen. Herhaaldelijk ontstonden er vechtpartijen, soms zelfs kleine zeeslagen op de Engelsche en Schotsche kusten tusschen de Nederlandsche visschers ter eene en de Britsche fiscale ambtenaren en visschers ter andere zijde. Hier oefende men zich in den scheepsstrijd, die — dat gevoelden allen — toch eens moest komen.

Vermoedelijk was die scheepsstrijd reeds in de eerste helft der zeventiende eeuw uitgebroken, zoo Engeland over al zijn krachten had kunnen beschikken. Daaraan ontbrak echter zeer veel. De binnenlandsche strijd, onder Jakob I begonnen, werd onder Karel I met groote kracht voortgezet. Al dadelijk in de eerste jaren van zijn regeering begonnen de moeilijkheden. Het eene onwillige Parlement na het andere werd ontbonden, totdat ten slotte de Koning het middel tot bevrediging van land en volk meende gevonden te hebben in het niet-bijeenroepen van de volksvertegenwoordiging. Er kwam rust, maar ten koste van Engelands belang, invloed en macht. Want de onmogelijkheid om nieuwe belastingen buiten het Parlement om te heffen, drong den Koning tot een zuinigheid, die ook thans de wijsheid en daarmede den Koning zelf bedroog. Nooit is de Engelsche staat zoo zuinig beheerd als onder Karel I; maar ook nooit had Engeland in Europa minder te beteekenen dan toen. Zelfs moest de Koning dulden, dat op de Engelsche kust onder het kanon zijner forten de Nederlandsche vloot het waagde de Spaansche Armada in 1639 in de haven van Duins aan te vallen en te verslaan. Zoo weinig werd Tromp door de macht van Engeland geïmponeerd; het dominium maris was op zoo scherp mogelijke wijze geschonden, erger, vernietigd. En Karel I kon het niet handhaven. Een jaar na den slag bij Duins komt het Korte en daarna het Lange Parlement bijeen; in 1642 vangt de strijd met de wapenen aan, die ten slotte met de verpletterende nederlaag van den Koning geëindigd is. Karel I besteeg het schavot; het Parlement zetelde als het hoofd der Republiek te Westminster.

Wat men ook aan de nieuwe Regeering mag verwijten, niet, dat zij haar gezag niet met kracht naar binnen en buiten staande heeft gehouden. Cromwell, die het verzet tegen den Koning had geleid en thans naast, weldra boven het Parlement over de materieele macht van den Staat beschikte, wist overal de vijanden der Republiek te verslaan en de orde te herstellen. Ook tegenover het buitenland gevoelde de Regeering zich weldra krachtig genoeg om Engelands oude aanspraken weer te doen gelden. Dat zou in de eerste plaats Nederland ondervinden. De Staten-Generaal hadden natuurlijk van den Engelschen burgeroorlog gebruik gemaakt door alle oude aanspraken, die op de zeeheerschappij steunden, eenvoudig ter zijde te schuiven. Geen vlag werd gestreken, geen retributie voor de visscherij betaald. Maar daarmede was de volkshaat tegen al wat Engelsch was niet verminderd. Integendeel. Die haat vond nieuw voedsel in den overlast, dien Engelsche kruisers onze koopvaarders aandeden, toen zij in verband met den onbeduidenden oorlog tusschen Engeland en Frankrijk herhaaldelijk onderzoek deden naar bemanning en lading der Nederlandsche schepen. Uit den aard der zaak werd de stemming in Engeland, sedert jaren Nederland niet gunstig gezind, in dezen tijd nog veel vijandiger. Bij den alouden handelsnaijver kwamen nieuwe bezwaren. Men maakte er een ernstige grieve van, dat hier te lande Engelsche royalisten werden toegelaten en verder werden geduld. De Engelsche Republiek nam het hoog op, dat de Staten-Generaal zoowel gezanten van den Koning als van het Parlement hadden ontvangen. Ook de moord van den Engelschen agent Doreslaer zette veel kwaad bloed. Dr. Isaac Doreslaer, een Hollander van geboorte, maar in Engelschen staatsdienst, was in het najaar van 1648 met Walter Strickland als gezant van het Parlement in den Haag gekomen om een

plechtige ambassade aan te kondigen en de diplomatieke betrekkingen aan te knoopen. Den 12[en] Mei 1649 werd Doreslaer het slachtoffer van den haat van eenige Schotsche Koningsgezinden; zij doorstaken hem op klaarlichten dag in zijn logement op de Plaats in den Haag. De Staten waren natuurlijk onschuldig aan dezen moord, maar weinig politiek was het, dat zij zoowel het Parlement als het Engelsche volk zeer ontstemden door de moordenaars niet ernstig te vervolgen en te achterhalen.

Beklaagde Engeland zich dus niet ten onrechte over het niet bestraffen van een misdaad, juist het al te gestreng vonnissen van naar Engelsch inzicht onschuldigen was een oude grieve, die thans weer werd opgehaald. Dat is de oude zaak van Amboina. Zie hier, wat daar was geschied. Lang geleden, in 1623 was de gouverneur der Molukken een komplot op het spoor gekomen, gevormd door eenige Engelschen en Japanners om het kasteel van Amboina door verraad te bezetten. Het verraad zelf was ontwijfelbaar, het gebruik van de pijnbank in dien tijd in dat land zeker verklaarbaar en zelfs verschoonbaar. Toch kan niet worden ontkend, dat de gouverneur, Van Speult, overhaast handelde en buiten den vorm was, toen hij met zijn Raad een twintigtal beschuldigden, waarvan de helft Engelschen, liet ter dood brengen. Geen wonder dan ook, dat de Gouverneur-Generaal, zonder in de beoordeeling van de rechtmatigheid van het vonnis te treden, het als overmatig gestreng en bovendien onvoorzichtig afkeurde. Hetzelfde deden de Bewindhebbers en ook de Staten-Generaal. De Engelsche Regeering, steeds gevoelig voor door anderen gepleegd onrecht, eischte op den ook thans nog zoo welbekenden beleefden en humanen toon voldoening van de Staten-Generaal. Voldoening kon bezwaarlijk voor een wettig gewezen vonnis voor bewezen verraad worden gegeven en is dan ook van onze zijde nooit gegeven. Daarmede was de zaak officieel uit. Maar inmiddels had de openbare meening zich van het geval meester gemaakt. Zoowel in Engeland als in Nederland verschenen pamfletten en blauwboekjes, sommige met afschuwelijke prentjes, waarin zoowel de wreedheid van de toegepaste straf als de gruwel van het gepleegde misdrijf in het helderste licht werden gesteld. Men vergat Amboina niet spoedig; de zaak bleef op de volksconscientie drukken als een nachtmerrie; in de jaren vóór den eersten Engelschen oorlog wordt deze oude koe steeds weer uit de sloot gehaald.

Zoo was de verhouding tusschen beide Republieken al vrij gespannen, toen Willem II den 6 November 1650 stierf. De dood van den schoonzoon van Karel I, die de Stuarts had gesteund, scheen de betrekkingen wat gemakkelijker te zullen maken. In Januari 1651 reeds erkende de Groote Vergadering de Engelsche Republiek; de diplomatieke betrekkingen, na den dood van Karel I verbroken, werden weer hersteld. Het scheen vrede te zullen blijven. Het is ontwijfelbaar, dat de Nederlandsche staatslieden boven alles den vrede wilden handhaven. Met minder zekerheid kan dat van Engeland worden gezegd. De eerste voorstellen van het Parlement schenen anders vredelievend genoeg; maar ook hier was de Engelsche politiek niet geheel oprecht. In Maart 1651 kwam een groot gezantschap met St. John en Strickland aan het hoofd in den Haag aan. Een zeer nauwe alliantie tusschen beide Republieken werd door hen namens het Parlement aan de Staten-Generaal voorgelegd. Ongetwijfeld was dit plan er op berekend om de kleinere Republiek door de grootere te doen beheerschen; wat Engeland later door oorlog hoopte te bereiken en gedeeltelijk ook bereikt heeft, de fnuiking van de economische suprematie ter zee der Republiek, dat wilde het eerst door een alliantie beproeven. Maar dat zag men in den Haag natuurlijk ook wel in; men dacht aan het beeld van den ijzeren pot en den leemen pot, die te zamen tot verderf van dezen laatste uit wandelen gingen, en sloeg na eenige maanden onderhandelens het voorstel af.

Daarmede was eigenlijk de oorlog al beslist; men wist, dat Engeland thans al zijn krachten zou inspannen om den gehaten mededinger in den grond te werken. De vloot werd onder uitnemende aanvoerders geheel vernieuwd en belangrijk vergroot.

Blake en Penn begonnen overal de gepantserde vuist van Engeland, die men in Europa had vergeten, te doen gevoelen. Spoedig zou Nederland aan de beurt zijn. Economisch begon de krijg nog in 1651; den 9 October vaardigde het Parlement de bekende Acte van Navigatie uit. Deze acte verbood allen invoer in Engeland van buitenlandsche koopmanswaren op andere dan Engelsche schepen of dan die van het land, vanwaar de ingevoerde producten afkomstig waren; bovendien verbood zij den import van koloniale waren op andere dan Engelsche of van Engelsche koloniën afkomstige schepen. De acte is uitgevaardigd op verzoek van de Engelsche reeders zelf; zij bewijst, hoe de Engelsche vrachtvaart reeds was toegenomen. Dat Engeland het kon wagen de vrachtvaart van de buitenlanders, met name van de Nederlanders, eenvoudig te verbieden, bewijst dat het zich sterk genoeg gevoelde zijn handel zelf in handen te nemen; dat de acte is kunnen uitgevoerd worden, bewijst, dat inderdaad Engeland al sterk genoeg was. Na een korten tijd van onvermijdelijken handelscrisis, had het Engelsche volk zich in den nieuwen toestand ingeleefd; het nam zijn eigen in- en uitvoer in handen. Het dominium maris dreigde werkelijkheid te worden, maar in nog veel uitgebreider en intensiever zin dan men vroeger ooit had bedoeld.

De Acte van Navigatie was intusschen niet als een oorlogsverklaring bedoeld; het schijnt ook, dat men er hier te lande niet al te veel aanstoot aan genomen heeft. Veel meer ergerde men zich aan de herhaalde aanhouding van Nederlandsche koopvaarders door Engelsche oorlogschepen, die contrabande zochten. Geen wonder, dat de Staten-Generaal in het laatst van 1651 een gezantschap naar Londen zonden om te trachten herstel van grieven op alle punten te verkrijgen. Maar ook de Engelschen kwamen met hun grieven voor den dag. Maanden lang duurden de onderhandelingen, zonder dat men iets vorderde; dat ging ook moeilijk, daar beide partijen hun eischen bleven handhaven. Inmiddels begon men zich reeds aan beide zijden krachtig tot den naderenden krijg, die, naar men gevoelde, onvermijdelijk was, toe te rusten. Engeland wapende zich geducht, zooals het sedert de Armada niet had gedaan. Maar ook de Staten-Generaal namen omvangrijke maatregelen. Ten einde op alles voorbereid te zijn, werd de oude Tromp, de held van Duins, met een eskader van ongeveer vijftig schepen uitgezonden om in het Kanaal onze koopvaardijvloot tegen den overlast der Engelsche contrabande zoekende oorlogsschepen te beschermen. Tromp kruiste in het Kanaal in de buurt van Dover, toen hij den 29 Mei 1652 een Engelsch smaldeel onder Blake voor zich zag. Wat er verder is gebeurd, is moeilijk anders dan aan een misverstand toe te schrijven. Tromp maakte zich gereed naar Engelschen eisch de vlag te strijken. Wij kunnen ons voorstellen, dat de eerlijke zeerob, die de Engelschen om hun aanmatigingen doodelijk haatte, zich met die hulde niet al te zeer heeft gehaast. Vriendelijkheidjes aan de Engelschen bewijzen lag minder in Tromps aard; hij zond hun liefst blauwe boonen. Maar dit talmen, opzettelijk of onwillekeurig, duurde Blake te lang. Hij beval op het Hollandsche admiraalschip te vuren, eerst bij wijze van waarschuwing, vervolgens om goed te raken ook. Dat was natuurlijk Tromp weer te kras. Van eerbewijzen was geen sprake meer; voor saluutschoten kreeg de Engelschman goedgemeende en goedgemikte scherpe salvo's. In een oogenblik was het gevecht in vollen gang; eerst de invallende nacht maakte er een einde aan.

Zoo was de oorlog dan, zonder nog officieel verklaard te zijn, feitelijk reeds begonnen. Toch wenschte men de zaak nog niet als beslissend te beschouwen. In Nederland wilde men nog geen oorlog; men keurde vrij algemeen Tromp's langzaamheid in het salueeren en vlugheid in het schieten af; hij kreeg nieuwe, beperkende instructiën. Tegelijkertijd zonden de Staten-Generaal nogmaals een gezantschap naar Engeland om te trachten tot overeenstemming te komen. De raadpensionaris Adriaan Pauw zelf reisde met Nieuwpoort onmiddellijk naar Engeland af. Misschien was de vrede nog bewaard gebleven, zoo de machtigste man in Engeland, Cromwell,

de handen geheel vrij had gehad. Cromwell wenschte geen oorlog met Nederland, dat hij veel liever voor zich als bondgenoot zou hebben gewonnen, Toch zorgde hij, dat de Engelsche vloot voortdurend werd versterkt, om de Nederlandsche gezanten daardoor te imponeeren. Maar hij was nog geen heer en meester; nog altijd regeerde het Lange Parlement den Engelschen staat; en het Parlement wilde den oorlog. Bij deze stemming

NO. I. DE GEEST VAN DR. DOORESLAER.

was de krijg weldra onvermijdelijk, te meer daar èn de regeering èn de openbare meening ook in Nederland nu ook vastbesloten waren geen verdere aanmatigingen der Engelschen te dulden. In Juli 1652 was het oorlog.

Het ligt voor de hand, dat zoowel in Engeland als in Nederland de openbare meening zich in dezen oorlog, die een echte volkskrijg was, krachtig heeft geuit. Er is geen gebrek aan pasquillen en spotprenten aan beide zijden der Noordzee. Uit deze litteratuur spreekt duidelijk de wederzijdsche volkshaat, die verheugd was, dat er nu eindelijk eens zou worden afgerekend. „Het Hollants wijve-praetjen" [1]), het „Visschers-praetjen" [2]), het „Veen-boers Praetjen" [3]), „Den Hekel" [4]), de „Thien Ghebode des Parlaments" [5]), „De duyvelsche valscheyt van Cromwel" [6]), de Nederlandtsche Nijp-tang" [7]), het „Amsterdams Schutters-praatje" [8]), de „Heylsame Raedt" [9]), het „Ernstig Gesprek" [10]), het „Eenvoudich Advys" [11]), het „Zeeuwsch Bootsgesels Praetjen" [12]), het „Notabel Proefstuck" [13]), „Het Amsterdamse Zeemans-Praatje" [14]) zijn eenige van de titels

[1]) Knuttel No. 7233. [2]) Knuttel No. 7234.
[3]) » » 7235. [4]) » » 7237
[5]) » » 7245. [6]) » » 7250.
[7]) » » 7251. [8]) » » 7253.
[9]) » » 7254. [10]) » » 7256.
[11]) » » 7257. [12]) » » 7258.
[13]) » » 7262. [14]) » » 7265.

der pamfletten, in dezen tijd in Nederland verschenen, die zoo goed als zonder uitzondering scherp tegen Engeland gericht zijn. Maar naast de pamfletten staan natuurlijk ook thans weer de spotprenten.

* * *

De eerste, hiernaast afgebeelde prent is niet oorspronkelijk Hollandsch, maar Engelsch. Reeds de titel bewijst dat: „De geest van Dr. Dooreslaer wordt door de Tijdt vertoont, en ontmomt 't aensicht der Hollanderen, en ontdeckt den Leeuwsklaeuw, in 't gesicht van de heldere Zon, op desen tegenwoordighen Tijdt; door een Lijst van Seven-en-twintigh wreede Barbarische en Bloedige Moorderijen, en schandelijcke Verraderijen door de Hollanders aen de Engelschen gepleeght" [1]). Een en ander, wordt door de prent aangewezen. De stoere, stevige Hollander links is de Raadpensionaris Pauw, gelijk wij zagen, nog op het laatste oogenblik naar Engeland gezonden om den oorlog te voorkomen. Maar het Engelsche volk vertrouwt hem niet. Op zijn borst draagt hij een zon met een leeuwenklauw, op den arm een kameleon, het om zijn kleurenwisseling bekende reptiel, dat hier moet voorstellen „het veynsen der Neerlanders in hun Onderhandelingh by den Engelschen Oorlogh tusschen den Koningh en 't Parlement;" aan zijn arm hangen drie maskers, die de drie tractaten voorstellen, waarmede de Republiek in 1613, 1615 en 1619, naar de Engelsche klacht, Koning Jakob I heeft bedrogen. Om den gezant staan drie gevaarlijke dieren. Vooreerst een krokodil, die naar een bekend verhaal met tranen in de oogen zijn vijanden verslindt, wat ook de Nederlanders doen: „De Neerlanders maecken semblant alsof sy d'Engelsche beklaeghden, en ondertusschen sondense secours aen hunne vyanden, 't welck ten deele d'oorsaeck is van 't verliesen van Rochel [1]). Naast den krokodil een hyaena, wat men bezwaarlijk zou gelooven, als het er niet duidelijk bij stond; ook dit dier is arglistig: „De Neerlandtsche siende hulp van Enghelandt ghesonden, soecken d'Enghelsche te verslinden." Het derde gevaarlijke dier is de vos, bekend om zijn sluwheid en wreedheid; hij stelt voor „de loosheydt van de Neerlanders om 't Enghelsch goudt wegh te krygen." Achter den ambassadeur staat een doorboorde stoel, waaronder een aantal eieren liggen; het zijn „De Eyeren by de Neerlanders te broeyen gheleght door 't Houwelyck van den Pals-graef met de dochter van Koningh Jacobus" [2]). Uit den hemel schiet een lichtstraal met de spreuk „Stultus non occultus" (De dwaas is niet verborgen) op den kameleon van Pauw neer.

De andere helft van de prent betreft de zaak van Doreslaer, waarvan de titel spreekt. De beeldspraak is hier eenigszins verwarrend. De gevulde, slechts weinig gekleede schoone met het slot op den mond, den spiegel in de rechter, den palmtak in de linker hand stelt de Waarheid voor, wat wij gaarne gelooven, maar tegelijk de geest van Dr. Doreslaer, wat minder voor de hand ligt. Toch hebben wij in deze dame blijkens de verklaring te zien „Doctor Doreslaers gheest vertoonende de Waerheydt, met'er tydt uyt het Graft — het graf is op den voorgrond

[1]) Muller No 1977, Van Stolk No. 1978 (2179); Knuttel No. 7285. Door een misverstand zijn in het vorige artikel de nummers van de verzameling Van Stolk niet aangehaald. Dat het hier thans wel geschiedt, moge bewijzen, dat het verzuim geheel onwillekeurig was. Waar wij reeds hulde brachten aan de nagedachtenis van Frederik Muller, daar vergeten wij nu ook niet de bewonderenswaardige arbeidskracht en nauwgezetheid, door den heer G. van Rijn aan den Atlas Van Stolk ten koste gelegd. Tot dusverre verschenen van den catalogus daarvan dl. I—VI. (Amsterdam, 1895—1902).

[1]) La Rochelle was in 1629 na een lang beleg door Richelieu veroverd, niettegenstaande de stad door Engeland met een vloot werd ondersteund. De Republiek stond in dezen strijd aan de zijde van Frankrijk, wat door Engeland en ook door zeer velen in de Republiek scherp werd afgekeurd, daar het hier de onderwerping van het laatste bolwerk van het Protestantisme in Frankrijk gold.

[2]) De argwaan ging in Engeland toch wel ver, dat men het in 1613 gesloten huwelijk van Frederik V, keurvorst van de Paltz, in 1618/19 eenigen tijd koning van Bohemen en sedert als balling onder den naam van Winterkoning bekend, met Elizabeth, de dochter van Jakob I, toeschreef aan Nederlandsche intrigues. Ongetwijfeld zag de Republiek dit huwelijk gaarne als de verbinding van Engeland met de Protestantsche Duitsche vorsten, maar het was de openbare meening in Engeland, zooals deze zich uitte in het Parlement, die het begunstigde en ten slotte doordreef.

te zien — hervoor ghebraght om dit spel voor ooghen te setten." De vleezige, weinig griezelige geest van Dr. Doreslaer wordt in haar jonkvrouwelijke schoonheid den volke vertoond door den Tijd, die met zijn gewone attributen achter hem staat; „De Tijt ontdeckt der Nederlanderen Desseyn."

Verder wordt de prent nog aangevuld door de voorstelling van andere Engelsche grieven. Het cartonnetje in den linker bovenhoek moet voorstellen de bemoeilijking, waaraan de Engelsche gezant St. John in den Haag blootstond. Duidelijker is de gebeurtenis bij A, natuurlijk „De Moordery, Massacren en Wreetheden der Neerlanders teghens de Engelsche begaen tot Amboyna"; de geheele voorstelling is ontleend aan een prentje in een pamflet over de Ambonsche zaak, in 1624 verschenen [1]). De vergadering in de tent daarachter is „Der Hollanderen rampsalige Raedtslagingen en uytwerckingen teghens d'Enghelsche in de Indien." De zeeslag rechts eindelijk is „De Verradersche aenval van Tromp op de Engelsche schepen," dus het gevecht van 29 Mei 1652.

Vermoedelijk is deze prent in Engeland tijdens de ambassade van Pauw, dus in Juni 1652, te Londen verschenen. Blijkbaar was men hier te lande bevreesd voor de ophitsende uitwerking ervan op de openbare meening in Engeland. Ook vóór Chamberlains tijd toch verstond men in Engeland uitnemend de kunst door een niet steeds gemakkelijk te ontwarren samenweefsel van geheele en halve waarheden, geheele en halve leugens, verdraaide berichten en overdreven voorstellingen de natie in een gewenschte stemming te brengen. De gevreesde prent werd dus nageteekend, en van een Nederlandschen titel en Nederlandsche opschriften voorzien. Bovendien stelde men tegen de vertaling der 27 grieven, die aan de prent werden toegevoegd, op een „Verantwoordingh op de ongefondeerde Artijckels, waer mede dit Sinne-beeldt den Algemeenen Staet der Vereenighde Provinciën t'onrecht is belastende: En met een schimpigh Pasquil den Edelen Heer Paeuw is bekladdende." Ten overvloede werd onder de prent, opdat de aanschouwer zich niet in de bedoeling zou vergissen, een vers van zes coupletten geplaatst, waarvan het eerste de strekking voldoende kenschetst:

> Besiet dit met opmerking aen
> Dit sinne beelt hier voor u staen.
> Vol vuylicheyt en vol vergift
> Geschept uuyt stix der hellendrift."

Dat is niet van Vondel en zelfs niet van Jan Zoet, maar het is duidelijk en dat was destijds de hoofdzaak. [1])

De zending van Pauw voorkwam evenwel den oorlog niet; de gemoederen waren zoowel in Engeland als in Nederland te opgewonden om nog aan vrede te denken. Zoo begon in Juli 1652 de strijd. Ten minste toen begonnen de Engelschen met het opbrengen van Staatsche koopvaarders en het vernielen van de Hollandsche visschersvloot bij de de Orkneys.

* * *

Er bestaat echter uit de eerste maanden van den oorlog een prent, die den strijd eerst in de volgende maand laat aanvangen. Dat is onze tweede plaat „'t Wonderlik Verkeer-Spel. By gelegentheydt gepast op d'Engelsche en Nederlandsche Oorlogh; Begonnen op den 22 van Augusti, in het jaar 1652." [2]) In een kamer, waar de kaarten van Engeland en Nederland hangen, wordt triktrak gespeeld door Cromwell en een Hollandsch matroos. Cromwell, op wiens hoed „'t gaet wel" te lezen is, heeft juist triomfantelijk een prachtigen zet gedaan „sies sincke,' de steenen voor uyt." De matroos, „Hollandtze Koen, daar Flip de vlag voor streek," krabt zich verlegen achter het oor, maar troost zich met de spreuk „'t kan verkeeren." Tal van anderen zien het spel aan. Diego, de Spanjaard (D), zegt: „ick Rest," waarop de Franschman (E) dadelijk invalt met: „ick herrest."

---

[1]) „Een waer verhael van de wreede ende onmenschlijcke procedure teghen de Engelsche tot Amboyna" afgebeeld bij Muller, Onze Gouden Eeuw, I, 338.

[1]) Hoeveel indruk deze prent destijds maakte blijkt wel uit de uitvoerige beschrijving, die ervan gegeven wordt in de „Apologia ofte verantwoordingh voor den Heer Paauw" enz. Haerlem, 1652 (Knuttel No. 7239 vlg), blz. 5.

[2]) Muller No. 2035, Van Stolk No. 2180, Knuttel No. 7275.

NO. 2. 'T WONDERLIK VERKEER-SPEL.

October of November 1652, toen vooral na den slag bij Duins op den 8sten October, de kansen voor Nederland zeer slecht stonden. Maar het vers onder de prent, dat geteekend is: „Liefde verwint," is meer optimistisch. Het erkent wel, dat Hollandsche Koen nederlagen heeft geleden, maar dadelijk revanche heeft genomen:

„Hij kreeg terstondt drie
banden op zen zij,
En sloeg met een, den
Snorkaart op zen pens
Door Quator-Troy, quam
d'arme Deux-aas vry:
Voort wirp hij staag Dubletten naar zen wens."

Aan de andere zijde van Cromwell staat een Portugees (I), die uitroept: „ick schut," maar onmiddellijk overtroefd wordt door een Deen (F), die met een „ick herschut" tusschen beide komt. Tusschen deze beide personen staat nog een niet nader gedefinieerde figuur, die zegt: „ick schut ter lut." Achter Cromwell staan een Schot (G), die den Hollander met een „'t is niet verlooren" schijnt te bemoedigen, en een Ier (H), die van zijn gevoelens door „hou 't met Hollandt" blijk geeft. Bij de tafel „den bloethont Fairfax." Op den achtergrond duelleeren twee gekken, terwijl anderen hen trachten te scheiden (Gecken te hoop.)

De beteekenis van deze prent is wel duidelijk. Engeland heeft Nederland een flinken hak gezet. Spanje wil een deel van den buit bemachtigen, maar wordt daarin door het met de Republiek bevriende Frankrijk verhinderd; evenzoo tracht Portugal, dat in Brazilië met de Nederlanders streed, eenig voordeel te behalen, terwijl Denemarken de Republiek steunt. Uit de plaat zou men dus opmaken, dat de zaak voor Nederland niet zeer gunstig stond; in verband daarmede, zou men kunnen meenen, dat zij moet vervaardigd zijn in

Dit zal vermoedelijk slaan op den roemrijken slag bij Dungeness, waar Tromp den 10^{den} December 1652 Blake zoo volledig versloeg, dat de Hollanders meester van de Noordzee waren en de Engelschen het niet waagden uit hun havens uit te loopen. Maar de poeet vertrouwt toch niet veel op het geluk der Hollanders; zijn vurige wensch is slechts vrede:

„Maar och! wie wenscht alree niet naar
[het endt;
Of dat me 't Spel, eer 't halzen kost, liet steeken?
Het Zotbewerk [1]) van een pampiere prent,
Toont ons de schets van 't al te schaadlik
[wreeken.
Men geve dan 't Verkeer-Bordt an de vlam,
En ieder zij, in 't Kristendom, een Lam."

De wensch van dezen rijmelaar werd niet spoedig vervuld. Integendeel bleek zijn voorgevoelen juist en was de overwinning der Nederlanders niet duurzaam. Het jaar 1653 bracht de eene nederlaag na de andere. De driedaagsche zeeslag, van 28 Februari tot

[1]) Vergelijk de zotten op de prent.

en met 2 Maart van dat jaar bij Portland gestreden, gaf Tromp en zijn onderbevelhebbers wel grooten roem, maar de Republiek weinig voordeel; onze vloot moest terugtrekken en de heerschappij over het Kanaal aan de Engelschen laten. In het midden van Juni werd Tromp wederom door Blake en Deane bij Nieuwpoort volledig verslagen. De Nederlandsche vloot moest zich in de Wielingen terugtrekken; openlijk verklaarden de Nederlandsche admiraals dat zij niet tegen de Engelschen waren opgewassen. En alsof deze tegenspoeden nog niet voldoende waren leed Tromp den 10 Augustus nogmaals een verpletterende nederlaag bij Ter Heide, nog wel vlak op de Hollandsche kust; maar erger dan de nederlaag was de dood van den grooten admiraal zelf, die midden in den slag door een kogel doodelijk werd getroffen.

Het viel niet langer te ontkennen; Engeland zegevierde over de geheele linie, niet alleen over de Republiek, maar daardoor ook over geheel Europa. Wie zou Engeland, wie zou Cromwell kunnen en durven weerstaan?

* * *

De indruk, dien de overmacht van Cromwell in Nederland maakte, wordt treffend uitgedrukt door onze derde prent, de „Uytbeeldinge van de Hoogmoedige Republijk van Engelandt, Mitsgaders een Prognosticatie van den wijtvermaerden D. Nostradamus, al over de 60 jaren van hem voorseydt, noopende den Oorlog tusschen Engelandt en Hollandt" [1]. Deze prent wordt in den regel geplaatst op het jaar 1652; wij meenen evenwel, dat ze in 1653 moet zijn verschenen, niet alleen omdat Engeland in dat jaar oppermachtig was ter zee, maar ook en vooral met het oog op het eigenaardige hoofddeksel, dat hier aan Cromwell wordt gegeven. De driedubbele kroon met de drie pauweveeren, ongetwijfeld een nabootsing van de pauselijke tiara, misschien gecombineerd met het eenigszins veranderde wapen van den Prins van Wales (de drie veeren), doelt zeker op de opperheerschappij van Cromwell over Engeland, Schotland en Ierland. De opperheerschappij evenwel verkreeg hij eerst, nadat hij den 30 April 1653 het Rompparlement had uiteengejaagd en zich zelf aan het hoofd der nieuwe regeering had gesteld. Wel werd hij pas den 16 December van dat jaar beëedigd als Lord Protector van de Republiek van Engeland, Schotland en Ierland, maar sedert 30 April was hij toch reeds het hoofd van het uitvoerend bewind. Onze prent moet dus na 30 April 1653 zijn verschenen, maar nog in dat jaar, daar zij in een pamflet uit dien tijd wordt genoemd [2]) Een nog scherpere begrenzing schijnt ons bezwaarlijk.

De prent zelf behoeft weinig verklaring.

NO. 3. UYTBEELDINGE VAN DE HOOGMOEDIGE REPUBLIJK VAN ENGELANDT.

[1]) Muller No. 2036, Van Stolk No. 2181, Knuttel No. 7276.

[2]) (J. Orizant) Naarder openbaringe van Nederlants Engelschen Oorloge, Leyden, 1653. 4° (Knuttel No. 7446).

Cromwell staat hier in volle majesteit. Een griffioen kroont hem met de straks beschreven kroon. Hij drukt den voet op Schotland (B) en houdt tegelijk Ierland (C) ten onder. Onder den linkerarm klemt hij Frankrijk (E). Met de rechterhand haalt hij een Hollandschen matroos (D), die op een tafel ligt, het gedarmte uit het lijf. Bij hem staan zakken met geld „dat afgedwongen Gelt der Malignanten", namelijk der royalisten in Engeland, aan wie door de regeering hooge lasten werden opgelegd. De kartons stellen blijkens de uitlegging respectievelijk voor: „Het verkoopen der geroofde goederen," die aan Nederlandsche koopvaarders waren ontnomen; „De onschuldige dooding des konings," de verwachting „dat door Branders de Engelsche vloot sal vernielt worden" en ten slotte een voorspelling voor de toekomst: „Den Hollandschen Leeuw valt, met hulp van den Schotsman, Fransman en Yrsman, den Engelsman op 't lijf. Deze voorspelling is natuurlijk niet uitgekomen, maar men verwachtte toch te eeniger tijd den val der Engelsche Republiek en van Cromwell, zooals ook blijkt uit het slot van de bovengenoemde Prognosticatie van Nostradamus:

„Fortuin, beteekent het geluk,
Dat keert wel somtijds zijnen ruk;
En lichtelijk het wel gebeurt,
Dat men wel haast verand'ring speurt,
En hem de Leeuw geeft zulken slach,
Dat hij het wel beklagen mach,
En slaat de klaauwen in zijn kroon,
En helpt den Koning op zijn Troon:
Dan tast den Schot, nu vechtens moe,
Eens teffens met den Yrsman toe.
En komt den Deen mee voor den dagh,
Zoo krijgt de Staertman slag op slag;
Want wie zich elk tot vyant maakt,
Ten laatsten zelf te gronde raakt."

Over dezen Staartman zullen wij later nog meer vernemen.

* * *

De volgende prent, die het bekende „Leeuw en Honden-Geveght" [1]) voorstelt, is zeer moeilijk te dateeren. De oorlog is reeds begonnen, dat is duidelijk, maar hoe lang hij reeds duurt, is bezwaarlijk uit te maken; toespelingen op bepaalde gebeurtenissen zijn er niet op te vinden. Oppervlakkig schijnt de zaak voor den leeuw vrij bedenkelijk te staan, maar de poëet, die het onderschrift leverde, is over den uitslag van het gevecht zeer welgemoed. De Nederlandsche Leeuw is in slaap gespeeld door aangenaam basspel van den Spanjaard — eigenaardig genoeg en geheel zonder reden zocht men achter elken vijand van de Republiek den snooden Spanjaard, die intusschen niets liever wenschte dan in vrede en nog liever in verbond met de Republiek te leven. Tegelijk kittelt Cromwell den Leeuw om hem zoet te houden in zijn oor. Twee grimmige Britsche doggen staan gereed den slapenden Leeuw te overvallen en grijnzen hem reeds met geopende muilen aan. Intusschen — voor den Leeuw bestaat geen gevaar: „Den Hollandschen Matroos," de welbekende figuur, is reeds bezig de nijdige honden de staarten af te nijpen met gloeiende tangen:

„Terwijl den Dog soo grimmigh bast,
Soo dient ter op mijn tang gepast,
De Doggen steerten zijn te langh,
Maer met een knip al van mijn tang,
Knijp ick hun half de steerten af,
Dat sij daer qualijck weten af."

Nu is van oudsher het afknippen van den staart de grootste schande voor een weldenkend hondengemoed en voor welgeplaatste hondeneer.

Maar er is meer. De Leeuw zal ontwaken en dan hebben de honden zich te bergen.

„Maar schoon hij luyckt sijn oogen toe
Soo is het dier op sijne hoe.
Sijn klau een bondel Pijlen hout
Maer soo den Steertman [2]) sich verstout
En eene van sijn Pijlen raeckt
Totdat den trotsen Leeuw ontwaeckt
Hij slaet al brullent met sijn Poot,
Dus blijven beyde Doggen doot".

[1]) Muller 2037, Van Stolk 2182, Knuttel 7277.

[2]) Wij wijzen wederom op den Staartman.

Dat ziet men gebeuren op de beide bovenste plaatjes, waar de Leeuw met succes de doggen te lijf gaat. Engeland roept radeloos:

Kam, Tom [1]), wilt mij nu bijstaen
't Gebyt begint nu aen te gaen!
Den Leeuw nu soo afgryselijk slaet;
De Honden weten nu geen raet
Loctoe [2]) legt al onder den voet,
't Is tijt dat ghy my helpen moet.

En „Cromwel spreeckt":

Com quicle [3]), De Doch heel onder leyt,
Met uwen stock de dieren scheyt.
Blijft hij liggen onder de voet
De Leeuw ontsuyght hem al [sijn bloet
Het dier is fier en fel van aert".

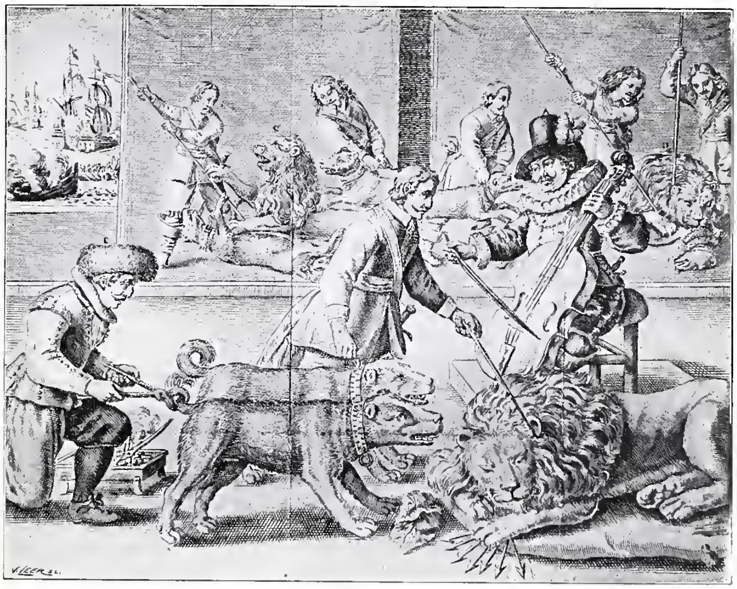
Het karton boven links stelt een zeeslag voor.

* * *

Den slapenden Leeuw vindt men terug op een andere prent, die wij op grond van de boven beschreven tiara in 1653 moeten plaatsen. Het is de aardige plaat van den Leeuw in de wieg, getiteld: „Het loos Bedrog van Engelandt" [4]). Dit loos bedrog bestaat hierin, dat Engeland Nederland in slaap weet te houden, totdat het zelf voor den oorlog gereed is. De hoofdprent doelt dan ook op den tijd, die den oorlog voorafging. Op een troon zit de gekroonde Yzegrim, hier in afwijking van de oude dierfabel de naam van den aap; volgens de uitlegging is door dit dier „de nieuwe Republycq van Engelandt en zijn snoode bedriegerije, waarmede hij de Gezanten heeft geabuseert" voorgesteld. Wat doet nu Yzegrim?

„En Yzegrim, dat loze Beest,
Vol argheyt en subtyl van geest,
Werpt Tybart Muyzen uyt zijn hant.
Is dit niet wel een vreemd verstant?
Courtois die werpt hy beenen toe,
Die knaagt en knarst, ik weet niet hoe;
En Blinkaart mest hy met wat zaat:
Bellyn bedriegt hy met zijn raat.

Men behoeft geen spitsvondig schriftgeleerde te zijn om te zien, dat met Tybart, den kater, onze goede vader Cats is bedoeld, dat Blinkaart, de pauw, den raadpensionaris Pauw moet voorstellen en dat Bellyn, de ram, verwijfd moet worden tot Gerrit Schaep,

NO. 4 LEEUW EN HONDEN-GEVEGHT.

terwijl dan Courtois, de hond, Van de Perre moet voorstellen. Cats, Schaep en Van de Perre vormden het gezantschap, dat van December 1651 tot Juli 1652, na Juni in verbinding met Pauw in Londen met de Engelsche regeering onderhandelde. Hier ziet men in beeld gebracht, hoe Engeland hen aan de praat hield en paaide met beloften. Intusschen zien wij midden op de prent, hoe de Hollandsche Leeuw nog wordt in slaap gesust door Reynaert, den vos, waarmede Spanje is bedoeld; ook hier schreef men Spanje een rol toe, waaraan het ongetwijfeld onschuldig was; maar men had zoo lang

[1]) Vermoedelijk Engelsche matrozennamen.
[2]) Naam van een der honden.
[3]) Deze uitroep is niet duidelijk.
[4]) Muller No. 2039, Van Stolk No. 2185, Knuttel No. 7279.

NO 5 HET LOOS BEDROG VAN ENGELANDT.

tegen Spanje gevochten, dat men er zich nog niet in kon denken, dat Philips IV eerder een vriend dan een vijand van de Republiek was. Om de wieg, waarin de Leeuw slaapt, staat vooreerst een koopman (I), wien door Robbert de Boy (vermoedelijk prins Robert, die na den dood van Karel I een vrijbuitersvloot had georganiseerd, waarmede hij het ook onzen handel dikwijls lastig genoeg maakte) de beurs wordt ontfutseld. De koopman klaagt:

„Helaas! ik ben mijn buydel quyt
Ach help me doch in deze tijt!
Dat ik Lyon [1]) met kracht ontwaak
Eer d'handel hier aan duygen raakt.

Verder een Rentenier (K), die antwoordt:

„Mijn Heer, mijn reden wel verstaat
Zo lang als hier geen handel gaat,
Wat ben ik niet een heel arm man,
Mijn renten ik niet krijgen kan".

De naast hem staande ambachtsman (L) zucht:

„Wijl hier den handel stil moet staan,
Moet d'Ambagtsman in druk vergaan:
Want niet te werken armoed' baart,
De noodt die drijft ons op de vaart".

Maar de bootsgezel (M), die achter deze klagers staat, spreekt hen moed in:

„Hou moet, Mesieurs, hou moet, het zal
Wel gaan, want 't is noch niemendal:
Want 't onze Staat nu 't harte gaat,
Wij weten tot de Staart [1]) noch raat".

[1]) De Leeuw.

[1]) Alweer de Staartman.

Ter zijde staan twee mannen (D en C); wat zij doen, blijkt uit het rijmpje:

„Cromwel die spreekt zijn makker aan,
Zegt, Kameraat, 't zal nu wel gaan:
Kip jour tong [1]) en hou je mont.
Ik heb bedocht noch deze vont:
Wijl Reynard Lyon heeft gezust,
Ja zo, dat hy nu legt en rust
Te sluymeren, en weet niet dat,
Ick wegh neem al zijn beste schat".

Maar van deze snoode plannen komt niets. Ziet de schilderij in den rechterbovenhoek.

„Den Leeuu, niet langer nu en slaapt,
Noch om 't gespeel hem weêr vergaapt;
Maar toont op nieuw zijn fel gemoet,
Klaauwt Yzegrim onder de voet.
Ysgrim meent door bedriegerij
Voor deze dieren te zijn vrij:
Maar Tybart krapt, Courtoys die bijt,
Bellijn hem stoot, Blinkaart verwijt.

Zoo zal toch alles terecht komen. Inmiddels hitst Spanje door zijn goud den burgeroorlog in Frankrijk aan:

„Wijl Reyntje strooyt de [Buydel wyt,
Zoo vecht Monsieur al om [de buyt."

* * *

Vermoedelijk eveneens uit het jaar 1653 is de volgende prent de „Dogg' en Leeuwen-Dans" [2]). Cromwell is hier gemakkelijk aan zijn eigenaardig hoofdtooisel te herkennen; hij vertreedt wapen, kroon, schepter, St.-George enz. van Engeland, Schotland en Ierland. Met Spanje, dat men in Nederland nu eenmaal achter alle aan de Republiek gelegde lagen argwaande, leidt hij den Britschen dog ten dans.

„Wie derft den Bloethondt wederstaan,
Wanneer hij aan den dans wil gaan?
Kon Stuart, Straffort, Kantelberg [1])
Mijn payen als met bloedt en merg?"

Cromwell leidt bovendien zwaar geketend een Engelschman en een Ier. Tegenover deze groep staat een andere, waarvan de Nederlandsche Leeuw, die als een geschoolde menagerie-leeuw zeer kunstig op één poot balanceert, het middelpunt is.

„Mijn vryheyt is te langh gehoont,
't Is tijdt dan dat den Eendracht toont
Dat haar dit danssen raakt aan 't hart
'k Ontzie geen Hooft, veel min een start". [2])

De ontwerper onzer prent stelt zich voor, dat alle vijanden van Cromwell zich onder

NO. 6. DOGG EN LEEUWEN-DANS.

[1]) Keep your tongue.
[2]) Muller No. 2041, Van Stolk No. 2186, Knuttel No. 7281.

[1]) Karel I, Strafford en Laud, alle onthoofd.
[2] Dit is natuurlijk weer een zinspeling op den Staartman. De Leeuw wil zeggen, dat hij geen gekroond hoofd en dus veel minder Cromwell vreest.

leiding van de Republiek zullen vereenigen in den strijd, een verwachting, die in geen enkel opzicht vervuld is; integendeel, ieder zocht als om strijd de vriendschap van den machtigen Protector. Rechts naast den Leeuw staat de jonge Karel II (H).

„De Kroon die ons een Dief berooft,
Past niemandt als 't gezalfde Hooft.

Naast hem staat de jonge Lodewijk XIV, (I)

„'k Zal u de passen op zijn Frans
Gaan leeren in zoo dierb'ren dans."

Achter den Leeuw staat een zeeman, vermoedelijk Tromp (K).

„Zee-schuymer noemt mijn dezen gast;
Daar hem die naam veel beter past;
Maar spaar u laster, spaar u gal,
Tot ik zulk'en van u eysschen zal."

Ten slotte is L de Koning van Denemarken, terwijl M Germania moet voorstellen. Door de geopende poort ziet men een zeegevecht.

De drie voorstellingen op een soort tooneel boven het ronde proscenium zijn blikken in de toekomst; zij worden door de volgende rijmpjes verklaard. Op de middelste groep slaat:

Hak af de Start, den trommel roert,
Matroos is aan den dans gevoert,
Den Leeuw die brult, hang zij aan zij
De Dieven om haar dievery.

Bij het tafereel rechts, waar de Vrijheidsmaagd de kluisters der geboeiden slaakt, behoort dit vers:

Kom mijn Gemeente, die het juk
Zoo lang verdroegt van ramp en druk,
Ik slaak u boejens; zie, daar leyt,
Nu in u handt u vryigheyt."

En behalve de vrijheid voorzien de graveur en de dichters ook de herstelling van Karel II, die op het derde tafereel is afgebeeld:

„Mijn tweeden Karel, daar 's den Staf
Die 'k eertijds d' eersten Karel gaf.
Dank God, en haar die bloet en goet,
Opzetten bij u Konings bloet."

De veronderstelling ligt, zien wij goed, voor de hand, dat deze plaat eerder aan Engelsche, in Holland gevluchte royalisten moet worden toegeschreven dan aan Nederlanders. Daarvoor staat de verwachting van de restauratie van Karel II, waarbij de Republiek slechts weinig belang had, te veel op den voorgrond.

* * *

Wij komen vervolgens tot de beeltenis van de reeds zoo dikwijls genoemden Staartman zelf: „Den Afgrysselikken Start-Man: Gepast op den teegen woordygen staat van Engelandt." [1]) Cromwell wordt hier voorgesteld op het toppunt van zijn macht. Vóór hem staat Fairfax, die hem de drie kronen van Engeland, Schotland en Ierland aanbiedt. Meer op den achtergrond admiraal Blake met een nijdigen dog; nog verder naar achteren eenige „Parlements Heeren." Maar de hoofdzaak van deze prent is niet Cromwell, maar zijn staart, het zonderlinge lichaamsdeel, dat de Hollandsche niet zeer fijne phantasie hem heeft toegekend. Deze dikke staart, die zich als een geweldige slang om Cromwell heen en daarna met een breeden zwaai naar achteren kronkelt, bestaat uit louter goud en is bovendien met goudstukken dicht bezet, waarvan er echter verscheiden op den grond zijn gevallen. Hoe deze staart aan het lichaam is bevestigd, blijft een anatomisch raadsel, dat de teekenaar met opzet niet heeft willen oplossen door Cromwell schuin te plaatsen. Deze staart heeft bijzonder veel overeenkomst met den gouden stok van den koning van Spanje dien wij bij een vorige gelegenheid leerden kennen. [2]) Ook deze staart kan wonderen doen; in hem steekt Cromwells kracht, als bij Simson in

[1]) Muller No. 2044, Van Stolk No. 2189, Knuttel No. 7284.

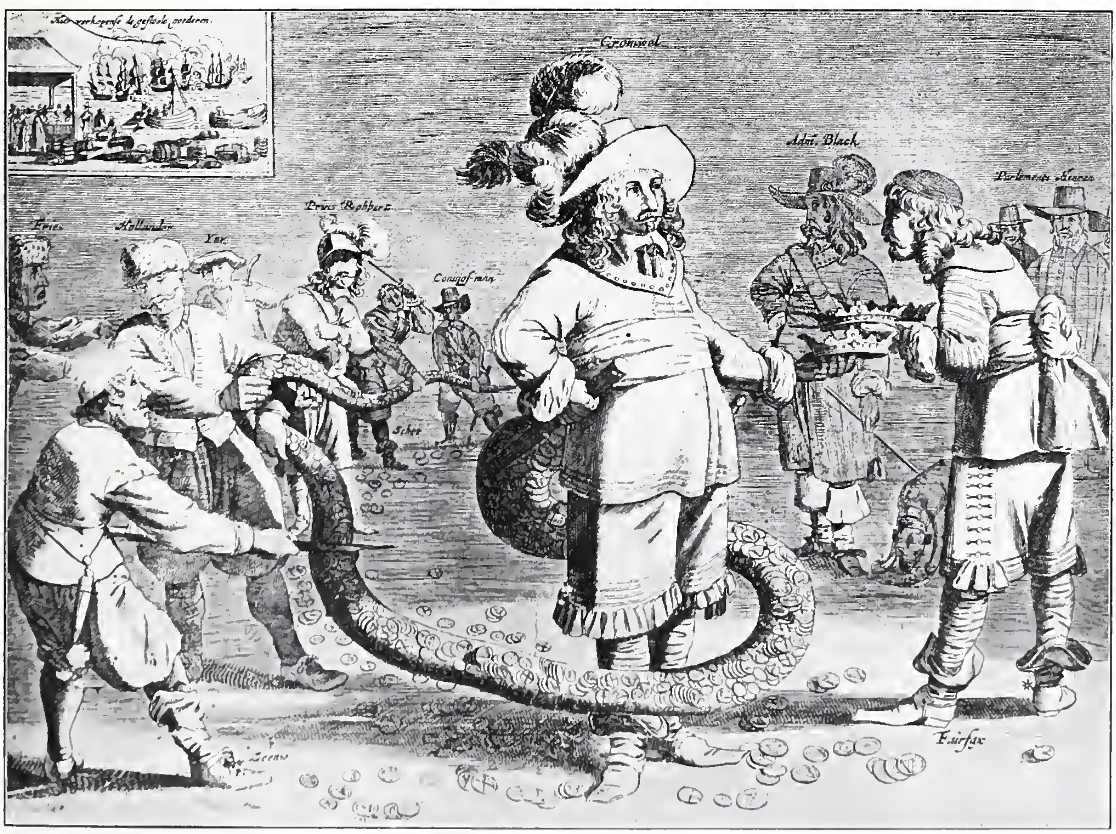
[2]) Zie ons vorig artikel in de Augustus-aflevering van dit tijdschrift.

de haren. Hooren wij, wat Cromwell er zelf van zegt:

't Geweld verschafte, met 'er vaart,
Mij een heel lang, en starcke staart
Van louter goud te zaam gevoegd,
En daar mee dwong ik. wel vernoegd,
De blinde Brit, en Ir, en Schot
Ootmoedigh onder mijn gebodt.
Naardien mij dit zo wel gelukt,
Zo klimt mijn moedt, daar 't al voor bukt,
Tot boven Alexanders Star;
En vreest geen Roomsche zeegekar
Noch Hollandts swaard, noch fiere Leeuw,
Noch frije Fries, noch strenge Zeeuw,
Noch Robbert, met al zijn gebroedt,
Noch Deen, noch Noorman, kout van bloedt,
Maar tart' er al te zaamen uit,
En waagt, om zulck een schat, den huidt,
En kop, en keel, en al den bras
Dat immermeer te vangen was."

Geen wonder, dat alle vijanden van Cromwell hun woedende aanvallen richten op dien kostbaren, machtigen staart. Vooraan haalt een Zeeuw hem met een enterhaak aan; naast hem grijpt een Hollander hem aan; een Fries komt toeloopen om hem te helpen. Verder slaat prins Robert de hand er aan; een Ier komt met een mes aanloopen om mede te helpen den staart af te snijden; een Schot is reeds bezig met een zwaard erin te houwen; ten slotte trekt een »Coningsman" aan de punt van den staart.

De tijd, waarin deze plaat is verschenen, is niet gemakkelijk te bepalen. Let men alleen op het aanbieden der drie kroonen, dan zou men geneigd zijn haar te plaatsen in het voorjaar van 1657, toen inderdaad door het Parlement aan Cromwell de kroon van Engeland, Schotland en Ierland is aangeboden. Maar deze gevolgtrekking is onjuist; onze prent wordt in het reeds bovengenoemde pamflet „Naerder openbaringe van Nederlants Engelschen oorloge" (Leiden 1653) genoemd als „de Printe van Cromwel,

NO. 7. DEN AFGRYSSELIKKEN START-MAN.

met zijn lange Dief-sche Gelt-Steert, daar Matroos, en andere verongelijckte, wacker in kerven, om 't hare te hebben". Er is in sommige uitingen in het vers onder de prent zijn verschenen. Maar tegen deze dateering pleit weer het cartonnetje in den linkerbovenhoek, waar blijkbaar auctie wordt gehouden van uit zee aangebrachte koopwaren,

NO. 8. ZINNEPRENT OP HET SNEUVELEN VAN MARTEN HARPERTSZ. TROMP.

aanleiding te vinden om te veronderstellen, dat zij nog voor het uitbreken van den oorlog is verschenen. Blake zegt b. v. tot Cromwell:

„Gods Weer en Wind strijd voor uw Vloot
Wij winnen, zonder slag of stoot,
Van Holland meer, in eene nacht
Dan zij, van ons, met al hun magt,
Veroveren, hoe zeer 't er spijt,
In meer dan neegen weekken tijdt.
Hoe zal, en wilt' er dan vergaan,
Als ik eens met 'er k'oom te slaan."

Men zou dus kunnen vermoeden, dat Blake nog niet met Tromp slaags is geweest en dat de prent dus nog vóór Mei 1652 moet zooals ook het vleiende opschrift aanduidt: „Hier verkopense de gestoole goederen". Dat opbrengen en confisqueeren van Nederlandsche schepen en koopmansgoederen is, ten minste op groote schaal, pas begonnen in den zomer van 1652. Is deze opvatting juist, dan zou de prent moeten worden geplaatst in het najaar van 1652. Aan den anderen kant wordt men door de blijkbaar zeer machtige positie, die Cromwell blijkt in te nemen, weer meer er toe gebracht aan het jaar 1653 te denken. Intusschen, dat de prent de verhoudingen tijdens den eersten Engelschen oorlog in beeld brengt, staat vast.

* * *

Onze laatste plaat is geen spotprent, maar een welsprekende hulde aan den ouden zeeheld Marten Harpertz. Tromp [1]), die den 10^den^ Augustus 1653 in den geweldigen zeeslag bij Ter Heide op de Hollandsche kust sneuvelde. De slag was geen volledige nederlaag voor de onzen; wel verloren zij veel volk en tal van schepen, maar Monk, die de Engelsche vloot kommandeerde, zag zich toch genoodzaakt wegens den ontreddenden toestand van zijn schepen naar Engeland terug te keeren; onze kust geraakte weer vrij. Maar de slag werd als een nederlaag gevoeld door den dood van Tromp, den populairen zeeman bij uitnemendheid, den schepper onzer zeemacht, den vader van het zeevolk, den held van Duins. Geen vlootvoogd is zoo geliefd geweest zoowel bij zijn kapiteins en matrozen als bij het volk in breeden kring als Tromp; zelfs de Ruyter heeft hem in dat opzicht nooit overtroffen. Toen Zondagsavonds het sneuvelen van Tromp te Amsterdam bekend werd, schoolde het volk samen voor het huis van een zekeren Mey in de Nes, dien het te lijf wilde, omdat er een gerucht ging, dat hij kwaad van den admiraal had gesproken. Dit nam zulke proportiën aan, dat Mijne Heeren van den Gerechte van Amsterdam bij publicatie iedereen uitnoodigden hun inlichtingen over deze zaak te geven [2]). In proza en poëzie, in het Latijn en in de moedertaal beweende men den dood van den held [3]). Ook in beeld werd Tromp herdacht; zelfs liet men hem als de profeet Elia in een vurigen wagen ten hemel varen [4]). De hier afgebeelde prent heeft echter geen bijbelsche, maar klassieke accessoires. Het geheel is een navolging van den zegewagen van Piet Hein [5]) en stelt Tromp voor zittende in een groote schelp, waarin dolfijnen en zeemeerminnen; in de rechterhand klemt hij den drietand, in de linkerhand een scheepsroer; twee engeltjes zetten hem een scheepskroon op het hoofd. Deze nautische zegekar wordt eigenaardig genoeg voortbewogen op schepraderen en getrokken door twee vurige zeepaarden, die door Tromp zelf worden bestuurd. De zegekar is omgeven door een viertal tritons, die op schelpen blazen. Een engel zweeft voor Tromp uit; zij steekt een bazuin, waaraan een vlag met het opschrift: „Eer en lof zij Tromp".

Met deze, door C. van Dalen naar Wouter Muller gegraveerde prent, die een veel betere hulde aan Tromp is dan het vers van H. F. Waterloo, dat er onder staat, besluiten wij onze tweede serie.

[1]) Muller No. 2081, Van Stolk No. 2229.
[2]) Knuttel No. 7413.
[3]) Knuttel No. 7414 vlg.
[4]) Muller No. 2079, 2083.
[5]) Muller No. 1598.

OVER BATIKWERK IN NEDERLAND. DOOR ADR. BOER. † †

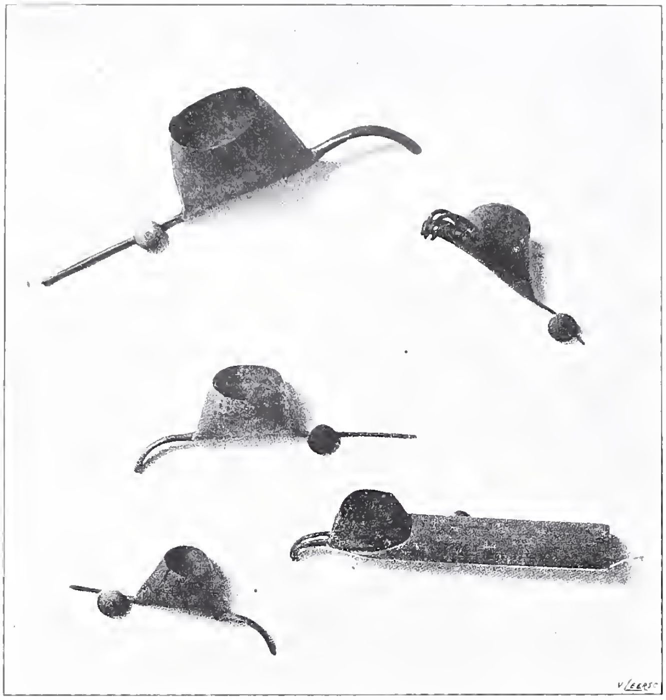
Merkwaardig mag het zeker heeten dat wij Nederlanders, vooral op kunstgebied zooveel hooger ontwikkeld dan de inboorlingen onzer Oost-Indische bezittingen, toch daar ter leering moesten gaan, voor een der mooiste „sierkunsten" van den tegenwoordigen tijd: het batikken.

Bij ons is 't modern, ginds klassiek. Hier niet voor omstreeks 1890 beoefend, daar sedert eeuwen een algemeen handwerk.

Te verwonderen is het echter niet, dat de prachtige voortbrengselen der Indische batikkunst, de aandacht trokken onzer sierkunstenaars en het begeeren naar de kennis der techniek dezer kunst bij hen opwekte; want verrassend mooi van compositie en vol kleurenharmonie blijken zij vaak te zijn, die sarongs en andere Indische kleedingstukken. Zelfs de kleedjes der baboes die men somtijds hier ziet, zijn niet zelden ware kunstwerken.

Over deze batikkunst den belangstellenden lezer een en ander mede te deelen, is het doel dezer regelen.

Batikken, vertaald ongeveer „pikkelen" of „spikkelen" beduidt: teekenen met was. Het teekenen met was is echter slechts een tusschenbewerking. Het doel is: aanbrengen van versieringen op stoffen van verschillenden aard, doch de wasbewerking is zoo belangrijk, dat het geheele procedé gekenschetst wordt

AFB. NO. I.
VERSCHILLENDE TJANTINGS. KOLONIAAL MUSEUM.

door deze onderbewerking; trouwens, zonder wasteekening geen batikwerk.

Van het aanbrengen van versieringen langs mechanischen weg, zooals dat ten onzent in de katoendrukkerijen geschiedt, hebben de Javanen geen idée. De Javaansche vrouwen, want het batikken is in Indië een werk dat uitsluitend door vrouwen uitgevoerd wordt, versieren hunne stoffen meer primitief, doch ook meer artistiek dan zulks in onze fabrieken geschiedt. Men denke aan onze cretonnen gordijnen, overtrekken van dekens e. d. g.!

De wijze van werken bij het batikken is nu in het kort als volgt. Met warme, vloeibare was, wordt op de te versieren stof, een teekening gemaakt. De was stolt en na afloop der bewerking, wordt het goed in een of andere verfsoort gedompeld. Het is duidelijk dat de plaatsen die met was bedekt werden, niet door de verf getroffen worden en dus ongekleurd blijven, terwijl de gedeelten die werden uitgespaard, de kleur aannemen en gekleurd worden. Uit het gezegde volgt van zelf, dat de teekening, in zekeren zin, negatief moet zijn. Vooral het aanbrengen van figuren met fijne lijnen, die bij de wasbedekking moeten worden uitgespaard, is zeer moeilijk. Handigheid en oefening zijn in de eerste plaats noodig om het batikken met succes te kunnen beoefenen.

Er doen zich echter nog meer bezwaren vau verschillenden aard voor, die het batikken tot een moeilijk, maar daarom te meer aantrekkelijk werk maken. Zoo wordt, om nog iets te noemen, de was in warmen, dun vloeibaren toestand, op het doek gebracht. Hoe licht kan het nu gebeuren, dat een druppel daarvan valt op een plaats die ongewast moet blijven. Een onherstelbare fout is het gevolg!

Het opbrengen der was, geschiedt in Indië uitsluitend met de „tjanting", een soort dopje van dun rood koper, ter grootte van een pijpekop, met een of meer naar beneden omgebogen tuitjes en aan de andere zijde een steeltje, waarmee het werktuigje in een handvat van riet wordt gestoken. Hoe simpel dit instrumentje er uitziet, het is ook al weer een kunst-werkstukje, dat in Nederland nog lang niet gelijkwaardig wordt nagemaakt. Beter dan uitvoerige beschrijving doet afb. N°. 1 de tjantings in verschillende vormen zien. Men lette op die met 2 en 7 tuitjes.

AFB. NO. 2.
PROEFLAPJE. MEJ. META WEERMAN.

AFB. NO. 3.
MODERNE BATTIKS. ARTS AND CRAFTS.

In het Koloniaal Museum te Haarlem verzekerde men mij, dat deze instrumentjes op Java in 10 minuten tijds gemaakt werden

Behalve met de tjanting, kan men de was natuurlijk opbrengen met elk voorwerp dat de vloeibare was weer gemakkelijk van zich geeft, zooals penseel, trekpen, schrijfpen, enz. Ten onzent bestaat ook nog al eenig verschil in de gebruikte instrumenten. De heeren Lion Cachet en Deysselhof, beide kunstenaars die in ons land het batikken het eerst hebben beoefend, werken tegenwoordig uitsluitend met het penseel, terwijl bij den heer en mevrouw Lebeau en hunne helpsters de tjanting in gebruik is Ook de heer Baanders werkt met de tjanting. Hoe men er komt, is van ondergeschikt belang; het einddoel is hoofdzaak en, als in andere kunstvakken, weet de eene werker op deze, de andere op gene manier, de gewenschte resultaten te krijgen.

Bij het batikken is de was een stof van groot belang. Het is begrijpelijk dat zij aan verschillende eischen moet voldoen, waarvan enkele hier genoemd zullen worden.

De was moet goed te verwerken zijn, d. i. gemakkelijk vloeien, goed in het weefsel dringen, zonder zijdelings uit te vloeien en na stolling een eenigszins taaie, niet spoedig brekende laag vormen, die bestand is tegen de inwerking der chemische stoffen, waarmee het goed geverfd wordt.

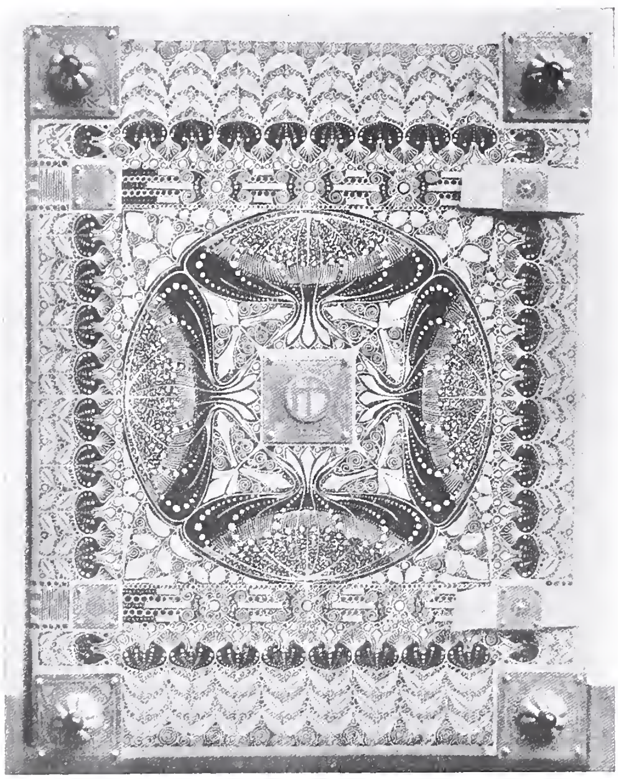
Het ligt voor de hand, dat men, bij het beproeven van wasmengsels, getracht heeft het Javaansche materiaal te krijgen. Dat was echter nog al moeilijk en het Javaansche batik wasmengsel voldeed, bij proeven hier te lande, ook minder goed. Een reeks sys-

AFB. NO. 4.
MODERNE BATTIK. ARTS AND CRAFTS.

tematisch uitgevoerde proeven, heeft geleid tot het vinden van een mengsel dat aan alle eischen voldoet.

Deze proeven werden, evenals een veel grooter reeks verfproeven, waarop nader wordt teruggekomen, uitgevoerd in het Koloniaal Museum te Haarlem. De directeur van dat Museum, Dr. M. Greshoff, levendig belangstellend in de ontwikkeling der batik-kunst ten onzent, en beter dan iemand anders in de gelegenheid om daartoe mede te werken, vormde het plan tot het uitvoeren dezer proeven. Naast Dr. Greshoff heeft zich de heer Herm. A. J. Baanders met deze proeven bezig gehouden, die in den winter van 1900 - 1901 in het Laboratorium van genoemd museum werden uitgevoerd *). Als meest geschikte batik-was is toen gevonden, een mengsel van 4 deelen Japansche was en 1 deel colophonium (vioolhars), gebruikt op een temperatuur van 140° C.

ALBUMBAND. AFB. NO. 5 LEBEAU.

In tegenstelling met de gewoonte der Javaansche vrouwen, die het doek aan beide zijden met was behandelen, heeft men er ten onzent naar gestreefd, met één maal wassen te volstaan. Met het genoemde wasmengsel wordt dit resultaat verkregen, althans wanneer het weefsel dun is.

Waarom het wasmengsel niet zijdelings mag uitvloeien, is zeker duidelijk, doch waarom de gestolde laag taai moet zijn en niet mag barsten, zij even vermeld, evenals een eigenaardige fout die ontstaat, als niet aan deze eisch voldaan wordt.

Na het eigenlijke batikken of met was bedekken, moet de stof geverfd worden waarbij zij, althans wanneer het een weefsel is, aan kreuken onderhevig is. Is nu de waslaag broos, dan ontstaan weldra barsten of gedeelten laten los, wat natuurlijk ten gevolge heeft, dat de verf op de nu niet meer beschermde plaatsen inwerkt en kleurt. Deze fout, hoe ernstig ze ook schijnt, kan, onder zekere omstandigheden, aanleiding geven tot eigenaardige effecten, die, hoewel in het oog van den pur-sang batikker, een gruwel, niet onschoon genoemd kunnen worden. De grond van het werkstuk schijnt daardoor niet zelden fraai geaderd, wat soms zeer goed doet. Men zie b. v. afb. No. 7, thee cosy en redicule en de boekband op afb. 6 Het tafelkleedje op de zelfde afbeelding is wel wat erg. Natuurlijk is en blijft het een fout, die slechts onder omstandigheden kan geduld worden.

Bij het batikken van oorkonden, versieringen van boekbanden en dergelijke op perkament, mag zoo'n marmering niet voorkomen. Perkament wordt echter voor het verven niet gekreukt, doch volkomen vlak, op een glasplaat gespannen, geverfd, waardoor de kans

*) De uitkomsten dezer proeven, zijn door den heer Baanders beschreven in de *Indische Mercuur* van 30 Juli 1901, welk artikel naderhand in brochure-vorm is verschenen bij J. H. de Bussy, Amsterdam, evenals een andere brochure over hetzelfde onderwerp. *Bulletin* No. 23 van het Koloniaal Museum bevat, ook van de hand van den heer Baanders, een opstel over de batik-kunst in Nederland. Aan de genoemde werkjes zijn door mij het meerendeel der gegevens voor dit opstel ontleend.

AFB. NO. 6.
TAFELKLEEDJE. LEBEAU.

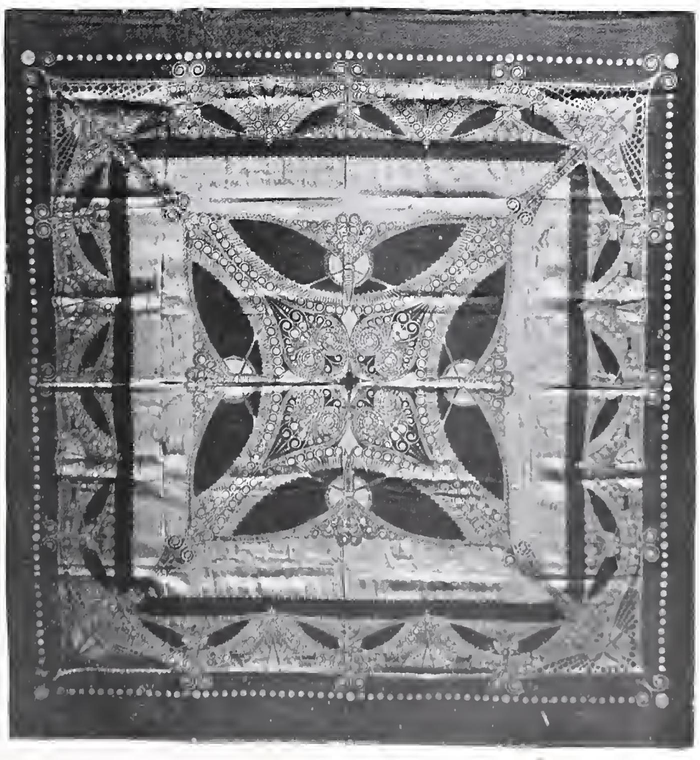
van barsten der was, opgeheven wordt.

Het verven is een werk van het aller grootste belang. De Indische batikwerken onderscheiden zich steeds door volkomen licht- en waschechtheid der kleuren en naar hetzelfde resultaat is met succes gestreefd, door hen die ten onzent het batikken ter hand genomen hebben. De voortbrengselen dezer kunst zijn, het kan niet anders, betrekkelijk duur en de kooper mag dan ook wel verlangen, dat de zaken in alle opzichten de invloeden des tijds kunnen weerstaan. De bij het batikken gevolgde verfmethoden, gedeeltelijk nagevolgd, gedeeltelijk van Hollandsche vinding, geven daarvoor voldoende waarborg. Batikwerken kunnen zonder voorbehoud, onveranderlijk genoemd worden, voor zoover dat van iets stoffelijks mogelijk is. Bij voorkeur maakt men dan ook van het batikken gebruik, om gedachten en mededeelingen, die voor de nageslachten bewaard moeten blijven, onvergankelijk vast te leggen, waarvoor dan tot grondstof genomen wordt, het van ouds als zeer duurzaam bekende perkament.

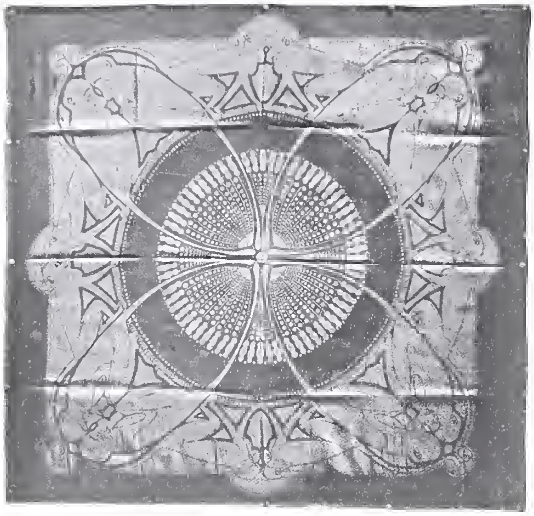
Een uitvoerige beschrijving van het verven dient in een populaire beschrijving achterwege te blijven. Toch wil ik enkele der meest interesseerende bewerkingen vluchtig schetsen.

Met het oog op de smeltbaarheid der stof, waarmee de teekening op de stof is aangebracht, moet men ten eenenmale afzien van alle warme verfmethoden. Dit bezwaar is men echter te boven gekomen en alle kleuren kunnen nu vrijwel langs den kouden weg verkregen worden.

Van het gebruik van aniline kleurstoffen, heeft men moeten afzien, wat zeker te bejammeren is, aangezien daarmee alle kleuren verkregen konden worden. De met aniline verkregen kleuren zijn eerstens niet rijk en vol, doch onaangenaam scherp, wat wellicht door oordeelkundige menging eenigszins te verbeteren ware, doch het hoofdbezwaar is, dat de daarmee verkregen kleuren ver van licht-echt en daardoor voor het batikken waardeloos zijn. Een uitzondering bevestigt ook weer dézen regel. Voor het zwart verven is met succes gebruikt hydrochloras anilini, terwijl in den laatsten tijd, voor rood, met een

AFB. NO. 7.
TAFELKLEEDJE. LEBEAU.

AFB. NO. 8.

TAFELKLEEDJE. LEBEAU.

nieuwe anilin kleurstof een vrij gunstig resultaat is verkregen.

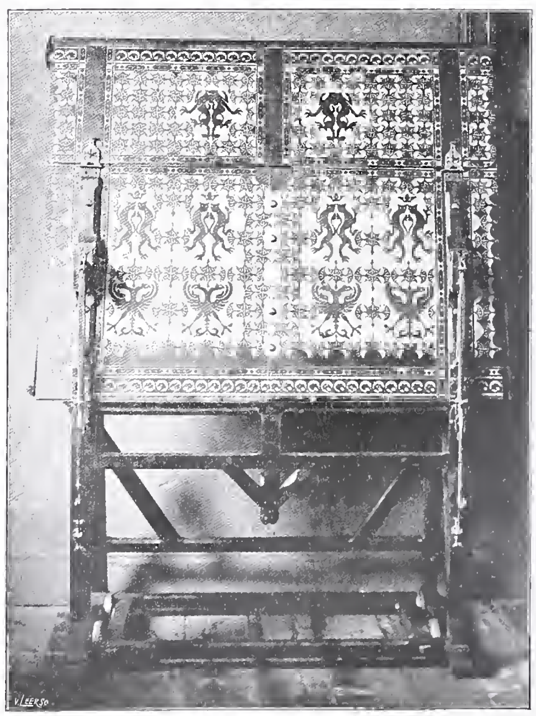
Na het ter zijde stellen van aniline, was de aangewezen weg het probeeren van plantaardige verfstoffen zooals die vroeger, voordat de aniline zooveel is komen bederven, in alle ververijen, zoo in Europa als in het Oosten, met de beste en schoonst denkbare gevolgen, gebruikt werden.

Het blauw is een kleur die bij het batikken veel gebruikt wordt, niet alleen in Indië, maar ook bij ons. Ter verkrijging daarvan wordt gebruik gemaakt van indigo, de kleurstof, door haar groote echtheid van ouds beroemd. Zeer mooi is ook de wijze waarop deze kleurstof, die zich door geen enkel eenvoudig middel laat oplossen, in de stof wordt gebracht. De onoplosbare blauwe indigo wordt voor dit doel, door vermenging met kalk en ijzervitriool, waardoor daaraan zuurstof onttrokken wordt, ontleed in het, in water oplosbare, indigowit. Zulk een oplossing van indigowit noemt men kortweg „kuip." Voor het blauw verven van stoffen door indompeling, maakt men gebruik van een „kuip" die 0,1 pCt. indigo bevat.

De te verven stof, wordt gedurende 10 à 15 minuten in de verfstof gebracht, doch komt daaruit, niet zooals de leek zou verwachten, blauw gekleurd te voorschijn. Het indompelen heeft alleen ten doel, het verzadigen van de stof met indigo oplossing, waarna het werkstuk gedurende 10 à 15 minuten aan de lucht wordt blootgesteld. De kleur, die bij het verlaten van het bad, licht geel groen is, wordt dadelijk donkerder, tot zij, na 6 à 7 minuten geheel blauw is.

Het indigo-wit neemt begeerig zuurstof uit de lucht op, waardoor zich het wit tot blauw oxydeert en het blauw dus in de vezel der stof gevormd wordt. Het verven en aan de lucht blootstellen, wordt eenige malen herhaald en als de kleur de gewenschte diepte bereikt heeft, wordt het goed gedurende een half uur in water met 1 procent zwavelvuur gebracht, waardoor alle aanwezige ijzerdeelen worden opgelost en het blauw volkomen zuiver te voorschijn treedt. Na deze bewerking, „aviveeren" of „ophelderen" genaamd, spoelt men de stof, ter verwijdering van het schadelijke zwavelvuur, geruimen tijd in gewoon water.

Om bij werkstukken, waarin weinig blauw voorkomt, het tijdroovend met was bedekken te sparen, heeft men getracht, een middel te vinden, om de oplossing van indigo-wit met penseel op de stof te brengen. Zonder meer was dit echter niet mogelijk, daar de indigo

AFB. NO. 9.

PORTEFEUILLE-STANDAARD. LION CACHET.

snel oxydeert en de vloeistof bovendien zijdelings in het weefsel uitvloeit. Met een meer geconcentreerde indigo-kuip, verdikt door toevoeging van glucose, is dit eenigszins gelukt. Toch is het beter de te kleuren plaatsen met een weinig was te omgeven en dan op de uitgespaarde plaats de geconcentreerde indigo-oplossing aan te brengen.

Voor het aanbrengen van verbeteringen, als van vlekken, ontstaan door bij het batikken gevallen druppels was en dergelijke, is deze methode wel geschikt.

Ter verkrijging eener schoone licht- en wasch-echte bruine kleur, wordt, na een serie proeven, door de onderzoekers het volgende voorschrift gegeven. Het werkstuk wordt gedurende een uur gebracht in een, door koken verkregen en na afkoeling gefiltereerd, aftreksel van 5 gram gele cachou (gambir) in 1 liter water. Hierna wordt, liefst in den wind, gedroogd. Uitwringen en drogen bij de kachel, laat natuurlijk de was-bedekking niet toe! Het baden in het cachou-aftreksel alleen, heeft niet veel zichtbaar effect. Wordt echter de stof, na het drogen, in een 2 procents oplossing van dubbelchroom zure potasch gebracht, dan verschijnt de bruine kleur in volle kracht. Het verven en behandelen met chroomzout (mordanceeren) wordt eenige malen herhaald, waarbij opgemerkt moet worden, dat de mooiste kleuren verkregen worden, door herhaald baden in zwakke oplossingen.

Het roodverven gaat met buitengewoon groote moeilijkheden gepaard. Toch heeft men ook daarin bevredigende resultaten verkregen. De bewerking is echter zoo ingewikkeld en tijdroovend, dat onze Nederlandsche batikkers er niet veel gebruik van maken. De beschrijving er van, die voor dit artikel wat lang zou zijn, laat ik achterwege, ook omdat zij veel minder interessant is dan de beschrijvingen van het blauw en bruin verven.

Perkament laat zich goed verven en die stof kan dan ook, met cochenille, betrekkelijk gemakkelijk en zeer fraai rood gekleurd worden. Ook violet en roodachtig paars wordt met cochenille verkregen.

De beschrijving van het verven in andere kleuren, zou ons te ver voeren. De beide belangrijkste kleuren alleen behandelde ik eenigszins uitvoerig om te doen uitkomen hoeveel arbeid aan een betrekkelijk eenvoudig werkstuk besteed moet worden. Zij die meer dan eene voorbijgaande belangstelling voelen voor het batikken, vinden alle gewenschte bijzonderheden in de door mij genoemde werkjes.

Vermelding verdient alleen nog dat, na het

AFB. NO. 10.

STOEL. LION CACHET.

verven, de was verwijderd wordt, door behandeling met warm water. Eerst laat men de uitgespreide stof langzaam zakken in tot 80° C. verwarmd water, waarin het meerendeel der was afsmelt, boven komt drijven en dan afgeschept wordt. Op deze wijze blijft slechts weinig was in de stof achter, die daarna, door uitkoken in water met zemelen, verwijderd wordt. Voor iedere kleur moet, zooals vanzelf

AFB. NO. 11.
KAMERSCHERM. G. W. DIJSSELHOF.

spreekt, het doek opnieuw in de was gezet worden.

* * *

Voor dit artikel werd ik, door verschillende kunstenaars, als ook door den Heer Dr. Greshoff, welwillend in staat gesteld eenige foto's te maken, waarvan het meerendeel tusschen den tekst een plaats vindt en aan de beschrijving waaraan enkele regels gewijd dienen te worden *).

Afb. No. 1, verschillende tjantings, werd reeds besproken.

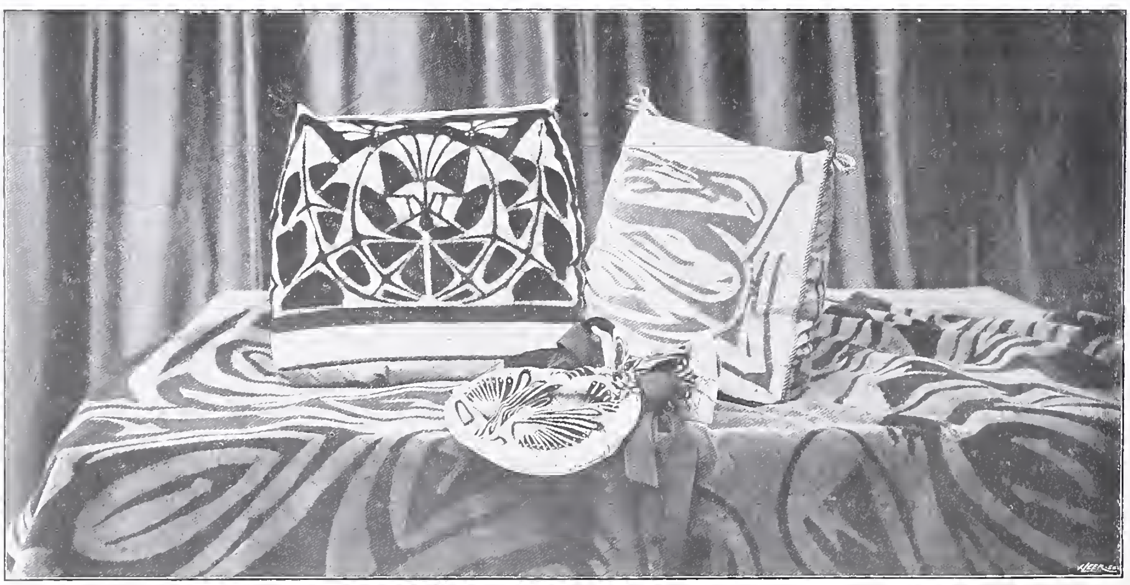
No. 2 is een lapje van Mej. Meta Weerman. De kleur, een prachtig warm bruin, komt op het glanzende satijn mooi uit.

Nummers 3 en 13 zijn „Moderne Battiks" van den handel in kunstnijverheid-artikelen Arts and Crafts, firma Joh. Uiterwijk & Co., den Haag.

De ontwerpen zijn, meen ik, van Thorn Prikker en de werken zijn uitgevoerd op de ateliers der firma te Apeldoorn onder leiding van Mevr. Wegerif. No. 3 is een tafelkleedje en eenige boekbanden. No. 13, een tafelkleedje, eenige thee cosy's en een redicule, reeds vroeger genoemd.

Van de zelfde firma is No. 4 een zijden sjaal, geheel op Indische wijze in geel-bruin gebatikt.

*) Door den overvloed van illustraties in dit artikel, moesten 3 foto's, waaronder 2 proeflappen uit het Koloniaal Museum vervallen.

AFB. NO. 13.
MODERNE BATTIKS. ARTS AND CRAFTS.

Van den Heer en Mevr. Lebeau te Haarlem, zijn de volgende vier werken. Bijzonder mooi en zuiver van teekening is No. 5, voorstellende de band van een album op wit hoornperkament gebatikt, geverfd met cachou (bruin). No. 6 is een tafelkleedje, witte zijde, in blauw en bruin (indigo en cachou).

No. 7, tafelkleedje (motief vlinder), cachoubruin op olijf-groene zijde; evenals No. 8 (motief aap), welke lap met cochenille geverfd werd.

De Nos. 9 en 10 zijn, naar ontwerpen van den heer Lion Cachet, uitgevoerd in de werkplaatsen van de firma Wisselingh & Co. te Amsterdam. No. 9, een portefeuillestandaard, No. 10 een stoel met rug en zitting; alles op wit hoornperkament gebatikt in de kleuren rood, zwart en geel.

Van den eersten onzer Nederlandsche batikkers, den Heer G. W. Dijsselhof, zijn de nummers 11 en 12. Eenig in schoonheid van ontwerp en uitvoering zijn deze doeken, die minstens evenaren het mooiste dat wij zagen van Indische batikkunst. Het zijn slechts proeflappen, dus schetsen, doch meer doorwerkt dan menig ander werkstuk. No. 11, in 6 kleuren, n.l. zwart, rood, blauw, bruin en geel, is een gedeelte van een kamerscherm, en stelt voor parelhoenders, fuchsia's, rozen en een oranjeboom. Op dit stuk bevindt zich eenig goud-borduurwerk van Mevrouw Dijsselhof—Keuchenius.

Niet minder mooi van patroon is afbeelding No. 12, voorstellende faisanten en orchideeën. Deze beide werken zijn uit de jaren '92 à '93, dus uit de eerste dagen der Hollandsche batikkunst.

* * *

„.... der Hollandsche batik-*kunst!* Bij het neerschrijven van den titel voor dit opstel, heb ik geaarzeld bij de keus tusschen de benamingen „kunst" en „werk" en wel omdat de eene batikker zijn werk gaarne kunst noemt en ijvert tegen uitvoering der onderbewerkingen door helpers, terwijl de kunstschilders, die zich met het batikken bezig houden, het slechts mooi werk vinden, dat geen aanspraak kan maken op den naam „kunst", wat het, in de tegenwoordige beteekenis van het woord, nu alleen een werk dat stemming uitdrukt en wakker roept, kunst mag heeten, moeilijk zijn kan.

Goed „werk" is zeker beter dan twijfelachtige „kunst". Daarom schreef ik batikwerk. Echter, kunst is en blijft toch ook steeds: verfijnd kunnen.

AFB. NO. 12. PROEFLAP. G. W. DIJSSELHOF.

DE WONDERBARE VREUGDE.

DOOR

RICHARD DE CNEUDT.

O laat me kalm mijn stille wegen gaan,
en klagen zacht mijn armoede en verdriet,
en stoor met goeden raad en wijs vermaan
mijn wonderbare vreugde niet.

Laat me, in mijn donker hoeksken weggedoken,
vergeten zitten en denk niet aan mij. . . .
Wees stil, waar ijdle woorde' in week gevlei
hebben het heiligst zwijgen dwaas verbroken,
bleef 't allerschoonste lied onuit-gesproken. . . .

O 't zoet, teer-fijn gespeel van uiterlijke dingen,
zal vreugde-barend niet in mijn jongleven dringen,
raakt aan mijn weemoed niet;
ik wil mijn eigen smart eigen vertroosting zingen
in vroom-gedragen lied. . . .

Zoo ga nu heen. . . .
Zie, overal ligt zwijgen uitgespreid,
een zoete zegen, rijk van zuivre godlijkheid,
een wonder-schoone Droom. . . .

De Wonderbare Vreugde.

Laat me nu heel alleen,
dat ik de Stilte ontvange als heemlen-openbaring,
en plechtig sta in deze Ontvangenis,
die wijdt mijn ziel, zwaar-vol van smart en duisternis,
tot zuivere ver-klaring,
en haar, tot de allerhoogste Vreugde voorbereid,
naar de eeuwge Liefde leidt,
om vlekkeloos en schoon, zuiver van zonde en haat,
in glorie-straling van Gods licht-gelaat,
te leven in den droom der Godlijkheid....

Ik ben tot de allerhoogste Vreugde voorbereid....

Zie, overal is zwijgen uitgespreid,
en stil, een hemel-land, ligt de aarde voor mij uit,
zoodat nu hoorbaar wordt het vreemdlijk-schoone zingen,
waarbij mijn ziel, zacht-trillend, zich ontsluit,
en alle zwijgend-luisterende dingen
verrijkt met wonderbaar geluid....

Laat me naar 't zingen mijner ziele luisteren,
vroom en eerbiedig, en mijn woorden fluisteren
in heilge begeleiding van het roerend-zoet
gezange, dat mijn ziel vreemdtrillen doet;
laat me mijn liedren klagen op de maat
van 't innerlijk bewegen, dat mijn ziel
in zuivre melodieën open-slaat....

En al het leed dat op mijn dagen viel
als wilde storm op zoete meie-landen;
mijn vlammenhaat, waarvan mijn dagen branden;
mijn groote Ellende, die met zware schreden
mijn lente-bloemenhof heeft plat-getreden; —
't ligt ál, in 't vreemdlijk-stille in mij en allentwegen,
zeer diep in mijner ziele onstoorbaar-schoonen vrede,
plechtig en klaar, trillend van vreugde en zegen,
te zingen in één lied van zuivre godlijkheid....

Ik ben tot de aller-hoogste Vreugde voorbereid....

Zoo laat me kalm mijn stille wegen gaan
en klagen zacht mijn armoede en verdriet,
en stoor met goeden raad en wijs vermaan
mijn wonderbare vreugde niet....

VERLAAT ME NIET....

DOOR

RICHARD DE CNEUDT.

Gij, die verschenen zijt op licht-omhulde dreven,
een boven-aardsche vreugde in lichteloos verdriet,
een goddelijke droom in droomloos-kwijnend leven —
ontroof uw schoone liefde een armen dichter niet....

Breid zegenend uw handen over mij, en fluister
me goedheid, zooals englen in den hemel zacht
met teere ontferming, die in woord en wezen lacht,
de zondaars leiden naar den goddelijken luister....

Breid zegenend uw handen over mij, en wees
de ontfermende Engel, die mijn zondig leven leiden
zal naar het hoogst geluk, en al mijn weeën wijden
tot vreugden wonderbaar....

Geen menschelijke vrees
en mag de zuiverheid van onze liefde ontwijden,
geen menschelijke schaamte en bloedigst menschlijk lijden,
niets — ook het aller-ergste en droefste dat ons beidt,
mag dooden onzer Liefde àl-gouden Heerlijkheid!

Zoo breid uw handen zegenend over den zwervende,
die rouwend om zijn zonde en met zijn kruis bezwaard
met vroom gevouwen hande' en knielend naar u staart!
Verlaat me niet!

Zie, al rondom is droef en stervende....
De schaamle boomen staan aan donker-klagend water,
en 't grijs geluchte smacht den stillen avond dood,
de wilde wind alleen, met tergend vreugd-geschater,
schreeuwt aan den zwarten nacht den bangen stervens-nood....

Want alles wat nog leeft, verwacht den winter-dood....

Verlaat me niet....

O laat me niet alleen, als alles uitgestorven,
vreugdloos en eenzaam-kil de menschen-levens laat;
maar, met de goedheid van uw vredig droom-gelaat,
maar met de zachtheid, in uw diepste ziel verborgen,
vermilder tot een vreugd den barren wintertijd;
maar met uw lieflijk woord, dat zoet gezange spreidt
en 't zwijgen trillen doet van wonderbare wijding,
geef klank en kleur aan mijn verlaten eenzaamheid,
en maak dien winter schoon als lentevreugd-bereiding....

O laat ons, met de vreugd van onze min belaân,
zoet-lachend, hand in hand, den winter tegengaan;
o laat ons, vreemdlijk-stil in 't sterven, dat rondomme
al liefelijk geluid bang-rillend doet verstommen,
geven onze eigen vreugde aan al wat licht-loos klaagt,
geven onze eigen liefde aan al wat liefde vraagt,
en schenken, dragendvroom de puurste zaligheid,
ons eigen groot-Geluk den strengen wintertijd....

Verlaat uw dichter niet! Ik ben zoo bang alleen,
als kinders, teer en zwak, sterk-bevend in den donker....
Ik ben een bang, dwaas kind en 't donkert om me heen,
zoo niet, ontfermend, uwer oogen straal-geflonker,
scheurt d' eendelijken nacht met vlammend goud vaneen....

Zoo ga niet weg van mij.... Ik ben zoo bang alleen....

Zie, met gevouwen hande' en tranen-brandende oogen,
arm en verlaten mensch, door elkendeen bedrogen,
zwaar-slepend zonder liefde een vreugdeloos bestaan,
kniel ik deemoedig neer en staar u smeekend aan....

O neen, ontneem me niet het allerhoogte op de eerde:
twee menschen-zielen, zwaar van liefdes majesteit,
zoekend de schoonheid saam als 't hoogelijkst-begeerde
levend één-zelfden droom van heemlen-zaligheid;
gescheiden van elkaar, toch onafscheidbaar-één....

Zoo ga niet weg van mij.... Ik ben zoo bang alleen....

EEN AVOND. DOOR HERMAN LYSEN. † † † † † † † † † † † †

Van vèr, over 't slapende water, in de trage klaarte van den laten zomeravond, klaagde de moeë zang van 'n harmonica.

Dat kwam als zacht weenen van den verren overkant, waar de huizen vaal vervaagden tegen den room-gelen hemel; van vèr en éven-bevend droef als zoet-schrijnende herinnering uit lang-vergeten, leed-vol verleden. Want in dezen droom-avond stond het leven stil, stil en wachtend in de wijde, wondere ruimte tusschen den gelen hemel en het vreemde, klare, héél-even bewegende water.

Beneden, in het duister tusschen de steigerpalen, neurde het vocht-klotsend en eentonig; in zachte aan-deining aaiden er de glad-ronde rimpels het mee-deinend, slier-groen wier.

„Hoor," zei het kleine meisje op den steiger, met een vleugje blijdschap in haar stem, „Piet komt al." 't Broertje knikte alleen bedaard, dat-ie 't ook al had gehoord. En ze luisterden weer naar 't naderend geklaag van d' avond-droeve harmonica; in hun gelatenstarende donkere oogen brandden gouden pitjes; de gulden schijn van hemel en water streek lichtend langs hun magere gezichtjes.

Ze wachtten geduldig.

Want van den schemeren overkant had lusteloos een kleine boot zich losgemaakt. Die droeg nu 't droeve klagen der harmonica aan over 't klare goud-gele. Wijduitwaaierende goud-voren plooiden vóór den smallen boeg, een geleidelijk gulden gegolf, dat tot een breeden weg werd achter 't bootje. Rustig boog de rug van den roeier voor- en weer achterover, rustig doken dan telkens de riemen en rezen weer: goud-witte droppen, als heldere paarl-tranen, drupten loom terug, in luid-loozen val. Aan den achtersteven zat de jongen, droom-oogend, te fantaseeren op z'n weenend instrument.

Zoo droeg de boot den avond-weemoed tot de stil-wachtende kinderen. Een vogel geleek zij, met kalmen, loomen wiekslag, tegen 't onstoffelijke water, dat als een hemel was.

En toen de jongen z'n vingers rusten liet, bleef in den eindeloozen avond een vreemde leegte van geluid; maar zacht en eentonig zongen de riemen na in hun kalm-rythmisch beweeg door 't wijd-vlakke, goud-plooiende water.

't Broertje op den steiger klaagde even zorgelijk voor zich heen: „As-ie maar genog meebrengt... moeder is weer zoo kwaad vandaag...."

„En vader," viel 't zusje heftig in, met nauw-bedwongen drift, terwijl een blosje heur vale wangen even tintte en er een felle flonkering in de donkere oogen ontbrandde, „en vader zal wel weer in de lorum wezen...."

Het steigertrapje kraakte toen 't bootje er tegen aan bonsde, de hooge palen kreunden.

Nog in de boot, schudde Piet al mismoedig het hoofd: 't was weer mis. Ze hadden het wel gevreesd, waren tòch geheel terneergeslagen nu.

Rustig dreef de boot weer heen, en nam 't verstervend lied der riemen mee; die doken en rezen 'lijk bedauwde vleugels; goud-tranen, klaar als parels, drupten loom terug in 't water, dat plooide weer, wijd en golvend, voor den boeg.

Toen de drie kinderen traag den steiger verlieten en langs de kade gingen, begon Piet gemelijk z'n lang-verzwegen leed te luchten; want den ganschen dag had hij z'n groeiend verdriet en z'n smartelijke woede loopen verkroppen. „B'roerde boel!"

Grooter dan de anderen, sjokte hij met wijd-beensche stappen voor hen uit, plantte z'n te groote, uitgetrapte laarzen op de keien als een die gewoon is buiten door slijk en zand te trekken, scheef-loopend naar de harmonica, die hij droeg onder den eenen arm. — „B'roerde boel... een schijntje opgehaald van daag.... De lui jagen je wel weg, maar geven: ho maar!... Ze denken dat ze belazerd worre.... Je bint al blij as ze je tenminste laten staan... 't tuig...." Hij spuwde nijdig naast zich op de steenen, siste het vocht tusschen z'n scherpe tanden uit dat 't ketste op den grond: „'t tuig...."

„D'r zal weer wat opzitten," meesmuilde kleine Wim bangetjes.

„Hei-je váder nergens gezien?" vroeg Saartje schel; ze was, om dat te vragen, naast Piet

komen loopen en keek een beetje angstig-benieuwd naar hem op, maar meer nog boos-aardig, met haat-oogen. O, die dronkelap, die alles verzoop en z'n kinders liet honger-lijden, die altijd ruzie en gevecht bracht in huis !

Piet's onverschillige tronie betrok en hij zag nijdig op Saartje neer: waarom hield ze d'r muil niet over dien vent? Maar hij erkende toch: „Ja, van middag . . . ie was weer aardig op weg om straal te worre. 'k Heb maar gauw gemaakt dat 'k 'r stiekum tusschen uit kneep, vóór-ie me zag. . . . Anders had-ie vast weer net zoo'n schandaal gemaakt als verleeë. . . ."

Ze gingen langs de lange kade, in 't twijfelend duister onder de oude boomen, die met hun volle kruinen àl 't late licht van den hemel weerden. De stille kalmte van den afgeloopen dag rustte hier breed. Zonder bedrijvigheid lagen de schepen vredig aan den wal gemeerd: meest tjalken, een enkele kleine stoomboot met stompen schoorsteen er tusschen. De zware rompen groeiden in den dommelenden schemer saâm tot een warm en donker kleur-geheel, waaruit soms een frisch groentje van 'n laat-belicht roefje, een vroolijk koper-blinkend ornamentje aan den hoogen top van 'n roer of een rank-lijnend blauwend-wit randje vooruit sprong; wijl 't groen-gelend avond-water deinend speelde, vochtig klotsend, om de zware roeren of voor de breed-gewelfde boegen. Fijn-gelijnd stonden de masten met 't roerloos want en de slappende wimpels tegen den hoogen hemel, die glans-stervend weg-welfde achter de saâm-donkerende huizenrij aan den overkant.

Maar in de verte werd een eenzaam, opgeheschen zeil tot een rijke lap vlammend goud-leer in den vollen ivoor-schijn van den hemel. En een schippersjongen, die met de handen onder 't hoofd het stervend licht lag op te zuigen in z'n wijde oogen, floot z'n rustige levenslust in klare trillers door den onbewogen avond.

Kleine Wim mopperde; hij kon op z'n korte beentjes de anderen niet bijhouden en dribbelde met steeds meer moeite achteraan. „Loop toch zoo hard nie; je zal nog vroeg genog op je ziel krijgen, jò!"

„Kan ìk het helpen?" stoof Piet driftig op; hij stond even ruzie-achtig stil; „kan ìk het helpe? . . . 'k Doe toch altoos genog m'n best! . . . En 'k zou er ook maar heelemaal alleen voor op motten draaien. . . ."

„Nou jà . . ." suste Wim, die 't zóó niet bedoeld had, „hèlpe kan je 't nie . . . maar loop maar een beetje zachies. . . ."

„Verdomde snot-aap," gromde Piet, weer doorloopend. Hij was nijdig en korzelig door 't ònprettige vooruitzicht van de thuiskomst en z'n opkomend verzet tegen wat-ie geméén en ònbillijk vond. Want Saartje bereidde hem voor op 'n allesbehalve malsche ontvangst thuis, waar moeder in woede op de centen wachtte.

„Nou ja, nou ja," viel Piet, die zich zenuwachtig opwond, haar rad en driftig in de rede, „ze kunnen wel weet-ìk-wat van je vergen! Maar ik kan 't de menschen toch niet uit 'r zak halen . . . wat jij nou? . . . . 'k Doe toch alles wat ik doen kan! . . . . Dat lamme wijf ook met 'r gedonder . . . . Laat ze 't dan zelf verdienen met 'r luie lijf . . . . Laat ze 't an vader vragen as ze 't lef heit . . . ."

„'k Mag maar lije," troostte Saartje, en ze zag met 'r ouwelijk zorg-gezichtje véel-zeggend naar Piet op, „'k mag maar lije, dat vader tenminste nie thuiskomt vanavond . . . . Dan is 't heelemáál dondere . . . ."

Kleine Wim dribbelde hijgend en verhit op z'n kleine beentjes achteraan; hij kon Piet en Saar haast niet meer bijhouden. Ze zagen niet hoe boos en al boozer hij uit z'n zwarte oogen keek: die twee liepen hem veel te hard op 'r lange stelten!

Maar achter zich hoorde hij in draf een wagen aanbolderen; hoopvol keek hij om en, dadelijk goed-gemutst, gaf hij een oolijk knipoogje tegen de twee druk-schokkende ruggen. „Loop jullie maar raak," lachte hij voor zich heen, „ìk ga uit rije."

Langs den waterkant kwam een sleeperswagen aandreunen. In den vaal-gulden hemelglans werd het groote witte paard tot een prachtvolle brok ivoor-blanke kleur, in den rommedom versomberenden avond, versom-

berend in 't gebroken rijke geel van lucht en water en de blauwige saâm-donkering van huizen-geklomp en scheepsrompen. Van 'n mat-lichtend grijs-blauw waren de schaduwkanten van 't spier-bonkige beestelijf en de zwaar-ronde buik; maar in breede vegen en welvende vlakken sloeg 't gelende licht op den hoogen rug en 't breede kruis, met kantige glimmertjes langs de strakke spieren, 't lijnde fijntjes langs de rustigjes-dravende, stramme pooten, streek zacht over den grooten, vredig-goeden kop, dien 't ouwe beest stil voor zich uitdroeg aan den gestrekten hals.

Hoog boven z'n lagen ellewagen uit troonde de voerman op den schommelenden bok; forsch en bol donkerde z'n blauwe buis tegen de gele lucht.

Met wreed ijzer-gerammel en dof gebonk over de hobbelige keien en rustig-klakkend hoef-geklop, haalde de luidruchtige wagen de kinderen in, aangroeiend in den beweeg-loozen stilte-avond tot een ruwe, alles-beheerschende macht. En, vlug als een kat, klauterde Wim achterop het leege voertuig. Met den guitigen lach van z'n groote oogen bespotte hij de beide anderen in 't voorbijrijden, riep, hoog boven 't lawaai van de ratelende wielen uit, dat-ie zou wachten op de gracht: alléén thuiskomen durfde hij niet.

Hij stond dan ook al geduldig te wachten op 't ouwe, smalle grachtje, toen Piet en Saar kwamen aangesjokt, àl trager naarmate ze dichter bij huis kwamen, met vrees en tegenzin.

„'k Was er gauwer dan jullie, hè?" lachte Wim magertjes; maar hij kreeg geen antwoord. Zwijgend, somber voor zich uit kijkend, gingen ze langzaam 't grachtje op. Geen van drieën durfde de kwellende stilte breken.

„'k Ben moei . . . 'k ben verdomd moei . . ." verzuchtte Piet eindelijk. Den ganschen dag had hij zich afgebeuld, had hij de benauwde straten afgeloopen en de mulle, schaduwlooze wegen; hij sleepte nu z'n schrale beenen moeizaam mee, voelde scherp de afjakkering van z'n onvolwassen lijf, 't ellendige moorden van z'n jonge leven, de heele néerhalende misère van z'n paria-bestaan. Toen, op-éens, steeg hem 't heete bloed bruisend naar 't hoofd, er ging als een vlijmende priem door z'n doffe achterhoofd, vlammend-rood schemerde even de avond-hemel als een bloed-zee voor z'n oogen. Hij stak z'n gebalde vuist uit, riep heftig: „Je zou 't gaan verdòmme . . . verdòmme . . . ."

Saartje en Wim verschrokken, staarden met open mond en domme oogen naar Piet op, in een angstigen eerbied voor z'n plotselinge woede. De jongen stampte wild op den grond, verdwaasd draaiden z'n oogen in hun kassen, en hij riep maar steeds, heesch van drift: „Je zou 't verdòmme . . . verdòmme . . . ."

„En dan?" waagde Saartje eindelijk nuchter te vragen; ze was nu in Piet's gedachtengang ingeleefd. Toen sloeg zijn hevige aanval van half-waanzinnige woede even plotseling over in de diepste en hoop-looste neerslachtigheid. „Weet ik 't," zei hij dof terug.

„Wille-we wegloopen?" stelde kleine Wim opgewonden voor; hij vond dat een vaag, maar mooi idee: wèg, de groote wereld in, niet meer terug bij den dronken vader en de ranselende moeder . . . . Maar Piet ontnuchterde hem dadelijk: „Bè-je gek, jò! Ze brengen je toch direk weer terug. Anders . . . nàh . . .", en hij klapte veelbeteekenend met de tong.

Saartje liep met somber-saamgetrokken wenkbrauwen en 't voorhoofdje in denk-rimpels, naast Piet voort.

„As-je ze de centen maar kon geven vóórdat ze bij je kan . . ." deelde ze aarzelend mee als 't resultaat van 'r peinzen.

„Maar hoe?" informeerde Piet, die daar geen kans op zag.

„Wel jò . . . leg ze op de grond en smeer 'm teméé."

„Verdòmd . . . dàt 's te probeeren! Let op!" 't Idee was làng niet kwaad. 't Gaf 'm weer hoop, want 't thuiskomen lag hem zwaar op den maag.

„Op je zielement krijg-je toch!" troostte kleine Wim met wel-bewuste wijsheid.

't Avond-grachtje schemerde onder den laatlichten hemel. Voor hun deurtjes schepten de gracht-bewoners 'n luchtje; ze zochten een scheutje wèl-doende koelte tusschen het warme dagwerk en het warme bed. De mannen hadden een stoeltje naar buiten gedragen en

zaten nu in 'r bollende hemdsmouwen, de gepantoffelde beenen over elkaar, hun lekkerste pijpje knusjes te genieten. Traagjes dreven de blauwe rookwolkjes in den stillen schemer weg. Langs 't pijpje heen verkochten ze elkaar nu en dan hun gemoedelijke burgermanswijsheid of hoorden hoofd-knikkend en allesgoed-vindend toe, genoten intusschen met bedaarde teugjes van de avond-kalmte.

Tot groepjes saâm-geslenterd, leunden de vrouwen tegen 'r ouderwetsche stoephekjes of de avondlijke gevel-muren, waarin de ramen zwarte gaten waren vol binnenhuis-duisternis. Zoo kaatste de hemel-glans een weifelenden schijn tegen de welgedane, tevreeë koppen, terwijl de buurpraatjes bedrijvig heen-en-weer zwatelden en breipennen levendig rikketikten.

Maar het léven wierpen verderop de jongeren langs het avond-grachtje. Ze hingen lui over de ijzeren hekken aan den waterkant, opgeschoten jongens en meiden, zagen schertsend en gekkend af in 't zwaar-donkere, groen-zwarte grachtwater, diep beneê, koel als de nacht, dat traag en gestaag breed voortstuwde tusschen de recht-rijzende wallen. Of ze lachten en lolden en gierden en stoeiden, dat de donkerende overzij 't hard en wreed terug-ketste en er soms jàmmerlijke scheuren kraakten in den brozen avond.

En heel van verre zoemde en lawaaide en klopte en klepte het juichende rumoer van de groote kinder-bende, die daar haar wilde spel speelde, de waterkanten langs en de hooge bruggen over, met ratelenden roffel van zolen en klepperende klompen en al het krijschend getier van losgelaten kinderstemmen.

Piet, Saar en Wim naderden hun straatje, eng en somber zij-steegje van 't ouwe grachtje.

De steeg was leeggeloopen en had haar inhoud geloosd op 't grachtje-zelf; al de obskure bewoners van dien ontoegankelijken grot van dompige duisternis en muffe vunsheid — geschuwd en gevreesd door de grachtmenschen — waren in een instinktief begeeren naar licht en ruimte hun enge schemer-krotten en 't licht-looze straatje ontvlucht om den avond te zoeken met z'n wijden glans en z'n luwende koelte. Ze waren saâm-geklonterd bij de donkere kloof tusschen de grachthuizen.

De kerels, in hemd of boezeroen, stonden in een duffen damp van rook en jeneverstank; in 't verstervende licht werden de ruige, onverschillige tronies hoekig en bruin; ze deden elkaar, met veel spuwen langs hun pijpen, opsnijerige verhalen, telkens hoog-geschreeuwde dronkemanswoorden ruzieënd boven 't stemgezwatel uit, met breede, dreigende armzwaaiïngen, tot een rauwe lachbui al 't geluid overschetterde.

Maar de wijven voerden den boventoon. In slonzige jakken en verzakkende rokken, vol van vergane, meer in 't late schemeren mooi-warme kleuren, de stoffige haren in ruwe wrongen en losse slierten om het hoofd, schoolden ze saam in een verbrokkelden kring, kwakelden hel en druk haar krijschende vertelsels d' één tot d' ánder en alle tegen allemaal. Als gore gaten gaapten de breede, brokkel-tandige monden en klepten weer dicht met scherp afbijten van kletterende woordstralen; in 'r druk gebaren deden de dikke schommel-wijven al 't lillende vet van 'r lijf drillen en 'r glimmende glans-koppen uitzweeten 'lijk de peer van 'n olielamp; de mageren schudden de schrale schonken-koppen bij 't hevige getril en gezuig der smalle mond-spleten, de hoekige armen gingen in houterige, katachtige bewegingen tot d' anderen uit.

En tusschen de stoer-geplante, gepantoffelde mansbeenen en de flodderende vrouwen-rokken door kropen en slopen als katten de kinderen, al spelend en stoeiend, ravottend en vechtend met luid gekrijsch en gierend gelach; tot ze, vloekend verjaagd, in 'n dichten drom het grachtje opdraafden, jongens en meisjes, met rap geslinger van klompen-voeten, gefladder van rokjes en haar-slierten; gierend en tierend boven den roffel van hun kloppende, kleppende klompen uit. En ze verdwenen, al hun rumoer meenemend, verder het grachtje op, dat weer stil voort-duisterde. Dan — terwijl ze ergens hun gevreesde stukjes uithaalden, toeterde op eenmaal het eentonig-gerekte geroep „tuut, tuut . . ." langs 't grachtje. Dat wil voor de Zolderstegers zeggen, dat er een diender in de buurt is. En de heele bende kwam weer lawaaiend aangeklepperd — dicht aaneengesloten, allen in den maat hun kloppenden klompen-looppas rennende, als een troep sol-

daten die storm loopt — verdween plotseling in de donkere kloof, die al dat leven opslorpte en 't versmoorde in z'n geheimvolle, dikke duisternis. De agent vond niets dan de tergend-leuke, hier en daar somber-dreigende of gul-uitlachende tronies van de oudere Zolderstegers; zonder z'n ergernis te laten blijken, slenterde de man voorbij: op dat tuig uit de Zoldersteeg kreeg je tòch nooit vat.

Maar eerst toen de blauwe uniform was opgelost in de schemer-verte, keerde het rumoerige leven in al z'n onverschillige gerustheid terug.

Zoo schepten de Zolderstegers hun avondluchtje, toen de drie kinderen kwamen aangedrenteld met onwillige beenen en angst-volle gezichtjes.

Moeder stond ook in den wijven-kring, màar met 'r scheef-gegroeiden botten-rug naar de kinderen toe.

„Daar komt je Piet an," waarschuwde een ander. Verrast keerde 't schrale wijf zich om en slofte den jongen tegemoet, heet-belust op het geld, dat ze hoopte te krijgen. In 't nauw-levende licht, dat nog van den versomberenden hemel afglansde, blonken haar verdwaasde oogen groot en bol, de kwebbel-mond hing slap open onder den smallen haakneus, een beetje idioot-lachend en een beetje onwijs, als 't heele tanige gelaat was onder den stoffigen haarwrong; 'r beenig lijf, uitgemergeld, ging als geknakt in de lendenen, in tweeën gebogen boven de mee-slepende pantoffels. Ze strekte heur knokige grijp-handen aan de hoekige armen vooruit alsof ze de centen al blinken zag.

De kinderen zagen haar op zich toe komen als een verschrikking; ze liepen werktuiglijk door, 't wijf tegemoet, terwijl ze van angst hun beenen niet meer wisten te gaan en hun de hartslag klopte hoog in de keel.

En nu zou het moeten gebeuren! Toen — Saar en Wim hielden den adem in, waren als verlamd — „Hó," zei Piet, verbleekend. Hij trok de hand uit den broekzak, bukte snel, legde de weinige centen op een straatsteen, netjes op 'n hoopje.

En als zat de duivel hem na, zoo rende hij, met z'n harmonica nog altijd onder den eenen arm, hinkend en springend, terug, in wilden loop het grachtje weer af. Saar hem achterna, loopen wat ze loopen kon; kleine Wim trok ze met zich mee; hij roerde z'n korte beentjes duchtig om haar bij te houden.

„Lázersteenen!" kreet de oude hen gillend na, „diéven . . . diéven . . . 'k sla je dóód!"

Maar de kinderen holden door, waren weldra uit het oog.

't Wijf stond met de luttele centen in 'r knoken-poot te tieren als een bezetene. Alle Zolderstegers kwamen nieuwsgierig rond haar staan, de beklaag-grage vrouwen vooraan. — „De dieven . . . 't boevenpak!" kreet ze fel, en staarde maar op de paar armzalige koperstukjes in 'r hand, en huilde als een jankende hond, met drooge oogen. De vrouwen-kring ook was verontwaardigd, schold trouw mee op de kinderen; maar de mannen, die bedaard wat achteraf bleven, verkneukelden zich, lachten honend om 't geval.

Alleen 'n ouwe, verloopen kerel, met groenwaterige oogjes in z'n grijze stoppel-gezicht, koos partij voor de moeder; hij maakte zich boos op de spotters.

„Sta jullie met je stomme bakkese d'r nou nie om te grinneke. . . 't is 'n gemééne zet; 't zal je overkomme, dat je dàt van je eige kinders mot beleven! . . je òuwers bestele! . . ." Want ieder meende, dat Piet het leeuwendeel van z'n verdiensten voor zich had gehouden en de kinderen dáárom de vlucht hadden genomen.

„Hou je bek, ouwe kaffer!" brutaalde een slanke jonge smid, terwijl hij pedant een punt draaide aan 't fijne, opgekrulde snorretje, dat z'n knap, overmoedig gezicht sierde. „De jongen heit, verdomme, groot gelijk. . . àltoos krijgt-ie op z'n donder. . . . En híj mot maar werke voor 't heele luize-zoodje. . . . Hé, bure Loos!" gekte hij door 't vrouwen-gezwatel heen naar het tierende wijf; hij keerde zich, met de handen nonchalant in de broekzakken, naar haar toe. „Hé, bure Loos! Van díe cente zal je nie hard zuipen met je mirakel van 'n vent, hè?" — De mannen lachten rauw om de aardigheid; maar één uit de vrouwenkring vermaande veelbeteekenend: „Hou jíj je bek maar, Keesie. . . jíj bent óók niet vies van 'n glaassie. . . en je heb nog

wel méér op je kerfstok, jongen...." En vrouw Loos drong met 'r ellebogen door tot den jongen kerel, dreigde met 'r hakende klauwen naar z'n breed-lachend gezicht, kreet fel: „Snotjonge!... lammeling... wat wou jíj vertelle... meidelooper!... 'k zal je d' oogen uit je kop hale, hoor je... hóór je! gemeene fielt!... Wat wou jíj?...."

Maar een grof, vet wijf, dat weinig op de ruzie gelet had, trok haar dringend terug aan 'r jak, zei zacht in 'r oor: „Kijk dáár 's effe."

Langs het donkere grachtje rukte de kinderbende aan. Ze gingen nu langzaam vooruit, want in hun midden troonden ze een stom-dronken man mee, dien ze steunden in z'n zwaaienden gang. En de heele schaar zong lollend en hoog-uitgalmend den landerigen deun, dien ze bij alle gelegenheden langs 't grachtje deden rekken: „O, wat 'n scha-ânde." Ze dansten, opstuwend, om den man heen, namen elkaar in rijen onder de armen, stelden zich dronken aan en schudden de hoofden op den maat van hun gezang; in de lachende gezichtjes glimmerden de pret-oogen en gaapten zwart de luid-zingende monden. De dronkaard liet zich maar zeulen. Een paar van de grootste jongens hadden hem kordaat onder den arm genomen; 't lichaam zwaaide en zwikte los boven de slappe, doorbuigende beenen, 't ontbloote hoofd sloeg met z'n bos grijzend haar voor- en achterover als had de hals geen kracht meer om het op te houden. De breede mond mompelde met dikke tong onverstaanbare dingen onder de borstelige roode knevels; als dikke doppen puilden de hangende oogleden.

Langzaam-opdringend, als een feestelijk optochtje, rukte de beweeglijke, rumoerende en zingende bende aan, met den dronkaard in haar midden, als de komische hoofdpersoon.

Maar met een krakenden vloek vloog vrouw Loos op, slofte, zoo vlug de oude tril-beenen haar wilden dragen, heur man tegemoet.

Al van verre riepen de jongens lollend: „Bure Loos, bure Loos... hier is je man... 't varken is weer 's straal...."

Tierend sloeg ze met 'r beenige knuisten rechts en links los op de kinderen, die joelend en schaterend uiteen stoven. Toen nam ze 'r man bij de schouders, schudde hem ruw heen en weer, zoodat het slappe hoofd in schokken voor- en achterover knikte. „Verdomd beest... zuiplap!... varken!"... schold ze, „jij ook al weer... is 't nou nòg nie genog geweest?...."

De dronkaard sloeg z'n wezenlooze zwemoogjes met moeite naar haar op, vroeg dof en met dubbele tong: „Cente... Jans, 'k mot cente hebbe... 'k mot 'n ró-hondje geve...."

Maar nu pakte vrouw Loos pas uit. „Jawel, centen... of-ie nog niet straal genog was.. centen... om te verzuipen... as je-blieft meneer... kè-je an je hart voelen!... en zij honger lije?... En waar wou-ie de centen vandaan halen? As-ie toch 't heele huis al leeggezopen had. En as dan je kinders je nog bestalen op den koop toe.... Centen? Jawel, op z'n facie!..."

„Cente, Jans... cente... 'n rò-hondje!..." gromde Loos klokhalzend, zonder recht te begrijpen wat hij zelf, nóch wat z'n vrouw zei.

De zolderstegers hadden er pleizier in. 's Jonge-'s jonge, wat die Loos toch zoop... elken dag zat as 'n mirakel... hoe dié toch an de centen kwam, vroegen elkaar de mannen af. De jonge smid tikte den geheel versuften Loos op den schouder, spotte rauw-lachend: „Nou, ouwe... jij ben getrouwd, hoor.... As 'k zoo'n helleveeg van 'n wijf had, zou 'k me óók maar altoos bezuipe...." Maar niemand lette op hem.

De wijven-schaar beklaagde vrouw Loos: wat díe toch met dien lammeling van 'n vent had uit te staan!.... Niks verdienen en altijd bezopen... bar! Kommervol-hoofdschuddend, de handen op de heupen, stonden ze 't getier en gevloek aan te hooren.

„Breng 'm thuis," ried eindelijk een buurvrouw aan, die toch met den stakkerigen dronkelap medelijden begon te krijgen, „leg 't zwijn op z'n nest, dan kan-ie uitmaffen."

In 'r woede nam vrouw Loos 'r man ònzacht onder den arm; maar de dronkaard was te ver weg; hij viel opzij, hing loodzwaar op z'n vrouw, die zoo geen voet kon verzetten.

't Was nu donker geworden; de hemel glansde zwaar als staal, nauw nog even lichtend, boven 't duistere grachtje, dat versmalde in den grauwen nevel, dien de avond hing tusschen de huizenrijen.

Een groot en sterk wijf, dat naast Loos stond, nam hulpvaardig den dronkelap onder den anderen arm en samen sleepten ze hem voort, de duf-donkere kloof tusschen de huizen in. Op 'r dooie gemakje sloften de lakonieke Zolderstegers, voor wie die scène niet buitengewoon was, achteraan; de zwatelende, steeds weer verontwaardigde vrouwen in 't eerste gelid, dan de pantoffelende kerels, die ruw lachten en gekten en langs hun pijpjes bedaard tegen de keien spuwden. Tusschen de beenen en rokken door kriewelden de juichende kinderen, telkens verjaagd met schoppen, muilperen en verwenschingen.

Als dreigende, steile bergwanden rezen, dicht-opeengedrongen, de hooge gevels van 't enge steegje saam-duisterend omhoog. 't Was daar nu al bijna nacht-donker onder 't smalle hemellintje, dat brokkel-randig in de hoogte kronkelde. Al de hongerig-gapende ramen waren nog onverlicht gebleven.

Loos werd z'n deur ingeschoven. Tierend stoof 't wijf hem achterna, smeet de deur dicht met 'n slag als 'n geweerschot. Van achter de gesloten luiken klonk dof gebons, gevloek en gescheld, 't felle wijve-gekrijsch, gedempt naar buiten door. Sommigen bleven er naar staan luisteren; de kinderen probeerden door de luik-reten iets te zien van wat binnen gebeurde; 't lukte niet en ze trokken af, 't heele relletje ras weer vergeten.

Toen 't binnen stil werd en een rosse lichtschijn boven de luiken ontbrandde, klompten weer al de Zolderstegers bijeen aan d'ingang van 't steegje, waar de kerels hun pijpje leegrookten en de wijven 't nog schreeuwerig-druk hadden over 't harde lot van d'arme Jans Loos, met verontwaardigde, breede gebaren en meelijdend hoofd-geschud.

Aan den hemel was de laatste glans verstorven; vèr 't donkere grachtje op begonnen de lantaarns al groen-lichtend te pinken.

* * *

Toen de drie kinderen het grachtje in wilden ren hadden afgedraafd en ze uit 't gezicht der Zolderstegers waren, stonden ze, hijgend en verhit, elkaar nuchter aan te kijken, vroegen d'éen d'ander met de oogen, nog groot-open van angst: „En wat nou?"

Piet voelde, dat hij als oudste de leiding diende te nemen. Saar en Wim rekenden op z'n meerder overleg; ze zagen naar hem op in een eerbied-volle verwachting, die hem streelde en beklemde tegelijk. — Saartje's brein was uitgeput: zij had met het groote idee van de vlucht háár aandeel geleverd. Dat begreep Piet. 't Was nu aan hèm.

Met 'n over-wijs gezicht legde hij z'n rechter wijsvinger tegen den neus, boog naar de anderen over en fluisterde gewichtig: „Nou gaan we nie weer terug.... We gaan met m'n harmonica den boer op; dan motte jullie centen ophalen...."

„Maar dat kunnen we toch vannacht niet doen," viel 't zusje een beetje vinnig in. Ze begreep, dat dadelijk gehandeld moest worden en vond Piet's raad nogal ònbelangrijk voor 't oogenblik.

Maar Piet hield zich groot; hij wilde z'n verlegenheid niet laten bemerken: „Nee... morgenochtend beginne we."

„En waar blijven we vannacht dan?" vroeg Wim terneergeslagen. Hij zag er geen gat in; z'n vertrouwen in de anderen begon al danig geschokt te worden. Hij wenschte half, dat zij den dwazen streek maar nooit begonnen waren.

„Ja, vannacht... vannacht," bromde Piet gemelijk, „dan motten wij maar bij een boer gaan slapen.... Ga maar mee, dan gaan we naar buiten."

En met z'n harmonica onder den arm, sjokte hij weer met groote stappen vooruit; z'n moeheid voelde hij op dat oogenblik niet meer zoo hevig; hij begon weer moed te krijgen. Saartje nam Wim, die huilerig pruttelde en nog steeds niet op adem was, bij de hand en trok hem mee: „Toe joggie! Zeur nou nie. Wou jij dan liever op je zielement hebben thuis."

Ze haastten zich eerst door drukke straten, waar stoeten van slenterende menschen slof-

fend tusschen de valsch-lichtende winkelruiten schoven, waar vrouwen en meisjes in lichte toiletjes pronkziek liepen te pralen, fattige heeren zelfbewust met glimlachende gezichten rondkeken, waar de paardentrams ratelend schelden, wagens rammelden, voerlieden schreeuwden om ongelukken te voorkomen. Maar uit dat volle rumoer en dat licht-gekletter kwamen ze in stillere, donkere straten, waar alleen een vage lantaarn hier en daar z'n groen-wittig licht uitstraalde over de steenen en tegen de doode gevels, waar een enkele mensch vlug ging met klinkende voetstappen.

Dan werden de huizen lager, toen schaarscher; tuintjes, weidjes, lapjes bouwland lagen er duister-gestrekt tusschen. Een enkel verlicht raam vlakte z'n rossen rechthoek warm tegen 't koele nacht-zwart.

En ze kwamen heel buiten. 't Vlakke land lag zwaar en somber onder den hoog-welvenden staal-grauwen nachthemel, die onrustig beefde van al 't ster-getinkel.

Ze trokken den nacht in, den donkeren, koelen nacht.

Maar nu ze stonden voor die eindeloosheid van nacht, voor die grenzenlooze duisternis, die ondoorgrondelijk en geheimvol voor hen oprees, nu zakte in alle drie een machtelooze loomheid neer. Een vage angst groeide reuzen-groot in hun verschrikte hoofden, een ruischende onrust woelde in hun borsten, machteloosheid greep hun al-maar-doorloopende beenen aan, doorloopend met machinale passen, die zij niet meer bestuurden en niet bij machte waren in te houden....

Ze liepen maar voort, vóórt, den nacht in.

Op éénmaal, in een opflitsing van grenzenlooze angst, greep kleine Wim Piet's arm, drukte zich krampachtig tegen hem aan: „Ik dùrref nie... ik dùrref nie...." Z'n stem klonk heesch, z'n oogen stonden groot en vreemd-glanzend; hij durfde ze niet afwenden van Piet, want overal rond zich, in den reuzigen nacht, voelde hij 't gevaar, 't van alle kanten dreigende, dat àl-machtig over hem heen stond te komen als een groote, hakende klauw....

Piet óók was ònrustig; maar hij begreep, dat hij zich groot moest houden tegenover kleine Wim. Toch beefde z'n stem en klonk onwezenlijk en droog, toen hij troostend trachtte te schertsen: „Kom nou, Wim! Wat ga je nóu beginne? Durf je niet buiten slapen? Ik ben toch bij je, en Saartje ook! Kom nou!"

Zachtkens trok hij 't hevig bevende kind mee, dat achter z'n wijd-starende oogen den vreeselijken angst voelde groeien, groeien....

Saartje drong ook dicht tegen den grooten broer aan: de reuzen-nacht donkerde naar alle kanten wijd-uit en stond uit de zwarte aarde op als een hemel-hooge verschrikking.

„Draag jij dat lamme ding 's een endje!" beval haar Piet, die nu de moeheid van den avond, nog verergerd en bijna geworden tot machtelooze lamheid, opnieuw voelde zakken als lood, in z'n afgesloofde beenen. Willoos door haar beklemming, nam Saartje de groote harmonica zwijgend over, zeulde het zware instrument moeizaam mee, nu eens onder den éénen, dan weer onder den anderen arm; de last was te machtig voor heur schrale lichaampje, maar ze klaagde niet.

Reeds was de lichtnevel, dien de stad tegen den hemel weerkaatste, vèr achter hen. Rommedom was de nacht.

Ze gingen tusschen boschjes en boomen door, waar het dikke zwart als een muur pal tegen hun oogen opstond. Toen, plotseling, barstte met helsch getier een woedende waakhond los; 't dier rukte en snokte woest aan z'n ketting en door-scheurde den nacht met z'n barsch, brullend gebas, zoo heet en fel, dat het geleek of een reuzen-groot wild beest zóó uit de boschjes zou stormen en zich storten op de machtelooze kinderen. Met een wanhopigen gil was kleine Wim tegen Piet opgevlogen, die — zelf verlamd van schrik — omver viel, het kind bovenop zich. Saartje liet de harmonica op den grond vallen en stond verstijfd, de armen strak langs het lijf, de oogen wijd-open in ontzetting; heur mond was stom geslagen.

Maar een grove mannestem had den hond met een vloek het zwijgen opgelegd. 't Beest gromde nog wat na, maar kroop, z'n ketting rammelend slepend achter zich aan, gedwee in z'n hok. De boer ging eens buiten z'n hek

kijken voor wie de hond zoo geblaft en wie er zoo angstig gegild had; hij zag alleen drie kleine schimmetjes voortsluipen in 't donker onder de boomen.

„Ie zit an z'n ketting, 'oor," riep hij hen geruststellend na. Maar de kinderen gaven geen antwoord, geheel ontdaan nog.

Kleine Wim huilde wanhopig. Hij hing in grooten angst aan Piet's kleeren en smeekte heesch, z'n kopje verborgen onder Piet's jas, dat-ie naar huis wilde, naar huis. . . .

En toen Piet Saartje een hand gaf, omdat ze met de harmonica haast niet voort kon, voelde hij hoe ze beefde als had ze koorts.

Nu werd het hem ook te machtig. Geen van drieën durfde een voet meer verzetten; ze stonden pal op den weg, dicht tegen elkaar aangedrongen; de wijde angst-oogen zochten elkaar in 't zwarte donker.

Groote God, wat stond de nacht reuzen-, reuzen-groot en gapend-donker, hoog en breed boven de eindelooze zwarte aarde, en met z'n hakende klauwen wijd-uit naar alle kanten, grijpend, grijpend . . . in 't vage nog . . . Maar ging daar niet een hoonend lachen door den nacht, en waren daar niet alom helsch-glinsterende oogen en duivelsch-grijnzende tanden-monden. . . .

„Terug," fluisterde Saartje ontzet, „terug."

Kleine Wim snikte gesmoord; hij durfde geen geluid geven; maar hij klemde zich krampachtig vast, voortdurend, aan Piet en verborg z'n gezichtje onder diens jas alsof de nacht hem zoo niet zou durven grijpen. De kleine muzikant was radeloos: wat nu te doen?

„As we 's an dien boer vroegen om in 't hooi te magge slapen?" stelde hij zachtjes voor, als de eenige uitkomst. Want naar huis terug gaan trok hem niet aan; nu, zoo laat, vooral niet meer. Wat zou dáár niet opzitten? Maar z'n angst en z'n radeloosheid voelde hij voortdurend groeien . . . groeien tot ze hem zouden vermannen.

Saartje knikte dat ze 't goed vond; alleen kleine Wim bleef heesch snikken: „Naar huis . . . naar huis. . . ."

Ze keerden schuchter terug naar de hoeve achter de boschjes, met vrees denkend aan den hond, die wel weer los zou kunnen barsten. Piet ging naar den boer toe, die nog voor z'n hekje naar de lucht stond te kijken, gemoedelijk z'n laatste pijpje rookende vóór-ie naar bed ging.

„Och," bedelde Piet met z'n meelijwekkende schooiersstem, „we motten nog zoo ver vannacht . . . en we bennen zoo moei . . . Magge we nie in 't hooi slapen?"

De stoere boer keek bedaard op de armzalige kinderen neer: 'n schooiërig luizezoodje, vond-ie, zoo in 't donker. En wat most die kleine meid met die groote harmonica? Zeker bedeltuig. Hij zou ze 's uithooren.

„Waar motten-je dan heen?" De kinderen stonden verslagen; eindelijk noemde Piet op goed geluk af een dorp in de buurt.

„Zóó?" vroeg de boer wantrouwend verder, „en ga je dan díen kant op? 't Leit net d' ánderen kant op, ventje!"

Piet stond verslagen.

„Kommen-je uit de stad?"

„Ja," zei hij direkt, gul-weg.

„Woon-je daar?"

„Nee . . . ja . . . nee" — wat drommel moest-ie daarvan zoo gauw maken, dacht Piet, in de war geraakt. Waar moesten ze anders wonen? En waarom gingen ze dan niet naar huis? Die lamlendige boer moest ook alles weten! As-ze nou bij slot van rekening maar in 't hooi mochten slapen. . . .

Maar de boer sloot z'n hek. „Ga jullie maar stiekumpjes naar huis, zwervers!" ried-ie droogjes aan en ging z'n huisje binnen.

„Naar huís, naar huís . . ." huilde kleine Wim weer opnieuw.

„Ja . . . ja . . . laten we nou maar weer naar huis gaan," smeekte Saartje half-schreiend, en ze trok den besluiteloozen broer driftig aan z'n jas.

„Naar huis . . . naar huis!" riep toen Piet op éénmaal wild, maar half-fluisterend toch. Hij rukte Saartje heftig de harmonica uit de handen en hinkte op z'n moeë beenen, zoo vlug hij kon, den weg over; kleine Wim liet zich, snikkend nog, meetrekken en Saartje draafde op haar spichtige beentjes naast Piet voort: weer naar huis. . . .

Ze konden niet vlug genoeg loopen. De nacht kwam achter hen aan, won op hen. . . Ze hoorden hem naderen met dreigend ge-

weld, als een aanrukkend leger met wild-rennende paarden-drommen en rommelende kanonnen, die alles neerslaan, verpletteren...

Met 'n schok stonden ze plotseling alle drie stijf-stil; de adem stokte hun in de keel: een grauwe schim schemerde groot en vaag vóór hen op den weg.... Ze voelden zich bezwijmelen van ontzetting, stonden verstijfd, verstomd.... Ze voelden dit als het vréése-lijke einde.

Maar 't was een witte koe, die vreedzaam graasde langs den weg.

Sidderend nog in na-vrees, gingen ze 't beest voorbij, en holden weer voort, vóórt.... Ze renden zich buiten adem, dóód-af, al maar vóórt, in oppersten angst, in radeloozen angst... den nacht te ontvluchten....

Van uit de verte zond hun de koe een lang-gerekt en hol geloei na, dat akelig na-galmde in hun verschrikte hoofden.

De stad was nu als uitgestorven.

Eerst toen ze weer goed en wel tusschen de huizen waren, vonden de kinderen lang-zamerhand hun ware wezen terug. Hier was 't hun bekend en gewoon. Maar nu ook voelden ze eerst, hoe de honger pijnlijk vrat aan hun ingewanden; hoe hun oogen begonnen dicht te vallen van ondraaglijken slaap; hoe ellendig moe en afgesloofd hun heele lijf was, maar vooral de beenen, de bevende beenen, die haast niet meer mee wilden.

Maar ze sleepten zich verder, de straten door, 't donkere grachtje weer langs; ze telden er werktuiglijk de eenzaam-levende lantaarns: ze wisten precies hoeveel ze er nog moesten voorbijgaan.

Vaag dachten ze aan de slagen en de ellende, die hun nu weer te wachten stonden; maar duidelijk tot hun besef kwam dat al niet meer. De doffe moeheid overheerschte alles: thuis wezen... slápen, slápen... éten misschien...

't Helsch-donkere steegje was van al leven verlaten en dood-stil; alles sliep. Hun huisje ook was donker en geen geluid drong naar buiten door. Piet draaide voorzichtig den deur-knop om: de deur was op slot.

„Jesses... hoe kommen we d'r nou in?"

„Sla maar op de deur," ried Saartje, die door haar moeheid en begeerte naar rust, onverschillig was geworden voor alles wat zou kunnen gebeuren.

Even aarzelde Piet; toen sloeg hij met z'n vuist op de deur; eerst zacht en schuchter, maar toen hij binnen geen gerucht hoorde hamerde hij met beide vuisten erop los.

Aan d' overzij rinkelde een bovenraam open en een schorre vrouwestem riep 't steegje in: „Wat mot dat lawaai?"

„Stik!" bromde Piet, zóo dat de vrouw boven het hoorde en z'n stem herkende.

„Bliksems... bennen jullie daar? Je bennen mooi tuig, zeg, om je moeder zoo te bestelen!... Nou, daar zullen je pleizier van hebben.... Goeie God, je moeder springt konstant uit 'r vel... en je vader legt weer 's voor mirakel... dat gebeurt 'm óók maar éénmaal op 'n avond!..."

„Och jesses," klaagde Saartje zacht. Was d' ouwe weer sikker? Dat beloofde wat!

Piet had nog eens luider gebonsd, en ein-delijk zoog de deur met een plotselingen ruk open. Moeder stond in 'r witten onderrok en 'r nachtjak in 't deurgat; de haren hingen ruig om 'r schralen slaap-kop.

En zoodra ze de kinderen bedremmeld vóor zich zag staan, vloog ze bovenop hen, met 'r scherpe klauwen slaande naar alle kanten op hen los. Piet viel en 't ouwe wijf viel bovenop hem. Ze gilde en raasde als een verscheurend dier en sloeg hem met 'r nagels in 't gezicht tot haar het warme bloed langs de vingers droop.

Vloekend verdedigde zich de jongen; hij sloeg met beî z'n vuisten 't ouwe mensch op het hoofd en trapte haar vinnig tegen 't lijf waar hij haar maar kon raken.

Saartje en Wim waren ontzet weggeloopen; ze stonden luid-krijtend op 'n afstand toe te kijken.

In 't wilde bewegen stiet de harmonica, die tusschen de vechtenden was beklemd geraakt, telkens wanhopige akkoorden uit, die gierend mee-gilden met 't ouwe wijf of luid raasden als de vloekende jongen. Toen 't instrument op eenmaal met 'n dof gekraak zweeg, wisten Saar en Wim dat het er geweest was. En ondanks al z'n drift en woede, z'n pijn en 't gegil van 't ouwe mensch en het krijten der

kinderen, hoorde Piet dat kraken ook. „O, Jessus... m'n harmonica!..." Hij riep het met zooveel innige wanhoop door de steeg, dat Saar en Wim het verlies plotseling voelden in al z'n verschrikkelijke beteekenis: daar gingen de boterhammen! Ze kreten te luider hun ellende uit.

Een gore, gele straathond, 'n verstooten en armzalig-uitgehongerde zwerveling, stak z'n schurftigen kop tusschen Wim's beentjes door en hief een jankend en gillend en loeiend gehuil aan, dat al 't rumoer overstemde.

De Zoldersteeg was van al dat leven ontwaakt. In onderrok en nachtjak — schemere schimmen in de donkere steeg — kwamen de wijven naar buiten, tuurden met doffe slaapoogen de dikke duisternis in, nieuwsgierig wat er omging; ze begrepen alras dat de kinderen van Loos waren teruggekomen en nu afgeranseld werden. Ze omringden het vechtende paar en genoten van 't wilde tooneel. Eén van de vrouwen gaf den hond vloekend een trap tegen den uitgehongerden buik, zei hem koest te wezen: dat beest maakte, dat je niks kon hooren! Maar 't dier, dat weg kroop tegen de donkere huizen, huilde en jankte nog luider en wanhopiger.

De kerels gaven zich nog niet de moeite buiten te komen, maar hingen onverschillig uit het raam, keken met slaperige koppen de steeg-duisternis in; ze beseften maar vaag wat er omging.

In doodsangst kropen Saar en Wim weg achter den kring der wijven, die in 'r slonzige nacht-kleeren en de smerige haarbossen ruig warrend over rug en schouders en rond de onsmakelijke slaap-koppen, al maar opdrongen en vrouw Loos wreed aanvuurden met 'r vinnig getier: zoo'n smerige centendief!

Maar ze genoten eerst recht toen Loos, nog altijd stom-dronken, naar buiten kwam gezeild en als een blok bovenop z'n vrouw viel. Bedwelmd door 't getier en gegil en gevloek, en opgewonden door de vechtende bewegingen, begon hij er ook woest op los te trommelen. Z'n knokige knuisten liet hij, regelmatig als een gezwaaiden voorhamer, zwaar neervallen op den rug van 't wijf, en bij elken slag viel z'n wezenlooze kop op z'n borst.

Vrouw Loos kreeg het te kwaad. Ze beet Piet met een hap in den arm, zoodat de jongen het luid uitgilde van pijn, en keerde zich half om naar den man, dien ze toen met 'n slag vijf nagels in z'n wang haakte, onder het oog; het bloed spoot over haar hand. Met een gebrul van smart vloog Loos overeind, maar sloeg dadelijk weer neer tegen den grond, en de drie vechtenden kropen en kronkelden verward door het straatvuil, als vechtende honden. Èn Loos èn Piet wierpen zich wraakzuchtig op 't ouwe wijf; ze hamerden haar allebei met de vuisten midden in 't gelaat, den neus aan bloed en de oogen blauw, en trapten haar woedend tegen buik en beenen.

Dàt kon de wijven-kring niet lijdelijk aanzien. Een gegil van verontwaardiging ging op: „Schei uit... tuig... vrouwebeulen... laat los... bloedhonden, haalt ze d'r af... slaat ze dood, de dondersteenen...." En krijschend, gillend vielen de wijven op de vechtenden, reten beukend en krauwend den man en den jongen, die zich wanhopig vastklemden aan vrouw Loos, van 't wijf af, sloegen hen tegen den grond en trapten en beukten en krabten naar hartelust.

De mannen werden klaar-wakker. Nu hun vrouwen zich ermee gingen bemoeien, werd het voor hen ook tijd. Ze schoten haastig een broek aan en sloften de steeg in. Ieder zocht z'n vrouw in de woelende klit en rukte er haar aan de haren tusschen uit: „Hier, lel... hier, zeg ik je!... Waar moei je je mee, hè?" — Ze trokken partij voor Loos, want in de Zoldersteeg staan de mannen vereenigd tegenover de aaneengesloten vrouwen.

Loos en Piet krabbelden overeind. Hun kleeren waren gescheurd. Loos' hemd hing in flarden om z'n lijf; z'n onderbroek had-ie in den strijd verloren, in z'n naakte beenen, mager, krom en harig, stond-ie versuft midden in de steeg. Een paar jonge wijven hadden er pret in. Hij liet het bloed overvloedig langs z'n opengereten gezicht druipen.

Intusschen zocht Piet, huilend en bloedend, de stukken bijeen van de vernielde harmonica. 't Instrument — hij zag het dadelijk — was reddeloos verloren. Hij stond met de stukken in de hand wanhopig te schreien over z'n on-

herstelbaar verlies, te midden van de lawaaiende, ruzieënde Zolderstegers, toen z'n moeder weer in waanzin op hem af wilde stuiven.

Maar de jonge smid, weer haantje-de-voorste, hield haar tegen: „Nou, zeg 's, oud kreng... nou is 't genog geweest hoor! Jij zou je eige vleesch en bloed goddorie vermoore, ouwe tooverkol...."

„Laat 'r los, snotjongen!" krijschte een ander wijf vinnig en stoof toe op den jongen smid, „laat 'r los, hoor-je?... of 'k zal je de oogen uit je kop halen.... Wij hebben nog een appeltje te schillen, bedrieger! Trouw m'n dochter liever.... Die wou jij maar laten zitten, hè, met de gebraaie peeren? Om den donder niet!... Je zal mijn nie belazeren..."

De groote Zoldersteeg-kwestie was weer op den voorgrond geschoven. De heele wijvenschaar drong dreigend op den jongen kerel aan, die overmoedig en uitdagend-lachend den kring rondkeek en steeds vrouw Loos terughield aan een tip van 'r rok.

„Ja... ja... lammeling... bedrieger... trouw d'r dochter!... We weten d'r alles van hoor!... Trouwen zal je... of je komt niet levend weer de steeg uit...."

„Goed," gekte de smid, „huur maar even een bakkie, dan rijen we direk naar de burgerlijke schand.... Kè-je begrijpen! Ik trouw nog in geen tien jaar hoor!... van m'n leven nie! Lekkere dweilen om in je huis te halen as je nog 'n vroolijke jònge jongen bent! Zulke lellebellen!..."

„Trouwen... trouwen zal je!..."

„Wie benne hier lellebellen, dondersteen?..."

„Dweilen, zeg-ie!..."

De wijven lieten hem heur nagels al zien en drongen vechtlustig aan op den jongen kerel. Hij verroerde zich niet, bleef haar tartend-lachend aankijken met z'n knap en zelfbewust gelaat, dat alle vrouwen ten slotte voor hem innam.

De vader van 't bedrogen meisje nam z'n vrouw sussend onder den arm, bang voor den sterken smid, die gevreesd was in de steeg; hij troonde haar mee naar huis: „We zullen dien smeerlap wel krijgen... wacht maar!" beloofde hij, maar wel zóó zacht, dat de jonge kerel het niet kon hooren.

Die zei met 'n oolijke buiging tegen de wijvenschaar, dat-ie naar bed ging en iedereen wèl-te-rusten wenschte, en slenterde nonchalant heen, schopte in 't voorbijgaan naar den huilenden hond.

Saartje had intusschen stiekum kleine Wim mee in huis getrokken; de kinderen hielden zich doodstil in de bedstee. Piet, nog schreiend en bloedend, en met de gebroken harmonica in de hand, sloop hen achterna.

Loos stond tegen z'n deurpost te klokhalzen; hij was van al de drukte misselijk en beroerd geworden.

„Komaan, ga nou naar bed, vrouw Loos!" rieden kalmeerend de kerels, die hun vrouwen niet mee konden krijgen, „ga nou koest naar bed en neem je knul mee..."

Gedweê gaf 't wijf, dat huilde en zichzelf binnensmonds beklaagde, d'r man een por in z'n lendenen, die hem weer z'n huisje deed insukkelen. De deur klapte nijdig toe achter vrouw Loos; binnen werd 't stil.

En de Zolderstegers zochten slaap-begeerig hun bed weer op, nog na-kletsend en naruzieënd over 't geval.

De diep-donkere steeg was al weer geheel verlaten en geruchtloos, toen, heel hoog, een raam met een nijdige snok omhoog bonsde en een felle vrouwestem de steeg inkreet: „Trouwen zal je ze... smeerlap.. sméérlàp!..."

Aan d' overzij kletterde ook een raam open en de vroolijke stem van den jongen smid spotte terug: „Morrege ochtend, hoor... met d' eerste trein!... Wèl te ruste!..." Z'n raam klapte weer toe.

„Smeerlap... sméérlàp!..." gilde het wijf nog na, buiten zichzelf, „sméérlàp!..."

Toen rinkelde ook haar venster weer dicht.

Midden-in de nacht-zwarte Zoldersteeg, waar alles weer sliep, stond alleen de schurftige gele hond, met z'n haarloozen staart tusschen de pooten en z'n betraanden kop omhoog, eenzaam z'n honger uit te huilen, met langgerekte, erbarmelijke galmen.

Sept. 1902.

VERLATEN. † † † † † † † † † † DOOR KAREL VAN MILLEM.

Ver-uit lagen de lage landen onder een grijzen, wijd-wolkigen hemel. De vliet langs den straatweg was rimpelloos-vlak en weerspiegelde het roerlooze, fijne getak der bijnabladerlooze boomen en de witte buigende brugjes met een effene klaarte. Aan het einde van den weg lag het dorp met z'n roode en grauwe daken en daartusschen het blauwige kerke-dak naast den spitsen, slanken toren rondom in de boomen. En hier en daar, langs den weg en over het land, staken huizen en schuren hunne nokken en daken tusschen laag omringend geboomte uit.

In den kleinen tuin voor de deur van haar huisje, dichtbij den weg, stond een jonge vrouw stil uit te zien in de vroege, kleurlooze herfstschemering. Over de stille, vlakke weien kwam een wazig-blauw langzaam aannevelen vanaf de verre kimmen. Nu en dan gingen luide schreden over den straatweg en kwamen voor het huisje voorbij of ratelde een wagen verweg over de steenen. En telkens wanneer zij een gerucht van verre hoorde, scheen de jonge vrouw opmerkzaam te worden, en trachtte zij tusschen de lage struiken aan den tuinkant door te zien, als ongeduldig om te weten, wie of wat daar zou naderen. Dan, na een oogenblik haar huis te zijn binnen geweest, kwam zij langs het smalle paadje van haar tuin, door het kleine hekje en verder over het houten bruggetje naar den eenzamen weg. Daar bleef zij staan staren in de richting van het dorp, nu en dan omkijkend den weg af de verre landen in. De enkele, die nog voorbijging, zegde haar luid zijnen avondgroet en verdween dan dra in de aanduisterende schemering.

De landen lagen donkerder nu en neveliger, en ver uit het dorp schenen gelige lichtjes al hier en daar de schemerende duisternis in. Plotseling klonken achter de vrouw lichte stapjes over het brugje en een klein meisje kwam toeloopen.

„Kom je nog niet binnen, moeder?"

Het kind had de hand der vrouw genomen en stond nu stil naast haar.

„Waar kijk je toch zoo naar?" kwam het eindelijk.

De vrouw scheen haar nu eerst op te merken.

„Och, niks, kind," zei ze. „Kom ga maar mee naar huis."

En het kind sprong al weg, het tuintje in, terwijl de vrouw nog even naar het dorp bleef uitkijken en dan ook langzaam op haar huisje toeliep. Aan de deur bleef zij nog een oogenblik luisterend staan, ging dan binnen.

In de kamer, waar het duister al zwartte, stak zij dadelijk de lamp aan en sloot de blinden. Dan haalde zij uit een kast in den muur een bak met brood, een paar bordjes en messen, en zette zich tegenover haar kind aan tafel. Met het groote broodmes begon zij boterhammen te snijden, telkens pratend tegen het kind, dat met groote, droomerige oogen naar haar te kijken zat.

Zij was een groote, flinke vrouw, met stevige armen en schouders en een breede, welvende borst onder het spannende kleed. Maar de tengere fijnheid van haar open gelaat en de blauwe adering aan haar slapen schenen vreemd bij de forschheid van haar gestalte en hare nu bezige handen, wat grof wel van het werken, te klein-slank. Onder haar zacht-blonde, hoog-opgekamde haren, waarin het licht-schitterde nu en dan, terwijl zij onder de lamp gebogen zat, was haar effene voorhoofd, beschaduwd nu, van een klare blankheid, en wanneer zij opkeek even hadden hare blauwe oogen een wat droomerigen, droeven blik.

Zij had de boterhammen op een bordje haar kind voorgezet en ging nu weer naar de kast, vanwaar zij aan de tafel melk kwam inschenken.

„Kom Lena, nu gauw eten, hoor. 't Is al laat."

„Ik heb niks geen honger, moeder," treuzelde het kind.

„Ja, kom, kom, hoor." — En even keek zij bezorgd naar het kind, een meisje van een jaar of 8, met een geel-bleeke gelaatskleur en donkere kringen onder de groote, zwarte oogen. De dokter had gezegd, dat het veel versterkende middelen moest hebben. Hoe zou zij die voortaan nog kunnen geven? Nu, den laatsten tijd, was dat goed

gegaan, omdat Frits haar hielp. Maar als hij weg was?

Zij bracht even de hand aan haar hoofd. Het deed haar zoo'n zeer van al dat denken en van het verdriet, dat ze had.

„Wat is er moeder?" vroeg het kind, dat juist had opgekeken.

„Niets Lena," antwoordde de vrouw. „Kom kind, eet nu toch je brood," vervolgde ze dan. „Wil ik je nog een glas melk geven?"

Het meisje begon nu weer langzaam te eten, terwijl de vrouw de tafel opruimde en nu en dan nog luisterend stil stond, als zij een gerucht buiten meende te hooren. Zij had hem zoo stellig verwacht vanavond, maar het werd al laat, meestal kwam hij vroeger. En overmorgen moest hij al weg, had hij gezegd.

Het kind had nu haar brood gegeten, en nadat de vrouw het wat geholpen had nog met uitkleeden, bracht zij het naar bed in een kleine, aangrenzende kamer, waarvan zij de deur openliet. Dan haalde zij wat naaiwerk uit een klein, laag kastje bij den schoorsteen en ging aan tafel zitten. Rondom haar was de kamer suizelend-stil in het bleek-gelige lamplicht. Het was een flink ruim vertrek met grauw, donkerkleurig behang en drie ramen, een aan den zijkant van het huis. Op den vloer lag een licht-kleurig zeil met dof-roode figuren erin en daarover onder de tafel, die dichtbij de ramen stond, en verder nog donkerde een wollig vloerkleed. Tegenover de vrouw boven den schoorsteen-mantel, waarop een klein klokje en een paar vaasjes en portretstandaardjes stonden, licht-vlakte een kleine, zwart-omlijste spiegel en hier en daar aan den wand helderden om een donkere plaat de witte papier-randen. Aan deze zijde van den schoorsteen bij het zijraam stonden een paar rieten stoelen met glad-gewreven, rood-houten leuningen en aan den anderen kant bij de deur, die naar de aangrenzende kamer ging, het kleine kastje met wat snuisterijen en een paar boeken erop. Daartegenover, naast de deur, die in het korte gangetje uitkwam, dat doorliep tot de keuken, reikte een groot, zwaarhouten kabinet tot aan de donker-groene zoldering van de kamer en in den hoek, waar de vrouw zat, stond een tafeltje met glimmende naaimachine-kast erop. Aan den wand tegenover de ramen en bij de tafel stonden nog enkele stoelen en in de smalle vensterbanken een paar donkerrood-steenen bloempotten met kleine planten aan stekjes gebonden.

De vrouw zat stil-gebogen over haar naaiwerk. Van buiten kwam nog soms een ver gerucht. Dan luisterde zij even, het hoofd opheffend. Maar het was meestal een wagen, die nog laat naar het dorp reed.

Het werd nu te laat, dacht ze. Hij zou niet meer komen. Als hij nu morgen maar kwam. Zoo kon hij toch niet voor altijd weggaan. „Voor altijd" zei ze dan zacht in zich zelven. En, als vermoeid liet ze haar naaiwerk in haar schoot zinken en, de elleboog steunend op tafel, leunde ze zwaar haar hoofd in haar hand, peinzend.

Zij had gemeend, dat zij nu gelukkig zou zijn en moest dit nu ook weer voorbijgaan. Nog geen 3 jaar geleden was haar man gestorven. Daar had ze niet veel verdriet van gehad. Zij was nooit gelukkig met hem geweest. Liefde, zooals zij nu voor Frits voelde, had zij nooit voor hem gekend. Maar zij mocht hem toch wel, toen zij trouwden. Het was een flinke, knappe jongen geweest. Maar daarna in de stad was hij slecht gaan oppassen en zij had er veel onder geleden. Neen, bedroefd was ze niet geweest, toen hij stierf; eigenlijk had ze zich verruimd gevoeld nu uit die ellende te zijn van de avonden, wanneer hij dronken thuis kwam en vloekte en tierde. Maar ze had toch erg alleen gestaan, toen, met haar kind, daar in die groote stad, en had eerst niet geweten, wat te beginnen. Gelukkig, dat hier in haar dorp, waar zij geboren en opgegroeid was, de menschen haar nogal geholpen hadden en haar werk gegeven met strijken en wasschen. Zoo had ze er kunnen komen, al was ze dan dat werken nooit zóó gewoon geweest. Maar het was toch meestal nog tobben. Tóén had ze Frits leeren kennen. En van dien tijd af was haar leven mooier geworden. Zij had nog wel moeten werken, want zooveel kon hij haar ook niet geven, maar er was toch iets bizonders gekomen in haar bestaan, iets innigs en warms, dat haar alles lichter deed

achten en de dagen kleur en zonneschijn had gegeven.

Zij herinnerde zich dat alles nog zoo goed. Hij was gekomen om te vragen, of hij haar ook helpen kon; want hij had gehoord, dat zij het soms moeilijk had, had hij gezegd. Zij had er weinig op geantwoord, was te trotsch geweest om te vragen, maar hij had haar toch werk bezorgd van zijn ouders, bij wie hij woonde. en van anderen. En later had hij haar ook wel eens wat laten brengen, eieren en melk, voor haar kind, zonder dat zij nog goed wist van wien het kwam. Hij gaf veel aan menschen, van wie hij wist, dat zij het noodig hadden, had ze toen gehoord. Bij de armen stond hij bekend als erg goedhartig en vrijgevig, hoewel hijzelf niet veel te missen had. En nog later had hij haar geregeld geld gegeven. Maar dat was toen nog niet, pas veel later. Toen zag ze hem nog alleen op straat of op den weg, en een enkele maal kwam hij eens vragen, hoe het haar ging en hoe het met haar kind was, dat toen ziek lag.

En langzamerhand was zij het prettig gaan vinden, als hij kwam, en zij waren samen veel gaan praten soms. Zij had hem verteld van haar leven en hij, stil-luisterend, had haar dan maar zitten aankijken en in zijne open-peinzende oogen had zij zijn medelijden gezien. Dan als hij wegging en zij hem uitliet, had zij hem soms even nagekeken nog, en hij, omkijkend soms, had haar nog glimlachend gegroet. Zij verlangde dan al weer naar zijn komst en zij wist het, hoe haar oogen blijde werden, als zij, buiten bezig of voor het raam van haar kamer, hem zag aankomen over het bruggetje. Maar ook in hem begreep zij de stille genegenheid, die zij in zichzelf voelde groeien.

Hoe mooi was toch die tijd geweest, die dagen vooral, als zij wist, dat hij komen zou? 's Morgens dan als zij naar buiten trad door de deur van haar huisje en de vroege ochtendwind zoo zachtjes woei om haar hoofd, had zij, als mijmerend, den dag tegengeglimlacht, die komen ging. De zon kwam langzaam stijgen en wonder-gouden schenen haar de eerste stralen te gloeien op de nog vochtige struiken en parelend, als nooit nog, had zij de dauwdroppels zien blinken aan het hooge gras in haar tuintje. En vaak voor zij haar werk begon, had zij achter het huis lang staan staren in gedroom over de vlakke weien, gulden al in den zonneschijn, maar waar ver nog wat wollig waas optrok aan de kimmen. En wanneer zij dan stond te wasschen achter op het plaatsje en de vogels hoorde sjilpen in de bezonde boomen boven haar hoofd, of jubelen ver, hoog in de glinsterende lucht, kon zij vaak niet nalaten half-vergeten versjes uit haar meisjes-tijd te gaan zingen, om al de vreugde, die in haar was. Den geheelen ochtend scheen haar dan het werk zoo licht en de dag zoo goed om in te leven, en als Lena om 12 uur thuis kwam uit school, vond die haar soms in het zonnige huis weer zingend bezig met het eten.

Dat was al lang geleden nu, die eerste tijd. Maar het was al mooier geworden nog. Al was zij dan later niet meer zoo uitgelaten blijde tot zingens toe, het was toch zoo heerlijk-rustig en wonderlijk-vreugdig in haar geworden, nadat zij in volle liefde zich hadden gegeven aan elkaar. Met stil-droomerigen glimlach ging zij de dagen door en als hij dan tegen den avond kwam en bij het rustige lamplicht met haar zat te praten of soms te vertellen aan Lena, dan kon zij haar oogen niet van hem afhouden, van hem, die voor 't eerst haar leven blijde en gelukkig had gemaakt. En later nog als Lena naar bed was en zij zoo rustig samen zaten in den geruischloozen nacht, dicht-leunend aan elkaar, kussend en liefkozend, of soms ook hij sprak van later, als hij meer zou verdienen op een grootere plaats, dan had zij het bijwijlen wel weder willen uitjubelen, dat nu eindelijk een zoo wonder geluk was gekomen in haar leven.

Zij was alleen nog wel eens bezorgd geweest, als hij haar zooveel geld gaf, want zij wist toch, dat hij niet veel had en dat hij voor zich zelf toch ook nogal wat noodig had, gewoon als hij was aan zooveel dingen van weelde. Hij was gemeente-ontvanger hier op het dorp, maar dat gaf niet veel, een honderd of wat maar per jaar. Maar hij wou niet dat zij zoo hard moest werken, zei hij dan, als zij soms hierover sprak. En dan zweeg zij maar. En nu was het al zoo. Hij

had uit de kas genomen en 't was ontdekt, toen plotseling de kas werd nagezien. 't Was een heel bedrag. Zijn vader zou het aanvullen en zij zouden hem gelegenheid laten om het land uit te gaan.

En nu moest zij maar alleen achterblijven. Zijn vader, die, als de meesten nu op het dorp, hun verhouding wist, en daarover hevige ruzie met hem had gehad, al eenigen tijd geleden, wou niets doen, als hij niet weg ging en alleen. Zij zou hem nu achterna komen later, als hij daarginder geld genoeg verdiende en hij haar schrijven zou. Maar zij was zoo bang, dat dat nooit zou gebeuren. O, hij hield wel veel van haar. Maar hij was zoo zwak van karakter, dat had ze al lang gemerkt. Hij was wel goed en verstandig ook, maar hij had geen wil genoeg. Vroeger had hij zaken gedaan in de stad, nu een jaar of wat geleden, maar hij was er niet genoeg bij geweest, was te goedgeefsch, te toegevend en te meegaand met anderen en het was verkeerd geloopen; ook al zijn zwak karakter. Nu was hij door bemiddeling van zijn vader aan dat baantje gekomen. Hoe zou het nu daar verweg met hem gaan? O, als zij maar bij hem mocht blijven. Zij zou hem wel helpen, sterker maken. Dan zou verder alles wel goed gaan. Maar nu, nu bleef zij alleen hier achter, heel alleen en ongelukkig. En hij, hij was ook misschien....

Langzaam drupten haar tranen af in haar hand.

't Was zoo vreeselijk, zuchtte ze. Waarom moest dat nu?

En plotseling dan, haar gezicht buigend in haar arm, liet zij het hoofd neervallen op tafel, en snikte luid uit haar hartstochtelijk-lange snikken, die haar lichaam deden schokken.

„Moeder, moeder, wat is er?" klonk plotseling de stem van het kind door de open deur. „Waarom huil je, moeder, moeder?"

Dan begon het kind zelf zacht te schreien.

De vrouw was op het eerste geluid al opgeschrokken, droogde nu snel haar tranen en liep naar de bedstee, waarin het kind te schreien lag.

„Stil, Lena, stil kind," zacht — praatte ze. „Je moet niet huilen."

„Maar jij huilt zelf ook moeder. Waarom deedt je dat?"

„Och, het is niks, kind. Het is nu al weer over. Kom wees nou ook stil. Moeder huilt ook niet meer."

„Maar wat had je dan, moeder," vroeg het kind de tengere armpjes om den hals der vrouw slaande. „Wil je mij dat niet zeggen?"

De vrouw, zich nog ontroerd voelend, maakte zachtjes de armen los van haar hals.

„Ga nu maar slapen, Lena. Morgen zal moeder het je wel vertellen hoor. Ga nu maar stil slapen. Moeder komt dadelijk ook naar bed."

Het kind legde zich nu weer neer en de vrouw, rustiger, ging opnieuw aan tafel zitten en nam haar naaiwerk weer op. Maar het naaien ging niet meer. Zij had zoo'n hoofdpijn ook, en zij moest nog gedurig denken aan Frits. Hij zou nu zeker morgenavond komen. Maar als hij het eens niet deed, als z'n vader er eens over sprak, het niet wilde, en hij het daarom liet. En haar gezicht verstrakte plotseling en hare beangste oogen schenen ver heen te zien als naar een dreigend leed.

Maar langzaam-aan verzachtte zich weer de bange stroefheid van haar trekken en in haar starende oogen kwam de lichte verheldering van een even-glimlach, die dwaallijnde om haar mond.

Dat kon immers niet, wist ze nu. Hij zou zeker komen, hij had het gezeid, en voor niemand zou hij dàt laten.

Rustiger nu in de zekere gewetenheid van zijn liefde stond zij op en ging haar naaiwerk wegbergen. Dan ruimde zij nog wat op op de tafel — aan eten had ze geen trek vanavond — en ging naar bed.

* * *

Toen ze den volgenden morgen de vensterluiken openstiet, scheen van een bewolkte lucht de zon schemerig door de takken van de lage boomen aan den wegkant. Het leek kouder dan gister en een koele wind glipte even door de open ramen naar binnen.

Lena sliep nog.

Zij ging nu eerst nog wat werken achter in het huis en kwam dan thee zetten en boterhammen maken. Toen tegen een uur of 8 riep zij Lena en hielp die met wasschen en aankleeden.

Vlug at zij haar brood en terwijl het kind nog te eten zat, was zij aan de tafel al bezig met opruimen, want zij had veel te doen vandaag.

Toen Lena naar school zou en haar goeien dag kwam zeggen, was zij in het kleine keukentje bij de warme kachel aan 't strijken. Het kind sloeg even de armen om haar heen en kuste haar.

„Ben je nu niet meer bedroefd, moeder?" vroeg het liefkozend.

Zij kuste het terug.

„Nee, hoor, Lena, ga nu maar gerust naar school."

Het meisje liep weg, maar, al aan de buitendeur, kwam het nog even terug in het keukentje.

„Dag, moeder. Zal je niet meer huîlen?"

En het trok opnieuw het hoofd der vrouw in haar teere armpjes.

„Dag, Lena," zei ze dan, even glimlachend.

En het kind, haar glimlach ziende, lachte nu ook en bij de open deur van de keuken keek het nog eens om en groette: dag.

De vrouw, alleen, bleef nu vlug doorwerken. Zij wou graag vroeg klaar zijn, want zij wist niet, hoe laat Frits zou komen en zij had nog heel wat naaiwerk af te maken ook, vandaag. Zij moest nu oppassen, dat ze niemand verloor, voor wien zij werkte, want als Frits weg was, zou ze het moeielijk genoeg hebben.

Toen Lena uit school kwam, bracht die een briefje mee. Het was van Frits. Hij schreef, dat hij vanavond bij haar kwam, want dat hij morgen wegging.

Het eten kon zij dien middag bijna niet door krijgen. Zij moest maar aldoor denken, dat nu voor 't laatst vanavond Frits bij haar zou komen en dat ze dan weer alleen zou zijn en ver van hem weg.

Nadat Lena weer naar school was gegaan en zij den boel had opgeredderd en zich wat aangekleed, kwam zij bij het raam aan tafel zitten naaien.

De hemel was dien morgen al donkerder geworden en het begon nu zachtjes te regenen. Langzaam, zonder ophouden, bleven de druppels vallen uit de egaal-grijze lucht. De zwarte takken der boomen glommen vochtig en de weinige bladeren nog hingen slap neer.

Het was een droevige dag. Over den weg ginds kwam niemand meer, slechts een enkele kar nog, en soms een vrachtwagen met zwart-glimmend zeil overdekt. De vrouw keek nu en dan uit naar buiten, doelloos starend in haar vaag-droevig gemijmer, met dat ééne aldoor in haar hoofd, dat het nu voorbij was.

Later op den middag begon het wat te waaien en de regendruppels kletterden nu een enkele maal tegen de ramen, terwijl een zacht geruisch in de hooge boomen hoorbaar werd.

Om 4 uur kwam Lena thuis. Die vroeg, of moeder wel wist, dat van Meeren morgen al voor goed wegging, hier ver vandaan.

De jonge vrouw keek even op, knikte van ja, maar zei niets.

Tegen den avond kwam Frits. Zij had juist de lamp opgestoken, toen hij binnentrad, en zat nog te naaien. Hij sprak niet, maar, op haar toeloopend, gaf hij haar de hand, die zij even drukte, hem aankijkend met strakke oogen. Dan kwam hij naast haar zitten.

Lena zat tegenover hen haar boterham te eten. „Of hij nu voor altijd wegging en nooit meer terugkwam", vroeg die aan Frits.

Nee, hij ging niet voor altijd, vertelde hij. Later kwam hij terug maar dat zou erg, erg lang duren. Of Lena nu al dien tijd braaf zou oppassen en of ze vooral heel, heel lief en goed voor haar moeder zou zijn, want dat moeder zoo alleen was.

Lena keek even naar haar moeder, die, het hoofd gebogen om haar tranen te verbergen, zwijgend zat.

„Moeder zou veel liever hebben, dat u bleef," zei ze dan.

De jonge vrouw keek even op, keek Frits aan, glimlachend door haar tranen.

Hij lachte ook, droevig,

„Ja, ik zou ook veel liever blijven, Lena,"

zei hij, „maar ik kan niet, ik moet weg. Ik heb er zelf veel verdriet van en je moeder ook, en daarom moet je nu altijd erg lief voor je moeder zijn, omdat je haar troosten moet."

Het kind begreep wel niet goed, maar het zag toch de droefheid van die beide groote menschen, van haar moeder vooral, en naar haar toeloopend, kwam het haar streelen en kussen.

„Moeder mocht niet bedroefd zijn," zei ze.

De vrouw trok haar nu bij zich op schoot en kuste haar, beloofde niet meer bedroefd te zullen zijn, maar dan moest Lena nu ook zoet naar bed gaan.

Het kind was dadelijk gewillig. Ze zei Frits goeien nacht en die trok haar nog even naar zich toe en zei nog eens, dat ze nu altijd erg lief moest zijn. Zij knikte ernstig, als begrijpend.

Toen zij te bed was en de vrouw de deur der kamer had dicht getrokken, en weer naast hem was komen zitten, begon hij te vertellen, hoe laat hij weg ging en hoe alles zou gaan. Zijn vader zou hem weg brengen naar Rotterdam. Daar ging hij op de boot. En van daar zou hij haar nog schrijven en geld sturen. Zoodra hij aankwam daar ginds, zou hij ook schrijven en zijn adres opgeven, zij moest hem dan dadelijk antwoorden.

De vrouw zat maar stil te luisteren, keek hem nu en dan eens aan met van tranen glinsterende oogen.

Hij had zijn arm om haar heen gelegd en zacht-dringend vroeg hij nu, of zij hem niet vergeten zou en later bij hem komen.

Zij keek even naar hem op, begon dan zacht te schreien, het hoofd buigend. En hij haar dichter naar zich toetrekkend, vast tegen zich aan, kon nu ook zijn tranen niet meer bedwingen, en eensklaps overweldigd door gansch de zwaarte van zijn ingehouden droefenis, snikte hij het uit, luid-hartstochtelijk, dat het toch zoo verschrikkelijk was en dat hij niet weg kòn van haar.

Zij maakte zich zacht los uit zijn vaste omarming en trachtte hem te berustigen. Maar hij, geheel verloren nu in het angstige smart-gevoel om zijn heengaan, bleef stil tegen haar aan liggen snikken, haar arm om hem heen, kramp-schokkend zijn lichaam telkens en telkens.

Zoo zaten ze langen tijd. —

Dan eindelijk begon hij weer zacht te praten van later, als hij geld genoeg zou verdienen en zij bij hem zou komen. En de gedachte daaraan maakte hem kalmer.

„Maar zìj was zoo bang, zoo bang, dat dat nooit gebeuren zou, dat hij haar zou vergeten."

Hij wilde haar gerust stellen.

Maar zij kon die vrees niet van zich afzetten, zei ze, 't was of ze er een voorgevoel van had.

En hij, bang voor zijn eigen zwakheid en voor alles wat komen zou, zat nu zwijgend, als radeloos. Hij hield zooveel van haar, zooveel, maar hij was toch bevreesd soms, dat de wisselingen van zijn leven hem weer ver zouden drijven van die liefde-begeerte van nu, dat hij geen kracht zou hebben ook, om zoo lang te blijven willen en te blijven werken voor haar.

't Was of zij zijn zwijgen begreep en als angstig lei zij haar hoofd tegen hem aan. Zij bleef zoo alleen, klaagde ze dan, zoo heel alleen en ongelukkig. Ze was nog nooit gelukkig geweest dan nu met hem en dat was nu ook weer voorbij, voor altijd. Zij had nu niets meer.

Maar haar klagen maakte hem sterker toch, vaster vertrouwend in zich zelven, omdat hij haar geluk wilde, zoo graag. En hij zei haar, dat ze moest vertrouwen en wachten op hem en nu maar leven alleen voor haar kind en voor later. Hij zou haar komen halen of haar geld sturen om na te komen.

Zij zat stil tegen hem aan, wat getroost.

De wind was nog meer opgestoken en huilde in de naakte takken door den verren nacht en kletste telkens de fijne regenvlagen tegen de vensterluiken. Zwijgend luisterden beiden. Om hen heen was de kamer in een wonder-droomige stilte, maar buiten werd al luider het razen van den wind in de hooge boomen.

„Wat waait het", kwam ze eindelijk zacht.

„Ja", zei hij toonloos, als ver in gedachten.

Dan na een poos:

„Als het maar niet zoo waait, als je op zee bent."

„Dat duurt nog een paar dagen," stelde hij gerust.

Maar zij was bang geworden bij die gedachte.

„Als de boot eens verging," praatte ze verder.

„Och, daar was weinig gevaar voor," meende hij, „met zulke groote booten."

Maar haar vrees was gewekt.

„Als hij daarginder eens stierf, verweg."

Hij trok haar vaster weer tegen zich aan.

„Kom, daar moest ze niet aan denken. Hij was nog jong en sterk. Hoe kwam ze daar bij?"

Ze zat ver heen te staren als in gepeins hoorde nauwelijks wat hij zei.

„En ik zou het niet eens weten," klaagde zij voort, „ik zou het niet eens weten, als je al lang dood was."

Hij kuste haar.

„Kom, je moet je zulke dingen niet in het hoofd halen, kindje," zeî hij liefkozend.

„Waarom zou ik sterven? — En als het al gebeurde, zou er wel iemand zijn, die het je liet weten, daar zal ik wel voor zorgen. Maar je moet er niet aan denken."

Ze liet hem maar stil begaan, bleef zachtdroevig praten, dat zij hem wel nooit meer zien zou, dat ze het voelde, dat het nu voor 't laatst was en zij alleen zou blijven.

En hij, angstig-bedrukt ook door haar voorvoelen, bleef nu, terwijl zij, zoo stil tegen hem aan, te klagen zat, in pijnigende onmachtigheid van troosting, dof-oogend voor zich uit staren, als gedachteloos streelend haar gelaat.

Eindelijk rees hij op. Het was al zoo laat. Hij moest weg nu, het kon niet anders. Zij stond ook op. En zoo, staande tegenover elkaar, haar handen in de zijne, zei hij nog eens, dat zij aan zoo iets niet denken moest en maar wachten op hem en hem niet vergeten.

Zij keek hem aan met haar groote, droevige oogen, vol tranen nu, en knikte maar. Maar dan plotseling, haar armen slaande om zijn hals, met haar hoofd aan zijn borst, brak zij uit in een heftig snikken, huilend haar droefheid, woordeloos.

Hij hield haar stil omkneld, de oogen vol tranen ook, en kuste haar haren, streelende. Eindelijk keek zij op, bedarend, en kuste hem ook telkens en telkens, nog eens hare liefde zeggend met zachte, tranen-gebroken stem.

Tot aan het bruggetje ging zij mee. Daar leunde zij even nog haar arm om zijn hals en vroeg hem ernstig, kalm-dringend, of hij haar nu nooit vergeten zou, nooit.

Hij beloofde, kuste nog eens en nog eens. Dan ging hij.

Maar, toen hij, op den weg groetend omkeek, kwam hij weer terug, en haar omhelzend, kuste hij onafgebroken haar mond en haar wangen en, nauw-hoorbaar, met vochtige stem, fluisterde hij telkens en telkens: „kindje, kindje."

„Kom, lieveling, je moet gaan," sprak ze het eerst zich losmakend. „Morgen zal ik je nog zien, als je voorbijkomt."

Nog even hield hij haar hand, dan stapte hij langzaam heen.

Zij was op den weg komen staan en keek hem na. De regen had opgehouden en de maan scheen nu en dan tusschen donkere wolken, die langs den hemel voortjoegen. Telkens was zijn donkere gestalte helderder zichtbaar op den eenzamen weg. Hij had nog eens omgekeken een paar maal om haar toe te wuiven en nog eens „wel te rusten" geroepen. Nu zag zij nog even slechts zijn vervagende gedaante, terwijl zij ingespannen in de duisternis tuurde. Dan was hij heen.

Maar lang nog bleef zij luisteren naar zijn verwijderende voetstappen, die hol klonken over den verlaten weg in den stillen nacht.

Eindelijk ging zij naar binnen en daar in de nu-verlaten kamer met de twee ledige stoelen naast elkaar, gansch overweldigd door het gevoel van hare verlatenheid, zonk zij op haar knieën aan tafel neer, en, het hoofd buigend, snikte zij luid haar radelooze smart uit....

Maar plotseling voelde zij een arm om haar hoofd en „moeder, moeder" kwam het zacht.

Het kind, wakker geworden, was op haar bloote voetjes geruischloos binnen gekomen en naast haar neergeknield. Nu hield het het tengere armpje om haar hals.

„Ben je daàrom zoo bedroefd, moeder omdat hij weggaat voor goed?"

De vrouw zei niets, snikte luider nog, heftiger.

„Moeder, moeder", klaagde het kind.

Zij hief nu het hoofd op en, haar arm heenleggend om de tengere gestalte van het meisje, dat nu met beide armpjes haar hals omkneld hield, bleef zij zachtjes uitweenen aan het gelaat van haar kind.

VAN DE REDACTIE.

STEDENMOOI. — Waar gaat het heen met onze groote steden?

Op deze vraag moet men wel een somberklinkend antwoord geven, na elk bezoek dat men heeft gebracht aan een groote stad, die men in langen tijd niet had gezien. Er zijn mogelijk uitzonderingen op den regel, maar ik geloof niet dat er veel zijn. De groote stad is tot verleelijking gedoemd om verschillende redenen.

Vooreerst is de aloude kern, het karakterestieke deel, gedoemd tot ondergang. Het vonnis kan zeer spoedíg, misschien ook laat worden voltrokken, maar 't wordt zeker ten uitvoer gelegd. Blijft de mooie kern onaangetast dan is dit een teeken dat de stad niet groeit en steden, die niet groeien, zijn bestemd om doode steden te worden. Maar de groeiende stad breidt zich uit rondom haar kern, niet alleen, zij dringt zich stijf daartegen aan, zoodat de kern in 't nauw komt. Het dicht op elkander gebouwde alleroudste gedeelte lag wel tusschen vestingmuren eenigermate in verdrukking en de nauwe, donkere straatjes waren niet wat zelfs wegen voor zeer bescheiden verkeer wezen moesten, doch het groepje huizen was maar klein en 't was dan toch gelegen in een groote onbebouwde ruimte, vaak aan een rivier of een meer.... Doch nieuwe huizen kwamen een benauwenden gordel vormen om de oude. Wel werden de vestingmuren en singels verlegd, maar met de aldus verkregen ruimte moest gewoekerd worden. De oude stad zag de vrije velden achteruit deinzen en een huizenketen omkluisterde haar. De bewoners vluchtten. Benauwdheid dreef hen èn zucht naar 't nieuwe. Wie vermogend was, wilde wonen in de nieuwe wijken, waar, zoo niet mooier, dan toch nieuwer en nieuwerwetscher huizen verrezen. Met de aloude, mettertijd geheel door den stand van vroegere bewoners geminachte huizen, begon men te knoeien. Ze werden verbouwd om daarin meer dan een gezin te kunnen bergen; ze werden bedorven om er pakhuizen van te maken. Al sneller en sneller ging het oude stadsgedeelte vervallen. Hoe meer bloei, hoe spoediger 't verwordingsproces der stedenkernen ging. Gedeeltelijk werden ze soms armenbuurten, waar midden in prachtige woningen van pratriciërs of vorsten bleven staan, gespaard voorloopig, nog beveiligd tegen den moker, maar alras den grootsten tijd van 't jaar verlaten door de rijke bewoners, vernederd tot curiositeit van de familie, voorbestemd, in 't gunstigste geval, om museum te worden of archiefgebouw of misschien school of klein klooster of logement.

Maar de nieuwe stad laat nooit de oude met rust. Niet tevreden met haar te stikken, priemt zij haar in het lichaam, richt zij haar stooten op het hart. Want — let wel — in den regel is de nieuwe stad voor 't grootste gedeelte om de oude heen gebouwd. Doch de bewoners verkiezen er daarom nog niet langs heen te loopen. Zij willen langs den kortsten weg van de eene nieuwe wijk naar de andere gaan en die weg leidt door de oude stad, waarvan de verkeerswegen veel te eng worden. Langs die enge verkeerswegen nu komen, juist omdat er zooveel menschen doorgaan, de meeste winkels, de meeste taveernen, de meeste kantoren, waardoor het verkeer juist daar het snelst toeneemt, waar er de minste ruimte voor is. De groot geworden stad doet hare eischen gelden. Een heirleger van mokervoerders gaat door de nauwe kronkelstraten. Gapende wonden worden geslagen in de oude buurten. Maar dat is niet het ergste. Langs de nieuwe wegen door de oude stad komen nieuwe huizen, soms eerst maar aan één kant van de straat en veel later eerst aan de in stand gebleven oude overzijde. Nu is het karakter van de oude stad al grootendeels weg, nu zijn de binnenstraten geheel onaanzienlijk

geworden, nu die mooi gevonden breede verkeersweg ze nog veel erger van de andere wijken vervreemd heeft en al sneller en sneller gaat het verwordingsproces.

Wat voorname wijken waren, worden wijkplaatsen voor verarmden eerst, en eindelijk toevluchtsoorden voor ganschelijk misdeelden, tot ook nòg dieper in de oude kern het moordend wapen der nieuwe stad komt dringen en geheele buurten worden geslecht om plaats te maken voor nieuwe huizen en pleinen. Slechts de monumentale gebouwen blijven staan, maar het is voor 't oog alsof zij verplaatst waren naar de nieuwe stad. In hun nieuwe omgeving zijn ze niet meer wat ze geweest waren: gelijksoortig met veel kleiners om hen heen. De aloude paleishuizen schijnen verdwaald tusschen moderne woningen, winkels, fabrieken....

Een halve eeuw, een eeuw later — en opnieuw is de stad uitgebreid, opnieuw is er een stedengordel bijgekomen, opnieuw wordt de aloude kern verminkt en ook het vroeger nieuwe stadsgedeelte ernstig bedreigd. Zoo gaat het voort. Maar in enkele steden is, door een samenloop van gunstige omstandigheden, het karakter van een klein deel der oude stad bewaard gebleven, althans in hoofdzaak. Deze omstandigheden zijn van verschillenden aard, maar voor het meerendeel staan zij in verband met de gesteldheid van den bodem en de ligging van het oude gedeelte, bijvoorbeeld op een eilandje, een heuvel, aan een te ondiep geworden rivierarm, aan een punt der oude stad, waaromheen de nieuwe zich niet onmiddelijk kan uitbreiden en dus niet zoo licht haar stikkingswerk kan gaan beginnen, al moeten er dan ook tòch vele huizen vallen om ruimte voor het verkeer te maken. Frankfort heeft zulke wijken, Londen en Parijs hebben er desgelijks. Een mooi voorbeeld is de Parijsche *Cité*, al is ook op dat prachtige eiland veel gevallen.

We hebben met dèze waarheid rekening te houden dat onze groote steden (in Europa dan) zijn gegroeid en dat het voor haar een groei van eeuwen is geweest. Een eisch der nieuwe stad is immer, vroeger of later, door de overheid ingewilligd ten koste der oude. Maar de vroede vaderen onzer Europeesche groote steden hebben ook wel eens ingegrepen in het natuurlijke groeiproces en aan dat ingrijpen van overheidswege hebben de oude groote steden het te danken, dat er nog het een en ander van 't karakter harer oude gedeelten is bewaard gebleven, ook waar niet de gunstige omstandigheden die stukken beschermd hebben. Intusschen, dit ingrijpen om redenen van schoonheid of ter wille van geschiedkundige herinneringen is van betrekkelijk jongen datum, zoodat men wel mag zeggen dat het tamelijk ongeschonden bewaard blijven van mooie stadsgedeelten aan het toeval te danken is.

Het spreekt wel vanzelf dat in de oudste stadswijken geene eenheid kan worden gebracht, tenzij dan op eene zeer enkele uitzondering na. Men breekt er nieuwe straten in; men doet er de ellendigste krotten uit verdwijnen, men moderniseert zoowat, doch immer naar den eisch der materieele belangen, geenszins uitsluitend naar dien der stedenaesthetiek. Zùlk een weelde kent geen enkele Europeesche vroedschap.

Is dus het Stedenmooi voor een deel afhankelijk van het toeval en de piëteit der stedelijke overheid, ten opzichte van monumentale en historische gebouwen, pleinen, fonteinen, etc., etc., voor een ander deel is hèt soms het werk van een verstandig en goed voorgelicht stadsbestuur, dat althans de nieuwste manier van uitbouwen der snel wassende steden tot op zekere hoogte kan bepalen. Waar zoo herhaaldelijk kritiek wordt uitgeoefend op de wijze van uitbouwen onzer groote steden, mag niet worden vergeten dat het stadsbestuur maar tot op zekere hoogte ingrijpen kan.

Het moet in de eerste plaats rekening houden met de behoeften der nieuwe en oudere bewoners. Iedereen begrijpt dat de overheid niet kan voorschrijven het bouwen van een villapark, in een periode, waarin uitsluitend behoefte is aan burgerwoningen of omgekeerd. Zij heeft daarom te voorzien waar het best weeldehuizen zijn te zetten, waar beter eenvoudige woningen zijn te bouwen. Maar dat is verre van gemakkelijk. Om dit met eenige zekerheid te kunnen doen, zou

men een halve eeuw vooruit dienen te weten in welke mate de stad zich uitbreiden gaat en welk soort van bewoners voornamelijk zullen immigreeren. Zelfs de verhouding tusschen het aantal weeldemenschen en dat der eenvoudigen zou voor een verre toekomst ongeveer bekend moeten zijn!

Achteraf, als de berekening blijkt foutief te wezen, komen er allerlei menschen vertellen dat de goede becijfering uiterst gemakkelijk was. Men hoort dat alle dagen. Om èèn enkel voorbeeld te noemen: een Haagsche jongen van tien jaar weet u te vertellen dat de Zeeheldenbuurt te 's-Gravenhage had moeten worden gereserveerd voor mooie straten met flinke panden, ook voor groote magazijnen en dat het erg dom was zooveel kleine huisjes te laten bouwen in den Archipel, waar zoo'n kostelijk mooi stratennet en zoo mooie heerenhuizen hadden moeten komen. Ik geloof dat overal de overheid staat voor een rekensom met een leelijke onbekende, die niet is op te lossen uit de gegevens.

Wat nu de richting en de breedte der straten aangaat, ook in deze is de oplossing van het vraagstuk oneindig moeilijker dan men over 't algemeen wel denkt. De rechte lijn is de goedkoopste, waar geen natuurlijke hindernis in den weg staat; maar de rechte lijn is leelijk, waar wanverhouding heerscht tusschen de hoogte der huizen en lengte en breedte der straat. Hoe lager huizen, hoe eerder de rechte lijn hindert; hoe breeder straat, hoe langer zij wezen kan; maar des te nietiger lijken dan ook weer de lage, smalle huizen. Intusschen dit mag geen reden zijn om den Nederlander, die liefst een huisje voor zich alleen heeft, te dwingen in kazernewoningen te gaan leven, omdat men veel mooier breede, rechte straten kan maken met breede hooge huizen dan met smalle lage; nog mag dit een reden zijn om een stadswijk aan te leggen als een doolhof vol lastig geerende huizen en onmogelijke stukjes tuin en brokjes plein. Wie een wijk aanlegt heeft met zijn huizenmateriaal in de eerste plaats rekening te houden.

Ook met zijn terrein. Wat voldoet in een stad met hoogten en laagten, staat vaak leelijk in een stad op vlakken bodem gebouwd en de vlakheid van onze Hollandsche steden is een der redenen waarom we hier van rechte straten zoo'n afkeer hebben.

Vaak komt men met buitenlandsche voorbeelden aan. Medunkt, haast immer te onpas. Wat een Haussmann kon doen voor Parijs, vermag hier niemand al ware hij nog veel grooter ontwerper voor stedenbouw. Het voornaamste, waarnaar we in de nieuwe wijken onzer eigen steden kùnnen streven bij 't ontwerpen van bouwplannen is te voldoen aan zekere eischen van het pittoreske zonder in overdrijving te vervallen. Nog akeliger dan een saaie straat is een pretentieus nieuw grachtje, een aanstellerig nieuw plein, een popperig villaparkje, als uit een speelgoeddoos gepakt en over 't algemeen alles, waarin wanverhouding valt waar te nemen tusschen de gewilde voornaamheid van bouwplan en de bescheidenheid van materiaal (dus hier van de huizen).

Veel meer valt nog te doen voor de stad in hare bijzonderheden.

Ik meen te hebben aangetoond dat het groote-stedenmooi in Europa, waar geen nieuwe steden zijn, is voor een groot deel het product van bijzonder gunstige omstandigheden, voor een veel kleiner het resultaat van verstandige bemoeïingen (doorgaans bestaande in beperking der vrijheid van particulieren om op eigen grond naar welgevallen te bouwen) door de overheid. Het overgroote deel eener stad is voorloopig onaantastbaar product van 't een en het ander, dus vast materiaal, waaraan slechts zeer weinig valt te doen. Toch wel iets. Het détail der straten kan worden verzorgd, waar aan den aanleg van 't oude stratennet niets meer te doen valt. In deze is, naar mij voorkomt, nauwlettend toezicht van overheidswege verre van overbodig te achten, noch al te angstwekkend te beperken uit vrees voor beknibbeling der vrijheid van den particulieren huis-eigenaar. Meer dan in menig ander land, moet bij ons worden gewaakt tegen verafgrijselijking in détails van straten en grachten. Onze gevels zijn smal, onze huizen zijn laag en het kwaad woedt juist in het benedengedeelte der huizen van onze winkelstraten en zelfs op de vroeger zoo mooie, nu voor een deel erg leelijk, ge-

moderniseerde stadsgrachten die onzer hoofdstad niet uitgezonderd. Men moet zelfs erkennen dat Amsterdam met het verknoeien der huizen aan voorname grachten is voorgegaan. In deze was de aanzienlijke koopman den winkelier voor. Omdat men elders had bewonderd den zoogenaamden *bel-étage*, weigerde men te zien het decoratief onmisbare van den „hoogen stoep" en de arduinen treden met stevig ijzeren leuning, moesten weg en het kleine platform met leuning en 't groene houten bankje moesten weg en de menschen kruipen liever door lage deurtjes, vaak onder den beganen grond, om door een onoogelijk gangetje naar 't achterhuis te komen naar een ruime voorkamer, dan dat zij over een flinken trapstoep door een mooie marmeren gang naar een ietwat kleinere kamer gaan. Liever een gevel geschonden dan minder nieuwerwetsch te wezen dan een bevriend eigenaar van een modern huis in de Vondelstraat.

Dat, waar velen de voor gracht-huizen allerakeligste bel-étage-mode volgden, het gansche aspect der voorname grachten totaal bedorven werd, zagen misschien maar weinigen en 't bleek niet dat het iemand schelen kon. Waar, op het gebied van huizenbouw èn -verbouw vrijheid heerscht, kan men zeker wezen dat niet de meerderheid bewijzen zal iets te voelen voor 't in stand houden van het karakter eener straat of gracht. Zoo zijn eerst de mooie Amsterdamsche grachten voor een gedeelte bedorven door de bewoners. Maar die menschen, die zonder modernen bel-étage niet konden leven, vonden toch zóóveel meer gemakken en zooveel meer gelegenheid tot praal met moderne meubeltjes, daarenboven ook zooveel vroolijkheid meer in de nieuwwijksche huizen, dat zij, de een vòòr en de ander na, hunne deftige, maar ietwat sombere woningen verlieten om zich te vestigen in de nieuwe huizen, vormend moderne straten en pleinen. 't Eene heerenhuis op de grachten vòòr en 't andere na kwam in handen van winkeliers. Voor bergplaats in hunne woningen hadden zij, die ze lieten bouwen, ruim voldoende gezorgd. Men vindt er zolders in waar men aardig wat koopwaar kan opslaan en kelders, die zoo veel kubieke meters berging aanbieden dat menig magazijnhouder aan zolder, vliering en kelder ruimschoots genoeg heeft. Een bezwaar is nog maar de hoogte van de benedenverdieping boven den beganen grond, wat de benedenste ramen voor uitstallingvensters ongeschikt doet zijn. Doch vele kelders kunnen zoo worden verbouwd dat vóór een paar lage ramen nog heel wat voorwerpen kunnen staan tot lokaas voor den voorbijganger.... En zoo heeft men heel praktisch, al heel wat huizen van Heeren-, Keizers- en Prinsengracht verknoeid. Veel andere woningen zijn voor kantoorlokalen ingericht.

Aldus gaat mooi oud-Amsterdam worden een duidelijk bewijs voor mijn beweren dat uitbreiding eener stad in den regel ten gevolge kan hebben vernietiging van het stadsmooi der kern of der oudere uitbouwingen. Dit is de regel, inderdaad.

Om ons, bij het zoeken naar andere voorbeelden, te bepalen bij onze eigen hoofdstad, kunnen wij verder eene wandeling maken door een der leelijkste straatjes van Amsterdam: de Kalverstraat. Er is geen redden meer aan. Zeer natuurlijk is het van de winkeliers, die in deze nauwe straat hunne kleine huisjes hebben met bijna allemaal veel te geringe gevelbreedte voor een modern magazijn, dat zij alles doen om de aandacht op hun heel klein stukje spiegelruit aan de straat te vestigen. Ze hebben het onderste gedeelte van hun huis 't eerst laten moderniseeren. Nagenoeg overal is de rest gevolgd, maar de smalle, lage woninkjes maken met al die spiegelruiten nog heelemaal geen effekt. Ze schijnen er smaller door, dat spreekt. Hoe grooter openingen in een smallen gevel, hoe onaanzienlijker het huis er gaat uitzien. Maar dit is nog 't ergste niet voor de aloude straat. Er wordt nu een nooit eindigende wedstrijd gehouden in 't bedenken van middelen om de aandacht te trekken. Een modetje daarvoor komt en gaat om weer een nieuw modetje te laten zegevieren. De uithangborden hinderen elkander. Men ziet er niet een meer, omdat er zooveel zijn. 't Is of hier met bont beschilderd ijzer wordt gevlagd. En de pretentieuse geveltjes, die heel wat lijken in teekening of op een fotografietje, maken op niemand indruk in het smalle straatje, waar

niemand ze zien kàn, tenzij hij er genoeg belang in stelt om zich ter aandachtige beschouwing tegen 't spiegelruit van den overbuur aan te dringen. Dit nu, doen slechts de bouwmeester, de eigenaar en hunne belangstellende bloedverwanten, vrienden en kennissen.

Omstandigheden van zeer verschillenden aard hebben nu eenmaal *de* winkelstraat gemaakt van een, voor modern Amsterdam onmogelijk verkeerswegje en de gemeente is niet rijk genoeg om door opoffering van een millioen of wat het Damrak met een bocht door te laten loopen tot het Frederiksplein. Ik noem nu maar één voorbeeld en kies daarom een der meest bekende straten uit de meest algemeen bekende Nederlandsche stad. Doch niet enkel in Amsterdam, niet enkel in Nederland vindt men er zoo. Om een snel zich uitbreidende stad zoo ongeveer mooi te houden, moet men over millioenen kunnen beschikken.

Een stad groeit als een boom. Wordt de boom niet of onverstandig gesnoeid dan zullen leelijke nieuwe loten het sap aan mooie oude takken gaan onttrekken en zal de boom met elk jaar onooglijker worden. Zoo dient men ook te kunnen snoeien in een snel groeiende stad, met dien verstande dat daar in het oude en niet van het allernieuwste deel moet worden gesneden. Ge kunt aan onze hoofdstad zien hoe tòch het oude gedoemd kan wezen geheel en al zijn karakter en eigenaardig schoon te verliezen.

* * *

Onzen neringdoenden, onzen magazijnhouders wordt de eisch gesteld reclame te maken op alle denkbare en ondenkbare wijzen. Ook hierin ligt een gevaar voor het beetje stedenmooi, dat in 't hartje der metropolen nog over mocht wezen. Het min of meer artistieke aanplakbiljet heeft al lang naast en boven zich gekregen de afschuwelijkste schreeuwerij met electrische lichtletters in verschillende kleuren. Van de lichtbeelden achter ramen in de hoogte spreek ik maar niet eens. De moderne stad gilt om de aandacht van den voorbijganger in haar drukke wijken. 't Is overal een opbieden der magazijnhouders tegen elkander. Zij weten wel dat het groote publiek niet de meeste aandacht schenkt aan een artistieke versiering, een mooi uithangbord, een geestig uitgevoerd, oorspronkelijk denkbeeld van iemand met evenveel goeden smaak als vernuft, maar dat men 't geen stompen genoeg op de zenuwen kan geven door middel van licht en geluid en schelle kleuren of opvallend afschuwelijke reclamegedrochten. Geen geestig woord laat zoo zeker iemand opkijken als een slag op zijn hersens en de moderne reclame bestaat hoofdzakelijk in 't uitdeelen van slagen op de hersens van zooveel mogelijk voorbijgangers.

Gedrochtelijke reclamewagens rijden door de straten der wereldsteden. Zij kunnen niet te smakeloos bont en niet te ploertig van maaksel zijn. Het schoone treft niet, het gedrochtelijke alleen trekt, zegevierend, aller aandacht. Een monsterzuigeling met een torenhooge flesch, een monstermolen met draaiende wieken, een wafelenkraam op wielen, een... Ge weet het wel; 't kàn niet onnoozel genoeg. En mocht de Overheid wat heel toegeeflijk worden, dan zou zeer zeker ook het obscene element in de reclame op straat een groote rol gaan spelen. De reclame is leelijk aan 't verploerten, ik weet geen ander woord voor de treurige waarheid.

Zie de muurvlakten, de reclameborden, de reclamezuilen, de lichtreclames, de rijdende afschuwelijkheden .... al het gedoe, dat de moderne stad zoo leelijk maakt en toch overal zegeviert, tot in de hoofdstad van den goeden smaak, tot in Parijs, dat zijn groote *boulevards* heeft zien veranderen in één huizenlaan vol kermisherrie, welke er al 't indrukwekkend mooie van den grootschen aanleg te niet heeft gedaan. En denk nu eens aan de mooie of geestige of zelfs enkel guitige uithangborden en gevelsteenen van vroeger, die op de winkelhuizen in 't hart der drukke steden de aandacht vestigden en ze hun namen gaven. Toen zag men de dingen in hun bijzonderheden, nu ziet men slechts de bombarie in 't groot en in 't leelijk!

* * *

Wat nu de stillere buurten aangaat, de nieuwe wijken der groote steden, zij met dankbaarheid erkend, dat de moderne architectuur ons heel wat te genieten geeft en het bouwplan van menigen nieuwen wijk mag worden geprezen.

De vele kazernewoningen in saaie rechte straten dienen er te zijn. De stad kan niet leven van 't mooie alleen en dat mooie in groote steden is duur, dus enkel maar bestemd voor de rijke bewoners. Misschien zal, na jaren, ook de goedkoope stadsbuurt er behaaglijker gaan uitzien, doch dit zal wel alleen kunnen gebeuren indien de stedelijke overheid wil medewerken doòr geheel andere eischen te stellen bij den afstand van bouwgrond voor wijken, waar de minder gegoeden zich moeten vestigen, dan zij tot heden stellen moet. Het is niet billijk den bouwondernemer met verwijten te overladen, waar hij voor een maximum prijs een minimaal stuk grond moet koopen, om daarop een zoo groot mogelijk aantal rendeerende menschenkooien te bouwen, wil hij aan zijn verplichtingen jegens de geldschieters voldoen. Te waken tegen het voor goed verleelijken eener stad is niet plicht van particulieren, doch taak der overheid. Maar het te doen is weelde en voor die weelde kunnen maar enkele steden zorgen.

Er is echter nog meer te doen, nog wat van negatieven aard. Menige moderne stad vreet haar eigen natuurschoon, vernietigt haar oorspronkelijke aantrekkelijkheid. In plaats van te zorgen dat díe ten minste zoo lang mogelijk bewaard blijft, breidt de moderne Europeesche stad zich uit in de richting, waar 't meeste natuurschoon is te vinden. Voor geld verkwanselt zij haar mooie bosschen, haar heerlijke heuvelen, haar glinsterende duinen in den naasten omtrek en dan àl verder en verder. Waar de rijke menschen wonen willen, daar wordt hun, tot schade voor 't algemeen, tot verdriet van den middelmatig of zeer weinig gegoeden, plaats gegund en voor veel geld weinig grond verkocht. Wat de moker doet aan de oude kern, dat doet de spade of 't houweel aan het landschap, dat de stad omringt en haar groote aantrekkelijkheid uitmaakt. Jaar op jaar, worden heerlijke plekjes vernietigd, tot al het omringende mooi is verwoest en de stad, heel groot geworden, omringd is door villaparken of pretentieuse straten met tuintjes voor de huizen. 't Gebeurt overal waar de gesteldheid van den bodem dit niet belet. Zooals de stad Parijs den heelen Montmârtre heeft opgeslokt om huizen te bouwen, waar vroeger de wijnstok weelderig werd omrankt, vreet ten onzent 's Gravenhage haar mooie omgeving gulzig op en het grootste deel van haar schoon zal weldra alleen nog maar aan zeer oude Hagenaars bekend zijn. . . .

Enkel doode steden mogen haar eigen gratie behouden en sluimeren in de heerlijkheid harer versmade omgeving, tot de Mode zich dezer herinnert en dan — wee de stille stad, die worden zal het eigenaardig merkwaardige „nest," ter nauwernood geduld door de villa-bewoners, die het natuurschoon der stervende hebben gekocht per centi-are!

Nog een ander gevaar bedreigt het stedemooi. Het moderne verkeer stelt al hooger en hooger eischen en ze zijn niet vereenigbaar met die der weinigen, die de stad haar karakter willen doen behouden, die het overblijvende schoon tot geen prijs willen vernietigd hebben. Met de telefoonpalen en 't leelijke dradennet is het begonnen. Nu verlangt het publiek een goed en goedkoop tramverkeer, dat de oprichting van nog veel meer palen vergt en het spannen van nog een nieuw dradennet eischt. Het gaat niet over de huizen; het moet hangen over de mooiste verkeerswegen, door parken, over de grachten of burgwallen, tusschen aloude gevels, kruizend zich over de mooiste pleinen; want de vreeselijke spin der Electriciteit wil haar netten weven tusschen alle gevels, alle boomen en loert op de mooiste gothieke torens, die zulke prachtige steunpunten bieden. Gargouilles met draden in den bek. . . . nachtmerrie voor hen, die 't stedenmooi zoo lang mogelijk ongeschonden zouden willen bewaren . . .

F. L.

NIEUWE BOEKEN.

Mevrouw JEANNE REIJNEKE VAN STUWE heeft evenals Verwey *) een drama geschreven; en dit is wèl voor opvoering bestemd. Niemand minder dan dr. A. S. Kok heeft het daartoe aanbevolen in den *Nederlandschen Spectator*, en het pasgeboren Brondgeest-ensemble zal het stuk spelen; ten minste dit is door den directeur als zijn voornemen aangekondigd. Eenige Hagenaars hebben dit tooneelstuk in verzen hooren voorlezen door de schrijfster in den *Haagschen Kunstkring*. Sedert is het verschenen als brochure, na te zijn gepubliceerd in *Den Nieuwen Gids*. 't Publiek zal dus niet onkundig wezen — althans dit niet behoeven te zijn — ten opzichte van den tekst, tegen dat het stuk wordt gespeeld.

In hoeverre het op het tooneel zal voldoen, indien de rol van Judith uitmuntend wordt gespeeld met een vuur van hartstocht, dat den meerendeels merglooze verzen 't noodige relief verleent, durf ik niet beslissen; doch de lektuur van deze dramatische proeve bezorgt hem, die in mevrouw Reijneke van Stuwe eene dichteres heeft gezien, eene teleurstelling. Als leesdrama is het stuk, hoewel beter dan dat van Verweij, niet te vergelijken bij het krachtig-prachtige drama van Hebbel, die dezelfde stof zoo meesterlijk heeft behandeld in kernachtig proza.

Mevrouw Reijneke van Stuwe heeft niet gevoeld de noodzakelijkheid om, in een stuk als dit, de uiterste kracht te verleenen aan de krachtmenschen. Als Judith redding belooft aan haar volk zegt zij:

„Zoo zal ik, Judith, ik, een vrouw, mijn leven
Geloof en God ten dienste stellen! Hoort!

Eene Jodin zoo te laten spreken van Geloof èn God is een anachromisme. „God en des Heeren uitverkoren Volk" zou zij kunnen zeggen; mâar „Geloof"....? Zij gaat voort:

Ik zal met dees mijn hand, een werk verrichten
Waar vrouwen-wil en — vastheid toe behoort,
Waar mannenkracht en mannen-moed voor zwichten!

(Zwichten voor tekort schieten).

Een daad, die (waarvan de roep) vreugdvol gaan zal, van geslacht
Tot nageslacht... maar waar ik niet van spreken
Mag, noch ook kan, vóórdat zij is volbracht!"

Dat *vreugdvol* hindert hier erg. Judith mag den moord geoorloofd achten, een sluipmoord is het en hoe krachtiger men zich de vrouw voorstelt, hoe minder men kan aannemen dat zij zóó zinspeelt op haar voornemen. Ook haar God is niet de vreeslijk groote Heer der Heerscharen. Judith noemt hem *Vader* en vraagt:

„— wat zijn menschen bij uw goddlijkheid?
Wàt lansen, spietsen, slingers, schilden, bogen,
Bij éénen bliksem, als gij *toornig* zijt...?"

De komst van Judith in het vijandelijke kamp heeft de dichteres aldus voorgesteld. De veldheer Bagoas ziet vreemde vrouwen in het kamp. Judith treedt snel op hem toe en vraagt, zonder plichtpleging: „Zijt gij het heir-hoofd Holofernes?" En Bagoas is een lam gelijk. Hij toornt niet op zijn wachters, die twee vreemde vrouwen, misschien spionnen, misschien verkleede sluipmoordenaars of andere gevaarlijke schepsels, hebben doorgelaten. Allerbeleefdst en heel gelant, zooals een meneer zulk een vraag van vreemde dame op 't strand zou beantwoorden in 't badseizoen, zegt de verschrikkelijke veldheer:—

„Neen, mijn vrouwe!
Ik ben zijn veldheer Bagoas. Spreek vrij!
Zeg wat gij wenscht: gij kunt mij gansch vertrouwen.

(Dat is equivalent met: Bagoas, om u te dienen). Maar dat „gij kunt mij gansch vertrouwen" klinkt ironiek. Het is toch niet zoo bedoeld; want de geweldenaar, complimenteus, gaat voort:

*) Zie ons Septembernommer. RED.

„Vrouw, vrouw, wat zijt gij schoon!... Is dit een droom?
Waak ik of slaap ik? Zag ik ooit zoo'n wonder!"

En dan doet Judith een ongeloofelijk verhaal; waarop Bagoas antwoordt als een volmaakte domkop:

JUDITH.

'k Ben een Hebreeuwsche vrouwe, die, vol schroom,
Tot Holofernes is gevloden, zonder
Bescherming, zonder hulp... mijn maagd alleen
Heeft mij verzeld... Ik weet, mijn volk moet wijken,

BAGOAS.

Is dat waar?
Kan dit wel mooglijk zijn? Wilt ge overgeven
Uw stad aan Holofernes?... Vrouw, verklaar
Uw doel eerst nader... Wàt heeft u gedreven
Tot dezen stap?

JUDITH.

Is 't slecht, dat ik verraad
Het laffe volk, dat dorst zijn God verzaken?!
O, dat ik 't zeggen moet!... ik haat, ik háat
Mijn eigen volk! Ik wil God's wraak volmaken!
Aan úwen krijgsvorst zij de zege: laat
Mij veilig uwen heer geleiden, midden
Door 't dal, recht naar Bethulia... o, daad,
Die mij weer met mijn lot verzoent... Zie, bidden,
Deemoedig bidden wil ik: laat me uw heer
Ter overwinning voeren!...

BAGOAS.

Ja, dit móeten
Woorden van waarheid zijn! O, hoe ik eer
Dit schoon besluit! Gij wilt uw volk doen boeten
Voor 't laffe lastren van hun God, en kiest
Een zware straf hun uit... O, honderd-malen
Vergoedt u onze vorst, wat gij verliest
Door 't vluchten naar ons toe... O, zégepralen,
Op 't koppig volk! dat het nu éindelijk zwicht!...
Heil! heil!

Beleefd vraagt de veldheer dan nog: „neem mij niet kwalijk, mevrouw... neen, dit wel, maar ànders:

Maar, luister, vrouw, vergeef mijn vragen
Ik moet het doen, het is mijn krijgsmansplicht:
Draagt gij ook waapnen bij u?"

Judith zegt „neen" en dan is 't in orde voor dezen zonderlingen veldheer, die haar bij Holofernes brengt en dan — flapuit als hij is — tot zijn Meester zegt: „Behoorde zij mij als vrouw hoe zalig zou ik..." maar Holofernes laat hem niet uitspreken.

Hoor nu hoe Judith bij Holofernes haar woord doet. Zij belooft hem de overwinning over haar volk. „Tot voor de poort der stad Jeruzalem zal ik u leiden,... Ik wil mij wijden met hart en ziel aan dit zoo grootsche werk." Dan een vleierijtje. Maar *hoe* die vrouw hem de overwinning zal bezorgen, dat zegt zij niet en dat vraagt Holofernes niet. De veldheer ziet dat zij „schoon van aangezicht en slank van lijve" is en haar niets zeggende woorden vindt hij „even wijs-uitstekend als (haar) daad van (bij hem) te komen is." Dan erkent hij dat „geen vrouw hem gansch ontvlammen kon, maar door (haar) aanschijn is (zijn) hart (?) ontwaakt...." Een duidelijke liefdesverklaring volgt.

Aan Judith denkend, zegt Holofernes aan 't eind van een lange alleenspraak:

„O, vreemde vrouw, gij die mij hebt ontnomen
Mijn trots, mijn kracht... geef mij mijn Zelfschheid weer!"

Holofernes wil Judith bij zich hebben; dan komt er een liefde-tooneel vol gloed. De dichteres weet uiting te geving aan passie van liefde en dit tooneel van Judith met Holofernes reken ik dan ook tot het beste uit het drama. Maar de toon daalt veel te erg in het gesprek tusschen de weifelende Judith en Mirza. Judith, die na een nacht van liefde, aarzelt den man, wien zij zich willig gaf, te dooden wordt aldus door hare dienstmaagd toegesproken:

Neen, Judith, neen! gij kúnt dit toch niet meenen!
Hangt niet aan uw besluit ons gansch bestaan?
Is dan uw eergevoel geheel verdwenen?!
Misleiddet gij uw volk, dat treurt en lijdt,
Toen gij het redding hebt beloofd! O, helpen
Móet gij ons, Judith! Judith, wees bereid
De tranen van uw lijdend volk te stelpen!
O, Judith! Judith! doe uw woord gestand!

JUDITH (*vertwijfeld*).

Moet ik! o, moet ik dan! O, Heere! Heere!
Gij wilt, Gij wilt het dus!

(*Zij slaat het gordijn van den binnentent weg, verdwijnt.*)

Maar de toon verheft zich weêr in het laatste bedrijf, waar Judith triomfantelijk wordt begroet door haar landgenooten. Goed voorgesteld, kan diè Judith een mooien indruk maken.

Men wil het zwaard van Holofernes in den tempel hangen; doch Judith eischt het op. Een vrouw zegt dan:

„Laat ons omsnoeren
Dat zwaard met roode rozen! Judith, zie:
Dees donzig-volle, warm- en diep-getinte,
Of goudig-gele... of slingers witte, die
Langs 't lemmer liggen, licht als zilvren linten!
Kies, Judith, kies! Zij zijn voor u, voor ú!

JUDITH (*wild*).

O, zwijg toch! zwijg toch! Zwijg toch Wreeden! Wreeden!
Acht gij mijn jammer niet?! Zijt gij zóo ruw,
Dat gij mijn smart niet ziet! O, geef mij vrede!
O, geef mij rust, mijn God! Waar berg ik mij,
Dat niemand, niemand meer, mij, arme, nadert...
Verlos mij, Heer! Verlos mij! Maak mij vrij!"

Dàt is de ware taal voor dèze Judith, al zijn de versregels wel erg armelijk leêg De dichteres heeft hier wel dadelijk emotiewekkende woorden voor den toestand gegeven. Zoo óók zal de bekentenis aan het slot, door een temperamentvolle kunstenares voorgedragen, op het tooneel zeker voldoen:

„Wie, wie beklaagt mij, nu ik alles mis!
Wie lijdt mijn lijden mee, wie heeft erbarmen!
O, hoe ik heb geworsteld, dag aan dag,
Hoe ik geweifeld heb, en wilde vluchten...
Ik wist het, wist het: 'k had hem lief... en 'k zag,
Hoe ook zijn liefde wies en wies... 'k Verzuchtte
Mijn dagen in verterend mijmren... Wat,
Wát was mij 't heilig-rein geheim der liefde?...
De snerpend-felste ellende... o, hóe ik bad, —
Vergeefs, vergeefs! de smart, die mij doorgriefde,
Werd niet, werd nooit gelenigd... En vannacht...
Toen kwam het on-ontkoombre... 't Was de laatste,
De laatste van mijn dagen... Ach, mijn kracht
Was gansch verdwenen... Toen zijn oog weerkaatste
Zich in het mijne, wist ik, voelde ik, dat
Ik nooit de daad zou doen... Ik wachtte... wachtte...
Inwendig kermde ik om ontferming, bad,
Dat 'k mocht vergaan, en aan zijn voet versmachten...
Hij had mij lief... hij had mij lief..."

Of dit voldoende is, moet de opvoering ons leeren. De dichteres laat Judith zich het zwaard van Holofernes door 't hart stooten. „Zoo zal de dood ons beider bloed vermengen", een, voor dìt drama, zeer goed gekozen eind.

* * *

De dichter C. S. ADAMA VAN SCHELTEMA heeft ons een eerste proeve gegeven van een serie gedichten, die den algemeenen titel dragen van *Levende Steden*. Hij noemt deze eerste proeve „een dramatisch gedicht", doch dáárvan heeft het niets. *Londen* is niet meer dan een samenspraak tusschen *De Tijd* (bedoeld is, volgens een noot: *Tijdgeest*) en *De Vreemdeling*. Dramatische handeling is er in dit gedicht niet, noch ook iets anders dat kan doen denken aan de mogelijkheid van insceneering. Ik vind het daarom jammer dat de dichter het een „dramatisch gedicht" noemde, wat hij gaf. 't Brengt den lezer eerst maar van de wijs.

De Tijd verkondigt den vreemdeling, die Londen bezoekt, de ellende van het grootestads-bestaan. De kille mist „zijn al de gebeden, al de vloeken van duizenden"; de sterren zijn ver; de stralen van de zon komen des daags niet tot Londen af en vreeselijke gestalten ziet de vreemdeling: „een vrouw in lompen, geboren om in lompen te vergaan. Haar neus is weggerot en aan de stompen van 't sappig lijf kankert dezelfde kwaal. Haar hoofd hangt scheef en de bedorven plekken doen 't lijken op een afgevallen pruim...." Verder doet de *Tijd*(*geest*) hem

zien hoe: „uit de open vensters hangt het vuil te drogen als vellen om een doorgezwollen zweer." En zoo ziet de vreemdeling de ellende van Londen: dronken vrouwen, ronselaars, krantenroepers, ondergrondsche treinen, slechte weeldewijven, afgebeulde paarden, een blindeman, wiens hondje is gestorven,..., enz. enz. *De Tijd* waarschuwt den vreemdeling dan ook:

„Houd op te wanen
Dat nog één eerlijk en blij mensch daar leeft!
Geen komt daar 't steile leven meer te boven. —
Kind, leer het leven en zijn schande zien:
Het is zoo zwaar om waarlijk te gelooven
Aan een bedorven hart! — zoo veel — zoo veel
Is tot het merg vervuild! De naakte waarheid
Is het ergst, — het meest hartstochtelijk beeld
Is maar een schim, een nachtpit bij de klaarheid
Van lichtelaaie brand, — één lief gelaat
Is mooier dan muziek! — Zijt gij genaderd
Tot daar, — kunt gij gelooven dat een mensch
Liegt en bedriegt, en staat de boom ontbladerd
Van 't groene loof — — zie dán de zwarte stam,
En merk hoe hier en daar nog knoppen wachten
Op lucht — op liefde — of licht van beter tijd, — —
Geen mensch is slecht! en wie een mensch kan slachten
Laat licht zijn hond met rust. —
Vaarwel! — de nacht
Komt aan, zijn rafelige slippen
Plooien te zamen en zijn donker lijf
Buigt bij het licht en kust zijn bleeke lippen. —"

We zijn nu tot de derde afdeeling genaderd en tot hiertoe heeft de dichter niet dat groote, overweldigende kunnen geven, wat wij met alle recht moeten eischen van iemand, die zùlk een onderwerp aandurft. Wie de stads-ellende wil laten zien uit zoo groote hoogte als waarop men zich den alles overblikkenden *Tijd* moet denken, dient minder voor de hand liggende tafereelen te kiezen, misschien, maar zèker die tafereelen met machtiger hand in reusachtige fresco's weêr te geven.

Iets van die echt dichterlijke verheffing, waarvan het gemis door geene groote of walgingwekkende woorden wordt goed gemaakt, vinden wij in III, getiteld *de Mist*, waarin de samenspraak veel vlugger gaat. De vreemdeling ziet hoe „de dingen rondom (hun) hoofd komen naargeestig op en glijden weg als doode erinneringen — die toch nog levend zijn." Bloemen ziet hij venten; menschen geven geld voor dat mooie... maar *de Tijd* laat hem geen enkele illusie:

„Uw bloemen zijn bloedende halzen, doode
Gevilde schapen, — — en de zwarte kar
Met steenkool jaagt er jammerend vlak achter, —
Steenkool en schapenvleesch zijn 't vet en 't vuur
Van deze stad, en koning is de slachter
Van mensch en vee!"

En zoo gaat het voort, tot de zwarte nacht komt en „zijn groote mouwen vegen den spiegel van den hemel schoon."

Aan den stouten opzet van deze samenspraak is de indruk, dien zij teweegbrengt, bij lange na niet evenredig. Adama van Scheltema mist kracht voor een zóó stout ondernemen als door hem werd bestaan; hij is ook wat kortademig en monotoon. Wie denkt aan verzen van Victor Hugo, waarin deze der menschen jammer en hun gezwoeg schildert, moet de beeldende kracht, waarvan *Levende Steden* getuigt, wel onvoldoende achten. Een grootsch tafereel van de stadshel wordt ons niet gegeven. Geen siddering vaart ons bij de lektuur door de leden. Ook zullen de lezers wel zich af moeten vragen waartoe toch de vorm van een samenspraak gekozen is. Een directe schildering van Londen's ellende en kwaad zou meer kans hebben gehad ons te treffen. Over de zeer eenzijdige manier, waarop Adema van Scheltema een wereldstad belieft te zien, zal ik hier niet uitwijden. Geen lezer, die enkel vraagt naar de kunst van uiting, zou zich ergeren aan de zienswijze van dezen dichter. Maar wèl het schilferig-oppervlakkig-fragmentarische in een gedicht als dit, ons niet zonder pretentie gegeven, moet hinderen. Ook dìt nog, dat er zoo weinig typisch van Londen in is. Met verandering van enkele kleinigheden, maakt men 't toepasselijk op andere wereldsteden. Als de dichter zóó voortgaat, zou de serie *scie* kunnen worden.

F. L.

AAN HET STRAND
NAAR EEN SCHILDERIJ
EIGENDOM VAN DE FIRMA BUFFA EN ZN., AMSTERDAM.

EVERT PIETERS DOOR † † † † EDWARD B. KOSTER † † † †

Deze schilder, Hollander van geboorte, maar door een lang verblijf in Vlaanderen voor een deel vervlaamscht en daardoor misschien in ons land niet zoo bekend als hij verdiende te zijn, is op 't oogenblik de doyen van de te Blaricum gevestigde schilderskolonie.

Daar, in dat echt-landelijke dorp met de mulle paden, 't eenvoudige Protestantsche kerkje, de lage boerenhuizen met bemoste rieten daken en heerlijk tonig-verweerde muren, begrensd door begroeide zandbulten, waarachter de eng, zwellend van vruchtbaarheid en in den vollen zomer pralend met gouddeinend graan, op enkele plekken hel gemoderniseerd door schilderswoningen, daar leeft en werkt Evert Pieters, dien ik 't genoegen heb hierbij aan de lezers van dit tijdschrift te introduceeren.

PORTRET VAN EVERT PIETERS NAAR EEN PHOTO

Verschillende malen had ik 't genoegen de gast te zijn van den schilder, en reeds bij de eerste kennismaking had mij 't geestdriftige, 't in z'n kunst opgaande, 't kleurgevoelige van den man getroffen. Ik herinner me nog 'n wandeling met hem in de omstreken van Blaricum. 't Was in den namiddag van 't najaar; de zon stond al vrij laag, en beschoot 't rustige land met nog warme schichten. Wij lagen in 't gras te staren naar een dennenbosch in de verte, waarvan de boomen dicht opeen gedrongen stonden, donker tegen een lichten horizon, als een schaar van donkergetabbaarde wachters voor een blank Oostersch paleis. Daar sprak de kunstenaar over zijn streven en zijn opvatting, en lang zaten we daar, genietend van al de schoonheid in het rond. En op den terugweg kon hij opeens, midden in een gesprek, uitvallen: „Kijk es, wat mooi, kijk dat erwtenstroo, echt goud, dat opstaande kantje, wat pakt 't nog lekker licht, en zie dat muurtje ginder, wat fijn van toon tegen die boomen d'rachter." Later, tijdens een vierdaagsch verblijf te Blaricum in dezen zomer, leerde ik hem nog beter kennen. Toen was ik op en af met hem in 't atelier, zag hem aan 't werk, en sprak met hem over alles en nog wat. Dan kon hij na zijn dagtaak de leukste verhalen doen omtrent zijn Antwerpschen tijd en in den kalmen zomeravond klonk luid zijn vroolijke, hartige lach. Eén van die verhalen is *te* aardig om hier niet even meê te deelen. 't Doet wel niet veel af tot den persoon van Pieters, al is de innige leut waarmeê hij 't vertelt aanstekelijk; en waarom zouden we niet eens lachen om 'n aardige anekdote? We zijn tegenwoordig dikwijls zoo gruwelijk ernstig bij 't bespreken van kunst.

Op 'n goeden avond zou Pieters een nieuw atelier inwijden. Allerlei vrienden waren geïnvi-

KOOLENVELD IN VLAANDEREN NAAR EEN SCHILDERIJ
Eigendom van den Heer E. Libby, Toledo.

Dergelijke tooneelen deden zich voor in den prettigen Antwerpschen tijd dien Pieters met zooveel genoegen herdenkt.

Om nu eenig denkbeeld te geven van de ontwikkeling van den schilder, zal 't goed zijn in 't kort zijn leven te doorloopen en de gewichtigste punten daarvan te vermelden.

Een van de voornaamste gebeurtenissen in iemands leven is wel zijn geboorte. Deze had bij Evert Pieters plaats op 11 Dec. 1856, en wel te Amsterdam. Zijn ouders waren arm, en na eenig elementair onderwijs werd hij op zijn twaalfde jaar in de leer gedaan bij een huisschilder. (De vader van Verlat was ook huisschilder en Nicaise de Keyser was schapenhoeder geweest, evenals Benoit.) Toen hij ongeveer negentien jaar was, vertrok hij als decorateur naar Antwerpen, waar hij de avondklassen in 't teekenen aan de Akademie bijwoonde, wat kosteloos kon geschieden. Hij had overdag dan wel hard gewerkt, maar hij had zoo'n lust om schilder te worden, dat die avondlessen een ontspanning voor hem waren en hij, al mocht de vermoeienis hem te pakken hebben, die toch door wilskracht en energie overwon. Directeur van de Akademie was destijds Verlat, en gedurende twee winters teekende Pieters daar naar pleister. Op de Zondagen maakte hij kleine schilderijtjes naar plaatjes en gravuretjes, ook wel 'n enkele maal naar de natuur, waarbij hij zich angstig verborgen hield, uit vrees dat menschen zijn gedoe zouden merken en zijn werk zouden zien. Enkele van die stiekum gemaakte schilderijen werden bij 'n kennis van den schilder gezien door Theodoor (in de wandeling Door) Verstraete, den grootsten Vlaamschen landschapschilder van dien tijd. Verstraetes moeder, Mevrouw Verstraete—Laquet, was tooneel-

teerd, en ze hadden overdag den boel versierd met vlaggetjes en festoenen van groen. De vroolijke bent had ook ergens uit een achterstraatje een jongen opgescharreld om hen te bedienen. Dien jongen hadden ze bij hun aankomst in 't nieuwe atelier behoorlijk gepotlood en in 'n neger gemetamorfoseerd, waarbij ze hem ter meerdere glorie en deftigheid een hoogen hoed hadden opgezet. Door 't gebruik van allerlei geestrijke dranken werd onze geïmproviseerde neger hangerig en slaperig, zoodat hij tijdelijk beneden in de vestibule op een stoel werd gezet. Intusschen kwam de moeder van den jongen, die ongerust werd over 't lange wegblijven van haar zoon, aanloopen, en toen ze in de vestibule den deftigen neger met zijn mooien hoogen glimhoed zag, vroeg ze hem: „meneer, kan u me ook zeggen waar me zoon is?" De jongen werd op 't zien van moeder angstig en begon te dreinen. De schilders boven hooren in een oogenblik van stilte dat geluid beneden, en een van hen komt aan de trap vragen wat er is. „Ik kom me zoon zoeken," roept de vrouw, en de ander: „je zoon? daar zit-i vlak bij je op die stoel!" „Stik, dat is me zoon niet!" Ten slotte had echter de ontmaskering plaats, en werd zoonlief onder eenige opschudding door moeder mee naar huis getroond.

speelster, en verbonden aan den Ned. Schouwburg te Antwerpen, toen bestuurd door Victor Driessens. Nu had Pieters een schilderijtje gegeven aan een kennis van Driessens, en zoodoende kwam zijn vroegste werk, door middel van de moeder, onder Verstraetes aandacht. Deze zag iets in den jongen decorateur, en bood aan hem les te geven, wat natuurlijk met groote vreugd en dankbaarheid werd aangenomen. Verstraete woonde toen in Brasschaet, een dorpje in de buurt van Antwerpen. Pieters werkte des Zondags op „Zurenborg", een oude hofstede in de nabijheid, en daar kwam Verstraete dan naar zijn werk kijken en hem op weg helpen. Later trok ook Pieters naar Brasschaet om meer van zijn meesters hulp en raad te kunnen profiteeren.

Daar waren ook verscheidene andere jongelui, van welke Pieters al heel gauw den bijnaam kreeg van „de wroeter." Menigmaal toch trok hij, als de anderen vroolijk zaten te drinken, er op uit met z'n schilderkist, en om z'n ploeteren en wurmen, z'n slaven en sloven om er te komen, riepen ze dan: „Daar gaat de wroeter weer! Mot je weer smeren, zulle? Kom liever wat bij ons zitten!" maar Pieters luisterde niet naar de verleidende lokstemmen en ging dapper „wroeten."

Toen Verstraete met zijn woonwagen in Calmthout ging schilderen, volgde Pieters hem ook daarheen, en werkte er onder zijn leiding. Dit was in de jaren '83 en '84.

In '85 deed Pieters zijn eersten grooten stap op den weg der bekendheid. In dat jaar toch werd zijn schilderij „Rusttijd der houthakkers" aangenomen, voor de Hollandsche afdeeling van de wereldtentoonstelling te Antwerpen. Sedert dien tijd heeft hij aan alle groote tententoonstellingen meêgedaan.

In '94 kreeg hij op de tweede wereldtentoonstelling te Antwerpen een medalje 2de klasse voor zijn inzending „Kolenveld in Vlaanderen" (hierbij gereproduceerd), en in '96 te Parijs de gouden medalje iu de Salon des Champs Elysees voor 't zelfde schilderij en „Volendamsch Binnenhuis." Hij was de eerste Hollander na Mauve (die in '81 bekroond werd) wien deze onderscheiding te beurt viel. In '98 werd 't „Kolenveld" ingezonden op de tentoonstelling te Barcelona, waar 't eveneens met goud werd bekroond en tevens aangekocht voor 't museum aldaar, tegelijk met werken van De Bock, C. Bisschop en Van der Maarel.

Op de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 behaalde hij een zilveren medalje met zijn „In de Mei", levensgroote kinderfiguren die kransen zitten te vlechten in de zon; dit schilderij verhuisde toen naar Amerika, waarheen nu al zijn werk gaat In Antwerpen geraakte hij in kennis met den expert en kunstkooper Nicolié, die zijn werk bij verschillende kunstliefhebbers bekend maakte. De bekende verzamelaar Edmond Huybrechts, over wien eenigen tijd geleden in dit tijdschrift werd gehandeld, kocht indertijd zeven stukken van Pieters, waarvan er vijf op de auctie werden verkocht.

Pieters is nog lid van het kunstgenootschap „Aze ick kan," dat in '81 of '82 door eenige jonge Vlaamsche kunstenaars werd opgericht, en waarvan hij in '84 lid werd. Henri Luyten was toen president, en tot de leden behoorden o. a. de voor eenige jaren in den bloei van

BINNENHUIS — NAAR EEN SCHILDERIJ

Eigendom van den Heer A. W. Sijthoff, Leiden.

zijn leven gestorvene, talentvolle Evert Larock, Henri Rul, Charles Mertens en de beeldhouwer Emiel Jespers, met wien in den loop van 1895 Pieters een tentoonstelling hield in de Verlat-zaal. Naar aanleiding van deze expositie schreef Pol de Mont in *de Vlaamsche School* o.a. het volgende: „De schilder weet — als echt Hollander — de schilderachtige plekjes goed te vinden in dat bij uitstek schilderachtige vaderland van de grootste schilders der wereld. Hij leidt ons rond in de Geldersche hei, het Wolfheesche bosch; hij toont ons het haventje, de steegjes en buurtjes van Volendam; hij laat ons verpoozen in de zonnigste en lommerrijkste hoekjes te Blarikum, Muiderberg, Oosterbeek.... In elk gewest en op elk plaatsje treft hij gemakkelijk het typische, kenmerkende, eigenaardige, en voor al dat typische en eigene vindt hij met niet geringer gemak de juiste kleur....

HET ATELIER VAN EVERT PIETERS — NAAR EEN PHOTO

Een interessante vraag is deze: is Pieters, op dit oogenblik van zijn ontwikkeling, een Vlaamsch of een Hollandsch schilder?

Vergis ik mij niet, dan was hij vroeger heel wat meer Vlaamsch, d. i. hoofdzakelijk kolorist en virtuoos dan ... man van stemming, van innig gevoel. Zeker zou ik niet gaarne beweren dat hij, reeds nu, even overtuigd en — laat mij het er bijvoegen — eksklusief heil zoekt in het weergeven van stemmingen als de meeste Noord-Nederlanders; dat hij echter er naar streeft, om zijn landgenooten in dit opzicht te evenaren, is in meer dan één der besproken tafereelen, en wel het meest in *Zondagmorgen* en *Leeren bidden* zichtbaar."

Tot zoover Pol de Mont, op enkele van wiens woorden ik straks terugkom. En om de toevallige eigenaardigheid merk ik hier op dat zijn artikel gevolgd wordt door een bespreking van een tentoonstelling van 40 doeken van Door Verstraete, in November '95 gehouden in de zaal Verlat, geschreven door Max Rooses.

In April 1895 was Pieters naar Holland gekomen, waar hij werkte in Blaricum en Volendam. In 't zelfde jaar werd zijn huwelijk gesloten met mej. Van den Bossche, een zijner leer-

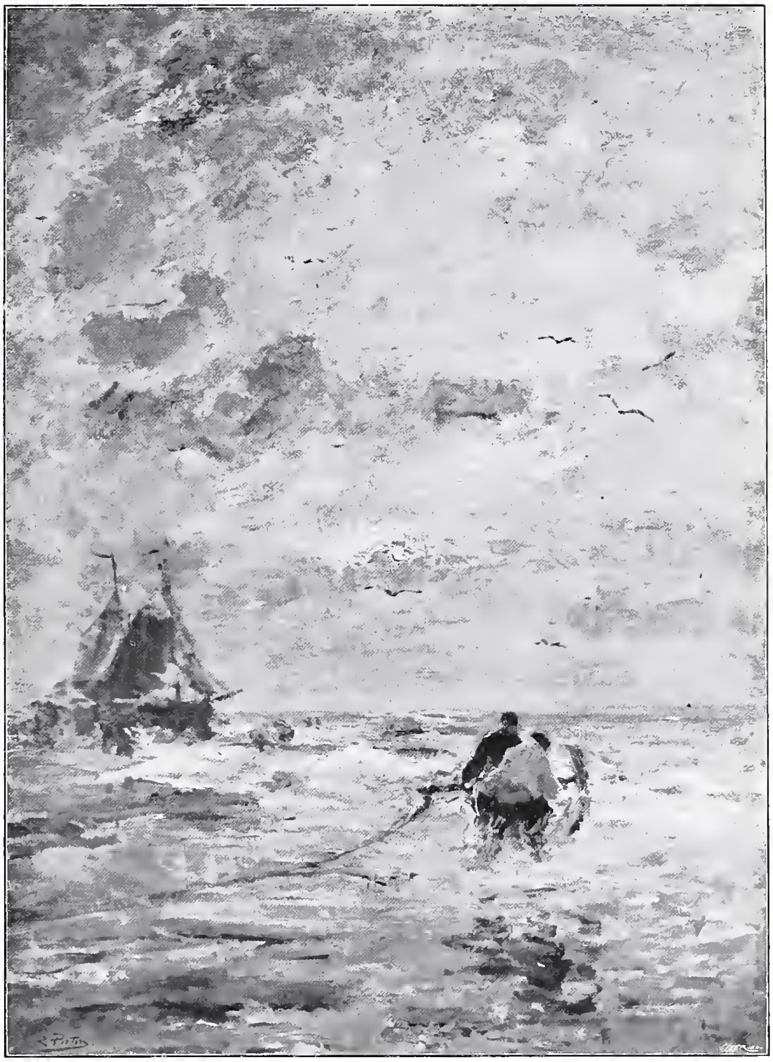
SCHELPENVISSCHER — NAAR EEN SCHILDERIJ

lingen te Blaricum, en daarna vertrok hij naar Parijs en Barbizon, vanwaar hij in 't eind van '97 terugkeerde en zich te Blaricum vestigde, waar hij nu nog woont. Hier trok zijn werk de aandacht van de firma Buffa, in wier handen sedert begin 1900 al zijn schilderijen overgaan.

In den zomer van 1901 bracht hij eenige maanden door te Egmond aan Zee, waar hij getroffen werd door de schoonheid van zee en strand, en waar zijn kunst een nieuwen prikkel ontving.

* * *

Zooals hierboven werd gezegd, was ik tijdens mijn laatste bezoek in staat den man en zijn werk meer van nabij te leeren kennen. Het ruime atelier, op een paar minuten afstand van 't woonhuis gelegen, en waarvan volgens het ingemetselde tablet de eerste steen werd gelegd op 6 Maart 1902 door Jules Everard Pieters, oud 2 jaar 9 maanden, draagt bovenaan het opschrift „Aze ick kan." Het is op een hoogte gelegen en ontvangt van alle kanten licht. Door elk der vensters ziet men een schilderijtje, het aardigst wel dat met het mooie eendekooitje schuins op den voorgrond en daarachter vlak voor u wat gelend boonenstroo uitkomend tegen een heerlijk rommelig en tonig grondje, waarachter de zware boomen, bekroond door het kerktorentje, die 't geheel afsluiten. De oude heer Weissenbruch, in de kunstwereld beter bekend onder den naam van Weis, was in verrukking over 't atelier, en nog meer toen zijn oog viel op een groepje bij een van de ramen, waar de ruimte is ingericht als boerenbinnenhuis. Daar zaten Oetje en Gijpje, de twee modellen van den kunstenaar, die hij altijd in zijn nabijheid heeft, stil te werken in 't morgenlicht. 't Duurde niet lang of Weis had er een schets van aangelegd, die misschien ook wel voltooid is.

ANKERDRAGEN — NAAR EEN SCHILDERIJ (SCHETS)

Ook in zijn woonhuis heeft Pieters een atelier, ingericht als boereninterieur, maar tegenwoordig werkt hij geregeld in 't nieuwe, dat geheel volgens zijn eigen gegevens is gebouwd.

In dat oude atelier werd en in 't nieuwe wordt hard gewerkt. Pieters is „van 't werksch ras een", en hij hunkert aldoor naar zijn mooi, stemmig atelier om er in een doek

EVERT PIETERS IN ZIJN ATELIER NAAR EEN PHOTO

aan te smeren of te voltooien. Hij had tijdens mijn bezoek verschillende werken in aanleg, 'n groot interieur, een zeestuk met schelpenkar, landschappen enz. Pieters toch beperkt zich niet tot een bepaald genre, ofschoon hij in de laatste jaren veel interieurs heeft gemaakt. Zoo herinner ik me uit de verzameling bijeengebracht voor *Pulchri*, een bijzonder goed stukje van hem, vrouwefiguur aan een piano. Vroeger maakte hij meer landschappen, in den allerlaatsten tijd vooral schelpenvisschers, waarvan hij 't mooie in Egmond leerde zien. Aangezien hij voor die laatste onderwerpen gaarne een ouden schimmel had, die zoo mooi fijn van kleur kan wezen tegen zee en strand en lucht, en zoo'n dier moeielijk in Blaricum te krijgen was, besloot hij er een te koopen. Verleden jaar zag ik 't op stal staan; 't was heelemaal harig, met ruig-witte dotten haar, prachtig van kleur in dien donkeren stal, als 't bovendeurtje werd geopend, met blank lichtgespeel om z'n oud vuil-wit lijf, een paard als een golfslag met schuim getipt. Dit jaar zag ik hem terug en hij had een wat meer geciviliseerd uiterlijk gekregen, zijn haar was egaal geschoren, maar zoo mooi als toen in den stal heb ik hem nooit gezien. Iederen avond tegen half acht kwam de ouwe Jan (zoo heet 't beest) op 't atelierterrein en werd toen voor een ruif tegen de Westerlucht gezet (als-i niet te vreten had stond hij niet stil, zoo veel vuur zat er nog in dien ouden golfslag), de dorpssmid fungeerde als schelpenvisscher met flodderbroek en blauw baadje, en alles repte zich toen om den baas van 't spul te helpen bij 't neerzetten van zijn ezel, zijn doek en verdere bullen. Dan ging 't er van langs op 't doek, met lange halen of korte, zenuwachtige veegjes, om nog zoo lang mogelijk te profiteeren van het nauw merkbaar vliedende licht, totdat het volkomen uitgebrande

vuur aan den horizon verderen arbeid verbood en de studie werd weggeborgen tot den volgenden avond. En dan kon men tijdens die kunstbewerkingen telkens korte kommando's hooren, als: „'n Beetje draaien den Jan" of „zakken, smidje!" als de speler van de schelpenvisschersrol niet hangerig en zakkerig genoeg zat, zooals zeelui dat doen kunnen, die dikwijls meer aan hun paard hangen dan er op zitten, of „z'n kop wat omhoog, Verver" tegen den ouden man die 't paard vast- en stil hield.

En zoo gaat 't dag in dag uit in 't weinig bewogen leven van den schilder. In „The Vicar of Wakefield" wordt ergens gezegd: „our only migrations were from the blue bed to the brown", zoo zou men van Pieters kunnen zeggen dat zijn eenige verhuizingen of overgangen of verplaatsingen zijn van 't huis naar 't atelier en vice versa. Want hij is een echte, stevige werker en wroeter, rusteloos in de weer om verder te komen en zijn kunst hooger op te voeren, 't ruwe dat nu en dan nog eens in zijn werk te voorschijn komt te beschaven en te veredelen, de heerlijke speling van 't zonnelicht in een binnenhuis op blonde kinderkopjes en tafelgerei, en waar 't vervaagt in hoeken en schuifeldroomend glijdt langs wand en vloer, weer te geven, het frisch-wijde van zee en strand, de zonnetintelingen en schaduwschemer in boom en struik, het fijn-tonige van

MOEDER MET KIND — NAAR EEN SCHILDERIJ

Eigendom van Mr. Hurst, Newyork.

'n verweerd muurtje of 'n oud rieten dak.

Pol de Mont wierp de vraag op of Pieters kolorist-virtuoos was dan wel wat men noemt stemmingskunstenaar. Ik zou zeggen beide. Pieters is geen adept van de grijze school, maar toch is er wel degelijk „stemming" in niet, maar ze zijn beschaafder van toon, rijker van sentiment en meer doorwerkt dan vroeger. Hij is kolorist zoowel als tonalist, met in de laatste jaren merkbare voorliefde voor stillere dingen. Maar daarom is zijn hevig aangedaan zijn door kleur, vroeger zijn ken-

NAAR DE OUDE BOMSCHUIT — NAAR EEN SCHILDERIJ

Eigendom van de firma Buffa & Zn., Amsterdam

verscheidene van zijn doeken. Hij wordt evenzeer geroerd door de stille, fijnparelige tonen van een strand met grijze lucht, als door de onbelemmerde branding van zon op huizen en boomen, op land en zee. Hij is een echte plein air-man, maar toch zou ik zeggen, — waarschijnlijk een gevolg van zijn lang verblijf hier te lande, — dat zijn kunst in den laatsten tijd meer avondlijk geworden is, teerder en toniger, en zeer zeker komt het eenigszins ongegeneerde, laat ik 't maar zeggen, flodderige, dat zijn werk vroeger wel eens eigen was, er zoo goed als niet meer in voor. Niet dat zijn schilderijen uitgepierd en afgepeuterd zijn, om den dood merkende eigenschap, nog niet verdwenen. Ik zag op zijn atelier een aangesmeerd doek, wagen met wit paard, waarop hout wordt geladen, al dateerend van anderhalf jaar geleden, en waarvoor de inspiratie ter voltooiïng nog niet was gekomen, met felle vegen op 't doek gebliksemd, de lichtflitsen schampend langs 't paardelijf en slaand tegen alles wat in 't bereik van hun ijlzoekend geweld kwam. Pieters heeft ook enkele portretten gemaakt, o. a. van zijn zoontje en van een Amerikaansche dame met blank teint en sterkrood haar.

Bij 't nagaan van Pieters' ontwikkeling mogen we hem wel een veelzijdig kunstenaar

noemen van rusteloos-zoekend temperament en bizonder werkzamen aard. Hij vereenigt het Zuid- en Nederlandsche karakter in zich; de neigingen tot het kleurige, fleurige en lichttintelende worden met die tot 't stemmige, gedempte, meer contemplatieve op gelukkige wijze vereenigd. Hij doet in zijn spreken en gebaren ook nog aan den Vlaming denken, hij heeft er 't bewegelijke, levendige en expansieve van. Als men hem hoort zeggen „gelijk" in plaats van „als", surtout, tiens, c'est ça, soit, „bekanst" (verbastering van „bijkans)", de gazet, voilà, „seffens" (voor „daarnet"), en hoort spreken van „'n lekkere, neutele, warme kleur", dan komt de Vlaming om den hoek. Maar hij heeft ook zijn stemmingsvoller momenten, waarin hij leeft in rustige beschouwing, en in kalme overdenking laat rijpen wat hem getroffen heeft als kleur en toon.

Wat zijn schilderwijze aangaat, die is sappig en smeujig, liefst op een doek waarop al iets heeft gestaan of op andere wijze is geprepareerd; hij werkt de verven lekker door elkaar en wroet er in met welbehagen en naar hartelust. Al schilderend teekent hij, en staat 't algemeene schema van een figuur of objekt er, dan worden soms, waar dat noodig mocht zijn, de omtrekken wat scherper en juister belijnd. Een voorbeeld hiervan zien we in de paardepooten van den hierbij gereproduceerden „Schelpenvisscher", waar 't misschien wat te veel in 't oogloopend is. Maar mogelijk is 't laatste woord van deze schilderij nog niet gesproken en ontbreekt nog de „finishing touch", want Pieters is niet gauw tevreden en is altijd bezig met te veranderen, zoowel in bewerking als in rangschikking; en valt zijn oog onder 't werken op iets moois, niets belet hem daartoe over te gaan en con amore aan te vallen op wat hem trok en trof.

Moge deze noeste wroeter met zijn ontembaren werklust en zijn grooten schoonheidszin nog lang kunnen werken op „Aze ick kan." „Als ik kan" luidt in gewoon Hollandsch deze zinspreuk; Pieters heeft bewezen werkelijk wat te kunnen, en ik ben er zeker van dat wij meer en meer de bewijzen van steeds hooger en schooner kunnen van hem zullen ontvangen. Zijn ijver en zijn talent staan ons er borg voor.

Den Haag, 12 Aug. 1902.

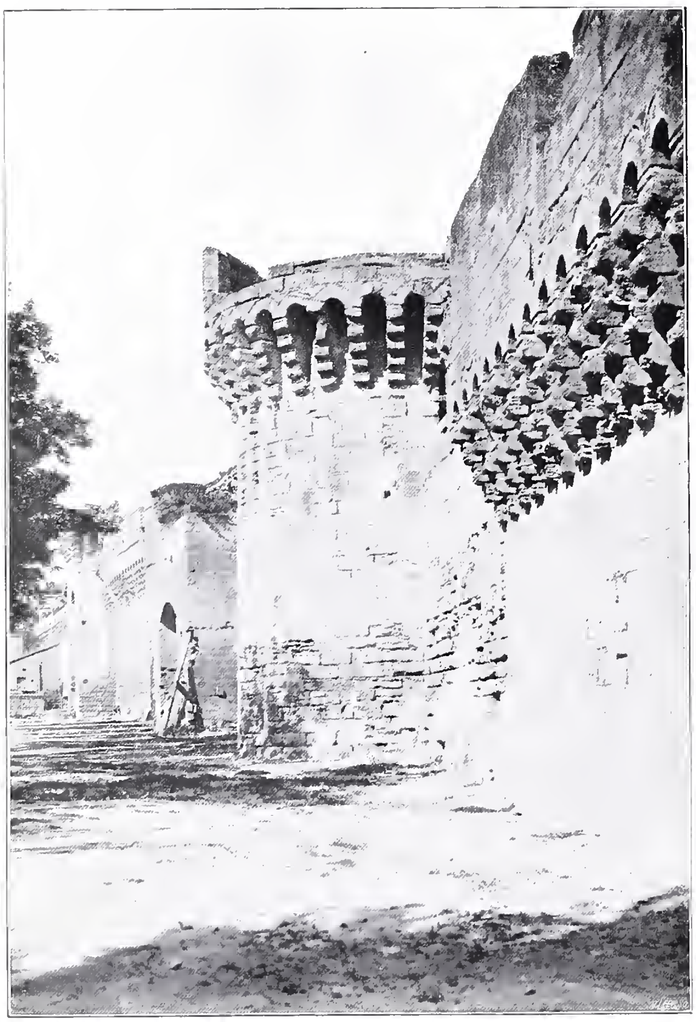

RUSTIG MET Z'N DRIEËN — NAAR EEN SCHILDERIJ

AVIGNON EN ZIJN PAUSEN-PALEIS. DOOR T. B. VAN LELYVELD † † † † † † † † †

Wie oude steden wil zien, moet zich haasten. In een tijd waarin de macht van het goud overwegend is, beteekenen redeneeringen niets, commissies niets, geschriften niets, terwijl piëteit voor hetgeen vorige geslachten ons nalieten, niets anders heet te zijn dan een ziekelijkheidje waarvoor uitsluitend de gedegenereerde, weeke zenuw-menschen van deze eeuw gepredestineerd zijn. En wanneer er geld bij te verdienen is, of als z. g. n. het algemeen belang het eischt, zijn het vooral de vroegere architectuur en de bouw, de vorm, de gedaante der oude stadsgedeelten, die het geducht te verantwoorden hebben. Daarom bleef immers onverhoord het bekende, verrukkelijke pleidooi van Jan Veth tot behoud van de schilderachtige Reguliersgracht te Amsterdam, onverhoord ook de gloedvolle verdediging die in Frankrijk gevoerd werd door tal van geschriften tegen de ergerlijke vandalismen die telkens het oude Avignon met vernietiging bedreigden.

De heftige strijd tusschen den berucht geworden burgemeester Pourquery de Boisserin en den Staat was in vollen gang toen we die oude pausenstad bezochten. Door bovengenoemden onbezonnen magistraat waren de, uit de 12e eeuw dateerende, en uit een architectonisch oogpunt zoo belangwekkende gebouwen van den Heiligen Johannes van Jerusalem reeds gesloopt, terwijl juist de vernieling werd voorbereid van het vroegere Celestijner klooster — met zijn rijk gelambriseerde zalen en de met goede schilderingen versierde kapel — omdat op die plaats een naburige kazerne moest worden vergroot. Ook was toen nog niet de veldtocht geëindigd die met kracht wilde tegengaan het omverhalen, het ruwweg neermokeren van een groot gedeelte der uit de 14e eeuw herkomstige „remparts," die mooie, ruim 4600 M. lange ringmuur om de oude stad. Onverklaarbaar is het intusschen, dat de gemeente dezen strijd ten laatste gewonnen heeft, onverklaarbaar, niet alleen omdat nu daardoor overblijfsels verdwijnen die eenig waren in de wereld, maar ook omdat zonder de „remparts" het streng middeleeuwsche karakter van Avignon geheel verloren gaat. Te laken is het vooral dat de permanente „commission des monuments historiques," de officieele beschermster tegen vernielzucht en beeldenstormerij, in deze aangelegenheid zóo heeft getransigeerd, dat iemand voorstelde om dit lichaam opnieuw te doopen en het den naam te

GEDEELTE DER „REMPARTS".

geven van „commission de destruction des monuments historiques."

In dien fellen strijd heeft het natuurlijk den maire van Avignon niet ontbroken aan allerlei heftige aanvallen en persoonlijke hatelijkheden.

Toen hij o. a. als lid van de Kamer zijn eischen uiteenzette, onderbrak een der afgevaardigden zijn redevoering door hem toe te roepen dat hij wel zwijgen kon, omdat zijn dankbare landgenooten reeds een standbeeld voor hem gereed hadden.

„Toute nue" voegde een ander er aan toe, waarop hij, zonder van zijn stuk te zijn gebracht, brutaal antwoordde:

„Cela prouve que je suis bien fait!"

Niettegenstaande deze verzekering stelde Léandre, de geestige Fransche caricaturist, hem in de „Journal amusant" voor het groote publiek aan de kaak als een arrogante, grove, plompe bruut die met zijn pikhouweel de oude stadsmuren vernielt en daarvoor niets anders in de plaats weet te geven dan gemeene café-chantants en kroegen, „symboles d'élégance et de morale sociale."

SPOTPRENT OP DEN BURGEMEESTER VAN AVIGNON.

Al de oude gebouwen in Avignon, met de ontelbare kerken, kloosters, seminariën enz., dateeren uit den tijd toen de Pausen er gedurende hun „Babylonische gevangenschap" van 1309—1377 verblijf hielden, en van het eertijds rustige Romeinsche Avenio een versterkte plaats hadden gemaakt. Het was Innocentius VI die het noodig vond dat de geheele stad beveiligd werd door een hoogen, goed verdedigbaren muur van een paar meter dikte, bovendien versterkt door groote poorten en tal van ronde en vierkante torens, doch eerst twintig jaar later, onder Urbanus V, was de geheele ringmuur voltooid. Verleden jaar waren nog 39 torens intact terwijl van de poorten er reeds twee waren omvergehaald. Bepaald uniek was toen echter nog deze gecreneleerde, zware borstwering om de aloude stad met zijn verweerde geel- en bruingrijze muren, waarboven, op het hoogste rotsgedeelte, waardiglijk troonde, het oude, massieve pausenpaleis, met daarnaast, als een vierkante rots van graniet, de kolossale toren van de Romaansche kathedraal, waarvan de hooge top met het enorme beeld van de zegenende Heilige Maagd, van heel ver reeds te zien is tegen de lichte, transparante lucht van de Provence.

Doordat we eerst een paar dagen in het mondaine Parijs hadden doorgebracht, voelden we wel heel innig het groote contrast tusschen een moderne wereldstad met ruime, woelige boulevards, propvolle theaters, electrisch licht enz., en een plaatsje met haast niets dan ruïnes en overblijfsels van middeleeuwsche architectuur.

Den avond van onze aankomst in Avignon hobbelden we heel sukkelig in een ouderwetsche diligence door heel donkere, smalle

straatjes en door stille, geheimzinnige buurtjes, waar hier en daar een olielichtje lonkte, om eindelijk stil te houden voor een somber hôtel, waar geen licht op was, en waar, na lang wachten, moeder-de-vrouw met een kaars verwonderd kwam kijken naar de komst van onverwachte gasten. Toch vergisten wij ons niet, het was wel degelijk het „Hôtel du Louvre" waarvan Baedeker de voor oudheid liefhebbers aantrekkelijke notitie gaf: „La grande salle a manger est une ancienne salle du Chapitre des Templiers, du style Gothique."

We vatten dus moed, want we zouden overnachten in een oeroud klooster, 't kon interessant worden, en uitstappend, vonden we de halfdonkere, open patio, waar bijna 600 jaar geleden onder denzelfden sterrenhemel de tempeliers ook hadden geloopen, al bijzonder romantisch. Doch toen we naar onze kamers werden gebracht, en we, na lang dwalen door allerlei lage, nauwe, bochtige gangetjes eindelijk kwamen in het z. g. n. mooiste vertrek op de eerste verdieping, volgde de eene ontgoocheling de andere. De knecht die ons begeleidde — een echte Méridional, tuk op wat zilvergeld zonder er veel voor te doen — zou echter wel redding geven, want heel vertrouwelijk fluisterde hij, dat hij ons een beter hôtel zou wijzen, als we zijn verraad maar niet zouden verklappen aan „monsieur", die wel op zou spelen als we onze koffers weer weg lieten halen. En zoo trokken we 's avonds laat, goeden nacht gewenscht met heel wat schilderachtige vloeken van „monsieur" en heel wat lieve verwenschingen van „madame", door een paar donkere, keiïge straatjes naar het „Hôtel de l'Europe", waar we de eenige gasten waren met een jong Engelsch meisje, dat haar grootmoeder naar de Rivierra vergezelde.

's Morgens aan het ontbijt zagen we in het kleine hôteltuintje de eerste palmen van het zuiden, en we dachten aan verwelkomende voorboden uit een land van veel licht en veel warme, koesterende zonneschijn. Toch werd ons voor dien dag, wat het weer betrof, niet veel goeds voorspeld door den bejaarden hôteleigenaar — een eigenaardig type met een lammen arm en een langen geelwitten baard — wiens grootste genot het was elken dag in zijn auto een ridje te doen in de omstreken, een genoegen dat hij zich dien dag evenwel ontzeggen moest door de buien die dreigden uit de egaal grijze lucht. Maar als hij thuis moest blijven zocht hij troost bij zijn twee kleindochters die altijd te vinden waren in de conversatiekamer of in de overdekte patio, en wier prettige, vroolijke gezichtjes een zekere huiselijke gezelligheid gaven aan het anders zoo duffe hôtelleven op een kleine plaats. De oudste wees ons dien morgen den weg naar buiten langs het voorplaatsje, een heel rustig, intiem plekje, waarvan de muren dicht met klimop waren begroeid en dat een herinnering gaf aan lang voorbije tijden door een antieke fontein, waarvan de drie uit zandsteen gehakte leeuwenkoppen dunne waterstraaltjes spoten in een groen bemost steenen bekken.

In Avignon, tot 1791 eigendom van den Kerkelijken Staat en tegenwoordig een stad van ruim 45.000 inwoners, vindt men maar één moderne straat, de „Cours de la République" met de verlengde „Rue de la République", en één modern plein, de „Place de l'Hôtel-de-Ville; al het overige stadsgedeelte bestaat uit vervallen overblijfsels uit het begin der 14e eeuw. Het aantal oude gebouwen is op zulk een kleine ruimte zóó groot en het getal oude geveltjes, afgebrokkelde poortjes en torentjes is zóó ontelbaar, dat men als modern mensch onwillekeurig allerlei eigenaardige gewaarwordingen voelt wanneer men zich beweegt in die middeleeuwsche, heel intieme wijkjes, met overal op de straathoeken Mariabeeldjes in nissen, of wanneer men wandelt langs al die huizen die nog gedekt zijn door de oude, grijze, leien daken en waarvan de vensters nog overal voorzien zijn van zware ijzeren bouten of dichte tralies. Echt vreemdeling ook voelt men zich tusschen al de ongewasschen, groezelig-smerige kinderen, die, nauwelijks gekleed, hier en daar spelen met allerlei straatvuil, terwijl oude, sprookjesachtige moedertjes op de stoepen staan te buren voor de donkere deuropening waaruit de kat komt loopen, schurend met den kop langs de vale rokken van de meesteres. Niet minder opvallend zijn de

meisjes die, zonder hoed, het haar in een dikke chignon, vroolijk flaneeren, arm in arm, en je ondeugend aankijken met hun donkere, fluweelige, zuidelijke oogen. Hun roode sjaaltjes en bonte boezelaars, de wijde blauwlinnen broeken der kerels, de roode pantalons en kepi's met de blauwe jassen der militairen, de geele wielen der rijtuigen en het groen der palmen en platanen, geeft heel wat kleur tegen het vale, bruingrijze en okerige fond van al de vermolmde, afgebrokkelde architectuur der verweerde, oude gebouwen die allen van ouderdom dreigen in elkaar te zullen storten.

Boven op het hoogste gedeelte der stad echter, trotsch domineerend heel den omtrek, troont nog hecht en sterk, machtig en massief, het sombere, rotsvaste, hoog zich opblokkende reusachtige paleis der Pausen, een enorm kasteel, een krachtige burcht in gothischen stijl, met meters dikke gecreneleerde muren, torens en courtines, een oppervlakte beslaande van ruim 15.000 vierkante meter. En door de herinnering aan al het bloed dat zoo dikwijls vloeide over de vloeren en drempels, aan al het afschuwelijk rumoer van ruwe moordtooneelen, van woest wapengeweld en nachtelijke orgieën waarvan zoo menigmaal de gewelven hebben geresonneerd, wordt de indruk van dit imposante, sombere overblijfsel uit vroegere eeuwen, van dit grootsche, strenge monument vol legendes en tradities, zóó overweldigend, dat men een oogenblik met ingehouden adem staan blijft voor al die daar voor je staande indrukwekkende grootschheid.

Maar, als het eerste moment van verbazing en stupefactie geweken is, dan komt de geest der 20e eeuw heel wreed weer, als een giftige slang, sluipen door dien heerlijken roes, door dien droom die zoo kort maar duren mocht. Want op de dubbele steenen trap voor den mooien, statigen hoofdingang — een gewelfde poort met gothisch beeldhouwwerk, waarboven later het wapen van Clemens VI werd aangebracht – staat een moderne piou-piou op post, een ransel op den rug en rustend op zijn repeteergeweer. Telkens loopen andere roodbroeken in en uit, en te verwonderen was het niet dat, toen de oude, gevoelige Jozef Israëls deze burcht eens wilde bezoeken en een oprukkend peloton infanterie hem den weg versperde, zijn illusies geweken waren en hij besloot die kazerne maar niet binnen te gaan.

HOOFDINGANG.

De tegenwoordige bezetting van 't sinds 1812 tot infanteriekazerne herschapen formidabele pausenkasteel, bedraagt circa 2000 man, en op

BINNENZIJDE DER HOOFDPOORT.

Ook het uitwendige heeft hier en daar veel geleden, terwijl de gracht die vroeger het geheele gebouw omgaf, gedempt is en de daarlangs loopende en van redoutes voorziende dikke, gecreneleerde vestingmuur, eveneens sinds lang is gesloopt.

Gelukkig is men nu weer tot bezinning gekomen uit dien dollen roes, waarin men zóóveel verknoeide. Wel is waar is met geen geld ter wereld het verlorene weer terug te krijgen, maar om het geweten te sussen, zal een gedeelte van het kapitaal, dat getrokken wordt uit den verkoop der vrijkomende terreinen waar de „remparts" stonden, besteed worden om het pausenpaleis te restaureeren. Deze herstelling zal gelukkig evenwel niet geschieden volgens de door Violet-le-Duc nagelaten plannen, die er een kathedraal van wilde maken en het tevens wilde inrichten tot verblijf van den Patriarch van Avignon, maar men wil het bestemmen voor bibliotheek en museum, indien althans de Regeering voldoende medewerkt en o. m. geneigd is om een nieuwe kazerne te bouwen.

zich zelf zou de latere bestemming niet zoo hinderlijk zijn, omdat het gebouw toch altijd gedeeltelijk gediend had tot berging van krijgsvolk, indien er niet door tal van opvolgende genieofficieren, voor de gemakken der kazerneering, de gruwelijkste verminkingen waren gepleegd, vooral aan het inwendige van dit merkwaardige gebouwencomplex, waar muren werden doorgebroken of nieuwe bijgemetseld, waar corridors werden versmald en ranke boogramen werden veranderd in leelijke vierkante lichtgaten, ja, waar zelfs magnifique fresco's niet gespaard, maar brutaal overpleisterd werden.

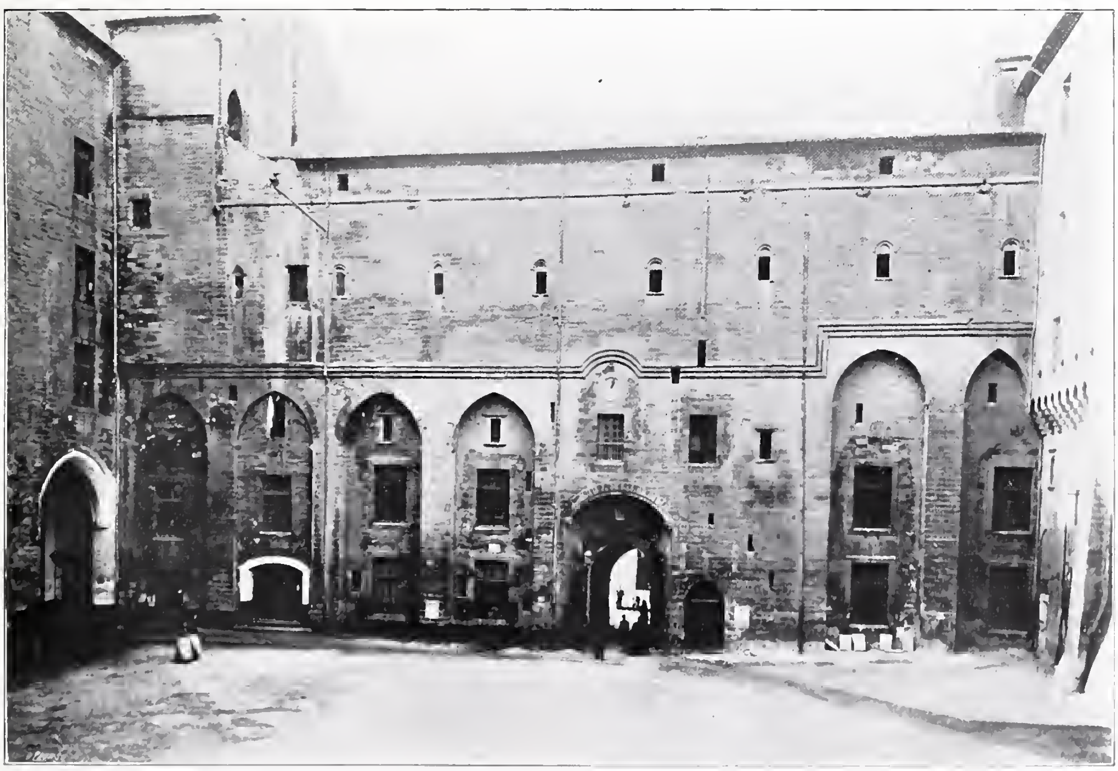
Het hart krimpt ineen wanneer men bedenkt dat autoriteiten dergelijke, meerendeels onnoodige vandalismen hebben kunnen goedkeuren!

Deze enorme, imposante pausenburcht, de grootste fortificatie die uit de middeleeuwen is overgebleven en die daarom een van den interessantste gebouwen uit Europa is, werd niet op last van één Paus opgetrokken door één bouwmeester. Het gebouw werd langzamerhand vergroot en veranderd. Paus Jan XXII begon het in 1316; hij bouwde een prachtig, somptueus paleis, en vergaderde daarna in zijn schatkamer een ontzaggelijk kapitaal, dat bij zijn dood ongeveer 1½ milliard francs bedroeg. Zijn opvolger Benedictus XII bracht het paleis in beter verdedigbaren toestand, en veranderde het in een van de sterkste burchten uit dien tijd. Dit oorspronkelijke apostolisch paleis bestaat nog, maar vormt het kleinste gedeelte van het geheele samenstel van gebouwen.

De daarbij behoorende 20 M. hooge kapel, die versierd was met schilderwerk van de beste kunstenaars, en waarin vroeger de op de Mooren veroverde standaarden hingen, is later bijna geheel verbrand. Een overgebleven gedeelte van deze „Chapelle brulée" werd daarna eerst gebruikt voor sacristie, toen heeft het een tijd lang gediend tot vrouwengevangenis, maar in 1880 heeft men de gewelven zooveel mogelijk gerestaureerd en de vroegere pauselijke kapel ingericht voor berging der departementale archieven.

Het overige gedeelte, aantrekkelijk door zijn forsche en stoere lijnen, werd tusschen de jaren 1334 en 1370 gebouwd door verschillende architecten onder Clemens VI, Innocentius VI en Urbanus V, en het is juist dit deel wat de tegenwoordige „Caserne Duprat" is.

Als men de groote hoofdpoort doorgaat verbaast men zich over het massieve der muren gepaard met het ranke van het gewelf, terwijl men aan de binnenzijde verrast wordt door de dikke en met ijzer zwaar beslagen oorspronkelijke poortdeuren. Wanneer men de poort is doorgeloopen staat men op de ruime, bijna vierkante, vroegere „cour d'honneur," waarvan helaas aan drie zijden de hooge, magistrale, gothische boogvensters dichtgemetseld zijn en waarvan de kale muren nu niets anders vertoonen dan kleine, gemeene, rechthoekige kazerneraampjes. Slechts één muurzijde, die aan den hoofdingang, heeft nog gedeeltelijk de vroegere sierlijke vensterbogen, maar de vensteropeningen zijn dichtgsmetseld en voorzien van even leelijke vensterramen als aan de drie overige muurvlakten. Boven het oude poortgewelf wijst een moderne ronde kazerneklok op zijn witte wijzerplaat de uren aan waarop de dagelijksche appèls, inspectiën en binnendienstjes moeten plaats hebben op deze „cour d'honneur", waar in Maart 1660 le Roi Soleil, vergezeld van Mazarin en van een schitterend gevolg, ontvangen werd door den pauselijken stedehouder, om in diens paleis gedurende een tiental dagen de pracht van zijn hof ten toon te stellen. Wijzelf zagen er de huidige

BINNENPLAATS VAN DE „CASERNE DUPRAT", VROEGER „COUR D'HONNEUR".

vaderlandsverdedigers hun aardappelen „jassen," terwijl het vuile menagewater uit een naburige keuken, ons bijna deed uitglijden over de glibberige steenen.

Door een andere poort die op de „cour" uitkomt, betreedt men links een breede, monumentale trap, „l'escalier d'honneur", vroeger uitsluitend bestemd voor den Heiligen Vader, en voorheen geheel van gepolijst wit marmer, dat later vervangen werd door gewone steenen. Op deze plek voelden we al heel duidelijk dat de ziel van het oude gebouw al lang dood was, al lang vermoord, want met geen mogelijkheid konden we de herinnering oproepen van Clemens, Innocentius of Urbanus, we konden ons hen toen niet voorstellen met statigen tred afgaande de wit marmeren treden onder de gothische bogen, omdat het omringende reeële van soldaten, die in vuil corveetenue de nu smerige trap op en afholden, alle illusie verdreef. Het was een kazernetrap wat breeder en grooter dan gewoonlijk, maar een kazernetrap quand-même, de weidsche titel „escalier d'honneur" leek een valsche, koude ironie.

En het zich verplaatsen in vroeger tijden met de prozaïsche werkelijkheid vlak onder de oogen, werd hoe langer hoe moeilijker, vooral toen we boven gekomen, rechts in de kapel traden waar eertijds het consistorie vergaderde. In dien tijd was dit een ruime, hooge zaal, waarvan nu niet veel meer over is, omdat men er drie verdiepingen van gemaakt heeft, die geheel ingericht zijn voor chambrée's. De bovenzaal heeft echter nog vrijwel het aanzien van een kerkruimte behouden, door de 2 M. dikke zuilen die zich naar de gewelven verheffen om er de bogen te stutten. De kapiteelen zijn echter verdwenen, terwijl Lebelgeweren rusten op houten rekken rondom de onderkanten van elk der kolommen, waardoor hun slank opwaartsche lijn geheel gebroken en verminkt is. Daarbij hangen rechthoekige houten ramen, afschuwelijke instrumenten, loodrecht van de gewelven neer, en dienen tot berging van eetketels, leerwerk en andere kleine equipementstukken. Kribben staan langs de wanden en andere onontbeerlijke kazerneeringsmeubels zijn hier en daar verspreid.

Toen vijf eeuwen geleden de eerwaardige, in roode mozzetta's en violette soutanes gedoschte kardinalen in deze zaal zich vereenigden om de belangen der kerk te bespreken, konden zij waarlijk niet vermoed hebben dat hun gewijde kapel eens zóo ontheiligd zou worden. Maar het infaamste van alles is, dat de prachtige en beroemde fresco's, waarmede Clemens VI de wanden liet versieren, en die den Kruisberg en het laatste Oordeel voorstelden, op last van een kapitein der genie der 19e eeuw erbarmingloos zijn overpleisterd En deze daad van barbarisme gebeurde, niettegenstaande in 1819 nog een voorstel werd gedaan om voor 7000 francs de fresco's op doek over te brengen, ten einde daarmede het Louvre te verrijken, en zelfs nadat later de eenvoudige raad werd gegeven „de placer à chaque étage, au devant de chacune de ces peintures, et à un mètre au moins de distance, une grille de fer d'environ 4 mètres de hauteur et d'y appliquer, en outre, un grillage en fil de fer pour éviter que les soldats les dégradent."

Was die geniekapitein dan zinneloos? en zoo niet, is hij voor zijn wandaad dan wel ooit gestraft geworden?

Van deze muurschilderingen, die aan Memmi worden toegeschreven, is alleen op de gewelven een klein gedeelte gespaard gebleven Zij stellen de profeten voor, geschilderd op een blauwen achtergrond met zilveren sterren. In zijn „Voyage dans le Midi de la France", zegt Mérimée daarvan: „Elles sont parfaitement conservées. Les draperies sont d'une grande richesse, et l'artiste parait avoir vouloir imiter les étoffes brochées de soie d'or qu'on tirait alors de l'Orient. Les têtes belles et nobles expriment ce calme religieux si convenable à des personnages bibliques."

Dicht bij laatstgenoemde eigenaardige chambrée bevindt zich de regimentsdrukkerij, waarvan de gewelfde zoldering eveneens nog frescosporen draagt van figuren van heiligen en 't is daarom wel een fel contrast daar vlak onder te zien aangeplakt proefdrukken van regimentscirculaires, orders, decisiën, enz. Uit dit vertrek komt men in het vroegere pauselijk arsenaal, waarvan de

gewelven in de 17e eeuw met oorlogsattributen werden versierd; het was oorspronkelijk een enorme zaal, die later door een tusschenmuur in twee kleine zalen werd veranderd.

Door eertijds breede gangen en trappen, die nu allen in smallere zijn gecoupeerd, en gaande naar het westelijk deel van het gebouw, staat men ineens verrast voor een langen corridor, waar de kruisbogen nog goed zijn geconserveerd. Deze z. g. n. „galerie du Conclave" zou dan ook een zeer aantrekkelijk gedeelte van het pausenpaleis vormen, indien men er niet verwelkomd werd door standjes uitdeelende korporaals of door corveeërs die wolken stof vegen uit de daarnaast gelegen soldatenkamers, waar vroeger de kanselarij en het pauselijk gerechtshof zitting hielden. Ook de „Tour des Anges", niet door engelen, maar door roodbroeken bewoond, mist alle bekoring, omdat die, evenals de daarop volgende „Salle des Gardes", het vroeger aanzien geheel heeft verloren.

De oostelijke vleugel van het kolossale gebouw vormt de overblijfsels van het paleis van Benedictus XII, en is dus van ouderen datum. Het merkwaardigste daarvan is de „Tour St.-Jean", die gelukkig niet voor militaire doeleinden wordt gebruikt en uit twee bidcellen bestaat. Die op de bovenste verdieping „la chapelle de l'inquisition ou des condamnés," bezit door Matteo van Viterbo geschilderde fresco's — waarvan echter een groot gedeelte beschadigd is — en die waren opgedragen aan de nagedachtenis van Sint Martial van Limoges, een apostel die hoog in eere stond bij Clemens VI, omdat hijzelf en een gedeelte van zijn hofhouding afkomstig waren uit Limousin. In de onderste bidkapel of „Chapelle priveé du Pape" zijn de muurschilderingen, gewijd aan het leven van Johannes den Dooper, wel het best bewaard gebleven, maar zij zijn van veel minder gehalte.

Als men, gaande door de chambrée's en gangen aan deze zijde van het gebouw, door de vensters en breede oude schietgaten kijkt, frappeeren de uitzichten op de verweerde, grijze stad met zijn tallooze hoogopspitsende torens van kerken en kapellen gebouwd in den tijd toen de goddelijke gothiek zoo heerlijk bloeide. Geen wonder dat het vroolijk gelui van de klokken uit al die torens — die van den St. Pieter en den St. Desiderius, van de Carmelieten, Franciscaner en Augustijner

DE „GALERIE DU CONCLAVE".

kerken, van de kapellen der zwarte, witte en grijze Boetedoeners enz. — vroeger aan Avignon den bijnaam gaf van „la ville sonnante." De muur die men dichtbij, beneden ziet, is een nog overgebleven gedeelte van de oude, gecreneleerde, steenen borstwering, omgevende de achterplaats van de kazerne, vroeger „jardin des Papes", doch waar nu gymnastiek- toestellen staan en een hinderbaan is aangelegd.

Het meest oostelijk paleisgedeelte, waar vroeger de appartementen van den Paus en diens groote receptiezalen waren, is dat deel dat met de „tour des tortures" en de immense „tour de Trouillas", het meest gehuld is in legenden en bloedige historische herinneringen.

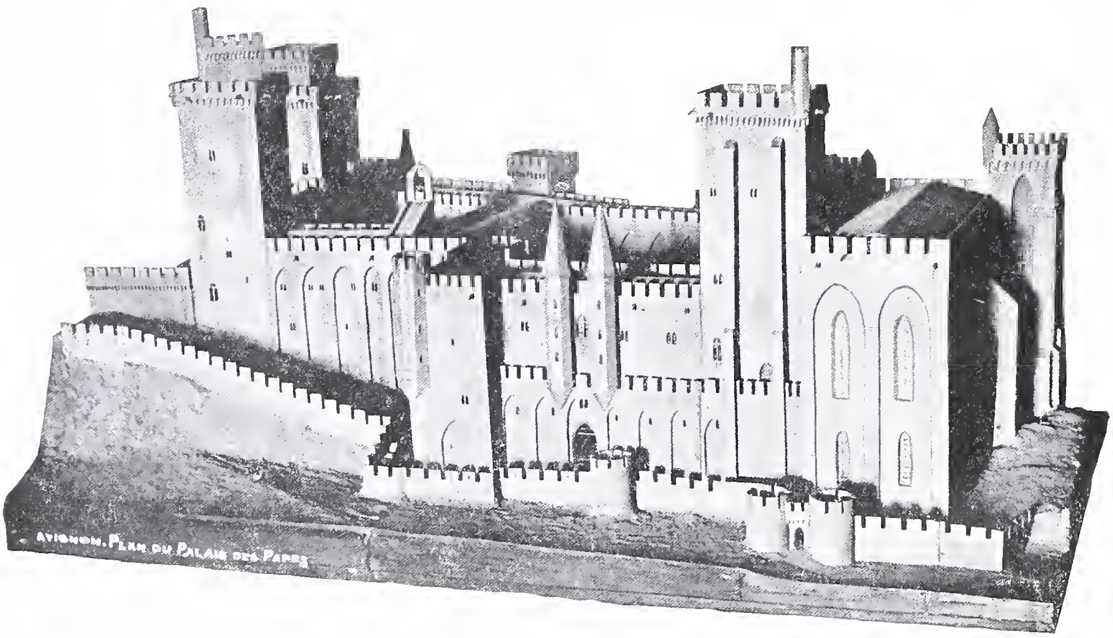
De laatstbedoelde toren, die nu 80 M. hoog is, maar vroeger hooger was, is 17 à 18 M. breed, terwijl de onderste muren 4 M. dik zijn. Allerlei verschrikkelijke, huiveringwekkende verhalen worden den bezoeker verteld van deze verkeerdelijk genoemde „tour de la glacière", die uitsluitend heette te dienen om van boven af de ter dood veroordeelden naar beneden te werpen.

Het spreekt intusschen vanzelf dat dit oeroude, imposante monument, dateerend uit een tijd van wreede gruwelen, langzamerhand gehuld is in allerlei mythen, legenden en romantische fantasieën. Toch is niet alles verbeelding, want er zijn werkelijk vele afschuwelijke drama's afgespeeld in de omgeving van dezen historisch geworden toren.

Een van de bekendste figuren die er gevangen heeft gezeten, was Cola di Rienzi, die, hoewel zoon van een waschvrouw, tot tribuun wist op te klimmen en die de kracht meende te bezitten om de oude Romeinsche Republiek weer te herstellen. Het was daarom dat hij in 1342 naar Avignon werd gestuurd om Clemens VI te vertellen van het door de aristocratie getiranniseerde volk, maar hij zou ter dood gebracht zijn, indien de bewoners van Avignon, die, bewogen met zijn avontuurlijk leven en bekoord door de romances die hij zong om aan den kost te komen, den Paus niet gesmeekt hadden om zijn hoofd te sparen. Toen werd Rienzi gevangen gehouden in den toren van den pauselijken burcht, waar men hem zijn boeken liet, en waar hij gevoed werd uit de keuken van den Heiligen Vader.

Ook het noodlottig einde van den laatsten Paus van Avignon, Benedictus XIII, leverde heel wat romantische stof aan de verbeelding van den zuidelijken Franschman. Waarheid echter is alleen, dat, toen bedoelde kerkvader in 1402 belegerd werd door de, door Karel VI gezonden troepen onder Boucicaut, een groot gedeelte van het pauselijk paleis in brand geraakte. Benedictus, niet geneigd om te capituleeren, vluchtte toen door het sous-terrain van den toren en vandaar door een onderaardsche gang, die uitkwam aan den Rhôneoever.

Dramatischer echter was het massacreeren van Geraudi, bisschop van Cahors, die, met

HET PAUSENPALEIS VOLGENS EEN OUD PLAN.

DE PONT BÉNÉZET.

eenige medeplichtigen, beschuldigd werd van een samenzwering tegen Paus Johan XXII, met het doel hem door toovermiddelen van het leven te berooven. Het proces tegen Geraudi werd gevoerd in een van de zalen van het pauselijk paleis, waar hij zijn schuld bekende, en den 4[en] Mei 1307 veroordeeld werd tot levenslange gevangenisstraf. Toen echter enkele dagen daarna Jacques de Via, neef van den Paus, plotseling stierf, werd diens dood geweten aan dezelfde samenzwering, waarop Geraudi opnieuw werd gevonnisd en toen veroordeeld werd om levend gevild en daarna verbrand te worden. Men hakte hem eerst een hand af en sleurde hem daarna, vastgebonden aan den staart van een paard, naar den brandstapel.

Later werd met niet minder geraffineerde martelingen Perrinet Parpaille vermoord. Deze man, die een hooge rechterlijke waardigheid in Avignon bekleedde, en aanvankelijk een trouw pauselijk aanhanger was, ging in 1562 tot het Calvinisme over en belegerde daarna met zijne nieuwe geloofsgenooten het aan den overkant der Rhône gelegen Châteauneuf-du-Pape. Hij werd evenwel gevangen genomen, gekluisterd in den pauselijken kerker en voordat hij ter dood veroordeeld werd, gedurende eenige dagen zonder voedsel in een houten kooi gehangen en daarna op de binnenplaats van de gevangenis, in tegenwoordigheid van zijn rechters onthoofd. Zijn lichaam werd vervolgens op een schavot tentoongesteld en zijn huis tot den grond afgebroken.

Dat alles was evenwel nog niet het vreeselijkste wat de oude muren van het pausenpaleis hebben bijgewoond, want het drama van 1791 overtrof in wreedheid alle vroegere gebeurtenissen.

Den 17[den] October van dat jaar had er in Avignon een opstand plaats op het gerucht dat de bank van leening zou worden geplunderd. Het volk liep te hoop voor een der kerken, waar Lécuyer, een van de magistraten, tusschenbeide wilde komen, doch toen op de treden van het altaar meedoogenloos werd vermoord. Op dat moment was juist de in de Fransche Revolutie berucht geworden Jourdan Coupe-tête commandant in het pauselijk paleis, en de dood van Lécuyer was voor hem een geschikt voorwendsel, om al wat hem en zijn bende handlangers vijandig was, met geweld in de gevangenis te voeren, zelfs vrouwen en grijsaards. 's Avonds werd een van de gevangenen dood geschoten, en dit was het sein voor een algemeen bloedbad. De gevangenen werden uit de verschillende zalen gesleurd naar de kerkertrap, waar zij door kerels met bajonetten, ijzeren bouten en bijlen werden afgemaakt, zoodat het bloed bij stroomen de treden afgutste. Jourdan

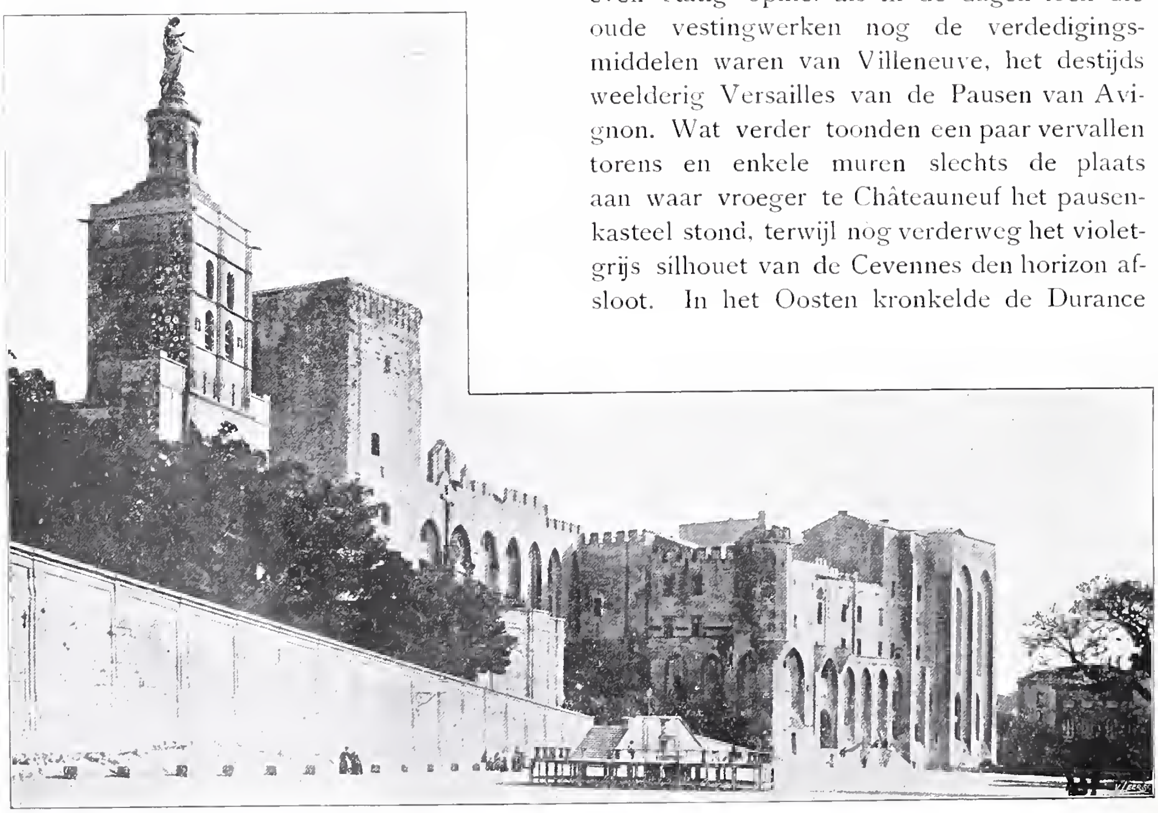
Coupe-tête bacchanaalde intusschen, te midden van vrouwen, in een der naburige zalen, waar hij het gekerm der ongelukkige slachtoffers kon hooren, en telkens de met bloed bespatte moordenaars toeriep:

„C'est bien, bravo mes amis! il faut qu'ils y passent tous!"

Die moordpartij duurde van 's avonds 9 tot 's nachts 1 uur. Bij het aanbreken van den dag lagen 60 lijken opgestapeld in de „tour de la Glacière", terwijl nog velen lagen te sterven in de verschillende zalen van het immense gebouw, dat na deze gebeurtenis den bijnaam kreeg van „la Bastille du Midi".

Toen we, moe van zooveel sombere herinneringen, het steile pad langs de hooge kathedraal opwandelden en daarna kwamen in het 100 M. boven de Rhône gelegen riante park van de „Rocher des Doms" om er wat uit te rusten onder de donkergroene pijnen en de fijngeurige oleanders, was het een heerlijk mooi panorama, een van de mooiste van Zuid-Frankrijk, dat onweerstaanbaar boeide

Het was den geheelen dag melancholiek, druilig weer geweest, maar toen kwam juist de zon de grijsgrauwe wolken een weinig breken, en het plotselinge lichteffect dat daardoor geworpen werd op heel de omgeving, was een verrukkelijke gave des hemels. Want toen kwam er meer leven in het gele, woelige Rhônewater dat daar stroomde onder de afgebrokkelde bogen van de beroemde, zeven eeuwen oude „pont St. Bénézet" en tusschen de pijlers van de zooveel leelijker moderne ijzeren hangbrug. Kabbelend en golvend stroomde het almaar naar het Zuiden, waar we duidelijk zagen de gedemanteleerde kanteelen van Château Renard en de nog hooger zich verheffende kasteeltorens van Barbentone. En door het doorbrekende licht kwam er ook meer kleur en meer tinteling in het nog even te voren wazig landschap aan den overkant van de breede rivier, waar, tegen het blauwgrijs van de lucht, de ‚tour Philippe-le-Bel" van het fort Saint-André zich nog even statig ophief als in de dagen toen die oude vestingwerken nog de verdedigingsmiddelen waren van Villeneuve, het destijds weelderig Versailles van de Pausen van Avignon. Wat verder toonden een paar vervallen torens en enkele muren slechts de plaats aan waar vroeger te Châteauneuf het pausenkasteel stond, terwijl nog verderweg het violetgrijs silhouet van de Cevennes den horizon afsloot. In het Oosten kronkelde de Durance

TEGENWOORDIG AANZIEN VAN HET OUDE PAUSENPALEIS.

als een streep gesmolten zilver, tusschen twee heuvels blikkerden de daken van Carpentras, aan de kim blauwden de Alpen met de alles domineerende Mont Ventoux.

En vlak bij, aan den voet van den steilen rotswand, aan den weg van macadam, leunden kleine leemen huisjes heel vertrouwelijk tegen de massieve muren van de oude, trouwe „remparts", veilig rustend in de zig-zags en de hoeken van die alles trotseerende gevaarten, die de stad zoo lang gevrijwaard hadden tegen onheil en gevaren. Maar nu zij hun bestemming hadden verloren, waren zij gedoemd om langzamerheid gemutileerd en afgebroken te worden, de stad had die zware vestingmuren niet meer noodig, want zij was immers reeds lang dood, dat bewees al dat grijs van haar muren en haar daken, al dat sombere, triestige, monotone grijs. En werkelijk, het was of er een groote brand gewoed had, of alles lag in puin en alles besmookt was, grauw. Kraaien vlogen luid krassend over en weer, en loerden op aas dat lag tusschen al die puinhopen, waar boven uit zich statig ophief het indrukwekkende, kolossale, vierkante gevaarte van den toren van Trouillas, met daarnaast de Notre-Dame-des-Doms, waarvan de Heilige Maagd op den top, als medelijdend, haar zegenende armen uitstrekte over al die vervallen grootheid, al dien weemoed van het verleden.

Een oud vrouwtje, gebukt onder een last van jaren, kwam naar ons toe en bood geurige viooltjes die zij gezocht had in het gazon van het park. Zij wilde vertellen gaan van de oude, grijsgrauwe, vervallen stad en van al de monumenten die daar ineen dreigden te storten. Maar we hadden al zoovéel gezien, zoovéel gehoord, nu was het genoeg want we waren moe. Het oude vrouwtje echter pruttelde en zij begreep onze schijnbare onverschilligheid niet.

„Comment, zei ze ironisch, il parait que vous savez déjà assez, que vous savez tout, n'est-ce pas, tout? eh bien, alors je n'ai plus rien à vous raconter. Bonjour monsieur et dame".

Ach neen, vrouwtje, smeekten we, niet boos zijn, een andere keer, we zijn nu heusch moe, moe van al dat kijken heel den dag. Toen daalden we langs een steile, uit de rots gehouwen trap weer af naar de stad; maar steunend op haar stokje, keek het besje ons hoofdschuddend na, en het was of dat vrouwtje met haar gerimpelde, tanige kaken, symboliseerde de Oudheid, die we, toen zij ons haar kennis opdrong, meedoogenloos hadden afgewezen. Eenigszins beschaamd liepen we door, en durfden niet omkijken, omdat we aldoor voelden haar ernstige, nastarende blikken.

EEN REPUBLIEK BIJ .... VERGISSING. † † † † † † † † † † † †

DOOR MR. L. H. J. LAMBERTS HURRELBRINCK. † † † † † †

Een vroolijk, prettig grensplaatsje, het dorp Vaals in den Zuid-Oosthoek van ons land.

In de R maanden het vereenigingspunt der talrijke „feinschmecker uit Aken, die zich een twintigtal minuten rijden met den tramwaij hebben getroost, om hier in de welbekende restaurant van Geller zich te vergasten aan de nog niet door inkomende rechten bezwaarde Zeeuwsche oesters.

Niet minder dan honderd zeventig duizend van deze schelpdieren had hij in het afgeloopen winterseizoen verkocht, vertelde mij de waard met fierheid en trots, terwijl hij tevens met wijd armgebaar wees naar de pyramidale oesterschelp-zuilen, die zijn weelderigen tuin versieren.

In den Zomer, het doelwit van schier alle Akensche wandelaars, hun weg nemende langs het bekende uitspanningsoord „Die Waldschenke" door het onmetelijk en prachtig Aachener Wald over den Vaalser berg.

Ook enkelen te Valkenberg of omstreken vertoevende Hollanders, die, uit nieuwsgierigheid gedreven, het grensplaatsje bezoeken. Uit nieuwsgierigheid om in oogenschouw te nemen de kleinste republiek der wereld, het „onzijdige Moresnet" waarvan het bestaan hun vroeger ten eenenmale onbekend was, waarvan zij thans voor het eerst gehoord hebben bij monde van den hôtelhouder, die hun het bezoek van deze streek heeft aan-

geraden als een loonend uitstapje voor een dag.

Met dit doel hebben zij met den stoomenden afstandszwelger de reis aanvaard naar Aken, dáár voor het Stadtheater plaats genomen in den tramway naar Vaals, om hier links in te slaan naar den steil opglooienden weg, die het dorpje doorsnijdt.

Langs den „Vierländerweg" door een naambord aangeduid, bereiken zij „Café Bellevue" dat inderdaad zijn naam met eere draagt.

Een prachtig panorama, dat zich hier voor het oog der toeschouwers ontrolt.

Ter linkerzijde het uren en uren zich uitstrekkende Aachener Wald met zijn breedgekruinde dikstammige beuken- en lindeboomen, donker beschaduwend de goed onderhouden wandelwegen en kronkelende boschpaadjes; rechts een lange rij van heuvelen op welker toppen, te midden van weelderig groen, kokette, propere huisjes in onregelmatigen kring zich scharend om tal van kerkjes, die fier omhoog steken hun zwart leien torentjes, goud geschubd in de stralen der zon.

Voor hem, schier vlak beneden, Vaals, leunend tegen den berg; daarachter in wijden halfkring, Aken, de oude Duitsche Keizerstad aan den voet van den Lousberg; heel in de verte aan den horizont de rookende schoorsteenen der steenkolenmijnen van het Nederlandsch Kerkrade in de onmiddellijke nabijheid van het reusachtig seminarie van Rolduc; wijders heel in de laagte, als het ware op den bodem van een groenen reuzenkom het Belgisch Gemmenich.

Verder schrijdt eindelijk voort de wandelaar tot bij een op den grond liggenden vierkanten steen, omgeven door drie rechtstaande grenspalen; de eerste, links, duidt aan de grensscheiding van het Duitsche Rijk, de tweede, in het midden draagt, aan de voorzijde het Hollandsch wapen, aan den anderen kant de Belgische Leeuw, de derde, rechts, staat op het gebied van het reeds genoemde „onzijdige Moresnet".

De vierkante steen is het vereenigingspunt der vier rijken, door de bevolking genoemd, „der Vierländerstein".

Hier tevens het hoogste punt van Nederland, 323.50 Meter A. P., zooals de in den steen gegraveerde letters aanduiden.

Als kind herinner ik mij hier meermalen met andere knapen en meisjes het „patertje langs den kant" gespeeld te hebben, waarbij het eigenaardige, het buitengewoon bizondere, dat de rondhuppelende kring zich bewoog over vier landen, terwijl de jongen staande op bijv. Hollandsch grondgebied een kus mocht geven aan het meisje, dat zich bevond in een der naburige rijken.

Nevensstaande photographiën geven op duidelijke wijze aan den stand en ligging der steenen.

VIERLÄNDERSTEIN. NAAR EEN PHOTOGRAPHIE VAN MEJ. CHR. POUW, TE AMSTERDAM.

Ook talrijke prentbriefkaarten hebben deze plek in beeld gebracht.

Op een dezer aanschouwt men naast de grenssteenen drie soldaten van het Hollandsche-, Duitsche- en Belgische leger als vertegenwoordigers hunner mogendheden.

Moresnet zelve is niet vertegenwoordigd, wijl dit rijk zich niet kan beroemen op het bezit van een krijgsmacht.

Ter verduidelijking van het geheel is het volgend rijmpje er bijgevoegd;

„Wo sich vier Länder küssen
Drei Steine find'st Du dort
Von Belgiën-Holland Deutschland
Und vom neutralen Ort.
'S ist der von Belgiën-Holland
Der in der Mitte steht
Dort rechts Ihr den Neutralen
Und links den Deutschen seht.

Het zij mij thans vergund in korte trekken de geschiedenis weer te geven van het ontstaan, van de wording van dit miniatuurrepubliekje Moresnet, dat zich tot op heden nog mag beroemen op een zekere mate van onafhankelijkheid.

Deze onzijdigheid heeft haar oorsprong te danken in eene ... vergissing.

In den volkerenslacht bij Leipzig van 19 October 1813 hebben de fransche legioenen het onderspit moeten delven voor de legers der verbonden rijken.

Spoedig na deze behaalde zege, na deze roemrijke overwinning, kwamen de verschillende mogendheden tot overeenstemming om zich wederom in het bezit te stellen van de hun door Napoleon, den franschen overweldiger, ontroofde landen.

Het congres te Weenen, gehouden 15 Juni 1815 ter definitieve vaststelling der verschillende rijken was het gevolg van dit besluit.

In artikel 25 van het bij deze gelegenheid tusschen de belanghebbende regeeringen gesloten tractaat kwam voor de volgende bepaling: „in het vroegere departement van de Ourthe zullen de vijf kantons Veith, Malmedi, Cronenberg, Schleiden en Eupen, verder de vooruitstekende punt van het kanton Aubel, ten Zuiden van Aken, toebehooren aan Pruissen; de grensscheiding zal volgen de grenslijn van deze kantons, met dien verstande, dat een lijn getrokken van het Zuiden naar het Noorden zal snijden

VIERLANDERSTEIN. NAAR EENE PHOTOGRAPHIE VAN MEJ. CHR. POUW TE AMSTERDAM.

genoemde punt van het kanton Aubel en wijders zich zal verlengen tot het aanrakingspunt der drie vroegere departementen van de Ourthe, de Roer en de Maas. Deze bepalingen zijn eveneens geldend voor Nederland."

In het lange artikel 66 van hetzelfde tractaat regelende de grensscheiding van Nederland werd echter o. a. vastgesteld: „de grenslijn loopt vervolgens langs de grenzen tot aan die van het voormalig kanton Eupen, en het hertogdom Limburg en de westelijke grenzen aan dat kanton in de richting van het Noorden volgende, en, *aan hare rechterzijde een klein gedeelte van het voormalig fransch kanton Aubel latende*, vereenigt zij zich op het punt van aanraking der drie voormalige departementen van de Ourthe, van de Neder-Maas en van de Roer."

Deze twee artikelen waren niet met elkander in overeenstemming te brengen, *eerstens*, wijl artikel 66 niet voorschreef, dat de grenslijn bij de westelijke grens van het kanton

Eupen een weinig rechts moest inspringen ter aanraking van de lijn bij artikel 25 reeds aangegeven; *ten tweede* omdat het uitdrukkelijk vermeldde, dat de lijn loopende langs de werkelijke grenzen van het kanton Eupen, ter rechterzijde moest laten een klein gedeelte van het kanton Aubel, zonder acht te hebben geslagen op de regeling van artikel 25, waarbij dat gedeelte van het kanton Aubel reeds aan Pruissen was toegekend.

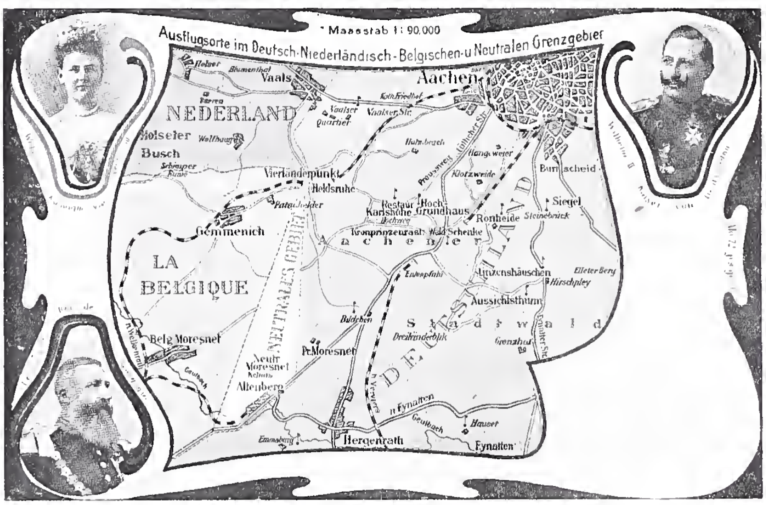
Eerst toen de Hollandsche en Duitsche commissarissen ter plaatse kwamen ter definitieve vaststelling der grenslijnen tusschen beide rijken, ontdekten zij de met elkander in strijd zijnde verklaringen, die aan beide landen een bepaalde strook gronds toewezen.

Wijl noch partijen, noch de regeeringen eens konden worden, werd bij *voorloopige* schikking van 25 Juni 1815 bepaald: de scheidingslinie zal blijven onbeslist, wijl beide commissiën niet tot overeenstemming zijn kunnen geraken omtrent de wijze, waarop zal worden doorsneden het kleine gedeelte van Aubel, dat, volgens tractaat van 15 Juni 1815 te Weenen gesloten, aan het koningrijk Pruissen zou toebehooren.

De oplossing van deze moeielijkheid zal worden onderworpen aan het oordeel der beide regeeringen, die, om haar op goede wijze te beëindigen, zoodanige maatregelen zullen nemen als zij daarvoor geschikt achten.

In afwachting van deze beslissing zal de voorloopige grenslijn, voor de gemeente Moresnet op zoodanige wijze worden getrokken, dat het gedeelte dezer gemeente gelegen ter linkerzijde van de rechte lijn, te trekken van het aanrakingspunt der drie departementen zal behooren aan Nederland; dat het gedeelte gelegen ter rechterzijde der grenzen van het kanton Eupen, loopend in rechte lijn van het Zuiden naar het Noorden tot het aanrakingspunt der drie departementen zal toebehooren aan Pruissen en eindelijk, dat het gedeelte der gemeente Moresnet, gelegen tusschen deze beide lijnen, zijnde het gedeelte, waarover partijen niet tot eenstemmigheid kunnen geraken zal worden verklaard *onzijdig grondgebied*, dat het zal worden onderworpen aan een gemeenschappelijk bestuur en dat middelerwijl door geen der beide regeeringen dat gedeelte met troepen mag worden bezet (occupé militairement).

Dit thans onzijdig verklaard grondgebied van Moresnet heeft den vorm van een bijna volmaakten driehoek, waarvan de westelijke zijde lang is $5^{1}/_{2}$ kilometer, de oostelijke 4 kilometer met eene oppervlakte van ongeveer 550 hektaren.

DE REPUBLIEK MET AANGRENZENDE LANDEN. NAAR EEN PRENTBRIEFKAART.

Deze *voorloopige schikking* is tot op den huidigen dag onveranderd gebleven; het besluit 25 Juni 1815 *in afwachting* genomen heeft nog steeds geldende kracht, enkel met deze wijziging, dat na de scheiding van België en Nederland het beheer, vroeger door ons land gevoerd, toenmaals aan België is overgedragen.

Hiernevens een schets, aan een prentbriefkaart ontleend, ter verduidelijking van het bovengeschrevene.

* * *

Niet onbelangrijk schijnt het mij toe een enkel woord te wijden aan de geschiedenis van dit kleine landje.

Langen tijd heeft het behoord tot het hertogdom Limburg; reeds in een handschrift van het jaar 1414 vindt men er gewag van gemaakt; het werd toenmaals „Kelmis" geheeten; deze naam vond zijn oorsprong in de hier gevonden groeve van „kalamijn" *) door de bevolking „Kelmé" geheeten; later in 1438 vinden wij het in officieele stukken vermeld als „Galmeiberg."

Door ontdekking van nieuwe groeven in de nabijheid werd de eerste reeds bekende zinkmijn herdoopt in „Alten Galmeiberg" bij verkorting „Altenberg"

Tijdens de fransche overheersching werd het door vertaling veranderd in: „Vieille Montagne."

Ook deze naam zou het echter niet behouden.

Te dier tijde slechts schaarsch bewoond, terwijl de ontginning der mijn nog niet zeer belangrijk mocht heeten, werd deze strook gronds gevoegd bij de grootere, omvangrijkere gemeente „Moresnet" ter onderscheiding van het oude „Belgisch Moresnet" en van het nieuwe zich later gevormd hebbend „Pruissisch Moresnet."

De namen „Kelmis" en „Altenberg" zijn echter in den mond der bevolking blijven bestaan.

In 1815 telde de bevolking slechts een twee-honderdtal zielen; spoedig breidde zich dat getal uit; in 1841 hadden reeds een duizendtal menschen uit België, Holland en Duitschland herkomstig, zich hier met ter woon gevestigd.

De redenen van deze vermeerdering moeten vooral gezocht worden in de ontdekking van nieuwe uitgebreide zinkmijnen, en de uitstekende gelegenheid om hier, in het van alle zijden onmiddelijk begrensd landje, den smokkelhandel te kunnen uitoefenen, en voornamelijk in het niet bestaan van een leger, waardoor de inwoners derhalve niet konden worden gedwongen tot het vervullen van eenige militaire plichten.

Dit laatste voorrecht bestaat echter niet meer.

In 1854 heeft België zijn hier wonende onderdanen voor zijn leger opgeroepen en Duitschland heeft in 1874 dat voorbeeld gevolgd, zoodat van de drieduizend inwoners, welke thans de bevolking uitmaken slechts de afstammelingen van de oorspronkelijke Moresnetters nog vrij zijn van alle mogelijke krijgsdiensten.

De belastingen zijn nog niet hooger als op het oogenblik der onzijdigverklaring d.i. fr. 1392 voor grond-, fr. 335.10 voor personeele en fr. 1008.71 voor patentbelasting.

Deze gelden worden gelijkmatig verdeeld tusschen Duitschland en België.

Hierbij moeten echter nog gevoegd worden de gemeentebelastingen, welke zich regelen naar de behoeften van de republiek.

Eigenaardig mag de rechtspraak genoemd worden.

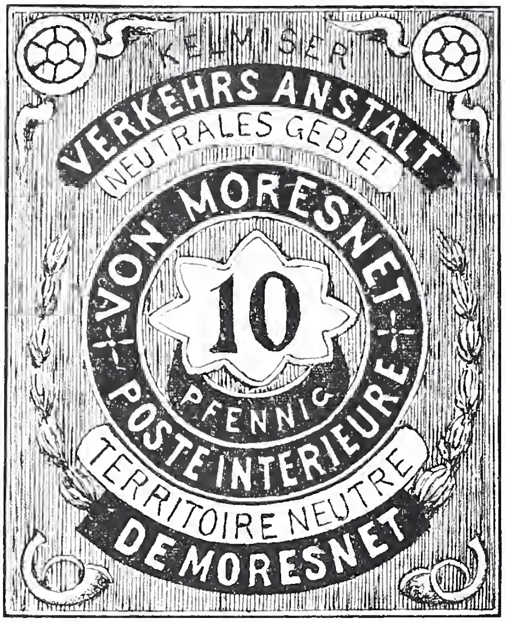
Voor burgerlijke zaken geldt nog steeds „de Code Civil", terwijl de gedingen worden gevoerd hetzij in België, hetzij in Duitschland, ter keuze van den eischer; volgens

*) Kalamijn of galmei (calamine); het zink wordt in groote hoeveelheden in de natuur aangetroffen als koolzuurzinkoxyde en kiezelzuurzinkoxijde in verbinding met water.

Beide ertsen vergezellen elkander dikwerf en dragen den gemeenschappelijken naam van „galmei" of „kalamijn,"

De meeste mineralogen noemen het eerste zinkspaath, het tweede kiezelzink. (Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal door J. H. van Dale).

den Code Napoleon wordt nog immer recht gesproken in strafzaken; het staat den beklaagde vrij om te kiezen in welk der beide landen hij terecht zal staan.

POSTZEGEL VAN MORESNET.
TEEKENING VAN G. H. K. HAVERMAN.

Dit is echter niet een bizonder voorrecht te noemen.

Eenige jaren geleden deed zich het geval voor, dat een bewoner van Moresnet werd vervolgd wegens een diefstal van geringe beteekenis, een feit, dat volgens het Duitsche Wetboek voor Strafrecht met hoogstens enkele weken gevangenisstraf strafbaar was gesteld.

Het minimum echter door den Code Pénal geëischt bedroeg niet minder dan twee jaren.

De Duitsche Rechtbank, waarvoor de beschuldigde had verzocht terecht te staan, was derhalve genoodzaakt hem tot die straf te veroordeelen.

Na enkele maanden in de gevangenis te hebben doorgebracht heeft de Keizer op verzoek der rechters zelven den veroordeelden gratie geschonken van verdere straf.

De uitvoerende macht berust in handen van twee commissarissen, waarvan de een Belg, de ander Duitscher moet zijn; een burgemeester, door beide commissarissen benoemd, is ambtenaar van den burgerlijken stand en tevens belast met enkele administratieve werkzaamheden, uitsluitend de gemeente betreffende.

Hij wordt hierin ter zijde gestaan door een gemeenteraad, bestaande uit tien leden, door eene schoolcommissie van vijf leden en door een weldadigheidsvereeniging van tien leden, gekozen uit- en door de inwoners.

Het briefporto wordt betaald met Belgische en Duitsche postzegels; in het jaar 1886 heeft de republiek eigen postzegels vervaardigd, welke echter na een bestaan van slechts drie dagen „ausser Kurs gesetzt" zijn.

Hierbij een afbeelding van zulk een postzegel. *)

Zoowel Duitsche als Belgische notarissen en deurwaarders mogen hier hun ambt uitoefenen.

Hypotheekakten, door een Duitsch notaris opgemaakt, worden ingeschreven in de openbare registers te Montjoie, die van zijn Belgischen collega, te Verviers.

Dit alles is wel niet geregeld en vastgesteld bij onderlinge overeenkomsten en tractaten, maar is het natuurlijk gevolg van het feit, dat deze kleine staat, met zijn nauwelijks drieduizend inwoners, niet in staat is om de kosten te dragen, verbonden aan eigen rechtspraak, aan door eigen middelen bezoldigde staatsambtenaren.

De republiek bezit derhalve tal van voordeelen aan onafhankelijkheid verbonden, zonder de materieele lasten te dragen van eigen bestuur.

Het gemeenebest mag zich verheugen in het bezit van twee goede naburen, die haar welwillend ter zijde staan, die haar alle mogelijke diensten bewijzen tegen de luttele vergoeding van fr. 2735, nog niet een frank voor elken bewoner.

---

*) In het Septembernummer van den jaargang 1892 van *Elseviers Geïllustreerd Maandschrift* heb ik eene „humoreske" gewijd aan deze postzegelgeschiedenis, later opgenomen in een novellenbundel „Van Limburg's grenzen", uitgave Elsevier's Maatschappij.

Onwillekeurig zal bij den lezer de vraag rijzen, waarom België en Duitschland het in 1815 gesloten tractaat steeds tot op heden hebben geëerbiedigd, waarom zij het status quo altijd hebben in stand gehouden.

Het antwoord op deze vraag moet gezocht worden in den onderlingen naijver, in het elkander misgunnen der op dat oogenblik rijke zinkmijnen, waarvan o. a. de verdeeling schijnt te stuiten op schier onoverkomelijke bezwaren.

In 1421 behoorde de te dier tijde eenig bekende groeve aan de stad Aken; enkele jaren later vinden wij den hertog van Limburg als eigenaar geboekstaafd, die haar verpachtte aan Philips den Goede, hertog van Bourgondië.

Onder de fransche republiek werd deze mijn en de later ontdekte groeven verklaard te zijn „proprieté nationale" en als zoodanig geëxploiteerd; in 1805 werden zij verpacht voor eene som van fr. 40,500. Ingevolge eene wet van 1812 werden door Frankrijk de pachters der verschillende aan den Staat behoorende mijnen als eigenaars erkend.

Door deze erkenning van eigendom meende — o. i. volkomen terecht — de huurder der Moresnetsche groeven zich ook vrijgesteld van betaling van elke pachtsom.

Niettegenstaande deze weigering kon hij de onderneming niet tot bloei brengen; hij werd zelfs failliet verklaard.

De groeven gingen toen over in handen van zijn schuldeischers, waarvan een zekere Mosselmans uit Luik de voornaamste was.

Ook deze nieuwe maatschappij weigerde op dezelfde gronden elke betaling van pachtsom.

Na den val van het fransche keizerrijk kwamen de Moresnetsche zinkmijnen onder het beheer van Nederland en Pruissen, die eenstemmig weigerden te erkennen het eigendomsrecht der toenmalige houders.

In 1821 besloten de regeeringen van beide landen de sinds 1812 achterstallige huurprijzen op te eischen. De vordering werd ingesteld voor de Rechtbank te Luik, die besliste ten gunste der eischers; de tenuitvoerlegging van het vonis, aan tal van bezwaren onderhevig, werd uitgesteld; vervolgens, na den Belgischen opstand, had de scheiding plaats tusschen Noord- en Zuid-Nederland, waarbij, zooals reeds vroeger gemeld, wij al onze rechten op het onzijdig gebied afstonden aan het nieuwe koninkrijk.

Een nieuw geding werd begonnen; de eenmaal door Nederland en Pruissen ingestelde eisch werd thans door Duitschland in vereeniging met België herhaald; wederom bepleitten partijen hunne zaak voor de Luiksche Rechtbank en ditmaal besliste de rechters ten gunste der bezitters.

ZINKMIJN. NAAR EENE PHOTOGRAPHIE VAN MEJ. CHR. POUW, TE AMSTERDAM.

Pruissen bleef niettemin zijn eisch in het hem toekomend deel der achterstallige pachtsommen handhaven, maar was niet in staat zijne vordering kracht bij te zetten, wijl het

niet mocht executeeren in een niet onderworpen land, in een onzijdig grondgebied.

Het bestaan der zinkmijnen, die thans nog door vijftien ovens gedreven worden, is derhalve de eenige hinderpaal om tot verdeeling te geraken.

Zoolang dezen niet zijn uitgeput, is de onafhankelijkheid van de miniatuur republiek verzekerd.... tenzij andere invloeden zich doen gelden, waarvan het gevaar van nadeel voor beide rijken grooter zal blijken te zijn dan de onderlinge naijver.

In den *Limburger Koerier* vonden wij enkele maanden geleden in een artikel aan Moresnet gewijd o. a.: „Vier distilleerderijen van alcohol met jenever-fabricatie hebben zich hier gevestigd.

En ze maken het zeer goed, ja distilleeren zelfs tweeduizend liters per dag, d. i. ongeveer zevenmaal honderdduizend liters in het jaar.

En dat alles zonder accijnzen te betalen.

Werkelijk een echt land van cocagne voor hen.

Doch men lette op.

De bevolking van Moresnet, nauwelijks drieduizend menschen, kan al die jenever niet aan; de jaarlijksche verkoop bedraagt hier niet meer dan twintig à vijf en twintig duizend liters.

Op de een of andere manier moeten dus de overblijvende zeshonderd vijf en zeventig duizend liters van daar wegkomen.

In het onzijdig gebied kost ze slechts zestig centimes de liter, in België en Duitschland is de prijs driemaal zoo hoog.

Dus.... er heerscht daar een sterke drang naar smokkelen en tevens eene opwekking tot alcoholisme.

Onlangs hebben zich er speelhuizen willen vestigen, doch dezen werden geweerd.

Bookmakers trachtten er zich te nestelen, doch werden eveneens beleefd doch dringend verzocht op te marcheeren.

De alcohol heeft intusschen geen enkelen titel om eerder geduld te worden dan spelers."

* * *

Zullen deze feiten redenen kunnen geven tot schrapping van de republiek Moresnet uit de rij der mogendheden?

Uit vreeze, dat dit spoedig gebeure, bieden wij onzen lezers hieronder een gezicht op Moresnet, als een blijvende herinnering aan de republiek.... bij vergissing.

L. H. J. Lamberts Hurrelbrinck.

Juni 1903.

* * *

Naschrift.

Weinig vermoedden wij bij het schrijven van bovenstaand artikel, dat bij het verschijnen er van in dit maandschrift de voorheen nog weinig bekende republiek een algemeene vermaardheid zou hebben verkregen.

Zooals blijkt uit de regels, aan den *Limburger Koerier* ontleend, zijn reeds vroeger pogingen aangewend om speelhuizen te vestigen in het klein onzijdig gebied, toenmaals te vergeefsch.

In Juli l.l. hebben enkele Duitsche advokaten, wier gewone praktijk hun ongetwijfeld den tijd daarvoor toelaat, met medewerking van een Rus, die zijn geheele vermogen aan de roulette te Spa had verloren, deze pogingen herhaald, aanvankelijk met beter succès.

Ten dien einde hadden zij een societeit in het leven geroepen met behoorlijk vastgestelde statuten.

Art. 1 dezer luidde: de vereeniging stelt zich ten doel het gezellig verkeer der leden te bevorderen door spel, muziekuitvoeringen, tooneelvoorstellingen enz. enz.

De bijeenkomsten werden gehouden in een bovenzaal van een onaanzienlijke restaurant genaamd Hôtel Bergerhoff, gelegen aan het onzijdig gedeelte van den straatweg van Aken naar Altenberg.

Bizonder veel moeite had men niet aan te

wenden tot het verkrijgen van het lidmaatschap der genoemde vereeniging.

Men had zich slechts aan te melden bij den herbergier, welke het candidaat-lid toegang verleende tot een zeer heuschen, beleefden heer, welke in rok en witte das den bezoekers te woord stond.

Hij schreef in een omvangrijk boek den naam, voornaam, woonplaats, ouderdom van den candidaat, ontving met onderdanige buiging het twintig-francstuk, de contributie voor het lidmaatschap en reeds na enkele dagen ontving deze een sierlijk schrijven, waarin de deftige mijnheer de eer en het voorrecht had hem te melden, dat hij met algemeene stemmen als lid was aangenomen.

Al zeer spoedig bleek het, dat het vermaak niet zoo zeer in de muziek, in het tooneel of in enz. enz. moest gezocht worden, maar veeleer in het spel.

Onze lezers kennen het gevolg.

De regeeringen van België en Duitschland, zelve in hun rijken het hazardspel niet meer duldend, hebben gemeend ook het veto te moeten uitspreken over de speelbank te Moresnet.

Zal dit feit thans ten gevolge hebben de definitieve oplossing van het blijkbaar zoo buitengewoon moeielijk vraagstuk: de verdeeling van de kleine republiek tusschen de beide naburige staten?

Misschien . . . tenzij de winstgevende mijnen ook heden nog onoverkomenlijke hinderpalen in den weg leggen.

October 1903

GEZICHT OP MORESNET. NAAR EENE PHOTOGRAPHIE VAN MEJ. CHR. POUW, TE AMSTERDAM.

HET OUDE LIED.

DOOR

JOHA. W. BAKKER.

In 't blauw vertrek, waar schemer hong,
zat zij voor 't oud klavier en zong.

Het was een wonderlijke wijs,
die kwam en keerde telken reis,

die kwam en keerde‿en ging weêr voort,
en weefde droomend woord aan woord.

Het luidde zacht, heel zacht ten end.
Wat klonk het zoet, en welbekend....

Wie wel dat lied gezongen had?
Zij staarde naar 't vergeelde blad,

naar de‿ouden, ouden liefdezang....
Toen boog ze 't hoofd en weende lang.

NAN. DOOR A. W. † † † † † †

I.

Fijne, kleine motregen.

De droppels vallen bijna onzichtbaar uit den grauwen hemel, die met een zware dreiging rust op de stad; maar met hun kleinte dringen ze meer door — vinniger door dan eerlijke groote kletterdroppels en doorsiepelen, doormodderen den weeken bodem en doen de dommelende huizen dampen, die in het stervende licht staan te droomen.

Valavond. — Hier en daar kleine oogjes van licht — voor de vensters, in de lantarens, in de seinglazen van den spoorweg.

Heel in de verte, aan 't eind van de gladde ijzeren staven, die met vreemden glans als lijnen van zilver schitteren — het station in een warme opeenhooping van lichten rood, groen en goud.

De sluitboom is dicht; er is een trein in aantocht, die met geeadenseerde geluiden komt aanzuigen door de vochtige lucht.

Veel zwartnatte menschen voor den boom — natte, ongedurige menschen, de stroomende kleeren dofglimmend van 't vocht, daartusschen een paar karren met groote, geduldige paarden en een dokter, die 't hoofd uit zijn koetsje steekt.

„Vervelend dat wachten, vooral in dat weer!"

Hugo van Erle loopt heen en weer, heen en weer met korte, schokkende passen. Foei wat is hij nat! zoo'n gemeene, doordringende verraderlijke regen.

Z'n schoenen zuigen op en neer in de klevende klei; z'n schouders zijn stijf van de vochtigheid. Wat is alles toch beroerd, het weer lam, zijn baantje lam en de menschen leelijk, banaal-dom, allemachtig wat is ie nat.

Waarom komt die trein toch niet? Hoe lang staan ze daar nu al voor dien boom?

Eindelijk, zwaarder aanzuchtend door de lage lucht, golven de eerste witte pluimen van den locomotief als sluiers langs de grijze wolken.

. . . .

Hij geeft bijna luid een kreet van bewondering.

Naast hem, met de wimpers knippend tegen den regen, die nu in zwaardere droppen begint te vallen, staat een allerliefst schepseltje, klein en rond, een snoezig figuurtje in een nauw sluitenden, grijzen ulster, met heldere, blije lichtbruine oogen, die zich achter buitengewoon lange pinkers, bijna onder de zware leden verbergen, dofzwart, rijkgeplant haar, in een zware wrong tegen 't achterhoofd gevat, een teer, bijna kinderlijk neusje, een kleinen mond, waarvan de te korte bovenlip even een glinsterende rij tanden zien laat.

Ze kijkt met een bedroefd gezicht naar haar natte rokken, die ze, zwaarhangend van 't vocht, nauwelijks boven haar bemodderde schoenen op kan beuren.

Zonder dat ze 't merkt schuift hij met een kleine beweging achter haar:

— „Juffrouw, ik zie dat u geen parapluie hebt, mag ik u den mijne aanbieden? . . . en als u me wou toestaan om u t'huis te brengen . . . ik ben Hugo van Erle, leeraar hier aan 't gymnasium — en een buurman van u."

Ze is te verlegen om haar naam terug te zeggen, zijn zwarte oogen intimideeren haar; ze kent hem wel, ze heeft hem verleden winter in de maatschappij verzen hooren lezen.

— „Heel graag meneer" zegt ze, met een licht tintje van verlegenheid, dat lief zit op het zachte gezichtje.

Ik ben zoo vreeselijk nat en die regen, vlak in 't gezicht, is zoo onaangenaam. Met een komiek wanhopige beweging beproeft ze nog eens om haar zware japon omhoog te heffen.

Hij gaat naast haar staan en houdt zijn parapluie alleen boven háar hoofd.

De trein vliegt voorbij; een dreuning — een zware grijze wolk, die uiteendrijft in kleine vlokjes over de lage bruine landen.

De sluitboomen worden open gegooid.

Een dringen van de haastige voetgangers tusschen de met moeite aantrekkende paarden.

Hij loopt naast haar, op kleinen afstand, even naar haar overgebogen.

— „Ik ken u al lang van aanzien juffrouw,

heb ik niet het plezier met juffrouw Nanda Raet te spreken?"

Ze bloost even.

— „Ja meneer."

Hoe kent hij haar?

— „We zijn buren, zooals ik al zei, woont u niet een paar huizen van mij af op het bovenhuis van Verhart?"

— „Ja."

— „En bovendien heb ik u gezien toen ik laatst in de maatschappij heb gelezen."

Weer worden haar zachte wangen even rood. Ze is gevleid dat hij haar heeft opgemerkt onder zoo velen. Ze heeft al lang een stille bewondering voor den dichter gehad.

— „Maar meneer, nu wordt u zelf zoo nat."

— „Och, ik ben toch nat en een man kan er altijd zooveel beter tegen ... wanneer ik misschien iets dichter naast u mocht loopen ... of u een arm geven?" Zij ziet naar hem op, weer met dat lichte kleurtje op haar bleek Zigeuner gezicht, maar ze steekt toch — even aarzelend, haar hand door zijn arm.

Even verspringt hij in den pas.

— „Woont u al lang hier in de stad juffrouw? ik meen dat ik u voor verleden jaar nooit heb gezien."

— „Neen, we zijn in het voorjaar uit Alkmaar gekomen, mijn vader moest een lange kuur doen in het ooglijdersgesticht en daarom zijn wij toen maar voor goed hier komen wonen.

— „En bent u zoo maar met uw vader alleen?"

— „Ja, mijn moeder heb ik nooit gekend en ik ben een eenig kind."

Hij ziet haar aan, op zij, vlug de kleine gestalte schattend met zijn oogen.

Ze is niet heel jong meer, haar figuur is te vol voor een jong meisje, met een zware golving in de lijn van de heup, de buste heeft het gecambreerde van een niet heel jonge vrouw; alleen het gezicht, het kleine teere gezichtje, met de onnatuurlijk groote oogen is nog bijna als van een kind. Als een camée komt het tengere profiel tegen de donkere haren uit.

Wat is ze mooi! Zelden heeft hij een vrouw ontmoet die zijn oogen zoo gevangen nam.

De grauwe regenlucht begint voor den frisschen wind in vlokken weg te zweven. In het Oosten hangt nog de zwarte dreiging van de hoog opgetorende wolken, maar daar waar de zon bijna is ondergegaan, aan de overzij der rivier, achter hooge beuken, golft de hemel in een heerlijk kleurenlied.

Donkerblauwe wolkjes, mollig als zwarte lammeren, breiden zich uit achter een vlies van rood en goud, ieder wolkje omzoomd door glinsterende randen.

Daarachter sterft — purper — de zon, en legt over 't droomend stille water heerlijke schaduwen van kleuren — zilver en rose en goud.

Het roode licht warmt haar bleeke wangen en cirkelt een glorie om het zwarte haar.

Ze zijn dicht bij de stad. Hij moet zich haasten om iets te zeggen, anders ontsnapt ze hem. Ze zijn nu bijna in de straat waar ze beiden wonen.

— „Is die eene keer bij mijn lezing heusch de eenige geweest dat u mij hebt gezien? U vindt mijn vraag misschien pedant en onbescheiden, maar ik heb u al zoo dikwijls gezien en ik heb in mijn gedachten al zoo vaak met mijn buurtje gesproken, dat ik een gevoel heb of we geen vreemden waren en ik bijna niet begrijpen kan dat u mijn naam niet wist."

— „Ik kende u wel meneer, dat heb ik niet gezegd, ik móest u na uw lezing immers kennen, en ik heb u ook wel voorbij zien gaan."

— „En mag ik niet vragen wat u toen hebt gedacht, — of hebt u misschien *niets* gedacht?

— „Ja, ik heb wel wat gedacht."

— „Van mij gedacht?"

— „Ja."

— „En wat u dacht mag ik zeker niet weten?"

— „Neen, ik zeg het liever niet." Zij heeft een angstig benauwd gevoel of hij haar dingen tegen haar wil laat zeggen.

— „Maar dat maakt nu juist dat ik het zoo biezonder graag weten wou."

— „Ik dacht dat mannen niet nieuwsgierig waren."

— „Ik wel, ik ben heel nieuwsgierig —

ten minste dat zegt" — Hij had er bij willen voegen „dat zegt mijn vrouw" maar hij acht het voorzichtiger om nog maar niet over zijn vrouw te spreken; zij zal toch wel weten dat hij is getrouwd.

— „Mag ik het heusch niet weten?" Hij ziet haar vast aan. Ze loopen onwillekeurig iets dichter bijeen.

Hij heeft vreemde, nachtzwarte oogen, met een zonderling licht in de donkere pupillen en toch met weinig diepte in de oogen zelf.

Zij merkt voor 't eerst dat zij, al heeft de regen opgehouden nog altijd met hem gearmd gaat en ze trekt haar hand terug.

Ze voelt, en ze ergert er zich onuitsprekekelijk over, — dat ze de manieren van een schoolmeisje heeft, maar hij maakt haar verlegen; ze vergeet al de conventietjes — de vernisjes van beschaving.

't Is niet omdat zij op zoo weinig orthodoxe manier kennis met hem maakte, 't is niet omdat hij een dichter is, hoewel ze lang tegen hem heeft opgezien als een der heel hoogen.

Nu ze hem ziet vergeet ze dat, of liever ze is er zich niet van bewust, maar ze voelt die vreemde, intieme bekoring, die van hem zelf uitgaat — van den mensch — van den man.

Hij overweldigt haar; ze ziet weinig van het landschap, ze ziet hem zelf eigenlijk niet, maar zijn atmosfeer omringt haar; ... ze heeft daareven, toen hij zoo dicht naast haar ging, een gevoel gehad of haar eigen wil, haar eigen denken stierf en of haar geest één werd met den zijne en of ze zijn gedachten dacht.

Weer komt de vriendelijke, vleiend insinueerende stem:

— „Mag ik dan niet weten wat u gedacht hebt toen u mij zoo dikwijls voorbij zaagt gaan."

— „Ik dacht... dat u er niet heel gelukkig uitzag."

— „Waarom niet gelukkig — zie ik er dan nu niet gelukkig uit?"

— „Nu misschien wel, maar als u daar zoo stil heengaat, bijna altijd alleen, — ik zie u bijna iederen morgen op uw weg naar de school, dan hebt u zoo'n bitteren, vermoeiden trek om den mond.... Dat heeft mij doen denken dat u niet gelukkig was."

— „U hebt gelijk — ik ben niet gelukkig."

Ze zwijgen beide.

Ze zijn nu voorbij de eerste huizen van de straat.

De roode gloed is langs den hemel gestorven, de wind is slapen gegaan en de grijze droefheid van den avond daalt neer op de bruinroode, eenvormig gekleurde huizen die droomend — nog vochtig — tegen elkaar staan te hangen in den damp, die in witte waduwen uit de rivier opstijgt en voortgolft in vlokken — in zwevende sluiers — langs de eindelooze huizenrij, in de eindelooze straat, van rood bruin geschilderde steenen; een uiterst fatsoenlijke, maar hopeloos vervelende en eentonige straat.

Ze staan voor haar huis.

— „Hier woon ik meneer."

— „Ja, dat wist ik immers wel."

Zij neemt de paraplu, die hij tegen de deur heeft gezet in de hand en draait er onhandig mee heen en weer.

Hij wilde nog iets zeggen, maar hij weet niet hoe hij het zeggen moet. Zij ook heeft iets dat hem verlegen maakt.

— „Ik hoop toch juffrouw Raet dat dit niet onze laatste ontmoeting zijn zal, — wij wonen zoo dicht bij elkaar en mijn vrouw zal er zeker evenzeer op gesteld zijn om uw kennis te maken, als ik om ze voort te zetten.

— „Ik ga zoo weinig uit meneer, mijn vader is nog altijd wat zwak en wij zien bijna niemand."

— „Zou het hem — en u — dan onaangenaam zijn, wanneer we hem als buren eens een visite kwamen maken?"

— „O neen, zóó bedoelde ik het natuurlijk niet."

Ze is weer zoo vreemd, onhandig, — verlegen, ze weet zelf nauwelijks wat ze zegt.

De meid stoft de trap af, doet open.

— „Dag juffrouw Raet, ik hoop u gauw nog eens te zien."

— „Dag meneer Van Erle, heel vriendelijk dank."

Ze gaat langzaam de trap op, met zijn

regenscherm, dat ze in gedachte in de hand heeft gehouden.

Ze had even een duizeling gevoeld toen zij hoorde dat hij getrouwd was.

II.

Een paar huizen verder, aan de overzij, staat Van Erle voor zijn eigen deur. Met vroolijke drukke bewegingen steekt hij den sleutel in het slot, hangt zijn hoed aan den kapstok, stuift den langen gang naar de eetkamer door.

Twee van zijn jongste kinderen zitten bij het raam, in diepzinnige beschouwing van een late vlieg, die soezerige pogingen doet om tegen de ruit op te klimmen.

— „Dag Jop, dag zus, waar is mama?"

„O kijk eens pa, hoe raar die vlieg doet, ze is net heelemaal dronken."

— „Dat komt omdat 't najaar is, dat is een wintervlieg, die zijn altijd zoo bedaard; die arme beesten hebben behoefte aan warmte en zon en als ze die niet krijgen worden ze suf en beroerd, niet waar vrouw?" En hij keert zich om naar het tengere vrouwtje dat juist binnen komt en geeft haar een vroolijken kus in den hals.

— „Wat zie je bleek mamatje, ben je niet uit geweest?"

— „Uit — met dat weer?"

— „Dat weer? — 't is goed weer, best weer ... o nee — dat is waar, 't heeft den heelen middag geregend" — even verlegen. „In de school merk je er zoo weinig van."

— „Maar man, je bent kletsnat, waarom heb je geen andere kleeren aangetrokken? je drijft — kijk 't loopt met een straaltje uit je jas."

— „Je hebt gelijk, ik had 't niet gemerkt; nu, zoo'n beetje water zal niet hinderen."

— „'t Zal wel hinderen, toe ga even naar boven, ik zal het eten wel zoo lang warm houden; je weet wel, verleden jaar heb je ook die influenza gekregen, omdat je in natte kleeren aan tafel was gegaan, ga maar vast, ik zal je even komen helpen."

Zij duwt hem voor zich uit de trap op, helpt hem een andere jas aantrekken, die al bij de kachel hangt en bukt zich dan om zijn natte schoenen uit te doen.

— „Ik wil niet dat jij dat doet, ik kan het zelf wel."

— „Kom, ik doe 't zoo dikwijls."

— „Ja dat is waar, je doet het dikwijls ... je bent een lieve vrouw."

Even streelt hij met de hand over haar zachte haren, waar het lamplicht gouden vonkjes over strooit.

III.

De kinderen zijn lastig, drenzig door het slechte weer, maar het hindert hem niet zooals anders. Gewoonlijk mogen ze aan tafel zich niet doen hooren. Nu zegt hij niets als ze een glas omgooien en lacht als Otto een brutaal antwoord geeft.

En telkens lacht hij — vaag voor zich heen — met groote, verre oogen, die zijn omgeving niet zien.

Soms antwoordt hij verkeerd, wat hij dan met een plagerijtje weer goed maakt en hij is vol complimentjes en attentietjes voor zijn vrouw „die er zoo snoezig uitziet met dat witte kraagje"

De kinderen worden hoe langer hoe luidruchtiger, omdat papa zoo goed gestemd is, maar het vrouwtje ziet hem aan — met een groote angst in de wijde blauwe oogen.

. . . .

Wat heeft hij toch? Ze heeft hem meer zoo gekend; toen — twee jaar geleden, toen hij die geschiedenis had gehad met de vrouw van Van Maren.

Toen was het ook zóó begonnen.... Toen kon hij ook, in de eerste dagen vooral, zoo stil voor zich heen zitten lachen en zulke droomerig absente antwoorden geven.

Zou ze nu weer voor zoo iets moeten vreezen?

Den laatsten tijd was hij zoo stil, zoo *down* geweest, met vlagen van heftigheid, vooral tegen de kinderen.

Dien morgen nog, toen hij naar de school ging, had hij haar nauwelijks goeden dag gezegd.

En nu, op eens, die verandering ... toen

voor twee jaar, was hij, juist ook in dien tijd zoo buitengewoon vriendelijk voor háar geweest.

— „De visch is niet al te gaar, vin je wel? zegt ze opeens.

— „De visch is best, ik heb hem nooit beter geproefd."

Het duurt even eer hij antwoordt, als moest hij zijn gedachten terughalen van heel ver.

— „Heb je van avond nog lessen?"

— „Neen — ja toch — twee, aan den jongen Van der Elst en aan Lous Viervant."

. . . .

Wie kan hij toch gezien hebben sedert dien morgen!

Angstig gaat ze haar kennissen na, — ze leeft altijd in een soort vage vrees voor alle andere vrouwen, — of er ook ergens een vreemd logeetje is ... maar neen, ze weet niemand te bedenken.

Liefst is ze maar in hun huisje alleen, ze houdt zich zoo ver mogelijk van alle conversatie; bijna alle jeugd-vriendinnen heeft ze verloren, alles om die meestal vage, maar toch altijd zoo pijnlijk knagende angst — om haar jaloezie maar geen voedsel te geven.

't Was niet omdat ze iets tegen die vrouwen had, maar iedere vrouw vertegenwoordigde een gevaar; zelfs in het eerste jaar van hun huwelijk was hij haar niet geheel trouw geweest. Maar nu was hij zooveel ouder, z'n hart en zijn ziel waren rustiger geworden, — ze had den laatsten tijd wat meer kalmte gehad.

Ze keek hem over de tafel aan — aandachtig — zonder dat hij 't merkte.

Hij schilde een appel, dien hij met Robbie deelde.

Robbie was hun jongste, op één na, een grappig dik ventje, met een kogelrond gezichtje en oogen als groote blauwe violen.

„Hap Rob."

Rob hapte en tegelijk met zijn scherpe tandjes in den vinger van zijn vader, die lachend met grappige beweginkjes van pijn over zijn hand wrijft.

— „Meer, meer," zegt Rob.

— „Je krijgt niet meer, kleine grijpvogel."

Hij staat op, neemt het kind in de armen en heft het hoogop boven zijn hoofd.

— „Wie zijn jongen ben je?"

— „Van jou en van mama" voegt hij er haastig bij.

— „Van wie hou je 't meest?"

— „Van mama" antwoordt Rob met diepe overtuiging.

— „Meneer, daar is een dame om u te spreken," zegt een slordige meid, die alleen haar gezicht om de deur durft steken.

— „Een dame! — voor mij; heeft ze haar naam niet gezegd?"

— „Ja, hier is 't kaartje", ze geeft het hem met vochtige vingers, voorzichtig door de reet van de deur.

„Nanda Raet."

Hij zet Robbie op den grond, gooit zijn servet op de tafel en loopt, holt bijna de kamer uit.

— „Waar heb je de juffrouw gelaten?"

— „In de voorkamer meneer."

Hij springt de trappen op als een jongen, maar ziet haar niet dadelijk, omdat de bijna geheel donkere kamer alleen door de straatlantaren wordt verlicht.

Ze staat op en gaat hem te gemoet.

— „Hé juffrouw Raet, dat vind ik lief van u dat u de kennismaking zoo gauw komt voortzetten."

— „Ik had bij vergissing uw parapluie meegenomen."

— „Heel vriendelijk om dien zelf te brengen." Hij staat verlegen met zijn vingers te draaien. „Ik zou u graag willen vragen om met me naar de huiskamer te gaan, dan kon u tegelijk met mijn vrouw kennis maken, maar de kinderen zijn nog niet naar bed en zij vindt 't nooit heel prettig als er onverwacht bezoek komt, in die herrie, zooals ze zegt."

— „Ik kom ook op zoo'n raar uur, maar ik was bang als ik tot morgen wachtte dat u om uw scherm verlegen zou zijn."

— „Dat zou ik ook zeker zijn geweest, want ik heb er maar een."

Zijn opmerkingen zijn niet schitterend, maar

op haar beurt intimideert ze hem. De lantarens schitteren als vreemde, flikkerende bloemen en in den vagen grijzen schemer, zijn de lijnen van haar gezicht nauwlijks te onderscheiden en ziet hij alleen haar groote oogen, met hun vreemden, diep doorschijnenden glans.

Even zwijgen ze, dan vraagt ze op eens, want ze hoort het gesoem van kinderstemmen in de verte:

— „Hebt u veel kinderen meneer?"

— „Vier jongens en twee meisjes," antwoordt hij op haar vraag, bijna eer ze die uitgesproken had.

De deur gaat open en zijn vrouw komt binnen, met haar sleutelmandje aan den arm. Ze heeft zich niet verkleed, dat doet ze nooit voor bezoek, maar ze ziet er toch damesachtig uit in haar eenvoudig grijs kleedje.

— „Mijn vrouw — juffrouw Raet. — Juffrouw Raet komt me mijn parapluie terug brengen, dien ik haar van middag heb geleend of liever opgedrongen, omdat ze er zelf geen had." En hij vertelt zijn vrouw het geheele avontuur, behalve het gearmd loopen en het gesprek over 't ongelukkig zijn.

Friede vraagt vriendelijk — een beetje vermoeid — de gewone vraagjes, of ze al lang in de stad woont, hoe 't haar bevalt — of haar vader nog *kras* is.

Nanda Raet antwoordt met een vaag trekje van tegenzin om den fijnen nerveusen mond.

Hoe komt nu *die* man aan die uiterst gewone, dood eenvoudige vrouw, die zeker een dame is, maar toch in geen geval iets meer dan een allergewoonst huismoedertje en een beetje . . . een sloofje.

Ze heeft een lieve stem, maar ze spreekt zoo vermoeid en de dingen die ze zegt zijn zoo heel gewoon.

Ze vraagt van Erle of hij dien winter nog weer denkt te lezen.

— „Ja, waarschijnlijk nog driemaal hier in de Maatschappij en eenmaal in Leiden en Rotterdam.

„Vind u die lezingen van uw man niet verrukkelijk mevrouw?"

— „Ik heb Hugo zelden hooren lezen," antwoordt ze eenvoudig, „in ons engagement natuurlijk wel, maar toen las hij nog maar weinig en nu heb ik met de kinderen zoo zelden tijd, later, als ze groot zijn, niet waar man, dan kom ik je weer hooren."

Nan weet niet hoe het komt, maar ze voelt een soort van vaag misnoegen tegen dat doodgewone menschje, dat haar kinderen voortrekt boven haar man en geen belang in zijn dichten stelt, want uit een vorig antwoord heeft ze gemerkt dat ze ook zijn verzen niet leest.

Ze weet nog niet dat van Erle de meeste gedichten uit zijn latere bundels voor anderen gemaakt heeft en dat ze voor Friede een marteling zijn.

Ze staat op. Het is nu buiten heel donker; de nacht hangt zijn fluweelen mantel over de boomen in de verte en mevrouw van Erle schijnt niet van plan om licht op te steken.

Ze staat dus op om heen te gaan.

— „Gaat u nu al weg? toe Friede, maak eens licht, dan wordt 't hier misschien wat gezelliger en blijft ons buurtje nog een beetje praten."

Hij vindt 't eigenlijk heel vervelend dat zijn vrouw binnen gekomen is, dat doet ze anders nooit, als er bezoek voor hem komt, hij heeft zoo'n behoefte aan een gezellig intellectueel praatje en Friede is van daag wel weer erg laag bij den grond.

Zijn vrouw, die zijn gedachten *voelt* zegt: „Ik zou juffrouw Raet ook graag vragen om nog wat te blijven, maar je denkt misschien niet aan je lessen, 't is al bijna acht uur."

— „O mevrouw, neem me niet kwalijk, ik wist heusch niet dat ik u ophield. Neen, ik ga gauw weg," antwoordt ze op zijn dringend vragen dat ze dan toch nog een beetje bij zijn vrouw zal blijven. „'t Was al heel indiscreet om zoo laat in den avond te komen."

Hij laat haar uit en ze gaat door den stillen vochtigen nacht alleen naar huis.

't Regent nu niet meer, maar de lucht is zwaar van grauwe wolken, die woest voortzeilen voorbij de maan en witte vochtnevels zweven laag langs de huizen. 't Is doomigzoel en hoewel 't al sedert een uur niet meer heeft geregend, drogen de natte straatsteenen

niet op, maar glinsteren dampig in het licht van de winkels, die in het duister glanzen, héel hel en droomerig. Bijna zonder te weten dat ze 't doet, staat ze stil voor een boekwinkel, waar een paar exemplaren van het laatste bundeltje van Van Erle voor de ramen liggen.

Vaag kijkend, eigenlijk zonder te zien, krijgt ze een impressie van mooie kleuren, een paar etsen doen rijkbruin tusschen de gouden vlindervlammen van het gas.

Tusschen de boeken en de platen, — tusschen de lichten van de straat, ziet ze 't vreemd-aantrekkelijke gezicht van haar dichter. Hij is niet bepaald mooi, zijn voorhoofd is te breed, te massief voor de teedere kin, de neus is iets te groot, met wijde, bewegelijke vleugels; de lippen zijn sensueel.

Zijn oogen doen vreemd in zijn geelbleek gezicht, als twee groote zwarte spiegels, die alleen weerkaatsen zonder te absorbeeren. Men kan niet *in* die oogen zien; men ziet er óp.

Toch bezit hij een capiteus charme, dat ze doordringend op zich voelt werken. Ze voelt vaag, nu al, dat dit een gevaarlijke man is om veel te ontmoeten en toch weet ze ook dat ze hem telkens zal zoeken, want hij heeft haar reeds gefascineerd na die weinige ontmoetingen.

Toch is de gewaarwording nog maar heel onbestemd en zij schrijft zijn bekoring, die ze zoo intens voelt, vooral aan het feit toe dat hij dichter is.

Zacht soemt ze een paar van zijn nachtliedjes voor zich heen.

. . . .

Ze heeft nog geen lust om naar huis te gaan.

Ze is ook aitijd zoo alleen met haar ouden vader; bezoek ontvangen ze bijna nooit, omdat hij sedert zijn ziekte wat schuw is voor vreemden en haar huishoudentje loopt op rolletjes voort. Ze gaat wat verder, langs de rivier, haar gewone wandeling na het eten. — Stil achter haar ligt de stad in den nacht.

Aan de overzij een lange rij van lage lichten waarvan ze den schijn in het water ziet en kleine gouden sterren aan de masten van de beurtschepen, die als groote grauwe vogels voortglijden met den wind.

Zoo ging ze al zoo dikwijls 's avonds en bijna altijd ging ze alleen.

Vriendinnen heeft ze maar weinige gehad, met vele vrouwen kan ze niet sympathiseeren en de kennissen van de jeugd zijn bijna alle getrouwd.

Ze is geheel alleen. Als haar vader sterft zal ze niemand meer hebben. Broers en zusters heeft ze niet en misschien juist omdat ze een eenig kind is, voelt ze weinig voor andere, verdere banden. Meest altijd is ze ook gaarne alleen en zelden voelt ze haar niet getrouwd zijn als een leegte. Maar vanavond ligt die leegte heel zwart en heel diep in haar ziel.

Wat is die vrouw van Van Erle gelukkig — getrouwd met zoo'n man en dan die lieve kinderen, waarvan ze de portretjes in zijn kamer heeft gezien.

Zou die vrouw nu weten hoe gelukkig ze is; zou ze haar geluk dragen als een kostbare brooze vaas in teeder zorgvuldige handen? of had de gewoonte het genot verzwakt?

. . . .

De wind werd weer heviger en voer als een booze reus over de toppen van de hoogste boomen.

IV.

— „Waarom heb je me daar niets van gezegd" vroeg Friede dien avond aan haar man die het schoolwerk voor den volgenden dag corrigeerde, toen ze op zijn kamer kwam om de stores neer te laten .... „Dat je die juffrouw Raet had ontmoet en onder je paraplui naar huis gebracht?"

— „Ik wilde het je zeggen kind, maar de jongens maakten weer zoo'n leven aan tafel en *zoo'n* belangrijke gebeurtenis vond ik 't niet."

Ze zwijgt en kijkt op naar den rooden beuk in den tuin, die kraakt en zucht in zijn hoogste takken .... Zou dit nu in verband staan met die ongewone vroolijkheid aan tafel? ... Maar ze ontgeeft 't zich. — Ze vond die juffrouw Raet niet mooi.

V.

— „Zouden we van middag juffrouw Raet

haar bezoek eens niet terug gaan brengen?" vroeg Van Erle den volgenden Zondag.

— „Nu al? ze is Dinsdag pas hier geweest."

— „Ik vind het toch niet beleefd om langer te wachten."

— „Goed" zegt Friede, die veel liever eens wat had willen wandelen, maar die, als altijd, zich voegt naar zijn wil.

Nan, die hen half verwacht had, ontving hen alleen.

Ze zag er zonder hoed veel ouder uit; vandaag vooral nu haar oogen zoo vermoeid stonden met zware blauwe randen om de volle leden. Friede voelde iets van vriendelijk medelijden voor die eenzame vrouw, die zooveel miste wat zij bezat.

Van Erle vond Nan's salonnetje heel behagelijk, al was hij zoo verstandig om er haar, waar zijn vrouw bij zat, geen compliment over te maken. Stoffig was 't wel een beetje, zoo in de hoekjes van den schoorsteenmantel en diep in de fauteuils; maar alles stond ook zoo vol en overal had ze bloemen in heldere vaasjes, een paar goede etsen hingen tegen een patroonloos behang.

Friede begon Nan aardig te vinden. Ze had een volle, diepe stem, een melodieuse alt, heel warm in de lage tonen, waarmee ze zoo lief naar de kinderen vroeg; ze moest weten hoe oud ze waren — hoe ze heetten.

Hugo, die niet veel zei, liep door de kamer en bekeek de etsen. Ze had smaak, die dingen waren goed en de heele kamer was niet banaal.

Hij wilde dat ze artiste was, al was 't nog maar zoo weinig; dat zou hun omgang zooveel gemakkelijker maken. Dan kon Friede er zooveel minder van zeggen wanneer hij haar druk uitnoodigde en nog drukker bezocht.

— „Teekent of schildert u zelf juffrouw? ik heb met veel genot uw etsen bewonderd."

— „Een beetje — vroeger."

— „Waarom nu niet meer."

— „Och, ik had niet veel talent, te weinig om ooit iets anders te doen dan middelmatig knoeien, ik vermorste enkel veel goede verf en ik heb nu zooveel andere dingen te doen. Mijn vader vereischt veel zorg" zegt ze tegen Friede.

— „En uitte uw talent zich allen daarin — of — u ziet er heusch uit of u uw gedachten wel eens opschrijft."

Met lachende oogen kijkt hij haar onderzoekend aan.

Ze heeft er een hekel om aan zich zelf, maar weer bloost ze hevig.

Nu is ze mooi; de kleine, nauw zichtbare rimpeltjes, het lichte verval van de wangen, worden door het kleurtje weer aangevuld; — een oogenblik is ze verrukkelijk mooi.

— „Heb je juffrouw Raet nu al gevraagd Fried wanneer ze eens een avondje bij ons komt; of beter nog — wanneer ze eens komt eten?.. "

Zijn vrouw heeft er niet aan *gedacht!*

Nu al, zoo op eens haar voor een avondje vragen — hoe komt hij er bij!

Nan, die natuurlijk van den gastheer alleen geen invitaties aanneemt, zegt dat ze haar vader in den avond moeilijk alleen kan laten.

— „Dan moet u me toch vast beloven dat u heel gauw weer eens bij ons komt.

— „Waarom vroeg je haar niet ten eten?" zegt hij met een boos gezicht tegen zijn vrouw, zoodra ze weer op weg naar huis zijn.

— „Maar man, nu al, we kennen haar nog pas."

— „Maar man... ik vind 't heel lam, zoodra ik iemand eens interessant vind, heb jij er dadelijk een *parti-pris* tegen."

Een paar dagen later, vroeg, om tien uur al — wordt er heel hard bij Nan gebeld.

Ze doet zelf open. 't Is Van Erle, met een groote grauwe rol in de hand.

— „O juffrouw Raet, ik had dit alleen maar even af willen geven, ik dacht niet dat ik u zelf zou zien."

Ze kijkt hem aan — een beetje bleek.

— „'t Zijn een paar etsen, Friede heeft er een briefje bij geschreven, ik zag laatst dat u van etsen hield en ik had toevallig een paar duplikaten.... Ze zijn nog al mooi... ik dacht"... hij draait met zijn hoed — is verlegen en stottert als een schooljongen....

— „Mag ik misschien even binnenkomen? Ik heb een boodschap voor u van mijn vrouw."

Ze knikt — ze vind het verrukkelijk om hem te zien. Een oogenblik krijgt ze een gevoel van angst om zich zelf dat ze 't zoo heerlijk vind, nu hij komt op dat vreemde uur en alleen.

Ze kan hem eigenlijk moeilijk ontvangen, maar hij is binnengekomen, heeft de deur gesloten en is de trap al op.

Ze laat hem in de huiskamer.

— „Ik kom u maar even deze rol brengen, ik had haar heusch aan de deur, aan de meid willen geven, maar nu ik u zelf zag was de verzoeking mij te sterk, bovendien zou mijn vrouw u zoo graag Donderdagavond bij ons zien en zij stond er op dat ik het u zelf ging vragen."

Nan vind die boodschap apocrief, ze heeft van die enthousiaste begeerte van Mevrouw Van Erle om haar gezelschap te genieten, niets gemerkt.... Toch heeft ze wel veel lust om te gaan, ze ziet bijna niemand en hij is haar zoo sympathiek, zoo heel anders dan al haar andere kennissen.

Toch — die invitatie van hem alleen!

— „Hier zijn de etsen en hier hebt u het briefje van mijn vrouw."

Twee verrukkelijke etsen van Dupon en Graadt van Roggen heeft hij op de tafel voor haar uitgerold.

Ze opent haar mondje half van verrukking:

— „Zijn die voor mij?"

— „Ja, als u ze hebben wilt."

Ze voelt ze moest eigenlijk weigeren, maar ze zijn zoo mooi en hij geeft ze haar.

— „Wacht, waar heb ik dat briefje van mijn vrouw — o, hier!"

— „Waarde juffrouw Raet
Wij weten dat ge ongaarne uw vader 's avonds alleen laat, maar als ge wist hoeveel genoegen ge ons met uw komst doet, zoudt ge misschien voor ditmaal eens een uitzondering willen maken voor mijn man en uw toeg.
Friede van Erle."

Hij heeft haar het briefje in de hand gegeven en terwijl ze het leest kijkt hij haar aan.

Een oogenblik denkt ze dat hij het zelf heeft geschreven....

— „Neen" lacht hij, „'t is wel echt van mijn vrouw."

Ze wordt weer heel rood.... Wat is 't toch vervelend dat hij altijd haar gedachten kan raden!

— „Ik weet wat u denkt juffrouw, u gelooft dat ik mij meer dan mijn vrouw op uw komst verheug, dat is heusch een vergissing; Friede ontvangt uiterst zelden, net als u, omdat de meeste menschen haar weinig interesseeren en ze het te druk met de kinderen heeft, maar ik verzeker u dat het haar genoegen zal doen om *u* te zien."

— „U bent een vervelende man," zegt ze en ze lacht met een fijne trilling, heel even om den mond.

— „Waarom ben ik een vervelende man? Omdat ik uw gedachten heb geraden? Het is toch geen kwaad niet waar, dat ik mij *wohl* voel in uw gezelschap en dat u misschien niet geheel ongaarne in het mijne zijt?... Kom, laten we vriendschap sluiten.... Komt u nu en dan, beter nog heel dikwijls eens bij ons aanloopen.... Mijn vrouw zal minder bij u komen, ze heeft 't altijd zoo heel druk, maar als u ons dikwijls opzoekt, zal 't ons beiden veel plezier doen."

Je kán toch ook niet weigeren.... Wat zou ze mal preutsch doen als je nu niet kwam.

Ja, ik beloof 't u, ik zal Donderdag komen.

Hij staat op en loopt volgens zijn onrustige gewoonte, met de handen op den rug de kamer op en neer.

— „'t Is me net of u hier zoo heel alleen woont, ik heb u nu al een paar maal ontmoet, maar uw vader heb ik nog nooit gezien."

— „Papa ontvangt bijna nooit, maar misschien wil hij u nu toch wel eens spreken.... ik zal 't hem ten minste vragen."

Ze gaat de kamer uit en zoodra ze weg is, staat Van Erle weer op en snuffelt overal rond, — in haar werkmandje, tusschen haar boeken.

Hij vind 't prettig om ze aan te raken — die dingen die zij heeft gebruikt. De vorige maal heeft ze hem in haar salonnetje ontvangen, daar was meer van haar zelf, van haar eigen leven.... hier vind hij 't werkmandje 't leukst van al, met allerlei aardige kleine doosjes en mandjes, dingen die z'n vrouw al lang aan de kinderen gaf.

Een heel oude man komt binnen.... Hij had nooit gedacht dat haar vader zóo oud kon zijn.... een arm vervallen gezicht, wasbleek tusschen de mooie, sneeuwwitte haren. Een hooge voorname figuur, keurig gekleed, maar zóo ineengeschrompeld, gebogen.

Hij ontvangt Van Erle met de volmaakte manieren van het begin der vorige eeuw. Met zijn doffe, bijna geheel blinde oogen ziet hij hem lang en onderzoekend aan.

Nan, op wier arm hij leunt, schuift hem haastig een stoel toe.

Ze maken een praatje, de oude man vertelt van zijn ziekte, waar hij graag over spreekt; als bijna alle blinden heeft hij een lieve, geduldige stem. Hij vertelt van zijn operatie, van zijn lang verblijf in het ooglijdersgesticht....

„Maar", zegt hij, „ik word nu beter verpleegd door mijn eigen kind, ze weet zoo precies mijn gewoonten en ik houd niet zoo veel van verpleegsters van beroep."

Een onbeschrijfelijk lieve uitdrukking van zachtheid zweeft er over het gezicht van Nanda, als ze zich over haar ouden vader buigt.

Van Erle staat op om heen te gaan.

— „En dus mag mijn vrouw er op rekenen dat u Donderdag komt."

— „Ja zeker, ik kom heel, heel graag."

VI.

Friede heeft zich ingespannen om Nanda Raet te ontvangen.

— „Vrouw, wat tob je toch", zegt Hugo, als hij haar sjouwen ziet, kleedjes kloppen, antimakassers recht leggen. „Juffrouw Raet is waarlijk zelf zoo peuterig niet, ze zal hier niet rondkijken met argusoogen, of ze ook ergens een stofje ontdekt."

Friede doet of ze hem niet hoort en schikt en ploetert verder.

— „Zie, zoo maak je je nou toch ook onnoodig moe."

Nan komt en Friede voelt zich weer sterk tot haar aangetrokken, ze ziet weer bleek en vermoeid en veel, veel ouder dan haar leeftijd.

Neen, ze heeft zich vergist — haar zal ze geheel kunnen vertrouwen, ze zal nu en dan een prettige afleiding zijn voor haar en voor haar man.

Voor haar zelf ook, — ze zijn beide in dezelfde stad geboren en al gauw verdiepen ze zich in allerlei herinneringen uit hun kindertijd.

Van Erle excuseert zich na een poos en gaat op zijn kamer alleen zitten werken.

Friede en Nanda babbelen voort, met soezig eentonige vrouwenstemmen, een volle alt en een tenger sopraantje, bij 't warm-oranje licht van het vuur.

Ze hebben de lamp nog niet opgestoken. Friede schemert graag; ze is altijd zoo moe als de kinderen naar bed zijn en haar oogen werden den laatsten tijd wat zwak.

Nan houdt van veel licht, maar ze vind het nu toch wel gezellig intiem om in den schemer te luisteren naar wat Friede haar van Hugo vertelt.

Friede kent eigenlijk geen ander onderwerp dan haar man.

Ze hebben samen gespeeld toen ze kinderen waren en toen hij twintig was en zij zestien waren ze geëngageerd.

Dát was haar gelukkigste tijd geweest. Toen had hij nog nooit voor anderen gezongen, Toen was *zij* zijn kameraadje, zijn liefste en zijn vriendin.

Toen zei hij ook nooit dat ze hem niet begreep.

Dit alles vertelt ze niet aan Nanda, maar Nan voelt het vaag — door de woorden heen.

Ze begint nog eens over de verzen van Van Erle. Met haar anders zoo fijne intuitie begrijpt ze niet dat Friede zijn latere verzen niet lezen kán.

Nan denkt nog dat hij die verzen voor Friede gemaakt heeft, of eigenlijk ze denkt niet — ze zegt zoo maar zacht de woorden alleen. En ze let niet op Friede, die op is gesprongen en heel stil te schreien staat voor het raam.

Ze had dat vers nog nooit gehoord, ze heeft de laatste bundels van haar man niet gelezen en 't komt haar op eens als een revelatie, in de droomerig gecadenseerde stem van haar gast, dat hij die verzen voor een andere heeft geschreven.

En ze kán er 't mooie niet van genieten, — ze kán 't niet, ze kán 't niet. Ze is een innig trouwe vrouw en haar man is de liefde geweest van haar leven. Ze kán onmogelijk de verzen genieten, die hem door een andere zijn geïnspireerd Er mogen dan *Uebermenschen* zijn, die het kunnen, die in hun man het eerst en het meest liefhebben den artist.

Maar zij, ze kán het niet en ze wil het niet.

Ze wou dat hij een gewone, — een doodgewone man was en dat hij van haar was — alleen van haar.

Wat heeft zij aan die verzen, die zíj niet kan lezen om de fyzieke pijn, die ze er om voelt in haar hart?

Onbewegelijk staat ze bij het venster te schreien en ziet uit naar de wilde grijze wolken, die woest voortvliegen langs de maan.... Zoo voelt ze, heel stilstaand haar hart verstijven.

Ze kan toch, waar die vreemde bij is, niet snikken gaan.

Nan heeft niets gemerkt van haar verdriet. Ze dacht dat ze de gordijnen dicht wilde trekken en ze is te veel in haar verzen verdiept om veel op het blonde vrouwtje te letten, dat haar ziel voelde sterven, daar in het donker-alleen.

In de gezellige kamer is het droomerig warm.

Het licht van het vuur kruipt zachtjes verder, heel langzaam verder over het roode kleed, de figuren op de schilderijen schijnen dán eens uit, heel scherp van omtrek, of vloeien ineen als een donkere droom, als 't vuur wat lager in den rooster valt.

. . . .

De deur gaat open en Van Erle komt binnen.

— „Hoe sta je daar zoo Fried? Sta je daar al lang; en heb je het licht weer niet opgestoken? Dat is ook niet erg gezellig voor onze gast."

Friede keert zich om, ze is bleek als sneeuw, met tranen op de zachte wangen; groote donkere kringen maken haar zeeblauwe oogen bijna zwart. Ze voelt dat ze die heftige emotie niet kan verbergen en ze is ook te oprecht om het te willen doen":

— „Juffrouw Raet heeft verzen voor me gezegd, verzen van jou Hugo, die ik nog niet kende.... 't Heeft me aangegrepen, zeg nog maar niets — ten minste niet tegen mij — ik kan nog niet spreken."

Ze ziet er ellendig uit, met het wit van bloemen — van rozen, die men bij dooden legt.

Haar oogen branden donker tusschen fluweel blauwe randen, ze is moe, koudmoe, als na hevige lichaamspijn.

Weer geheel stil, zonder zelfs haar oogen te bewegen, zit ze neer in het lage stoeltje bij het vuur.

Nan spreekt niet, ze begint haar te begrijpen en ze vind zich *lomp* dat ze die verzen zei.

Ze vind Friede nu toch wel heel, heel lief. Een andere, gewone vrouw zou gezegd hebben dat ze hoofdpijn had gekregen, of dat het gordijn niet vallen wou. Ze vind het lief van haar dat je het zóo en zoo heel eenvoudig zei.

Van Erle gaat weer naar boven om een paar boeken te halen en samen lezen ze nog wat, maar veel vroeger dan eerst haar plan was neemt Nanda afscheid van Friede en als ze haar kust, voelt ze hoe haar lippen beven.

Van Erle brengt haar naar huis. Zwijgend loopen ze een poos naast elkaar.

De wind is gaan slapen tusschen witte wolken en ritselt alleen nog in de hooge, voorovergebogen boomen langs de rivier, die als een stalen plaat glinstert in den schemer van den nacht.

Eindelijk zegt Nan, een beetje boos, terwijl ze haar arm uit den zijne wegtrekt: „Ik wist niet dat uw vrouw uw verzen niet las".

Hij aarzelt even en strijkt met een zenuwbeweging de punten van zijn knevels omhoog.

— „Friede las vroeger mijn verzen wel, maar den laatsten tijd heb ik ze haar niet meer gegeven, — 't was haar te pijnlijk, — ze zijn... ze werden mij dikwijls door andere vrouwen geïnspireerd en dat voelt ze instinktmatig. — Ze kán ze niet lezen geloof ik. 't Is voor mij wel jammer, want juist wanneer mijn vrouw meer belang in mijn werk stelde,

zou ik dat werk verrichten met een reiner inspiratie — een hooger genot".

— „Maar meneer", valt Nan hem verontwaardigd in de rede. „Hoe kunt u nu met eenige mogelijkheid vergen van úw vrouw dat zij de verzen genieten en bewonderen zal die u door andere werden ingegeven — uw vrouw heeft u lief. . . .

— „Dát doet ze", zei hij innig, maar juist daarom, juist om die liefde". . . hij breekt af en volgt met de oogen een jonge vrouw, die hem koket aanziet met een heimelijk lachje. „Gelooft u niet dat juist dóor haar liefde, door een héel groote, alles gevende liefde, een vrouw in staat zou zijn om de verzen te bewonderen — lief te hebben, die door een andere waren geïnspireerd?"

— „Neen", zegt ze beslist, „dat geloof ik niet, dat kan ik niet gelooven, dat zou de liefde van een *Uebermensch* zijn — niet van een gewone vrouw."

Hij ziet haar oplettend aan, van terzij, met moede, teleurgestelde oogen.

— „Ik acht *u* toch wel tot zulk een liefde in staat".

— „Mij?"

— „Ja, ú, — zie eens, laten we hier deze zijstraat inslaan, — ik heb u nog zooveel te zeggen, en ik weet niet of ik het na van avond wel zoo goed zeggen zou. . . .

. . . .

„Hoewel wellicht een van de meest ongetrouwen, ben ik toch altijd trouw geweest aan mijn ideaal; ik heb een heel hoog ideaal van liefde *voor een vrouw* . . . mannen kunnen nu eenmaal niet liefhebben . . . de vrouw, *niet* de man, moet de draagster van Gods liefde op aarde zijn . . . Liefde is geen liefde, zoolang ze niet, en met vreugde, alles geven en vergeven kan, zoodra er ook maar even quaestie is van jaloerschheid, van angst, van eenig zelfzuchtig bijgevoel, is liefde al geen liefde meer, beantwoordt ze al niet meer aan haar hoog ideaal, is ze alleen een ander woord voor *verkapt* egoïsme".

— „Dus — volgens u, mag een vrouw, als ze liefheeft, geen gevoel meer hebben?"

— Gevoel natuurlijk wel, maar niet voor zich zelf meer, dan moet iedere emotie zich etheriseeren, kristaliseeren in liefde voor haar man — ze leeft haar eigen leven niet meer, ze is slechts hém, haar liefde is enkel een schaduw van zijn gedachten . . . hoe kán ze dan jaloersch zijn op die andere, als een andere hém gelukkig maakt?

Nan ziet hem aan, met wijde oogen van ontzetting. . . .

Eén voor één legt de nacht zijn sterren tusschen de wolken neer.

— „Voor mij", gaat Van Erle zacht en droomerig voort, „voor mij is er in deze, of liever in de vorige eeuw, één supreeme openbaring van liefde geweest, vrouwenliefde dit maal, bijna even groot als de liefde van Jezus . . . ik bedoel de liefde van Multatuli's eerste vrouw — van Tine; die liefde die alles gaf, die alles droeg — en eindelijk toen zij dacht dat het móest, van haar liefde wist te scheiden . . . Juist in dat scheiden lei ze zich de kroon om het hoofd — de glorie van het martelaarschap.

Ze gaan zwijgend eenige huizen verder en Nan luistert naar het klagen van den wind over 't water — ze luistert met gebogen hoofd.

— „Hoe komt 't", vraagt ze eindelijk, heel zacht, „dat u, die zoo'n hooge conceptie van liefde hebt, die vrouwenliefde zóo begrijpen kunt, die de mooiste verzen van liefde hebt gezongen . . . dat ge, evenals Heine, evenals Goethe, voor de vrouwen die u liefhadden zoo wreed zijt geweest — dat ge nu nog zoo wreed zijt, zelfs voor Friede".

Tusschen hen valt een kou van stilte neer — de stilte die vaak neerdaalt tusschen onze woorden, eer we 't woord durven spreken dat over ons leven beslist. . . .

In nevelgestalten stijgt de mist uit de rivier.

— „Ik beschouw misschien liefde te veel objectief . . . ik beschouw liefde wellicht meer als kunst dan als passie . . . ik beschouw haar zooals ik een schilderij zou beschouwen of een stuk muziek, gespeeld door een cel of een klagende viool; liefde incarneert voor mij de opperste schoonheid, meer nog dan architectuur, meer zelfs dan muziek . . . wan-

neer een vrouw mij liefkreeg, altijd na mijn huwelijk met Friede, — want zooals u weet ben ik heel vroeg getrouwd, — beschouw ik die liefde als een nieuw gedicht, een gedicht waarbij ik mij verheug in 't bevallig samenvloeien van de strofen, het lieflijke van wisselende rijmen, 't rustige van de gecadenseerde maat. — Maar wanneer bij langer genot van die liefde, ze niet langer beantwoordt aan mijn ideaal, — wanneer ze niet geheel het goddelijke nadert — als 't lijf van de liefste niet is zonder vlek, als een mooie vaas van het reinste marmer, als ik aan het hemelsche beeld van mijn godin, de aardsche voeten van klei moet ontdekken, dan is mijn teleurstelling niet uit te zeggen vreeselijk, en naast mijn vele andere dooden leg ik dan ook die doode liefde neer!"

Terwijl hij ze nog nauwelijks heeft uitgesproken, voelt Nan hoe hol z'n woorden zijn... ze voelt er van al 't erbarmelijk egoïsme, 't gebrek aan *alle* liefde in z'n hart...

En toch, terwijl ze weet dat deze man niet goed is, weet ze ook, is ze er zich bijna hopeloos vast van bewust, dat zijn invloed op haar fataal zal worden, een soort fascinatie als voor een vogeltje van een slang.

Ze is nu al niet krachtig genoeg meer om zich aan zijn wil te onttrekken... hij obsedeert haar... hij omringt en doordringt haar met zijn fluide van hypnose en als hij, bij haar huis gekomen, haar hand langer dan noodig in de zijne houdt, verzet ze zich niet, loom in haar willoosheid en als door een duizeligmakende betoovering bevangen, blijft ze staan en tuurt hem lang nog na.

VII.

't Is een warme middag in het najaar.

Voor 't eerst, sedert weken, heeft 't niet geregend en in teere, heel lichtgrijze nevelen heeft de zon een van de laatste Octoberdagen vaarwel gekust.

't Was een verrukkelijke dag van licht en leven, nog eens, voor 't laatst, eer de winter komt.

De zon is bijna onder gegaan, haar bijna gestorven glans trekt nog alleen in nuances van violet langs den stillen, lichtblauwen hemel.

't Was warm, zoo warm als in den zomer. Bij Van Erle zitten ze met de verandadeuren wijd open, om toch vooral het laatst te genieten van de heerlijk vochtig-welriekende lucht.

Een teere geur van late rozen waait binnen met het lichte windje, dat met de witte gordijnen speelt.

De rozen bloeien nog in volle weelde in den tuin, geuriger zelfs dan midden in den zomer; al de andere zomerbloemen zijn al dood.

De chrysanthemen alleen hebben nog geen verleden, geen herinnering aan blijdere, lichtere, dagen van jeugd.

Trotsch wuiven hun bloemenkroontjes mee met den wind; donker bruine chrysanten, warm als fluweel, schitterend gele en donkerroode, in een vurige schemering van granaat. Als de anderen zijn zuiver wit, van grillige vlinderachtige vormen.

Friede is bij haar kennissen om haar chrysanten beroemd.

Nanda Raet heeft dien middag bij hen gegeten; Friede is in den laatsten tijd inderdaad veel van haar gaan houden, ze praat aardig en is goed op de hoogte van meer dan het banale leventje van iederen dag.... Ze kan amusant vertellen, maar ze luistert nog beter... ze luistert *verrukkelijk* heeft Hugo eens gezegd, zonder dat Frieda er jaloersch om is geworden.

Met zacht donkere oogen, glinsterend van genot luistert ze ook nu weer naar wat haar dichter haar vertelde, — zie, als Friede nu ook eens zoo luisteren kon!

Hij spreekt goed en gemakkelijk, vooral waar zij bij is, met fijne waardeering en bewondering voor het werk van anderen, die een andere opvatting dan de zijne volgen in de kunst.

Hij staat tusschen de oudere richting en de nieuwe, die nu ook al oud begint te wor-

den, in, zonder het gezwollene — 't onnatuurlijke, 't platte vaak van de ouderen, vervalt hij toch nooit in 't overdreven gewilde van vormen-mooi, zoo vaak uitloopend in vormen-*leelijk* van de jongeren.

Nan vindt het mooi van hem en 't maakt hem nog aantrekkelijker, dat hij zoo waardeerend over de broeders spreekt, die meest allen een andere kunstrichting volgen en wier kritiek over hém juist geen zachtzinnige is.

Haar schitterende oogen wendt ze niet van hem af.

Friede vindt haar nu wel heel mooi en een vage angst voelt ze er over in haar hart. Ze kent die ontvankelijkheid van haar man zoo goed.

Maar ze praten samen zoo onbevangen en 't is nu ook al zoo lang geleden, — die laatste geschiedenis van haar groot verdriet.

Ze kijkt Nan aan en geeft haar een vriendelijk knikje.

„Kom juffrouw Raet", zegt haar man, „om half negen heb ik een les en voor dien tijd wilde ik u graag eens mijn studeerkamer laten zien, mijn vrouw brengt zeker in dien tijd de kinderen naar bed.

Ze gaan naar boven; Friede verdwijnt met de twee kleinsten in de slaapkamer en Van Erle gaat Nan naar zijn kamer voor.

De nacht is nu bijna geheel gevallen, maar het is toch nog haast even licht als bij dag, want de oogstmaan zeilt hoog-majestueus in een kring van smaragdgroene wolkjes langs den hemel. De lichte nevelen zijn weggetrokken, alleen lager, vlak boven de donkere stad, hangen ze nog in zwevende sluiers, zacht golvend in den stralenmantel van de maan.

Het is zoo licht!

Van Erle wil de lamp opsteken, maar het is niet noodig, de maan stroomt in goud door de heele kamer.

Hij zit in zijn leunstoel voor de tafel en Nan staat bij het venster en ziet uit in den nacht.

Op eens hoort ze zijn stem, zacht als het fluisteren van den wind:

— „Wat ben ik toch blij dat ik u heb leeren kennen — nader heb leeren kennen, bedoel ik, want" — even aarzelt hij — „uw gezichtje kende ik al zoo lang, — u weet niet welk een leegte u in mijn leven gevuld hebt en hoe lang ik naar een vriendin als u heb verlangd". —

Ze zwijgt en hij gaat naast haar staan voor het raam.

— „Wat is hij heerlijk — die nacht van licht".

Weer antwoordt ze niet en houdt het hoofd gebogen.

Zoo staan ze lang en zwijgen beide, droomerig soemen de stemmen van zijn kinderen uit den tuin omhoog.

— „Ik zou zoo graag eens heel vertrouwelijk met u spreken, juffrouw Raet, mag ik?

Ze knikt en 't is of hij tranen in haar oogen ziet.

— „Ik heb me sedert jaren zoo eenzaam gevoeld, hoewel ik nu al zoo lang getrouwd ben, — u weet zelf hoe lief ze is — Friede mijn vrouw — hoe lief en hoe goed, ik zou me geen zachter, trouwer vrouwtje kunnen wenschen, maar haar ziel is nooit tweeling van mijn ziel geweest. — En daaraan heb ik juist altijd zoo'n behoefte gevoeld — aan een vrouw, liefst een mooie vrouw, die mijn tweede ik zou zijn, die mij geheel zou begrijpen en mij veel vergeven, wat dikwijls niet goed in mijn leven is geweest; — gevaarlijk voor mij en gevaarlijk voor anderen"... Hij spreekt in korte, gehakte zinnen en een zonderling vaag — een beetje valsch lachje speelt om zijn mond.... „Als ik zoo'n vrouw als u had mogen ontmoeten, jaren geleden, toen mijn hart nog jong was — had ik zeker wel nooit eenige neiging tot „fladderen" gehad, zooals Friede mijn vlagen van ontrouw altijd genoemd heeft."

De woorden glijden hem zoo gemakkelijk van de lippen en zij, ze hoort er niet in, in die vleiende woorden, dat hij ze al zoo dikwijls tegen anderen heeft gezegd....

Hij zwijgt en ziet haar op zijde aan; — zij ziet uit naar de stille sterren.

— „Ik heb u laatst al gezegd niet waar, dat ik in zoo lang geen enkel vers gemaakt had, ik voelde een zwaren, pijnlijken band, vooral 's nachts als ik veel wakker lag om mijn slapen en op de school — als die jon-

gens mij zoo vermoeien . . . „o die school" zucht hij. En zij kijkt vol medelijden naar zijn bleek gezicht.

Het is toch hard — zijn leven schijnt haar wel héel, héel hard.

En voor wie moet hij zoo zijn krachten verknoeien — voor die kinderen — voor die weinig interessante vrouw?

De welluidende stem droomt zachtjes voort:

— „Nu voel ik me echter zooveel beter den laatsten tijd. — Nu denk ik weer — nu voel ik weer als dichter, nu zie ik in de zon weer licht en lees weer gedichtjes in de wolken . . . nu *is*, nu voel ik het leven weer mooi — en dat heb ik allemaal aan u te danken. . . . Nu zal het niet lang meer duren of ik ga weer zingen, net als de nachtegaal soms nog eens zingt, laat in den zomer — een enkele maal. . . .

En ik héb alweer eens gezongen; zou ik ze u eens voor mogen zeggen, want ik ken ze uit het hoofd — mijn laatste kinderen?"

Nog antwoordt ze niet, ze ziet nog uit naar de zacht bewegende sterren, die hooger schijnen te stijgen — verder van haar weg te gaan en als stralende bloemen tusschen de wolken hangen:

Twee pelgrims trokken naar 't Oosten heen,
  denzelfden weg, doch elk alleen,
ze wisten niet van elkander.
  Er woei een scherpe droge wind
het stuifzand maakte beiden blind
  en de een kon niet zien den ander.

Eén pelgrim liep zijn voeten wond
  aan steenen op den harden grond,
hij had niet een staf om te leunen;
  de middagzon scheen gloeiend warm —
ach, vond hij toch een sterken arm,
  die hem, den vermoeide, kon steunen!

En de ander smachtte naar een dronk
  uit 't beekje dat hem tegenklonk,
te ver was het voor zijn krachten;
  hij zag geen mensch die helpen kon
door met een teuge uit de bron
  zijn brandende pijn te verzachten.

Twee moede pelgrims trokken voort
  zij dorstten naar een lavend woord
een broederhand, sterk en teeder,
  hun ziel was droef en elk alleen.
Zij legden op denzelfden steen
  het zwaarmoede hoofd terneder.

't Was donk're nacht — ze zagen niets —
  Wild klonk de storm — ze hoorden niets —
maar ze voelden elkanders lijden
  en de eene hand vond de andere hand;
toen naar het verre Heil'ge Land
  trokken ze met hun beiden. *)

Hij kijkt op om den indruk te zien dien hij op haar gemaakt heeft, maar ze beweegt zich niet.

Een groote, grauwe mot vliegt naar binnen en soemt haar in kringen om 't hoofd.

— „Zal ik verder zeggen Nan?" 't is de eerste maal dat hij haar bij haar naam genoemd heeft:

— „Uw lieve handen — o, laat ze kussen
  mijn lief, mijn ziel, mijn lief, mijn ziel!
Uw bruine haren, o laat ze kussen
  uw zacht bruine haren, waar goud op viel.

En laat me ook kussen uw zachte wangen
  Als bloemen rood, als bloemen blank
En laat me zoenen in wild verlangen
  uw teere voetjes, als leeljen slank.

En laat mijn ziel, o heb mededogen
  uw ziele kussen, mijn bruid, mijn kind
En dan die wond're, die groot-gouden oogen
  — die kus ik blind, die kus ik blind.

VIII.

De winter kwam dat jaar heel vroeg.

Nan kwam nu bijna alle dagen bij Van Erle aan huis en maakte zich meer en meer, onmisbaar bij Friede en de kinderen.

Dikwijls deed het troepje samen lange wandelingen en soms zelfs ging Nan met Hugo alleen, vooral sedert de vorst was ingevallen; — de fijne winterlucht kalmeerde zijn zenuwen, altijd opgewonden, altijd op de hoogste tensie gespannen, maar Friede kon zoover niet gaan.

Ze maakten lange zwerftochten om de stad, langs de rivier, in het bosch, langs den zoom van de duinen.

* * *

*) Verzen van Henriette Wijthoff.

In blanke waduwen trok de winternevel langs de velden.

Een onafzienbare zee van ongerepte witheid, de blanke oneindigheid van den wijden horizont, zooals men het alleen in de lage landen ziet

Het was niet koud, het vroor maar even hard genoeg om de sneeuw buiten niet te doen smelten — in de stad was ze een vieze korrelig-bruine brei.

Ze liepen zwijgend naast elkaar.

Ze voelde 't — 't was eigenlijk een groote dwaasheid om zoo dikwijls alleen met hem te gaan. Maar toch had het tochtje haar zoo aangetrokken alleen met hem in die blanke stilte, ze had het onmogelijk *kunnen* weigeren. Bovendien — Friede, die nooit iets scheen te vermoeden, had er sterk op aangedrongen dat ze zouden gaan; ze wilde zoo graag in de kerstvacantie naar haar vader en moeder en voor Hugo was het dan zoo vervelend om alleen te zijn; — ze vertrouwde Nan ook zoo geheel.

Van Erle had, na dat voorlezen van zijn verzen tegen Nan nog nooit weer op zijn liefde gezinspeeld: die eerste tijden van onuitgesproken passie waren hem altijd de zoetste geweest en bovendien hij voelde te goed, in hoeveel moeilijkheden hij komen ging, zoodra hij zijn verlangen had uitgesproken.

Hij kende Nan ook betrekkelijk nog zoo weinig, ze bouleverseerde zoo hevig zijn zinnen dat hij haar karakter nauwelijks begreep. — Ze was zoo mooi, haar mooi steeg hem als een bedwelming naar de hersenen, maar de vrouw zelf kende en begreep hij niet; hij begeerde ook eigenlijk niet haar te kennen.

Haar liefde was hem betrekkelijk onverschillig, alleen *als* ze hem liefhad, zou ze veel gemakkelijker naar zijn wil te buigen zijn, met al haar passie was ze geen vrouw, die zich geven zou voor passie alleen.

Toch begeerde hij enkel haar passie, liefde *was* bij hem bijna uitsluitend hartstocht — al wat hij aan liefde en teerheid bezat, had hij jaren geleden aan Friede gegeven. Zij had zijn liefde omdat ze was zijn vrouw, zijn passie gaf hij — afwisselend — aan anderen, voor langer of korter, naar zijn artistenluim. Bovendien, zoodra hij wist dat een vrouw hem liefhad, zoodra ze hem haar liefde had gegeven, zoodra het onweerstaanbare, allesoverheerschende verlangen tot rust was gekomen, maakte een vreemd berouwgevoel zich van hem meester; hij voelde zich dan ontzettend *schuldig* — schuldig tegenover Friede, schuldig tegenover zijn kinderen en 't gaf hem een soort van wreede voldoening om zijn schuld te wreken aan haar die er hem toe had verleid.

En daarom wilde hij deze passie nu eens niet haasten.

Hij keek Nan aan, hij zag haar zoo graag op zij, het fijne profiel scherp afgeteekend tegen de lucht.

Ze wendde het hoofd om en ontmoette zijn oogen — dat strakke aanstaren maakte haar altijd nerveus.

— „Vertel me eens, waar breng je me eigenlijk heen?" Ze *dutzen* elkaar nu al sedert weken.

— „Naar Tekelenburg, — ben je daar al eens geweest?"

— „Neen, maar ik heb wel eens gehoord dat het er zoo mooi was."

— „Het is een verrukkelijke oude tuin, vooral in het najaar en de heel vroege lente, als de grond bijna wit van de sneeuwklokjes ziet.

Ze vindt het nog al een avontuurlijke tocht zoo in die witte wereld met hem alleen, maar hij ziet er nu weer wat kalmer uit, ze is altijd zoo bang voor die passieoogen, waarvan ze het gevaar meer *ahnt* dan gevoelt.

— „Nan" zegt hij op eens „zou je niet graag getrouwd zijn?"

— „Neen, ik vind wel dikwijls naar dat ik zoo alleen ben, maar naar trouwen gaat men begeerte niet uit."

— „Waarom niet?"

— „Omdat ik getrouwden bijna nooit gelukkig heb gezien, ik bedoel in elkanders liefde gelukkig, wel enkelen die tevreden waren — of een *beetje* gelukkig, of *tamelijk* gelukkig, maar geluk, zooals ik het alleen begeer, met een hooge, reine, blijde extase, die in de jeugd is begonnen en eindigt met

den dood, heb ik, behalve bij mijn ouders, nog nooit gevonden en daarom heb ik ook nooit voor mijzelf naar trouwen verlangd."

— „Zijn Friede en ik dan geen paar van je ideaal?"

— „Neen."

— „Waarom niet?"

— „Omdat Friede niet is de vrouw van je ziel, zij heeft jou heel lief, maar als de meeste vrouwen zou ze iederen man hebben liefgehad, die haar had gevraagd in haar jeugd, ze houdt van je, omdat ze aan je gewend is en haar kinderen van jou zijn, maar ze begrijpt je niet en jij met je vreeselijk veranderlijk karakter zou zelfs een andere, die je wel begreep, niet trouw zijn geweest."

— „Ik hou toch heel veel van Friede."

— „Waarom doe je haar dan zooveel verdriet?"

Hij kijkt haar weer aan, zou ze alles weten, of heeft ze 't alleen uit zijn verzen verstaan?

— „Doe ik haar verdriet?"

— „Ja, dat weet je wel."

Hij is te eerlijk om te ontkennen.

— „En toch hou ik van haar, waarachtig Nan ik hou van haar."

— „De vrouw van je ziel is ze nooit geweest."

— „Neen, maar toch hou ik veel van haar, al weet ik dat we niet bij elkander passen, maar we zijn nu zoo lang al samen geweest. Als jongen van zestien werd ik op haar verliefd, ze is dus haast mijn geheele leven, ze is mijn moedertje-zorg, ze is mijn kameraad. — Voor die andere vrouwen, die jij bedoelde, heb ik misschien korten tijd heviger, intenser gevoeld, maar voor mijn eigen vrouw voel ik nu al zoo innig en zoo lang, ze was de eerste, — ze zal ook de laatste zijn."

Hij heeft onder 't spreken zich opgewonden, de ader op zijn voorhoofd ligt hoog gezwollen, zijn oogen lichten en hij ziet wonderlijk bleek.

Ze kijkt hem verwonderd aan, ze begrijpt hem niet, ze heeft toch zoo dikwijls gedacht dat hij hield — van haar, klaagde hij niet dikwijls dat Friede hem niet begreep, en nu, zoo op eens, zonder eenige provocatie, die opgewonden verklaring van zijn liefde voor zijn vrouw.

Ze voelt zich nu echter veel geruster dan bij het begin van hun tocht en ze houdt nog niet genoeg van den man om met de vriendschap van den dichter niet volkomen tevreden te wezen. Toch geeft ze zich veel moeite om hem te begrijpen — te volgen in de vreemde complicaties van zijn hersenen — ze gelooft dat hij oprecht is, ook in die onbegrijpelijke tegenstrijdigheden van zijn karakter en juist omdat het haar zelf nog slechts in de verte raakt, stelt ze groot belang in die studie.

Ze slaan nu links af, de Essenlaan in.

De zon kruipt nog weg onder de wolkendeken en het eentonige wit wordt vermoeiend voor de oogen; — toch ligt het landschap rein in den witten nevel, die de omtrekken van de dingen in de verte vaag en zwevend maakt.

Een eindje gaan ze zwijgend voort.

— „Rij je schaatsen?"

— „Neen".

— „Ik ook niet — ik ben geen sportmensch".

— „Je vrouw wel niet waar?"

— „Ja, ze reed nu en dan — vroeger — wel eens met vrienden van mij, ze rijdt heel goed en ik heb er niets tegen, ik ben nooit jaloersch geweest op mijn vrouw, — ik kan haar zoo geheel vertrouwen".

Daar zijn ze weer op het oude thema terug, het is of ze elkaar uitsluitend zoeken om over niets anders dan zijn vrouw te spreken.

Er vertoont zich een trek van onwil om haar mond.

In de verte schuift een lijkstoet tusschen de boomen voort; zwart glijdend met hun vervelende gelegenheidsgezichten, loopen de aansprekers als groote zwarte vogels achter de baar.

Ze blijven even staan tot ze voorbij zijn, dan zegt hij op eens:

— „Zeg eens Nan, ben je bang voor den dood?"

— „Neen".

— „Ik wel".

— „Dat komt omdat je getrouwd bent, de getrouwde staat veel minder vrij tegenover het leven, vooral wanneer hij kinderen heeft — als ik een kind had — als ik gelukkig was, zou ik ook, evenals jij, aan het leven hangen".

— „Zou je graag een kind willen hebben?"

— „Ja, van een man dien ik lief had, anders zou ik, geloof ik, een hekel hebben aan het kind".

— „Dat moet natuurlijk iemand zijn die ongetrouwd is, niet waar, de man dien jij lief hebt?"

— „Ik weet niet — men zoekt zich zijn liefde niet uit, als ik iemand lief had, zou het feit dat hij getrouwd was, mij daar vrees ik niet aan hinderen, maar een getrouwde krijgt men niet zoo gemakkelijk lief, vooral als men vooruit wéet dat hij getrouwd is.

Hij antwoordt niet. Ze behandelt van daag het onderwerp liefde, naar zijn zin te vrij — te onbevangen, hij heeft het plan voor het tochtje gemaakt om nu eindelijk eens te weten of ze inderdaad van hem hield en zij is zoo vol vertrouwen — zoo onnoozel als een kind.

Ze zijn nu bij den hof gekomen, die vroeger een villa is geweest. Hij maakt het ijzeren hek met moeite open, voorzichtig duwend tegen de sneeuwlaag in.

De tuin ligt stil in den witten glans, zonder de zon ligt hij daar als een doode.

De boomen zijn geheel kaal, alleen aan de eiken en de lage beuken zitten nog wat dorre blaren, waartusschen met scherpe punten de twijgjes uitsteken, met de stijf opgerolde blaadjes voor het volgend jaar.

Toch dragen ze een kleed de boomen — een kleed van ijzel, dat ieder takje verzilvert en als de zon even door den nevel breekt, ze als staafjes van diamant in den gouden zoen doet glanzen.

De sneeuw is weggeveegd van de paden, maar ze ligt nog in het bosch, diep en vlokkig zacht als dons.

De meeste van de kleine vogels zijn ver naar andere landen weg, alleen de kraaien in hun bonte jasjes wiegen heen en weer in de hoogste toppen, ze zien er uit als nagemaakte vogels, te zwaar bijna voor den boom die ze draagt.

In den vijver, dichtgesneeuwd, maar niet toegevroren, zoeken de eenden met luid gekwaak een plekje om te baden. Mooi vol zijn de veeren van hun winterpakjes, glanzend blauw en groen en lichtbruin in het licht van de zon, die nu haar wolkenwa heeft afgeworpen en de witte wereld in goud wakker kust.

Een voor een loopen de eenden, met deftig gewichtige kwakkellijfjes, de plank over, eén voor eén, de woerd met het krulletje op den staart voorop, tot ze met een plompje in het water vallen.

De kippen vinden het te koud vandaag, maar een eenzame pauw zit dicht ineen gedoken in het pad, het blauw en bronsgoud van de veeren één lieflijke droom van kleuren tegen 't wit.

Al de bloemen zijn al lang gestorven, alleen aan het radijsstruikje bengelen nog de halfverslenste witte bessen en de roode appeltjes van de hulst gluren nieuwsgierig uit hun sneeuwen deken.

. . . .

„Eerst den tuin eens bekijken, of eerst wat rusten?" vraagt hij, terwijl ze hijgend naast hem staat.

— „Neen, eerst rusten — ik ben wat moe".

Ze gaan de stoep op van het oude huis — den langen gang door naar de zijzaal, die uitziet over den witten weg.

De wandeling heeft hun goed gedaan — ze zien er frisch en rozig uit, wonderlijk gelijk van tint, van kleur van oogen en van haren.

— „Prettig, hè", zegt hij opgetogen.

— „Ja, heel prettig".

— „Dat moeten we later nog eens doen — in de lente — in de paaschvacantie".

— „Goed, maar dan kon Friede ook wel eens mee".

Hij antwoordt niet, maar staart peinzend over den weg naar een troepje soldaten, die met volgeladen ransels langs de rails sukkelen. Hij staat op en ademt tegen 't bevroren glas.

— „Wat is dat mooi hè? dat teer ineensmelten van al dat wit in de verte met het héele lichte blauw van de lucht.... wat zijn dat voor vogels, daar tegen die rose wolkjes.... toch geen meeuwen, wel?"

— „Ja, 't zijn meeuwen".

— „Zijn we hier dan zoo dicht bij de zee?"

— „Ja, daar, achter den dijk is het fort".

— „Mooi . . . mooi" zegt hij zacht.

— „Inspireert het je geen vers?"

— „Neen, ik ben den laatsten tijd weer stom geworden, ik kan alleen het werk van anderen nagenieten . . . Je weet niet wat dat voor een ellendig gevoel is, — toch begin ik, de laatste weken — ten minste weer als dichter te voelen".

Hij staat op en loopt volgens zijn zenuwachtige gewoonte, heen en weer.

— „Nan, heb je veel van mijn verzen gelezen?"

— „Ja".

— „Vin je ze mooi?"

— „Ja, de meeste, vooral uit je latere bundels vind ik heel mooi . . . . zijn dat de verzen die je je door anderen liet inspireeren?"

— „Neen — het waren meestal vage impressies — droomen van vrouwen, die ik in mijn droomen had gezien".

— „Dat geloof ik niet en dat klinkt ook anders dan je me vroeger verteld hebt."

— „Zoo, daar zit nu zoo'n klein ding met een brutaal gezicht over me en beweert dat ik een leugenaar ben."

— „Neen, geen leugenaar, zóo heb ik het niet bedoeld, maar je bent vóor alles een lyrisch dichter en ik kan voelen dat die verzen zijn *geleefd*; je hadt ze zóo niet kunnen schrijven, als je je zoo niet hadt gevoelt — ik geloof zelfs dat die *Anregung* niet bestaat, als je geen vrouw hebt om mee te dweepen — dat je dan hoegenaamd geen dichter zoudt zijn, je kunt alleen onder hevige pressie dichten."

Hij ziet haar zwijgend-oplettend aan. Hoe weet ze dat? — hoe heeft ze hem in dien korten tijd zóo leeren kennen. Friede heeft toch altijd gedaan of ze hem geloofde als hij zei dat zijn impressies droomen waren.

— „Ja, je hebt gelijk, maar hoe weet je dat?"

— „Ik kan het voelen."

— „Dat is sterk, kun je me dan ook zeggen hoe 't is gekomen dat ik den laatsten tijd zoo stom ben geweest?

— „Omdat je niemand hadt om mee te dweepen."

— „Maar ik mag als getrouwde niet dweepen heb je gezegd."

— „Neen, dat mag je zeker niet," antwoordt ze inconsequent, „vooral nu je zoo'n lieve zachte vrouw als Friede hebt."

— „Maar als ik die emotie nu toch voel?"

— „Dan moet je er tegen vechten."

— „Als die emoties nu echter zoo heerlijk zijn?"

— „Dan zou 't beter geweest zijn voor je om nooit te trouwen."

— „Dat kon ik toch vooruit niet weten."

. . . .

Op eens valt ze uit:

— „Wat ben je toch een rare man, je kunt zwart wit en wit zwart doen schijnen en wat kwaad is verrukkelijk en wat goed is, slecht; je zegt dat 't jou zoo'n heerlijke emotie geeft, maar voor je vrouw zijn die emoties toch zeker minder verrukkelijk en voor die andere vrouwen al evenmin."

Hij kijkt haar een beetje ontsteld aan — hij vindt haar nu veel minder mooi dan anders — een vrouw die preeken houdt is niet zijn charme . . . en, waar bemoeit ze zich eigenlijk mee! . . . als ze er niet zoo lief uit zag. . . .

Maar dat is 't juist, ze ziet er zoo lief uit, nu ze hem aanziet met haar fluweelen oogen — de ronde armen opgeheven, hecht ze een weerbarstig krulletje vast.

Hij had haar nu al in de armen willen houden en de woorden willen terugkussen in haar mond. . . .

— „Ja Nan, je hebt gelijk, ik ben wel een rare man zooals je 't noemt, maar geloof me, ik ben tegenover mijzelf en anderen oprecht . . . ik dacht — ik hoopte dan inderdaad dat ik die vrouwen zou liefhebben, *blijven* liefhebben en altijd, na enkele weken, maanden soms, voelde ik me zoo bitter teleurgesteld. Die gewaarwording had ik in 't begin ook bij Friede, maar ze was de eerste, ze was al zoo lang mijn vrouw en de kinderen zijn zoo'n innige band tusschen ons. Misschien als de wetten het niet verboden, zou ik voor die anderen hetzelfde zijn gaan voelen, wat nu mijn affectie voor Friede is, maar zoodra *mijn* groote passie daalde, trokken zij zich altijd terug. Waar ik staan bleef gingen zij twee pas achteruit en als de liefde ons dan niet meer bond, was er geen band meer en dreven wij weer uit elkander. Jullie vrouwen bent

bijna nooit oprecht, je liegt altijd — zelfs in je liefde, — als je maar meent te bespeuren dat onze hartstocht daalt, dan zou je liever sterven dan ons laten merken dat jelui gevoel nog altijd even innig is, Ik heb er zelfs gekend die beweerden dat zij mij nooit hadden liefgehad uit dommen trots — uit pique. O Nan, jullie bent zonderlinge wezens."

— „Ja, en als wij zonderling zijn, heb jullie ons zoo gemaakt. Je dwingt ons tot huichelen — je dwingt ons tot liegen.... Een meisje past dit niet — voor een meisje past dat niet... al onze onbevangenheid wordt ons al als kind ontnomen... en als we iets weten, omdat 't feit van 't leven alleen ons ervaring leerde, dan moeten we toch nog wat we weten, verbergen.... Anders zijn we niet lief, niet vrouwelijk, niet meisjesachtig....

Laatst heeft men 't mij o. a. verweten dat ik een oordeel over de prostitutie questie had, hoewel 't toch wel een beetje belachelijk zou zijn als ik op mijn leeftijd nog de *jeune ingénue* wilde spelen."

— „Hoe oud ben je Nan?"

— „Acht en twintig — hoe zoo?"

— „Ik wou het graag weten, je ziet er veel jonger uit."

— „Neen."

— „Neen — zie je er niet jonger uit?"

— „Je zegt dat maar om mij plezier te doen."

Hij heeft een paar malen getracht om het onderwerp te veranderen — hij vindt haar veel liever als ze wat teeder — wat bevangener spreekt en niet zulke sterke opinies verkondigt.

Als ze niet zoo mooi was zou hij haar vervelend vinden.

— „Ben je uitgerust?" vraagt hij opeens wat barsch.

— „Ja," ze drinkt haar kopje uit en volgt hem naar buiten.

De zon die nu de wolken geheel weggejaagd heeft, maakt een sprookjes tuin van den blanken hof.

Alles is wit, — blauwwit in de schaduwen, vleeschkleurig in de refleksen, goudwit in den gouden kus van het licht.

Ze loopen den tuin door en gaan naar het bosch.

Daar ligt de sneeuw nog geheel ongerept, ze zakken er in tot over hun schoenen.

— „Ben je niet bang voor natte voeten?"

— „Neen, ik vind 't gezellig, 't is hier verrukkelijk, alleen vind ik het naar om het eerst op die reinheid te trappen."

Hij loopt vooruit om de zware sneeuwtakken voor haar weg te buigen.

— „Zou je wel denken," vraagt hij, terwijl hij zich voorover bukt, „dat het hier vroeg in 't voorjaar vol staat met kleine, bengelende klokjes, — een veld van wit, bijna even rein als de sneeuw, waaruit zij komen te voorschijn piepen. Ik heb er eens enkelen van mee naar huis genomen, maar zij wilden bij ons in den tuin niet groeien. „Kijk," zegt hij, en hij schuift de sneeuw wat op zij.... Daar zitten al de punten van de eerste blaadjes."

Zoo staan ze een poosje naast elkaar — ver voorovergebogen — om dat eerste groene waasje van de lente te zien.

— „Hou je ook zooveel van bloemen Nan?"

— „Ja, maar ze moesten niet verwelken, ik vind 't zoo naar om doode bloemen te zien."

— „Maar alles sterft in de natuur, bloemen bloeien en moeten sterven — wij zijn ook bloemen en wij sterven ook."

Zij plukt een paar takjes klimop af en strijkt met den vinger zacht over de blaadjes.

— „Geniet je veel Nan? Ben je vatbaar voor heel innig, heel hoog genieten?"

— „Ik voel genot wel heel intens en heel diep... maar als ik geniet heb ik ook 't meeste verdriet."

— „Dat klinkt heel paradox, hoe bedoel je dat?"

— „Als ik geniet ben ik altijd zoo bang dat het zoo kort maar zal duren, dat het genot weer zoo gauw voorbij zal zijn, en daar door wordt bijna mijn heele leven bedorven — als ik een mooie bloem zie denk ik dat ze een paar dagen later zal sterven, met het kopje verwelkt, als een oude vrouw. Als de zon helder schijnt, denk ik aan het onweer van morgen, als ik iemand liefhad zou ik denken aan al de anderen die hij vóor mij liefhad of na mij liefhebben zou."

— „Dan ben je ziek Nan, dat is een verschijnsel van neurasthenie, dat halfweg 't leed te gemoet gaan, moet iets ziekelijks in je zijn."

— „Ik ben toch heel gezond."

— „Ja, je ziet er innig gezond uit, maar de dokters zouden dat toch een *ziekelijk verschijnsel* noemen. *Ik* ben heel anders, al lijken we in andere opzichten zooveel op elkaar, ik geniet mijn dag maar als een kind, ik vind de bloemen mooi terwijl ze bloeien . . . en" — met een kort, wreed lachje . . . „om de doode bloemen bekommer ik mij niet."

— „Ik dacht dat je me dikwijls gezegd hadt dat je niet gelukkig was."

— „O ja, op dien eersten dag, toen we elkaar in den regen ontmoetten, en dat meende ik toen ook inderdaad — in dien tijd voelde ik me ellendig, maar nu, nadat ik jou heb ontmoet, voel ik me zoo heel anders, zoo *in* jolig en jong weer en gezond . . . ik moet altijd iemand hebben met wie ik kan dweepen . . . dan ben ik altijd gelukkig — en ik hou zooveel van jou."

Hij drukt haar handen zacht met zijn handen.

Ze krijgt een zalig gevoel van lichte bedwelming, — verrukkelijk voelt ze hare zwakheid wegglijden in zijn kracht.

Even laat ze haar hand in zijn handen, dan, snel voortloopend, trekt ze haar weg.

— „Zoo iets mag jij niet zeggen en ik niet hooren, de liefde die je te geven hebt, komt toe aan je vrouw."

— „Aan Friede? ja kind, maar met Friede kan ik hier toch niet gaan wandelen om naar ongeboren sneeuwklokjes te zien."

— „Waarom?" Ze ziet hem aan, ze begrijpt hem weer niet. . . . Waarom kunnen getrouwden niet van elkaar *blijven* houden — als kinderen, hand in hand door het leven gaan . . . samen de eerste bloemen zoeken, samen de gouden sterren tellen, die het stervende licht borduurt in den nacht . . . samen de eerste vlokjes zien neerwarrelen uit den hemel — samen zitten naast 't wintervuur. — Verloofden deden dat alles wel, waarom zag men het dan nooit van getrouwden?

Bedroefd blijft ze achter, haar gezichtje is heel wit en de lijnen om neus en lippen, komen, nu ze zoo bleek ziet, nog veel meer uit.

— „Wat is er Nan, waarom trek je je arm zoo weg?"

— „Och, ik weet het niet, ik ben zoo bedroefd" en twee groote tranen vallen neer langs haar wangen.

— „Kijk eens Nan, je begrijpt dat niet, vrouwen begrijpen het nooit, maar ik hoor tot die mannen, die zich onmogelijk kunnen hechten aan éen enkele vrouw; Friede is goed en lief en trouw, ik zou haar voor geen schat willen missen, maar geheel alleen bevredigt ze me niet, heeft ze me, van 't begin af, niet bevredigd . . . ze sympatiseert niet met me . . . al waar ik van houd is haar onverschillig en vooral is ze me te hartstochtloos. . . .

. . . .

Ik ben heel veranderlijk Nan, dat wil ik graag bekennen en ik wil me bij jou niet anders voordoen dan ik ben . . . ik heb veel vrouwen liefgehad — en — ik heb ze altijd bedrogen, evengoed als ik Friede nooit trouw ben geweest, hoewel zij mij trouw waren, zoöals Friede was. . . . En toch geloof ik dat ik wel standvastig had *kunnen* zijn, als ik, toen ik heel jong was, maar de rechte had gevonden, als ik 't zustertje van mijn ziel maar bij tijds had ontmoet . . . dáar heb ik mijn leven lang naar gezocht, naar een vrouw, die innerlijk en uiterlijk op mij zou lijken, die graag deed, waar ik van zou houden, die mijn liefste zou zijn en mijn zusje en mijn beste kameraad . . . wil jij dat nu voor me wezen Nan; men zusje en men zielevrouwtje? Men domheden van vroeger kan ik niet ongedaan meer maken en mijn hart is niet zoo jong meer als voor vijftien jaar, maar ik heb je lief — ik vind je mooi en mijn heele zijn is een verlangen . . . toe Nan" zegt hij, met zijn lippen tegen haar wangen — „wil je zoo niet mijn vrouw zijn, tot je het later misschien voor altijd worden zult . . . geheel?"

Met een woeste beweging rukt ze zich los, — bijna had ze zich weer laten gaan in die vreemde bedwelming. . . . Maar bij die laatste woorden wordt ze weer wakker. . . . Wat bedoelt hij daarmee „tot je het later

misschien voor altijd zult worden." Moet ze wachten misschien op den dood van zijn vrouw? Tot zoo iets *is* hij in staat, maar hoe kan hij het *zeggen*, als hij haar zoo even nog verzekerde dat hij zooveel van Friede hield.

Ze begrijpt hem niet... ze begrijpt hem nooit — ze begrijpt niet dat vreemde mengel van acute wereldwijsheid en van kinderlijk genieten van 't oogenblik... van ongedurigheid, de ongedurigheid van een lastig kind, dat niet vijf minuten achter elkaar met één ding kan spelen... van vosachtig sluwe berekening in zijn daden en tegelijk van kinderachtig uiten van al wat hij denkt.

Maar ze heeft hem lief — *toch* heeft ze hem lief, en als hij, teer beschermend zijn arm om haar heen legt en haar hoofdje op zijn schouder trekt, leunt ze een oogenblik tegen hem aan, moe, hopeloos, gebroken.... Dan rukt ze zich los en holt voort — alleen door den besneeuwden tuin, — het wegje langs tot aan den dijk, waar hij haar eindelijk, geheel ademloos, inhaalt.

— „Maar Nan, wat is er toch — wat is er dan toch?"

— „Laat me" hijgt ze „laat me gaan, je bent wreed, je bent slecht" en weer maakt ze zich van hem los en rent voort over den dijk, terwijl een sneeuwlucht, zwart als staal, zich samenpakt boven de purperen lijn, waar zoo even de zon is ondergegaan.

't Huis, op het portaal komt haar vader haar te gemoed: „Wat is er Nan, wat is er mijn lieveling?" vraagt hij, met zijn moede stem van blinde: „Wat is er, — waar kom je zoo laat van daan?"

Maar ze gaat hem voorbij, zonder hem te zien, blind bijna als hij, met dien rooden gloed voor haar oogen, en ze sluit zich op en snikt en schreit, zooals ze sedert den dood van haar moeder niet schreide — doof voor de stem van haar armen vader, die haar vergeefs smeekt om binnen te mogen gaan, doof voor de oude getrouwe, die haar eten wil brengen, tot eindelijk, om acht uur, terwijl ze bewusteloos bijna in haar stoel ligt — de stem van Van Erle, haar beveelt — imperieus — om open te doen en hem binnen te laten.

— „Ik moet je spreken Nan — ik moet je spreken — doe open — ik *wil* 't."

Ze staat op, en half willoos opent ze de deur.

— „Je hebt me lief," zegt hij... „ik weet 't nu, je hebt me lief."

En als een kind neemt hij haar in zijn armen en draagt haar op de sofa en kust haar handen — minuten lang — tot ze eindelijk nog altijd zacht, met schokjes snikkend, in slaap valt.

Maar als hij den volgenden dag weerkomt, vindt hij 't huis gesloten en Nan is met haar vader op reis.

. . . .

In het eind van den winter stierf de oude man.

(Slot volgt.)

VAN DE REDACTIE.

VAN HET LAND VAN DE RIJZENDE ZON vertelt Jonkvr. A. von Schmidt auf Altenstadt in een wel belangwekkend geïllustreerd boek, dat dezer dagen bij de Haagsche firma W. P. van Stockum en Zoon is verschenen. Zij gaf een reisverhaal zonder pretentie en.... zooals een reisverhaal in de meeste gevallen moet worden. Er gáán nu eenmaal weinig woord-kunstenaars op reis. De meisjes, vrouwen en mannen, die hun ziel aan den woord-duivel hebben verkocht, missen doorgaans tijd en geld om verre reizen te ondernemen. Enkelen, die dit wél konden doen, hebben zich, ver van honk, leelijk in de knel gevoeld, maar hoogst enkelen voelden zich in den verren vreemde op hun gemak

Wat, toch, is het geval? De auteur is gewoon de uitkomsten van langdurige en nauwgezette waarneming te verwerken in zijn romans, novellen, gedichten. Hij wil allereerst volkomen vasten grond hebben onder de voeten. Eene omgeving kan hij goed kennen, maar toch niet gebruiken, omdat zij hem niets doet. Hij verwaarloost haar dan ook als waarnemer. Ze deinst weg voor den kunstenaar in hem,

al leeft hij er midden in. De schrijver kiest in 't eigen of een ander welbekend land. In den vreemde kan hij niet kiezen, ontbreekt hem de tijd tot grondig observeeren, zou hij een materiaal moeten verwerken, dat hem broos of voos voorkomt. En hij laat het ongebruikt of geeft een reisverhaal, dat meer biografie is dan schildering en typeering.

Freule von Schmidt auf Altenstadt is heelemaal geen artistieke natuur, tot scheppen in staat. Van haar vermogen tot artistiek genieten wordt den lezer harer reisverhalen niet veel bekend. Als men haar boek legt naast *Madame Chrysantème* van Loti, wordt het vernietigd. Loti heeft Japan gezien als kunstenaar; Freule von Schmidt als gehaaste touriste. Maar men mág 't niet leggen naast het mooi-vermakelijke romannetje van den Franschen kunstenaar-zee-officier. Men moet het vergelijken met andere reisverhalen van wereld-omtoerders. Wie dit doet, zal vinden dat het betrekkelijk-groote waarde heeft, al schrijft deze dame zóó, dat we kunnen begrijpen den aanhef van haar bescheiden inleiding, waarin zij gewag maakt van hare beschroomdheid bij 't inleiden van haar boek bij de lezers. Want zij vertelt veel van Japan, dat we, hoewel 't niet enkel nieuws inhoudt, toch van eene landgenoote nog wel eens willen hooren. Ze heeft een aardigen kijk op menschen en dingen. Gunstige omstandigheden hebben haar in staat gesteld veel te zien, wat den gewonen Europeeschen reiziger in Japan verborgen blijft.

Iemand, met wien we, zij het dan maar in onze verbeelding, een tocht van beteekenis gaan ondernemen, willen we gaarne leeren kennen. De schrijfster laat zich over zichzelf weinig uit; maar toch genoeg om een zekeren, voorloopigen indruk te vestigen. Zij beoordeelt menschen en toestanden uit de hoogte; zij ziet het belachelijke, al geeft zij 't niet humoristisch weer en bewijst herhaaldelijk op de lange reis haar voorliefde voor het vaderland niet te hebben verloren. Wel maakt zij verstandige opmerkingen, voor den reizenden mensch van nut. De grondslag harer reis-filosofie is, dat men in den vreemde niet eischen moet het precies zóó te hebben als thuis; dat men zooveel mogelijk moet genieten, zoo weinig mogelijk moet mopperen; dat men bereid dient te wezen reisgenot te betalen zoowel met ontbering als met geld. Maar ze kan toch van vreemdelingen, die vreemd doen, niet veel verdragen. Zij hoort uit Fransche monden „nasale klanken"; zij beschouwt haar medereizigers op een stoomboot gezamenlijk als een „internationale pudding, die, zoolang de reis duurt, elken dag op het menu zal staan." In particuliere brieven moet deze dame dan ook menschen verslinden.

Er bestaat dus geen gevaar voor overdreven ingenomenheid van de schrijfster voor Japan. Zij zal niet wat moois fantazeeren, waar zij

BLINDE MASSEUR (AMMA).

wat leelijks heeft meenen te zien. 't Kenmerkende, dat zij waarneemt, geeft ze onopgesmukt weêr.

Ofschoon nergens blijkt dat de auteur veel voelt voor de poëzie der Oostersche Godsdiensten, kenschetst zij de zendelingen aldus:

„Een ander type dat men veelvuldig aantreft, (Singapore tot Japan), is de Europeesche zendeling van de *Inland Mission*. Ten einde het vertrouwen van de Chineezen te winnen, dragen zij (de zendelingen, dus) het nationaal costuum, dat heel zonderling afsteekt tegen hunne blanke gelaatskleur en Europeesche trekken... Om hun nieuwe leer aanschouwelijk te maken,

STRAATZANGERES.

hebben zij alles wat toepasselijk is, in Chineeschen vorm gebracht. Het paradijs is in China gelegen; zij verspreiden platen en geschriften, waarop de Heilige Maagd wordt voorgesteld met misvormde voetjes en schuins naar beneden loopende oogen, terwijl de Heere Jezus afgebeeld is als een klein Chineesch jongentje met een miniatuur staartje en rondom gladgeschoren hoofd". Meer niet; geen woord van waardeering, zij 't dan eene zeer relatieve, ook geene poging tot verklaren. Toch ligt eene toelichting voor de hand. De zendelingen wisten dan toch wel, door de ondervinding hunner voorgangers, wat iedereen moet begrijpen: dat, n. m. l. de Chinees onze heilige Maagd afschuwelijk, terugstootend zou vinden en gruwen zou van een paradijs, waarin hij zich nooit zou leeren thuisgevoelen. Nuchterlijk teekent deze reizigster aan wat zij waarneemt of haar wordt meêgedeeld. 't Verstand is wel heel wakker op reis; het gemoed wordt niet of maar heel zelden bewogen.

Dit maakt dat het relaas, waar 't in voldoend duidelijke bewoordingen en niet te fragmentarisch wordt gegeven, hetzelfde effekt maakt als een luk-raak genomen fotografie. Men gaat niet bewonderen, loopt er niet warm door, maar krijgt de overtuiging een klein stukje realiteit, toevallig voor de lens gekomen, dan ook zoo veel mogelijk juist weergegeven te zien.

Aan beschouwingen en verhandelingen doet de reizigster niet. Haar boek is nuchter, maar toch onderhoudend. Wat zij heeft gezien is goed gezien en waar het gegeven beeld niet precies mocht wezen, kunt ge er van op aan dat gebrekkige wedergave schuld heeft, niet de opname. Trouwens, waar de auteur zich waagt aan algemeenheden, blijkt zij op al te glad terrein te zijn beland.

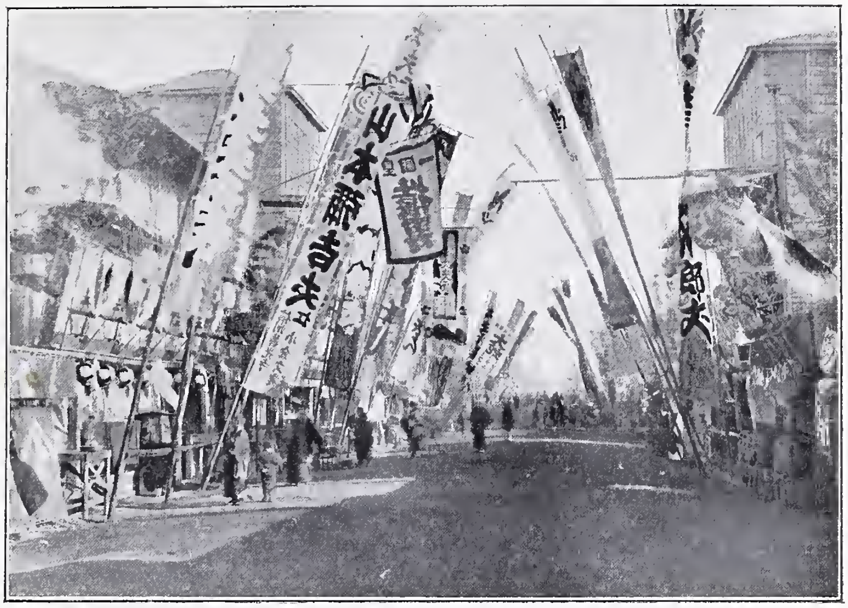
„Er bestaat een legende, die vermeldt, dat de beer de stamvader van de Japanners is, hoe meer men de verschillende individuen beschouwt, des te meer is men geneigd, er geloof aan te slaan. Zij hebben dezelfde gebogen beenen, die een te zwaar lichaam schijnen te dragen; hunne armen zijn te kort in verhouding tot de beenen, de handen bizonder klein, mollig en voorzien van klauwachtig puntige vingertjes, verder hebben zij een dichten haardos, kleine loerende zwarte oogjes, en er is zelfs iets in de sluwe uitdrukking van hun gelaat, dat aan een beer doet denken". Ook het trippelgangetje (etc. etc) herinneren er ons aan".

JAPANSCHE MOEDER MET HAAR KIND.

Ik veronderstel nu dat de lezer nooit Japanneezen heeft gezien. Hij vertrouwt volkomen de schrijfster. Maar wat zal hij van bovenaangehaalde vergelijking denken, als hij verder heeft gelezen: — „De Arabieren hebben een geit tot stamvader (sic!!) gehad, Chineezen doen mij aan varkentjes denken... en van de Nederlanders geeft de Scheveninger het volmaakte type (!) van een visch weer. (walvisch, paling, rog of kreeft? Red.) Onder de Engelschen vindt men er, die op een bulldog gelijken en onze Javaantjes gelijken, wanneer zij tot de hoogste klassen behooren, op hagedissen met hun slanke lichamen en groote zwarte oogen". De auteur zegt zelf: „men kan rare ideeën krijgen in een dierentuin". Wie 't vertrouwen van zijn lezers op prijs stelt, houdt zulke rare ideeën voor zich onder 't schrijven van een reisverhaal.

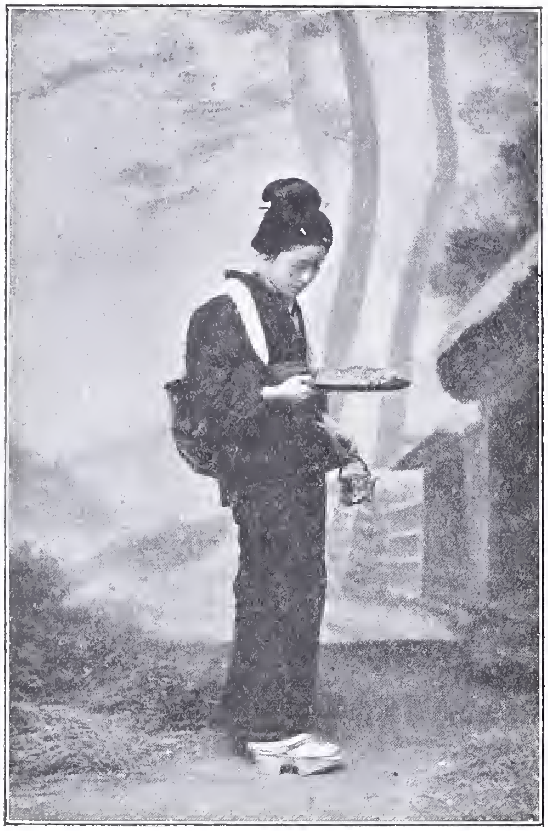
Waar de schrijfster zich bepaalt tot mededeelingen van praktischen aard, is zij onderhoudend. De waarde, die dit mooi uitgegeven, voortreffelijk geïllustreerde boek heeft, wordt daardoor in hoofdzaak bepaald. Mejonkvrouw von Smidt auf Altenstadt noteert heel nauwkeurig wat zij zelf goed heeft gezien. Voor zoover zij het daarbij laat, geven wc haar ons volle vertrouwen. Hoe verder men in 't boek komt, hoe meer van die preciese aanteekeningen ons boeien. Zoo die over *Eene begrafenis*. De toeriste heeft geteld de lampiondragers, de ruikerdragers, ieder „met een reusachtig bouquet in een koker van bamboe, voorzien van een plankje met den naam van den schenker" — de Europeesche begrafenis-ijdelheid dus heel consequent nog iets verder gedreven! nog andere dragers van bladerbouquetten, dan weer bloemdragers, nog meer, nog meer (allen geteld) dan een „als priester gekleed persoon, die in de hand een langen stok houdt, waaraan een wit zijden banier hangt, voorzien van de namen en titels van den overledene... etc. etc. etc. Dan „de lijkkist in een langwerpigen palankijn van wit hout, heel kwistig versierd met koperbeslag... drie japansche verpleegsters in europeesch

TOONEELSTRAAT.

kostuum met het insigne van het Witte Kruis op de borst, gevolgd door een persoon, die op een kussen de decoraties van den overledene draagt." Zoo gaat het voort, precies en uitvoerig, ook met opmerkingen in dezen trant (over de muziek) „het was een geluid om de doode van ergenis te doen verrijzen... een uitgestooten gejank..." En de definities zijn van een nuchterheid! Bijv.: „achter in den tempel staat de kast met het beeld van de godheid..." (een priester) „laat een schorren borsttoon hooren, die hij al tremoleerend zoolang aanhoudt, dat ik eerbied voor 's mans adem begin te krijgen." Stemmingsliteratuur is dit niet precies; maar nauwgezette reportage zal 't wel wezen.

Van de begrafenis gaan we naar het tooneel. Een voorstelling wordt weer zoo echt leukjes nuchter beschreven, maar ook volkomen eerlijk. De auteur vertelt niet meer dan zij heeft gezien en begrepen. Over *Godsdienst* heeft zij moeten lezen en navragen, maar zij vertelt voornamelijk weer van eigen ervaring. Zij woont

EEN THEEHUISMEISJE.

een dienst bij in een tempel, komt éven onder den indruk: „Hoe kwam in ons op, hoe zulk een omgeving den mensch tot aandacht moet stemmen, en hoe gelukkig men zich moet gevoelen om zoo het heilige te kunnen gelooven en het te aanbidden. De priesters kregen iets gewijds naar onze opvatting en in het jonge meisje zagen wij het reine maagdelijke van de Vestaalsche priesteressen." Dit is nu wel onbeholpen uitgedrukt, maar voor deze reizigster toch al héél poëtisch! Luister nu verder: „Hoe lang dit duurde is ons ontgaan, maar plotseling stond de knappe (!) priester voor ons. Hij zette de stokjes, de bordjes met rijst en met visch voor ons neer, want die mochten wij meenemen. Opeens drong ons de geur van gezouten visch in den neus; weg was de mooie stemming... en ik zag plotseling alles, zooals het inderdaad was: drie personen op hunne kousen en zonder hoeden, zittend op den grond."

Over de Japansche kleeding wordt natuurlijk gehandeld. We mogen aannemen dat de auteur zich daaromtrent zoo goed mogelijk heeft laten inlichten. Zij betuigt veel voor de nationale kleederdracht te voelen. Japanneezen in heel of half moderne kostuums vindt zij afzichtelijk.

Over den Japannees als handelsman is freule von Schmidt auf Altenstadt heel slecht te spreken. Volgens haar beschouwt de Europeaan den „bruinen broeder met een gevoel van afkeer" omdat deze „hoewel (hij) in verstand zeker niet voor hem onderdoet, zedelijk ver beneden hem staat; voortlevend in een net van leugens en knoeierijen, waarin hij zich beweegt, zonder het slechte er van te zien.... Vooral daar waar het op materiëele belangen aankomt, heeft de Japanner geen begrip van eerlijkheid of vertrouwen" (betrouwbaarheid?). Procedeeren is voor den Europeaan niet geraden. Of men stelt hen

LAAN MET BLOEIENDE KERSENBOOMEN.

in 't ongelijk of, waar dit niet mogelijk is, laat men hem op een vonnis wachten tot het telaat is om daaraan iets te hebben. Voorts beweert de auteur: „Hun eigenwaan kent geen grenzen... eenvoud en nederigheid kennen, noch waardeeren zij." Een Europeaan in Japanschen staatsdienst of in handelsbetrekking heeft het verre van aangenaam (pag. 137); men maakt zich geen vrienden onder de Japanneezen, hoe vriendelijk dezen ook schijnen te zijn. De Japansche straatjongens hebben echter haar hart gestolen; want zij zijn niet baldadig.

Verder handelt zij over Worstelwedstrijden, die ze op haar eigenaardig-leuke manier beschrijft, over den nieuwjaarsdag te Tokio, over Geisha's en muziek en, natuurlijk, over de *Yoshiwara*. Hiervan beschrijft zij het uiterlijk:

NESAN (DIENSTBODE).

„De benedenvertrekken, die eenigszins

boven den grond liggen, zijn aan den voorkant open, maar van ijzeren tralies voorzien; deze vertrekken zijn rijk versierd met kostbare tapijten, draperieën en zijden kussens. Op een rij, zich de handen warmend boven een brasiëro, zitten daar een twaalftal mooie, jonge meisjes (?) en vrouwen, gekleed in slepende, rijke kimono's in schelle kleuren met goudborduursel."

Soms gaat een der bewoonsters door de tralies een praatje houden met een manspersoon, buiten. „Zij zien zoo rustig en vriendelijk uit de donkere oogen, alsof niets ter wereld haar aangaat... geen onbeschaamde blikken, geen ruwe taal kenmerkt het menschonteerend bestaan, dat zij leiden en zelfs hier kan men de japansche vrouw niet anders dan bewonderen." Aldus de auteur, die er bij voegt dat „velen, zoo niet de meesten, haar bestaan niet vrijwillig gekozen hebben," maar door gewetenlooze ouders verkocht zijn. Zij logenstraft het vertelsel dat de vrouwen der Yoshiwara omtrent haren toestand gansch andere denkbeelden hebben dan de Westersche vrouw zich die moet voorstellen.

Over *Japansche Kunst* schrijft de reizigster naar aanleiding van een bezoek aan de Rijks-academie voor Schoone Kunst in het Uenopark te Tokio en aan een prachtig smaakvol interieur. Dan gaan we naar de oude Japansche hoofdstad Kioto, naar Kobe en we mogen een Kersenbloesemfeest bijwonen als gasten van den Mikado; eindelijk brengt freule von Schmidt ons naar *Miyazima en de inland-sea*, waarop zij ,,den sprookjestuin van het Oosten" verlaat

* * *

In mijn pogen tot kenschetsing van dit boek heb ik niet verholen wat er zwaks in is. Mejonkvrouw von Schmidt auf Altenstadt schrijft niet alleen niet mooi, maar de lezer krijgt zelfs den indruk dat zij op enkele plaatsen meer, op verschillende iets ànders gezegd zou hebben, indien zij zich beter had kunnen uitdrukken. Ook heb ik gewezen op het feit, dat ons van Japan (door de auteur zelf „den sprookjestuin" genaamd) wel zoo nuchter mogelijk wordt verhaald. 't Is daarom noodig aan het eind dezer aankondiging nog uitdrukkelijk te verklaren dat desálniettemin het werkje een zeer onderhoudende lectuur biedt en dat er — naar uit ons overzicht van den inhoud moet zijn gebleken — heel wat wetenswaardigs in wordt vermeld, ook wel wat men in uitvoeriger reisverhalen in 't Engelsch, Duitsch of Fransch niet of anders vindt meêgedeeld. De illustratie bestaat uit één gekleurde zinco en 82 andere, mooi gelukte reproducties van belangwekkende fotografieën. 't Werk is op zwaar plaatpapier gedrukt, wat aan de illustratie zeer ten goede komt. Met vergunning der uitgevers, hebben wij er voor onze lezers eenige aardige plaatjes uitgenomen.

* * *

MENSCHENWEE, door IS. QUERIDO, twee deelen, bij Erven F. Bohn, Haarlem. — *Menschenwee*, door Quérido, is een ,,roman van „het land." Men denkt, bij 't lezen van den bijtitel, dadelijk aan Zola's *La Terre;* want, hoezeer zijn temperament mag verschillen van dat van den grooten Franschen meester, we weten, na *Levensgang*, dat ook de Nederlandsche romancier de dingen en de menschen ziet in het groot, dat hij met Zola, zoo dan niet geheel, dan toch in vele opzichten gelijkelijk oordeelt over de moderne maatschappelijke toestanden. Quérido is niet minder anti-kapitalistisch dan de schrijver van *Germinal* en de haat tegen den *bourgeois* wordt door hem niet minder fel uitgedrukt dan door den schrijver van *Pot Bouille*. Vele lezers van *Menschenwee* zullen zich óók dadelijk hebben herinnerd 't begin van *La Terre*, toen zij het eerste hoofdstuk van Quérido aldus zagen beginnen:

,,*Diep*, in zandkuil van uitgespitte hei, *weggeslobberd met zijn beenen, in blauwzwarte glimmige hei, schoot ie rhytmisch-breed over*, zwaar-ademend, grauwe zandbonken van z'n stomp-korte graaf *opwerpend in krachtzwaai*...." Het is bij Quérido Winter. Bij Zola is het zaaitijd.

,,Jean, ce matin-là, un semoir detoile bleue noué sur le ventre, en tenait la poche ouverte de la main gauche, et de la droite, tous les

trois pas, il y prenait une poignée de blé, que *d'un geste, à la volée, il jetait.* Ses gros *souliers trouaient et emportaient la terre grasse, dans le balancement cadancé de son corps. . . .*" (Wij cursiveeren in beide citaten. Red.) Men plaatst onwillekeurig naast elkander „*d'un geste, à la volée, il jetait*" en „opwerpend in krachtzwaai"; „*des souliers trouaient et emportaient la terre grasse*" èn „wegslobberend . . . . in blauw-zwarte glimmige klei"; *dans le balancement cadancé de son corps*" èn „schoot ie rhytmisch breed over". Maar, wat bij Zola, in deze beginschets een belofte inhoudt, is bij Querido van minder beteekenis voor hetgeen zal volgen. Zola gaf in de eerste regelen van zijn roman het groote motief zijner compositie: de mensch vast aan de aarde, haar vruchtbaar makend en er zelf in wortelend met heel zijn bestaan. Querido heeft zijn menschen niet zoo wìllen of kùnnen geven. Hij schilderde de ellende op het land en de natuurpracht van het land; maar den landman in zijn ganschelijk eigenaardige afhankelijkheid van den grond en het klimaat heeft hij niet gegeven. *Menschenwee* is de schildering voornamelijk van de paria's in onze landbouwstreken, van de vervuilden, de overmatig zich afbeulenden, de overmatig drinkende en zich verzwijnende kerels en wijven, wier heksensabbath de kermis- en wier hellespelonk het eigen, smerige krot is. 't Heele boek, waavan ik zoo aanstonds de groote verdiensten hoop aan te wijzen, heeft tot basis voor de compositie een schrille tegenstelling: 't mooie, het weelderige der Natuur in Holland's bollen land- en tuinstreek; het afgrijselijke der armoede, die daar wordt geleden, der beestachtigheid onder de menschen, welke men daar aantreft. Vandaar dat juist de eigenlijke landbouwer en tuinder, de type-bewoner van zoo'n streek, buiten het boek is gebleven. Quérido zal toch zeker niet willen beweren dat een bloeiend, vruchtbaar stuk provincie uitsluitend of ook maar voornamelijk is bevolkt door het zoodje, dat hij ons beschrijft, dat die menschdieren het land maken tot wat het is. Neen, hij heeft geen compleete roman van het land willen geven.

Dit zij geconstateerd zonder meer. Eene aanmerking is er niet meê bedoeld; de kunstenaar kieze in volle vrijheid zijn stof; maar al dadelijk dient te worden aangetoond dat de grenzen, waarbinnen Quérido zich beweegt, tamelijk eng zijn.

Zola heeft tot hoofdzaak genomen in Het Land het leven der *menschen*; *Menschenwee* heeft tot hoofdpersoon eigenlijk *het land.* Dat is, niettegenstaande den tendentieuzen opzet, vanzelf zoo gekomen. Quérido beschrijft gaarne, beschrijft veel, beschrijft uitbundig. Zola karakteriseert tal van menschen gaarne, vaak, in tal van zeer preciese bijzonderheden. Quérido heeft nog maar weinig menschen goed waargenomen, omdat hij veel meer lyrisch aangelegd gevoelsmensch dan observator is. In *Levensgang* mòèt veel autobiografie schuilen. Het mooiste uit *Menschenwee* is lyriek. Want ook in zijn beste mensch- en menschengroep-beschrijvingen is Quérido lyrisch. O! zóó zeer! Dit belet hem niet soms allervoortreffelijkst te typeeren; maar hij typeert uitsluitend goed een zeker soort van menschen. De rest laat hij maar in 't halfduister van groot beweeg der massa.

* * *

In vier boeken is de roman verdeeld: Winter, Lente, Zomer, Herfst: 't begin van den arbeid, de voortzetting, de oogst, de na-oogst. Die vier jaargetijden zijn voor ons klimaat eigenlijk dwaas gekozen tijdperken, doch dit laten we nu daar. Quérido heeft in elk van de vier boeken ruimte in overvloed om de zeer verschillende perioden van ontwikkeling der Natuur in één zoo'n jaargetijde naar hartelust te beschrijven. Hij doet dat ook en de natuurbeschrijvingen nemen bij hem de voornaamste plaats in; terwijl ze bij Zola geheel ondergeschikt blijven. Quérido is nog immer heel woordenrijk, heel druk, hoewel hij op zichzelf veel meer is gaan letten dan hij vroeger deed en 't gevaar van zijn exuberantie blijkbaar is gaan inzien. Trouwens, die Oostersche overdaad van woorden, niet immer heel gelukkig aangewend, daar wel eens meer overladenheid dan rijkdom zijn volzinnen kenmerkt, komt hem in

dezen roman van het land prachtig te pas. Een kostelijk voorbeeld vindt men in de beschrijving der bollenvelden. 't Is wel der moeite waard zijn zeer eigenaardig procédé te bestudeeren. Ik wil erkennen dat zijn zinnen soms lijden aan uitmergeling door adjectief-bacillen, gevaarlijke parasieten! Maar ze maken over 't algemeen toch den gewenschten indruk. Quérido kijkt zich dronken en maakt zijn volzinnen dronken. Zij rollen, holderdebolder, tollend van volheid, over malkander en je hoort ze in je hoofd als tegenmekaâr ingrommelende donder-uitrollingen of als gelijktijdige knerpingen van verschillende knetter-kletter-buien. Ze gaan in drukke bontheid, lawaaiend, persend elkanders mooi; ze wedstrijden wie 't hoogst en 't langst uitgalmt de opgewondenheid van den schrijver. Maar de lange perioden maken *en bloc* den bedoelden indruk. Op zichzelf, nu, vind ik een stijl niet goed en niet slecht. De waarde van elken stijl wordt bepaald door de mate waarin hij beantwoordt aan de eischen van het schrijverstemperament, in welks dienst hij staat en waarvoor alléén hij goeddienstig is. Daarom is dan ook alle namaakstijl *per se* slecht, als is hij grammaticaal niet van den oorspronkelijken te onderscheiden. Quérido's beschrijvings-stijl past volkomen bij Quérido's temperament van uitbundig Oostersch sensitivist, overal waar de schrijver op zijn hoede is geweest, waar hij voldoende zelfcontrole heeft uitgeoefend. En laat mij nu even zeggen dat ik met Oostersch NIET bedoel Joodsch — want dat zou 'k heusch nog wel durven zeggen! — maar.... wat er staat: Oostersch. Een kunstenaar kàn een Oostersch temperament toonen te bezitten, al is hij de zoon van een witharig aardappelenbouwer op Terschelling en van een blanke boerenmeid uit Noord-Scharwoû; hoewel 't niet veel zal voorkomen.

Hij ziet groot en hij ziet symbolish, gelijk de enorme Zola. Het mooist, het kranigst uit het gansche, zeer bijzondere werk, is de beschrijving... laat ik liever zeggen de bezieling van het bootje met groenteboeren *Tuinders Geluk*. Ik weet geen stuk modern-Nederlandsche literatuur van dit genre dat er kan worden naastgesteld. Naar Amsterdam gaat het bootje vol producten van 't landbouwbedrijf, vol boeren en boerinnen, vol venters ook al. De menschen staan opgepropt tusschen hun koopwaar. Langzaam zoeft het bootje door de polderkanalen. Maar op dek is alles bedrijvigheid. De kavelingen groenten en vruchten worden geveild onderweg. Men deelt lootjes uit. Het geschagger begint. Nu laat Quérido tal van typen kostelijk leven, geen compleet leven natuurlijk, even maar hun negotieleven, maar dat zoo kostelijk volmaakt, dat we er ons midden in voelen, in 't geschagger, gekrioel en omstriemd door den nijd der luidjes, die vechten voor hun belang.

In Amsterdam, weêr de gieren losgelaten van geldzucht en wellust; dan de terugreis op *Tuinders Geluk* nù een drijvende kroeg, de boertjes rammelend met hun geld, dierlijkwild, als honden, die te veel vleesch hebben gehad; in zich 't pleizier van te voelen zóó veel centen, de overmoed, die hen aanspoort om er meê te pralen, om er van weg te smijten, om er drank voor te koopen, veel, méér, nòg meer drank, dat iedereen 't ziet hoeveel centen ze hebben, dat de overdaad brandt in hun keel en hun maag en gonst in hun ooren en sjort aan hun zenuwen.... Dat helsche van die ruwe boeren geeft Quérido prachtig. Ge ziet het verder, in die Kermis (pag. 271 vlg. van deel II), ook een van die geweldige fragmenten, waarin het sterkst zijn zeer persoonlijk, machtig talent uitkomt. Het stuk is te groot, misschien, voor de compositie van het boek, waarin 't voorkomt; maar het lijkt niet lang. 't Is een stuk aardsche hel, gezien door een visionnair, die de realiteit waarneemt met alles verschrillende oogen. Het dier is los, het zuipt zich vol, het gaat zich te buiten op allerlei wijs; het gilt zijn pret uit en mokert zijn kracht te pronk; het draait zich mal in stoomcaroussels; het schommelt zich 't bloed naar den kop, het smakt zich aan tegen het vrouwtjes-dier, òòk losgelaten, òòk willend het uiterst genot der zinnen, tot enkele meiden wild worden als dolle dieren, krinkelend op de volle kermis hare lijven in afgrijselijke waanzinspasmen.... En dan al meer en al ongeduldiger zoekt de bende opwinding. De zenuwen eischen

nieuwe prikkels: meer drank, meer lawaai, meer gestoei, meer gezwijn in massa, tot de nacht al die dier-menschen de velden indrijft.... Zoo'n lange aaneenschakeling van tooneelen geeft Quérido als geen ander van onze moderne schrijvers. Zijn woordovervloed maakt dat we even denken aan Bilderdijk; maar om dan dadelijk te constateeren dat bij gelijksoortigen rijkdom, de moderne prozaschrijver verreweg de machtigste is.

* * *

Ook de arbeid wordt door hem beschreven. Maar niet als een heerlijkheid, veeleer als een marteling. Wij hooren van de ellende der veldarbeiders in alle jaargetijden. Is voor hen 't vonnis geveld dat zij eeuwig moeten arbeiden, niet enkel in 't zweet huns aanschijns, maar ook in 't bloed hunner wonde knieën en handen, in 't vuil hunner korstig vieze lichamen, bevend van jammer die allen: mannen, vrouwen, kinderen en toch almaar de ellende voedend door zich te vermenigvuldigen in vunzige krotten, waar 't slaaphol voller en vuiler is dan de kotten der zwijnen? Quérido geeft het te verstaan

* * *

De massa gaf hij voornamelijk. Ook individuën toch wel; daaronder superieur geteekende typen. Ik reken niet meê de even maar in hun doen geschetste figuren als het Joodje met wonderwater en een ander joodje met wonderfluitjes, nog andere bijpersonen, van wie Quérido niet meer had te geven dan terloops een raak silhouetje, doch heb uitsluitend in deze àl te beknopte aanbeveling het oog op uitgewerkte typeeringen, waaraan psychologische waarneming ten grondslag ligt.

Heel goed toont hij te begrijpen den wilden buitenman, zoo een als Kees, den strooper, die stroopt omdat hij met de zijnen honger lijdt, ofschoon hij een haat heeft aan hetgeen de dorpelingen houden voor zijn eenige liefhebberij. Dat is een mooi compleete figuur, die Kees en ook eene uitvoerige beschrijving van een strooptocht in donkeren nacht van een troep kerels, die elkaar niet heelemaal vertrouwen, onder aanvoering van den beruchten Kees mag genoemd bij het beste uit dezen zeer merkwaardigen roman.

Niet minder àf is zijn typeering van den ouden kleptomaan Gerrit in diens drang tot stelen, in zijn angst voor dien drang, en dan toch de vreugde van het handig stelen zelf, gevolgd door wellust van bezit. Dan de eindelijke ontdekking, waarbij de oude Gerrit zijn ziel voelt doodgaan en totaal versuft zich laat mishandelen, bijna wurgen, meesleuren, onverschillig, instinctief wetend nu niet meer zich zelf te zijn, nu de veer van zijn wil is gebroken, de drang niet meer werken kan.

* * *

In de huishoudens der veldarbeiders en veldschuimers enkel jammer en ellende. Quérido heeft als *repoussoir* voor de heerlijkheid der natuur nu eenmaal niets anders willen zien. Vrouwen, die wegteren in vuil; kinderen, die langzaam sterven; kerels en meiden, die zich aan drank te buitengaan; gezinnen, waar de kleinste kinderen jenever drinken met een gulzigheid, die hen de spitstoeloopende glaasjes met hun tongpuntjes doet uitlekken.... tot dieren toe, die vergaan van vuile ellende, heeft hij behandeld in een voorkeur, die wel aan tendentieuse bijbedoelingen mòèt doen denken, vooral omdat de enkele „bourgeois", die hij schetst, tot het gemeenste ras der uitzuigers en knoeiers behooren.

Van den jammerlijken strijd op het platte land tusschen bewoners van verschillende naburige dorpen, tusschen Roomsch en Onroomsch rept Quérido ook. Het Menschdom op het land geeft hij in heel de gamma van ondeugd en laagheid. Hij is voortreffelijk gedocomenteerd voor deze partiëele schildering. Ik kan onmogelijk voldoende citeeren om den lezer daarvan te overtuigen; maar een tweetal fragmenten dienen wel aangehaald ter kennisname van Querido's zeer persoonlijken stijl. Het schoon der Natuur doet hem aldus jubelen: (pag 286 van deel I).

„De tulpen stonden er met hun vlamkelken open, te duizelen, diep in het licht.

Eén felle duizel van kleuren, tulpenbrand, die het land te schroeien lei in laaiende kleuren. Langs de akkers . . . . waar de duinen eerst heel aan 't eind, vaag opgolfden in violet waas aan twee kanten, schoten telkens vooruit, tulpenvelden en hyacintakkers. Maar 't dichtst om Wiereland, ver van hoogduin, tusschen de bewerkte, vlakke tuinderijteelt, rijden dan nuancen van paarskleurleven, en witte, zacht golvende hyacintenzee. Het licht stond er voor te beven, te sidderen, kroop en boorde driftig in de kelken, als hommeltong in honingmerk, bruiste er rond, dronken zwaar van geuren, smolt er in het bladaroom. Heele zeebrokken paars, op licht groen bladerloof golfden ààn, zangerige symfonie van licht, naar àl dieper blauw-paars, tot plots in anderen akker, de vloed terugsprong in donkere deining van rood, tusschen schitterenden sneeuwval van witte hyacinten, midden in. En rond die blanke lawine, op doorschijnend loofgroen, dat te flitsen zilverde in zon, bronzen, kaneel-doorpoeierde kleuringen, wulpsch-roze, zoete brand van rood-bruin en lila, stoetjes van uitrookende geurklokken, legènde-doorwaasde feeërie, kleurfestijn in 't sprokenland. . . ."

En dat gaat zoo voort, nog een paar bladzijden. 't Is voor den lezer een zwelgen in mooie woorden tot hij even duizelig is van 't lezen als de auteur moet geweest zijn van het zien.

Nu een heel klein fragmentje maar van de Kermis, dat geweldige brok hellevisioen. (pag. 332, van deel II).

,,Van den polder af lag havenwoel open, katerend, goudspuwend en roodsmokend overdampt als 'n vuurregenende heksenbrand, waar stank rondsmeulde van geschroeide menschenbouten.

Daaràchter, de eindelooze poldernacht, ruischt stil en starend geheimzinnig. Telkens uit andere hoeken van Haven schoten vlammen op, doofden weer wèg in nachtzwart, en soms, uit 't stikkeduister joelden in moordende geruchten stoeten aàn in bengaalsche hel.

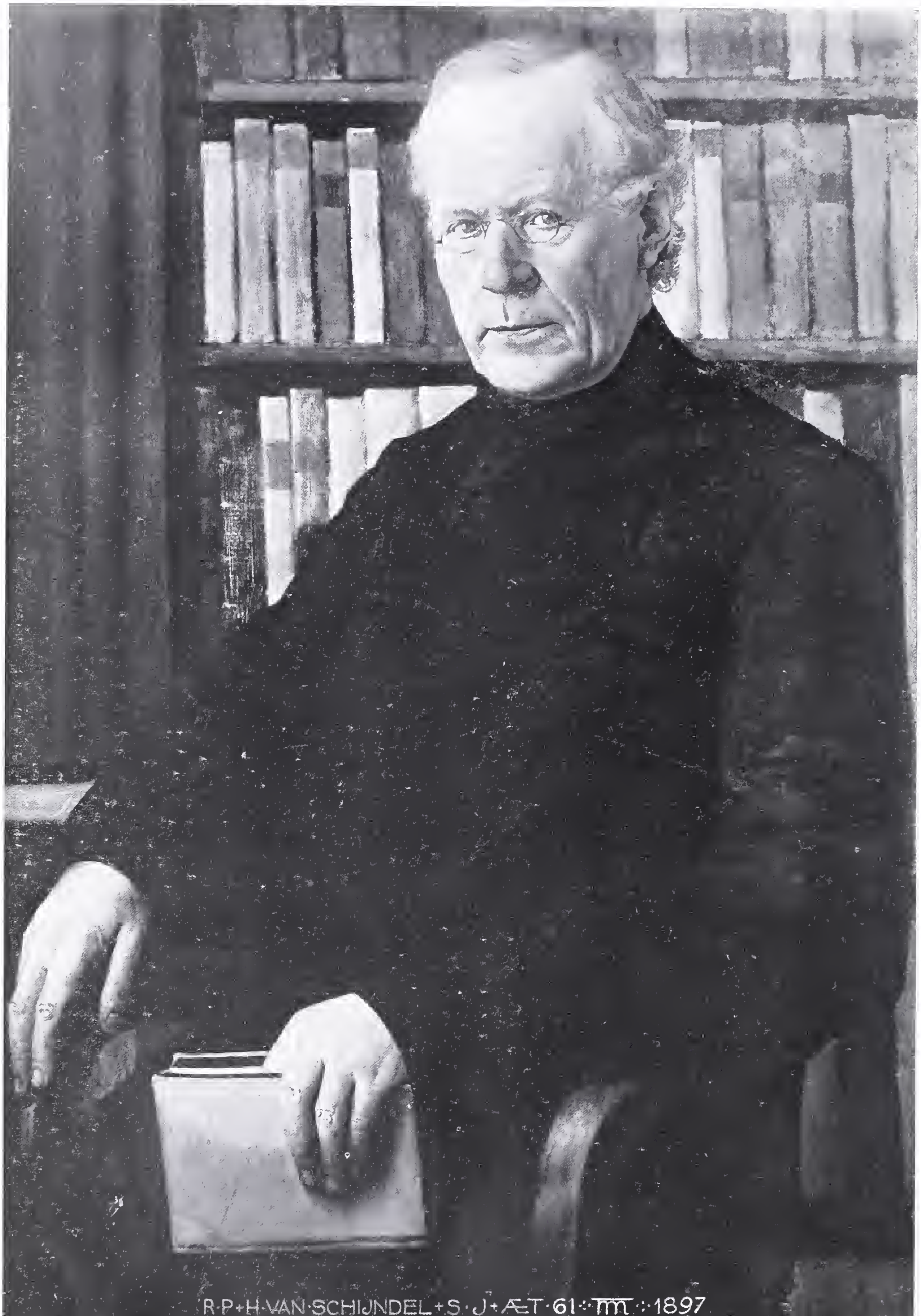
Als paarse nacht openbarstend, waaruit goudroode stoetenbrand fantasmagoorde, en kleurschaduwen ijlden, zóó sidderde 't bengaalsche licht áán over huisrompen, boomen en wezens. Menschentronies in bijtende helheid grijnsden naakt onder dien vuurgloed. Telkens ànder licht laaide op, in wond'ren groei, paarsrood dat sidderde en huiverde in schrik van helheid; violet dat brandde en verschroei de wandalig in Kermishos; en groen-fosforizeerend vuur, met infernalen beef-weerschijn, huiverend in woeste glansing 't stedeke overlaaiend, of Satan verderf-adem uitblies door heel 't dolle kermis bachanaal. Krijschjubel verklonk bij elken nieuwen kleurenbrand van de mombakkesen, de lijk-groene, de paarshelsche, de rood-huiverende.

En telkens verstierf de gloed in 'n trillende duistering.

Dan vèr, in oranje pracht, om żwart van nacht, vlamden nà, lampions en flambouwen, walmend en zigzaggend door 't duitster als 'n oproer van hellebaardiers. En wreed, over de wond're avondhel van kleuren en tinten, over afgronden van duister diep en gedempt gloeisel, stormden de orgelklanken, raasden de mannenstrotten, heeschten de vrouwenkreten, ontembaar, doorschroeid van passie. Geslagen in razernij, renden de stoeten weer her en der, in kruis en warrel, van den starenden angst-nacht in 't vlammenlicht. . . . in daverende hiha's en ho's, verhijgend in barstende opwinding. . . ."

Bladzijden na bladzijden gaat het zoo door. Gij ziet wat er overladens, wat er valsch in deze woordlawaaiïng is; maar het grootsche moet u toch ook aangrijpen. 't Is de stijl van een zoo gevoelig kunstenaar, dat hevige aandoening van gezicht en geluid hem tot de grens van 't delireeren brengt, als ware er in hem een snaar aan 't trillen gebracht die, niet tot rust kunnende komen, dàn zuiver, dàn valsch, almaar, almaar door geluid blijft geven, een zonderling doordringend geluid, dat u tot luisteren dwingt en u wonderlijk diep roert, tot een zwijmel over U komt. Dan is 't heele tafereel in uw binnenste aan 't herriën. Zoo wil het Quérido, die heeten woorddrank schenkt, gevoelsdronken, opdringend in overgroote gulheid zijn gloeierig sentiment.

F. L.

PATER H. VAN SCHIJNDEL

IN 'T BEZIT VAN DE VEREENIGING „GELOOF EN WETENSCHAP", AMSTERDAM

THEO MOLKENBOER, † † † † † PORTRETSCHILDER. DOOR MARIA VIOLA † † † † † † † †

Het kan geen verwondering wekken in wie gewoon is den ontwikkelingsgang onzer moderne peinture met diep-gaander aandacht na te speuren, dat het Portret, het menschbeeld, boven andere kunstuitingen den helderstbewust strevenden onder de hedene schilders een stoffe lijkt, bij uitstek geëigend ter verzinnelijking hunner artistieke gevoelsinzichten.

Moe van naturalisme en realisme, waaruit de weidsche passie-verrukkingen van Jaap Maris nog nawerkten in geestes-loomheid als na zaligen schrik op schrik, herleefde weer langzaam en aarzelend eerst de dood-gewaande liefde voor de rustige ruimten der stille aanschouwing. De furie van schilderdrift en kleurdronkenschap had uitgewoed, de ingetogen terugkeer tot de edele, stijl-verleenende lijn stond voldongen feit te worden in het komende kunst-stadium.

Het waren niet de minsten onder St. Lucas' gildegenooten, in wier streven zich de weergevonden idealen het klaarst en stadigst belichaamden: Jan Veth, Toorop, Haverman, om enkelen te noemen; nevens hen moge Theo Molkenboer met zijn portretwerk een bescheiden plaats vinden.

Het lijkt ons hier de geschiktste gelegenheid om eenige beknopte biografische bijzonderheden in te lasschen.

De thans 32jarige schilder werd, nadat hij zijn eind-examen H. B. S. had gedaan, opgeleid voor bouwkundige en bezocht te dien einde de Rijks Normaalschool te Amsterdam. Van veel invloed op zijn vorming was zijn oom Derkinderen; onder diens leiding las hij veel, vertaalde *Violet le Duc*, deed na twee jaren studeerens eind-examen voor de afdeeling Bouwkunde der school en haalde de middelbare acten.

Het school-onderricht en een half-jarige werkzaamheid onder toezicht van Dr. Cuypers hadden bij den leerling de liefde tot de architectuur niet verlevendigd; de decoratieve peinture, gelijk Derkinderen ze beoefent, trok hem sterker, zoodat hij in 1891 de lessen der Rijksacademie volgen ging; een jaar later werkte hij op eigen atelier; in dien tijd — Derkinderen was naar den Bosch vertrokken — sloot hij zich meer aan bij Dijsselhof en Lion Cachet. Molkenboer kenschetst dezen omgang

THEO MOLKENBOER.

niet ongeestig: „In die dagen hadden we onze symbolieke avonden, lazen Peledan en redetwistten over mystiek en filosofie." Voorloopig echter trachtte hij nog niet deze vage aspiraties in directe kunstdaden om te zetten; hij oefende zich in het portretschilderen.

Op de Vierjaarlijksche van '95 werd zijn eerste portretwerk geëxposeerd en nu kwamen er opdrachten, waaronder die van Prof. Six. Het is als portretschilder dat wij in 't hier

volgende Molkenboer karakteriseeren willen, zijn dikwijls verdienstelijk en succesvol pogen op 't breede veld der toegepaste kunsten, gelijk op architecturaal en kunst-critisch gebied buiten beschouwing latende.

B. C. MOLKENBOER NAAR EEN SCHILDERIJ
In het bezit van den schilder.

Reeds in zijn eerste studiejaren behoorde Molkenboer tot de weinigen, in wier ziel het aanvankelijk nog vaag, doch allengs helderend verlangen lichtte naar een harmonie van leven-en-kunst, wier schoonheid een andere zijn zou dan de prachtige van hartstocht trotsch, de stijllooze van uitgelaten kleurlust, waarin het impressionisme zijn felste excessen vierde.

Maar noch het hijgende verlangen, dat met de banier van het nieuwe blindelings vooruitsnelt waar nog geen wegen schemeren en geen veiligheid is voor onvaste voeten, noch de overwegende bedachtzaamheid, die met wijze woorden en weg-wetende gebaren heenwijst naar schema's van schooner wezenlijkheën kunnen het zoo vurig begeerde leven verleiden te komen vóór zijnen tijd; zoo dan lijdzaam-beidend wachten ook hier de waardigste houding blijkt, kan er toch schoonheid zijn in het pogen en toewijding in de hand, die, van werkeloosheid wars, doet, wat zij te verrichten vindt.

Het is in dezen stillen geestesstand dat de liefde voor het mensch-beeld herleeft en de diepste bewustzijnselementen der kunstenaarsziel tot harmonisch-schoone werk-aandacht zich spannen in de betrachting van het Portret.

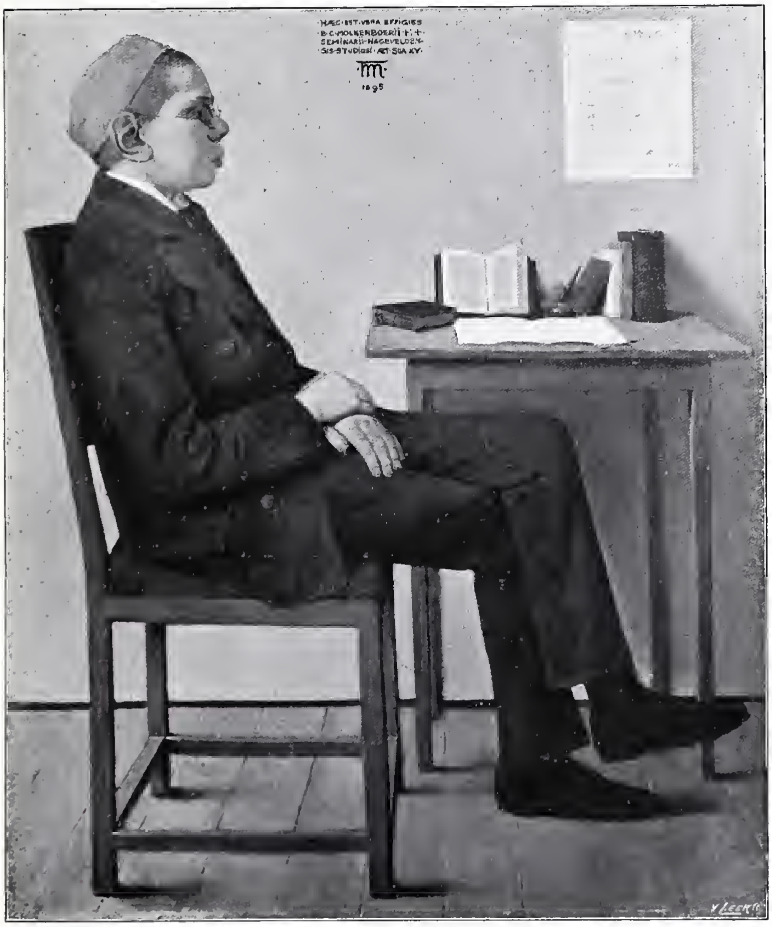
In lichtdrift en kleurdrang van impressionisme was de mensch-verschijning teloorgegaan, weggeslonken tot de lutteleid van kleurnoot in landschap of interieur. Wij zien 't al bij Bosboom, die toch nog de elegance van lijn liefhad en de statigheid van stand; in de licht-extaze zijner altaren, in de witte wijding zijner gewelven trilt het purperrood van koorknaap in hoogtijtoog, het pauwblauw van magistratenmantel mee tot een hartstochtelijk uitlaaiende of vroom-bedwongen kleurenvreugde.

Maar de schoone passie luwde, en uit den schemer der veege begeerten rees, mysterie in eigen licht, het onbegrepene, dat toch eeuwig het redelooze beheerschen zal: het menschenwezen, levend in het menschelijk gelaat. De gouden-stralende hemelzon werd vergeten voor het starren-mysterie in menschenoogen, de glorie van het buitenlicht voor het stille blinken der inwendige werelden. Men ging zoeken in verledener tijden cultuur naar een vastheid en een steun voor eigen streven; na de opwinding om de wisselende verschijningen van het jachtende leven vast te leggen in kunst, kwam het verlangen naar levensrust, de liefde voor de stille dingen, de waardeering van het vakmatig gilde-werk en van de stijlvolle traditie: de Primitieven herleefden in het licht van den modernen dag.

Was het geen dwaling, te meenen, dat de voelende ziel, àl te gewillig, wel volgen zou waar de starre gedachte wijlen bleef? Bleek

deze kunst er niet eene van inzicht en overweging te zeer: een geestvol spel voor enkele fijnlingen? Ons, menschen van dezen tijd, pleegt dit streven zóó lief — want zóózeer het onze — te zijn, dat het luttel ons deert, zoo er in haar pogingen aan levensvolheid verloren ging. Het archaische der oude Vlamingen werd weer begrepen en de spiritueele intensiteit van Scorel's portretten had nieuwe bewonderaars gevonden — en wij juichten er in.

Er hangt op Molkenboer's atelier een portret van zijn broer — ietwat geblaseerden seminarie-knaap — dat, onzes inziens, tot zijn directste behoort, wijl er de artistieke emotie het zuiverst en ingetogenst werd uitgezegd. Kijk eens, hoe kostelijk die forsche, heelemaal niet bijzondere jongenskop in 't kader staat, kalm en pretentieloos. 't Is geen bedeesde, zachte zestienjarige, edel en rank in de geserreerde eerwaardigheid zijner jonge roeping; eer de stoerheid van een gemoedelijk monnikstype, het kalotje onverschillig naar achter geschoven op het stugharig hoofd, de bril op den breeden neus, fijn-zilverig verblinkend achter de platte lap-ooren; de lippen hangen loom en gemakkelijk zakkend naar de vleezige kin, maar de oogen staren stil en beslist als naar een niet te missen doel.

B. C. MOLKENBOER — NAAR EEN SCHILDERIJ

In het bezit van W. B. G. M.

Een jaar tevoren had Molkenboer dezen broer geschilderd in zijn studeervertrekje, poover als eén monnikscel. De jongen is nu gezeten, de beenen los over elkaêr, de broekspijpen wat opgetrokken, zoodat de ongracelijk vroeg-volgroeide voeten heelemaal te kijk komen, de kalme handen achteloos en zonder de wereldschheid van het zeer gesoigneerde. Het interieur is sober, niet van de diep-tonige en kleurwemelende armelijkheid onzer impressionistische binnenhuizen, maar van de strak-gestreken en kraaknette nuchterheid, die zoo'n kaal studeer-kamertje karakteriseert; een glad-houten tafeltje met erop een inktpot en wat boeken, een boekenlijst erboven. Geen opzetelijk arrangement in de roerlooze dingen, liggend onder 't egale licht in strakke wezenloosheid.

Dit nuchtere, maar psychologisch zuivere, en diepbezonnene is de eigenaardigheid dezer twee voor oppervlakkige aankijkers verre van effectvolle portretten. 't Is de mensch om zichzelf alleen, zonder de aandacht vragende verlevendiging van artistieke accessoires; de mensch, beheerschend de levenlooze wereld, zijn eigen aard en karakter onbewust meedeelend aan zijn levensmilieu.

Kalm, simpel, nuchter-gewoon is de knaap, en de reflex van zijn wezen valt over zijn omgeving en zet ze in zijn zielelicht

Een ander portret, éven sober van voordracht: de moeder des schilders, zittend in de bezige kalmte van Hollandsch-huisvrouwelijke zorgzaamheid voor haar welgevulde linnenkast. Zucht naar eenvoud en distinctie is het zeer besliste kenmerk van dit portret. Het kleurgeheel is deftig van delicate spaarzaamheid, licht-bruin glansloos het hout, de stapeltjes op de planken lijken van bleek-geel wollen stof, hier en daar een dof-rood streepend bandje of smal matblauw van zelfkant. Daartegen het sympathieke, zachte vrouwengezicht en de bezige handen zedig levend bij nederigen arbeid. De japon is donker en zonder pronk, de jonge schilder heeft zeer blijkbaar zachtzinnigheid en ingetogenheid gezocht.

ZELFPORTRET (1896) NAAR EEN SCHILDERIJ
In het bezit van W. B. G. M.

Wie zeggen zou, dat aan den kop van den student meer energie en straf-beheerschte geestes-aandacht besteed zijn, zou wel eens gelijk krijgen kunnen waar 't tot vergelijken kwam; 't vrouwenportret is dan ook van vroeger jaren gedateerd. Ongeveer gelijktijdig met den jongenskop ontstond het portret van een anderen broer dat van strenger aangehouden kunst-kracht getuigt: een karaktervol jongemannen-type, het uiterlijk van correcten heer, kalm-gedistingueerd, maar met een pittig binnenleven in de beslist blikkende oogen en de sterk geprononceerde trekken van 't jeugdig gelaat. Op den achtergrond tuinbouwland, in afgepaste vakken uitliggend onder de heldere lucht; een landman leidt er zijn nederig bedrijf, de natuur, mooi van intieme Hollandschheid, ligt willoos en deemoedig achter den heerschenden mensch.

Van '97 is het levensvolle portret van pater Van Schijndel, moderator der Amsterdamsche vereeniging „Geloof en Wetenschap": het in beeld gebrachte welbehagen aan de wijze Godgelatenheid van dit blijmoedig zich uitlevende leven. Merk de mildheid in het wezen van dezen kloosterling, leider van de intellectueele élite der meerendeels studeerende Nederlandsch-katholieke jeugd, in de hoofdstad en geestelijke kern des lands, waar nog de lucht doorzoeld lijkt van dien fijnen levensgeur der Alberdingksche distinctie. Er is vastheid en rustige kracht in de figuur van dezen ruim zestig-jarige, zooals hij daar zit voor zijn boekenkast, waarvan de gordijnen zijn weggeschoven, alsof de wijsheid dier breedgerijde banden het geheim besloten hield van de wankellooze levensrust van hun bezitter. En al ware inderdaad al wat in deze boeken steekt dien eenvoudigen gevaren in het bezadigde hoofd, dan nog zouden de helder-doordringende oogen van dieper gees-

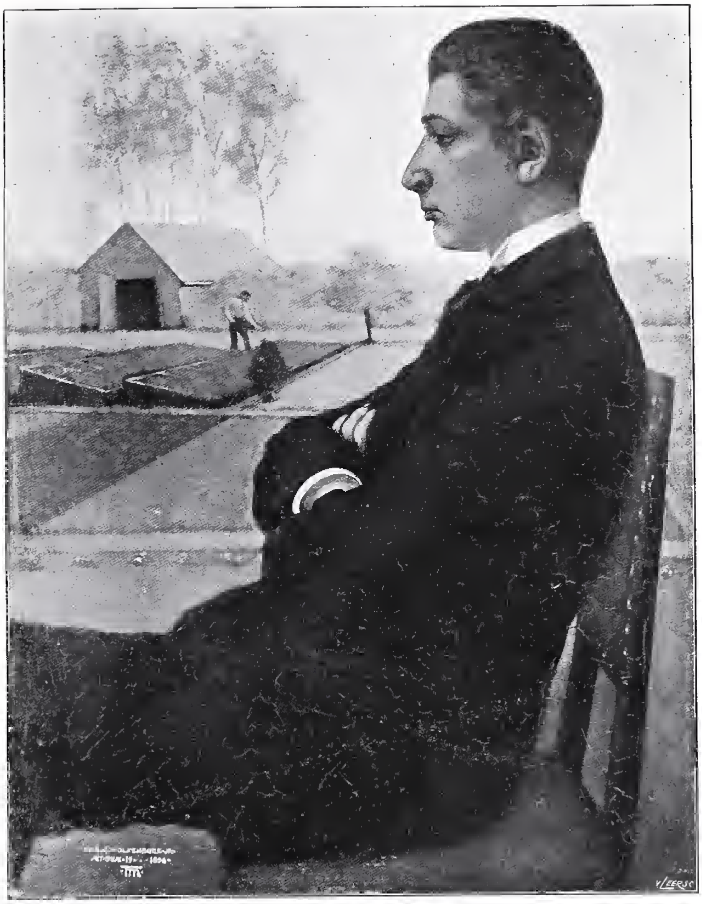
MEVROUW W. B. G. MOLKENBOER
NAAR EEN SCHILDERIJ

IN HET BEZIT VAN DEN SCHILDER.

tesvrede lichten dan aller wijzen wetenschap verleenen kan, en de glimlach om dien fijn-peinzenden, maar toch zoo milden mond zou den levens-onervarene zeggen, dat geen doode letter, maar het levende Leven zelf wèl leven en waardig sterven leert.

Er is veel liefde en eerbiedige aandacht besteed aan dit priesterbeeld, aan de goedmoedig mollige handen, waarin elk rimpeltje en vleeschvouwtje, elk holtetje en hoogseltje met zorgvolle toewijding is nagespeurd en verantwoord, en 't moet wel een mooie opgaaf voor den jongen schilder geweest zijn, dezen ernstigen eenvoud te penseelen.

Het portret hangt, ter herinnering aan den thans elders werkzamen priester, te Amsterdam in de gehoorzaal der vereeniging.

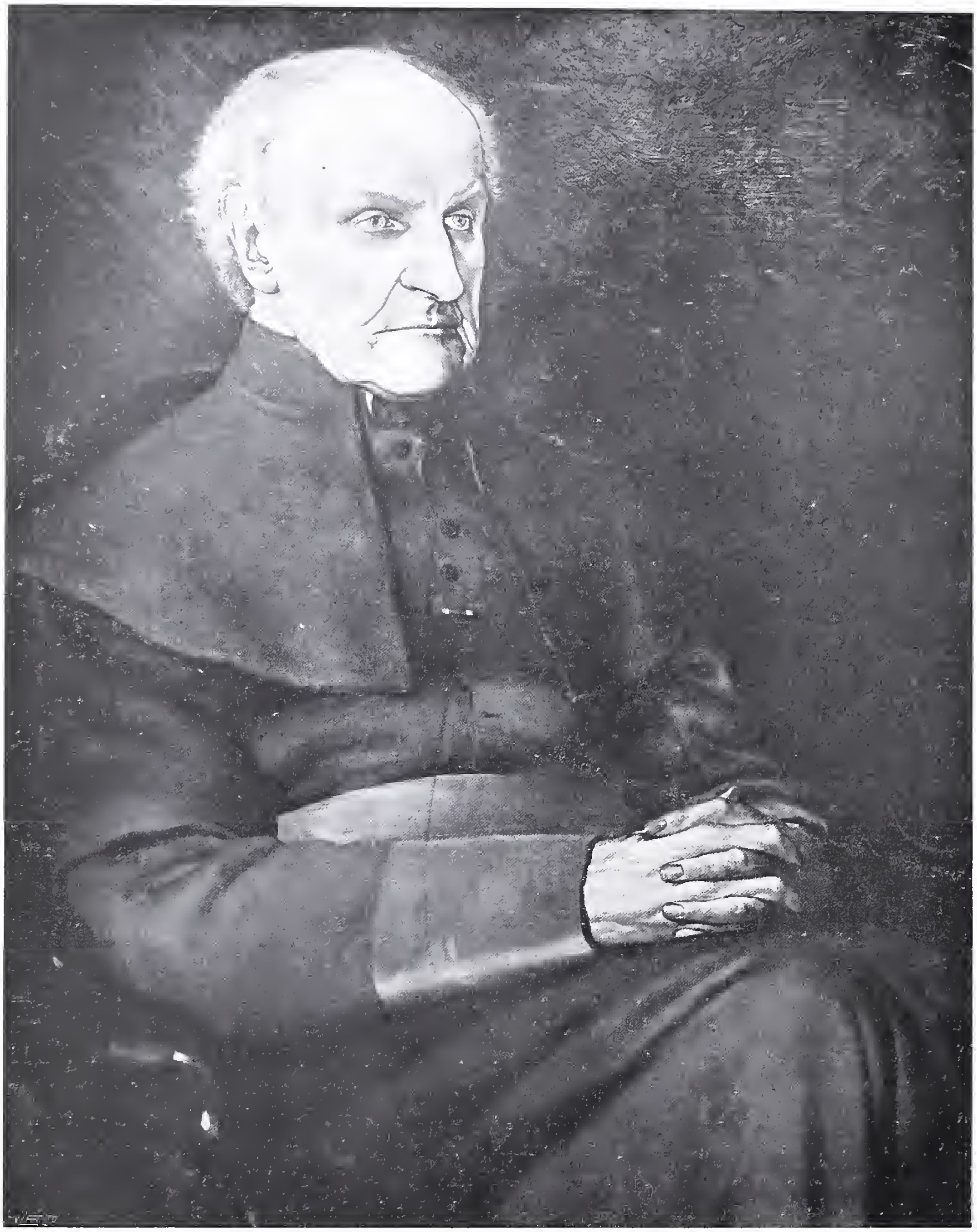

W. B. G. MOLKENBOER JR. NAAR EEN SCHILDERIJ
In het bezit van W. B. G. M.

Uit dit en het volgend jaar één dichterkop en twee priesterportretten deken Bots van Leiden, een zes-en-zeventig-jarige, in het paars gewaad van pauselijk kamerheer met zijden ceinture en manchetten, 't lint van Oranje-Nassau in 't knoopsgat. Zie de mild-menschelijke priesterlijkheid van den Jezuiet naast de wereld-vergeten vergeestelijking van dezen star-verbeten dogmaticus. Hij heeft het leven gemeden, deze uitgeleefde van veel fel denkwerk en wereld-ontwijkend gepeins; hij heeft het gehaat met den tartend-minachtenden afkeer van den asceet, zich veilig wetend in heilige begeerten. Schuw, als een geslagen hond, is het leven langs hem heen geslopen en slechts het verachtelijk hulsel, dat de heimelijke zielshitte verholen houdt, heeft het deren kunnen; de schamele haren zijn verschoten, het vel gerimpeld en verdord, de trekken van het gelaat lijken ongenadig van narrig sarcasme en de oogen, als verglaasd, staren strak en halsstarrig heen over 't vernederde leven. Let op die bleek-genepen lippen, ze laten niets los van wat inwendig werkt; slechts naar gestadig vermaan staat de ongemoedelijke mond. Zoo hij al den glimlach niet heeft verleerd, noch de hand het hoffelijkheidsgebaar, waarmee de man van hiërarchischen stand zich lichtelijk vergemeenzamend tot de leek-menschen wendt, moet toch bitter die mildheid smaken en de lach het binnenleven onverbrekelijk veilig houden.

Het is de hoog te schatten verdienste van den schilder, dat hij deze twee verscheiden priester-typen met voortreffelijke scherpte heeft zichtbaar gemaakt voor ziel-zoekende oogen.

We noemden een dichterbeeld: dat van Eduard Brom. Hier wederom de heftigheid van het tot extaze-brand aangestookte geestesleven — zie het hoekige en scherpwelvende denkersvoorhoofd, de strak saêmtrekkende wenkbrauwen, het intense oogen-

DEKEN BOTS — NAAR EEN SCHILDERIJ

In de pastory te Leiden.

licht — de hartstocht der religieuse verrukking, maar ontspannen en verzoet door den glimlach, waarmee de dichter, náár de menschen heen, zijn trillend-witte vizioenen zegt:

Vèr klinken klokken in de hooge luchten,
Mysterievol, met scheemrende geluiden,
Uit wijd verschiet als witte geestenvluchten
Aandrijvend... klaarder wordt der klokken luiden...

Van héél vèr schrijden áán uit zilvren neev'len,
In stil-devoten gang, naar 't dage-stralen,
Scheemrige reien, bij dof murmlend preevlen,
Ruisching van statig-effene koralen...

Zacht goudgeflonker... witte wolke' omwaren
De Hostie, blank òprijzend... scharen zinken...
. . . .
Vizioen uit ver verleden .. droomrig staren
Stil Amstel's vromen, hooren 't klokken-klinken...

Zoet klinkt mysterie in hun ziel... heen kwijnen
Gestalten, stemmen... uit dien droom blijft leven
De Wonderhostie, in de teêre schijnen,
Die glorie om heur heilge puurheid weven....

PASTOOR POELHEKKE NAAR EEN SCHILDERIJ
In de pastory te Schiedam.
(ZIE HET FRAGMENT HIERONDER.)

Nu kunnen wij, voor dit portret staande, beweren, dat de behandeling wat angstvallig, de kleur teveel naar 't steenroode zweemende is, als dan bovendien maar erkend wordt, dat het innigst zielewezen van dezen Roomschen dichter — in wiens poëzie de reine ridder en de dwepende koorknaap herleven — van dezen „held der gestorven gewaande idee," zoo Verweij zeggen zou, er met hel psychologisch accent gekenschetst staat.

Nòg een karakter-contrast, nu naar 't wereldsche heen, in de beeltenis van den kortelings overleden, Schiedamschen pastoor Poelhekke: 't priestertype van den gemoedelijk-zorgvollen ziele-herder, 't logge, onnatuurlijk uitgedijde lijf in de spannende toog, de vleezige nek, weerzinwekkend week en bleek als van een al te gevulde vrouw, welvend verloopend in de ronde ruggelijn, de dubbele kin, dobbend en schommelend boven 't schaarsche linnen, de lippen, slap-goedig vooruit gestoken, de bollige neus tusschen de slappe kwabwangen, zóó moest hij eruit zien, de smul-

mondige monnik, wiens zotheid Erasmus lof-zong; de domperige buikdienaar, mestend met lekkerbeetjes zijn luierende lijf — als daar niet waren de onwedersprekelijke oogen, waarin edeler leven glanst dan dit mis-leidend

EDUARD BROM NAAR EEN SCHILDERIJ.

uiterlijk vermoeden doet. Kijk er lang in, is 't niet, of deze man met u in contact komt, of hij spreekt, op den innemenden toon van studieus causeur, van den fraaien levensstijl der Italiaansche renaissancisten, of van Huysmans, peinzende in de Schiedamsche pastorie over zijn Lidwyna-leven?

Het is het fijn-zinnig waarnemingsvermogen, de subtiele speurzin van den schilder, die niet loslaat, vóór hij van het menschelijk gelaat het geheimenis doorvorscht heeft, die met enkele rake lijnen de kernige karakteristiek treft van dien verweerden Calvinisten-kop, Paul Kruger.

't Was bij gelegenheid van de receptie in het Paleis voor Volkvlijt te Amsterdam, waar Molkenboer als commissaris van orde fungeerde, dat hij de gelegenheid benutte om, zonder dat de President het bemerkte, naar den prachtigen Boerenkop een krijtkrabbel te maken, die zoo aandoenlijk weergeeft de levens-vermoeidheid van dit door veel beproeving doorgroefde zwoegersgezicht.

Meer heldere monterheid en gedistingueerde kalmte liggen in 't gelaat van dien anderen grijsaard: Prof. Rogge, die, zoogezien, wel een gematigd-vrijzinnig predikant, of een deftig beursman, of een oud-liberaal kamerlid zou kunnen zijn.

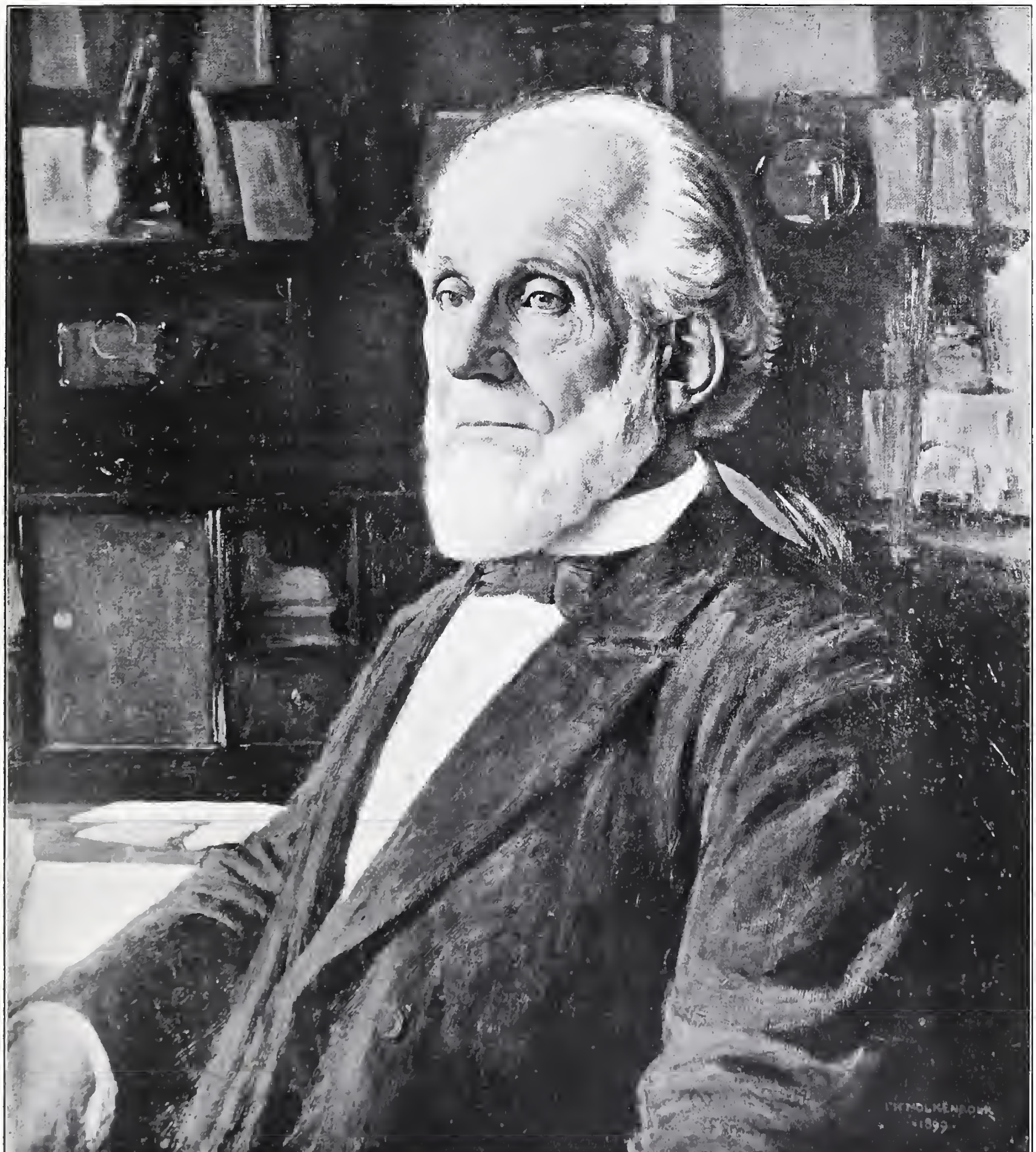
Hoe toch het rechtvaardig en bezadigd Hollandsche culmineert in het fijn-grijzend Protestante van zoo'n deftig oudheeren-hoofd! De behandeling van dit portret lijkt ons, in kleeding en entourage, minder minitueus dan van de vorige: er was meer luchtigheid en lenige zwier in de hand, die hier het penseel hield en de geestdrift voor het metier overheerschte de peinzende toewijding aan de stof.

Dat de kleur wel eens leed onder de louter-geestelijke betrachting, het ongebroken streven naar psychologische zuiverheid, merkten we op bij 't portret van Eduard Brom; maar wie in de eerezaal der laatste Vierjaarlijksche dat van pastoor Poelhekke gezien heeft, zal de bedwongen harmonie der deftige grijzen en bruinen zeker gewaardeerd hebben.

Molkenboer wil echter, voor de volledige uiting zijner verlangens, meer dan het enkele portret: de menschfiguur in haar milieu gestyleerd tot een edele eenheid. Wij zagen van hem pogingen — wier waarde-bepaling buiten het bestek van dit opstel valt — in dezen geest: schoone vrouwen in landschappen, idyllisch als paradijzen van blijdschap; geen wezens, levensvreemd en etherisch, als van geest alleen, bevolken zijn kunstenaarsverbeelding: zijn ideaal is het verhevene evenwicht tusschen ziel en zinnen, het zuivere binnenleven, naar buiten bloeiende in den volmaakten vorm, een schoonheid zóó harmonisch als slechts in zeldzaam-zalige droomen dichter-fantazie verrukken komt, doch een

andere levenssfeer dan de hedene behoeft om tot kunstrijke daad te klaren. En zoo wenden zich dan de genegenheden des geestes weer tot het reëele in zijn subtielste schakeeringen; het weidsche verlangen wijkt voor weeken lust aan precieusen licht-val langs fluweelig vrouwenvleesch, aan het delicate gebaar en den sierlijken stand. Het lijkt een lange geestesweg, die van de verheerlijking tot de verfijning van het leven leidt — in wezenlijkheid niet wijder dan die van droom tot ontwaken.

Wij meenen in La Toilette sporen van dezen geestesgang gevonden te hebben; zóó pijnlijk-fel en geraffineerd-prachtig echter als de verfijningslust in on-Hollandsche kunst culmineert, doet hij 't niet in 't werk van dezen Nederlander, die, 't hoofd vol van veler

PROF. ROGGE — NAAR EEN SCHILDERIJ

In de Universiteits-Aula te Amsterdam.

LA TOILETTE NAAR EEN SCHILDERIJ
In het bezit van den schilder.

tijden en scholen schoon, wankelend tusschen droom en werkelijkheid, in de kalme betrachting van het Portret zijn egaalst en zuiverst geestelijk evenwicht, zijn volkomenst kunnen, bereiken mocht.

TIMGAD, HET OUDE THAMUGADI, DE KONINGIN VAN DEN DJEBEL-AURÈS † † † † † † DOOR M. G. BRONDGEEST.

De aan Afrika's schoone Noordkust gelegen gewesten Tunis en Algiers zijn het Dorado voor den reiziger. En wel door de groote verscheidenheid, welke zij hem aanbieden. De bewonderaar van schoone natuur kan met volle teugen genieten aan de talrijke, zoo bekoorlijke kustplaatsen der Middellandsche zee. Hij kan het trotsche bergland van Groot- en Klein Kabylië doorreizen of de liefelijke oasen bewonderen, die aan den rand der Sahara verspreid liggen. Wie een studie wil maken van de zeden en gewoonten der verschillende bevolkingsrassen, vindt daartoe ruimschoots gelegenheid in de groote steden, vooral in het dichtbevolkte Tunis of op het platte land, waar de oorspronkelijke Arabische bevolking, hetzij in kleine dorpen wonend, hetzij als nomaden rondtrekkend, hun oude zeden trouw bewaard hebben. Maar ook de oudheid kenner en oudheidminnaar vinden in Tunis en Algiers een ruim veld voor hun onderzoekingen en belangstellende bewondering. Want overal door het geheele land verspreid, vindt men zeer belangrijke overblijfselen uit het tijdvak der Romeinen, zoowel bouwvallen van geheele steden als afzonderlijke monumenten.

Dat de laatsten, voorzoover verplaatsbaar, voor 't grootste deel in

verschillende musea verzameld zijn, spreekt van zelf. Men heeft de bouwvallen van Carthago met een zeer belangwekkend museum der Pères Blancs. Cherchell, het oude Caesarea, bewijst door hetgeen er bij de opgravingen gevonden is, hoe het eens de residentie van den kunstlievenden koning Juba II van Mauretanië was. Ook hier is het meeste in een museum bijeengebracht. Tebesse, diep in 't binnenland, vertoont ons in zijn grootsche bouwvallen wonderen van Romeinsche architectuur. De Fransche staat heeft in het museum te Mustapha bij Algiers juweeltjes van Grieksche en Romeinsche kunst geborgen en aan verschillende afzonderlijke stukken, uit alle deelen des lands, die op hun plaats van herkomst slechts een nooddruftig onderkomen vonden, aldaar een eervolle plaats verzekerd. Overal, waar men komt, vindt men grootere of kleinere verzamelingen van oudheden. Maar de schoonste schatten op oudheidkundig gebied hebben sedert een halve eeuw of meer in 't bijzonder nog sedert de laatste twintig jaren, de bouwvallen van een Romeinsche stad den Franschen geschonken. Zij zijn gelegen bij de grenzen der Sahara. Want om den ingang der beschaafde wereld te verdedigen, als een bolwerk tegen de aanvallen der woestijnhorden, legde keizer Trajanus (98—117) in 't jaar 100 n. C. de eerste grondslagen van het later zoo bloeiende Thamugadi, waarvan de bouwvallen thans die van Timgad worden geheeten. Gelegen aan de uitloopers van de met eeuwige sneeuw bedekte, steile bergketen van den Djebel-Aouras of Aurès, (djebel is berg) is het ook in de laatste twintig jaren meer en meer in al zijn indrukwekkende uitgestrektheid aan het daglicht gebracht. Zoo belangrijk zijn de resultaten dier opgravingen voor sommige geleerden geweest, dat zij in hun groote vreugde Timgad wel het Afrikaansch Pompei noemden. Daar wij voor eenige maanden het groote voorrecht hadden, persoonlijk met de bouwvallen van deze stad uit de grijze oudheid kennis te maken, meenden wij den lezers, in 't bijzonder hun, die wel weten, dat bouwvallen iets meer zijn dan een ordelooze, zonder vast plan op elkander gestapelde hoop steenen en muurbrokken, geen ondienst te doen, door hun over de koningin van den Djebel-Aurès het een en ander mede te deelen. De geschiedenis van Thamugadi is dezelfde als die van de meeste steden der eens zoo bloeiende Romeinsche provincie Africa. Oorspronkelijk slechts een militaire post, die ter bewaking van de onrustige en onafhankelijke bewoners van het Aurès-gebergte diende, werd het langzamerhand grooter, een vicus (vlek). Maar eerst in 100 v. C. legde de onderbevelhebber en propraetor Lucius Munatius Gallus de grondslagen voor een belangrijke stad. Hij werd hiertoe niet alleen bewogen door de gunstige militaire ligging, een uitstekende uitvalspoort tegen de woeste stammen van 't gebergte en van de woestijn, maar ook door haar schilderachtige omgeving en vruchtbare omstreken. Snel ontwikkelde zich de stad. Handel en verkeer breidden zich spoedig uit, kunsten en wetenschappen stonden er hoog in aanzien en werden ijverig beoefend. Haar bloeitijd beleefde de stad van Trajanus tot Constantijn den Grooten (98—312). De eerste, zelf Afrikaner van geboorte, koesterde voor Thamugadi een bijzondere voorliefde en schonk haar den naam van Colonia Ulpia. Na Constantijn begon het tijdperk van verval. Afwisselend in de macht der Vandalen, Berbers en Byzantijnen, leed de stad veel door brand en verwoesting tot zij ten slotte in den storm, dien de dweepzieke Arabieren over Afrika's Noordkust brachten, ten onder ging. In 698 werd Thamugadi door hen in brand gestoken en niet weder opgebouwd. Op de plek, waar eens Grieksche en Romeinsche kunsten en wetenschappen hoogtij gevierd hadden, huisden van dat oogenblik af slechts wilde dieren en roofvogels, groeide mos en onkruid tusschen de steenen. Eerst in den laatsten tijd hebben ijverige wetenschappelijke onderzoekingen en opgravingen de schatten op oudheidkundig gebied, die daar verborgen liggen, aan 't licht gebracht.

De bouwvallen van Timgad zijn niet moeilijk te bereiken. Men moet er evenwel een geheelen dag voor nemen en niet opzien tegen een langen rit. Gewoonlijk doet men den tocht van Batna uit, een station gelegen aan de spoorlijn, die van Constantine, de hoofdplaats der gelijknamige Algiersche provincie, naar Biskra

PANORAMA VAN EEN DEEL DER RUÏNE VAN TIMGAD.
OP DEN ACHTERGROND ZIET MEN DE TWEE HOOGE PILAREN VAN HET KAPITOOL, DIE MEN OP ELKANDER GEZET HEEFT.

in de Sahara loopt. Batna, een garnizoensplaatsje van ongeveer 4000 inwoners, ligt op 1000 M. hoogte aan de Noord-Westelijke helling van den Djebel-Aurès. Te midden van die bergen, waarvan de hoogste toppen met eeuwige sneeuw bekroond zijn, liggen in een der uitgestrekte, stille dalen de merkwaardige bouwvallen verborgen.

Des morgens vroegtijdig uit Batna vertrokken, hielden wij ons onderweg slechts op om te Lambesse, waar eertijds een kamp van het beroemde III legioen van Augustus geweest was, een vrij goed bewaard gebleven Praetorium (het paleis van den legaat of onderbevelhebber) benevens de overblijfselen van een triomfboog van Septimius Severus en van een tempel van Aesculapius te bezichtigen. Van verre zagen wij reeds de overblijfselen van het oude Thamugadi voor ons oprijzen als een verwarde, niet te onderscheiden massa, waartusschen de verschillende grootere en kleinere zuilen al spoedig hun fijne silhouetten duidelijker deden afsteken. Maar de zon had haar middaghoogte bijna bereikt, toen wij te Timgad aankwamen en de bouwvallen in hun geheele uitgestrektheid voor ons lagen. Wij ontdekten, dat de stad eertijds gebouwd was in een verlaging van het terrein en aan drie zijden op verren afstand door bergen omgeven werd. De vierde, open kant, was naar de woestijn gewend, die zij bewaken moest. Een chaos van kleine en groote afgebroken zuilen, bogen, poorten en brokstukken van muren vertoonde zich aan ons oog en prikkelde onze nieuwsgierigheid. Wij moesten echter ons ongeduld bedwingen, daar het den reizigers niet geoorloofd is, de bouwvallen zonder gids te betreden. Deze verschijnt elken dag ongeveer te een ure aan het éenige logement, dat Timgad rijk is en waar de reizigers kunnen dejeuneeren.

Juist toen onze maaltijd afgeloopen was, waarschuwde men ons, dat de gids ons wachtte. Deze, een Franschman, goed op de hoogte van zijn taak, miste gelukkig het intens vervelende en eentonige in zijn voordracht, dat dergelijken cicerones soms eigen is en gaf ons alle reden tot tevredenheid. Het gezelschap, dat hij onder zijn hoede nam, bestond, behalve uit het onze, dat drie personen telde, uit een Fransch echtpaar benevens twee Duitschers, vader en zoon. Niet groot dus. Maar op ons gemak en duidelijk konden wij nu alles zien en bovendien onzen gids menige vraag stellen over wat onze weetgierigheid opwekte, hetgeen ons bij een groote karavaan onmogelijk zou geweest zijn.

Reeds bij onzen eersten blik op de bouwvallen viel ons op, hoevele en wonderschoone monumenten van Romeinsche bouwkunst hier overgebleven waren. Wij verwonderden ons hierover. En inderdaad, hoe komt het, dat Timgad den bezoeker zoo'n duidelijk beeld geeft van een Romeinsche stad, dat er niet meer verweerd en tot stof vergaan is, gedurende de 12 eeuwen, dat er slechts doodsche verlatenheid heerschte? De zaak is zeer eenvoudig. Hetzelfde, dat met Pompëi het geval was, gebeurde ook hier. Een beschermende laag asch bedekte al die eeuwen de bouwvallen en belette tijd, regen en wind, er aan te knagen en te verwoesten. Met dit verschil echter, dat de asch te Pompëi van den verwoestenden Vesuvius afkomstig was, terwijl die te Timgad door 't in brand steken der stad veroorzaakt werd. Bovendien droegen het zand en de stof, door den sirocco uit de woestijn aangevoerd, de aarde der bergen, door de beken en regens naar de laagte gebracht, eindelijk de plantengroei, die het geheel met een dik tapijt bedekte, het hunne er toe bij, het geheel te beschutten en te behoeden. Eindelijk was de groote afstand, waarop Timgad van de bewoonde, beschaafde wereld verwijderd was, het ontbreken van steden van beteekenis in de onmiddellijke omgeving, voor nakomende geslachten een beletsel, hun schennende hand aan de merkteekenen der oudheid te slaan. Wat helaas, op zooveel andere plaatsen zeldzame kunstschatten deed verloren gaan, deed zich hier niet voor.

Het materiaal, waaruit de oude stad was opgebouwd, werd niet elders gebezigd, geen kunstwerken, die haar eens versierd hadden, werden ontheiligd door er vreemde paleizen mede te laten pronken. Rustig mocht de stad haar doodslaap sluimeren, tot het tegenwoordige geslacht haar lijkwade oplichtte om tegenover het menschdom van hare vroegere heerlijkheid te getuigen, tot bevordering van

kunsten en wetenschappen, tot leering en vreugde der menschheid.

Decumanus Maximus en Triomfboog van Trajanus.

Elke Romeinsche stad, die zooals het oude Thamugadi, een municipium, een bevoorrechte stad was, dat wil zeggen, dat zij het recht had, haar eigen magistraten te kiezen, mocht ook op de zelfde wijze als Rome gebouwd worden. In kleinere afmetingen vindt men er dezelfde gebouwen terug als in de metropolis, het capitool, het forum, een theater, verschillende baden, een markt, tallooze tempels en triomfbogen e. a. Ook de aanleg der twee elkander kruisende hoofdstraten is dezelfde. Het kruispunt dier twee wegen bepaalde de plaats van het forum. De eene hoofdweg loopt van 't Westen naar 't Oosten en is niets anders dan een deel van den heerweg van Lambesse naar Mascula en Theveste. De andere hoofdweg, Cardo geheeten, snijdt den Decumanus Maximus rechthoekig bij 't forum. Maar in plaats van bij 't forum zich naar 't Z. voort te zetten, doet hij dit eerst ongeveer 80 M. van zijn snijpunt met den Decumanus M. Het Noordelijk gedeelte loopt dus evenwijdig met het Zuidelijke. De stad wordt door den Decumanus M. in twee ongelijken helften verdeeld; in de Zuidelijke zijn de meeste merkwaardigheden te bezoeken.

Al dadelijk kregen wij het schoonste deel der ruïne te zien. Want de gids leidde ons gezelschap allereerst naar het punt, waar de Decumanus M. in al zijn grootschheid voor ons lag. Daartoe koos hij den weg langs het museum door de Noordelijke, de hoofdpoort, den Noordelijken Cardo volgend tot aan het forum. Breed, met groote steenen platen geplaveid, strekte de Decumanus zich, zoover ons oog reikte, door de stad uit, aan het Westelijk uiteinde bekroond

TRIOMFBOOG VAN SEPTIMIUS SEVERUS TE LAMBESSE OP DEN WEG VAN BATNA NAAR TIMGAD.

door het fraaiste gebouw van Timgad, de triomfboog van Trajanus, haar beschermheer. Vandaar werd de Decumanus M. ook wel triomfweg genoemd. Maakte dit trotsche monument reeds op verren afstand door zijn grootsch geheel een overweldigenden indruk, toen wij het genaderd waren, konden wij ten volle genieten van de schoone en zorgvuldig afgewerkte détails. Het is het best bewaarde monument van geheel Timgad. Daar het een hoogte van 16 M. heeft, is het van elke plaats in de bouwvallen te zien. Van het massieve gebouw staat de geheele onderbouw nog vrij ongeschonden overeind, slechts het bovenste deel der attica, de dekplaat, is er af gevallen. Onder de attica verstaat men 't geheele bovenste deel, dat op de bogen rust. Het geheel (dat uit drie steensoorten, biksteen, blauwen kalksteen en marmer is opgetrokken, die door hun verscheidenheid van kleur een gelukkig effect maken), bestaat uit drie arkaden, een groote in 't midden met een kleinere aan iederen kant. De eerste was voor de wagens bestemd, de beide anderen voor de voetgangers. De middelste is juist zoo breed als de Decumanus, die dus onder den triomfboog doorloopt. De zijdelingsche bogen zijn veel kleiner en hebben boven zich rechthoekige, groote nissen, die eertijds beelden bevat hebben. Deze zijn natuurlijk verdwenen. Twee slanke pilaren van geel biksteen, aan elken kant van den middelsten boog, zijn uitstekend bewaard gebleven en treffen elk oog door hun slanke vormen. Zij zijn van Korinthische bouworde, staan geheel vrij, zijn over hun geheele lengte gegroefd en aan hun kapiteelen met fijn gebeiteld loofwerk versierd. Voor het vaststellen van den stichtingsdatum van Timgad, is de triomfboog van groot belang. Want op een steenen plaat, die vroeger bij de attica behoorde, maar thans verbrijzeld aan den voet van het monument ligt, kan men nog gedeeltelijk een opschrift lezen, dat door een officier, Becker geheeten, verklaard is.

Het luidt als volgt: „De Caesar Nerva Trajanus Augustus Germanicus, zoon van den goddelijken Nerva, opperpriester, voor de vierde maal met de macht van volkstribuun bekleed, voor de derde maal consul zijnde, vader des vaderlands, stichtte de kolonie Marciana, Trajana, genaamd Thamugadi, door den arbeid van het III legioen, dat van Augustus, waarover de keizerlijke Propraetor Lucius Munatius Gallus als legaat het bevel voerde". Daar Trajanus in 't jaar 100 voor de derde maal consul was, blijkt, dat de stad in dat jaar gesticht is.

Bij het verder volgen van den Decumanus viel het ons op, hoe weinig het plaveisel geleden had. Dit bestond uit groote, platte steenen van blauwen kalksteen. Behalve het marmer, dat vnl. voor de versiering gebruikt en van elders aangevoerd werd, kwam het materiaal, waarmede de stad gebouwd was, uit de onmiddellijke omstreken. Het waren de daareven genoemde blauwe kalksteen benevens witte kalksteen van Menah en biksteen voor bouwwerk van mindere soort. Als bijzonderheid van het plaveisel van Timgad kan gelden, dat de steenen, niet zooals bij de tegenwoordige straten met den trottoirband een rechten hoek vormen, maar in de schuinte gelegd zijn. Dit had ten gevolge, dat de wielen der wagens nooit tegelijk en rechthoekig tegen de kanten der platen van het plaveisel aankwamen en dit minder te lijden had. Hoewel men zeer duidelijk het wagenspoor kan zien, verwondert men zich toch, dat het niet dieper is en de steenen niet meer afgesleten zijn.

Wij mogen niet nalaten melding te maken, van inrichtingen, die bewijzen, hoezeer in de Romeinsche steden voor de gezondheid der bevolking gezorgd werd. Wij bedoelen de openbare gemakken. Op groote schaal ingericht, zagen wij een ruimte, waar voor 26 personen plaats was en waar frisch water voortdurend door de riolen stroomde. In Timgad werd reeds het stelsel „tout à l'égout" gehuldigd. Vele dezer monumenten zijn goed behouden. Wij zagen eenige zetels, waarvan de leuningen met dolfijnen versierd waren. De riolen van de stad waren met groote zorg aangelegd en doen nog dienst om het overtollige regenwater naar de riviertjes in de vlakte af te leiden. Overbekend zijn de practische en duurzame waterleidingen, door de Romeinen gebouwd. Ook te Timgad treffen wij die aan.

RUÏNE VAN EEN ROMEINSCHEN TRIOMFBOOG TE MARTOUNA OP DEN WEG VAN BATNA NAAR TIMGAD.

De stad ontving haar water uit de bronnen van de Oued-Stoutz (oued-rivier) op 3 Kilometers van de stad gelegen. Door gemetselde leidingen, die nog bijna geheel bewaard gebleven zijn, werd het water uit de bergen aangevoerd. Gedeeltelijk liepen deze leidingen onder den grond, om den oproerigen Kabylen in tijd van oorlog te beletten, den toevoer af te snijden. Evenens waren met 't oog op een belegering der stad, lange onderaardsche gangen gebouwd, die in 't gebergte uitkwamen. Zij dienden om in tijd van nood den inwoners gelegenheid te geven, de stad te ontvluchten, als zij op 't punt stond door den vijand genomen te worden. Daarom werden de plaatsen van die uitgangen streng geheim gehouden.

Het Forum.

Wij vervolgden met onzen gids onze wandeling langs den Decumanus M. tot wij niet ver van de plaats, waar eens de Oostelijke poort van Timgad stond, het plein bereikten, waar voor meer dan 1200 jaren het middelpunt van het bedrijvige stadsverkeer, van het politiek zoowel als van het wetenschappelijk en kunst-leven was, het forum. Zooals in elke andere voorname plaats, had het groote uitgestrektheid, daar het de vergaderplaats was van alle burgers, rijk en arm, jong en oud, werkzaam en niets doende, wetenschappelijk en handeldrijvend.

Dat het forum van Timgad ten volle de vergelijking met die van andere steden kon doorstaan, bewees het oordeel, dat onze Fransche metgezel er over had. Deze heer, scheen de een of andere betrekking op het gebied der bouwkunst te hebben. Hij vertelde ons ten minste, dat hij zeven maal Pompëi bezocht had en nu voor 't eerst de ruïne van Timgad zag. Opgetogen over 't vele schoons dat zich aan zijn blikken vertoonde, zeide hij ons, dat hier meer te zien was dan te Pompëi, dat men hier een

veel grootscher indruk ontving van den vroegeren aanleg van een Romeinsche stad. Te Pompëi echter waren de kleinere details beter bewaard gebleven, zooals het bekende huis van den Aedilis Pansa; daar kreeg men een beter idee van de wijze, waarop huizen en kamers waren ingericht.

Het midden van het forum wordt gevormd door een open ruimte, area geheeten, waar de menigte zich bewoog. Deze area was aan alle zijden door een rij zuilengangen omgeven, behalve aan den westkant, waar zij door een reeks gebouwen werd afgebroken. Van deze wandelgangen zijn nog verscheidene losstaande kolommen over, sommige in hun geheele lengte, andere afgebroken. Zij kunnen ons een denkbeeld geven, hoe'n prachtig sieraad die gaanderij eertijds van het forum was. Het plaveisel van de area is half verwoest. Hier en daar verspreid liggen of staan de brokstukken van vroegere zoogenaamde eerezuilen. Deze waren opgericht ter eere van beroemde personen van stad en land en van hunne namen voorzien. De geleerde M. Cagnat, professor aan 't Collège de France, heeft van deze opschriften een ernstige studie gemaakt. Daardoor heeft hij gevonden, dat er op de area eerezuilen stonden, gewijd aan de keizers Antoninus Pius, Caracalla en Julianus, benevens aan vele senatoren en legaten.

Ook moeten er andere monumenten geweest zijn ter eere van de keizers Trajanus, Septimus Severus, die Afrikaander van geboorte was, Marcus Aurelius, L. Verus en Gordianus.

Op het gespaarde deel van het plaveisel bemerkten wij vele opschriften, alsmede verschillende soorten van spelen, die in de steenen gegrift waren, o. a. een soort knikkerspel. Dat het forum ook door een groot getal leegloopers bezocht werd, bewees één opschrift, dat bijzonder onze aandacht trok. Het luidde: „Venari, lavari, ludere, ridere, hoc est vivere" (jagen, baden, spelen, lachen, dit is leven). Behalve aan de westzijde,

HET SNIJPUNT VAN DE BEIDE HOOFDWEGEN VAN TIMGAD, DEN DECUMANUS MAX EN DEN CARDO.

bezat het forum niet veel groote gebouwen van beteekenis; ook zijn er, behalve aan dien kant, niet veel bouwvallen overgebleven. Aan de noordzijde is, behalve een reeks trappen van 2 M. hoogte, die den toegang vormden, niet veel meer over; evenmin aan de zuidzijde, waar een winkelgalerij was. Aan de oostzijde ziet men nog de sporen van een basiliek met haar aangrenzende gebouwen, waar handel gedreven en processen gevoerd werden. Ook stond hier het praetorium, waar een steenen verhooging, aan welker kanten wij op twee voetstukken twee opschriften lezen. Die op het linker voetstuk is een opdracht aan Trajanus, wien de bijnamen gegeven zijn van Germanicus, Dacius, Parthicus naar zijn overwinningen op die volken behaald.

Op het rechter voetstuk lezen wij een verheerlijking van de eendracht van den raad der decurionen (het gemeentebestuur), waaruit blijkt, dat het gebouw, waar beide voetstukken een deel van uitmaken, wel degelijk het stad-

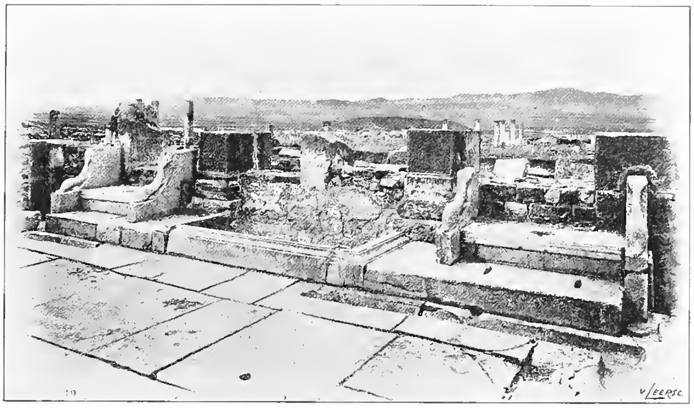
TRIUMFBOOG VAN TRAJANUS.

van echter in tegenstelling met dat van Lambesse bitter weinig meer te vinden is. Van de drie nissen er tegenover, waarin keizerlijke standbeelden gestaan hebben, geldt hetzelfde.

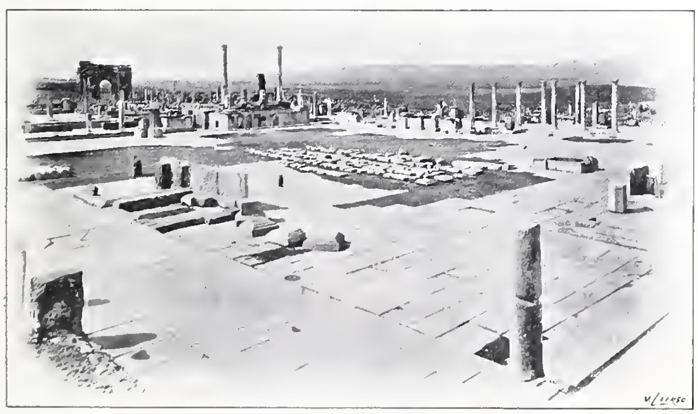
Wij betraden de westzijde van het forum, waar wij 't allereerst de overblijfselen van een gevangenis en van de curia, het stadhuis van Timgad, bezichtigden. Van de gevangenis ziet men slechts eenige muurstukken van den onderbouw. Behalve eenige zuilen van de curia, wordt ons oog getrokken door huis van Thamugadi was. Maar nog een belangrijker ontdekking is aldaar gedaan. Men heeft er nl. gevonden twee lijsten der stedelijke overheidspersonen, zgn. alba decurionum. De voornaamste, die bewaard wordt in het Louvre te Parijs, bevat de namen van acht en zestig magistraten, waaronder duumviri, quaestoren en 33 flamines voor 't leven (priesters). Deze vondst is reeds lang geleden door den heer Masqueray gedaan; de andere had later plaats door den heer Duthoit bij

de geregelde opgraving van de curia. Verder nog de basis van een standbeeld van Fortuna, met inscriptie, maar zonder standbeeld. Weldra stonden wij voor de overblijfselen van een monument, waar omheen zich eertijds het volle, drukke politieke en godsdienstige leven van het oude Thamugadi concentreerde, de redenaarstribune. Ongeveer 2 M. verhief deze zich boven den vlakken grond van de area. Negen trappen voerden naar boven. Vandaar overzag men het gansche forum en levendige, woelige tooneelen kwamen ons voor den geest, redenaars met donderende stem op politiek of godsdienstig gebied hun macht uitoefenende op de dolle, veranderlijke, dweepzieke massa, beurtelings haar tot rede brengend of tot opstand en verzet aansporend. Op deze rostra (redenaarstribune) was eertijds een balustrade van metaal opgericht, steunend op achthoekige voetstukken, waarop standbeelden waren geplaatst. Slechts de voetstukken zijn over, voorzien van éénzelfde opschrift, gewijd aan de godin der overwinning op de Parthen.

De tempel dezer godin stond onmiddellijk achter de rostra, slechts door een kleine verhooging en een rij pilaren van deze gescheiden.

FONTEIN EN OPENBARE GEMAKKEN NABIJ DEN DECUMANUS MAX.

ALGEMEEN OVERZICHT VAN HET FORUM TE TIMGAD.

Twee dezer pilaren, waarvan de stukken op de area voor de redenaars tribune lagen, heeft men weder op elkander gezet. Hoewel niet zoo reusachtig als de twee van 't Kapitool, die wij later op onze wandeling tegenkwamen, maken zij toch grooten indruk op de aanschouwers door hun slanke, sobere vormen. Vooral, toen wij ons aan de oostzijde van het forum plaatsten, om het geheel van de rostra en den tempel op een afstand te aanschouwen en het geheele forum voor ons lag, was de indruk grootsch, en deze werd nog verhoogd, doordat de triomfboog van Trajanus zich op niet heel verren afstand juist in 't midden van de twee pilaren van den tempel der overwinning vertoonde. Een groote oppervlakte besloeg die tempel oudtijds niet, hij was slechts 4 M. 3 cM. diep en 6 M. 80 cM. breed. De groote zaal van de curia was 16 M. lang en 10 M. breed. Op een grooten platten steen, veel gelijkend op den dolman van de Lage Vuursche, had men twee kapiteelen van zuilen, waarschijnlijk afkomstig van den tempel der overwinning, gezet. Sierlijk gegroefd, waren zij rijk versierd met acanthusbladeren, een motief, hetwelk de beeldhouwers gaarne voor kolommen van allerlei grootte gebruikten. Toen wij ook nog twee huizen bezichtigd hadden, waar wij heel duidelijk den ingang en de verschillende vertrekken, die rondom het atrium (voorzaal) gebouwd waren, konden herkennen, hadden wij met het forum afgedaan. Slechts verdient nog vermeld te worden, dat dergelijke atria, dikwijls kwistig met bloemen versierd waren. In de bovengemelde waren nog steenen bakken

aanwezig van bevalligen ronden vorm, waar de Romeinen gewoon waren ze in neer te zetten.

Het Theater.

Verlieten wij met het forum een plaats van degelijkheid, ernst en arbeid, ter afwisseling betraden wij een gebouw, dat aan scherts, uitspanning en genoegen gewijd was, waar de Muzen gediend werden. Wij bedoelen het theater dat onmiddellijk ten Z. van het forum ligt. De voornaamste monumenten liggen aan den buitenkant der ruïne. Onze gids voerde ons dus om de stad heen en na dien omgang waren wij weder op ons punt van uitgang, den Decumanus M. Het theater van Timgad grenst onmiddellijk aan het forum en is slechts door een breeden weg daarvan gescheiden. Het is gedeeltelijk tegen een heuvel gebouwd, die ten Z.O. van het forum ligt. Dit was gedaan om kosten te besparen. Men had slechts zitplaatsen in de rotsen uit te houwen en behoefde geen muren te bouwen om het geheel dier zitplaatsen, cavea genaamd, te steunen. Op den heuvelrand kon dan nog een groot aantal staande toeschouwers plaats nemen. Van de zitplaatsen, die in een halven cirkel van ongeveer 65 M. diameter geschaard waren, zijn zeven banken nog tamelijk ongeschonden gebleven. Van af de bovenste konden wij het geheele theater overzien en opmerken, hoe smaakvol, practisch en eenvoudig de inrichting er van was. Zooals alle Romeinsche theaters, bestond ook dit uit twee deelen, door een muur gescheiden, de reeds vermelde ruimte voor de toeschouwers (orchestra) en die voor de spelers (proscaenium). Van de eerste valt niet veel meer te zeggen. Voor den muur, hier begon de eerste rij banken, waren drie rijen lage trappen aangebracht, bestemd als zitplaatsen voor aanzienlijke personen. Vijf trappen van zestien treden elk en eenige gangen dienden om de verschillende rangen te bereiken en het verkeer te vergemakkelijken. Links en rechts van den middelsten ingang tot de zitplaatsen wezen eenige uitstekende steenen de plaats aan, waar eertijds de balcons voor de priesteressen geweest waren. Zij toch hadden bij de voorstellingen een vaste eereplaats. De ruimte, voor de toeschouwers bestemd, was van het proscaenium door een muur gescheiden. Zeven nissen in dien muur, vroeger van trappen voorzien, dienden om de gemeenschap tusschen het tooneel en de orchestra te onderhouden. Het tooneel bestond eveneens uit twee deelen; de scaena, waar gespeeld werd en het postscaenium, wat wij tegenwoordig de coulissen zouden noemen. Op de plaats van de scaena zagen wij drie rijen steenen pijlers, elk veertien in getal en laag bij den grond. Zooals de gids ons vertelde, dienden zij om de planken van het tooneel te schragen. Tusschen de eerste rij pijlers en den muur, die het tooneel van de ruimte voor de toeschouwers afscheidde, waren twaalf uitgeholde steenen, welke op de een of andere manier dienst gedaan hadden bij het op en neer halen van het scherm. Bij de Romeinsche theaters ging dit juist omgekeerd in 't werk als bij ons. Bij 't begin der voorstelling werd 't scherm neêrgelaten en bij het einde opgetrokken. De muur van de scaena, die door drie deuren in verband stond met het postscaenium, moet rijk versierd zijn geweest met zuilen, nissen en standbeelden. Men heeft ten minste bij het opgraven in het proscaenium vele fragmenten gevonden o. a. kapiteelen van Korinthische zuilen, juist evenzoo bewerkt als die van de zuilen der gaanderijen op het forum. Bovendien nog stukken van kroonlijsten in een fraaie witte steensoort, met zeer fijn gebeeldhouwd loofwerk versierd en fragmenten van een marmeren standbeeld eener Romeinsche dame Uit verschillende brokstukken van den deksteen van het proscaeniem, die met een opschrift bedekt waren, is men te weten gekomen, dat dit opschrift 25 M. lang was en gewijd aan de keizers Marcus Aurelius en L. Verus. Waarschijnlijk is het van 167. Het geheele proscaenium, dat een lengte van 30 M. heeft op een breedte van 5, wordt afgesloten door een gaanderij van 16 Jonische zuilen, waarvan er nog 13 overeind staan. In een rechte rij tegenover den heuvel geplaatst, maken zij een zeer schoon effekt. Het proscaenium werd bestegen door twee zijtrappen, die nog zeer goed bewaard zijn. Een drietal deuren gaven toegang tot het tooneel, een zelfde aantal voerde naar de ruimte voor de toeschouwers, die ten getale van meer dan 4000 in het theater konden plaats nemen.

De Thermen.

Van het theater begaven wij ons naar de thermen of badinrichting en wel naar de Zuidelijke. Deze bevinden zich ten Z.W. van het theater bij den viersprong gevormd door den Zuidelijken Cardo en een anderen weg, die van 't O. der stad naar het kapitool loopt. Op dien viersprong staat nog een zeer goed bewaarde antieke fontein, waarvan slechts de kroonlijst van den bovenbouw verdwenen is, de Zuidelijke niet zoo groot zijn als de Noordelijke, zijn zij toch veel belangrijker, omdat er meer behouden is. Men krijgt uit de verschillende overblijfselen een zeer goed denkbeeld van de inrichting van een Romeinsch badhuis en een duidelijk overzicht van de vertrekken, waarin het verdeeld was en van hun verschillende bestemming. Bovendien heeft men hier vele en zelfs zeer fraaie fragmenten van kunstwerken gevonden, terwijl in de andere thermen de oogst op dit gebied slechts gering was.

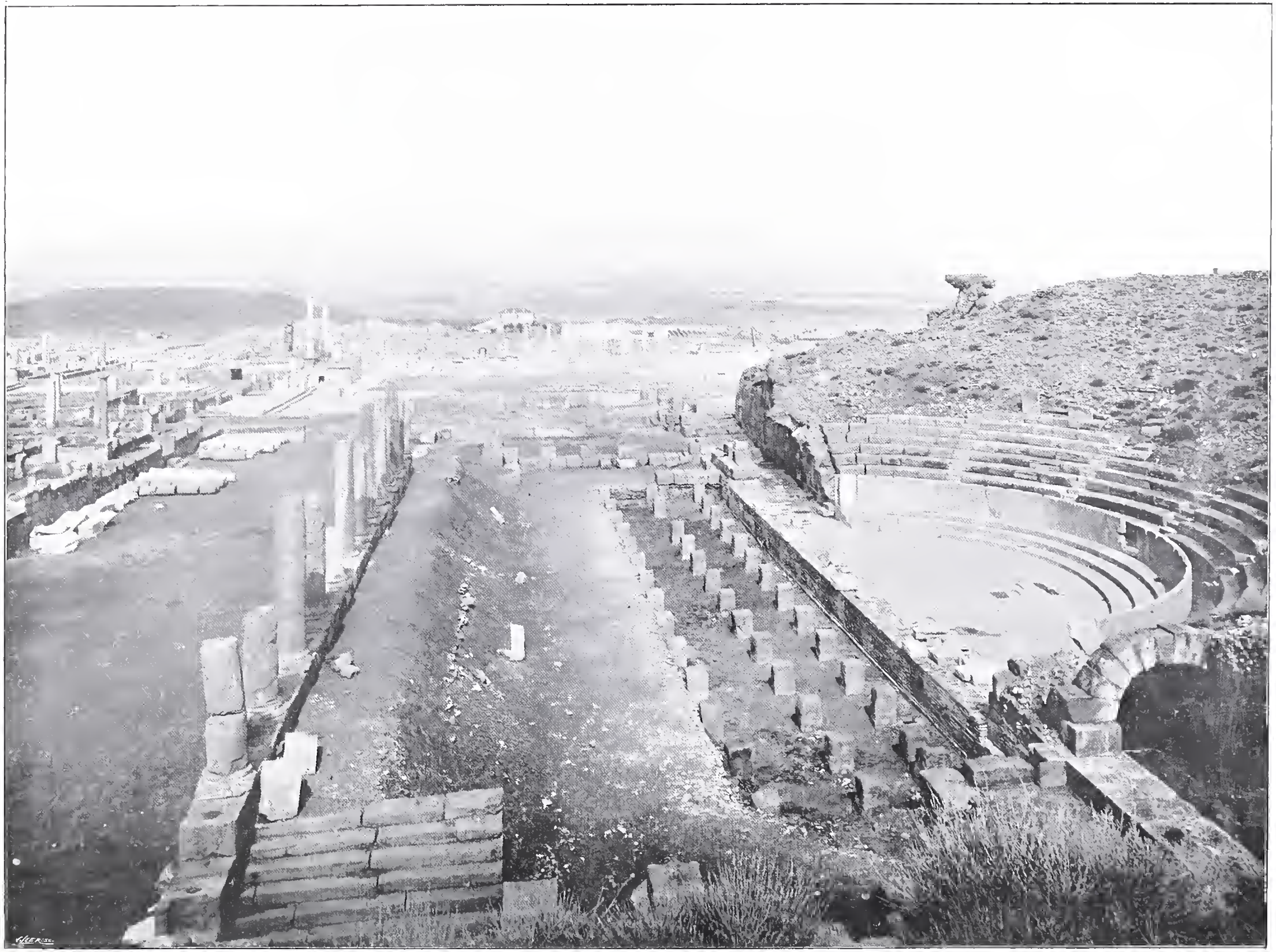

OVERBLIJFSELEN VAN DE CURIA TE TIMGAD OP HET FORUM.

de bassins daaromheen benevens de goten zijn ongeschonden. Behalve deze Zuidelijke thermen, was het oude Thamugadi er nog drie rijk. Een daarvan, het grootste, is niet lang geleden opgegraven en nog niet geheel blootgelegd. Het lag vroeger buiten de muren der stad en bevindt zich juist tegenover het museum. De twee anderen zijn te vinden in de nabijheid van het forum, een ten Oosten en een ten Z.-Westen; de bouwvallen hebben echter maar een kleine uitgestrektheid. Hoewel

Daarom zullen wij slechts van de zuidelijke thermen iets mede deelen.

De helft van de oppervlakte, die zij besloegen, meer dan 2000 M²., bestond uit twee verdiepingen, waarvan de onderste half onder den grond gebouwd was. Deze bevatte de verschillende inrichtingen voor de verwarming en diende tevens als bergplaats voor brandstoffen. Ook bevatte zij de verschillende leidingen voor aan- en afvoer van water. Natuurlijk staat er van den bovenbouw der

RUÏNE VAN HET THEATER TE TIMGAD.

Thermen van Timgad niet veel meer overeind. Des te meer is er overgebleven van de onderste verdieping en juist deze geeft ons een zuiver idee van de inrichting er van. Allereerst viel ons op, dat er bij dien onderbouw bijna geen gebruik van gehouwen steenblokken was gemaakt, maar van tichelsteenen, met kalk gevoegd. De reden hiervan was, dat de gebakken steenen veel meer weerstandsvermogen tegen de sterk en gedurig wisselende temperatuur boden dan de gemakkelijk verwerende kalksteen uit 't gebergte. En die steenen moesten heel wat verduren. Want het warme water werd in de thermen verkregen door heete lucht, die door een geheel complex van gangen onder de kuipen circuleerde. Vooral was dit het geval bij het groote caldarium (ruimte voor warme baden van verschillende graden) waar tevens het laconicum (stoombad) was. Dit is bij de zuidelijke zeer goed bewaard en beslaat een groote ruimte. Men kon een zeer juist begrip van de inrichting krijgen, als men aan een der zijden op een overgebleven muurstuk ging staan en het caldarium in zijn grootste lengte overzag. Zeer duidelijk waren een tiental kleine gangen te zien, waardoor de heete lucht circuleerde. Deze gangen waren niet door vaste wanden gescheiden, maar werden gesteund door kleine pilaren van op elkander gemetselde tichelsteenen, zoodat de warme lucht alle deelen van het caldarium kon doordringen. Als een bijzonderheid van de stoombaden van Timgad kon dienen, dat zij geheel afgesloten waren, hetgeen te Pompeï niet het geval is. Daar stonden zij in gemeenschap met de zalen, die voor warme baden bestemd waren.

In 't caldarium heeft men vier voetstukken met opschriften gevonden, benevens een marmeren standbeeld in verschillende kleuren beschilderd. Dit is ook verreweg het belangrijkste deel van de thermen. Van de andere vertrekken en zalen is niet veel meer over, niet genoeg om ons er een duidelijk beeld van te geven. Uit de onderzoekingen blijkt echter, dat aan den voorkant van het gebouw een soort plein was in den vorm van een halven cirkel, dat tot wandelgang bestemd was. Daarachter bevond zich een galerij, gesteund door acht zuilen, waarheen de bezoekers zich terug trokken bij slecht weer of als zij de brandende zon wilden ontvlieden.

Door die galerij kwam men in de exedra, de halfronde zuilengangen, waar zich al degenen vereenigden, die hun studielust wilden bevredigen. Zij besloeg eertijds een oppervlakte van 100 M². Zooals overal in de thermen is de vloer nagenoeg ongeschonden gebleven en vertoont deze ons nog fraaie mozaïken. Verreweg de schoonste evenwel vindt men in het Ephebëum, de groote zaal, bestemd voor gymnastische oefeningen van allerlei aard. Hier werd door vechtmeesters onderwijs gegeven in 't worstelen en in 't vuistgevecht. Zij heette Euphebëum, omdat voornamelijk jongelingen hier te zamen kwamen. Van groote afmetingen, 24 M. lang en 9 M. breed, was zij midden in de thermen gebouwd en stond in onmiddellijke verbinding zoowel met de voorgalerijen en de exedra als met de verschillende vertrekken, voor koude en warme baden bestemd, en de kleedkamer.

De mozaïken van den vloer zijn met veel zorg uitgevoerd en vertoonen regelmatige en kunstige wiskundige figuren, cirkels, zes, acht en vierhoeken zonder tal. Nog dient vermeld te worden, dat aan de eene zijde der galerij bij den ingang der thermen de sporen van een klein vertrek ontdekt zijn, waarschijnlijk de kamer van den balneator, opzichter der baden, die het toezicht op de inrichting hield en de toegangskosten in ontvangst nam.

Ook het apodytorium, de kleedkamer, besloeg een groote ruimte. Volgens de fundamenten was het 10 M. lang en 8 M. breed. Ieder bezoeker moest hier zijn kleederen afleggen voor hij de badkamers binnentrad. Dit was een voorzorgsmaatregel om te beletten, dat voorwerpen, behoorende tot de inrichting gestolen werden. Hier is gevonden een groot en mooi uitgevoerd opschrift van zeer veel gewicht. Het deelt ons namelijk mede, dat de Thermen van Thamugadi onder Septimius Severus in 't jaar 198 vergroot werden, door een decreet van de decurionen.

Het frigidarium was bestemd voor de koude baden en bestond uit een vestibule en twee groote badvijvers (baptisteria). Van de laatsten zijn de trappen en de mozaïkvloer goed be-

GEZICHT OP DE ZUIDELIJKE THERMEN VAN TIMGAD.

waard gebleven, maar van meer belang zijn de voortreffelijke kunstwerken, die men in deze afdeeling ontdekt heeft. In 't midden van de vestibule heeft men een reusachtige steenen vaas gevonden, versierd met zuilen, schelpen en offervoorstellingen, waarvan de zuivere stijl op Grieksche invloeden wijst. Ook heeft men opgegraven een bijna geheel ongeschonden gebleven standbeeld van Hygiëa, de godin der gezondheid, een buste van Mercurius en een standbeeld, voorstellende een waternimf, die een groote schelp in de hand houdt. De twee laatste monumenten zijn van geschilderd marmer, vooral groen en rood.

Een andere watermimph heeft men gevonden in het tepidarium, dat aan het frigidarium grenst. Deze ruimte was bestemd voor de lauwe baden en vormde de overgang tusschen het frigidarium en het caldarium. Zij was volkomen vierkant, 7 M. lang en breed en werd evenals het caldarium door leidingen onder den grond verwarmd.

Als een vermakelijke merkwaardigheid toonde de gids ons op een der muren een paar krabbel-teekeningen met houtskool van Romeinsche jongens. Door de dikke laag asch, die ze bedekt had, waren ze zoo goed tegen lucht en vocht beveiligd, dat men ze zelfs na 1200 jaar zeer duidelijk kon onderscheiden. Van de thermen begaven wij ons naar het

Kapitool.

Ook dit gebouw mocht in geen Romeinsche stad van beteekenis ontbreken omdat het 't voornaamste heiligdom was, gewijd aan Jupiter, Juno en Minerva. De ruïne van het kapitool van Timgad ligt aan den zuidwestelijken hoek der stad in de nabijheid van het snijpunt van den weg, waaraan de zuidelijke thermen liggen en van den zoogenaamden weg van 't kapitool, die van 't Noorden van den Decumanus M. komt.

De geheele ruimte, door het kapitool ingenomen, heeft een uitgestrektheid van 90 M.

in de lengte en 66 in de breedte. De vorm is die van een langwerpig vierkant. Slechts het kleinste deel van deze ruimte wordt door den eigenlijken tempel in beslag genomen, die aan de westzijde gelegen is, te weten 840 M². Een ruim plein strekt zich aan alle kanten daaromheen uit. Ons gezelschap, dat van 't Oosten het kapitool betrad, kreeg er een wonderfraai gezicht op. Op een verhooging van 4 trappen verhief zich een rij van 12 zuilen, die vroeger een deel uitmaakten van de colonnade, die het geheele plein omringde. Daarachter strekte zich een open ruimte uit, bedekt met reusachtige brokstukken van muren, zuilen en gevels. Boven dien chaos staken vol majesteit de overblijfselen van den tempel van Jupiter Capitolinus uit, bestaande uit een verhooging van 40 trappen, bekroond door twee dicht bij elkander staande zuilen. Zij herinnerden ons aan die van het forum, maar overtroffen gene in lengte, dikte en kunstige bewerking. Waarschijnlijk hebben zij behoord tot de twee rijen van zuilen, die aan de beiden zijden van den tempel waren gebouwd ten getale van twee en twintig. In 1765 ontdekte de onderzoekingsreiziger Bruce er nog 5, die overeind stonden. Allen werden door een aardbeving omvergeworpen. In den laatsten tijd heeft men er twee overeind gezet, welke wij thans konden bewonderen. Dit overeind zetten ging echter met groote bezwaren en kosten gepaard. Het viel gemakkelijk, uit de 8 brokstukken de oorspronkelijke zuilen te reconstrueeren, daar zij in hun volle lengte in stukken gebroken aan den voet van den tempel lagen. Maar de grootste voorzichtigheid moest hierbij in acht genomen worden en vooral het opstellen van het hijschtoestel vereischte veel zorg. Dit had 3000 frs. gekost. De rest van 't werk kwam op ruim 7000 frs. te staan. De beide zuilen, van gelen kalksteen en kunstig gegroefd, hebben een lengte van 16 M. en aan de basis een breedte van 1 M. 50 cM. Om ons heen lagen verscheidene kapiteelen van andere Korinthische zuilen. Op ons verzoek nam de

GEZICHT OP DEN WEG NAAR 'T KAPITOOL.

gids van een der grootsten de maat met zijn duimstok en 't bleek, dat de doorsnede 1 M. 40 was, ja zelfs op een plaats, waar de ornementen er het dikst oplagen, bijna 2 M. De hoogte van dat kapiteel was 1 M 62.

De tempel zelf was in twee deelen verdeeld: de voorhal (pronaus) en dat gedeelte, waar het beeld der godheid in een nis stond (cella).

Dit laatste heiligdom was slechts klein, 17 M. lang en 11 M. 20 breed. Het diende dan ook v.nl. om het standbeeld van den beschermgod van Rome te bevatten, die volgens de gewoonte Juno aan zijn linker-, Minerva aan zijn rechterzijde had. Het moeten beelden van reusachtige afmetingen geweest zijn. Het beeld van Jupiter was 10 M. hoog en woog bijna 60,000 kilogram. Stukken van het gelaat en van de hand zagen wij later in het museum. Bij meting bevonden wij, dat de doorsnede van het oog 11 cM., van den duim 13 cM. bedroeg. De oogst bij 't onderzoeken van 't kapitool was bijzonder rijk. Het bleek uit de opgegraven fragmenten, hoe kwistig de tempel versierd was Men heeft o.a. gevonden behalve de reeds vermelde brokstukken van zuilen en kapiteelen: stukken van de deklaag, rijk versierd met paneelwerk, hetwelk bestond uit loofwerk, waartusschen verschillende kinderfiguren afgebeeld waren; deelen van het fries, waarop slingers van laurierbladen; een groot deel der kroonlijst met verschillende versierselen in den vorm van bladeren, rozen en eieren; eindelijk nog een vrouwenkopje met gegolfd haar, een romp en een stuk van een onderarm. Dit alles bevindt zich in 't museum.

Het Macellum.

De overblijfselen van het Macellum of markt van Timgad, levert den bezoekers het sprekend bewijs van de onbekrompen vrijgevigheid, waartoe rijke Romeinsche burgers uit den keizertijd in staat waren.

Gelukkig heeft de storm der verwoesting den naam van den milden stichter voor ons gespaard. Want op een van de acht voetstukken, die nog de markt versieren, heeft men verschillende opschriften gevonden. Daaruit is gebleken, dat de markt te Timgad in de laatste helft van de IIde eeuw gesticht is en aan de stad geschonken door een vermogend burger, Marcus Plotius Faustus Sertius, Romeinsch ridder en commandant van de cohorten en van het hulpleger. Zijn vrouw, Cornelia Valentina, waarvan in het museum een standbeeld staat, had tot de stichting eveneens bijgedragen, zooals de opschriften vermelden. De markt bestond uit drie deelen, de eigenlijke standplaats der winkels, het plein daarvoor en een gaanderij. Van de beide laatsten zijn slechts het plaveisel en eenige fundamenten over, van de eerste daarentegen is de onderbouw goed bewaard gebleven en geeft ons een goede voorstelling van dit deel van een Romeinsche markt, verreweg het voornaamste. Het is gelegen aan de zuidkant van het markplein, waarvan het eigenlijk slechts een voortzetting is en heeft den vorm van een halven cirkel. Vandaar draagt het den naam van hemicycle van het Macellum.

In die halve cirkel, 24 M. lang en 9 M. diep, zijn winkels gebouwd ten getale van 9. Men kan zeer goed opmerken, hoe zij evenals de Arabische winkels slechts een kleine ruimte besloegen en niet veel meer plaats boden dan voor den verkooper en zijn koopwaren. Dat zij oudtijds overwelfd waren, bewijzen de prachtig gebeeldhouwde kolommen van zeer bijzonderen, gebogen vorm, die er boven uit steken en waarop men nog gedeeltelijk de deksteenen ziet, gedragen door het gewelf. De voorkant van elken winkel wordt ingenomen door een toonbank, bestaande uit een platten granietsteen ter dikte van 20 cM., tusschen de beide zijmuren ingeklemd en ingemetseld. Dit was de eenige toegang. Wilde de verkooper er in of uitgaan, zoo was hij verplicht onder den toonbank door te kruipen. Ook dit ziet men veel meer bij de Arabische winkels. In vele opzichten schijnen deze dus gebouwd naar Romeinsch model. De area of het marktplein, waar de menigte zich bewoog en de venters met draagbare waar deze aan den man brachten, was behalve aan den kant van den hemicycle, door colonnaden omringd, waarvan slechts de bases gespaard zijn. Een opschrift van een zuil, in een half-cirkelvormige nis aan den Z.-Westelijken hoek

van het Macellum gevonden, deelt ons mede, dat aldaar een bijgebouw tot vergrooting van de markt gestaan heeft, gesticht onder de regeering der keizers Valentinianus en Valens.

Nog restte ons het museum te bezichtigen, wij geput uit „den gids over Timgad" van den heer Ballu, den directeur der opgravingen; zij zijn dus ten volle geloofwaardig. De bouwvallen, door de jongste opgravingen aan 't licht gebracht zijn o. a. de Noordelijke Thermen, het Kapitool, de markten, de huizen, de Christelijke Basilieken en de poorten der stad.

DE WEDER OP ELKANDER GEZETTE ZUILEN VAN HET KAPITOOL.

waar de gevonden kunst- en andere voorwerpen, de geduldige vrucht der vlijtige opgravingen, tentoongesteld zijn. Voor wij echter daar binnentreden, moeten wij volledigheidshalve met een enkel woord melding maken van die bouwvallen, welke wij niet bezochten omdat zij op te grooten afstand van den omtrek der stad gelegen zijn. De meeste zijn in den laatsten tijd eerst aan 't daglicht gebracht en zóó grondig verwoest, dat zij weinig bezienswaardigs aanbieden en alleen uit archaeologisch oogpunt van belang zijn. Bovendien zijn zij nog niet zoover opgegraven, dat de bezoekers er kunnen worden toegelaten. Van velen kon men de puinhoopen van uit de stad zien. Laten wij ze met een kort woord vermelden. De bijzonderheden er over, hebben

Over de drie eersten hebben wij reeds gesproken. Van de huizen is natuurlijk niet veel meer over, slechts de fundamenten en brokstukken van muren. Een maakt hierop een uitzondering, waar in 't bijzonder het vrouwenvertrek goed behouden is. Men ziet er nog de oecus, een soort van ruime feestzaal, met een mozaïkvloer van zeldzame schoonheid benevens een waterbassin van blauw graniet, versierd met zuilen van een rose marmersoort. Het aantal Christelijke Basilieken, tot nog toe gevonden, bedraagt zeven. Eenige zijn door de Byzantijnen gebouwd, andere dateeren uit vroegeren tijd. Van de meesten zijn slechts de fundamenten

GEZICHT OP DE MARKT VAN TIMGAD.

en afgebroken zuilen over; sommige hebben fraaie mozaïkbodems. Een was gebouwd midden in 't Byzantijnsche fort, dat ongeveer 420 M. Zuid-Oostelijk van het Kapitool ligt en diende als kapel voor de bezetting. De voornaamste was natuurlijk de cathedraal 180 M. N.-Oostelijk van den triomfboog van Trajanus. Eindelijk heeft men nog die van den patricier Gregorius, gesneuveld in den strijd tegen de Muselmannen. Deze ligt het verst van de stad verwijderd n.l. op 650 M. ten Zuiden van het Kapitool. Zij bezit niet één ruimte, welke men het schip van een kerk noemt, maar drie en was versierd met wonder fraai beeldhouwwerk zooals blijkt uit de fragmenten, die in 't museum te vinden zijn.

Het volgende opschrift, eveneens in 't museum bewaard, vermeld haar stichtingstijd: „Ten tijde van den keizer Constantinus en den patriciër Gregorius heeft Johannes, hertog van Tigisi, dit huis aan God gewijd." De plaats der poorten der stad heeft men kunnen afleiden van de verschillende ontdekte fundamenten. Ten minste van drie. Van de Zuidelijke heeft men nog geen spoor gevonden. De andere waren de poort van Mascula in 't Oosten, de Westerpoort of die van Lambesse en de Noorderpoort die naar Constantine, het vroegere Cirta, voerde.

Ten slotte moeten wij nog melding maken van twee gebouwen, op één lijn ten N. van den Decumanus M. gelegen, een zaal voor vergaderingen (scola), en een kleine tempel, aan verschillende godheden gewijd, het Pantheon genaamd en in de nabijheid van 't Kapitool gelegen. Van beide gebouwen, niet, groot van omvang, is behalve enkele zuilen, weinig meer over.

Het reeds genoemde Byzantijnsche fort, ruim 300 M. ten Zuiden van de Zuidelijke Thermen gelegen, kan men in den juisten zin van 't woord geen ruïne van het vroegere Thamugadi noemen. Eigenlijk is het een ruïne van een ruïne. Het is nl geheel opgebouwd uit materiaal van de stad. De Byzantijnsche onderbevelhebber Solomon richtte

het in 535 na zijn overwinning op de Mooren op, ten einde de stad en de vallei van den Aurès tegen hun aanvallen te beschermen. In groote haast voltooid, gebruikte men daarvoor die bouwstoffen, welke men 't eerst bij de hand had, zooals afgeknotte halve zuilen, stukken van gevels met opschriften, deelen van altaren, plaveisel van het Forum, trappen van het theater en dergelijke. Massieve torens beschermden de vier hoeken. Hiervan staan nog gedeelten overeind. De geheele steenmassa, over een oppervlakte van 10,000 M^2. verspreid, valt reeds van verre in 't oog en munt uit door een bijzondere dikte der muren, die op sommige plaatsen wel 3 M. bedraagt.

Tot slot bezichtigden wij het museum. Dit bestond uit twee lage gebouwen van één verdieping, door een binnenplaats gescheiden. Het eene was het eigenlijke museum, waar alles bewaard werd, dat door de opgravingen aan 't licht gebracht was, in 't andere was de dienst voor 't werk dier opgravingen gevestigd. Beide gebouwen werden versierd met allerlei fragmenten van monumenten, die er op en tegen aan geplaatst waren. Het dak was versierd met een reeks van de fraaiste kapiteelen van Corinthische bouworde; hoofden van standbeelden prijkten op de muren, terwijl beelden van goden en godinnen, keizers en veldheeren, heele en halve zuilen, bustes, steenen met opschriften, sarcophagen, grafsteenen en vazen er tegen aan geplaatst waren. Wij merkten onder dat alles op een buste en het hoofd van Antonius Pius van groote afmetingen en een beeld voorstellende de godin van den overvloed, op de armen na geheel ongeschonden. Hoewel er in 't museum veel belangrijks te zien was, zullen wij er niet over uitwijden en alleen maar noemen den Jupiterkop, op 't Kapitool gevonden en waarover wij reeds gesproken hebben, benevens een keurig, fijn bewerkt bronzen Venus kopje.

DE HEMICYCLE VAN HET MACELLUM.

WEELDE VAN WITTE † † † WINDEN. DOOR F. J. VAN UILDRIKS. † † † † † † † †

Virginie Loveling's „Huisje in de Duinen", waar de visschersknaap aan dacht, als hij bij noodweêr op de wijde zee verkeerde, waarnaar hij uitkeek, als op de terugreis nauw de kust was te onderscheiden en waar bij het vertrek der visschersvloot zijn laatste afscheidsgroet werd heengezonden, als zijn oogen door den afstand reeds geen land meer konden zien, dat huisje zou er zóó, juist zóó, wel hebben kunnen uitzien. Zóó, onder bloemen schuilgaand, achter groen verborgen, maakt het sterk den indruk,van in een liefelijke idylle thuis te hooren.

Die raampjes, wie stoffeert ze niet in zijn gedachten met een aardig meisjeskopje, blond of bruin, al naar hij 't liefste een aantrekkelijk wezentje zich voorstelt? Zal ze uitzien naar den schilder, die het huisje conterfeit en die het weerloos hartje heeft verstrikt met zoete woordjes en met lieve vleitaal? En zullen wij haar na den zomer weg zien kwijnen, omdat wat hem spel was, haar gewerd tot diepen levensernst? Zal zij dra welken, als de zomerbloemen, die daar om haar huisje welig tieren?

Die vragen . . . maar wat laten we onze pen toch dwalen op een zijpad? Moet niet *Convolvulus*, de Witte Winde, voor ons hoofdpersoon zijn, zij, een der bekoorlijkste van al de wilde bloemen in de gaarde der vaderlandsche natuur? Doch 't zijpad was uitlokkend, want van een ééndagsliefde, als waarvan zoo menig kind uit een dergelijk huisje dupe wordt, kan Winde zeer goed het symbool zijn.

Ze leven ook maar kort die bloemen, al gelooft dat bijna niet wie weken lang de mooigevormde kelken frisch en fleurig wijd geopend ziet. Toch zijn het elken dag weer nieuwe bloemen, die ontluiken aan de hooge stengels, en waar des morgens gij den knop gezien hebt, eigenaardig spits en kurketrekkerachtig omgedraaid, zooals beneden rechts op onze photo goed is te onderscheiden, daar vindt gij verder op den dag tot in den avond groote witte kelken in hun volle glorie.

Geen tweede morgen breekt er echter voor zoo'n zelfde bloem weer aan; de sluiting in den nacht was een slapen gaan voor goed, en spoedig valt het slap geworden weefsel af in een vorm, als boven links en ook in 't midden op de plaat de camera het beeld gegrepen heeft. Dan blijft de kelk nog achter met zijn tweetal groote trouwe schutbladen en omsluit de wordende vrucht, die in het najaar nog een aardige versiering voor de plant is, zooals zij, op een hazelnoot gelijkend, dik en rond komt uitgluren tusschen de kelkslippen.

Haagwinde is zulk een goede naam voor deze *Convolvulus sepium*, want menigeen zal zich haar 't best herinneren, zooals zij met het stralend wit komt kijken tusschen het donkere groen van een meidoornheg. Daar is de klimster in haar element, want overal heeft zij maar steunsels voor het grijpen, elke vertakking van haar hoogen, maar zoo zwakken stengel vindt onmiddellijk den gezochten steun, werkt zich er aan omhoog en zendt haar groote, wondermooi gevormde bladeren uit. Gracieus zijn alle lijnen, buigingen en rondingen, die voeren van den pijlvormigen voet met afgeplatte slippen naar den spitsen top van zulk een windeblad, dat, aan vrij langen steel gedragen en ook aan dezelfde plant zeer ongelijk van grootte, een aardige bekleeding vormt, als het met velen samen een muurtje, een schutting, een prieël of wat ook mag bedekken.

Dat planten leven, o wij weten 't allen, en dat zij soms den indruk maken van te kunnen kiezen, hoe zij willen leven, treft ons dikwijls bij de waarneming, hoe bloem en blad zich weten te beveiligen tegen invloeden, die hun nadeelig kunnen zijn; maar daar is geen duidelijker voorbeeld van een systematisch en bedachtzaam handelen, als zoo'n klimplant aan den dag legt, wanneer aan haar eigen vrij begeeren ze wordt overgelaten. 't Slingeren van de witte winde om haar steunsel, dat zij steeds ter linkerzijde van zich houdt bij 't opwaarts groeien van den in een kring zich voortspoedenden stengeltop, wisselt naar den aard van het steunsel. Meer of minder wijde bogen worden er beschreven, dan weer als een lokkend punt bereikt moet worden, groeit de stengeltop rechtuit omhoog, om zich te kunnen grijpen aan het verre doel met de onzichtbaar kleine haakjes, die het afglijden beletten en die men langs den stengel neerwaarts strijkend duidelijk voelt,

WITTE WINDEN. NAAR EEN PHOTOGRAFIE VAN MEJ. M. BIJL, TE STEENWIJK.

Weelde van Witte Winden.

Omhoog! dat is de leus bij zulk een slingerplant; aan een gelijkvloersche, een horizontale beweging doet zij niet. Zoudt ge haar daartoe willen inviteeren, dan, de observatie van den laatsten zomer leerde 't ons, gaat ze nog eerder een eind benedenwaarts, om daarna tegen het door haar zelve gefabriceerde stengeleind als tegen een steunsel op te groeien. En snel en krachtig als de winde groeit kan ze in heel korten tijd zich ver verspreiden, zoodat een vriend van groote orde in den tuin haar niet gebruiken kan. Ze is daarbij moeilijk te verwijderen, waar ze eens haar domicilie heeft gevestigd, handhaaft ze zich door den wortelstok en doet haar zaden in de buurt ontkiemen.

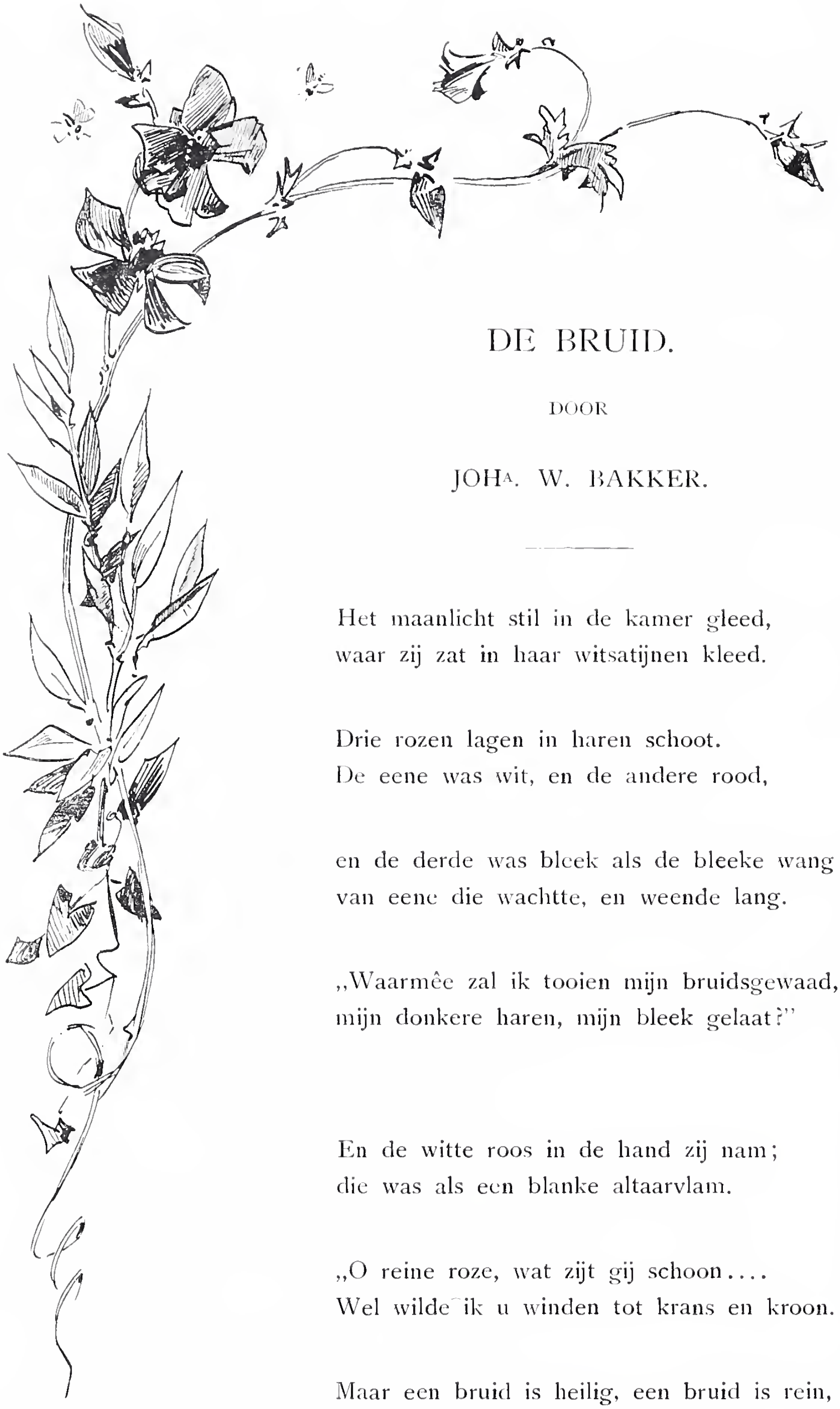
Kieskeurig is zij niet bij 't grijpen van haar steunsels; van 't spichtig riet aan een slootkant op de kleine photo maakt zij met haar bladeren en haar bloemen een decoratief geheel van schoone evenredigheid, en felle, booze brandnetels omslingert zij, als op de groote plaat te zien is, met een onbeschroomdheid, die bewijst, hoe zij gansch niet onkundig is van 't feit, dat deze lastige sinjeurs alleen gevaarlijk zijn voor wie verzuimen, hen hardhandig aan te pakken. Hoe mooi ontplooien zich hier nu de witte windekelken tusschen de lange bloemenaren van de *Urtica dioica!* 't Is of de brandnetel zich mooi gemaakt heeft voor het hoog bezoek. Het moet daar op den zomermorgen in de vroegte een druk en bezig leven zijn geweest, toen gele wolkjes stuifmeel dansten om de brandnetelbloemen en onze winde blij haar ééndagsleven aanving.

WINDEN, OM RIET GESLINGERD. NAAR EEN PHOTOGRAFIE VAN MEJ. M. BIJL, TE STEENWIJK.

Of sommige planten reden hebben om voor de omarming van den windestengel bang te zijn? 't Is niet waarschijnlijk; 't kwaad, dat op de rekening van Haagwinde soms is geplaatst, moest heel waarschijnlijk aan 't adres van de Akkerwinde zijn bezorgd, die, klein en rose, er onschuldig uitziet, maar met haar wijdvertakt en krachtig wortelstelsel bijna niet is te verwijderen van het bouwland, waar zij de halmen omstrikt en dan hen neerhaalt tot den grond, waarlangs ze kruipt.

De witte winde, die naar hooger reikt en reine witte bloemen in het volle licht ontplooit, haar treft geen blaam, tenzij dan deze, dat ze in den tuin soms door haar schoonheid afbreuk doet aan wat de tuinman met veel zorg er kweekte en dat zich in de schaduw ziet gesteld door 't ongekunsteld mooie florakind uit 't wild.

DE BRUID.

DOOR

JOH[A]. W. BAKKER.

Het maanlicht stil in de kamer gleed,
waar zij zat in haar witsatijnen kleed.

Drie rozen lagen in haren schoot.
De eene was wit, en de andere rood,

en de derde was bleek als de bleeke wang
van eene die wachtte, en weende lang.

„Waarmêe zal ik tooien mijn bruidsgewaad,
mijn donkere haren, mijn bleek gelaat?"

En de witte roos in de hand zij nam;
die was als een blanke altaarvlam.

„O reine roze, wat zijt gij schoon....
Wel wilde ik u winden tot krans en kroon....

Maar een bruid is heilig, een bruid is rein,
en zondig zijn de gedachten mijn.

De Bruid.

Hoe zal ik dan dragen de rozen blank
als ik kniel in de heilige bruidenbank?"

Zij legde de roze al zuchtend neêr,
en wrong de handen en weende zeer.

* * *

„Als 't wreed herdenken in mijn gemoed
brandt der roode roze vlammende gloed.

Ik zie den loovrigen rozentuin,
der lange hagen wuivende kruin....

ik hoor in de diepe, diepe laan
de klaat'rende springbron al zachtjes gaan....

en de rozen zijn rood als vuur, als bloed,
en blank is de hand, die ze breken doet,

en donker zijn de oogen, die zien mij zoo aan,
en hebben toch zóóveel leed mij gedaan...."

Zij bracht aan haar lippen de roze rood:
„O bloem van mijn smarten, o bloem van mijn dood!

Ik kus u, ik kus u met kussen zoo heet....
maar nimmer toch tooit gij mijn bruidenkleed!

Zoo diep is daarbuiten de donkere vloed,
als een donker graf, zoo stil en zoo goed....

Daar zullen de zonde-gedachten mijn
en àl mijn herdenken begraven zijn!"

Toen wierp ze uit het venster den rooden knop;
de golven vingen hem zachtkens op,

en droegen hem stillekens, stillekens meê....
Maar diep in haar hart bleef het brandend wee.

* * *

Zij trad in de helverlichte zaal,
die was omhangen met feest'lijke praal.

Zwaar sleepte 't glanzend bruidsgewaad
waar zij ging met opgericht gelaat,

dat wel de roze aan haar hart geleek,
zoo wonderschoon, zoo stervensbleek.

NAN. DOOR A. W. † † † † † †

IX.

(Slot).

Het was vroeg voorjaar en heerlijk weer; van dat etherisch lichte weer, blauwe, — teere satijnlucht, zwevend in goudschemer; als de hemel en de blanke bloeiende aarde weer lachen in nieuwe jeugd, als op dien eersten lichtdag toen zij werden geboren.

Er was geen dood nog in de natuur, — nergens nog sterven.

In trilling van goud, groen en goud, zweefden de beukeblaadjes, pas losgeplooid uit de aardige gladde schubhuisjes langs de takken, als teere, wuivende vlindertjes van licht.

De meidoorn bloeide nog niet, maar tengere bloemtrosjes van de vogelkers dreven uit op den lichten wind en de appelboomen waren nog niet groene boomen, maar reuzenboeketten, — enkel sneeuwwit en rozenrood.

Friede was voor twee dagen met de kleinste kinderen uit de stad; Hugo was met de oudsten alleen gebleven.

Hij had den laatsten tijd *wèl* geleden, toen Nan met haar vader in Duitschland was. Inderdaad, hij hàd geleden. Deze liefde was niet een luchtige, vluchtige, een uitsluitend blijde in haar weinige diepte, zooals bijna al de vorigen waren geweest.

Hij had oogenblikken dat hij leed, hevig en intens leed, vooral als hij Nan zag lijden. Zij zag er slecht uit den laatsten tijd, na die scene in den wintertuin, na haar reis en vooral na den dood van haar vader. Groote, doffe, donkere kringen waren als met een penseel om haar oogen getrokken en zij zag bleek, met die matgouden brunettenbleekheid, die haar wanhopige, brandende oogen nog grooter deed schijnen in hun angstig licht.

Zij had hem heel lief — hij wist dat ze hem heel liefhad.

Daarom zou het veel beter zijn geweest, als ze na die winterwandeling maar waren gescheiden, — als hun weg maar weer ver uit een was gegaan.

Maar voor de regeling van haar zaken moest ze naar Holland terug en de beide gezinnen waren den laatsten tijd te zeer gelieerd dan dat het geen achterdocht zou hebben gegeven bij Friede, als Nan zoo op eens gebroken had.

Van Erle had Friede naar den trein gebracht en maakte nu een kleinen omweg door de Boschjes.

Overal het heerlijke, jonge leven, alles vol, alles in bloei. De bloemen, bijna zoo mooi als in zijn dichterdroomen, in den oreool van het volle, blijde licht.

De lindeblaadjes zweefden als klokjes aan de twijgen, als luidden ze de lente in. Aan de peppels beefden de eerste gele lovertjes, als stukjes fijngeslagen goud.

En overal die zoete, teere lucht, en overal de volheid van het jonge leven. De bloemen, trotsche tulpen en doorzichtige, vleeschkleurige azalieën, donkere fluweelblauwe violen en vroege zwaardleliën, gloeiden als juweelen tusschen 't groen.

Nog nooit had hij de lente zoo mooi gezien — een nieuwe hemel en een nieuwe aarde en zijn mooie liefde gloriede alles met licht.

Hij hield van haar, hij hield heel innig van haar: met fijne, kleine, sterke vezelen had zijn ziel zich aan de hare vastgehecht.

Zijn liefde was nu ook niet meer zoo oppervlakkig, zoo van 't lichaam alleen, als al zijn andere neigingen waren geweest.

Maar Friede bleef hij *óók* liefhebben, zij was de liefde van zijn jeugd.

Maar dubbelliefde begrepen zij nooit — vrouwen schenen dat niet te *kunnen* begrijpen. Hij had haat zien flikkeren in Friede's zachte oogen, als hij andere vrouwen prees — als hij maar van andere vrouwen sprak. Hij had Nan doodsbleek zien worden en beven, als hij 's avonds met Friede wegging — van *haar* wegging naar hun huis.

Friede leed nog niet, door Nan ten minste leed ze nog niet. Haar jaloezie was, zooals bijna altijd, vaag geprikkeld en zweefde nog in het ijle rond, maar aan Nan had ze — zonderling — nog nooit gedacht. Zij hield

zelf van haar en al vond ze haar mooi, ze dacht niet dat dat mooi gevaarlijk voor haar man kon worden. Zij begreep als lichtblonde het charme niet van heel donkere vrouwen en ze vertrouwde bovendien op zijn belofte dat hij haar voortaan trouw zou zijn.

En zelf bijna passieloos, had ze die passiedrang naar zijn hersenen nooit begrepen. Zij had al zijn vorige liaisons grootendeels aan de koketterie van „*die vrouwen*" toegeschreven. In haar oogen had hij zelf weinig schuld.... En Nan was niet koket, altijd zoo bescheiden in haar houding. Zij vond haar ook zoo jong niet meer.

Maar van Nan *voelde* hij het dat ze ontzettend leed.

Waarom begrepen vrouwen het toch nooit — waarom wilden ze het niet begrijpen, dat veel omvattende van het hart van den man? Waarom mocht hij Nan nu niet zijn passie geven, terwijl Friede zijn liefde hield? En waarom konden ze nu niet tevree zijn die beiden, elk met haar deel?

Mijn God, hij kon toch niet meer met zijn vrouw afspraakjes gaan maken in het een of ander museum, of buiten de stad in het bosch, hij kon toch geen verzen meer maken voor haar of haar 't hof maken als een jong meisje... begrepen ze dat dan niet — God, *begrepen* ze dat dan niet?

En hij wàs nog zoo jong, hij was zoo jong getrouwd, hij had behoefte — nòg behoefte aan die teere, lieve geheimen — het wachten op een brief — het hopen op een toevallige ontmoeting... hij had ook behoefte aan meer warmte dan Friede hem geven kon....

En Nanda, van wie hij toch beter verwacht had, begreep hem al even weinig als Frieda, of misschien ook *wou* ze hem niet begrijpen. Waarom mocht hij tegen haar niet over zijn vrouw spreken, haar zachte lieftalligheid, haar huiselijkheid roemen? Maar als hij 't deed, werd ze doodsbleek en zweeg — of soms deed ze op eens een heftigen uitval: »Waarom had hij haar niet met rust gelaten, als hij Friede zooveel liever had dan haar — waarom martelde hij haar met die ongevraagde verhalen... ze was tevreden geweest — vroeger — eer ze hem kende... waarom had hij haar gezocht als hij haar toch niet liefhad... als hij toch meer hield van zijn *eigen* vrouw".

Hij wist 't wel, zij vroeg geen positie, ze vroeg geen naam, zij vroeg van hun band geen openlijke erkenning; maar zijn *liefde* wilde zij, geheel en alleen... zijn passie wilde ze deelen, maar zijn liefde niet.

. . . .

Het werd iets warmer. In de verte zweefden de vage, teergrijze omtrekken van de stad in een nevel van violet. Het was nog vroeg, er waren weinig wandelaars.

Het teere jonge licht viel in rozen schemer over de weiden.

In de verte zag hij een tenger figuurtje aankomen.

Hij voelde het vreemde trillen in de borst, een zuiver lichamelijke emotie — van velen als ze de liefste zien.

Was ze het? — Ja, hij kende dat eigenaardig zwevende van den gang, al liep ze veel langzamer dan gewoonlijk. Er kwam een roode schijn voor zijn halfgesloten oogen, tusschen haar en den glans van de zon.

Toen stond ze voor hem en 't was of het donkere figuurtje door licht omgeven was.

Zwijgend stak hij zijn hand uit naar de hare, die koud en stil in de zijne lag.

— „Ik dacht dat je naar de kerk hadt willen gaan?"

— „Neen, het weer is te mooi en ik had geen lust."

— „Ik maak ook maar eens een loopje."

— „Dat gebeurt je tegenwoordig niet dikwijls wel?"

— „Neen, maar mij was 't weer ook te mooi om t'huis te blijven en Friede is met de kleinsten uit de stad".

Ze ziet hem aan en zooals het dikwijls tusschen hen gebeurt, antwoordt hij op de vraag die ze niet heeft gesproken, omdat ze elkaars gedachten voelen:

— „Ja, naar haar vader en moeder, ik heb haar naar den trein gebracht".

Hij kijkt haar aan, ze is weer heel bleek,

maar nooit heeft haar gezichtje hem zoo roerend lief geschenen.

Schel zingt een vink tusschen de lindeblaadjes, de klokjes, die heen en weer bengelen in de zon.

— „Waar ga je heen?"

— „Ik weet niet, ik loop eigenlijk zonder doel".

— „Ben je vandaag weer heel alleen?"

— „Ja, behalve als ik bij jullie kom ben ik altijd alleen".

Hij doet net of hij niet gehoord heeft, hij wordt er niet graag aan herinnerd dat ze eenzaam is.

— „Wat is 't toch eenig weer niet waar? goddelijk weer, de menschen praten nou altijd van zonde, maar ik vraag je, is het geen zonde om op zoo'n zeldzaam mooie dag, die misschien niet weerkomt, den heelen zomer en zeker in ons leven niet weer — in huis te gaan zitten suffen ... jij met een handwerkje, dat nergens toe dient en ik over mijn paperassen gebogen ... ieder alleen en toch met onze gedachten bij elkaar ... o, maar ik vergat", voegt hij er vinnig bij, „je wilt niet meer met me wandelen ... je vertrouwt me niet meer, want ik ben *getrouwd*".

Ze heft langzaam haar zware oogleden naar hem op, ze is te heesch om te kunnen spreken; alleen maar met haar groote, angstigbedroefde oogen ziet ze hem aan.

— „Je houdt van me, niet waar Nan, je hebt 't me zelf gezegd en ik heb 't duidelijk gemerkt dien avond op je kamer".

Ze knikt — ze kan niet spreken.

— „Waarom zouden we dan dezen eenen armen dag eens niet gelukkig zijn — kom", zegt hij en legt zijn arm in den hare, „kom, want je hebt me immers lief".

En ze gaat met hem mee.

Het park loopt uit in een groot bosch van beuken, eiken en abeelen.

Daar gaan ze heen. Ze vraagt niet waar ze gaan, — ze vraagt niet, ze spreekt bijna niet. Ze weet nauwelijks wat ze doet, maar ze gaat. Ze gehoorzaamt als een kind, als een gehypnotiseerde. Ze kan niet langer vechten tegen zijn passie en tegen zijn imperieusen wil. Ze heeft hem lief, ze denkt dat ze hem liefheeft.

De boomen staan dichter geplant, teer satijngroen spreidt een fijnen doorzichtigen sluier voor het gouden licht in de verte.

Hij gaat zitten en trekt haar naast zich in 't gras, — wat is ze nog een kind, — een kind in haar liefde.

Nooit heeft hij een vrouw zoo liefdebevangen gezien; haar oogen zijn groot, wijd open, bijna blind staren ze in de zon.

De antwoorden, die ze geeft zijn vaag en verward en altijd verloopt er een korte tijd tusschen de vraag en het antwoord.

Een oogenblik aarzelt hij nog. Het is wreed, het is wreeder bij haar dan bij elke andere; ze voelt zoo intens, bij haar is 't bijna een moord.

Maar ze is te mooi en te lang heeft haar tegenstand zijn passie geprikkeld, — hij is gek van passie, — wilde roode vlammen dansen langs zijn oogen.

Hij neemt haar in zijn armen, — ze is doodsbleek, alleen haar lippen gloeien. Ze ligt in zijn armen als een kind.

. . . .

't Is een dag, zooals er nooit een was.

De zon die al zoo vroeg was opgestaan is nu wat moe van het lange schijnen en rust op de kruinen van de beuken uit; de teere donswolkjes kleuren zich rozenrood; de vogels zijn stil, ze doen hun middagslaapje. Alleen de duizend stemmen van het bosch, het suizen van de takken — het soemen van de kevers maakt dat men bijna de stilte *hoort*.

Zoo heel stil ligt ze maar in zijn armen.

Hij voelt iets als een heilig ontzag voor die liefde, die hij niet begrijpt, maar die hij eerbiedigt, als een ongeloovige het mysterie van een vreemd geloof. En half heeft hij een gevoel van benijding — waarom heeft hij die emotie niet, waarom is bij hem alle liefde zoo dood, zooals de muziek weg is uit een gebroken viool, waarom is er in hem niets meer dan zoo'n ellendige korte opwelling van passie en verder niets dan een innige devotie voor eigen ik.

X.

— „Kom Nan", zegt hij zacht, „laten we verder gaan".

In haar hoofd ruischt nog altijd die vage bedwelming, — ze kan nog nauwlijks verstaan wat hij zegt:

— „Wou je dan al naar huis?"

— „Welneen, ik wou den heelen dag met je blijven — ik wilde nu de duinen eens in en dan van avond, tegen een uur of negen naar huis, — vin je dat goed?"

Ze slaan een smal wegje in tusschen lage berken, die hun blaadjes eerst gisteren hebben ontplooid. . . . Daar, bij een kromming van het pad, beginnen op eens de duinen, die bijna geheel met lage eiken zijn begroeid.

Ze zijn nog bijna geheel kaal de boomen, de hooge struiken zoo dicht bij de zee; alleen héel laag, onder aan de onderste takken, in de schaduw, zitten de eerste heel fijne, bruinroode blaadjes, nog geheel in elkaar gekreukt als dunne zij.

Een fijne geur van tym zweeft hun met ieder windzuchtje tegen, ze loopen zachtjes voort, nu eens hand in hand, dan hij met zijn arm om haar schouders. Ze is moe, ze ziet er moe uit ten minste, en ze is heel bleek.

Ze klimmen een paar duinen op, die meer naar den zeekant kaler worden; het fijne schuivende zand schemert met blanke plekken tusschen de brem en de lage rozenstruikjes heen.

Ze beginnen meer wind te voelen.... Weer gaan ze een duin op, hooger dan de andere ... daar in de verte ligt de zee!

Een schitterend blanke streep, die als een zilveren band de duinenrij omvat ... ze hooren het teere, peinzende ruischen, dat in de verte klinkt als een klacht. Het waait hard op den top, ze heeft moeite om staande te blijven en houdt zich aan zijn schouders vast.

Ze zijn heel koud tot in hun vingertoppen met de versterkende frissche kou van den wind.

. . . .

Eén oogenblik vergeet ze dat hij getrouwd is ... dat hij niet van haar is — dat hij niet van haar is — dat hij nooit van haar zijn zal.

Eén oogenblik denkt ze aan niets anders dan aan de volle blijheid van hun liefde ... aan de heerlijkheid van de blauwe lucht van de groene koele lenteaarde ... aan 't verrukkelijk alleenzijn met de zee en met hem.

Ze leeft alleen dàt oogenblik, ze leeft en geniet 't.

Met een blijden kreet — de juichkreet van een kind — loopt ze hard, hard het duin af door het zachte warme zand, waar haar voeten wegzakken in gouden golven ... en meegenomen door hun eigen vaart vallen ze naast elkaar op de knieën en als hij haar hoofdje achterover trekt slaat ze voor het eerst haar armen om zijn hals.

Zoo liggen ze lang in elkanders armen en als ze eindelijk opziet is alles rood ... rood de trillende lucht in de verte — en de wolken — rood de golvende, deinende duinenrij toppen achter toppen tot ze eindelijk door de zee worden gekust. Zij ziet het alles rood, in den rooden sluier van haar liefde.

De zon zal nog wel in geen uren ondergaan, maar ze heeft toch haar versten tocht voor dien dag al volbracht en de zwaardere wolken van den naderenden avond trekken haar langzaam als schaduwen voorbij.

Ze zijn weer wat verder gegaan dan daareven en rusten weer op een duintop uit.

Ze wendt zich om en kijkt met een stralend gezichtje van verrukking naar de jonge pracht die voor hen ligt. Eerst de rijen lage abeelen als een krans van sneeuw om het lagere duin. Dan het fijne wuivende groen van jonge accasia's.

Daarachter de beuken, stil, rein en hoog, zonder de al te groote strengheid van den zomer, hun groene en lichtroode blaadjes zweven als schoone glanzende kevers heen en weer. Geheel op den achtergrond de rustige sparren, die hun jonge loten als kaarsjes omhoog steken naar de zon.

En over het landschap en de boomen breidt zich die roode sluier van haar liefde uit.

Hij heeft wat eten meegenomen en ze eten samen van hetzelfde broodje, dat in zijn zak wat verkruimeld is en drinken uit hetzelfde napje.

Voor haar is 't een kinderlijk plezier — hij heeft 't al zoo dikwijls genoten.

Ze is nu voor één oogenblik zijn vrouw vergeten — dat kleine, broze blonde vrouwtje dat als een rots staat tusschen hem en haar geluk . . . Ze geniet haar uur maar als een kind . . . samen met hem alleen in de duinen . . . dat eene uur is ze gelukkig geweest.

Van Erle is 't niet! Nu hij eenmaal zeker is van haar liefde, is de helft van de bekoring voor hem voorbij . . . en aldoor moet hij aan Friede denken.

Hoe heeft ze 't — wat zou ze gedaan hebben den heelen dag . . . zou ze met dat mooie weer in huis zijn gebleven — ze liep zoo moeilijk den laatsten tijd — zou ze iets vermoeden?

Ze is merkwaardig goed geloovig toch — zijn vrouw. Hij spreekt 't woord met groote teerheid uit.

Hoe dikwijls is het nu al gebeurd, soms heeft ze 't gemerkt . . . meestal vermoed — altijd heeft ze 't hem vergeven.

Niet uit flauwe toegeeflijkheid of uit sleur, maar uit de diepte van haar groote liefde.

Hij kijkt naar Nan. Ze zit op den grond en plukt de eerste knopjes van een rozenstruikje:

„Die wou ik drogen", zegt ze zacht.

Een fijne witte mist kruipt omhoog uit de zee, in lange sluiers zweeft ze over de duinen . . . de boomen staan tot aan de kruinen in den damp.

„Kom Nan", zegt hij, „we moeten naar huis".

Hoe komt het nu toch dat hij aldoor aan Friede moet denken? Gewoonlijk vergeet hij haar als hij haar niet ziet; ze is zijn trouwe zorg in huis, die er altoos zoo netjes voor waakt dat alles is geregeld, die voor een klein verzuim vaak een hard verwijt en voor haar zorgen zelden dank heeft gekregen, maar overigens gaan er dagen en dagen voorbij dat hij nauwlijks van haar bestaan bewust is.

Hoe komt het dat hij haar nu ziet als in een oreool, als een heilige — zijn trouwe geduldige vrouw?

Nan merkt wel dat hij stil is, maar ze denkt dat de lange tocht hem heeft vermoeid.

— „Leun maar op mij, als je zoo moe bent", zegt ze zacht.

Ze begint zich in hun vreemde verhouding te schikken, . . . teruggaan kan ze nu toch niet meer. Ze heeft hem lief — zoo lief! . . . Ze kan hem niet meer missen en aan zijn liefde twijfelt ze niet. . . . 't Gebeurt zoo dikwijls dat groote artisten, naast hun vrouw naar de wet een liefje bezitten (ze voelt dat woord niet als een vernedering) een liefje, dat de vrouw is van hun hart. Ze weet het, een ieder zegt het en ze heeft het zelf gezien, dat zijn band met Friede nooit een innige geweest is, een band van gewoonte, maar nooit van de ziel — en dat was de eenige die zij begeerde. . . . Ze heeft hem zoo lief, zoo heel lief met haar passie, maar ook met de hooge liefde van haar ziel.

Hoe heerlijk zacht voelt ze de lieve warmte van zijn handen! Ze ziet hem niet aan, ze spreken niet. . . . Ze is al die maanden van hun groeiende liefde, zóo aan hem gewend geraakt dat altijd spreken niet noodig meer is.

Ze zijn nu weer in het bosch gekomen, dat donker onder de schaduwen ligt.

Stil als schildwachten staan de boomen in den mist, alleen de hooge lucht is nevelloos en uit duizend pinkende sterrenoogen ziet de vriendelijke nacht op hen neer.

Ze kijkt hem aan, maar hij wendt het gezicht van haar af, zijn lippen zijn stijf op elkander gesloten en hij ziet doodsbleek.

— „Hugo", zegt ze.

— „Ja Nan".

— „Waar dacht je aan?"

— „Aan Friede".

Ze schrikt — even wacht ze. Haar hart klopt te hevig om te kunnen spreken.

— „Hou je meer van Friede dan van mij?" . . . en als hij zwijgt „zeg 't mij dan liever nu — ik kan het nu misschien nog dragen, maar zeg het mij nu".

Ze is nu weer zóo mooi met die angst in haar oogen en die roode lippen — gloeiend

in het bleeke vel — dat hij zich naar haar overbuigt en die lippen kust.

— „Neen lieveling, ik heb jou heel, heel lief”.

— „Liever dan Friede?”

— „Wat ben je toch een kind — ja, . . . even aarzelend . . . liever dan Friede”.

Dan — bijna eerbiedig — kust hij haar.

Nu — tevreden eindelijk — dringt ze zich tegen hem aan.

Dan gaan ze naar huis, samen door het bosch in den nacht.

. . . .

Zoodra hij t'huis komt is zijn eerste vraag naar zijn vrouw:

— „Is mevrouw al t'huis Dina?”

— „Ja meneer, zoo net gekomen”.

Vlug loopt hij haar in den gang te gemoet.

— „Zoo Fried, ben je daar?”

— „Ja, ik had bijna den trein gemist, vader hield me zoo lang. . . waarom ben je me niet komen halen? Ik was zoo moe en baby wordt zoo zwaar”.

— „Ik kon niet — ik kom nu zelf pas t'huis”.

— „Wat heb je dan den heelen dag gedaan? Want Dina zei dat je ook niet t'huis bent komen eten”.

— „Ik was wat gaan wandelen, 't is zulk goddelijk weer, toen ben ik Nan tegen gekomen en zijn we samen de duinen in gegaan”.

— „Prettig gewandeld?”

— „Ja, heel gezellig, maar nu ben ik toch moe”.

Ze zet haar hoed voor den spiegel af en strijkt zich de blonde haren glad.

Zonder dat ze het merkt kijkt hij haar aan in het glas, haar gezichtje is vriendelijk zacht, met een teerrose kleurtje van vermoeidheid.

Zou ze nu niets vermoeden of zou ze niet willen vermoeden? . . . Ze heeft zoo dikwijls gezegd: „Och, als ik het dan maar niet weet.”

— „Heb je Nan ook voor Woensdag ten eten gevraagd?”

— „Neen”.

— „We hadden het toch half afgesproken”.

— „Ja maar ik was 't vergeten”.

— „Ga 't haar dan morgen even vragen, ja? . . .

— „Heel goed, ben je zoo op haar gesteld?”

— „Ja, ik houd heel veel van Nan”, antwoordt ze eenvoudig.

Is dat nu raffinement? Zelfs de minst jaloersche zou nu toch al lang reden tot argwaan hebben en ze is vroeger altijd zoo jaloersch geweest.

— „Vin je Nan mooi?” vraagt hij op eens.

— „Mooi — hoe bedoel je? Ja”, ze bedenkt zich even. — „Ze heeft zulke mooie oogen — zulk prachtig haar, ze is zeker heel mooi geweest toen ze jong was — maar nu”. . . .

„Geweest”, lacht hij . . . ze is nu nog mooier in haar rijpe liefde dan Friede ooit in haar jeugd is geweest en luid zegt hij: „Ik vind Nan wel mooi en je hebt gelijk dat je van haar houdt”.

En vergetend dat dit nu juist voor Friede een rede moest zijn om *niet* van Nan te houden, vat hij haar met beide handen bij de schouders en kust haar in den hals.

— „Morgen vroeg ga ik haar ten eten vragen”.

Ze spreken nog een poosje over haar ouders — over hun tochtjes — over 't mooie weer; ze heeft hem in lang niet zoo spraakzaam gevonden.

Dan — als ze samen in hun kamer zijn, neemt hij haar in zijn armen en kust haar heel teeder, zooals hij 't sedert 't eerste jaar van hun huw'lijk niet deed.

. . . .

XI.

Den volgenden dag is 't guur, snijdend weer, een verraderlijke oostenwinddag, zooals ze zoo dikwijls op de eerste bruidsdagen van de lente volgen.

Van Erle loopt in zijn huis ongezellig rond, Friede heeft een hevigen aanval van schoonmaakkoorts, de kachels zijn weg en 't is overal koud. Hij mist zijn school vandaag. Er ligt anders werk genoeg op hem te wachten, stapels drukproeven — maar na

die hevige emotie van gisteren kan hij toch niets uitvoeren.

Tegen twee uur, eigenlijk omdat hij niets beters te doen weet, loopt hij naar Nan.

Ze komt hem op het portaal te gemoet. Al den schroom, al de bedeesde zenuwachtigheid van de laatste weken heeft ze verloren . . . ze is te weinig coquet om nu weer preutsch te doen en als ze in haar salonnetje zijn, slaat ze haar armen om zijn hals en ze kust hem.

't Is hem niet lief, — hij had haar liever anders gezien; hij heeft zoo vele vrouwen gekend en de meesten trachtten de waarde te verhoogen van wat ze wilden geven door kleine kunstjes — preutschheidjes, die in de oogen van een waarlijk reine vrouw een ontwijding van een groote heilige liefde zijn . . . maar hij is er aan gewend en hij vindt dat het er zoo bij behoort. . . . Zelfs Friede deed het zoo lief, — dikwijls nu nog.

Nan, die een onvrouwelijken afkeer heeft van vertooning, bij wie het zelfs niet opkomt dat hij die van haar verwacht, gaat naast hem zitten en slaat de armen om zijn schouders. Zacht schreit ze, met haar hoofd aan zijn hart.

Hij laat haar maar schreien, dat doen ze altijd, — hij weet precies wat er nu gaat komen.

Hij streelt het fijne welriekende haar.

't Is behagelijk warm in de kamer. Zacht tikt een klok: „Kom toch . . . kom toch . . . kom ik toch". Hij ruikt de teere geuren van witte narcissen.

Hij zit naast haar op een heel laag stoeltje, hij heeft de armen om haar heen geslagen en haar doodsbleek gezichtje ligt op zijn schouder:

„Nan", fluistert hij zachtjes: „Heb je me lief?"

Ze knikt alleen — ze kan niet spreken

XII.

Een paar weken later — volgens gewoonte heeft Nan bij hem en Friede gegeten.

't Heeft haar eerst gehinderd om nu nog bij hen aan huis te komen, maar hij heeft zóo gepleit dat Friede het dan zeker zou merken en ze is zoo geheel onder zijn hypnose — ze doet alles wat hij wil.

's Avonds zitten ze in den tuin.

De seringen staan al in vollen bloei, bedwelmend zijn hun zware geuren.

Friede schenkt thee. Ze is weer wat moe. Ze is altijd moe. Ze ziet teerbleek en zwakjes. Toch is ze vroolijk en wèl voor haar doen.

— „Nan", zegt ze met een plagerig gezichtje, „je doet heelemaal anders tegen Hugo dan vroeger".

Nan heeft aanmerking gemaakt op zijn das, dien ze afschuwelijk vindt.

— „Hoe zoo?"

— „Vroeger was je altijd zoo beleefd en nu heb je voortdurend wat op hem te vitten."

— „Ja? — dat komt dat ik hem nu beter ken."

— „Dat is geen compliment".

— „Och — zoo bedoelde ik het immers niet".

Ze lacht voor zich heen — ze wist eigenlijk nauwlijks wat ze zei, de zoete gewoonte van het bezit heeft haar vaak, ook waar Friede bij was, den eigenaardig plagenden toon doen aanslaan van jonge vrouwtjes tegen hun man, in het vervolg moet ze daar toch aan denken om wat beleefder tegen hem te zijn — als tegen een vreemden meneer . . .

Op het donkerblauw van de lucht borduurt de nacht één voor één zijn sterren.

„Hugo", zegt Friede, „heeft Louis Viervant je het laatste kwartaal van de lessen al betaald?"

— „Ja, verleden week".

— „Daar heb je me niets van gezegd".

— „Neen kind, ik wist niet dat je geld noodig hadt".

— „Hoeveel is 't precies?"

— „Ik weet niet — tel maar na". En tegen Nan, die op eens met versteende oogen naar hem zit te kijken: „M'n vrouw is mijn kassier, ik heb zelf geen verstand van geld — zij beheert alles, wat ik voor mij zelf noodig heb krijg ik van haar als zakgeld, niet waar Fried?"

Friede knikt even — absent — met een

potlood in den mond — ze zit iets na te tellen — 15, 20, 30 — komt dat uit?"

— „Ja, ik geloof wel, ga maar even in 't kasboek kijken, ik geloof dat het op de schrijftafel ligt.

Friede gaat 't smalle keukentrapje op en verdwijnt in huis.

Hugo kijkt naar Nan en hij schrikt van haar gezicht. Ze ziet bijna altijd bleek maar nu is ze als een doode. Haar oogen staren krankzinnig voor zich uit, haar mond is vertrokken tot een smalle, scherpe bloedlooze streep... ze ziet er niet alleen veel ouder uit dan gewoonlijk, maar ze heeft een akelig griezelig gezicht, zooals hij het vroeger nooit van haar gezien heeft — zijn vroolijke, mooie prettige Nan.

Wat is er gebeurd — wat heeft hij gedaan?

— „Nan, ben je niet wel?" vraagt hij zacht — een beetje verlegen — want hij is bang voor haar.

— „Ik ga naar huis", zegt ze heesch.

— „Nu al — zoo in eens?"

— „Ja, ik wil weg".

— „Maar wacht dan ten minste tot Friede terugkomt".

— „Ik wil Friede van avond niet meer zien — ik wil naar huis".

Ze spreekt met groote moeite, — met geweld tot geregelde woorden dwingend haar ver-afgedwaalde gedachten. In wijde hopeloosheid staren haar oogen, altijd met dat waanzinnige licht er in, recht voor zich uit.

Hij ziet dat 't haar ernst is en bij haar vreeselijk opgewonden toestand al kan hij in de verte de reden niet vermoeden, acht hij 't ongeraden om er op aan te dringen dat ze blijven zal.

Hij gaat naar binnen en roept:

— „Fried — heb je daar nog lang werk?"

— „Ik kan je kasboek niet vinden".

— „Nan is op eens niet wel geworden — ik breng haar even naar huis".

— „Wat heeft ze? Laat ik dan liever beneden komen".

— „Neen — blijf maar, ze heeft haar hoed al op. Ik ga de tuindeur met haar uit, dan zijn we 't eerst t'huis. Ik weet niet wat ze heeft — een duizeling of zoo — van de warmte. Ik breng haar weg, dan kom ik dadelijk terug.

Maar als hij in den tuin komt is Nan al verdwenen en de schuttingdeur staat open.

Hij haalt haar op den hoek in.

— „Laat me gaan", bijt ze.

— „Maar Nan wat is er dan toch — wat is er dan toch gebeurd? Neen — zoo laat ik je niet gaan".

Samen gaan ze naar haar huis. Ze klimt moeilijk de hooge smalle trap op.

— „Maar lieve Nan", begint hij nog eens en gaat naast haar staan.

Ze zit nog altijd met datzelfde steenen gezicht voor het raam en ziet uit in den dalenden nacht.

— „Wat is er toch? Zóo zijn we zoo goed mogelijk samen en zoo vlieg je op eens als een razende weg... en zoover ik me herinneren kan is er niets gebeurd".

— „Niets gebeurd!"

Weer graven de tanden zich in de lip en weer is het vreemde hartstocht — gezicht tot een medusakop vertrokken.

— „Foei Nan", zegt hij met innige overtuiging. „Nu ben je leelijk".

— „Leelijk", raast ze uit. „Dat kan me ook al veel schelen of ik leelijk ben — of jij me leelijk vindt... Leugenaar."

Hij denkt inderdaad aan een aberratie, ze ziet er zoo vreemd — zoo vreeselijk overspannen uit.

— „Maar Nan", begint hij weer, „wat is er toch, ik begrijp je niet, als je een grillig jong kind van zestien jaar was — zou ik aan een kuurtje — een vapeurtje denken... maar mijn lieve verstandige Nan... zóo zitten we alle drie zoo gezellig mogelijk bij elkaar en zóo krijg je op eens dien aanval van krankzinnigheid, want dáar lijkt het inderdaad op en vlieg je als een razende weg... En zonder de minste aanleiding. Er was niets bizonders gezegd, — ik had niets gedaan... Neen Nan — heusch — nu begrijp ik je niet".

Ze komt langzaam bij uit die vreemde bedwelming, die enkele zenuwcentrae buiten werking stelde en de vitaliteit van de andere abnormaal verstoort.

Ze ziet nog wel bleek, maar haar gezicht staat toch weer kalmer. Ze voelt nog alleen die vreemde ijlheid in de hersenen, als was ze pas uit een lange bezwijming ontwaakt.

Ze schreit en buigt het hoofd voorover op de armen.

Hij trekt haar op een stoel en gaat naast haar zitten".

— „Kom Nan, je begint nu weer bij te komen, vertel mij nu eens wat er is gebeurd."

Ze snikt nog — met lange schokken — als een kind.

— „Nan, zeg 't me nu, waarom was je op eens zoo bedroefd".

— „Dat kan ik niet zeggen, je zou het toch niet begrijpen". Dan, als hij zijn armen om haar heensluit. — „Ik heb je zoo lief — zoo zielslief. En ik had zoo gehoopt dat je mij meer liefhadt dan Friede ... en nu heb ik op eens begrepen dat het je vrouw is die je liefde heeft".. . .

— „Ik heb mijn vrouw heel zeker lief, dat heb ik nooit anders willen beweren ... ik heb je gezegd dat ik van meer dan eene kan houden — en nog eens ik kan me niet begrijpen wat dat nou met die scène te maken heeft".

Zij wordt kalmer en hij voelt zich boozer worden. Een beetje onzacht schudt hij aan haar handen.

— „Nan, zeg nou wat er is, je zit nou toch niet te huilen omdat ik geen hekel aan mijn vrouw heb — dat wist je al lang ... er is wat anders — je moet 't me zeggen, want ik ga dadelijk weg, Friede wacht me, ze wou nog even een boodschap met me doen"...

— „Friede wacht me! als ik je nu eens vroeg om bij mij te blijven en niet naar Friede te gaan — zou je dat doen?... Zou je me lief genoeg hebben om dat te doen?"

Boos trapt hij met den voet op den grond.

— *Lief genoeg hebben om dat te doen!* Je weet immers wel dat ik het niet kan, dat ik in de eerste plaats *jou* hopeloos comprometteeren zou ... en bovendien de vraag is belachelijk, ik vergeef ze je omdat je op 't oogenblik niet weet wat je zegt ... ik kan immers men vrouw en men kinderen niet ongelukkig maken".. . .

— Je vrouw en je kinderen — altijd je vrouw, *ik* ben niets voor je, je vrouw is alles — waarom liet je me niet met rust — ik was immers tevreden bij mijn ouden vader, die ook al is gestorven uit verdriet over jou".

— „Je vader uit verdriet over mij gestorven! *I like that*, de man was 78 jaar!" Hij staat op en loopt driftig, met vast opeen gesloten lippen de kamer op en neer: „Hoor is Nan, je valt me bitter tegen — ik dacht dat jij daar nu boven zou staan ... als je eens wist hoe me dat vermoeide die nuttelooze scènes — die questies voor niets ... je was misschien wat overspannen door die plotselinge warmte en ik wil 't je dus graag vergeven, maar laat 't nu als je blieft niet weer gebeuren ... waar dient 't toe? — 't leidt tot niets. — Bovendien we redeneeren voortdurend naast de quaestie, je ontstemming ontstond *niet* door 't feit dat ik van avond niet bij je wou blijven, ontstond *niet* over men liefde voor men vrouw, waar je alles van wist ... Er is iets gebeurd, — bij mij aan huis is er iets gebeurd ... zeg me nu wat 't is en zeg 't me gauw, want ik moet weg".

Hij buigt zich over haar en trekt haar hoofd omhoog dat ze voorover in 't kussen houdt gebogen: „Wat is er dan Nannie, zeg 't me dan".

— „Ik wist niet dat je zoo één met Friede was, ik wist niet dat je haar zoo met alles vertrouwde, — ze doet alles voor je — ze beheert zelfs je geld".

— „O is 't dat! Dat vind ik plezierig! Friede men geld beheeren! ... dacht je misschien dat ik het zelf zou doen?"... Hij valt weer in zijn stoel achterover en lacht op een onaangename gemaakte manier ... „Och Nan, men lieve beste Nan, wat ken je me toch nog weinig! wat dacht je dan? ik kan heelemaal niet met geld omgaan, juist omdat ik zoo in 't geheel geen kennis heb van de praetijk van het leven ben ik met een vrouw getrouwd, die voor me zorgen kon ... ik zou me je jaloezie kunnen begrijpen als er tusschen mij en Friede een innige zielenband bestond, maar zóo — dat platte saaie beheer van dat geld ... kom Nan, ik

wou je verstandiger hebben, geef me nu een kus en dan is 't voorbij".

Ze heft haar bleek gezichtje naar hem op. Hij kust haar verstrooid, met zijn oogen in de verte... hij berekent hoe laat hij t'huis kan zijn en of Friede niet ongerust is geworden... Dan geeft hij haar een hand en laat haar alleen.

Als een dier loopt ze door de kamer heen en weer... wat is ze begonnen — God wat is ze begonnen! Is dat die mooie poëtische band, die van haar leven een droom zou maken? 't Is een intrige — een platte banale intrige... ze begrijpt het niet — ze begrijpt het niet.

Hoe heeft hij haar niet maanden lang achtervolgd — hoe heeft hij haar 't visioen genoemd van zijn droomen, — hoe heeft hij haar in gloeiende verzen bezongen, tot ze als een rijpe vrucht in zijn handen viel....

En toen — op eens, is hij zóo veranderd! 't Is of hij dezelfde man niet meer was — of ze in plaats van haar levende liefde het masker van een doode zag.

En toch — wat moet ze nu beginnen... kan ze nog met hem breken, nu ze al zoover is gegaan? Zou ze weer haar leven verder kunnen leven — zóo als was er niets gebeurd? Haar hoofdoccupatie is verdwenen — haar vader heeft haar zorg niet meer noodig, wat moet ze nog doen, als ze Hugo gaat verliezen. Ze is er den laatsten tijd zoo aan gewend om allerlei werkjes voor hem te doen, zijn papieren netjes te houden, zijn manuskripten te kopieeren, zal ze zich nu nog weer aan haar vroeger leven kunnen wennen, dat na haar vaders dood zooveel lediger is?

. . . .

Den volgenden morgen, na een nacht zonder slaap, waarin ze tegen dat 't licht werd eindelijk wat was ingesluimerd — wordt ze gewekt door haar oude meid, die voor 't bed staat met een briefje van Friede en een grooten korf narcissen en seringen — de glorie van Friede's geplunderden tuin.

Frie schrijft dat ze zich zoo ongerust hebben gemaakt, Hugo en zij, over Nan's plotselinge ongesteldheid... ze vraagt of ze dien middag vooral heel vroeg wil komen — de kinderen verlangen ook naar *tante* Nan.

XIII.

Na het eten wacht van Erle haar met kopieerwerk op zijn kamer. „Ik heb nog al wat over te schrijven Nan", zegt hij tegen haar waar Friede bij is.... Dan, als zijn vrouw naar beneden is, slaat hij zijn armen om haar heen en kust haar op de oogen: „Zijn de kuren nu weer vergeten Nan? wat dee je toch in eenen raar gisteren avond... ik dacht heusch een oogenblik dat je niet heelemaal normaal was."

Ze maakt zich los zonder hem weer te kussen en begint haar werk met grooten ijver, met een vreemd gevoel, als of er iets leeg was geloopen in haar hoofd.

XIV.

En week later begon voor Van Erle de vacantie en ging hij met Friede en de kinderen naar de zee. Nan had zeker gehoopt dat hij in den zomer, als hij dan eindelijk eens vrij zou zijn — een reisje zou doen met haar alleen — om — al was 't maar eens voor enkele weken, de illusie van 't getrouwd zijn te hebben... om 't gepraat van de wereld bekreunde ze zich niet.

Maar hij gaf groote drukte en geldgebrek voor en toen hij eenmaal weg was gingen er dagen en weken voorbij — voor haar voorbij in grijze hopelooze ellende, zonder dat ze bijna ooit bericht van hem kreeg en als hij een enkele maal schreef waren het haastig gekrabbelde kaartjes, met allerlei aanwijzingen en opdrachten voor boodschappen in de stad, maar zonder een enkel woordje van liefde.

Zelf logeerde ze een poosje bij een vriendin, maar toen ze daar was liet hij niets van zich hooren en in akelig zenuwachtige haast vloog ze weer naar huis, in de hoop dat er daar iets voor haar was gekomen.

Ze vond niets dan een heel pak couranten-knippels, met recensies over zijn laatste boek en 't bericht dat hij van Berlijn een uitnoodi-

ging had ontvangen om te komen lezen in de Hollandsche club — dat hij daarom de kinderen naar hun grootmoeder had gezonden, maar dat hij eerst nog met zijn *vrouw*, met een streepje onder vrouw, een tochtje ging maken in het Teutoburgerwoud.

. . . .

Toen — weken — weken zonder bericht.

Ze wist het wel — ze wist het wel — dat hij haar nu gevoegd had bij de schaar van die anderen, die hij wel eens zijn *optocht* had genoemd. Hij had weer een episodetje gehad in zijn leven en in verschillende tijdschriften was onlangs een cyclus verschenen met allerliefste gedichtjes. „Voor mijn vrouw."

Als ze zich nu maar in haar lot had kunnen voegen, zich schikken naar het niet te vermijdene, zooals voor haar de meesten van die anderen hadden gedaan ; — maar dat kon ze niet. Ze had hem lief, met al zijn gebreken die ze duidelijk zag, die haar als leelijk rood in de oogen gilden, had ze hem altijd even lief.

En ze leed. Lichamelijk en geestelijk leed ze ontzettend, zooals weinigen lijden in dezen tijd. Ze werd ziek.

In eindelooze nachten — als 't licht van de maan en van de zon elkaar bijna aan den hemel verdrongen, lag ze uren wakker — hopeloos — hulpeloos wakker en viel eerst tegen den morgen in een nachtmerrieslaap.

Een paar maal schreef ze hem poste-restante, aan adressen, die hij had opgegeven, maar hij scheen ze zelfs niet af te halen, want nooit kreeg ze antwoord op een enkele vraag.

Door haar eenzaam leven met haar ouden vader en ook omdat ze ze zelden zocht, had ze weinig omgang met andere vrouwen en ze had geen bepaald werk of liefhebberij, waarin ze troost of afleiding kon vinden. Ze zat meestal maar stil, alleen voor het raam, de handen in den schoot gevouwen en keek in den lachenden zomerhemel, waar de warmte zachtjes trilde in het blauw en de zwaluwen hoog om de torens gierden.

De oude meid maakte zich dikwijls angstig om haar. Ze zat bijna altijd voor haar met *zijn* brieven, die hij haar vroeger geschreven had, op de dagen dat zij elkaar niet zagen — de boeken en etsen die hij haar gegeven had. En dikwijls las ze zijn verzen half luid en herhaalde ze zachtjes bij zich zelve. „Hij had mij toen toch wel lief — ik hebt 't mij niet verbeeld."

Als 't de uren waren voor de post, hoorde de meid haar, lang voordat hij met mogelijkheid kon komen, zachtjes langs het portaal en de trap afsluipen en daar stond ze dan te gluren door het raampje in de deur en wachtte en wachtte — en de post ging voorbij! Ze kende seconden ver den stap, vooral s'avonds met de laatste uitgaaf, die meestal de brieven uit Duitschland bracht, zag ze heel in de verte den schijn van 't lantarentje op zijn borst, als een dwaallichtje op en neder zweven... soms verdween het weer minuten lang, als de brievenbesteller een zijstraat insloeg of hier en daar een praatje maakte met de meid.

Dan werd ze driftig en stampte met den voet, en zag — als in een droom — de stillle straat met de zware dreigschaduwen van de huizen, de trillende vlammen van de lantarens en hoorde de snel gecadenseerde stap van den post, als hij nader kwam, stoep op — stoep af, met 't lichte tikje aan ieder busje, dat ze op ongeloofelijk verren afstand hooren kon.

Eindelijk was hij dicht bij haar huis. Dan drukte ze stijf de handen op 't hart, om 't vreeselijke bonzen te bedaren — ze kon niet ademen — ze kon niet denken en weer, — als altijd — ging de man voorbij.

Dan sloop ze weer — even geluidloos — naar boven en zat voor zich te staren in de duistere stilte. Ze stak bijna nooit het licht meer op.

Lang — lang daarna, als de oude meid al uren had geslapen, hoorde ze haar eindelijk naar haar kamer gaan en dan begon hij weer die vreeselijke nacht.

Ze was te moe — te loom toch om op te blijven. Met een zwaarte in 't achterhoofd zonk ze weg in de kussens en sliep ook wel meestal een uur — een kwartier, waarin ze geheele geschiedenissen droomde, waarin ze droomlandschappen zag in droo-

menluchten, met vreemde bovenaardsche bloemen of waarin ze, meestal als terugslag na 't schoon, langs vreeselijke afgronden dwaalde en ze 't hoofd van Hugo drijvende op bloedgolven zag. En als ze haar voet wilde neerzetten op de gladde rots — dan gleed ze zelf in de diepte weg — werd met een gil weer wakker en dan was 't gedaan — dan kon ze hem den ganschen nacht niet weervinden den slaap en lag met wijdopen oogen te turen door 't kleine venster waar ze één groote brandende flonkerster zien kon, die bijna los aan den hemel hing.

't Waren nachten in den hoogen zomer en de donkerheid duurde slechts enkele uren, als in rein en teeder zilverbeven de glans van de maan langs den hemel stierf, lichtte ook al 't eerste goudtrillen langs 't Oosten en dan sliep ze een enkele maal eindelijk weer in en droomde weer verder haar droomen van dood.

Dan zat de oude getrouwe soms voor haar bed en lei 't hoofdje weer recht en droogde haar 't zweet uit de haren . . . maar telkens verdiepte ze zich weer in haar visioenen en kermde angstig als een kind, dat ziek is, in haar slaap.

* * *

Eens, in een geheel windlooze, maanlichte nacht, hoorde de meid de deur van de slaapkamer kraken en toen ze opstond om te zien wat het was, zweefde haar voorbij een lange witte gedaante, met laag neerzwierende zachtbruine haren, waar de laatste weken een sprankeltje grijs in hadden gemengd.

Ze was zoo eenig — verrukkelijk mooi, met 't mysterieus teere mooi van een heel jong meisje, een zacht rood kleurtje lag als vruchtenwaas op haar wangen — haar mond was even geopend als een kindermondje en door de fijne doorschijnende stof van het nachtkleed zag ze de ronde schouders, laag afhangend als bij een anglaise, met een kuiltje boven iederen arm. Haar kleine lenige voetjes gluurden even onder de strooken uit.

Zoo klom ze langzaam langs de trap — even wachtend op elke trede — of ze luisterde of haar ook iemand volgde en verdween op den zolder en knielde neer in de zweefschaduw van een venster, dat als een tweede venster over den bodem gleedt.

„Wat doet ze daar", zei Anne zacht bij zich zelf en volgde haar ongehoord op de trap.

Ze zat op den zolder — op den grond. Voor haar stond een oude eiken koffer, waarin ze de brieven van Van Erle en het speelgoed uit haar kindertijd bewaarde. Het lag overal om haar heen verspreid — op stoeltjes en op kleine tafeltjes — oude kleeren van haar en kleeren van haar poppen en op haar schoot wiegde ze een groote pop, waarmee de kinderen van Hugo 't laatst gespeeld hadden.

Zacht zingend wiegde ze de pop heen en weer op haar knieën en zong een oud wiegedeuntje, dat haar moeder dikwijls voor haar gezongen had:

„S'avonds als ik slapen ga
Volgen mij veertien engeltjes na —
Twee aan mijn hoofdeind,
Twee aan mijn voeteneind,
Twee aan mijn linkerzij;
Twee aan mijn rechterzij
Twee die mij dekken,
Twee die mij wekken,
Twee die mij wijzen
Naar 's hemels paradijzen.

Ze had er heel niets van gemerkt dat Anne op den zolder was gekomen en achter haar stond met haar verschrikte gezicht.

Maar toen ze haar nabijheid voelde werd ze wakker, zonder eenig spoor van verwondering of schrik en zei:

„Kijk Anne dit is een kindje van mij en van meneer van Erle, maar we moeten het maar weer in 't wiegje leggen, want mevrouw mag 't volstrekt niet weten" en ze lei de pop weer in den koffer en klepte 't deksel zorgvuldig dicht.

Toen — als een kind — liet ze zich wegleiden naar bed en ze viel in een onrustigen slaap, waarin zenuwtrekken — als rimpels over water — haar arm vermagerd gezichtje schokten.

* * *

Den volgenden dag, met de eerste post, kwam er een brief van Van Erle, met bericht dat hij met zijn vrouw naar Italië door wilde reizen en een verzoek of ze eens bij hem aan huis wilde gaan om te zien of er ook brieven en paketten voor hem waren gekomen. Ze moest ze maar open maken en lezen en die waar haast bij was opzenden naar Milaan.

De brief was gewoon, zooals den laatsten tijd zijn brieven bijna altijd waren, beginnend met „Mijn lieve Nan" en eindigend met „je Hugo". Verder was er een lang relaas van de reis, de beleefdheden waarmee men hem in Duitschland had overladen, maar van zijn terugkomst of van hun liefde geen enkel woord.

Maar toch was 't of er door dien eenen brief, eindelijk weer nieuw leven in haar was gekomen. Toen ze hem begeerig — haastig doorloopen had lei ze hem met een oneindig teere beweging onder haar hoofd — onder 't kussen — en viel eindelijk, uitgeput van 't wachten in slaap en zoo sliep ze vele uren lang.

Heel laat in den middag werd ze wakker en zag tegen 't hooge licht van de zon een vreemden man in de kamer staan — een jongen man, nog met een ernstig gezicht, die voor het raam met haar oude meid stond te praten.

Vaag, in haar halfdroom hoorde ze hem zeggen: „En was ze wakker toen ze dat deed, weet je zeker dat ze wakker was?"

— „Neen meneer, toen ze naar boven ging, was ze stellig niet wakker, maar toen ze mij op eens achter haar op den zolder zag staan, schrikte ze niet en ze had zulke vreemde wilde oogen en ze speelde met die pop of 't een kindje was".

— „En is ze toen daarna in dien rustigen slaap gevallen?"

— „Neen meneer, pas tegen den morgen toen ze dien brief gekregen had".

De vreemde man ging bij het bed zitten en keek Nan doordringend met zijn vriendelijke oogen aan.

— „Heeft 't rusten u goed gedaan juffrouw Raet, u hadt zeker in lang niet zóo geslapen".

Vaag-soezend antwoordt ze: „Nee Dokter", ze vermoedt, half slapend nog, dat 't een dokter is.

— „Mag ik dien brief eens lezen, dien u daar onder uw kussen hebt gestopt?" Zonder te denken — als gehypnotiseerd, — geeft ze hem den brief.

— „Is die van meneer van Erle?"

Ze knikt, het komt niet in haar op om te denken dat die vraag van den dokter tamelijk zonderling is.

Hij vouwt den brief open en begint te lezen. Er komt een trek van weerzin op zijn gezicht en nadat hij hem nog eenmaal heeft doorloopen, legt hij hem naast haar op 't tafeltje neer.

— „De meid heeft mij laten halen juffrouw, omdat ze u van nacht heel ziek heeft gevonden... u moet u een beetje kalm trachten te houden en zooveel slapen als u kunt, ik zou er vandaag maar in blijven, zoo min mogelijk denken en vooral niet tobben en als u geheel bent uitgerust zooveel u maar even kunt in de lucht gaan". En in den gang tegen de meid die hem uitlaat, hoort ze hem zeggen: „Heusch, ze is zieker dan je denkt... ik zal in ieder geval gaan hooren of die zuster vrij is en misschien zal zelfs een broeder noodig zijn".

Nan begrijpt niet hoe ze aan dien vreemden man zoo maar Hugo's brief heeft kunnen laten lezen, maar ze voelt zich zoo vreemd — zoo machteloos. Ze gehoorzaamt maar liefst aan den wil van anderen... Ze zou zóo kunnen blijven liggen — uren lang en naar die kleine stofdiertjes turen, die dansen in dien balk van licht en naar dien kleinen lijster luisteren, die zoo lief beneden in 't tuintje zingt. Diezelfde lijster heeft ook zoo gezongen, toen Hugo dien eersten keer bij haar was.

Maar op eens komt herinnering terug. Ze moet opstaan — 't is tijd. — Hugo heeft haar die boodschappen opgedragen. En in 't zalige gevoel van een brief van hem te hebben — eindelijk, heeft ze aan die heele opdracht niet meer gedacht!

Ze staat op met vroolijke drukke bewegingen. Zóo heeft Anne haar in geen maanden gezien; ze kleedt en kapt zich heel zorgvuldig, haalt, volgens zijn aanwijzing, bij

de buren den sleutel van 't huis en gaat binnen in den stillen, koelen gang, waar ze een massa couranten, brieven en tijdschriften op den grond vind liggen. Ze neemt ze op en draagt ze naar zijn kamer, maar éen klein pakje met een lak ziet ze over 't hoofd, dat in den hoek van 't voorhuis achter de tochtdeur is geschoven.

Ze is verrukt over dit bewijs van zijn vertrouwen! Zoetjes — op de teenen sluipt ze door 't huis — als vreesde ze den geest van haar angsten te wekken.

En als ze in zijn kamer komt, waar de luiken gesloten zijn, valt ze eerst met de handen voor 't gezicht voorover in zijn stoel en snikt en snikt seconden lang — minuten lang. — Ze heeft in maanden niet zóo kunnen schreien... Maar haar groote droefheid is nu voorbij... Het kan waar zijn dat hij den laatsten tijd koeler heeft geschreven... dat die heerlijke tijd voorbij is toen hij haar *zocht* — dat hij nu weer aan andere — hoogere dingen heeft te denken. Maar ze bezit toch altijd zijn liefde nog!... Anders zou hij haar niet dat groote bewijs van zijn vertrouwen hebben gegeven en haar niet met de regeling van zijn zaken hebben belast.

Ze merkt het niet dat het slechts zaken zijn van zeer ondergeschikt belang, waarmee hij alleen zich zelf wat moeite wilde sparen... het nazien van drukproeven voor weinig belangrijke periodieken — het antwoorden op circulaires en niet intime brieven... Maar ze is er mee bezig en ze is er gelukkig mee.

De tijd gaat ongeloofelijk gauw voorbij en als de zon over de boomen in zijn kamer komt kijken, heeft ze voor 't eerst sedert weken een gevoel van gezonden, prettigen honger. Ze adresseert nog haastig de dringendste brieven, schikt al het andere netjes op de tafel bijeen en kleedt zich dan om t'huis te gaan lunchen.

Maar terwijl ze zoo zacht peinzend en zingend door den gang gaat, valt haar oog op het pakje achter de deur... ze raapt het op, ze beziet het aan alle kanten... 't is een keurig net paketje, heel zorgvuldig gelakt... ze gaat weer terug naar zijn kamer om het adres te veranderen, maar terwijl ze het in de hand houdt, voelt ze een vage angst. Het is heel licht. — Ze voelt door den gelen omslag dat er papier in zit, zacht, krakend papier. Waarschijnlijk een handschrift van een anderen schrijver, die Van Erle zijn werk ter lezing zendt. Ze draait het pakje om en ziet op het adres het schrift vol karakter, maar met gedecideerd vrouwelijke lijnen en aan een hoek... waar de omslag heel even is gescheurd, ontdekt ze een klein stukje van een manuskript en Hugo's schrift.

Ze voelt dat ze een indiscretie begaat — maar toch — hij heeft gezegd dat ze alles mocht openen. — Het kan zijn dat er niets bizonders in zit en 't is te groot om 't in een hulpbus te steken — als ze het verder wil zenden moet ze er mee naar 't bureau... ze zal 't in ieder geval toch even openen... 't Is of iets haar drijft — ze kan 't niet weerstaan.

De inhoud is inderdaad een manuskript, met dezelfde gedistingeerde hand als 't adres geschreven — en er zijn verzen bij — verzen van hem — opgewonden hartstochtelijke verzen, zooals *zij* ze zelfs nooit van hem ontving....

En die verzen zijn niet voor haar en niet voor zijn vrouw... ze zijn voor een and're met roodbruine haren — zijn muze — zijn fee, die hem leiden zal naar 't pad tusschen lichte wolkjes".

En de laatste strofe eindigt zoo:

„Toen ik u zag verdween de nacht".

XV.

Met vreemde werktuigelijke bewegingen strijkt ze de verzen op de tafel glad en leest ze den brief.

Een jonge vrouw... een van de jongste en meest belovende artisten, heeft verzen van Van Erle, die hij haar gezonden had gecopieerd. Op zijn verzoek zendt ze hem zijn handschrift met den volgenden brief terug:

„Hij doet haar te groote eer aan met die verzen — ze verdient die hulde niet van een kunstenaar als hij... ze voelt echter

zoo voor hem in zijn zwaar-moeilijk leven en eindelijk zegt ze:

„Ach arme lieve vriend — ik begrijp u zoo goed en denk toch niet dat ik u ooit veroordeel... ge zegt dat ge geen goed mensch zijt... ach wat is goed? En beter dat goed zijt ge in mijn oogen — ge zijt groot!... uw grooten geest kan men geen maten aanleggen, waarna men de lagere geesten meet... Als uwe lieve vrouw u niet kan begrijpen. — Als zelfs uw *zwartje*, zooals ge haar noemt niet de zuster van uw ziel is... zeg, mag ik dan niet uw zusje wezen... uw zuster, uw vriendinnetje — en een beetje uw kind?"

XIV.

Er staat iets stil in haar hart.

Werktuigelijk legt ze het pakje op de tafel... schikt de andere papieren er overheen.

Haar hersenen zijn leeg — ze kan niet denken.

Maar op eens — als een demon keert het bewustzijn weer — een roode gloed, dansend als vlammen schemert haar voor de oogen... ze voelt een vreeselijken aanval van woede — van haat.

Ze ziet hem nu zooals hij is — in zijn flauwe, nooit oprecht geleefde passie — in zijn egoïsme zonder grenzen — in zijn verachtelijke kotetterie, die alleen en altijd 't nieuwe zoekt.

En haar woede stijgt... ze wordt een orkaan — 't bloed golft weer voorbij haar oogen, 't is of ze in wolken kijkt met roode randen en plotseling grijpt een soort van razernij haar aan... Woede van een dier — woede om te verscheuren... Ze is niet krankzinnig — ze weet wat ze doet, maar in haar ziel stijgt op die heilige toorn, die door de hoogsten in hooge oogenblikken is gevoeld. Maar toch ook heeft ze behoefte om hem te benadeelen — te breken als 't kon. Ze denkt er over om Friede een brief te schrijven — een brief waarin ze haar alles zegt.

Maar hij is te laag voor haar mooie woede — hij is te laag voor menschenwraak.

En de donkere roode wolken drijven voorbij en ze ziet in een hemel van reine klaarte; en in die klaarte is Friede — de vrouw van dien man.

En al haar toorn — al haar ziedende boosheid lossen zich op in één onuitsprekelijk wee... Wee om wat zij... om wat al die anderen die arme lieve hebben doen lijden... Maar dat lijden omkranst haar met een oreool.

Ze ziet haar eenvoudig — gelaten en geduldig. Ze is nooit in haar geheele leven iets anders geweest dan de vrouw voor dien man — dan de trouwe moeder voor zijn kinderen — ze heeft er nooit naar verlangd om iets anders te zijn. Haar liefde — haar nooit wankelende trouw, zijn inderdaad 't ideaal van 't goddelijke genaderd. Altijd vergevend — dragend en verdragend, beantwoordt ze inderdaad aan het beeld dat Van Erle zelf van de ideale liefde heeft gegeven... Alle gevoel in liefde geëtheriseerd — in liefde voor den man, dien ze eens, toen ze nog bijna een kind was, haar hart had gegeven. Niet meer levend haar eigen leven, maar haar zijn een schaduw slechts van hem, nadert ze inderdaad de volmaakte liefde, die de liefde alleen van de hoogsten is geweest.

Niets vragend voor háár — niets eischend voor zich zelve, alles wetend en alles vergevend — zal ze als ze sterven gaat, hem nog zegenen, die haar een bron van zulk onzegbaar lijden is geweest.

En in haar laatste lucide gedachten ziet ze Friede en ziet ze zich zelve — ziet ze hun beider liefde, zooals ze *is*.

In haar eigen hart is booze opstand en haat — alle aanhankelijkheid — alle gevoel van trouw is verdwenen... Ze heeft een sensatie of ze hem zou kunnen vernielen en de gewaarwording die bovendrijft is die van beleedigden trots. Ze haat nu zich zelf om haar vroegere liefde voor hem. Die vage indruk, die ze altijd, zelfs onder 't diepst van die half hypnotische bekoring gevoeld heeft, neemt nu vorm aan en kleur en ze ziet hem zooals hij *is*.

Ze ziet hem in zijn hatelijke ijdelheid — in zijn egoïsme — in zijn pose. Het behaagde hem om zich te stellen als *âme incomprise*

en had hij de schoonste en meest talentvolle bezeten hij was haar niet trouw geweest.

Hij had het zelf zoo waar gezegd. Alleen onder hevigen passiedrang was hij dichter en aan dat erbarmelijk talent, dat nooit tot de hoogte van genie was gestegen, — had hij ze beide geofferd — zijn vrouw en haar.

Ze waren beiden niet anders geweest dan traptreden voor zijn zoogenaamden dichterroem.

Ze haatte hem — ze haatte hem. Ze had er behoefte aan om dat telkens zacht te herhalen. . . .

En ze haatte zich zelf omdat ze voor een gevoel was bezweken dat uit *desoeuvrement* en verveling geboren — passie wellicht, maar nimmer de hoogste vorm van liefde was geweest.

Ze haatte hem, maar ze haatte nog meer zich zelve.

Maar Friede had nooit gehaat.

In een extase van zelfvernedering knielde ze in haar gedachten voor haar neer en ze aanbad haar.

* * *

Een hevige duizeling voelde ze, die in 't achterhoofd opkwam.

Ze ging naast het open venster staan. Ze hield zich wankelend vast aan een knop van de ramen.

Toen kwam ze weer bij en ze wilde naar huis gaan, maar eerst, eer ze ging, wilde ze nog voldoen aan een vreemde behoefte. Ze was nooit in Friede's slaapkamer geweest. Ze had dit altijd vermeden. — Maar eer ze ging, voor goed uit dit onzalige huis, — voelde ze een vreemden drang om die kamer te zien en het bed waarin Friede geslapen had.

En met zonderlinge vlugheid in al haar bewegingen, met veel snellere wendingen dan ze gewoon was, liep ze 't portaal over en opende de deur.

Bij 't binnenkomen had ze een vreemd visioen. De stores — de gordijnen waren gesloten en midden in de tamelijk groote kamer verrees spookachtig 't groote witte bed.

Daar zag ze haar visioen.

Ze zag in dat bed liggen zich zelf . . . de handen gevouwen — de oogen weggezonken — dood. En om haar heen warrelden de gedaanten van haar droomen. Maar ze waren nu vreeselijke waarheid geworden, want ze zag ze wakker met open oogen. Om het bleeke lijf op 't bed dat zij zelf was en toch niet zij zelve, want zoolang 't visioen duurde *wist* ze dat ze wakker naast het bed stond — warrelden ze rond in huiveringwekkende dansen, met bleeke ijsgezichten, met doode starende oogen — met pijntrekken om de dunne lippen. En anderen, onbewegelijk met dikke rood gezwollen gezichten, die stil om haar heen zaten, onbewegelijk als mummiën tegen den wand.

— „O God", kermt ze zacht.

Dan met een gil, die als een mes door de stilte van het eenzame huis snijdt, roept ze: „O God, ik word gek".

En ze viel bewusteloos voor het bed.

XVII.

Het was acht uur geworden, negen uur, en nog was Nan niet thuis gekomen.

De meid, die al uren aan de deur had gestaan, angstig uitziende, in de leege straat besloot eindelijk om den dokter te roepen en met hem samen naar het huis van Van Erle te gaan, waar ze wel dacht dat „haar juffrouw" zou wezen. De deur kon ze des noods door een smid laten open steken, maar toen ze er even tegen duwden week ze van zelf.

In de slaapkamer lag Nan voorover op den grond, met de handen verward in de lange haren.

— Is ze dood?" vroeg de meid en dikke tranen liepen langs haar goedig rimpelgezicht.

— „Neen, ze is niet dood", zei de dokter.

Hij tilde haar op, haalde zelf wat water uit de keuken en waschte heel voorzichtig het bloed van het voorhoofd en uit de haren.

— „Blijf even hier bij haar, ik zal mijn rijtuig gaan halen. — „Neen", antwoordde

hij op de onuitgesproken vraag van de meid.

„Je hoeft niet bang te zijn — ze zal voor eerst niet bijkomen".

Samen droegen ze haar langzaam van de trap — heel behoedzaam om het hoofd niet te schudden, in het rijtuig lei hij het op zijn schouder en bracht haar toen met Anne in haar eigen bed.

— „Zal ze sterven?" vroeg ze nog eens.

Hij schudde alleen 't hoofd.

Uren aaneen lag ze zoo stil. Niet als een slapende of bewustelooze, maar als een doode. In de glanzende lijst van haar bruine haren was haar gezichtje bleek als een tuberoos.

Om elf uur kwam de dokter terug en fluisterde de meid in 't oor dat hij een broeder de Deo had meegebracht, — een zuster zou waarschijnlijk niet sterk genoeg wezen. De broeder zou beneden in de kamer wachten om de zieke als ze bijkwam niet te doen schrikken. „Maar roep hem zoodra je 't noodig vindt."

— „Zou 't noodig zijn dokter?"

Weer knikte hij treurig zonder een woord.

's Nachts om twee uur werd ze wakker. Ze had daar zóó stil gelegen, uren aan uren, tot het donker verzilverde in den glans van de maan — tot het licht weer in den nacht was gestorven, alleen aan 't ongeregelde, benauwde ademen kon Anne hooren dat ze niet dood was, maar sliep.

Ze werd wakker en weer met die onnatuurlijke vlugheid van beweging ging ze overeind zitten in het bed.

Ze zag Anne aan met wijde oogen — maar ze zag haar zonder zien.

— „Hij komt terug" zei ze „hij komt van nacht terug.... Geef me een kam en een spiegel, m'n haar zit zoo in de war."

De meid dacht dat ze weer bijkwam en gaf haar wat ze vroeg.

— „Geef me ook een schaar — ik wil m'n haar wat punten."

En in haar vreugde dat het maar weer een voorbijgaande vlaag was geweest, dat dat vreeselijke waar de dokter op gedoeld had — niet noodig zou wezen, gaf ze haar een groote scherpe schaar.

En met knersend schrijnend geluid sneed ze af een deel van haar lange-zijzachte haren. Ze lagen in krullende lokken naast haar op het bed.

— „Juffrouw wat doet u daar, geef me dadelijk de schaar."

En ze begreep wat de dokter bedoeld had.

Ze had haar de schaar al uit de handen genomen en wilde ze naast zich op de tafel leggen, maar met een katachtig vlugge beweging stond de zieke naast haar en greep ze weer op:

— „Raak me niet aan" zei ze. „Ik ben gevaarlijk — ik ben gek, ik zal je met de schaar doodsteken als je weer probeert om ze me af te nemen."

— „Och toe juffrouw, geef mij de schaar, u zult zoo'n berouw hebben — als u beter bent, dat u al dat prachtige haar hebt afgeknipt... geef mij nu die schaar."

En ze wilde ze grijpen, want ze was niet bang voor haar — voor haar lieve Nan.

Al *was* ze nu dat akelige woord dat de dokter gezegd had.

Maar met een gil sprong de zieke overeind en wierp haar achterover op den grond.

Den volgenden dag werd ze met twee verpleegsters en den dokter naar een gesticht gebracht.

XVIII.

Door de eindelooze gangen leidde de vriendelijke „*Zuster*" haar nieuwe patient.

Buiten zeurde een hopelooze regendag en als geheimzinnige vingertjes tikten de regendroppels tegen de ruiten, die door schuinslaande stores gescheiden waren van de stille straat.

Telkens nam de verpleegster den sleutel in de hand, dien ze aan een lint om de schouders droeg, en klikte een van de deuren open, die ze dan weer zorgvuldig achter zich sloot.

Vaag, door het verwarde hoofd schokte

een schrik voor dat dichtvallen van die sloten.

Heel aan 't eind van den gang doemde een geluid — een schreeuw — een gil die dadelijk als in een gesmoorde worsteling gedempt werd.

De verpleegster opende weer een deur, ditmaal in een der zijmuren en liet haar patientje een kamer binnen.

Eén oogenblik verwaasde de nevel van haar geest en dacht ze normaal en met groote angstige oogen bleef ze staan als een doode — als gepetrifieerd van schrik.

De kamer, waar ze nog op den drempel stond, was vriendelijk en licht en zag uit op een grooten schaduwtuin, waar zachtjes koerend de duiven rondtrippelden over 't kort geknipte gras onder de olmen.

Door groote openslaande deuren zag men in een ander vertrek waar een klagende bovenaardsch-lieflijke stem het stervenslied van Isolde zong.

De indruk dien deze kamer maakte was bizonder vriendelijk en toch beefde ze en golfde de angst haar in groote bloedroode wolken langs de oogen.

Want 't was of die kamer gevuld was met dooden — met de vreeselijke gestalten van haar droom.

Ze zaten onbewegelijk — geleund tegen den muur — de meesten met de handen gevouwen en de oogen wijd . . .-starend voor zich uit.

Anderen, enkele weinigen maar, zaten te werken — te haken — te borduren — te schilderen, eenigen zelfs met grooten ijver — maar de meesten staarden dof voor zich in de verte uit en 't scheen of hun gezicht was een ledige schil . . . een transparent waarachter 't licht was verdwenen.

Enkelen liepen op en neer met woeste gebaren — druk — rusteloos heen en weer hollend — heen en weer — heen en weer van de kamer in de lange gangen — van den gang in den tuin en weer terug . . . rusteloos — akelig rusteloos, als dieren in een kooi.

Maar dat waren de ergsten niet.

De ergsten — de verschrikkelijkste van allen — dat waren die versteende beelden, die onbewegelijk als mummiën zaten gedrukt tegen den wand.

En op eens, als in een revelatie van ontzetting, begreep ze waar ze was!

Ze wendde zich om en keek de verpleegster aan: „Ben ik ook gek?" vroeg ze met hopelooze oogen. Toen, met een lachje als een kind, hulpeloos, bescherming zoekend, lei ze haar handje in de goede breede hand van de oude vrouw en zei: „Maar ik geloof dat u heel goed voor me zult wezen."

Toen — gelaten — ging ze zitten op een stoel bij de tafel en trachtte haar oogen af te wenden van de andere patienten. Maar ze kón niet — ze fascineerden haar.

En door dien vreeselijken schok van niet te zeggen ontzetting, dachten haar hersenen weer bijna normaal en wist ze wáar ze was.

Haar oogen droomden ver weg in den grooten tuin, waar houtduiven tusschen de takken koerden en 't licht als plekjes goud op de grasperken viel.

Ze ging naar de verpleegster, die zich had neergezet in een grooten stoel om een van de patienten een nieuwen borduursteek te leeren en vroeg haar of ze naar buiten mocht gaan.

Ze maakte de glazen deuren open en liep — als de anderen — heen en weer — heen en weer — langs de smalle paden, met diezelfde gejaagdheid van een gevangen dier.

Maar langzaam bedaarde het oproer in haar hart en haar ziel vervulde een groote extase.

Ze leed — ze leed verschrikkelijk, maar ze leed voor hem.

Ze zag nu de andere patienten niet meer en het luçide moment vervaagde weer in droomen en uit haar oogen verdween weer het licht.

De dokter van het gesticht naderde haar langs een ander pad . . . peinzend, ernstig, de handen op den rug gevouwen — een niet uit te zeggen medelijden vervulde zijn

ziel. Want hij zag dat dit *weer* een hopeloos geval was — de waanzin van een gebroken hart.

Hij ging naast haar zitten, nam haar hand in de zijne en telde de kloppingen van haar vreemdkalmen pols. Langzaam — heel langzaam volgden elkaar de slagen, als de pols van een oude, oude vrouw.

„Hoe gaat 't u juffrouw Raet? U bent toch hoop ik niet al te erg geschrikt, de verpleegster heeft niet juist begrepen wat ik bedoelde. Zij had u eerst in uw eigen kamer moeten laten, dan had ik er u op kunnen voorbereiden waar u was. Overdag zult u vrees ik den salon met de anderen moeten deelen, maar voor den nacht zal ik mijn best doen om u een rustig plekje — alleen — te geven en overigens hoop ik dat uw zijn bij ons niet lang zal duren . . . dat is nu wel niet heel beleefd" voegde hij er bij, met een lachje in zijn vriendelijke, geduldige oogen, „maar u begrijpt wel hoe ik het bedoel."

Nan zag hem aan. Zoo lang hij sprak had ze hem aangekeken. Altijd met die verre leege oogen.

„U bent heel vriendelijk dokter, maar u vergist u in mijn naam, vroeger, vóor mijn huwelijk, heb ik inderdaad Raet geheeten, maar tegenwoordig ben ik mevrouw Van Erle."

De dokter zag haar aan en weer trok er een wolk van weemoed langs hem heên.

Nan ging voort. Kalm — met diezelfde vreemde monotone stem, deed ze hem een heel aaneengeschakeld verhaal. . . .

Hoe Van Erle vroeger getrouwd was met een andere vrouw, die, hoe goed ze ook was, toch niet bij hem paste en hoe hij zich om harentwil van die vrouw had laten scheiden.

Hoe hij nu in het voorjaar op reis was gegaan om de laatste restes van die onaangename zaak te effenen, voordat het geboren ging worden — hun kind.

De dokter schrikte en één oogenblik was hij gedesorienteerd.

't Kón zijn, 't wás mogelijk, dat het inderdaad waar was wat ze zei.

Hij nam weer haar hand en met zijn vriendelijke grijze oogen keek hij haar lang en oplettend aan.

Toen deed hij nog eenige onbeduidende vragen, stond op, nam zijn hoed af en verdween langs het pad.

Nan volgde hem ver met haar peinzende oogen, maar toch herinnerde ze zich een oogenblik later volstrekt niet meer dat ze hem had gezien.

Ze zag niet de hooge, mosbegroeide muren van den ouden tuin, ze zag niet het stukje blauwe hemel, en de kleine witte schapenwolkjes voorbij schuiven langs 't groene dak.

Ze zag Hugo zooals ze hem dien zonnedag in de duinen gezien had, toen ze hem voor 't eerst op de oogen had gekust en zachtjes sprak ze met hem en lachte.

De dokter riep de hoofdverpleegster buiten en hij sprak lang en ernstig met haar.

XIX.

De vorm van haar waanzin was niet weerzinwekkend. Ze gaf nooit van die akelig doordringende kreten, die 't meest lijken op 't janken van een dier. Ze beklaagde zich nooit. Ze verzette zich nooit.

Ook volgden haar gedachten een geregelden gang. De dokter kon uren lang met haar zitten praten, prettig zelfs en interessant — met blijdschap en soms met een vage hoop over de heldere logiek van haar denken verwonderd . . . tot ze opeens, bij een enkel woord van hem, terugkeerde — telkens weer naar dat eene vaste denkbeeld, dat haar man op reis was, maar dat hij haar zou komen halen en dat ze het in 't voorjaar verwachtten — hun kind.

Tot geregelde bezigheid was ze niet in staat. Telkens als de verpleegster, beproevend om het af te wenden dat eeuwige staren van die hopelooze oogen, haar een handwerkje voorlei — een teekening of een boek, maakte ze lusteloos een paar ongelijke steken, maar dan liet ze 't weer op de tafel vallen en begon weer haar eindeloos dwalende tochten door de gangen, of bij goed weer in den grooten, droommooien tuin.

Daar werd ze bijna nooit gestoord.

De andere patienten kwamen zelden verder dan de groote marmeren plaats, vóor het huis en achter de groenblauwe schaduwen van de boomen zat ze dan uren en uren alleen.

Haar vrienden waren de kleine vogels.

Er waren meesjes, lijsters en vinken... schuwe kwikstaartjes dribbelden langs de paden en de roode borstjes van de *robijntjes* glinsterden als vlammetjes tusschen 't groen.

's Middags als de groote gouden zon een kopergloed lei over de boomen, dommelden de witte duiven op het dak — als wolkjes tegen de roode pannen.

Dan haalde ze brood om de vogels te voeren.

Gewoonlijk was ze tevreden en heel, heel rustig, maar er kwam éen oogenblik iederen dag dat de dokter meer dan ieder ander voor haar vreesde en dat was wanneer hij de anderen hun brieven bracht.

Bijna allen kregen ze brieven, maar er was er nooit een voor haar en 't was hem een pijniging om te zien de verwachting in die strakke oogen als ze hem van den een naar den ander volgden en hongerig naar zijn handen keken.... En dan die zucht als hij in de volgende kamer ging!

Hij had haar altijd alleen laten slapen — dat het geluid van de anderen haar niet hinderen zou... alleen sliep s' nachts een van de jongere verpleegsters bij haar.

Het meisje sliep — maar zij lag wakker — altijd met die wijde ledige oogen, doorboorde zij het donker — doorboorde zij den nacht.

Van de uiterlijke, vaak weerzinwekkende symptomen van waanzin had zij er geen — ze bleef haar roerende schoonheid behouden, alleen vermagerde ze sterk den laatsten tijd en haar haar was bijna grijs geworden.

Zoo tobden ze den winter met haar door.

Geen sterveling kwam haar ooit bezoeken, behalve de oude trouwe Anne en de dokter, die haar 't eerst had verpleegd.

Ze kende hen altijd en ontving ze vriendelijk, maar zoodra ze weg waren vergat zij ze weer en de dokter had altijd een schrik voor die bezoeken... want als de bel in de ontvangkamer ging en „bezoek voor juffrouw Raet" werd aangekondigd, zag hij altijd weer op nieuw — dat opleven — even van hopeloos verlangen en als hij haastig, om haar dadelijk de illusie te ontnemen, den naam van den bezoeker noemde... verdween het leven weer uit haar oogen — opeens zooals het licht van de zon verdwijnt als er wolken voorbij haar stralen trekken.

Ze werd zwakker, maar zóó langzaam, zóó geleidelijk, dat zelfs de zusters het nauwelijks merkten.

Haar veerkrachtige stap begon wankelend te worden, ze kon nooit recht van het eene naar 't andere punt gaan en steunde zich met de hand tegen den muur.

De uren waren zeer geregeld in het gesticht. Om tien uur gingen de patienten slapen, om acht uur werden allen gewekt, want behalve bij bepaalde lichaamsongesteldheid, mochten ze het bed niet houden.

Nan; in alles gezeggelijk, was altijd vóór een der anderen gekleed, maar den laatsten tijd hadden ze haar moeten helpen... door dat aanhoudend staren van haar gedachten... die absorptie van haar geest op één enkel punt, waren de dingen van alle dagen haar bijna onmogelijk geworden en weigerden haar handen die gewone verrichtingen, die bij een gezonde bijna werktuigelijk zijn.

Iederen dag wat meer, iedere week wat erger hield ook alle verband tusschen begrip en uitvoering op en eens, even na het ontbijt, kwam de zuster den dokter uit zijn werkkamer halen, Nan was flauw gevallen naast haar bed.

Van toen af verergerde ze alle dagen. In het begin, met hulp van de zusters gekleed, kwam ze nog geregeld iederen dag beneden, eerst in den morgen, later 's middags alleen, tot ze eindelijk te zwak werd om op te komen en ze allen wisten, dat ze sterven ging.

XX.

Zij stierf tegen den morgen, toen het eerste licht grijsde in den zomernacht.

De dokter, die den vorigen avond te tien uur voor 't laatst de ronde had gedaan, had lang naast haar bed gezeten en naar dat

slapende gezichtje gezien, want de laatste dagen had ze wat kunnen slapen.

Maar niet als bij vele andere krankzinnigen had bij 't naderen van den dood de geest zich uit zijn windselen losgewonden, ze stierf in haar droomen, — ze stierf in haar waan.

Er was de laatste nachten bij haar gewaakt en tegen twee uur had de verpleegster de voorboden gezien van de groote verandering.

Ze werd onrustig en wilde opstaan.

De zuster had toen de hoofdverpleegster geroepen en toen deze de zieke wat had verlegd, was ze weer wat rustiger geworden. Maar toch werd ze telkens met een schokje wakker en dan zocht ze buiten het bed naar een denkbeeldig wiegje en maakten haar handen die eigenaardig schommelende beweging van een moeder, die haar kindje wiegt.

Tegen half drie werd de ademhaling heel benauwd en hoorde de zuster voor 't eerst dat vreeselijke geluid in de borst, dat is als 't ratelen van een keten.

Ze ging toen, op een wenk van de oudere verpleegster, naar haar kamer om den dokter te telefoneeren, die dadelijk kwam.

Hij gaf haar een rustpoeder en ze werd weer kalm.

Het begon licht te worden; teere opaalstreepen in een nevelsluier van violet, teekenden de vage lijn van het Oosten af. In den tuin, waar de vogels wakker begonnen te worden, was het nog donker, maar achter den hoogen domtoren tusschen de olmen zweefde al de eerste lichte glans.

. . . .

Ze werd weer onrustig en wilde weer staan.

— „Blijf nu toch liggen juffrouw Raet."

— „Neen ik moet opstaan, ik word geroepen."

— „Wie roept u dan?"

— „Hugo..." en, zacht fluisterend in zijn oor „u weet 't immers wel, ik heb 't u toch verteld."

Hij knikte, wendde even 't hoofd om en gaf de beide verpleegsters een wenk om de kamer te verlaten.

Zij stond weer op en hij liet haar begaan.

Met de korte, methodieke bewegingen van een somnambule trok ze haar peignoir aan, die op het bed lag,

Toen sloeg ze de dekens dicht en ging naar het venster.

De glans was groot en breed geworden. Men kon den tuin nu duidelijk zien, al hing de nacht nog in donkerblauwe schaduwen tusschen de boomen.

De duiven liepen heen en weer over het gras en begeerig zochten de fijne roode bekjes.

Ze deed het raam open en leunde het hoofd tegen de tralies.

Ze keek naar den toren: „Half vier," zei ze zacht, „nu zal hij toch gauw gaan komen, hij komt tegenwoordig altijd zoo laat."

Ze ging weer terug van het raam en weer zocht ze het wiegje.

. . . .

Het kon niet lang meer duren. Ze wankelde bij elken stap, maar toch bleef haar, als bij de meeste geesteszieken, de lichaamskracht veel langer bij.

— „Kom juffrouw Raet, ga nu weer liggen, u vermoeit u onnoodig, kom, we hebben immers nooit een lastig patientje aan u gehad en gaat u nu beginnen?"

— „O dokter zal hij dan nooit meer komen?"

Wat moet hij zeggen; hij kan haar toch niet zeggen dat hij voor een paar dagen aan Van Erle heeft geschreven dat het met haar afliep en dat hij geweigerd heeft om haar te zien *omdat het zijn zenuwen te veel zou schokken.*

In het begin, toen zij pas in het gesticht was gebracht en de dokter hem bezocht om van hem te hooren in hoever haar hallucinaties waarheid waren, had hij getracht om alles te ontkennen; maar de grijze staaloogen hadden hem zoo onbewegelijk aangezien.... hij was rood geworden en had alles toegestemd, vooral toen de dokter hem brieven getoond had, brieven van hem en manuscripten van verzen, die hij uit ijdelheid geteekend had met zijn naam.

Lang had de dokter zoo voor hem gestaan,

hem aankijkend, zwijgend, met die stille oogen, toen met zijn ver-doordringende stem, zacht sprekend, geduldig als tegen een zieke.

— „Meneer, in mijn oogen bent u veel *gevaarlijker* ziek dan Nanda Raet."

Hij had er niet langer op willen aandringen dat hij haar in het gesticht zou komen zien.... Als hij gekomen was met een vriendelijk hart, als hij lief had gehad, had hij kunnen genezen, maar hoewel hij hem feitelijk had kunnen *dwingen* om te komen, wat had 't gebaat, wat had 't háar gebaat?

Hij had gedaan wat hij kon om haar te genezen, al wist hij dat haar droomen waren een vriendelijke weldaad van God.

Nog nooit had hij *meegeleden* met een patient, zooals hij medeleed met deze. Bij haar leed hij nog eens over al de intensiteit van zijn eerste emoties toen hij pas dokter was geworden in een *gesticht.*

Hij had haar in die enkele maanden lief gekregen, zooals men iets lief heeft dat schoon is en lijdt.

En wéer was zijn werk vergeefs geweest, ook bij deze, en hij zag 't heel duidelijk, van daag ging ze heen.

Ze lag nu met de oogen dicht, de wimpers rustten als fluweel-schaduwen op de wangen, die waren als zachte, witte was.

Boven de muren, boven de boomen van het gesticht verrees ze glorieus de zon, de zon! De lagere wolkjes schoof ze voor zich uit, die, als om plaats te maken voor hun koningin, zich als lammeren in een kudde vereenigden, hun violet veranderend in blank, teer-blank van dons als van witte duiven.

In het Westen, langs den einder, dreef een fijne, zwarte streep, doorzichtig als een sluier, maar in het Oosten was de hemel rein, heel teerrein blauw, dat wegsmolt in zilver, alleen met die fijne, witte wolkjes als veertjes zwevend langs de kim.

Uit een bloedig roode wolkengrot, waaronder grauwe wolken neerhingen als stalaktiten, hief ze zich plechtig — als een godin — omhoog.

En al hooger, statig omhoog zweefde, de roodgouden bol. Hij steeg niet meer, hij scheen te zweven... zachtjes, plechtig zweefde hij omhoog, tot hij een oogenblik uitrustte op den rand van de boomen....

Een zuivere, ronde globe van licht, inwendige glans, scheen te gloeien langs zijn zoomen.

Aan de onderzij van den glorieusen bol, zag men in donkerder tinten tegen 't teeder roodgoud, als de omtrek van aardsche continenten, vage, grillig getande lijnen en daarboven als lucht een zee van vuur.

Nog kon 't menschenoog den glans verdragen.

Het kleine kamertje straalde in goud. Goud streelde in vlammen over de muren en baadde het stervende gezichtje in den glans. Als verheerlijkt, als geglonied lag 't op het kussen, in den gouden stroom, in den vuurzoen van het licht.

De dokter zag op naar de klok van den Dom, het werd bijna tijd om zijn eerste ronde te beginnen.

Hij boog zich over haar en lei zijn hand op haar voorhoofd, het was nog warm, ze ademde nog. Hij schoof het gordijn wat dicht en ging weer staan bij het venster, hij wilde bij haar blijven tot ze was gegaan.

De zon zweefde hooger. Haar oranjegoud was in zilver veranderd en voor zijn bijna blinde oogen, was 't als trilde er een ring van heel zwart fluweel om een schijf van wit satijn.

Hij sloot de oogen en 't beeld van de zon, waaraan zijn oog de herinnering bewaarde, scheen als een bloeddrop op een metalen spiegel, waaromheen violet purperen sterren bewogen... hij zag nog wel, maar hij zag alles in gloed... 't gezichtje op het bed scheen in den glans te stralen.... Met zachte, plechtige, dreunende slagen, speelde de domklok het vierde uur.

Weer wendde hij zich naar het bed, haar oogen waren wijd geopend en staarden recht voor zich in het licht.

— „'t Is vier uur" zei ze. „Nu zal hij komen." En met vaste, zekere bewegingen, zonder eenige inspanning, zonder eenige hulp, verliet ze het bed en ging naast den dokter bij het venster staan.

De zon glanst als sneeuw, die pas is gevallen, haar top gekroond door de witte wolkjes, die aan komen drijven van de kim.

Een heilige, bovenaardsche schemer omstraalt het stervende hoofdje.

Met een groote beweging strekt ze de handen uit:

„Hugo, de zon!"

Dan vangt de dokter een doode in zijn armen op.

Antwerpen, Oct. 1902.

VAN DE REDACTIE.

„DE VIJAND". — Er zijn — Goddank! — nog heel wat menschen in Nederland, die van mooie verzen kunnen genieten om het kunstgenot, dat zij geven, die in de eerste plaats vragen een indruk van schoon, die een dichter niet zullen rekenen tot *„den vijand"* als hij in mooie verzen doet blijken van een levensbeschouwing, welke niet de hunne is. Er zijn zóóveel van die menschen in Nederland, dat wij verbaasd opkijken als er iemand komt vertellen dat hij de dichters verdeelt in vijanden en . . . anderen. Is niet ieder waarachtig dichter een groot vriend van alle gevoelsmenschen eener natie? Maar nog veel verbaasder zijn we als een persoon, die zich voor dichter uitgeeft, eenvoudig den grootsten dichter van Nederland rekent tot de vijanden, zoo hij niet is Kuyperiaan.

En zoo'n allerbekrompendst mensch is er opgestaan en heeft er beproefd verzen te maken, die hij als *Poëzie* aan den man zoekt te brengen, met behulp mede, van een allerongelukkigst gestelde voorrede. Hij heet Seerp Anema en zijn *Poëzie* verscheen te Wageningen ter Naamlooze Vennootschap drukkerij „Vada", 1903.

Zijn . . . wat hij dan „verzen" noemt werden eerst gepubliceerd in *Hollands Kerkblad.* De meeste waren, naar de auteur meende: „sonnetten" en ook anderen hebben in dien waan verkeerd; want er is gevraagd: waarom altijd sonnetten? Is dat in navolging van de „nieuwe richting?" De auteur wil nu niet loochenen dat er verband bestaat „tusschen de sonnettenculte en de wereldbeschouwing, die zich uitspreekt in de poëzie van het ongeloovige Nederland onzer dagen". Het is jammer dat hij niet heeft gepoogd dit verband aan te wijzen. Hij zegt verder tot geruststelling der lezers van *Hollands Kerkblad* dat het sonnet nochtans in zijn wezen niet onvereenigbaar behoeft te zijn met de geloovige gedachtensfeer". Het sonnet vereenigbaar met een sfeer! Enfin, de uitdrukking is toch veel duidelijker dan hetgeen volgt: „'t Zij ons vergund een poging te wagen dezen versvorm een plaats te verzekeren in de poëtrije van het geloovig bewustzijn, door te wijzen op de schriftuurlijke gedachte die zijn bouw beheerscht: — de tweeëenheid van stof en geest. Het sonnet bestaat uit twee quatrijnen en terzinen. Vier is naar de schrift het getal dat het kosmische voorstelt, drie het geestelijke. De verdubbeling, een gevolg der behoefte aan verruiming, brengt hier geen wezensverschil aan. De sonnettendichter doet alzoo een greep uit de stoffelijke schepping, zoekt dan het gelijkwaardig moment in de geestelijke, om alzoo Gods werken dieper te leeren verstaan. Eerst het natuurlijke, daarna het geestelijke, juist zooals de heilige Dichter der gelijkenissen exempellijk voorging.

Hiermede is allerminst bedoeld het sonnet te proclameeren tot een dichtvorm bij uitnemendheid."

Neen! daarvan is de dichter al heel ver vandaan; want hij zegt wat later: „bij de erkenning alzoo, dat het sonnet een levenssfeer van ondergeschikte waarde in het rijk der poëzie dekt, (een sonnet dat een sfeer dekt)! banne men het niet uit onzen kring. Daar blijve bij de volle erkenning van den voorrang van het objectieve leven, voor het

subjectieve een plaats en een vorm." Dus voor het objectieve is in 't sonnet geen plaats! Dit moet de auteur meenen of hij schrijft onzin. Heeft de heer Anema wel eens wat gelezen van de sonnetten die Hérédia, Leconte de Lisle en zoovele andere objectieve-sonnetten-dichters jaren geleden hebben doen verschijnen? Ik noem maar een paar voorbeelden.

Nog decreteert Seerp Anema: „Het sonnet is door ziekelijk subjectivisme misbruikt, maar: het misbruik heffe het gebruik niet op." Alweer onzin! Men kan zoo wat zeggen van misbruik van drank, misbruik van de zweep, misbruik van de tale Kanaäns . . . maar van een versvorm!!

Een tweede inleiding komt zich aanmelden. Die met een motto: „de tijden veranderen en wij met hen."

Eene onevenredige ontwikkeling heeft de harmonie der godsgedachte in disharmonie verkeerd, „en waar de galvanische stroom der genade in beginsel die disharmonie had opgeheven, daar was toch de gang nog traag, waarmede het leven zich schikte in de verzwakte weefsels." Daardoor kwam het, door de genade herstelde, leven achter bij het niet herstelde en de poëzie der begenadigden dus achter bij die der ongeloovigen. Aldus Anema op pag. 16. Hieruit zou logisch volgen dat de Genade nuchter maakt, eene bewering, die ik niet gaarne voor mijn rekening zou nemen!

Hij gaat, iets verder, Goethe en Bilderdijk samen vergelijken. Ik laat nu maar ongeciteerd den onzin dien hij van Goethe vertelt. Bilderdijk komt er slecht af: Vondel en Hooft hadden wel niet „naar het harte van Jeruzalem" gezongen, maar ze krijgen een saluut, Later is Bilderdijk verschenen. Ik moet woordelijk citeeren: „de pijlkoker raatlend bij den reuzenschred, waarmee hij eigen „steile kunstbanen" koos, en ze hebben geleefd, de hanteerders van „liksteen, schaaf en vijlen", bij de juistheid waarmee zijn godenoog en —hand mikte en — trof. Doch in dien kamp heeft hij zijn kunst het karakter gegeven dat, ja verre was van de slapheid en voosheid der kunstproducten zijner tijdgenooten maar dat ter andere zijde, van stooterigheid en houterigheid en hardheid niet is vrij te pleiten, de ongelukkige moest altijd verschijnen geharnast in toornige frazen." De kenner van Bilderdijk's poëzie houde zich bedaard! — Er komt nog meer:

„Zijn stabiele, stakerige epitheta, zijne zinswendingen, waarvoor we geen anderen naam weten, dan Bilderdijkiaansch, gevoegd bij den afstand tusschen zijn conceptie en dictie tot het zieleleven van onzen tijd, maken tusschen zijne kunst en den geest van zijnen negentiende-eeuwschen lezer een kloof, welke over te springen ons vermoeit."

Ziezoo. Niet Bilderdijk dus. De Kuyperianen moeten tegen de subjectief-individueele gedachte der ongeloovige wereldbeschouwing (wat een stijl!!!) de objectief-organische gedachte van het geloofsleven handhaven en dit ook in de kunst.

Maar van Bilderdijk moeten de dichters het niet hebben. Een zeer afkeurend oordeel wordt uitgesproken over het geschrijf dat zich in (Anema's) kring onder het etiquet van poëzie aanmeldt, eene aaneenrijging van beelden en zegswijzen aan Bilderdijk ontleend, maar saamgevlochten tot eene makke rijmelarij. . . ."

De opmerking wordt gemaakt dat „deze liefhebberij voorts een zeer onschuldig karakter zou dragen als onze naam, (d. i. de naam der Kuyperianen) bij *den Vijand* (dat zijn alle andere Nederlanders) er niet meê gemoeid was."

De Vijand, men onthoude goed deze betiteling. Anema, die erbarmelijk slecht schrijft, gebruikt het woord niet bij vergissing, zooals menig ander groot woord. Want hij vervolgt:

„En nu nog een blik in het kamp van dien *Vijand*."

Dan weer jammerlijk oppervlakkig gebazel: het individualisme van Goethe heeft een nieuwen vorm aangenomen in het impressionisme onzer dagen, waarvoor de Nieuwe Gids ten onzent het zwaard heeft getogen," praat Anema door, die in gebruik van krijgsmanstermen voor Bilderdijk's papegaaitjes niet onderdoet.

En dan wordt Perk herdacht „die nog niet in de fout der subjectieve taalgedachte is vervallen." Met zoo'n uitdrukking: „subjectieve taalgedachte" brengt men misschien

turfboeren aan 't mijmeren, maar zeker geen ontwikkeld volgeling in 't godsdienstige van dr. Kuyper, onder wiens aanhangers zeer intelligente denkers worden gevonden. Wat moeten zij verrukt zijn over zoo'n onhandig zich opwerpen als „de" dichter van hun partij!

Nu neemt „de" dichter van de Kuyperianen positie tegenover onze moderne dichters. Geniet van de gezwollen zinnen, waarin ik geen woord durrf schrappen:

„Hoewel wij niet wenschen te behooren tot degenen, die geen oog hebben voor de blijvende verdienste van de Nieuwe Gids ten onzent en in 't algemeen van de subjectivistische taalbeweging tegenover de bestaande schrijftaal, in de forsche bijlslagen, die ze deed neerdalen op de rhetorische ijskorst waarin alle aesthetische taaluiting lag ingevroren, toch moeten met beslistheid de taal- en leven-ontbindende gedachten van deze beweging worden tegengestaan.

Zoodra de heeren toch zelf aan het werk moesten tijgen zijn èn materieel èn formeel wegen gekozen, die, om met hunne eigene woorden te spreken, tot eene opperste razernij moeten leiden.

Een streven, bij den een meer bewust dan bij den ander, is bij allen doorzichtig: vervluchtiging en verwaarloozing der gedachte en eene onbeteugelde emancipatie van het gevoel. Als maar een vage aandoening de ziel der kunstenaars beroert dan gelooven ze in de verwarde(!) beelden, die oprijzen in hun binnenste als de heidenschare van Hellas in de kreten der „begeisterte" priesteresse van Delphi.

Dan begint een zorgvuldige waarneming en duiding der zielsbewegingen, die omhoog stegen in den damp eener ziekelijke gevoelswerking, en als de taal dan voor dat vage gedachtenspel geen woorden heeft met eene genoeg gedoezelde beteekenis, wat let hen dan, er nieuwe te maken, die, het moet erkend worden, soms wonder passen bij de onvoldragen vrucht van hun gemoed. Pers en decorator(?!) zijn alsdan vaardig, in een zoo magisch(!) mogelijk gewaad, die vrucht aan het publiek te presenteeren, dat ze met een onnatuurlijken wellust verslindt."

Dat „onnatuurlijken wellust" is allerheerlijkst. Intusschen „de" dichter van de Kuyperianen heeft ze critisch gelezen. Hoort maar:

„Zoo ziet men dan uit zijn pen (van den modernen dichter) de verzen vloeien, die, ja aan de eene zijde nog een schitterend blijk zijn, dat de schatkameren van Gods algemeene genade hem nog niet zijn gesloten, maar aan de andere zijde de leugen, de boosheid, de zedeloosheid en den wansmaak huldigen met een cynisme waarvan men ijst."

Volmaakt onnoozel, vraagt Anema zich af het volgende: in die verzen is te veel uiting gegeven aan „subjectief" gevoel. Nu zou iemand — b.v. een turfschipper — kunnen denken dat dies gevoel uit den duivel ware. Daaromtrent stelt Anema zijn lezers volkomen gerust. Het gevoel is toch wel een gave Gods. Het gevoel heeft zelfs „op het gebied der wetenschap praestatiën gedaan die de geslachten der menschheid met schatten hebben verrijkt." Nu volgt een speculatief bedoelde verhandeling over het gevoel, aldus eindigend: „Ja, de menschen hebben wel degelijk met ons gevoel noodig, zoo waarlijk God de Vader gesproken heeft en niet gezwegen van Zijn eeuwig welbehagen in den Zoon, en het lied der hemelsche heirscharen de stilte van Efrata's velden heeft doen ruischen van dien vollen passieklank uit den hoogen: Eere zij God in de hoogste hemelen; vrede op aarde; *in den menschen een welbehagen.*"

Heel bedaard laat de auteur op al die holklinkende phrazen volgen: „de strekking van deze beschouwing van het gevoel voor de litteratuur is duidelijk." Maar, m'n beste meneer Anema! dit volzinnetje is het niet eens. Wat is nu een beschouwing (van het gevoel) *voor* de litteratuur? Ik zou nog begrijpen dat een beschouwing over het gevoel *in* de literatuur of als element in de literaire productie meer of minder duidelijk kon zijn, en een strekking hebben, die men wel raden kan — hoewel een *beschouwing* met een *strekking* mij allerijselijkst verdacht voorkomt. Wie wat gaat beschouwen met het doel iets te zien, dat in zijn kraam tepas komt loopt groot gevaar zichzelf en anderen te bedotten.

De roeping van den taalkunstenaar is nu — volgens Anema — om het gevoel, waarin hij

zijne hooge genietingen vindt — laat mij heuselijk aannemen dat bedoeld wordt het gevoel van zaligheid etc. etc. door gelooven, dus door de Genade — om dat gevoel zoo weer te geven in de taal, „dat bij zijnen medemensch èn die kennis èn die aandoening der ziele gewekt wordt waarin hij eene voorsmaak van de vreugde der nieuwe bedeeling genoot." M. a. w. dat de lezer voelt hoe gelukkig de dichter is in zijn geloof.

Hierin zijn we 't zeker allen met den dichter eens.

En nu mag ik misschien zelf nog wat zeggen, nu Anema zóó lang aan 't woord is geweest.

O, zeker! duizenden in Nederland, die niet gelooven wat Anema gelooft, verlangen oprechtelijk naar de komst van een waarlijk geloovig dichter. Ik ga verder en durf beweren dat in onzen tijd een wezenlijk groot kunstenaar van Het Woord, die geloovig Calvinist of Katholiek of wat ook wezen zou, en volkrachtig getuigde in heerlijke verzen van zijn heerlijk gelooven, een niet te berekenen invloed zou uitoefenen, niet slechts in de wereld der letterkundigen, maar wel degelijk op de levensbeschouwing van zeer velen onder ons. Ik geloof stellig dat een machtig woordkunstenaar duizenden zou kunnen terug brengen van den drempel des Twijfels, waar heen de stroom van een materialistischen tijd hen mocht hebben gevoerd. En dat de Nederlandsche Verskunst nog veel zou hebben te wachten van een godgeloovig zanger... wie kan er aan twijfelen? Wie zou dus naar zijn komst niet verlangen? Wie zou den Katholieken, den Calvinistischen dichter niet willen omkransen met lauweren, ook al mocht deze voor hem kwetsend zich uitlaten over anderer overtuiging? Eeren wij niet allen naar verdienste ook de socialistische woordkunstenaars, hoewel wij zelf misschien niet socialistisch kunnen zijn? Miskennen we Vondel omdat hij Katholiek werd; miskennen wij da Costa, miskennen wij een Guido Gezelle, een Herman Gorter, een Heijermans, een Quérido, ofschoon de socialisten onder hen ons toch òòk allen verketteren....? In tegendeel. En zoo zouden wij ook geen Kuyperiaansch dichter miskennen. We zouden hem eeren zooals een groot kunstenaar dient geëerd te worden. We zouden als Nederlanders fier wezen op hem die zou getuigen in schoone verzen wat men geloofde toen Holland is groot geworden door onafhankelijkheidsbegeeren niet alleen, maar òòk door behoefte aan gewetensvrijheid en òòk door de kracht van zijn geloof.

Doch wat we niet kunnen velen is dat een stumpertje zich opwerpt als Kuyperiaansch dichter, en in zekeren kring wordt aangemoedigd omdat de „ongeloovige" woordkunstenaar, omdat *de vijand* met „onnatuurlijken wellust" wordt gelezen, omdat er nu bepaald socialistische dichters opgestaan zijn en men in zekeren kring nu ook gaarne zijn dichter zou bezitten. Wat mij evenzeer ergert is dat nu deze Anema veel erger gedaan heeft dan de rijmelaars, van zijn partij, die hij zoo zeer minacht, dat hij zich ridicuul heeft gemaakt en dat menschen, die geloovigen haten, niet alléén dezen dichter zullen treffen met hun spot, maar ook de eenvoudigen van hart, ook de waarachtig vroom geloovigen, voor wie ik zoo diepen eerbied heb, dat ik smart gevoel om hen, nu zij mede door dezen onwaardigen kampioen in gevaar van bespotting zijn gebracht.

Zoo, mijnheer Anema, denkt *de Vijand* over de taak van een dichter onder de uwen; zóó denkt hij over u.

* * *

Mijn oordeel moet gemotiveerd; maar eerst dient gezegd waarom aan een bundel prulverzen zooveel aandacht werd geschonken. Niet het werk is belangrijk, noch de voorrede; 't heele boekje is het niet op zichzelf. Doch nu 't eenmaal is verschenen kan „*de Vijand*" het niet critizeeren in een paar woorden zonder de verdenking op zich te laden dat hij partijdig is, dat hij een dichter uit den kring der Kuyperianen ongaarne prijzen zou of in de komst van een wezenlijk groot kunstenaar uit dien kring een gevaar zou zien voor de zijnen. Ik hoop den weldenkenden lezer van mijn gevoelen daaromtrent duidelijk te hebben doen blijken.

En nu een motiveering van mijn ongunstig oordeel over de verzen zelf.

Ik moet beginnen met den vorm. In verschillende gedichten is de maat slecht, in bijna alle verzen zijn regels, die afschuwelijk klinken. Voor taalmuziek heeft deze heer, die zoo uit de hoogte oordeelt over Bilderdijk, volstrekt gèèn gehoor. Integendeel schijnt hij in cacophonie groot behagen te scheppen. Laten we even de moeite nemen om zijn rijmwoorden na te gaan. Ge zult dan zien dat de stumperd niet eens hooren kan of een woord op een ander rijmt of niet, dat hij dus minder knap is in de „dichtkunst" dan een rijmer voor kinderprentenboekjes, alhoewel hij schamper oordeelt over de verzen zijner geloofsgenooten, die den naam der zijnen bij *den vijand* in gevaar brengen. Ik geef eerst in romeinsche cijfers het No. van 't vers en dan de incorrecte rijmwoorden:

I dood op dood; VI ree op ree; X hand op moment; XIV leven op leven en nog eens op leven; dan op op op; XVII poozen op oosten; XIX Wogen (Nederl.) op Wogen (Duitsch!!); XXI Februarizon op om; XXII ziel op ziel en viel op nederviel; XXIII omhoog op boogs en sterren op werren (?); XXV blijde op wijdte, Hem op Hem, dood op dood; XXVI snellen op willen en geroepnen op ... gekend heeft!! XXVIII slaande op slaande; XXXI leven op drijven; XXXII dag op dag; XXXIII loover op loover en heft op heft; XXXIV doodt op dood; XXXVII sappen op toppen, droppen, knoppen; XXXVIII kop op kop, verleende op verwaande, wenken op dronken; XXXIX *viermaal* leven, *viermaal* op, drop tweemaal en dan, als bouquet: vorm op menschenarm!! XL tijd op tijd; XLI kracht op levenskracht; XLII een op een en zijn op zijn; XLIV kamer op sluimer; rust op rust, hand op rond; XLV verbreken op smaken en troon op staan; XLVII drijven, drijven, drijven; L zon op lentezon; LII gedragen op dragen; LIII top-op, op-top; LIV nood op nood; LV zangen op zangen; LVI naam op naam; LX zag op zag; LXII nevelnacht op winternacht, wonen op wonen, Gods op Gods; LXIII stuwt op stuwt, gezien op wederzien; LXIV vergrijsd op omruischt en verborgen op verborgen; LXV reine op zondenreine; LXVI zinnen op rennen, stal op hel, poort op bespeurt en spieren op deuren!! LXVIII hulpe op overstelpe; LXXII uit op onverschilligheid; LXXIII gedrenkt op weerklinkt, licht op schacht en recht op licht; LXXVI aan op aan; waardig op onwaardig.

„Waarom altijd sonnetten? Is dat in navolging van de nieuwe richting?" is, naar we al zeiden, Anema gevraagd door een lezer van *Hollands Kerkblad.*

Zijn verdediging was overbodig, want hij heeft zich alleen maar verbeeld, sonnetten te schrijven.

't Is al voldoende aangetoond door bovenstaand lijstje; maar ik wil nog uitvoeriger motiveeren. Ge weet waarom. Een regelmatig sonnet bestaat uit twee quatrijnen en twee terzinen. Maar Anema weet niet wat terzinen zijn, al redeneert hij er zwaar over in zijn mal voorwoord. Hij denkt dat hij nog maar zes regels behoeft te voegen achter zijn quatrijnen en dat hij dan klaar is, indien hij ze maar drie aan drie of vier aan twee of driemaal twee aan twee laat ... *drukken.* De man meent dat prosodie eigenlijk maar een onderdeel is van typografie. Hij geeft nagenoeg nergens tweemaal drie, doch zoo goed als overal driemaal twee rijmwoorden. Ik durf u niet nogmaals met een lijstje vervelen. Na 't bovenstaande, zult u mij liever gelooven dan narekenen.

Edoch, over den vorm kan licht denken hij, die in de gedachte van verzen manna vindt voor zijn hongerend gemoed. Het zou kunnen zijn dat Anema heel slecht proza schreef, en naar den vorm en den klank afschuwelijke poëzie, maar dat toch menig hoog-dichterlijke gedachte in slechte verzen was uitgedrukt. In den tegenwoordigen tijd komt dit zelden voor, en zijn volmaakt correcte verzen zonder gedachte, althans oorspronkelijkheid, verre van zeldzaam, terwijl incorrecte verzen rijk aan inhoud maar heel zelden worden geschreven. Anema zou een der uitzonderingsdichters kunnen zijn. Maar hij behoort ongetwijfeld tot de platste nuchterheden, die men zich denken kan.

De heerlijke bron van poëzie, waaraan dichtergeslacht na — geslacht zich heeft gelaafd, blijft wellen, maar voor hem te vergeefs. Hij vernuchtert door zijn onbeholpenheid de mooiste oud-testamentische en de heerlijkste

evangeliewoorden. Ik moet nu wel voorbeelden noemen. In *Doodsgedachte* vraagt hij den Heere *)

En *wasch* mijn zonden *af* in *uwes bloedes wel*

In *Ons Lied* lezen we, nòg verbaasd, maar dat duurt niet lang meer, dezen onzin:

Wat in onz' zielen leeft grijpt *vorm* op onze snaren...

In het tweede quatrijn wordt gesproken van

paradijzes weelde *in lauwen damp* bespiedt

en het vers eindigt:

Maar wij, wij drinken licht uit *d' helle sprankenvliet*
Der goudrealiteit, die neerstraalt in ons duister:
Het eeuwig woord werd vleesch, en — Adlaar
onzer zang!

Hebt u wel eens baren gezien, die effen waren? Anema wel. In *Nachtspel* pijpt hij van „spiegeleffen baren." Geniet van de regels:

En 't zwijgend ronde dronk een bovenaardschen vree
Toen sprak de torenklok *heur helder hallef twee*
Vibreerde zilverklank het breede meervlak *over*

(meervlak is hier een Germanisme, want Anema heeft het over de zee). Enfin, dus 't ging het zeevlak ovèr,

En vierde trillingen naar 't ongeziene vèr.

Een windje van de zee baart het meerkristal...!

In *Mensch-Zijn* stuiten we op *hervoorgedrage'* op eeuw'ge scheppingsmachten, een *schijnsel;* maar dat is een kleinigheid in dit soort van werk. Doch wat een verwarring! *In 't nederste der aard* was een vrucht gewrocht en die *zocht* naar hooger leven *met cellen.* Toen gleed een schijnsel van Gods wezen op ze neer

En voor zijn *versche oogen* lag de schepping *heen....*

Moede oude menschen vragen „Uw arm!" aan krachtige jongeren. Anema laat dien van God vragen! (pag. 51).

„O God, uw arm! de reuzenkamp vangt aan!"

*) Ik cursiveer overal. F. L.

Hij houdt veel van uitheemsche woorden als vibreeren, reageeren, timbre, moment, aspecten enz. en dacht mooi te doen in *Gebed*; waar we krijgen timbre, moment, sympathie en impotentie. Hij heeft het daar over

...Meer dan liefd' een heilge *gouden* lijn,
Waar langs hem sympathie, *in bliksemen* gezonden
Geen *impotentie* breekt van smart en pijn....

In *Onze dagen*, dit verrukkelijk pseudo-terzinen-begin:

Reeds schudt de aad'laar onzer nieuwe eeuw
De dauwbenette schachten; *in zijn kop*
Klimt snel een krachtig zelfbewustzijn op.

In *Toekomst* huivert „*de vijand*" van dit begin:

Dat met een jubel stijge ons bevend liefdelied!
Wij schepsel en Hij God, uit en tot wien wij leven
In Christus, 't heilig Lam, *ten bloede toe* gegeven;
Zijn wonden ons de bron waar 't eeuwig heil *uit* vliet!
Aanbidders van U zelf, *dien pathos kent gij niet!*

Aanmerkt dat *Wij schepsel* (pluralis majestatis) en *Hij God*; aanmerkt dat *ten bloede toe...* en de rest!...

We sukkelen, het bundeltje doorlezend, van onzin op onzin, kunnen daarvan geen volledig relaas doen. Nog maar wat aanhalingen; wààr 't boekje bij 't bladeren wil openvallen neem ik maar wat.

.... O God, het oog niet op Uzelf gericht,
Hoe zoudt G' uitspuwen dat verlossingswerk;
Nooit had uw hand van 't wereldgraf *de zerk*
Uws vollen vloeks *een duimbreed* opgelicht!
Toch *daald'* herscheppend leven in dat graf
En *tegenwringend reageerde* lijk bij lijk,
Tot blauwe brand *uws Geests* er *daalde in af....* (pg. 65).

Dichters, die van reine, zachte en klare pracht van *diepgevoelde dingen* zingen, krijgen te hooren:

U faalt de draagkracht eeuwiger gedachten,
Wij tarten u in naam van den Geslachten....

O, ziet ge niet dien goddelijken weemoedsglimlach van den Heiland, Wiens Naam door zóó'n prulpoëet wordt aangeroepen tegen zangers van „reine, zachte en klare pracht" van het diepgevoelde? En 't mannetje, dat zelfverheffing van anderen niet velen kan, durft voorspellen:

Zie — door de tijden wringelt naar omhoog
De vuurpijl onzer nog *omhulde* zangen,
Die klimmend *door* de spheeren *heen* zal *werren;*
En straks, als wijkt het blauw des grooten boogs (?)
Met *kristallijn gedragen* kleuren *prangen,*
Uitbrekend voor Gods troon in zeven sterren.

O, onbenijdbaar pathos! O, allermiserabelste rhetorica!

Den *vijand* nog dit. Ze zijn (pag. 72) „geroep'nen uit niet, die voor zichzelf naar 't eeuwig snellen!

De herfstbewogen zee bij Barradeel (pag. 81) *zucht* haar donkere geluiden op windenwagens weg en van het vers met foutieve maat klinkt het slot als een parodie:

Holland, veilig wat u lief is,
Want wee, wie Friso's zaad een vrijheidsdief is.

Geniet van „walmen,', die 't leven „worgen", van... ik geef 't op. Het moet nu maar genoeg zijn

Anema zingt lofliederen ter eere van Dr. Kuyper, vereert zijn meisje als Sancta Augusta (Mag dat wel?) en veroorlooft zich de vrijheid op de meest profane manier God voor te stellen als de beambte van een spoorwegbureau voor rondreisbiljetten. (*Triomph*, pag. 143):

Ons hemelsch plaatsbewijs heeft God geteekend.

De *weerpartijders* worden in dat vers gegroet

„Met zang en wapen, God gewijd."

De heer Anema zal „*niet in eigen ingewanden wroeten:* duur is om 's Heeren wil de tijd!" Maar, wie verzen maken wil tot eer van Dr. Kuyper, Sancta Augusta, zichzelf en God, moet van dien duren tijd toch wat afnemen om zijn slechte verzen te verbeteren, zoo hij dat kan en zich zeker niet opwerpen tot dichter van de Kuyperianen, als hij niet eens één correct, laat staan een goed of een mooi vers kan schrijven.

Wat aangaat de uitdaging, gericht tot de dichters, van wie dit stumpertje meent de taal en de prosodie te hebben geleerd, geen hunner zal die waarschijnlijk anders beantwoorden dan met een verachtelijk schouderophalen, waarvan de heer Seerp Anema natuurlijk niets bemerken zal. Maar de critiek moet van tijd tot tijd eens werkjes opknappen, die voor kunstenaars van duurzame scheppingskracht te min zijn, even wat vuilnis wegruimen van den breeden weg, dien ook hun voeten hebben te begaan: den weg naar het groote publiek, dat niet immer dadelijk tot onderscheiden gereed is.

Eindelijk, voor dit zeer bijzondere geval, nog een herhaling van het reeds gezegde; want ik zou niet gaarne, al ware 't ook maar door één enkele, verkeerd worden begrepen: niet dat de heer Anema toornt tegen dichters, die een ander geloof, een andere levensbeschouwing, een ander ideaal hebben dan hij wordt hem verweten, maar dat hij zoo'n treurige vers-knoeier is en met zoo'n ergerlijke inbeelding durft optreden als „de" moderne woordkunstenaar der Kuyperianen, die zijn Nieuwe-Gidser kan staan; terwijl de man niet eens de beginselen der prosodie kent en noch logisch denken kan, noch blijk geeft dat er ooit één dichterlijke gedachte in hem is opgekomen.

Voor den waarachtigen dichter uit het „kamp" der Kuyperianen liggen rijke oogsten van lauweren gereed bij allen, die de Nederlandsche verskunst lief hebben en willen hooghouden.

Zij behoeven geen groeten „met zang en wapenen" te brengen aan andersdenkenden, want die zouden hen mogelijk niet uit het hart komen, noch zelfs gediend te wezen door onzen lof. We vragen van hen verdraagzaamheid noch eerbiediging van onze dierbaarste overtuiging. Enkel mooie verzen, heusch, anders niet, meneer Anema!

F. L.

NIEUWE BOEKEN.

Meesterwerken der Schilderkunst tot het jaar 1800. — Allerlei plaatwerken worden ons in dezen tijd van het jaar gezonden of getoond. Er zijn er dure en goedkoope, maar niet alle dure zijn mooi en niet alle goedkoope plaatwerken zijn toonbaar. Er wordt vreeselijk geknoeid op het gebied der reproductie en het publiek — 't Nederlandsche niet alleen — koopt maar, goed en slecht,

REMBRANDT. — MANSSTUDIE IN HET COSTUUM VAN EEN SLAVISCH EDELMAN.

nog niet zeker in zijn smaak, of wèl het weet nog niet wat men vermag te leveren met behulp der nieuwste procédés der reproductie, indien menschen van kennis en smaak over de uitvoering waken.

Het allerbeste en tevens het aller goedkoopste, dat ik nog heb gezien op dit gebied, is de prachtuitgave, waarvan ik den titel boven afschreef. Ik heb maar het, in den prospectus aangehaald oordeel van den algemeen als autoriteit beschouwden Dr. Wilhelm Bode aan te halen. Hij is, naar men weet, directeur van het Koninklijk Schilderijenkabinet te Berlijn en heeft de methode van reproductie en ook photogravures voor deze prachtuitgave gekeurd. Dr. Bode schreef:

„De nieuwe wijze van reproduceeren vereenigt alle voordeelen van een werkelijk waardige wedergave van de oude meesterwerken en verleent aan deze photogravures de diepte van toon en het fluweelachtige voorkomen, die de zwartekunst-prenten der Engelsche graveurs uit de 18de eeuw onderscheiden.

Aangezien deze heden ten dage zoo zeer gezocht zijn en zeer duur betaald worden, zullen ongetwijfeld deze „Meesterwerken der Schilderkunst" de gunst van het publiek winnen en den kunstsmaak op een verhoogd peil brengen. Deze reeks heeft behalve de bewonderenswaardige kwaliteiten der reproducties, ook het groote voordeel een verzameling van werkelijke meesterstukken te zijn, met oordeel en kritische kennis uitgezocht, niet alleen uit groote openbare verzamelingen, maar tevens in belangrijke mate uit particuliere verzamelingen, die tot dusver niet of slechts zelden toegankelijk waren".

De *Meesterwerken der Schilderkunst* verschijnen gedrukt op voortreffelijk koperdrukpapier in het formaat van 51 × 38½ cM. in 24 afleveringen, waarvan elk drie reproducties bevatten zal. Er komen dus 72 prachtige photogravures. Bij elk daarvan wordt gevoegd een beschrijvende tekst voorbeeldig smaakvol gedrukt op mooi papier met eene aanteekening over den meester naar wiens werk de photogravure werd genomen en het noodige over het oorspronkelijke schilderij. Deze tekst is geschreven door Sir Martin Conway en voor Nederland bewerkt door Dr. C. Hofstede de Groot.

Het geldt hier eene internationale onderneming, anders zou het onmogelijk zijn voor den geringen prijs van *f* 2 per aflevering zoo iets volkomens te geven. De Uitgeversmaatschappij *Elsevier* te Amsterdam en de firma's Hachette & Cie te Parijs, Wm. Heinemann te Londen, Rich. Bong te Berlijn, P. A. Norstedt & Sons te Stockholm hebben deze uitgave gezamenlijk ondernomen. Een voorloopige lijst der photogravuren is opgegemaakt. We vinden daarin vermeld grootendeels minder algemeen door reproductie bekend geworden of zelfs door maar weinigen te bewonderen werken uit openbare en particuliere kabinetten, van Correggio, Carpaccio, Durer, Van Dijk, Gainsborough, Giorgione, Ghirlandajo, Goya, Hals, Hobbema, Holbein, Maas, Mabeuse, Metsu, Murillo, Raffaël, Rembrandt, Reynolds, Romney, Rubens, Ruysdael, Titian, Velasquez, Van der Velde, Vermeer, Mme Vigée Lebrun, De Vos en Watteau.

Twee afleveringen zijn verschenen, genoeg om ons in staat te stellen een eigen oordeel te vormen over deze heerlijke uitgave.

In smaakvol omslag van donkerbruin-rooden grond bedrukt met zwart en goud vinden wij in afl. I: het portret van Jan Steen door den schilder zelf. 't Werd op de tentoonstelling van oude portretten in den Haagschen Kunstkring geëxposeerd en daar hoogelijk bewonderd. 't Is het eigendom van den Earl of Northbrook te Londen. Volstrekt onverbeterlijk is op de reproductie licht en schaduw in verschillende tinten weergeven. Het materiaal der dingen komt zelfs geheel tot zijn recht: het tin van de kan, het hout van 't instrument, het vleezige der handen, de mantel, het linnen kraagje, 't volle gezicht en het lange sluike haar, ook het muurvlak en de zware draperie op den achtergrond; niet minder 't papier van het schetsboek, de grond en 't stoelmatje... Ik heb nooit een meer volkomen photogravure gezien, niet alleen; maar zelfs nooit beter reproductie. Juist omdat het origineel nog zoo kort geleden hier was, kan men daarover zoo juist oordeelen. De eerste afl. bevat dan nog Mrs. Carnac door

Jos. Reynolds en Willem II door Antoni van Dijck.

Toevallig bevat de tweede aflevering desgelijks de reproductie van een werk dat ik zeer onlangs met aandacht heb beschouwd; dit niet voor het eerst nml. Botticelli's Maria met het Christuskind en Johannes den Dooper uit het *Louvre* te Parijs.

VAN DIJCK. — LORD'S DERBY VAN RUSSELL.

De wedergave is alweer zóó treffend volkomen als maar in een reproductie valt te bereiken. De teedere schaduwing valt over het gelaat der H. Maagd, het doorzichtige van den sluier, de volmaakte lijn van neus, mond en kin tegen het kapje der Maagd, dat rust mèt den hoofddoek op 't voorhoofd van 't Kindeke, de zware stof van den mantel en de mouwen van het onderkleed, in diepe schaduw tegen ornament van den zetel, de kleurschakeering van vrouwehand en voetjes van het kind, het toonverschil in de elkaar opvolgende figuren: Maria, Kindeke, H. Johannes; het staan van den rozenstruik en 't hooger gebladerte tegen de lucht . . . ik moet mij tot de meest opvallende bijzonderheden bepalen — hoe allerheerlijkst verrassend vinden wij 't weergegeven in dit zwart en wit.

Waarlijk, voor den kunstliefhebber, voor elkeen, die kunstkennis heeft te onderwijzen wordt dit werk een schat, die niet in geld te waardeeren is. De kostbaarste photo's geven niets beters, de meeste photo's geven zelfs veel en véél minder. Afl. II bevat voorts Johannes Hackaert *Abeelenlaan* en Frans Hals *de Luitspeler*.

Afzonderlijke afleveringen zijn, voor enkele stuivers meer dan bij inteekening, afzonderlijk te verkrijgen. Daar de platen volkomen geschikt zijn om te worden omlijst zal van deze gelegenheid wel druk gebruik worden gemaakt door hen, die 't geheele werk niet kunnen bestellen.

Ik heb nog geen enkele in den besten zin van het woord populaire uitgave met zulk een groot genoegen aangekondigd als deze. Het verschijnen der *Meesterwerken* is een gebeurtenis. Wij mogen hier een paar reproducties verkleind reproduceeren. Zij geven niet een juist denkbeeld van de pracht der groote photogravures. Hoe zouden ze ook? maar ge kunt er toch zoo ongeveer op zien wat wordt gegeven. Terloops zij opgemerkt dat in Duitschland een lang niet gelukkig uitgevoerd *Prospektus* het licht heeft gezien (Rich. Bong). Mochten er onder onze lezers zijn, die door den boekhandel dezen prospectus in handen kregen en niet de Nederlandsche op werkelijke grootte, dan zouden zij een veel te gering denkbeeld krijgen van het prachtwerk. Daarom even deze waarschuwing.

F. L.